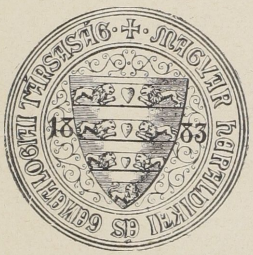
4/4. 6

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

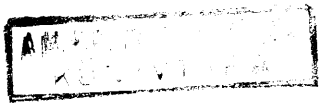
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ
TITKÁR

HETEDIK KÖTET.

1889-DIK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.
MDCCCLXXXIX.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Bay Ilona	A ludányi Bay család genealogiájához	170
Bunyitay Vincze	Micz bán és a Bocskay, Soós stb. családok származása	30
Dr. Csánki Dezső	Pogány Miklós czímerlevele 1447. évből *(színes czímerképpel)*	78
Cserghető Géza	Magyar sírkövek. Telegdy István sírköve *(egy rajzzal)*	34
— —	A Káta nemzetség czímere *(egy pecsétrajzzal)*	118
— —	Petőfi Sándor származása és czímere *(egy czímerrajzzal)*	185
Csoma József	A kassai dóm szentségházán lévő czímerek *(egy tábla melléklettel)*	21
Décsényi	Felsőbánya városa régi pecsétje *(egy pecsétrajzzal)*	139
Dudás Gyula	Szeged czímerei *(négy pecsétrajzzal)*	186
Fejérpataky László	A Leövey család nemzedékrendjéhez	54
— —	Oklevelek kiadása	131
Fraknói Vilmos	Az Erdődi-czímer *(két színes czímerképpel)*	105
Dr. Karácsonyi János	Hogy kell kiejtenünk az utolsó magyar fejedelem nevét?	36
Dr. Komáromy András	Forgách Imre naplója	70
— —	Gyulay Balázs czímeres-levele *(egy czímerrajzzal)*	97
— —	A Nagy-Idai család leszármazása *(egy czímerrajzzal)*	108
— —	A Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata	145
Kubinyi Ferencz	Miként eszközöljük az oklevelek kiadását? (**Két közlemény**)	94, 128
Pór Antal	Amade (Omode) nádorok	47
— —	A Nagymartoniak	57
— —	Rénold nádor és ivadéka	114
— —	László erdélyi vajda nemzetsége	137
Dr. Pósta Béla	Két czímer a XVII. századból *(két czímerrajzzal)*	99
Br. Radvánszky Béla	Nyomtatott házassági jelentés 1676. évből *(egy melléklettel)*	168
Dr. Schönherr Gyula	A gróf Berényi család czímeres levele 1431. évből *(színes czímerképpel)*	25
— —	Ritka pecsétkölcsönzési eset a XV. századból *(három pecsétrajzzal)*	125
— —	Czímeres nemeslevelek a máramarosi levéltárakban	193
Sváby Frigyes	Közlemények Szepes vármegye levéltárából. I. Szepesmegye ősgyökeres családai, II. Czímeres nemeslevelek Szepesmegye levéltárában	122
Széll Farkas	A nagybessenyői Bessenyey család *(két pecsétrajzzal)*	1
Dr. Szendrei János	Három czímeres nemeslevél *(három czímerrajzzal)*	48
— —	A kövesdi Boér-család czímere *(egy czímerrajzzal)*	140
Dr. Szombathy Ignácz	A vecse-böröllő-izsákfai Vecsey család *(egy czímerrajzzal)*	83
Thaly Kálmán	Gróf Bercsényi ivadékok Franciaországban	39
*	A dalmadi Dalmady család leszármazása. (**Két közlemény**)	42, 88

2. Könyvismertetések.

A magyar királyság és társországainak czímerei. 140 nevezetesebb város és helység czímere, valamint az országos czímerek és nemzeti színek gyüjteménye. Bécs, 1887. Schroll Antal és társa műkiadók. Ismerteti Dr. Beliczay Jónás — 45

Lap

A magyar királyi országos levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója. Budapest 1889. Ismerteti Sch. Gy. --- 46

A nagymihályi és sztárai gr. Sztáray család oklevéltára. Kiadja gr. SZTÁRAY ANTAL. Szerkeszti NAGY GYULA. Második kötet. 1397—1457. Budapest 1889. Ism. Y. S. *(egy színes címerképpel és egy pecsétrajzzal)* 175

Sopron vármegye története. Kiadja Sopron vármegye közönsége. Oklevéltár. Első kötet. 1156—1411. Szerkeszti NAGY IMRE. Sopron 1889. Ism. dr. SCHÖNHERR GYULA. --- --- --- --- --- --- --- --- --- 179

3. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései --- --- --- --- --- --- 52, 101, 141, 188, 191

† Gróf Lázár Miklós (1819—1889.) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 53

† Rómer Flóris (1815—1889.) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 103

† Pesty Frigyes (1823—1889.) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 192

Címerkérdés a képviselőházban P. A.-tól --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 102

A címerkérdés a magyar államjog szempontjából (—rr) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 141

Hibaigazítás. A gr. Berényi család. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 104

A brebiri Melith család címere --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 142

A Vécsey család címere --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 143

Magyar vitéz mint címerkép *(egy címerrajzzal)* --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 193

Szakirodalom. A gr. Zichy család okmánytárának V. kötete --- --- --- --- --- --- --- --- --- 55

A Siebmacher-féle magyar címereskönyv XIV., XV., XVI., XVII. füzetei --- --- --- 55, 143

A Bay család leszármazásához --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 56

A berlini Herold M. Nemzetségi Zsebkönyvről --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 56

Bresslau H. oklevéltana --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 56

Az Árpádkori új okmánytár névmutatója --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 104

A magyar czímer (—rr) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 144

A Sopronmegyei oklevéltár első kötete --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 144

A római Sz.-Lélek társaság anyakönyve --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 195

Régi magyar sírkövek --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 195

A régi vármegye --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 196

A német nemesség kézikönyve --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 196

A NAGYBESENYŐI BESSENYEY CSALÁD.

(Két pecsétrajzzal.)

A nagybesenyői Bessenyeyek arról a Besenyőről származnak, mely Heves vármegyében, a Tarna-járásban ma népes község, és a hozzátartozó Tepély pusztával együtt a múlt század közepéig a család tulajdona volt.

Ez a Besenyő, miként ismeretes, úgy beszélő helynév mivolta, valamint az okiratok tanúsága szerint besenyő telep; már a zástyi apátság XI. századi alapító levelében «puteum Bissenorum» ... «ad sepulturas Bissenorum» kifejezésekkel meghatározott földterületet eme helyen találta fel az oknyomozó buvárlat.[1]

Ez a körülmény, és az, hogy a tárgyalásunk alá vett család több ősi javai, névszerint Farnos, Dormándháza, Vécs és Sév (a mai Szőke puszta) Heves vármegyében, és pedig nagyobb részt Besenyő helység körül feküdtek, valamint továbbá az, hogy az említett Dormándháza a XIII. században Buger-Besenyőnek neveztetett,[2] végre hogy a régi Csanád vármegyében is volt a családnak birtoka: önként előtérbe tolja azt a kérdést, valjon nem hozható-e összefüggésbe a nagybesenyői Bessenyey család a hadviselő *besenyőkkel*, a kik Heves vármegyének délkeleti részét, úgy Csanád vármegyének egy nagy területét nagyobb telepekben megszállották? Valjon a család neve egyszersmind nem a besenyő népfajt jelzi-e, vagy csak a hasonnevű birtokra vezethető vissza?

E tekintetben vannak némi jelenségek; ugyanis az okiratok következő nyomokat szolgáltatnak.

1436-ban Bessenyey László birtokpert indított az Izsákai család több tagja ellen; Izsáka, Thanchkereke, Chekehyda, Orod, Aka, Ösvény, Szerep, Bakonyszeg, Martonteleke, Keme és Udvari birtokok iránt, mely perben azt vitatta, hogy ő az Izsákaiakkal ugyanegy törzstől ered, kik magokat a *Szoárd* nemből származó András comestől, a ki Wéch unokájának *Bodon*-nak volt a fia, eredeztetik.

Bessenyey László vérségi összeköttetésének bizonyítására a választott birák előtt két láda oklevelet mutatott fel, melyeknek csak egy kis töredéke foglaltatott be, a további nyomozás nagy kárára, a reánk maradt itéletlevélbe «pergamen és papiros szűke miatt».[1]

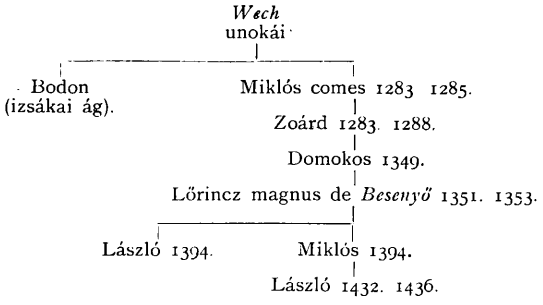
Eme bemutatott oklevelek alapján az említett választott birák itélt dologként kimondották, hogy Bessenyey László ugyancsak Wéch másik unokájától, Miklóstól származott, és így a *Szoárd* nemzetségből való eredetét, illetőleg követelésének jogos voltát elismerték.

Az említett oklevelekből elhagyva a czélunkra nem tartozókat, a következő leszármazás tűnik ki:

[1] Századok. 1870. 434. l.

[2] Kandra. Adatok. II. füzet.

[1] Orsz. ltár. Dl. 1148.

Ez okiratok azt is tanusítják, hogy Bessenyey László nagyapja: Laurentius magnus de *Besenyő*, borsodmegyei vala.

Annálfogva is, hogy úgy az itt említett, mint más számos oklevélben, a *Szoárd* nemzetség tagjai, atyjok megnevezését elhallgatva, Wéch unokájától származottakúl említtetnek, méltán tarthatjuk Wéchet a *Szoárd* nemzetség legkiválóbb tagjának, úgyszólván alapítójának, ki, minthogy unokái a XIII. század végéről említtetnek: a tatárjárást jóval előző időben élhetett, fiával *Bodon*-nal egyetemben.

A mai Heves vármegyében, a régi *Pata* megye területén, Borsodmegye és a besenyő telepek szomszédságában, ott találjuk *Vécs* és *Bodon* helységeket. Úgy látszik, hogy a miként a Szoárd nemzetségbeli Izsáka a mai *Zsáka* helységre nevét örökűl hagyta,[1] úgy *Vécs* és *Bodon* helységekre is a Szoárd nemzetség első ismert törzse Wech és annak fia: Bodon ütötték nemzetségük bélyegét.

Érdekes további fejtegetésre szolgáltathatna alkalmat, hogy Béla király névtelen jegyzője, ki Heves vármegyét oly jól ismerte, Szoárd és Kadicha által hódoltatja meg e vidéket, valamint az is, hogy a Szoárd nemzetség XIII. századbeli tagjai közt «Kadycha de genere Zoard» oklevelesen mint Mauritius comes fia előfordúl, egy comes Lőrincz pedig «de Kadycha» említtetik.[2]

Nem lehet e helyütt a Szoárd nemzetséggel tüzetesebben foglalkoznom; de czélomhoz képest még meg kell említenem, hogy azon kívül, miszerint e nemzetségből egyik ág a borsodmegyei Besenyőről alkot családot, ugyanez az ág a többek közt Dancsházát is birja Biharban, mely hajdan Besenyőnek neveztetett,[1] a másik ág pedig Fudi-Vásárhelynek, szintén Biharban, kölcsönzött előnevet, hasonlóképen besenyő telep közelében birt, ott levén a biharmegyei egyik Besenyő, a Szoárd nemzetségnek a karvai nemeseket megalkotó ágával Komárommegyében és a Csallóközben ott találkozunk, hol szintén besenyők tartózkodásáról értesülünk.

Sőt Erdélyben is nyoma van a Szoárd nemzetségnek. A kolozsmonostori konvent iratai[2] tanúsítják, hogy 1438 ban Bessenyey László a Miklós fia, tehát ugyanaz, a ki fent érintett birtokpert indította, Szoárd Miklóssal pert folytatott némely, az erdélyi részekben feküdt ingatlanok iránt.[3]

Erdélyben találjuk ismét a Szoárd nembeli Wechre és Bodonra emlékeztető *Vécs* várát és ahhoz nem messze *Bodon* községet körülvéve besenyő telepek által, melyeknek emlékét a Háromszékbeli, a besztercze-naszódmegyei Besenyő, úgy a kis-küküllömegyei Búzás-Besenyő stb. helységek maig fentartották.

A Szoárd nemzetségnek a besenyő telepekkel való ilyetén találkozása aligha puszta véletlen, hanem valószinűleg annak a kifolyása, hogy maga a Szoárd nemzetség is a besenyő fajhoz tartozott.

A kapcsolatot tehát a nagybesenyői Bessenyey család és a Szoárd nemzetség közt az jelelné, hogy a Szoárd genusból, a fentebb előadottak szerint, származottnak elismert Bessenyey László nagyatyja «Laurentius magnus de Besenyő» borsodmegyeinek neveztetik e megyében levő Besenyőről: a XIV. században, és még később is a nagybesenyőiek származási helye Besenyő, szintén Borsodmegyében feküdt; továbbá hogy a Szoárd nemzetség által birt egyéb birtokok közül nem egy van olyan, jelesen *Maga* helység Szabolcsban, a Nagybaj mellett fekvő *Gyarak* Biharban és főleg a hevesmegyei *Vécs*, melyet a nagybesenyői Bessenyey család birt, részben — Gyarakon — ma is bir.

De minthogy az a kérdés, hogy bebizonyítható-e a többször említett Szoárd nembeli Bes-

[1] Bunyitay: Nagyváradi püsp.

[2] Orsz. ltár. Dl. 1148.

[1] Haan. Békés vármegye hajdana. I. 262. l.

[2] Bessenyey család levéltárának múlt századi kivonata nálam.

[3] U. o.

senyey László rokonsága a nagybesenyői Bessenyey család nemzedékrendjén jelentkezőkkel: oklevelek hiányában teljes biztossággal el nem dönthető, valamint a birtokszerzés többféle czímen fordúlhat elő, ugyanazért csakis, mint valószínűséget lehet állítanom a nagybesenyői Bessenyeieknek a Szoárd nemzetségből való kiválását.

Nem lehet felemlítetlenűl hagynom egyébiránt, hogy az 1455. évi május 19-én kelt abban az oklevélben, mely nagybesenyői Bessenyey Mihály alnádor és Terpesi Miklós között a hevesmegyei Terpesre nézve létrejött kölcsönös öröklést tárgyazza,[1] a nevezett Bessenyey Mihály magát Terpesi Miklóssal egy ágból eredőnek nyilvánítja.

Minthogy a *Terpesi* név nyilvánvalólag birtokból származott vezetéknév: a hevesmegyei Terpest pedig már a XIV. században az Abaffy családbeliek birták,[2] kik az Aba nemzetségből származtatnak, ebből az látszik folyni, hogy a nagy-besenyőiek szintén Aba nembeliek, és hogy talán a Szoárd nemzetség, mely előadásom szerint Heves vármegyében épen az Aba nemzetség által elfoglalt ős Pata megyei területen nyomoztatott — tulajdonképen nem volna egyéb mint az Aba nemzetségnek egy hatalmas kiágazása.

Említettem, hogy a nagybesenyői Bessenyey család a régi Csanádban is birtokos volt: Besenyőn.

A további nyom tehát, mely e családot a hadviselő besenyőkhöz vezethetné, az volna: hogy innen, és nem a hevesmegyei Besenyőről vette nagybesenyői előnevét.[3]

Ismeretes ugyanis, hogy az ős Csanádmegyében feküdt Besenyő hivatott Nagybesenyőnek; az itteni nemesek örökadományba nyertek nagy kiterjedésű földeket és több falukat: jelesűl Besenyő, Sáp, Domevár, Veres Dob, Kocha, Tompa-Valkány, Hegyes-Valkány és *Vég*-Valkány nevűeket még Károly királytól, és eme birtokaikon Lajos király által 1369-ben, Zsigmond által 1390-ben, Ulászló által 1495-ben kiadott oltalomlevelek alapján szép szabadsággal éltek.[1]

A család iratai között van a váradi káptalannak egy 1617-ki kiadványa, mely a nagybesenyői nemeseknek eddig nem ismert kiváltságát tartalmazza újabb átiratban, a mely kiváltságot nevezett nemeseknek Zsigmond király 1435-ben Pozsonyban (feria sexta proxima ante festum Beatorum Philippi et Jacobi Apost.) adott, és melynek eredetijét a káptalan előtt Bessenyey János mutatta fel.

Ez a kiváltság-levél kiveszi a nagybesenyői nemes besenyőket «conditione Bissenatus eorum requirente» minden más birák hatalma alól; kijelenti abban Zsigmond, hogy különb-különbféle birák eleibe való idézéssel ne terheltessenek, meghagyja tehát a nádornak, országbirájának, Csanád vármegye fő- és alispánjának, úgy az ország összes bíróságainak, hogy nevezett besenyők felett ne biráskodjanak, mert az azok elleni panaszokat ő maga fogja elintézni.[2]

Ámde ez a nyom is csak feltevési értékkel bírván, valószínűbbnek mutatkozik, hogy a név, mint az előnév, a tárgyalásunk alatti családnál, a hevesmegyei Besenyő birtokról keletkezett, mely a XVII. századi családi oklevelekben már sűrűn említtetik mint Nagy-Besenyő.

Czímerlevelét a nagybesenyői Bessenyey család 1452. évben, Bécsben, Borbála ünnepén kapta V. Lászlótól. Minthogy a czímer a Siebmacher-féle gyűjteményben némi eltéréssel közöltetett, adom annak részletes leirását: «balra dőlt pajzs, szegletén megkoronázott sisakból egy kar-vassal és keztyűvel felövedzett, egyenesen fennálló emberi egész kar és kéz, mely a könyök és kéz között a kézszáron egy nyíllal keresztül van úgy szúrva, hogy mind a két felől vér folyni látszik; a beszorított kéz pedig egy egyenes pallost tart, melynek felső éle a közepén alól, a hegye felé értvén, véres. Alól a pajzsban kék mezőben, ugyanolyan jobb kéz pallossal és nyíllal szemléltetik; a pajzst pedig

[1] Családi iratok.

[2] Nagy Iván. Magy. Csal. Pótlékkötet.

[3] A nagybesenyői előnévvel a Pozsonymegyében megtelepült galánthai Bessenyey család tagjai is éltek, sőt még a XVI. században Nagy-Besenyőhöz jogot is formáltak. A XVIII. század végén a két család egymással atyafiságos érintkezésben állott, azonban oklevelesen összetartozásuk ki nem mutatható.

[1] Jerney. Keleti utazás.

[2] Családi iratok közt, nálam.

mind a két oldalról kék és fehér lemniscusok futják körül.»[1]

Elsők, kik oklevelesen a család fészkéről előfordúlnak: 1291-ben Gergely kácsi apátúr által, egyházának Buger-Besenyő eladását tartalmazó oklevélben neveztetnek meg.[2]

Ezek: Lőrincz, úgynevezett Churka, Péter és Demeter fiaival; továbbá Benedek; végre István, Ivacinus és Miklós fiaival.

Az erre vonatkozó oklevél az egri káptalan 1380-ki átiratában maradt fen, mely transumptum Sághi Mihály és Ferencz, valamint Vratarics János és Polgár Boldizsár kérelmére ugyancsak az egri káptalan által 1714. évben ismét hiteles könyvbe beiratott.[3]

Emez adat nem hagy fent kétséget az iránt, hogy a nevezett Lőrincz (dictus Churka) és társai a nagybesenyői család tagjaiul tekintendők.

Ugyanis az oklevél szerint ezek mind «de Besenyő» megjelöléssel említtetnek, kik a Besenyővel szomszédos Buger-Besenyő eladásába beleegyeznek.

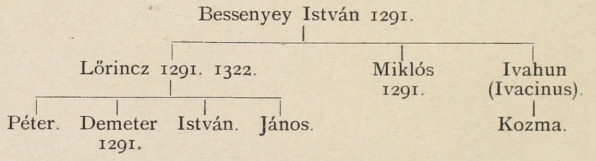
Buger-Besenyő a mai Dormándházával ugyanazonos helység, ennek egy harmadrészét pedig a nagybesenyői Bessenyey család adta el, mint ősi jószágát 1696-ban Sághy Pálnak és nejének Horváth Borbálának, úgy ezek gyermekeinek, ezek között az érintett oklevelet felmutató Sághy Mihálynak és társainak. Ezek jogutódai által átiratott okirat tehát csakis az eladó Bessenyey családtól juthatott a bemutatók kezeihez az ő szerzett joguk oltalmazására, viszont az eladók gyökös jogának bizonyítására szolgálhatott egyéb okiratokkal.

Igaz ugyan, hogy Dormándháza a XIV. és XV. században a Dormándházy család birtokában is találtatik; de ez még nem czáfolja meg, hogy nem volt a Bessenyey család birtoka. Dormándháza megszerzése a Bessenyey család által mikor történt, okiratok hiányában ki nem mutatható; a Dormándházyak itteni birtoklása akként is magyarázható, hogy a Dormándházának nevet adó Dormánd a Bessenyey családból kiválva, új családot alkotott, a mi a XIV. században gyakori eset volt.

A Besenyőn fenmaradt régi oklevelek,[1] melyek mint alantabb kimutatjuk, ugyancsak a nagybesenyői Bessenyey családtól jutottak a besenyői közbirtokossághoz, az említett Lőrincz és társai birtokviszonyait és összeköttetését még jobban megvilágosítják.

Ezekből tudjuk, hogy 1322-ben Lőrincz az egri káptalan előtt Besenyő földnek negyed részét és a beltelkek felét, a szent kereszt tiszteletére állított kápolna fele jussával együtt 12 márkáért eladta erdőtelki Márk fia Márk comesnek.

Az erről szóló oklevél, egybevetve az előbb közölt adattal a következő nemzedékrendet szolgáltatja:

A családfán a nemzedékrendet csakis a XIV. század elején élhetett Bessenyey Márkkal kezdhetem meg; mert a Bugár-Besenyő eladásánál fentebb felsorolt családtagok és a most említett Márk között a kapcsolat ez idáig nem volt helyrehozható.

[1] E czímer-levél eredetiben ma nem található; leírását az itt szó szerint adott alakban a családi oklevelek múlt században készült már említett kivonata tartalmazza. E leírás hitelességéhez azért sem férhet szó, mert egyezik a berczeli ref. templomon látható 1634-ki czímerrel, de különben is a család századokon át ezzel a czímerrel élt. Pecsétein ugyan, miként ezt a mellékelt rajzok mutatják, a czímer kétféle változatban fordúl elő, mennyiben az egyiken a kar könyöklő, másikon pedig kinyujtott oszlopszerű helyzetben van.

B. Boldizsár pecsétje 1651. évből.

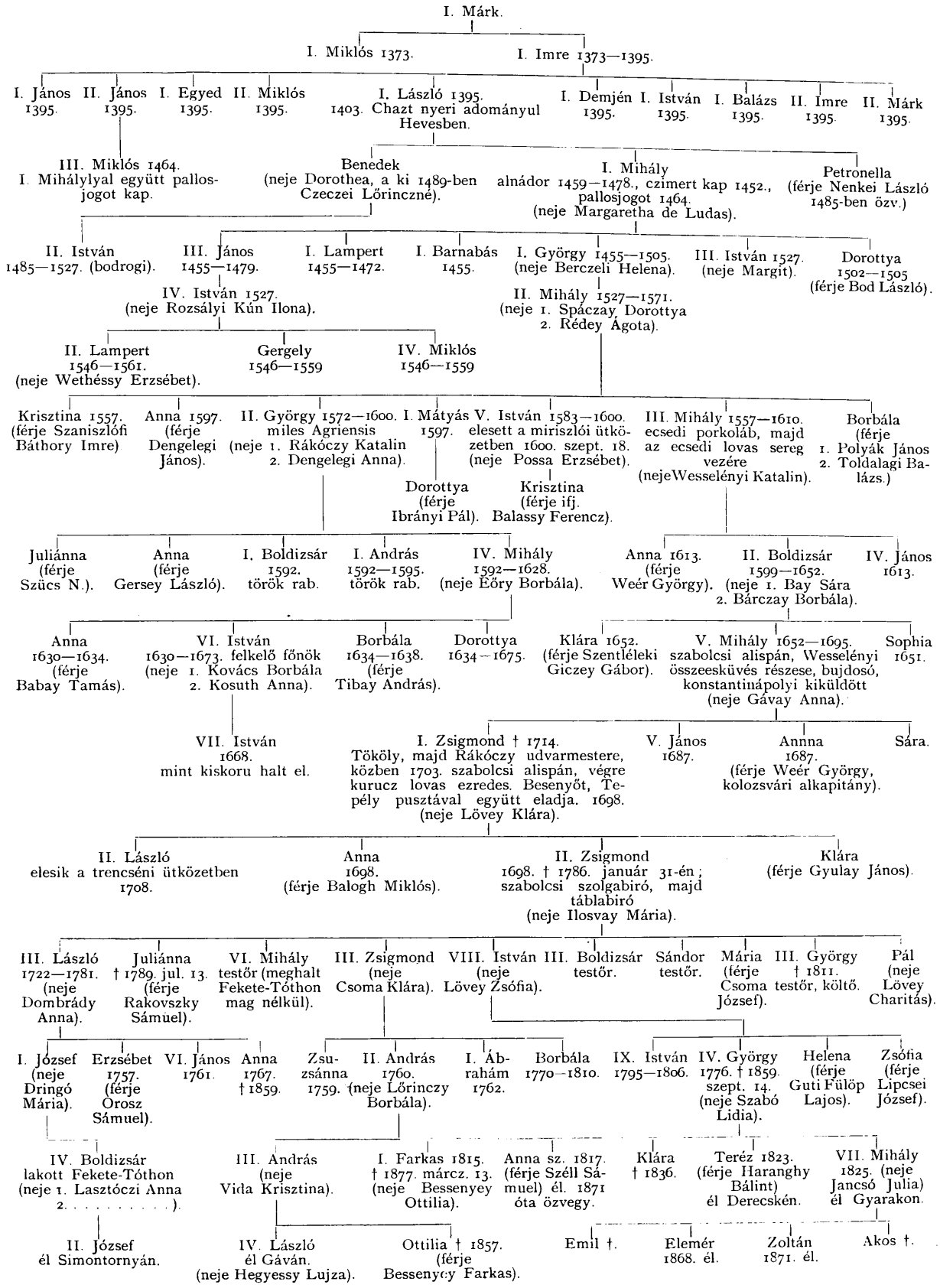

Pecsét 1838. évből.

[2] Kandra. Adatok. II. füz. 366—69. ll.

[3] U. o.

[1] Közölte Kandra: *Eger* című lap 1885. évi folyamában.

I. Márk.
I. Miklós 1373.
I. Imre 1373—1395.
I. János 1395.
II. János 1395.
I. Egyed 1395.
II. Miklós 1395.
I. László 1395. 1403. Chazt nyeri adományul Hevesben.
I. Demjén 1395.
I. István 1395.
I. Balázs 1395.
II. Imre 1395.
II. Márk 1395.
III. Miklós 1464. I. Mihálylyal együtt pallos-jogot kap.
Benedek (neje Dorothea, a ki 1489-ben Czeczei Lőrinczné).
I. Mihály alnádor 1459—1478., czimert kap 1452., pallosjogot 1464. (neje Margaretha de Ludas).
Petronella (férje Nenkei László 1485-ben özv.)
II. István 1485—1527. (bodrogi).
III. János 1455—1479.
I. Lampert 1455—1472.
I. Barnabás 1455.
I. György 1455—1505. (neje Berczeli Helena).
III. István 1527. (neje Margit).
Dorottya 1502—1505 (férje Bod László).
IV. István 1527. (neje Rozsályi Kún Ilona).
II. Mihály 1527—1571. (neje 1. Spáczay Dorottya 2. Rédey Ágota).
II. Lampert 1546—1561. (neje Wethéssy Erzsébet).
Gergely 1546—1559
IV. Miklós 1546—1559
Krisztina 1557. (férje Szaniszlófi Báthory Imre)
Anna 1597. (férje Dengelegi János).
II. György 1572—1600. miles Agriensis (neje 1. Rákóczy Katalin 2. Dengelegi Anna).
I. Mátyás 1597.
V. István 1583—1600. elesett a miriszlói ütközetben 1600. szept. 18. (neje Possa Erzsébet).
III. Mihály 1557—1610. ecsedi porkoláb, majd az ecsedi lovas sereg vezére (nejeWesselényi Katalin).
Borbála (férje 1. Polyák János 2. Toldalagi Balázs.)
Dorottya (férje Ibrányi Pál).
Krisztina (férje ifj. Balassy Ferencz).
Julianna (férje Szücs N.).
Anna (férje Gersey László).
I. Boldizsár 1592. török rab.
I. András 1592—1595. török rab.
IV. Mihály 1592—1628. (neje Előry Borbála).
Anna 1613. (férje Weér György).
II. Boldizsár 1599—1652. (neje 1. Bay Sára 2. Bárczay Borbála).
IV. János 1613.
Anna 1630—1634. (férje Babay Tamás).
VI. István 1630—1673. felkelő főnök (neje 1. Kovács Borbála 2. Kosuth Anna).
Borbála 1634—1638. (férje Tibay András).
Dorottya 1634—1675.
Klára 1652. (férje Szentléleki Giczey Gábor).
V. Mihály 1652—1695. szabolcsi alispán, Wesselényi összeesküvés részese, bujdosó, konstantinápolyi kiküldött (neje Gávay Anna).
Sophia 1651.
VII. István 1668. mint kiskoru halt el.
I. Zsigmond † 1714. Tököly, majd Rákóczy udvarmestere, közben 1703. szabolcsi alispán, végre kurucz lovas ezredes. Besenyőt, Tepély pusztával együtt eladja. 1698. (neje Lövey Klára).
V. János 1687.
Annna 1687. (férje Weér György, kolozsvári alkapitány).
Sára.
II. László elesik a trencséni ütközetben 1708.
Anna 1698. (férje Balogh Miklós).
II. Zsigmond 1698. † 1786. január 31-én; szabolcsi szolgabiró, majd táblabiró (neje Ilosvay Mária).
Klára (férje Gyulay János).
III. László 1722—1781. (neje Dombrády Anna).
Julianna † 1789. jul. 13. (férje Rakovszky Sámuel).
VI. Mihály testőr (meghalt Fekete-Tóthon mag nélkül).
III. Zsigmond (neje Csoma Klára).
VIII. István (neje Lövey Zsófia).
III. Boldizsár testőr.
Sándor testőr.
Mária (férje Csoma József).
III. György † 1811. testőr, költő.
Pál (neje Lövey Charitas).
I. József (neje Dringó Mária).
Erzsébet 1757. (férje Orosz Sámuel).
VI. János 1761.
Anna 1767. † 1859.
Zsuzsánna 1759.
II. András 1760. (neje Lőrinczy Borbála).
I. Ábrahám 1762.
Borbála 1770—1810.
IX. István 1795—1806.
IV. György 1776. † 1859. szept. 14. (neje Szabó Lidia).
Helena (férje Guti Fülöp Lajos).
Zsófia (férje Lipcsei József).
IV. Boldizsár lakott Fekete-Tóthon (neje 1. Lasztóczi Anna 2. . . . .).
III. András (neje Vida Krisztina).
I. Farkas 1815. † 1877. márcz. 13. (neje Bessenyey Ottilia).
Anna sz. 1817. (férje Széll Sámuel) él. 1871 óta özvegy.
Klára † 1836.
Teréz 1823. (férje Haranghy Bálint) él Derecskén.
VII. Mihály 1825. (neje Jancsó Julia) él Gyarakon.
II. József él Simontornyán.
IV. László él Gáván. (neje Hegyessy Lujza).
Ottilia † 1857. (férje Bessenyey Farkas).
Emil †.
Elemér 1868. él.
Zoltán 1871. él.
Akos †.

Innen kezdve az oklevelesen összeállított nemzedékrenden megszakítás nélkül soroltatnak elő a család tagjai, nem mindegyik ugyan, mert arra nézve, hogy a család minden tagját ismerhessem, a beszerzett adatok még mindig hézagosak; ennek főként oka az, hogy a családnál kevés számú okirat maradt fenn.[1]

1373-ban Márk fia Miklós, testvére Imre beleegyezésével elzálogosítja egész besenyői részbirtokát 12 frtért az egri káptalannak.

1382-ben Márk fia Imre bizonyos besenyői birtokra vonatkozó okiratról másolatot kér kiadatni az egri káptalantól.[2]

1395-ben találkozunk az említett Imre és annak 10 fiúgyermekével, az egri káptalan egy kiadványában,[3] a hol is az foglaltatik, hogy István de Besenye dictus Burján feleségének Helenának Besenyő helységben való leányági illetőségének egyharmadát nevezett Burján unokája Ágota asszony, a ki Kis-Demjénben való lakos Mátyás felesége volt, negyven arany forintért eladta Besenyey Imre fiának Jánosnak és többi testvéreinek két nővére jogai fentartásával.

Imre és gyermekei személyisége — egynek kivételével — homályban marad, mert több adat róluk nem áll rendelkezésre.

Imre fia László emelkedik ki első a családból. Erről oklevelesen tudjuk, hogy midőn a szicziliai királyt Lászlót, a pártos főpapok és főurak ellenkirálylyá kikiáltván, az bejött 1403. szeptember elején Magyarországba s a papságtól vezetett nép mindenütt lelkesedéssel fogadta, Lászlónk Zsigmond pártjára állott és hathatósan közreműködött a pártosok megfékezésében. Még ugyanazon évben kelt oklevéllel sietett Zsigmond király László hűségét megjutalmazni, a pártütés körül tanúsított érdemei kiemelése mellett neki adományozván az ugyanezen alkalommal hűtlenségbe esett Cházi Gergely és Andrástól elvett Cház helységet Hevesujvármegyében.[1]

Valószínűleg ugyanegy személy volt Lászlónk azzal a Bessenyey Lászlóval, ki Zsigmond király uralkodása alatt 1421-ről koronaőrnek említtetik.[2]

Fiát Mihályt már 1459-ben guthi Ország Mihály nádor mellett mint alnádort találjuk, mely tisztséget 1478-ig, tehát halála napjáig viselte, mert 1478. éven túl már mint «*néhai*» említtetik. Már előbb, V. László alatt ki kellett tüntetnie magát, mert ez adományozott részére, Bécsben 1452. évben Borbála ünnepén, czímerlevelet.

A törvényben igen jártasnak jellemeztetik, a mi nem is lehetett másképp, nem viselhetvén különben oly hosszú ideig törvényalkalmazói fontos tisztséget az igazságos Mátyás király alatt.[3]

Hogy Hunyady Mátyásnak kedvelt embere volt, azt több királyi tény tanúsítja.

Már 1464. évben úgy neki, mint unokatestvérének, a János fia Miklósnak minden birtokaiba, akármelyik vármegyében legyenek azok, pallosjogot adományozott Mátyás király.[4]

Ezen kívül több jószág adományozásában is részesítette az érdemet jutalmazni szerető Mátyás. Így nyert adományt alnádorunk 1461-ben november 30-án kelt oklevéllel a Terpesi Miklós Hevesmegyében fekvő terpesi és széki javaira, melyekre a beiktatás ellenmondás nélkül történt. Homo regius volt Szederjesi György, mint szomszédok jelen voltak Thary György, Báthori Miklós és Bessenyey Pál özvegye Heléna.[5]

1464-ben új adományt kapott *Sev* nevű helység egy harmad részére Hevesmegyében. (Ez a *Sev* ugyanazonos a mai *Szőke* pusztával.) Említésre méltó, hogy e birtokot már Zeuke (Szőke) néven birta a család, egy más okirat szerint szintén a XV. század közepén,[6] és mégis egy XVIII. században folyamatba tett perben az ugyanazonosság kérdését bizonyító tanúk tudni

[1] Lásd «*Bessenyey György levéltára*» czímű czikkemet, Pesti Napló 1871. évi 267. számában, melyben az Akademia figyelmét a költő levéltár-maradványára felhivtam. Ennek folytán *Imre* Sándor közvetítésével az Akadémia kézirattárába jutott több, a Bessenyey családra vonatkozó oklevél. (Akad. Ért. 1872.) Ezekhez azonban, minthogy a kézirattárban feltalálhatók nem voltak, sajnálatomra eddig nem juthattam. Bessenyey György levéltár maradványából, mely Debreczenben a Rakovszky-ház pallására került, ma már semmi sincs, vandal kezek elégették.

[2] Kandra : Idézett közleménye.

[3] Orsz. ltár. Curiai oszt. Bessenyey Zsigmond-féle periratok.

[1] Jászói conv. levéltár.

[2] Hevenessy. Geneal. Lehoczky. Stemm.

[3] Budai. Polg. Lex. I. k. 392—93. ll.

[4] Említett elenchus.

[5] Egri kápt. és Családi iratok.

[6] Orsz. ltár NRA. fasc. 17. Nro 42.

vélték, sőt határozottan állították, hogy a Szőke név egy hasonnevű durva embertől származik, ki előbb Farnoson lakott, de rossz magaviselete miatt a farnosiak közt nem maradhatván, elvonta magát a *sevi* földre és annak *hátas* részét megülte.[1]

1467-ben (Bude, feria secunda proxima post dominicam Oculi) adományt nyert Tepély pusztára a maga és Farmosiak részére, kiknek részét, később vagy magához váltotta, vagy megosztozott velök,[2] mert még ugyanez évben egymaga vezettetett be Tepély birtokába.

1472-ben Sánthamérai György magvaszakadtával ennek Méra, Vakméra és Egyházasméra hevesmegyei helységekben levő birtokát kapta adományúl.[3]

De nem csak királya, hanem közvetlen felettese Guthi Ország Mihály nádor is kitüntette Mihályunkat, érdemeit nagy dicséretekkel kiemelvén, 1460 április 3-án úgy maga, mint Losonczi Albert és felesége, valamint ezek leánya: Anna részére tett hasznos szolgálataiért megjutalmazza két kerékre épített vizimalommal, mely Gyöngyös városában, a Gyöngyös folyón, Solmos utczában volt építve,[4] és abban az időben nem csekély értéket képviselt.

Daczára annak, hogy alnádori tisztet viselt Mihály úr, még sem szabadúlhatott meg ő sem attól, hogy a birákat busítsa.

Már 1467-ben a Heves városa mellett több napokig tartott nádori gyűlésen kénytelen volt Besenyő birtokának háboríthatlanságát biztosítani és vizsgálatot kérni az iránt, hogy Besenyő régtől fogva mindenkor az ő családjáé és elődjeié volt; a mi megtörténvén, a gyűlés előkelői részéről esküvel pecsételt vizsgálat adatai nyomán a nádor, Besenyei Márk déd unokái, élükön alnádorunknak, Besenyőhöz való birtokjogát kimondotta.[5]

Sok baja volt mint *bői* birtokosnak (Tisza-Beő), a szomszédos Kenderesi nemesekkel, ezek közt különösen Kenderesi Balázszsal, ki földjeit elfoglalta, kaszálóiról a szénát elhordatta.[6] Ősi fészkét Besenyőt az ahhoz tartozó *Szőllőstelke* prædiummal, Rédei János, Bodonházi Bodon László, Fyzes Benedek és Dersi Benedek, a nánai várnagy 1475-ben elfoglalták, és a csak kevéssel előbb adományba nyert Egyházasméra, Zentmártonméra és Vakméra helységekbeli birtokaira pedig Szőllősi László és Fogacsi Bánó György tett erőszakosan kezet.[1]

Az ekként való erőszakoskodások miatt indított perek végbefejezését Mihály úr nem érte meg, mint mondók, 1478-ban meghalt s adat van arra, hogy eme egyenetlenségeket fiai rendezték.

Alnádorunk neje szintén hevesmegyei volt, a Ludasi Mihály leánya Margit, ki 1505-ben már nem élt.[2] Házasságából öt fia: János, Lampert, Barnabás, György és István, egy leánya: Dorottya maradt, ki Bod Lászlóhoz ment férjhez.

Benedek, Mihály alnádor testvére 1466-ban jelen volt a leleszi convent előtt, midőn Domahidy János a Károlyiak ellen indított hatalmaskodási perben esküt tett, ő is több nemes társával Domahidy János igaza mellett megesküdött.[3]

Szabolcsmegyében lakott, de birtokai voltak a csanádmegyei Kovácsházán, Bekénfalván, Arad vármegyében Hodoson, Bodrogon, Köblösön és Szt.-Demeteren is.

1469—70-ben Kállay Jánossal perel csanádi birtokainak elfoglalása miatt, majd 1478-ban Kállay Andrással és Péterrel folytat pert a Napkorhoz tartozó bizonyos rét iránt.[4]

Nejét csak keresztnevén ismerjük, Dorottyának hívták, 1489-ben mint Czeczey Lőrinczné jő elő.[5]

Mihály úrnak egyetlen nővére: Petronella ismeretes, a ki Nenkei László neje volt. Annyit tudunk róla, hogy 1485-ben már mint özvegyet tilalmazza Nenkei Péter a saját, úgy testvérei Sebestyén, György és Károly nevében Zemplén vármegyei Golop helységbeli részbirtokának Pohárnok István részére leendő eladásától.[6]

Benedeknek, úgy látszik csak egy fia maradt, István, ki aradmegyei birtokáról *Bodrogról* bod-

[1] Orsz. ltár.
[2] Kandra: Idézett közleménye.
[3] Családi iratok.
[4] Kaprinai II. 573—75. ll.
[5] Kandra. Idézett közleménye.
[6] Károlyi ltár.

[1] Családi iratok közt. Eredeti.
[2] Orsz. ltár. Curiai oszt. említett per.
[3] Károlyi okl. II. 377—83. l.
[4] Kállay cs. ltára.
[5] Jászói conv. ltára.
[6] U. o.

roginak hivatott. Valószinűleg ez az István az, ki Ferdinánd királyt 1527-ben Budán üdvözölte.[1]

Visszatérve Mihály alnádor gyermekeire: az okiratok hézagossága miatt nem ismerjük ugyan közelebbi személyes körülményeiket, de abból az adatból, hogy János és György mint kir. emberek jelen voltak 1459-ben szt.-péterszegi olasz Angelónak szatmármegyei Apáti birtokába való beigtatásánál, az látszik ki, hogy tekintélyes állásban lehettek.[2]

A reájok vonatkozólag fenmaradt oklevelek csakis birtokviszonyaikról szólanak, ebből értesülünk, hogy atyjok halála után mindjárt 1478-ban János és György végét szakították — mint említők — annak az egyenetlenségnek, mely Szőllősi László és az ő atyjok Bessenyey Mihály között Szentmártonméra, Vakméra és Felsőméra iránt felmerült; Szőllősi Lászlóval és ennek fiaival Ambrussal és Sándorral kiegyezkedtek.[3]

Ugyancsak már 1479-ben rendezték a *Sev* helységhez való birtokjogukat. Sóvári Soós Pétertől — ki nevezett helység egyharmad részét birta — ezt a részt, valamint Tepélybeli részjószágát 80 arany forinton megvették.[4]

János a következő 1480. évben Gechei György nejétől Abádi Borbálától 2000 arany frt erejéig zálogba vette Abád, Mező-Szt-György máskép Pály, Zent Imreh más néven Kőláb, Nagyiván, Szt-Jakab, Szt-Kozmadamján, Kis Igar, Szőllős, Gyama, Cserőköz, Szt-Miklós, Petry, Kagymad hevesmegyei helységekben levő javait; de ugyanazokat ugyanabban az évben Szőllősi Györgynek 1000 arany forintért hasonlag zálogba adta.[5]

György és Tarczay Nagy Demeterné Ludasi Katalin, a ki úgy látszik György anyjának Ludasi Margitnak nővére volt, 1505-ben bevezettetnek a Békés vármegyében levő ecsegi, úgy a Hevesben fekvő kenderesi, bői, fogacsi részbirtokokba, valamint Ivánka és Csókás prædiumokba, mely bevezetésnek Ludasi János és András ellentmondott.[6]

Lampert úgylátszik mag nélkül halt el, valamint Barnabás és István is.

Jánosnak nejét nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy fia István Rozsályi Kún Ilonát, a Rozsályi Kún Jakab leányát birta nőül s ettől Lampert, Gergely és Miklós fiai származtak, kik ellen 1546-ban Csomaközi Lőrincz és testvérei osztályos pert folytattak.[1] Lampert neje Wetéssy Erzsébet volt, a Péter leánya.[2]

I. György Berczeli Helenát vette nőül s ezzel kapta a szabolcsmegyei berczeli javakat.[3]

I. György ágából csakis II. Mihályt tüntetik fel okleveleink. A XVI. század legelején születhetett. 1571-ben már nem élt. 1570. évben kelt végrendeletében[4] írva hagyta ugyan, hogy «Bécsbe hová járt», de élettörténetére vonatkozó egyéb adataink nincsenek. Kétszer nősült. Első felesége Spáczay Dorottya, a Spáczay Boldizsár és Káthay Margit leánya volt. Minthogy Spáczay Boldizsár 1527-ben Eger vár porkolábja volt — valószinű, hogy a mohácsi vész után II. Mihály is Egerbe huzódott s ott ismerkedett meg Dorottyával, kivel Spáczán Alsó-, Felső-Korompán és a Káthay jogon: Nagy-Kágyán (Biharmegyében) szép birtokot kapott. Második neje Rédei Ágota volt, a Rédei László leánya, kit mint már Czompor Gergely özvegyét élemedettebb korában vett nőül. Rédei Ágota a varaszói birtokból kapott hozományt, míg neki két telket Berczelen, tizet pedig Besenyőn (Hevesben) kötött le férje hitbérül.

Három leánya: Krisztina, Anna, Borbála és négy fia: György, Mátyás, István és Mihály maradt, kik közül tudjuk, hogy Krisztina, Anna, György, Mátyás és István Spáczay Dorottyától származott.

II. Mihály berczeli udvarháza messze vidéken ismeretes lehetett, leányai is példás nevelésben részesülhettek, mert háztűznézőbe előkelő családok sarjadékai közül keresték fel s jelentkeztek vőlegényekül. Így Krisztinát Szaniszlófi Báthory Imre vezette oltárhoz, Annával Dengelegi János lakodalmazott, a legkisebbik

[1] Buday. Lex. I. 393.
[2] Károlyi oklt. II. 323.
[3] Orsz. ltár. Dl. 18035.
[4] Teleki XII. 91—94.
[5] Orsz. ltár. Dl. 18341.
[6] Jászói conv. S. B. 17. Ez adatot érthette félre Haán, midőn Ecsegbe a Ludasi családból származott Bessenyey György beigtatásáról emlékezik. (Békésmegye Hajdana I. 164. l.)

[1] Orsz. ltár.
[2] Károlyi ltár 58. fiók 49.
[3] Családi iratok.
[4] Rédey cs. ltár.

leányt Borbálát elébb Polyák János bucsesdi birtokos, később Toldalagi Balázs nevezte hitvestársának.[1]

A fiúk közül hárommal a hadi pályán találkozunk.

Vegyük őket sorba.

II. György valószinűség szerint Eger várában nőtt fel. Már mint tekintélyes embert látjuk 1578-ban Egerben, midőn Melleg Boldizsár csanádi püspök és Recsky György a hevesi alispán társaságában Csetneky László adóssági ügye elintézésében részt vesz.[2] 1580. április 19-én Ernest főherczeg Bátori Annától dupliczai Horváth Boldizsár nejétől származott árvafiúk részére őt rendelte egyik gondnokúl, megfosztván az eléhbi gondnokot, Dóczy Kelement e tisztétől, minthogy az árvák javait vesztegette.[3] 1583-ban pedig mint fogott biró Bajony Zsófiának Pásztohy Jánostól született gyermekei közt a Pásztohy jószágban osztályt tesz.[4]

E tekintélyét nem családi összeköttetéseinek, hanem személyes tulajdonainak köszönheté, melyek az akkori kor fiai szemében őt a végbeli itézek példánya gyanánt tüntetheték fel.

Nem űzött politikát, hanem ott volt, a hol törökverésre alkalma lehetett. Mint egri vitéz rendszerint Egerben tartózkodott, de nyoma van annak, hogy Csáktornyára is ellátogatott a Tahiakkal, Zrinyihez.[5] Kereste a hírt, nevet személyes bátorságával, erre az eszközt nem válogatta; nem kimélte saját faját sem, mert adat van reá, hogy Debreczenbe is be-becsapott.[6] A fősúlyt arra fektette, mint akkori vitéz társai legtöbbnyire, hogy mentül több zsákmányt és foglyot nyerjen, kik jó váltságdíjt adjanak.

Egerből folyton nyugtalanította a szolnoki és füleki törököt. A török defterek is megemlékeznek egy ily Szolnok elleni kicsapásáról, emlékezetül hagyván, hogy az «Egerből Szolnok ellen gonosz szándékkal vonuló Bese György lator cselebasinak Ramazán Ferhád esztergomi volt lovas ellent állott» és ennek alapján vitézsége jutalmául Kisujszállást és több helységet 10800 akcse évi jövedelemmel timárba kapta.[1]

Az egri őrségnek a szolnoki végek elleni eme kicsapásai az 1592. évben mind sűrűbbek lőnek, ezekben György úr nem csak maga vett élénk részt, hanem fiait Boldizsárt és Andrást magával vitte. Ő maga szerencsétlenül nem járt soha, de 1592-ben, egy ily összetüzés alkalmával, elfogták a törökök fiát, Boldizsárt.

Többen voltak már ekkor a szolnoki vár tömlöczében az egri várbeli őrség tagjai közül. Boldizsár úrfit a mögötte becsapódott vasajtón belől ismerősök csoportja vette körül. Ott találta Zay Andrást, Bodó Istvánt, Bory Pált, Molnár Boldizsárt, Németh Jánost, Csoknyay Benedeket, Reimundus Reninger vallon vitézt és több másokat.[2]

A mennyire beletalálta nehéz helyzetébe magát Boldizsár úrfi, annyira felháborodott érzékeny veszteségén György úr. Meg kellett torolnia, hogy ennyire sziven találta a kontyos. Szemet szemért gondolta, és a közelebbi egyik kicsapásnál annyira kedvezett neki a szerencse, hogy sikerült elfognia a szolnoki vajdának Ibrahimnak fiát *Halult.*

Megkezdődtek aztán a kicserélési tárgyalások. György úr attól tartott, noha a vajda fia volt kezeiben, hogy még ráadásúl sarczot kell fizetnie. Úgy látszik, másfelől a török urak akadályt gördítettek a kicserélés elé, legalább ez tűnik ki a vajdának eredetiben fenmaradt 1592. május 6. kelt leveléből, melyben Bessenyey Györgyhöz írja «én az kegyelmed hitlevelére is elbocsátanám egy ideig, de sok felől rágják fülemet, még hogy úgy is kibocsátom, nehéztelnek reám az urak». Bizonyára örültek rajta, hogy az őket sokszorosan háborgató «cselebasi» fia hatalmukba került.

A vajda ennek daczára kinyilvánítván, hogy ha két kővára volna is a fiúnak, a maga részéről fel nem üti sarczát, hanem «fő fejet szabadítson», addig is «míg az Isten elhozza az óráját» György úr hitlevelére 12 napi tartamra kibocsátotta Boldizsár úrfit, erősen kikötve, hogy Egernél tovább ne menjen.[3]

[1] Családi iratok.
[2] Károlyi okltár III. 411. l.
[3] Csal. iratok.
[4] Károlyi okltár III. 431. l.
[5] Családi iratok.
[6] Taar István debreczeni polgár házának Bessenyey György által való feldúlása miatti panasz az erdélyi és magyarországi biztosok előtt tárgyaltatott 1597. Orsz. ltár.

[1] Velics-Kammerer. Török defterek. I. 389.
[2] Ezek levele B. Györgyhöz. Eredeti nálam.
[3] Eredeti csal. iratok közt.

Hazament tehát Boldizsár úrfi szüleihez, de csak azért, hogy azok fájdalmát növelje. A 12 nap elteltével visszatért, a mi bizonyos a szolnoki rabság szintén eredetiben meglevő 1592. évi julius 24-én irott leveléből, mely szerint, minthogy a kicserélési akadályok még mindig fenforogtak, a fentebb említett szolnoki rabok, Zay András és társai értesítik György urat, hogy kezesek lettek Boldizsárért három hónapig, és rabtársuk Pelley János által az egri főkapitány kezébe küldötték, úgy, hogy «ez jövendő vasárnap, azaz julius 26-án kezdetik el Boldizsárnak az napja,» «Az kegyelmed becsületesen irott hitlevelét megtartjuk az napig — írják tovább — úgy hogy az napra vagy ő maga Boldizsár személye szerint, vagy Halul itt bent leszen.»[1]

Kérik egyszersmind György urat viszontszolgáltatásképen, hogy egy szegény megnyomorodott régi rab éjjel-nappal sír és könyörög, hogy egy némü-némü hitetlen rabért, Nagy Gáspárért kibocsátanák, kit Debreczenben hallanak hogy csavarog s ki miatt Kis Lőrincz nagy nyomorúságban vagyon.

Ez alkalmat felhasználta Horvát János Szolnokban fogva tartott vitéz is, hogy a hazatérő Boldizsártól külön levelet intézzen György úrhoz megszabadíthatása iránt «melyben — György úrnak — módja vagyon». Igéri Horvát, hogy miatta egy mákszemnyi kárt sem vall, hivatkozik Tahy István, Tahy Gábor urakra, kik — ha György úr Csáktornyára megy — s azok történet szerint ott lesznek Zrínyi urammal — az ő személye iránt bő felvilágosítást nyújthatnak. A többit elmondja Boldizsár szóval.[2]

Tehát Boldizsár úrfi másod ízben hagyta el a szolnoki tömlöczöt.

Még most sem véglegesen. A török húztahalasztotta az ügy kiegyenlítését, míg letelt a három hónap, mely ideig a «*szolnoki rabság*» kezességet vállalt a fiúért.

Már 1592. évi november hó 11-én, tehát a három hónap letelte után kevéssel, a szolnoki vár tömlöczében találjuk ismét Boldizsár úrfit, honnan e napról keltezve atyjához, rabságából keserves levelet küldött.[3] György úr mint becsületes magyar vitéz, pontosan megtartotta hitlevelét. Pedig atyai szívének, bármennyire elkérgesedett is az a hosszú harczi élet folyása alatt, nagy kínjába kerülhetett Boldizsárt fogságába visszavitetni, mert ez idő alatt másik fiát: Andrást is elfogta a török és ugyancsak Szolnok várába szállította.[1]

Mit tehetett mást keservében a vén sas: kettőztetett erélylyel folytatta a szolnoki végek elleni kiütéseit; mert alig hihette többé, hogy két Bessenyey fiú levén a török kezében, az egy Halulért kiadja mind a kettőt, midőn biztatása daczára egyért sem akarta elfogadni.

A mennyire nehezen szívelte György úr gyermekeinek fogságban létét, annyira türelmetlenkedve várta Ibrahim vajda neje, Halul anyja, rab fiának szabadúlását.

Anyai szívének gyöngéd nyiladozása árad felénk abból a levélből, melyet a fiáért sóvárgó török asszony mondott tollba a magyarúl tudó török iró deáknak, s melyet egész terjedelmében nem tartok érdektelennek ide igtatni.

«Becsületes vitéz apám uram, szolgálatomat irom kegdnek, mint jó akarattal való apám uramnak.

Kívánom, hogy az Úr isten sokáig éltesse kegdet kis fiával Mihókkal, és az több rab fiaidot szabadítsa meg ő szent felsége hamar való napon és tisztességes módon.

Az te kegmed szolgáló leánya ennek előtte is irtam vala kegmednek egy levelet, kire csak választ sem tőn kegd, sem irás, sem penig izenet által, kinek mi legyen az oka, nem tudom. Én mit vétettem kegdnek? Ha az én vitéz urammal háborog, isten látja szívemet, éjjel-nappal bánkódom az ti kegtek háborúságán, sőt kgd rab fiainak rabságukat gyakor való könyhullatásommal keserűlem és táplálásokról még ez ideig gondot viseltem. Boldizsárt immár házunknál tartjuk, jóllehet bégnél még volt, titkon nem hagytam éhezni és az nemes bég, uram akaratja ellen vitette volt tömlöczihez, ez okáért, mert tudta Boldizsárnak urammal való végezését, azért vitette volt tömlöczéhez; de ott is mi rabunk volt, és most immár szemem előtt gondját viselem. Az mi én rajtam áll, kegyd se tartsa jobb állapotban szegény árva rabot, sőt

[1] Eredeti csal. iratok közt.
[2] Horvát János levele B. Györgyhöz. Eredeti nálam.
[3] Eredeti nálam.

[1] Családi iratok.

te kegd ne hagyja el kegdtől szakadt szerelmes rab fiadat, mert sem az kegd fia, sem az szegény rab Halul meg nem szabadúlhat, ha kegtek meg nem engeszteli magatok között való haragot. *Alkudjék meg kegd urammal*, hiszen az kegd fia Boldizsár meg tudja szolgálni kegdnek vele való jótéteményit, az istenért is kérem kegdt, birjon kegd az haragval, mert csak kár, kegdnek ennekutána is azt kell cselekedni, az én vitéz urammal velem egyetemben kegdnek szolgálni akarunk, mint apánknak, nem jó embernek haragot űzni, halandó az üdő. Kegd írjon uramnak és előbbeli atyafiságunk[1] jó kezdetit bizonyítsa meg kegtek, szegény rabok is szabadúlhassanak, semmi haszon az ő nyomorúságokban. Szóval bővebben megérti kegd az én jó akaratomat. Erről kegdtől választ várok.

Az Isten sok áldott esztendeig áldja és tartsa meg kegdet szerencsés jó egészségben és minden javaiban.

Zolnokban, szent András nap előtt való szerdán, secundum vetus calendarium anno 1592.

Kegd szolgáló leánya: Ibrahim Wajdané.»

Midőn az iródeák e levelet bevégezte, utánna iratta még a szegény anya: «Valami pomagránát és narancsot is küldtem kegdnek és a szegény rabnak, azt sem tudom, megadták-e kegdnek, írja meg azt is.»[2]

Mint említők, Boldizsár úrfi atyjának keserves levelet írt a tömlöczből, melyet Csoknyay Benedek rabtársa vitt el György úrhoz 1592. évi november 11-én.

Úgy látszik, hogy e levél irása a Halul iránt aggódó Ibrahim vajdáné befolyásának eredménye volt s eszközül akart szolgálni arra, hogy György úrra hatást gyakoroljon, mert abban nemcsak kínos tömlöczben létét festi Boldizsár, hanem azt is megírja, hogy a bég kijelenté, miszerint «ha a bőrét aranynyal megtöltenék is, de soha meg nem szabadúl, ha Halulnak holta történik».

Minthogy mindkét fiát nem tudta kicserélni, kénytelen volt György úr a vajdával utóljára is akként egyezkedni, hogy Halul és Boldizsár kölcsönösen kicseréltessenek. Szegény András még 1595-ben is a szolnoki tömlöczben volt; innen írt könyörgő levelet apjának, és kedveskedett akkori nagy ujsággal «szegény asszonyanyjának valami kevés riskásával».[1] Valószínűleg nem is szabadúlt ki András úrfi soha, mert 1595. évi június hó 6-án kelt levelében Lutfi szolnoki vajda harmadfél ezer forintban, tehát oly magas árban szabta meg a váltságot, hogy azt az akkori viszonyok között György úr megfizetni képes nem lehetett.[2]

Ez időben György úr a történeti nevezetességű *Ungnád*-féle házban lakott; de e miatt az a kellemetlenség érte, hogy az egri volt főkapitány hátrahagyott özvegye Losonczy Anna most már Forgách Simonné 1591-ben Heves és Külső Szolnok alispánja Széky Pál és birótársai előtt perbe fogta Pasztohy Gergely és Bodi Menyhérttel úgy Ketzer Zsuzsánnával egyetemben a miatt, hogy az ő Eger városában levő kőházát, nemesi curiáját erőszakkal elfoglalták.[3]

E per nemcsak a felperes kiváló történeti személyiségénél, de annálfogva is érdekes, mert adatokat nyujt Eger helytörténetéhez s az egri végbeli élet eddig nem ismert mozzanatát tárja fel.

Az említett ház a periratok szerint a Szt-Miklós utczájában, a hasonnevű szentről nevezett, lerombolt kolostor helyén építtetett Ungnád Kristóf által Losonczy Anna atyai örökségéből.

A perben felperest Losonczy Annát Bácsmegyei Balázs deák képviselte, míg alperesekért Meleticz György ügyvéd jelent meg, a ki védelmül előterjesztette, hogy erőszakos elfoglalás egyátalán fent nem forog, hanem Ungnád Kristóf mint egri főkapitány eme tisztsége alatt az egri őrség zsoldját nem levén képes fizetni, erre a végre Ketzer Zsuzsánnától özv. Basó Mihálynétól 500 frtot vett fel kölcsön s ennek biztosítására lekötötte a kir. kincstárra néző Sajó-Hidvég helységet, mely annakelőtte Basó Mihálynak és nejének Ketzer Zsuzsánnak ezer frtban inscribálva volt; Pasztohy Gergelytől pedig hasonlag az egri őrség zsoldjának kifizetésére 1300 frtot kölcsönzött, és emez összegre zálogúl adta a kir. kincstárnak Békés vármegyé-

[1] Úgy hiszem, csak keleti képes kifejezés.

[2] Külczím: Böcsöletes vitéz Beseney György uramnak, mint jó akarattal való apámnak adassék. (Török gyűrűpecsét nyoma, szakadozott eredetije nálam.)

[1] Eredetije nálam.

[2] Eredetije nálam.

[3] Eredetije nálam.

ben fekvő *Szénás* nevű birtokát, mindkét birtokot azonban oly feltétellel, hogyha azoknak békés birtoklásában háborgattatnának: jogosítva legyenek Ungnád Kristófnak bárhol fekvő javaiból hasonértékűeket elfoglalni.

A védelem felmutatta az erre vonatkozó okiratokat, valamint azt is bizonyította, hogy békésen nem birhatták a zálogba adott javakat, mert az ellen Báthori István országbiró tiltakozott.

Losonczy Anna részéről ellenvettetett, hogy az ügy ilyen állásában is az ő atyai örökségéből épített házat nem volt jogosítva alperesek egyike sem elfoglalni.

A bíróság ez érvelésnek nem adott helyet, és Losonczy Annát keresetével elutasította.

György urat Eger várának 1596-ki ostroma még ott találta. Az ostrom leírásával e helyen nem foglalkozhatván, csak a vár feladására vonatkozó és Bessenyey György személyével kapcsolatban levő adatokat emeljük ki. A várban — a történetírók egyező értelme szerint — ez ostrom alatt több vallon és német volt, mint magyar. Ezeknek is nagyobb része az alsó vár megvételekor elvesze.[1] «Az idegen nemzet megrettene az várban — írja Illésházy — és pártot ütének, rátámadván kapitányokra: szót adának az töröknek, kapitányok akaratja nélkül, hogy hitre ők a várat megadják.» A lázongást Nyári és Terskó parancsnokok nem tudták elfojtani, hiába léptek fel erélyesen, majd fogták esdeklésre a dolgot: a lázongás mind nagyobb mérvet öltött; s átragadt a magyarokra is, kik közül Balog Mihály a vár falába tört résre lépvén, az ellenséggel alkudozni kezdett. A török a fal alá gyűlt és a szultán és pasák nevében igérte a podgyászszal való szabad elvonulást. A lázongó őrség ekkor, parancsnokai mellőzésével, Kerskát a cseh hadnagyot, és Bessenyey György hadnagyot két káptalani pappal, Paczona Márton és Gyöngyösi Mátéval kiküldé a török császárhoz, hogy a feladás iránt szerződjenek. Ezeknek rögtön aranyos, a szultán aláírásával ellátott hitlevél adatott, s a török a várat elfoglalta, s a hitlevél ellenére Nyáry Pált, Bárczay Jánost és egyéb főnépeket fogva vivé el; a vallonokat, németeket inkább levágatá, a magyarokat nem öleté, inkább rabbá tevé.

[1] Illésházy feljegyzései 30, 31. l.

Bessenyey György azonban még a táborból menekült.[1]

György urat, Szamosközy akként tünteti föl, mint a ki egyik oka volt az őrség lázadásának.

Ez itéletnek értéke, a többi egykorú irók feljegyzései alapján, csak is arra szállítható le, hogy György úr akkor, midőn az őrség túlnyomó része az «*idegen nemzet*» teljességgel megtagadta az engedelmességet, belátva a további védelem lehetetlenségét, kénytelen-kelletlen beleegyezett a vár feladásába, s a törökkel való alkuvásnál a szerepet valószínűleg azért vállalta el, hogy a török előtt jól ismert személye az alku megkötésénél nyomatékúl szolgáljon. Vagy talán szíve legmélyén egy húr rezdült meg a szolnoki tömlöczben nyomorgó András fia iránt?

Eger eleste után szabolcsmegyei birtokára, Berczelre vonúlt a vén vitéz, s ott élte le agg napjait.

1597-ben Zokoly Miklós és Herczeg Ferencz előtt megosztozott testvérével Mihálylyal az addig osztatlanúl volt atyai és anyai birtokon. Gazdálkodással és a mi zajhoz szokott lényétől el nem maradhatott: perlekedéssel töltötte idejét. Perelte rokonait.

Nem sokáig élvezhette a visszavonúltság nyugodalmát, 1600-ban már haláláról értesít Paczoth Ferencz szabolcsi alispán.[2]

Jellemző, hogy halála után hagyatékában egy török rab találtatott, valami szegény szabó.[3]

Kétszer nősült, első neje Rákóczy Katalin, második Dengelegi Anna volt. Említett gyermekein kívül ágazatát a nemzedékrend tünteti elő.

István, a György úr testvére, a Báthoryak oldalához állott, kikkel nénje Krisztina, Szaniszlófi Báthory Imréné után, atyafiságban volt. Szolgálatát már Báthory István alatt kezdette, a mit tanúsít az, hogy ez által nagykágyai birtokában[4] Varsón 1582 okt. 20. kelt adománylevéllel megerősíttetett. Oláh-Csesztvét, és a kutyfalvai részbirtokot hűséges szolgálataiért kapta.

Báthory Endre alatt, midőn Mihály vajda

[1] Illésházy id. m. Istvánfi XXX. 696. l.

[2] Eredeti nálam.

[3] U. o.

[4] Bessenyey Mihály, István atyja már 1552-ben bir 5 telket Nagy-Kágyán, Biharban. Bielek: Majores Hung.

Erdélybe lopódzott, szintén a fejedelem oldala mellett találjuk Bessenyey Istvánt, ekkor már mint kipróbált tekintélyes egyénre a nagyszebeni csatánál (1599 okt. 28.) a harmadik hadtest — a tartalék — vezénylete bizatott, Mindszenti Benedekkel és több társaival.[1]

Mikor pedig Mihály vajda Moldovába ment volt és Szamosközy szerint «az fü-fü nemesek közül harminczat Havasalföldébe küldött az okáért, hogyha Moldovába valami gonosz szerencse találná: ott az nemesség zálog volna neki»,[2] a harmincz főnemes között Bessenyey István is ott volt.

Öt hónap múlva megszabadúlván Mihály vajda keze alól, ismét Báthory Endréhez csatlakozva, részt vett az 1600 sept. 18-kán vívott miriszlói döntő ütközetben, valószínűleg ismét mint valamelyik hadtest vezénylője.

Az egykorú irók feljegyezték, mily vitézűl harczoltak az erdélyiek. «A mint Mihály vajda lőtette az magyarokat, úgy állottak, mint az kőszikla, hogy csak nézni is szörnyű dolog volt», írja Szamosközy. «De kevés kárt tett a vajda a lövéssel — veszi át a szót Enyedi Pál krónikás. — Egy főembernek Bessenyey Istvánnak az fejét találák taraczkkal — meghala.»

Sírját nem jelöli emlék, de épen minthogy a miriszlói hős személy-ugyanazonossága kérdésessé tétetett: emlék legyen e nehány sor fölötte. A Bercsényi család történetének kitünő irója ugyanis valószinűnek mondja,[3] hogy az Enyedi Pál említett adata nem Bessenyey Istvánra, hanem Bercsényi Istvánra vonatkozik, s a két név sajtó- vagy tollhibából felcseréltetett. A felcserélést kizártnak kell tartanunk az által, mert más egykorú történetiró: Szamosközy két ízben is szerepelteti Mihály vajda idejében — mint láttuk — Bessenyey Istvánt mindenütt határozottan Bessenyeynek írva, ellenben Bercsényi István Mihály vajda idejéből Szamosközy által egyszer sem említtetik. Bizonyos tehát, hogy az Enyedi Pál Bessenyey Istvánja, és a Szamosközy által említett Bessenyey István ugyanazon személy s a két kézből jövő feljegyzés egymást egészíti ki. Minthogy Bessenyey Istvánnak mint említém Erdélyben *Kutyfalván* is volt részbirtoka, minthogy Bercsényi István *Kutfalván* birt és lakott: a további tévedések elkerülése végett arra is reá kell mutatnom, hogy Kutyfalva nem torzitás Kutfalva névből mint Thaly állítja,[1] hanem két külön helység, Kutyfalva van Alsó-Fehérmegyében a marosujvári járásban, Kutfalva pedig ugyancsak Alsó-Fehérmegyében, de a kisenyedi járásban.[2]

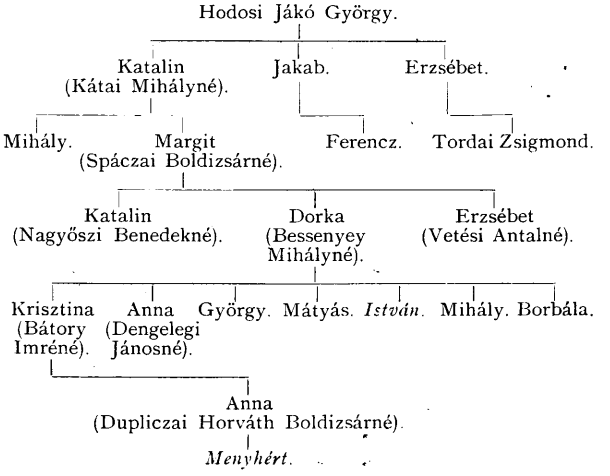
Visszatérve Bessenyey Istvánra, mielőtt a nagy Báthory István megerősítette vala nagykágyai birtokában, e miatt szegénynek sok baja volt. El akarták tőle perelni Horvát Menyhért és Nagyőszi Klára gerlei Ábránfi István özvegye.

Az ezek részére 1580 évi május 1-én kivett tanúvallomásokból nem érdektelen megemlítenem, hogy ekkor a bizonyítandó kérdés a körül forgott, volt-e Verbőczi Istvánnak és Tordai Györgynek Bihar vármegyében Nagykágyán valaha birtokuk csak egy óráig is.[3]

A kihallgatott 30 tanú átaljában azt vallotta, hogy Verbőczy Istvánt magát és gyermekeit Imrét és Orsolyát, mind Tordai Györgyöt jól ismerték, de ezek Nagykágyán nem birtak soha. Spáczay Menyhért tanú vallomásában közérdekű, hogy emlékezett arról, miszerint Czibak Imre, Péter pappal vette meg Gyulát; egy másik tanú pedig azt érintette meg, hogy Pázmán Péter (a bibornok nagyapja) Nagykágyán halt meg.[4]

[1] Szamosközy és Szádeczky: Mihály vajda 61. l.
[2] Szamosközy. IV. 117. l.
[3] Thaly: Bercsényi család. I. 36. l.

[1] Thaly: Bercsényi család. I. 36. l.
[2] Lipszky. Repert.
[3] A felperesek és Bessenyey István közti rokonsági fokot mutatja e tábla:

[4] Családi iratok.

Bessenyey István neje Possa Erzsébet[1] volt; csak egy leány származott e házasságból: Krisztina, ki Balassy Ferencz tanácsúr fiához, ifj. Balassy Ferenczhez, Udvarhelyszék kapitányához ment férjhez. 1619-ben már nem élt. És minthogy fia legifjabb Balassy Ferencz is meghalt: Oláh-Csesztve és Kutyfalva apáról származott birtokai elidegenítése ellen az oldalági rokonok a gyulafehérvári káptalan előtt tiltakoztak.[2]

A harmadik testvér, ki a hadi pályát választá: III. Mihály volt. Ő az ecsedi Báthoryak szárnyai alatt nőtt fel. 1591-ben mint a Báthory-István cserepi várának prefectusát találjuk,[3] de már kevéssel később úgy a következő évben (1592) Egerben van, hol egyik tanú Nyáry Mihály, a Nyáry Pál fia végrendelkezésénél.[4] 1596-ban újból Cserép vára védelmét bizta reá Báthory, de azt Eger elestével, kénytelen volt Mihály úr odahagyni.[5]

Báthory István különösen kedvelte; tanúsítja nemcsak az a levele, melyet 1591-ben hozzá írt Egerbe, s melyben atyafiságos szeretettel vigasztalja azon, közelebbről meg nem jelölt, bántalomért, mely az egri vár főkapitánya részéről Mihályunkat érte,[6] hanem azok az adományok is, melyekkel kitüntette.

1598-ban inscribálta neki Szabolcsmegyében egész Vencsellőt, majd Timár helységet 2 ezer frtban.[7]

Személyes vonzalmát az is tanúsítja, hogy megajándékozta egy szép mivű, tojás alakú, tömör ezüst serleggel, mely még III. Mihály unokái előtt is nagy becsben tartatott és el nem idegeníthetőnek jelentetett ki az osztály alkalmával.[8]

Báthory Gábor szintén elismerte érdemeit, melyeket mint az *ecsedi várbeli lovasság vezére* szerzett; 1608-ban Rakamaz helységet adta neki; de ennek békés birtokába nem léphetett, mert Thurzó György azon a czímen, hogy az a tokaji vár tartozékát képezi, és mint ilyen onnan el nem szakítható, a beigtatásnál ellenmondott.[1]

Különben III. Mihály szerző ember volt; Spáczay Ferencztől, ki Olgyay György vérdíja megfizetésében marasztaltatván, szorult helyzetben volt, 1589-ben a hevesmegyei Zsadány helység negyed részét megszerezte, s így az egész Zsadánynak birtokosává levén, ősi birtokát szépen kikerekítette, a mi által pótolta azt a nagy veszteséget, hogy a török beütése óta csanádmegyei birtokait épen nem, vagy nagyon jelentéktelen részben hasznosíthatta.[2]

III. Mihály neje Wesselényi Katalin volt, a Wesselényi Farkas és Segnei Dorka leánya, ki a Wesselényi családnak nevetadó nógrádmegyei *Veselény* pusztát apai ágról, anyairól pedig örökölte a sárosmegyei budaméri curiát és hozzá tartozó telkeket.[3]

III. Mihály már 1610-ben nem élt.

Fitestvére volt még Mátyás, kiről csak annyit tudunk, hogy leánya Dorottya Ibrányi Pálnál volt férjnél, és vejével kölcsönös túlélés esetére 1587-ben végrendelkezett.[4]

Vejét ő élte túl, s az említett végrendelet következtében Ibrányi Ferencz és közötte támadt egyenetlenségeket Szabolcsmegye alispánja Vay Péter és Dengeleghy Miklós 1594-ben akként intézték el, hogy Bessenyey Mátyás a neki hagyottakból átad Ibrányi Ferencznek tiz tehenet, 2 kanczalovat, az eszlári és löki, a jánosi és ibrányi vetést, egy viselet szablyát, egy kocsit, egy pánczélt, a szakállosokat, egy hosszú puskát; ellenben minden ezeken kívül találtató

[1] Torma József geneal. szerint neje volt Sarmasági Mária. Lehetséges, hogy ez második neje volt.

[2] Gyulafehérvári kápt. Prot. Joann. Debreczeni fol. 293, 295. l.

[3] Csal. iratok.

[4] Századok. 1870. 486. l.

[5] Istvánfi.

[6] Csal. iratok.

[7] Ugyanott és orsz. ltár.

[8] V. Mihály és Giczey Gáborné osztály-levele 1652-ről. Eredeti.

[1] Orsz. ltár N. R. A. fasc. 916.

[2] Zsadányt a Bessenyey család a XVII. század végeig birta. 1698-ban adta el Bessenyey Zsigmond, Rákóczy későbbi ezredese, Cselőháza egész pusztával együtt *Almási* Jánosnak és neje Deák Juditnak, valamint *Mihályi* Pál deáknak «Császár és koronás királyunk ő Felsége magyar rendén levő vitézek egyik Colonellusának» és neje Almási Ágnesnek «3000 magyar forintokért». Eme vétel folytán képezte aztán a vett birtok az Almási családnak zsadányi előnevét. *(Orsz. ltár. 4—348.)*

[3] Nagy Iván. XII. k. 158. l. Volt még Katalinnak egy húga is: *Sára*, kivel a Wesselényi családfa bővül, mert Deák Farkas nem ismerte. Lásd W. család őseiről cz. értekezését. (Csal. iratok nálam.)

[4] Csal. iratok és egri kápt. ltár.

marhák, disznók, vetések, asztagok, tehenek, juhok, ökrök, ménes, ezüst, arany, készpénz, fehérruhák, öltözetek, *rab*, *daru*, *pávák*, bor, tál, tányér, vas és rézeszközök, Bessenyey Mátyáséi legyenek.'

Visszatérve III. Mihály ágára, egy leánya: Anna, és két fia: Boldizsár és János maradt.

Az özvegy Wesselényi Katával még kétszer találkozunk, 1610. április 30. a leleszi káptalan előtt, hol magával vivén fiát, Boldizsárt, bizonyíttatni kérte, hogy az 11 éves légyen; és ugyanazon év folyamán, midőn zemplénmegyei zombori szőllőjét eladta. 1614-ben már nem élhetett, mert ekkor fiának, II. Boldizsárnak, gondnoka id. Dengeleghi Miklós volt.[2]

A két fiú Kolozsvárott tanúlt, innen írnak nénjökhöz Annához, Weér Györgynéhez, 1613 sept. 7-én, hogy «a kapitányság jövedelméből 2 övet küldjön nekik, valamint némely keszkenők is igen kivántatnának.»[3]

Ez adatot azért említem fel, mert ennek az Annának volt a leánya Weér Judit, ki a nagy Teleki Mihály felesége lett.[4]

II. Boldizsárról, habár fiához V. Mihályhoz írt leveleiből értesülünk arról, hogy az «*1651. telet Bécsben töltötte sok haszontalan heverésben, mulatásban*»,[5] s emez adatból az látszik is, hogy valószínűleg közügyekben kellett ez alkalommal fáradoznia, bővebb megvilágosítás nélkül szerepléséről nem szólhatunk, csakis birtokviszonyaira nézve említjük fel, hogy gyámja Dengeleghi Miklós 1615-ben a Rakamaz iránt gr. Thurzó Györgygyel — ki mint láttuk, III. Mihály beigtatásának ellent mondott, — peregyességet kötött a leleszi káptalan előtt, mely szerint Thurzó 1500 frtot lefizetvén, ő a további perlekedéstől elállott.[6]

Vencsellő inscriptionalis summáját pedig Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony a Boldizsárunk által 1649. április 7-én kiállított nyugta szerint kifizetvén, eme jószágot vissza kellett bocsátania.[7]

[1] Nemz. Múz. Ibrányi ltár. Ibrányi Ferencz a János fia volt, Miklós unokája.

[2] Orsz. ltár. N. R. A. 1706. Nro 8.

[3] Eredeti nálam.

[4] Vesd össze: Tört. Tár. 1885. 401 s köv. l.

[5] Eredeti nálam.

[6] Orsz. ltár.

[7] U. o.

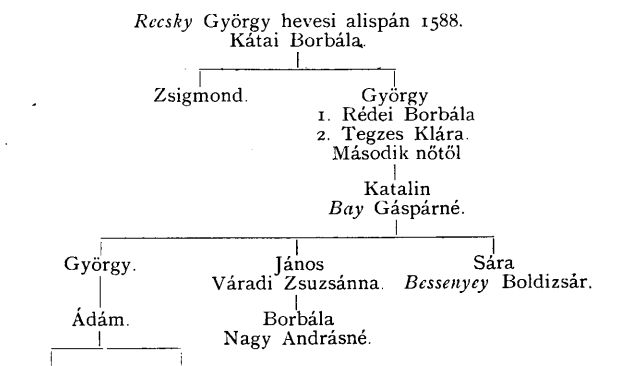
Elesett tehát II. Boldizsár az atyjának adományozott szép terjedelmű javaktól, de ezt helyrepótolta némileg az által, hogy két ízben is tehetős családból házasodván, első nejével Bay Sárával, kinek apja Bay Gáspár, anyja pedig a Recsky György hevesi alispán unokája Katalin volt,[1] valamint második feleségével Bárczay Borbálával szép javakat kapott, úgy hogy midőn Boldizsár 1652. év vége felé meghalt, nem számítva a török miatt még mindig számba nem vehető csanádi javait, következő helyeken birt: Recsk, Dobfenék, Derecske, Péterfalú, Belesér, Kökényes, Sáros, Domaháza, Budamér, Besenyő, Tepély, Süly, Terpes, Kér (Abauj), Nagykágya, Zombor, Szegi, Kisfalud (Zemplén), Paszab, Kenézlő és Berczel (Szabolcs).

II. Boldizsár vallásos buzgóságát bizonyítja, hogy ő építtette újra a romlatag berczeli templomot s öntetett bele harangot, melynek emlékét a templom falába illesztett, címerével ellátott felirat ma is fentartja.[2]

Gyermeke három maradt, Klára, kit szentléleki Giczey Gábor vett nőül, a hires gömöri alispán Giczey Farkas unokája, és Zsófia, ki úgylátszik gyermekkorában meghalt, végre egyetlen fia: V. Mihály.

Klárának férje Giczey Gábor, épen úgy mint nagyatyja Farkas, Gömörmegye alispánja volt

[1] A Recsky-Bay-féle összeköttetést mutatja e tábla:

A Bay család ez ága *Kenézlői* előnevet viselt és Szabolcsmegyében volt birtokos. Bay János — Bessenyey Boldizsár sógora — 1651. évi pecsétnyomatán levő címer azonos a Siebmacher-Cseörgheő féle czímergyűjteményben Bay II. alatt közlöttel: hármas halomból kiemelkedő páncélos férfi, nyakán keresztül szúrott zászlóval.

[2] Ballagi, Testőrség Tört. 421. l.

1680—1683-ban, és 1687 folyamán szintén fogságba hurczoltatott Eperjesre, onnan azonban csakhamar kiszabadult.[1]

Klárát Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony kegyeivel tüntette ki, mint férjéről, Giczey Gáborról való atyjafiát.[2] Már 1655-ben neki és férjének adományozta a gávai és encsencsi azokat a részbirtokokat, melyeket előzőleg királydaróczi Debreczeni Györgytől 1000 frtban magokhoz váltottak.[3]

Fia Zsigmond nevessé tette magát, mint II. Rákóczy Ferencz fölovászmestere.

V. Mihály valószinűleg a szabolcsmegyei Berczelhez, szülőföldjéhez, igen közel levő Sárospatakon nyerte kiképeztetését; hogy alaposan képzett és megyéjében köztiszteletben állott férfiu volt, tanúsítja az, hogy már 1658-ban mint szabolcsi alispánt találjuk, mely előkelő állást több éven keresztül viselte, minthogy a családi iratok szerint alispánúl jön elő 1660, 1662, 1663, sőt 1666. évben is.

Szabolcsmegyében tehát, állásánál fogva is, egyik központját képezte V. Mihály az ottani tekintélyes nemességnek.

A Wesselényi-Frangepan-Zrinyi-féle összeesküvési pernek szálai, mint általában ismeretes, elnyúltak Szabolcsmegyébe s azok közül, kik e pörbe bevonattak, Szabolcsmegyéből feles számmal vannak, többek közt nem egy olyan, a ki birtokos társa, rokona volt V. Mihálynak. Rákóczy Ferencz — írja nagy művében tudós Paulerünk[4] — abban az irányban is kihallgattatott, hogy milyen ügyben járt Erdélyben Bessenyey Mihály? Tehát a vád részéről sem tekintetett közönséges szereplőnek.

Mihályunkat 1671 ápril 6-ra, a husvét utáni első terminusra idézték meg Gyulafi László és több tiszántúli társaival. Közülök egy sem jelent meg s ennélfogva mint makacsokra kimondatott a fej- és jószágvesztés büntetése.[1]

E helyütt kell felemlítenünk, hogy ugyanezen összeesküvésnél találkozunk egy másik Bessenyeyvel, t. i. Istvánnal, ki az egri vitéz Bessenyey Györgynek, a szolnoki vajdáné levelében is említett Mihók-(Mihály)-tól származott fia volt, kinek Volfgang Frigyes cs. tábornok Rózsahegyről 1672 október 6-án a megyékhez intézett rendeletében fejeért ezer tallért igért jutalmúl, azzal a kijelentéssel, hogy a ki elevenen fogja el, két annyi díjat kap.[2]

Ennek az Istvánnak első neje volt Kovács Borbála.[3] 1645 után vette nőül Kosuth Annát, kitől származott István fia kiskorában elhalván, ágazatának magva szakadt.

Nyakas jellemét visszatükrözi, még 1668. évi márcz. 1-én tett végrendelete, melynek utolsó pontjában nejének Kosuth Annának meghagyja, hogy kis fiát isteni félelemben, de pápisták között soha se neveltesse.[4]

Vele az említett körrendelet után többé nem találkozunk.

V. Mihály, kiről előbb volt szó, a haza, vallás elnyomott szabadságáért harczoló bujdosó magyarokhoz csatolta magát és Erdélybe ment.

Már 1672 september 16-án Kővárott találjuk, a honnan tudósítja sógorát Gávai Miklóst: «két—három ezeren harmad nap alatt Szathmár alá szállunk»;[5] a miből bizonyos, hogy Telekinek Szathmár ellen intézett hadi műveletében részt vett.

A bujdosó nemesek között nem utolsó szerepet játszott. Ott látjuk nevét majd minden ünnepélyes okiraton az elsők között, melyet a bujdosó rendek Apafi fejedelemnek adtak.[6]

[1] Nagy Iván. IV. 405. Minthogy ez alapvető munkában a Giczey család leszármazása nem tüntettetik ki, világosításúl a családi iratok alapján készült táblát igtatom ide:

Giczey Farkas, gömöri alispán.
|
András.
|
Gábor, alispán — Bessenyey Klára.
|
Zsigmond, Rákóczy fölovászmestere.

[2] Ez atyafiságot tanúsítja serkei Lorántfi Mihály végrendeletének következő tétele: «az édes anyámrúl Horti Erzsébetrül a mely jószág maradt volt, annak felét *osztály szerént* a Giczey Farkas fiai elvették és birják.» (Egykorú másolat nálam.)

[3] Orsz. ltár. N. R. A. 762. Nro 8.

[4] Pauler. Wesselényi összeesküvése. II. 257. l.

[1] Pauler. Wesselényi összeesküvése. II. 312. l.

[2] Győri Tört. és rég. füz. III. 343. l.

[3] Ő adta férjével együtt a berczeli ref. egyháznak azt az ezüst poharat, melyet Ballagi Aladár M. Testőrség Története cz. művében felemlít. 421. l.

[4] Csal. iratok és orsz. ltár.

[5] Orsz. ltár.

[6] Deák F. Bujdosók levéltára.

1677 július 9-én Radnóton, és kevéssel utóbb július 19-én Tótiban kelt ily ünnepélyes nyilatkozat szerint őt és Szepesi Pált bizták meg az Erdélyen kívül volt bujdosó rendek, hogy assecurálják Apafit, «miszerint ő nagyságához és az nemes hazához való hűségüket megtartják, és a velük kiküldendő tanácsúr hívét Teleki Mihályt nagy becsülettel veszik és mindenekben ő neki engedelmeskednek».

A Teleki nejéhez, Weér Judithoz való atyafisága megmagyarázza, hogy Bessenyey Mihály Teleki pártjára állott, és a bujdosók között, még alispánsága alatt szerzett, s azóta fentartott népszerűségével igyekezett Teleki terveit előmozdítani.

Erre annál nagyobb oka volt, mert bujdosása alatt megkétszereződött emez atyafiság, mennyiben leányát Annát, Weér Judit testvére Weér György vette nőül, ki kolozsvári alkapitányságot viselt már 1665-ben, és első neje Pongrácz Mária vala.[1]

Nem lehet feladatunk a bujdosók történetét e helyütt tovább követnünk, csak azt említjük meg, hogy Bessenyey Mihály két izben, először 1677, illetőleg 1678-ban Kubinyi megvakulása következtében, azután 1681-ben Ruszkai Andrással együtt volt a török portán a bujdosó rendek ügyének konstantinápolyi szószólója, kiket 1682. évi márczius 17-én kelt levelükben hívtak vissza, hogy Gálfi Ferencz és Székely László által helyettesíttessenek.[2]

Valószinű, hogy nem érkezett még vissza konstantinápolyi követségéből Bessenyey Mihály, midőn Tököly megkoronáztatása utáni napon Szepesy Pál és társai Tökölyhez csatlakoztak, de az bizonyos, hogy ő nem pártolt át Tökölyhez, hanem végig Teleki hive maradt.

Róla az említett összeköttetésénél fogva sem lehet mást feltételezni. De különben ezt irott adat is mutatja. Midőn Tököly a török fogságból megszabadúlt és pártját ismét újabb erőre emelni törekedett: Bessenyey Mihály Apafi fejedelem környezetében volt, sőt a fejedelmet Fogaras várába követte. Innen írja 1687 júl. 4-én fiához Zsigmondhoz:

«az én keserves bujdosásomban az én istenem már alkalmasint megáldott vala az én kicsiny sorsomhoz képest megnyugvásomra alkalmas helyen levén, de ezelőtt mintegy másfél hónappal csak igen reménytelen jövénk ki Kolozsvárrúl, anyáddal, sok szép majorságom, mely nékem annyi Bogárteleken (t. i. otthon) nem volt, elveszett, s elprédálták, a városon is minden portékám ott maradott, magunk elsőben Szebenbe mentünk, ott egy hétig alig voltunk, a mlgs Fejedelemmel ide Fogarasba jöttünk, leányommal Vér Györgynével, fiammal Jánossal .... itt rettenetes költséggel élünk.»[1]

Bujdosását még keserűbbé tette, hogy leánya Weér Györgyné csakhamar özvegyen maradt, és nemsokára el is halt. Legalább 1690-ben már mint özvegyet említi a szép fiatal asszonyt a jó öreg Cserei, — és ha neki hihetünk — özvegységét a szintén özvegységre jutott Apafi fejedelem akarta megvigasztalni, de hogy nőül vehesse: annak Teleki Mihály gátot vetett.[2]

Árváit a szép özvegynek az öreg «méltóságos asszony» Weér Judit vette szárnyai alá és 1697-ben Losonczi Bánffi Pál, Hatházi Balku Pál, Kabos Mihály, Szentjóbi György és Ujhelyi Ferencz előtt tétetett osztályt az általa híven megőrzött apai és anyai ingó javaik felett.[3]

Bessenyey Mihályt is mennyire istápolta Weér Judit: kitünik onnan, hogy a Weér család birtokaiban adott neki gazdálkodásra földet: Kodorban és egyebütt.

Teleki Mihály halála után is el-ellátogatott az öreg bujdosó a rendi gyűlésekre, de nagyobb politikai szereplést nem vitt.

Agg korában különös szenvedélye az Erdélyben akkortájban lábra kapott agarászat vala; ha labanczot nem kergethetett: űzte paripáján a nyulat. Örömmel írja fiának 1694. szept. 30. «nekem egy jó barátom az szamosujvári commendáns igen fű három agarat igért, hanem ha isten kiviszen, Ibrányi uramnak teljesítem régi kivánságát kettejével; már magamnak is szép agárkölykeim nevekednek Kodorban s Polyánban, csak esztendő múlva is agaras ember leszek, osztozzatok azzal is».[4]

[1] Torma József genealogiája. Vesd össze: Tört. Tár 1885. 401. és köv. ll.

[2] Mon. Hung. Hist. II. oszt. 18. köt. 96. l. és Török m. kori Tört. Eml. VI. 223. l.

[1] Orsz. ltár. Eredeti.

[2] Cserei Hist. 195. l.

[3] Tört. Tár. 1885. 401. s köv. ll.

[4] Csal. iratok közt nálam. Eredeti.

Mikor és hol végezte be hányatott életét Bessenyey Mihály, visszajuthatott-e szülőföldjére, hova vágyakozott, vagy bujdosása helyén, Erdély hantjai takarják, nem tudhatjuk.

Neje Gávay Anna volt, a Gávay János és Sándor Anna leánya, kivel már 1657-ben összekelve találjuk. Anyjáról megjegyezzük, hogy apja Sándor Mihály, anyja Kende Margit volt, ki később (1606-ban) Károlyi Mihály neje lőn.[1]

Fia, úgy leánya is kettő maradt, Zsigmond és János; Anna — kiről szólottunk, és Sára. Ez utóbbiról közelebbi adatok hiányzanak. János együtt bujdosott apjával, későbbi sorsát homály födi.

I. Zsigmond a XVII. század közepe táján születhetett és gondos nevelésben részesült, Kolozsvárott is tanúlt. Atyját követve már ifjanta kuruczczá lett, de a Tököly pártjára állott és Tökölynek udvarmestere volt, ki reá még élete utolsó napjaiban is jól emlékezett és Nicomediából 1705-ben levelére válaszadással tisztelte meg.[2]

De fegyverrel és csapat élén is szolgálta Tökölyt. 1683—1685 jobbadán Kisvárdában tartózkodott, innen hívta őt segítségül a kállai kapitány Nagy András, midőn 1684 április. 8. körül a szathmári és ecsedi labanczok tizenegy zászlóval reá támadának, és itt érte 1685 évi május 19 táján az a szerencsétlenség, hogy a labanczok elleni kiütés alkalmával Zsigmondunk kezében a puska elszakadozván, mint az egykorú jelentésben foglaltatik «az por és puska csője igen megvesztegette ő kegyelme kezét».[3]

1687-ben őt is elfogatta Caraffa és Eperjesre hurczoltatta; de rabsága rövid idejű volt, mert már ugyanazon év július 4. kelt levelében atyja örvendez fia szerencsés megszabadúlásán.[4]

Úgy látszik, hogy Tököly szerencsecsillagát nem követte tovább, csak annak a török által való elfogatásaig, azután félre huzódott szabolcsmegyei magányába, Berczelre.

Csakugyan atyja V. Mihály bujdosásából 1693—1695. években ide írja hozzá leveleit.

1703. év elején már ismét a közélet terén találjuk; és pedig mint Szabolcsmegye egyik alispánját.[1] Első volt azok között, kik Rákóczyhoz csatlakoztak; előbb nem fegyveresen ugyan, hanem mint Tökölynél hajdan, udvarmesteri állásban,[2] s már 1704-ben, bizonyára tekintettel előbbi szolgálataira, érdemeiért a tokaji hegyek között nagy darab szőllőt kapott adományba Rákóczytól.[3] 1705 elején újra visszament vármegyéje élére, de csak azért, hogy a nagyváradi vár körülzárolására sereget szervezzen, s rövid idő múltán mint lovas ezeres kapitány vezeti is eme hadműveletet.[4]

1706-ban az Almás völgyét védelmezte Erdélyben, de leszáguldozott lovasaival Abrudbányára és Zalatnára is,[5] 1708-ban a ráczok elleni operátióban vett részt; 1709-ben Kerepes és Hatvan közt táboroz, majd bevonúl Hatvanra, 1710 végén Szabolcsban Ecseden van, honnan sóhajtva írja szeretett generálisának Károlyinak deczember 21-ről: «csak szintén utójára ne maradnék az igaz confœderatusok közzűl.»[6]

Nem volt katonai tehetség, fegyvertényeket nem vitt véghez: de a mint csak tőle telt: hűséggel, önzetlenül, öreg és beteges volta daczára teljes odaadással szolgálta végig a szabadságharcz ügyét.

Tábori élete alatt szeretett jó asztalt tartani, főbb tiszteit mindig maga körül gyűjtvén; de seregében példás fegyelmet gyakorolt, a miért Rákóczy is elismeréssel adózott neki;[7] nagy szigorúságáért, a mint maga írja, elnevezték «ármás kapitánynak».[8]

Levelei jó ízű magyar irályáról tanúskodnak s duzzadnak a népies szólamoktól.

Az öreg kurucz a szathmári békét nem sokáig élte túl: 1714-ben már nem volt életben.

Nem csak maga, hanem fia László is lelkesedéssel követte Rákóczyt. A gyermekifju mint compániás kapitány vett részt a szerencsétlen trencséni ütközetben. Aszalay Ferencz fejedelmi titkárnak Berthóti Ferencz kassai viczegene-

[1] Csal. iratok közt nálam. Eredeti.
[2] Tököly Naplói. Kiad. Thaly. 1868. 377—8. l.
[3] Török m. kori Áll. oktár VI. 344. és 416. VII. 38—9. l.
[4] Orsz. ltár.

[1] Rákóczy-tár I. 68. l.
[2] U. o. 280. l.
[3] Nálam. Eredeti.
[4] Károlyi ltár.
[5] U. o.
[6] U. o.
[7] Rákóczy-tár.
[8] Levelei, gr. Károlyi ltár.

rálishoz 1708. aug. 8-ról intézett levele[1] szerint ott is lelte a csatamezőn halálát.

I. Zsigmond neje Lövey Klára volt; Anna és Klára és Zsigmond gyermekei maradtak. Annát Balogh Miklós vette nőül. Klára Gyulai Jánosné lett.

II. Zsigmond élete pályája szűk körre szorítkozott. 1732-ben Szabolcsmegye szolgabirája volt. 1741-ben az akkor Károlyi Sándor által felállított Haller gyalog regement kapitányává neveztetett ki,[2] majd mint táblabiró szolgálta megyéjét.

Nehéz gondokat örökölt atyjáról, ki a hosszú szabadságharcz alatt gazdasági ügyeit teljesen elhanyagolta. Ősi birtokai nagy részben elzálogosítva, örökbevallásokkal terhelve, részint nagyapja V. Mihály hűtlensége bélyegén eladományozva voltak. Aztán a neoaquistica commissióval is meg kellett küzdenie.

Családjának utolsó férfi sarja volt.

De mintha a gondviselés azt akarta volna, hogy fordított czímer ne álljon felette, midőn több mint 90 évi küzdelmes élet után 1786. január 31-én a berczeli templom alatti családi sírbolt befogadja: neje Ilosvay Mária[3] nyolcz fiú- és két leánygyermeket ajándékozott neki.

A fiúk mind magas termetűek és rendkívüli testi erejűek voltak.

A szabolcsi Berczelen maig is *Vas-Bessenyeyek*nek emlegetik őket és roppant erejükről egész kis mondakör keletkezett, mely az irodalomba is átment.[4]

A gyermekekkel bőven megáldott apának most már kétszeresen kellett anyagi gondokkal küzködnie, s habár nejével Ilosvay Máriával Beregmegyében szép javakat kapott, kénytelen volt végleg eladni a családnak nevet adó Besenyőt és Tepélyt, melyet már 1698-ban apja I. Zsigmond Eger városában lakó öreg Szabó Andrásnak, feleségének Illyés Annának és fiainak bevallott volt, és a nevezettek utódaival névszerint Szabó Sándor, Szabó Zsigmond, Szabó Miklós, Mlinkó József és Tóth Pállal 1751. évi márczius 5-én megköttetett az adás-vételi szerződés, melynek erejénél fogva a Szabó familia még 8000 frtot lefizetvén, Besenyő helység és Tepély puszta birtokába jutott.[1]

A birtokviszonyok taglalását elhagyva, térjünk vissza II. Zsigmond gyermekeihez.

A leányok egyike Juliánna tudományos voltáról volt nevezetes kortársai előtt, miként ezt gr. Vay László «Német Hívség» cz. munkájában feljegyezte. Egyszerű, de szintén tudományosan művelt ref. paphoz, Rakovszky Sámuelhez ment férjhez; fia volt Rakovszky Dániel, Debreczen városnak e század elején hírneves főbirája, unokája pedig Rakovszky Sámuel az 1848/9-iki honvéd huszár-ezredes.[2]

A nyolcz fiú közül egy: László a Vetési ezred zászlótartójaként végig harczolta az olaszországi hadjáratot, bámulatot keltve óriás termetével;[3] négy a magyar testőrség felállításakor egymást követve testőr lett: Mihály, Boldizsár, Sándor és György; Sándor a bajor örökösödési háborúban mint dragonyos kapitány vett részt és nyugalomba vonulva «Milton» magyarratételével próbálkozott meg; végre — kiről először kellett volna szólanunk — *György*, a költő-bölcsész, mint irodalmunk egyik úttörője tette halhatatlanná nevét.

Élettörténete adatait tehát mellőzve, csupán ezek némi pótlására szorítkozunk.

Műveiben emlékezett Olaszországban tett utazásáról; de emez utazás ideje nem tünvén ki, az okon, mert 1775-ben külön munkája Bessenyey Györgynek nem jelent meg, Toldy Ferencz azt véli, hogy az említett olaszországi utazás 1775. évben történt.[4]

A családi iratok erre nézve felvilágosítást nyujtanak. Bessenyey György a pármai herczegasszony, Amália, Bécsből való hazautazásakor 1768 november havában, mint testőr, az említett herczegasszony kiséretébe rendeltetvén, ez alkalommal volt Olaszországban, honnan a következő tavaszon Velenczén át tért vissza.

[1] Thaly K. t. barátom szives közleménye.

[2] Eredeti levele a gr. Károlyi ltárban.

[3] Apja Ilosvay Bálint, anyja Ignéczy Krisztina. Lásd Nagy Iván. V. 131. l.

[4] Vas. Ujság 1855. évf.

[1] Orsz. ltár. Curiai oszt. 4—453. Ez adás-vétel magyarázza meg, miképen kerültek a fent említett, az «Eger» czímű lapban közölt, oklevelek, a *Szabó* család kezéhez, illetőleg a jelenlegi besenyői közbirtokosság tulajdonába.

[2] Életére vonatkozó adatokat lásd Szinnyei: Komárom cz. művében.

[3] Eredeti levelei nálam.

[4] Toldy: Költészet kézi könyve 1855. l. 359. l.

Bécsből Pusztakovácsiba, Biharmegyébe való elköltözése idejét Bessenyey Györgynek életírói 1784-re teszik.[1] E tekintetben érdekes, és eddig nem ismert részletet tartalmaz Rakovszky Dániel, az említett debreczeni főbiró, feljegyzése: «Bessenyey György úr — írja Rakovszky — Bécsből Berczelre Szabolcs vármegyébe 1782 lejött lakni, és Berczelen még akkor életben levő nagy uramatyám és nagyasszony anyám házoknál (t. i. szüleinél) lakott; azt pedig, hogy ezen időtájban jött le Bessenyey György úr Bécsből Berczelre lakni, onnan tudom, hogy azon négy pej lovon és katonai társzekéren, mely holmiaért Bessenyey György úrnak és magáért Pestre a «*Medve*» című vendégfogadóhoz felment Gáváról, én egészen Isaszegig mentem Bessenyey Boldizsár urambátyámmal (György testvérbátyja) és a kocsissal, kit Gönczi Istvánnak hívtak .... Bessenyey György úr Berczelre lejővén lakni, egynehány esztendőkig lakott ott, és a mint magamat reflectálom, 1785. esztendőben jött lakni a biharmegyei jószágba Pusztakovácsiba.»[2]

Bessenyey György testvérével Sándorral, féltékeny szeretettel csüggött családja múltján, s midőn Bécsben *Kollár*tól még oly kalandos adatokat nyert, hogy András király alatt Spanyolországból hazánkba jött Simon gróftól származott gróf Nagymartoniak voltak az ő elei, és Kollár azzal is kecsegtette, hogy nem csak a deductiót arragoniai Simonig kidolgozná, hanem azt is kimutatná, hogy az általok birt sok dominiumok miképen mentek a mások kezére:[3] mindinkább elfogta a vágy, hogy ne csak családjának tapasztalt anyagi hátramenetelét gátolja, hanem felemelésén munkálkodjék.

Míg testvére Sándor kir. parancsolatokat eszközölt, hogy a káptalanokban őrzött vagyonjogi okiratokat fáradhatlanúl kutassa és gyűjtse egybe, addig György élemedett atyját birta reá, hogy az örökbevallásokkal terhelt javak visszaszerzése iránt pereket kezdjen; különösen Besenyő eladását fájlalta[4] és pedig azon az okon, mert ennek 1751-ben történt elidegenítésekor ő és Sándor, úgy Pál testvérei kiskorúak levén, az eladás róluk nélkülök történt.

Majd a gyakorlati térre lépett, hogy tervei megvalósítására anyagi segélyeszközöket ő is szerezhessen. Bécsben 1781. évi október hó 1-én kelt szerződés szavai szerint «nemes és nztes, Tokajban ülő Kefala János urammal asszú szőllő borokkal kereskedésbe állott.»[1]

1781 november 14-én vette át az első szállítmányt: hét átalag fő tokaji asszú szőllő bort és hat gönczi hordó máslást, mint nyugtatójában maga elismeri.

Ám Györgyünk e vállalata nem sikerült, mert a borok árát 2758 Rfrtot sem tudta kifizetni, arról már 1783 aug. 10-én Berczelen állított ki albát.

1782 márczius 21-én tudósítja atyját, hogy Sándorral együtt gazdaságot akarnak kezdeni, mely tervbe elaggott atyja, ki a család osztatlan javain eddig tervszerűtlenül gazdálkodott, és pazarló László fiának befolyása alatt állott, ennek nem sokkal előbb történt elhalálozásával beleegyezett, és a birtokok feletti rendelkezést György fiának engedte át.[2]

Berczeli, majd pusztakovácsii remetesége alatt sem adta fel kedvencz eszméjét Bessenyey György,

[1] Toldy: Költészet kézi könyve 1855, i. 606. l.

[2] Nálam eredeti.

[3] Csal. iratok.

[4] Besenyő tekintélyes birtok is volt, 1868. évi kimutatás szerint 4708 hold szántóföld, 1639 hold rét, 905 hold legelő és 19 hold nádas volt benne. Heves és K.-Szolnok. Leirása. Eger, 1868. 97. l.

[1] Csal. iratok.

[2] E javak felett az osztály csakhamar megtörtént, a Boldizsár és György osztályrészéről hiteles kimutatás maradt fent 1784 év junius 19-ről, melyet Szabolcsmegye jegyzője Strankay János állított ki, e szerint 1. Fekete-Tóth, Kávásd, Gyarak, Dalom és Györös jövedelme. Erdőbér 600 frt. Hamuhuta 400 frt. Dézmabuza, kukoricza 100 frt. Taxa 50 frt. Korcsma 50 frt. Egyházasok taxái 20 frt. Majorság 100 frt. 2. Kovácsi pusztának jövedelme, melynek substratuma áll 300 köböl alá való gyep földből és 200 szekér szénát termő kaszálóból. Vetésből jövő termés 800 köböl 1000 frt. Kétszáz szekér széna 400 frt. Hatvan fejős juhnak a haszna 20 frt. 3. Berczeli jószág jövedelme. Esztendeig való majorság ideértvén a jobbágyok taxáit és dézmáit: 300 frt. A malom hoz be 300 köblöt: 300 frt. Korcsma-arenda 160 frt. 4. Ilosvai jószág jövedelme 33 jobbágy és egy curia appertinentiájával 200 frt. 5. Ingó jószág: marha 40 db, sertés 300 db, juh 80 db, ló 10 db. 6. Jobbágy és taxás Szabolcs, Bihar és Bereg vármegyékben vagynak in summa 134. E kimutatás azt is kitünteti, hogy Bessenyey Györgynek ez időben évi 586 frt nyugdíja volt.

melyet családja felemelése iránt testvérével Sándorral együtt táplált.

Sághy Mihály — előbb hevesi alispán, később itélőmester, majd báró — 1791 április 26-án Bessenyey Sándor felszólítása folytán, hajlandónak nyilatkozik, hogy a Bessenyey familia felemelése tekintetében minden törvényes módokkal közreműködik, s azt a tervet adta: hogy a megindítandó és a folyamatban levő birtokperekre való költségeket egészen ő és fia, Ignácz, fogja adni, a kikeresendő jószágokon fekvő investitiókat is mind ők fizetik, a perekre való felvigyázás az ő gondja leend, azonban Szőke puszta (Sevhalom) adassék neki által.[1]

Bessenyey György azonban emez ajánlatot nem fogadván el: a befolyásos, de kapzsi pártfogó közreműködése nem is érvényesült.

Az 1811. év tavasza a költő-bölcsészt őseihez szólította el; családbeliei javát czélozó végrendelete[1] tanúsítja, hogyha nem sikerült is neki, a mi felől ábrándozott: visszaszerezni az elődjei által elidegenített birtokokat, de szigorú gazdálkodási elvei mégis lehetővé tették nemcsak azt, hogy az atyjától átvett javakat föntartotta, hanem azokat, különösen a sévhalmi (Szőke) puszta iránt indított birtokper megnyerése által, tekintélyesen gyarapította.

Ismeretes, hogy Bessenyey György utódokat nem hagyott; testvérei közül csakis László, Zsigmond és István vezette tovább ágazatát, kiknek tagjai közül maig is többen vannak életben, mint ezt a családfa előtünteti; ezek egyikének, Bessenyey László gávai birtokos úrnak, nem mulaszthatom el nyilvánosan köszönetem kifejezni az általa kegyelettel megőrzött családi iratok részemre való szives átengedéséért, mely által vált csak lehetségessé vázlatos ismertetésem összeállítása.

SZÉLL FARKAS.

[1] A Hevesmegyében fekvő ezt a pusztát, mely mint láttuk még az alnádor Bessenyey Mihály idejétől fogva volt a családé, már Bessenyey Györgynek emez ajánlatot előzőleg sikerült fele részben visszaperelni, fele azonban az egri káptalan birtokában maradt.

[1] Lásd: «Bessenyey György végrendelete» cz. czikkemet. Reform 1872. évf. 341. sz.

A KASSAI DOM SZENTSÉGHÁZÁN LÉVŐ CZÍMEREK.

(Egy tábla melléklettel.)

A heraldikának kétségtelenül becses forrásai: a levéltárak pergamenjeiről függő pecsétek. Ezek mentették meg az utókor részére sok, már századokkal ezelőtt kihalt családunk czímerét, ismertették meg most élő régi családokét ősi eredetiségében és szépségében.

Azonban a mily hitelesek és fontosak e függő pecsétek czímerei, épen oly hiányosak is. Megösmerkedünk általuk a czímerek heraldikusan szép alakjaival, de szinei előttünk ismeretlenek maradnak. Azon csekély színjelzés, mely itt-ott középkori pecséteinken a damaszkolás által mutatkozik, mely a szín ellenében a fémet jelezte — minthogy e korban színt csak a legritkább esetben damaszkoltak — semmi előnyt nem nyújt, valamely czímer színeinek meghatározására. A külföld e tekintetben sokkal szerencsésebb, ő nekik vannak régi festett czímercodexeik már a XIII. század végétől kezdve, holott nálunk a legrégibb festett czímerkönyv a XVI. s legtöbbje már a XVIII. századból származik. — Mi egy-egy portól lepett színes epitaphiumot valamely templom falán, az üvegfestményeket székesegyházaink ablakain, kihalt családok czímereivel történt czímerbővítéseket fontos kútforrásokúl tekintünk s használunk fel hazai heraldikánkra nézve. Ily körülmények között örömmel kell üdvözölnünk a kassai szentségház czímereit, ezen XV. századbeli érczbe vésett czímer-codexet, mely a heraldikának, ha nem is már fénykorából, de mindenesetre jó korszakából, öt országos s hatósági czímer mellett 12 főrangú családunk czímerével s annak színeivel ismertet meg bennünket.

A szentségház keletre nyíló ajtaján öt czímer van, három egy sorban felül, kettő alúl, a többi oldalon: 4—4, kettő felül, kettő alúl, összesen 17.

Az ajtón, a főhelyen balról (heraldice jobbról) első pajzs:

1. *Az ország czímere*, fehér s veressel hétszer osztott. Az osztás számait tekintve megfelel ma elfogadott ország-czímerünknek, melyben — bár általánosan nyolczpólyásnak mondatik, — tulajdonképen egy pólya sincs, mert csak páros osztási vonalak képeznek pólyákat, páratlanok csak osztásokat.

2. A mellette következő ezüst czímerpajzsban kettős farkú koronás természetes színű oroszlán ágaskodik. E czímert mint a sorrendben másodikat kétségtelenül *Csehország czímerének* kell tartanunk, daczára hibás szinezésének. — Ez annyival szembe ötlőbb, mert a szentségház ajtaján utolsó helyen álló összetett országos czímerben, Csehországé egészen helyes színezéssel látható.

3. *Kassa városának czímere:* kék pajzsfőben három arany liliom, alúl fehér s veressel hétszer osztott.

Kassa sz. kir. város czímere színeire is teljesen egyezik azzal, melyet Nagy Lajos 1369-ben s Zsigmond király 1423-ban adományozott a városnak.[1] Az V. Lászlótól adományozott (1453) csak az osztások színeinek sorrendjében tér el, a mennyiben ez veres s fehérrel hétszer osztott.

4. *Szlavonia czímere* kék pajzsban, balharánt szökő nyest.

5. *Az ország czímere* Mátyás korában: négyelt pajzs, közép pajzszsal, melynek kék mezejében arany faágon fekete holló, csőrében gyűrűt tart. 1. Fehér s veressel hétszer osztott; 2. veresben zöld hármas halmon álló ezüst patriarchakereszt; 3. kékben három (2—1) koronás arany oroszlánfő; 4. veresben koronás, kettős farkú ezüst oroszlán.

Ezek után következnek a főúri magán czímerek, még pedig a déli oldalon felül:

6. *Perényi czímer*, kék pajzsban liliomos koronán, terpesztett lábbal álló, balra néző, kiterjesztett szárnyú, hosszú farkú, feketén fegyverzett fekete madár alak, hosszú szakállú emberfejjel. E czímer egyikét képezi azon torzított variansoknak,[2] melyek az ősi czímer alak meg nem értése következtében álltak elő, s főfontossága abban rejlik, hogy a színezett Perényi czímerek számát egygyel szaporítja, s az azoknál elfogadott színezést igazolja.

7. A déli oldalon a felső sorban második czímer: kék pajzsban [1] arany leveles koronából emelkedő sastollas barna kalpagú, hosszú hajú és szakállú, fedetlen nyakú, veres ruhás férfi alak. — E czímer főalakja, a koronából növekvő férfialak: hasonlít a *Palóczy* család czímerének főalakjához, Palóczy Imre Mátyás király kedvencz főpohárnok-mesterének czímere is helyén volna e főúri czímerek sorozatában. De a Palóczy czímer fő-typusai mégis hiányzanak e szentségház czímeréről. Az alak itt oldalt, amott szemben áll; itt fiatal, erőteljes, amott hosszú szakállú agg; itt fejét tollas kalpag fedi, ott ó német módra nyirott hosszú haja fedetlen; ott jobbjával szakállát markolja, baljában kapcsos könyvet tart, itt inkább előtünő (hervorbrechend) az alak helyzete s kezei nem látszanak. Ily erős eltérések mellett nehéz e czímert a Palóczyakénak határozni, csupán reá mutattunk, megfejtését a jövő kutatásoknak tartva fenn.

8. *A Szentgyörgyi s Bazini grófok* czímere: kék pajzsban hatágú arany csillag. — Ez tehát a Szentgyörgyi grófok czímerének szinezésére nézve, a harmadik változat. Egyik Nagy Iván után: négyelt pajzs, 1—4. aranyban hatágú veres csillag, másik Wisgrill után: kék pajzsban aranynyal s veressel jobb haránt osztott hatágú csillag. — E színes osztás a csillagon okvetetlen megvolt, mert ez Szentgyögyi Tamás 1394. évi pecsétének vésetén,[2] de sőt Szentgyörgyi és Bazini György gróf szentgyörgyi sírkövének czímerében is világosan kivehető.

9. A déli oldalon alúl az utolsó czímer a *Butkay* családé: kék pajzsban czölöpösen álló arany állkapocs, balra álló s felfelé hajló három foggal, — a pajzs felső sarkaiban jobbról ezüst

[1] Archivum Civ. Cassov. Secretum. C. Insignia Nr. 2. Fel. Magy. Múzeum évk. IV. 40.

[2] Perényi Péter abauji főispán köriratos pecsétjén, a gyöngyösi czímeres albumban (L. Turui VI. 177.), s a most használt bárói czímer 1—4. mezejében.

[1] Ezen czímerpajzs színe a szentségházon tulajdonképen zöld, de e színeltérés valószínűleg egy múltszázadbeli újítás alkalmával történt átfestés eredménye, mely alól az eredeti kék szín, több helyen előtünik.

[2] E pecsét vésetét figyelemmel vizsgálva, úgy látszik, mintha e czímerpajzs jobb haránt osztott volna s a hatágú csillag egyik szarvával az osztási vonalat követve az osztások szerint változtatja színeit.

A KASSAI DÓM SZENTSÉGHÁZÁN LÉVŐ CZÍMEREK.

befelé fordúlt holdsarlótól, balról hatágú arany csillagtól kisérve. E czímeralak, mint tudjuk, a Guthkeled-nemzetség három oldalékéből fokozatosan torzúlt; annyiban feltünő, hogy e czímer ez alakban itt előfordúl, mert kútfőink 1496-ról emlegetik a Butkayak, Keszegek, Sándorok, Ráskayak és Málczayak czímerbővítését, midőn Ulászló azt kék mezőben egy arany csillaggal bővíté.[1] — Ezen látszólagos ellenmondás úgy egyeztethető össze, hogy ha ezen idézett oklevél valóban létezett, vagy létezik is, az nem czímerbővítő, hanem czímermegerősítő oklevél lehet vagy lehetett, mert mint látjuk a Butkayak már Mátyás korában is ugyanazon czímert használták.

A nyugati oldalon felül első

10. A *Drugeth czímer*. Egy arany szegélyzetű — három arany ékpólyával (Sparren) rakott — kék pólya által osztott, veres pajzs, melyben felül négy, alúl három fekete rigó látható.

Ez a homonnai Drugeth család czímere, mely úgy a pajzs alakot, mint a sisakdíszt s annak színeit tekintve, temérdek változatban maradt reánk. — Minthogy térszűke nem engedi, hogy a külföldi czímer-emlékekre is kiterjeszkedjem (l. Hampel. «Századok» 1881. 133., 207.), itt csak a magyarországiakra szorítkozom. — Ezek egynémely variansai következők:

a) Legrégibb ezek között a Drugeth Fülöp nádor lovaspecsétje 1324-ből,[2] hol a ló nyakára és oldalára illesztett két czímerpajzsban, kétféleképen látjuk a Drugeth czímert ábrázolva: a ló nyakán lévő háromszög pajzs, pólyával osztott, felül (rongált lévén a pecsét) csak az első, alól három csonka rigó, — a ló oldalára illesztett pajzsban a pólya felett három, alól egy rigó látható.

b) Drugeth János nádor és kunok birájának pecséte 1332-ből,[3] hol a pólya már három tojásdad csattal rakott, s alúl a 3 rigó két sorban áll (2—1).

c) Az előbbihez teljesen hasonló Drugeth Vilmos nádor s kunok birájának pecsétje 1337-ből.[1]

d) Drugeth I. Miklós országbiró pecsétjén 1354-ből,[2] a czímeralak az előbbiekkel egyező, de már itt sisakdíszt is látunk, mely két szarv között, hat szegletű csat, mindenik szegletére egyenszárú kereszt illesztve.

e) Az ungvári vár-kastély egyik kapuzata felett levő kőczímeren alúl a három rigó «alapon áll», mi a czímerpajzs idétlen alakjából is következhetett, s a rigók csonkasága is megszünt (1600).

f) Drugeth János országbiró (1641—42) pecsétjén a pajzs pólyája öt, négyszögletű csattal rakott, alúl a három rigó «alapon» áll. Sisakdísz: nyitott szárny, melynek mindenikére a pajzsalak van illesztve, de itt a pólyára rakott csatok száma 4—4.[3]

g) Drugeth János pecsétje 1600.[4] Négyelt pajzs balharántpólyával, mely három tojásdad csattal rakott; 1—4 három rigó, 2—3 üres és damaszkolt.

A Drugeth czímer színeire nézve útba igazítanak:

h) A sz. Mária Congregatio Albumában Ungváron[5] a Drugeth-czímer pajzsa veres, a pólya zöld, aranynyal szegélyzett, rajta a csatok aranyosak, alúl a három rigó zöld alapon áll. A sisakdísz nyitott fekete sasszárnyára illesztett czímeralak mezeje arany.

i) A Széchy Györgyné Homonnay Mária epitaphiumán († 1643.) a radványi kastélyban[6] a pajzs színe arany, a pólyáé veres, a csatok aranyosak. A sisakdísz nyitott sasszárny, egyik fekete, másik veres, amaz 3 arany csattal rakott veres pólya, erre négy rigóval rakott arany pólya van illesztve; takarók: fekete-arany, veres-arany.

k) A gr. Zichy Edmund tulajdonában levő czímeralbumban (1649)[7] a Drugeth György czímerpajzsa veres s ezüstben háromszor osztott, s így az eredeti pólya színe ezüst, róla a csatok hiányzanak.

[1] Siebmacher. 92. l. 73. tábla. Nagy Iván II. 266 Szirmay Not. Com. Zempl. hist. 73.

[2] Drugeth Fülöp nádor szepesi és abauji főispán Visolyban 1324. április 6-án kelt kiadványáról — A kövecsesi Dancs család levéltárában. — Archæologiai Értesítő XI. 185.

[3] Máriássy levéltár Markusfalván. «Századok» 1875. 57.

[1] Máriássy levéltár. «Századok» 1875. 58.

[2] Arch. Ért. XIII. 185. Siebm. 146. 115. stb.

[3] Eredetije gyűjteményemben.

[4] Siebm. 146., 115. tb. Ungvári levéltár.

[5] L. Turul. III. 42.

[6] L. Turul. III. 84.

[7] Turul VI. 23.

E különféle változatokat egybevetve, a Drugeth czímert túlnyomólag egy-három csattal rakott pólyával osztott pajzs képezi, felül négy, alúl három rigóval.

A szentségházon levő Drugeth czímer a rigók száma és elhelyezésére nézve azzal teljesen egyezik, csupán a pólyánál tér el, még pedig nagyon lényegesen, bár ez eltérés mint nem okadatolható, minden valószínűség mellett, az eredeti czímeralak fel nem ismeréséből származhatott.

Az általam eddig ismert s itt felsorolt színezett Drugeth czímerek száma négy; ezek között a pajzs színe háromnál veres (ezek egyike a tulajdonos által alájegyzett), s egynél arany, a rigók mindenütt feketék, s már seholsem csonkák, a pólya a szentségházén kék, az ungvárin zöld, a Zichy-félén ezüst, a radványin arany. Erre nézve látható a legnagyobb eltérés.

11. *Garay czímer.* Kék pajzsban czölöpösen állított hétszer csavarodó csipkés-hátú kigyó, szájában arany ország-almát tart, reá illesztett kereszttel. E czímeren főképen az figyelemre méltó, hogy a kigyó fejéről hiányzik a korona, mely a Garay nemzetség czímerének egyik jellemző attributumát képezi.

12. A következő czímer: veres pajzsban zöld hármas halmon álló ezüst patriarcha-kereszt. E czímert a szentségházon való elhelyezése határozza meg. Ha az, az első 1—5. sz. alatt leírt czímerek között foglalna helyet, vagy ha a mester a sorrendben hatodiknak helyezte volna el, oly szándékkal, hogy azzal a következő főuri czímerek sorát nyissa meg, nem tarthattuk volna egyébnek mint az országczímer egyik alkotórészének, melyet mestere az 1-ső, 2-dik s 4-ik számoknak megfelelőleg külön pajzsba foglalt. De így a nyugati oldal alsó sorába — az ország czímereitől távol s nem is előkelő helyre — helyezve: e sorrend mintegy rávezet bennünket, hogy e patriarcha keresztes czímert az Ákos nemből származó *pelsőczi Bebek* családénak tartsuk. Ez egyik fontos momentuma e szentségház czímereinek, mert általa ismét egy előkelő főuri család czímereinek színével (bár csak a pajzsalakot illetőleg) ismerkedünk meg.

Ezen Bebek czímerben — miként a krasznahorkai ágyúk egyikén is — a patriarcha-kereszt hármas halomra illesztve fordúl elő.

13. A következő czímer: kék pajzsban leveles arany koronából növekvő koronás, veres ruhás női alak, melynek karjait kiterjeszett ezüst szárnyak képezik. — Mielőtt e czímer meghatározásáról szólanék, egy tévedésemet kell helyre igazítanom, melyet a «Turul» múlt (1888. IV.) füzetében a Bebek czímer leirásánál követtem el, midőn a színek meghatározásánál ezen czímert hoztam fel kútfőül.

E tévedésre több körülmény vezetett. Először a kassai dom, újítás alatt lévén, a bejuthatás meg van nehezítve, s a czímerek elhelyezését a szentségházon valóságban nem láthattam, másodszor azon nézet vezérelt, hogy a felvidéken hatalmas, Gömör, Tornában roppant birtokokat biró Bebek nemzetségnek, melynek tagjai mindig az ország zászlósai között foglaltak helyet — czímere, e főúri czímerek sorozatából nem hiányozhatott; harmadszor, miután a sorrendet nem ismertem, a 12. sz. alatt leírt czímert, mely úgy alakjára, mint színezésére nézve teljesen egyezik az ország czímerével, valósággal is annak tartottam, s végül tudtam, hogy e 13. sz. czímer pajzsában egy eltorzított czímeralakkal van dolgunk, melynél a mester félreértésből szárnyas nőalakot alkotott. E női alak szárnyai csak oly könnyen alakulhattak a Bebek sisakdísz halaiból, mint a Forgách czímer befelé fordított holdsarlóiból. — Miután azonban az ezt megelőző czímerben felismertük a Bebekekét, ezen szárnyas női alakban a *Forgách* család czímer alakját kell keresnünk. A Forgách család már a II. Lajos által adományozott czímer előtt is, azzal nagyrészben egyező czímert használt,[1] mint azt Forgách Péter 1413-ki s Forgách

[1] A Forgách czímerre vonatkozólag Mocsáry Nógrádmegye IV. 36. megjegyzi (Bél, Mednyánszky s Hormayr után), hogy az eredetileg fél farkas volt. «Arma gessit in clypeo cerulei coloris, lupum album umbilicotenus erectum», mit ő a bécsi képes krónika nyomán inkább vadászkutyának tart, minthogy a család a Hunt-Páznán nemből származott. A család mostani czímerének eredetéről beszéli, hogy a koronás női alak Mária királynő, ki Forgách Balázsnak, II. Károly megölésénél szerzett érdemeiért megengedte, hogy képét czímerében hordhassa s a két holdsarló a czímerben, a királyné két hű emberét Garay Miklóst és Forgách Balázst jelképezi. E czímer-mondákat, bár legtöbb esetben minden alapot nélkülöznek, de azért nem tartom teljesen mellőzendőnek, mert sokszor (talán ez esetben is) útba igazítanak annak

János 1441-ki pecsétein láthatjuk[1] Péter pecsétjén hosszú hajú női törzs látható, koronához hasonló föveggel, tetején kettős toll forgóval, mely mellé baloldalt két kisebb toll is van szúrva, kisérve két oldalt két befelé fordúlt holdsarlótól; Jánosén (1441) női törzs, koronához hasonló föveggel fején, reá tűzött kereszttel, kétoldalt szintén két befelé fordúlt holdsarlótól kisérve. Ezen nagy holdsarlóktól kisért czímeralaknál elég volt egy homályos pecsétlenyomat, hogy a festőt tévútra vezesse, s megalkossa az alak vállán a nyitott szárnyakat. — E pecséteken a korona, melyből a női alak kinő, nem látható, de, hogy az nem az 1525-ben adományozott, épen a szentségházon levő czímer bizonyítja, mely azt korban körülbelül félszázaddal megelőzte.

Az ujabb czímer-variansoknál a veres ruhás női alak meztelenül, csipőre illesztett karokkal ábrázoltatik, a koronára néhol kereszt van illesztve, másutt a jobbról kisérő ezüst félhold helyett hatágú arany csillag jelenik meg.

14. A *Szapolyai* czímer. Kék pajzsban zöld hármas halomból növekvő ezüst farkas, felül jobbról, befelé fordúlt ezüst holdsarlótól kisérve. — A Szapolyai czímer reánk maradt nagyszámú változatait mellőzve, e helyen csupán Csergheő Géza t. barátom néhány sorát idézem: «Hogy a Szapolyai-féle két czímer-állat (Wappenthier) közül melyik régibb, az egyszarvú-e vagy a farkas? Az még mostan biztosan meg nem állapítható, *csupán annyi kétségtelen, hogy a farkas — mint Szapolyai czímerrész, legyen bár korábbi vagy későbbi, fontosabb szerepet játszik amannál, minthogy ott, hol a Szapolyay-ak egyszerű czímert használnak, csaknem kizárólag a farkast látjuk alkalmazva.*»[2] Csergheő e szavait czímerünk is igazolja. A színek egyeznek az eddig ismert Szapolyay czímer-színekkel.[3] A balról kisérő arany csillag hiányzik.

15. Kék pajzsban arany oroszlán, felül jobbról befelé fordúlt ezüst holdsarlótól kisérve. E czímert meghatározni ez idő szerint nem tudom, valamint a következőt sem, mely

16. Kék pajzsban, sarkával lefelé fordúlt (lebegő) arany keretű, fehérrel koczkázott, veres négyzeten álló fekete szárnyú és farkú madár (szarka). E czímer az országos ötvösműkiállításon a nyitrai egyházmegye által kiállított XV. századbeli kelyhen is látható volt sisakdíszével együtt, melyen a pajzsalak ismétlődik. Hogy melyik családé volt? azt ezuttal meg nem határozhatom. Ez a jövő kutatások vívmányául marad fenn s felfedezése a magyar heraldikára nézve első rangú fontosságú lesz. Hogy e czímer alatt egyik legelőkelőbb, ha talán nem is magyar eredetű, családunk czímere lappang, az kétségtelen, mutatja az, hogy a nyitrai kelyhen a Frangepánok czímerével jön elő s szentségházunkon egyikét képezi azon korban legkiválóbb 12 családunk czímereinek. A nyitrai kehely s a kassai szentségház czímere egymást egészítik ki, amott a sisak díszét, itt színeit ismerjük meg, s e két forrás után a czímert teljesen összeállítva, csak tulajdonosát kell felfedeznünk, hogy hazai heraldikánk egy kiváló adattal gazdagabb legyen.*

17. Az utolsó czímer a *guthi Országh* családé. Egy felső jobb sarokból induló, öt oldalú, széles, rövidített jobb oldali arany ékvágással ezüst s veresben osztott pajzs. E czímer teljesen egye-

okára nézve, hogy egyes — oklevelek nyomán biztosan — gyökeres nemzetségekből származó családok a nemzetség ismert czímerétől teljesen eltérőt használnak. — Hogy a családi traditiók, czímer-alkotásnál alapúl szolgálhattak, mutatja a Fáyak, Irinyiek stb. czímere, kiknek ősei bizonyosan nem viseltek ilyen szövevényes harczi jeleneteket pajzsaikon.

[1] Mocsáry Nógrád ism. IV. 129. l.

[2] Csergheő «Kritikai észrevételek» stb. «Turul» V. 136.

[3] Lásd a markusfalvi templomban lévő epitaphiumot.

* Ez érdekes czímerre nézve *Csontosi János* t. tagtársunktól a következő felvilágosítást kaptuk: «Ezen czímer, melyet az 1882-iki ötvösmű-kiállítás katalogusa (72.l.) tévesen mond Corvin Jánosénak, a *monoszlai Csupor* családé, a mint erről a Danica Hirska czímű horvát folyóirat 1863-iki évfolyama tanúskodik, hol a horvát-szlavon bánok XIII—XVI. századi pecséteinek rajzai közt mint Csupor Pál szlavon bán 1411. évi pecsétje jelen alakjában előfordúl. De így találjuk a monoszlai Csuporok pecsétjein is az országos levéltárban, még pedig az említett Csupor Pálnak mint kőrösi ispánnak (1408—1412.) s utóbb szlavon bánnak (1412—1415.) oklevelein (MOL 35339, 34772, 35251, 32952, 35379, 35383 stb. sz. okl.) Azt hiszszük, hogy ezzel a czímert kétségtelen bizonyossággal a monoszlai Csupor családénak ismertük föl.» — Megemlítjük még, hogy a XV. század második felében, a szentségház készítése idejében kiváló tagja volt a családnak Csupor Demeter knini (1442—1465), utóbb zágrábi (1465—1466) s végül győri püspök (1466—1480).

Szerk.

zik a Wagner[1] s utána Nagy Iván[2] által közölt guthi Országh Mihály nádor 1482. évi pecsétével s azon XVI. század elejéről származó kelyhen levő czímerrel, mely br. Révay adománya útján jutott a Nemzeti Múzeumba.[3] Genealogusaink az ujabb időben a guthi Országh családot a Guthkeled nemből származtatják. Nem tudom, oklevéli kutatások, vagy czímerhasonlóság alapján? Az előbbeni esetben természetesen az czáfolhatatlan ténynyé válik, míg az utóbbi esetben csak két czímer futólagos megtekintésénél észlelhető hasonlatosság vezet félre. Igaz, heroldkép a Guthkeled s az Országh czímer is, csakhogy a Guthkeled czímer *veres pajzsában* a három ezüst (jobb vagy bal) *oldal-ék* képezi a heroldképet, míg az Országh czímerében az *ékvágás* a heroldkép, mely a pajzsot két színben osztja, s míg a Guthkeled genus nagyszámú czímer-változatainál mindenütt teljes éket használnak, addig az Országh család kevés számú czímermaradványainál szintén következetesen nem teljes éket találunk. Az Országh család czímer színeit sem ismertük eddig, ezzel is szentségházunk ismertet meg először.

Ezzel befejeztük szentségházunk czímereinek sorozatát. Hogy mily fontos e czímersorozat hazai heraldikánkra nézve, az eléggé kitünt az elmondottakból. Megismerjük általa a Bebekek, Országhok czímereinek eddig még ismeretlen színeit; ez egyik kútforrásunk a Perényi czímer színeire s ez igazolja a Szapolyay czímer színeinek helyességét, s bár a czímeralakok technikája itt-ott nem eléggé heraldikus, némelyiknél, talán meg nem értés következtében, önkényes, de a színezés tekintetében — mely itt a legfontosabb — teljesen hitelesnek bizonyúl. E hitelesség fő bizonyítványa az, hogy mindazon czímereknél, melyeknek színeit már más források után ismertük (az egy Csehország czímerét kivéve), sehol eltérés nem mutatkozik. E körülmény a kassai dom szentségházán levő czímersorozatot első rangú hazai heraldikai kútfővé emeli.

CSOMA JÓZSEF.

[1] Decades IV. fig. 8.
[2] Nagy Iván. VIII. 284.
[3] Arch. Ért. XIV. 14.

A BERÉNYI CSALÁD CZÍMERES LEVELE 1431. ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

Törzsökös régi nemesi családaink száma napról-napra csökken; az első honfoglalók unokái mindinkább kevesbednek, s az is nagy dolog, ha egy család az Árpád királyok idejéig tudja felvinni őseit.

Múlt év nyarán temették a karancsberényi gróf Berényi család utolsó férfisarját, s a magyar főúri családok aranykönyve ismét szegényebb lett egy névvel. Gróf Berényi Ferenczczel, ki 1888. május 29-én halt meg, egyik legrégibb családunk nemzedékrendje zárúl be, melynek elődeit a XIII. század elején keresi a családi hagyomány, s melynek első oklevelekből ismert ősei mint nógrádi várjobbágyok még V. István és IV. László királyok alatt szerzik meg családjuk részére a nemesi jogokat és kiváltságokat.

Az utolsó Berényi gróf, mintha nemzetsége közeli végét sejtette volna, a családi levéltárat a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában helyezte el örök letéteményként, hogy midőn az ősi nemzetség immár csak nevében él, a gazdag levéltár szolgáljon méltó emlékeül egykori virágzó múltjának.

A levéltár a mohácsi vész előtti korból aránylag kevés oklevelet tartalmaz, de e kevesek között bírja azt, a mi a családi reliquiák legbecsesebbjei közé tartozik mindenha: a család XV. századbeli czímerlevelét. A tudományos szempontoktól eltekintve, melyek középkori ármálisaink minél teljesebb számban ismertetését a heraldika egyik fő feladatává teszik, folyóiratunk a magvaszakadt grófi család emléke iránt való tartozást is véli leróhatni, midőn ez érdekes oklevelet e helyütt bemutatja.

A Berényiek czímeres levele Zsigmond királytól származik. Berényi Kakas László fia, János szerzi meg a család kétszázados nemességé-

A BERÉNYI CSALÁD CZÍMERE

1431. évből.

hez annak küljelét, s a király minden különös ajánlat nélkül, proprio motu adja meg azt a Rozgonyiak útján is jól ismert vitéznek, kinek kitüntetésében atyja László s testvérei, István ó-budai kanonok és Balázs is osztozkodnak.

Az oklevél Nürnbergben, 1431. évi szent Gergely napján: márczius 12-én kelt; szövege következő:

Sigismundus de gracia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presencium noticiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis, velud a sole radii, nobilitates alie legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia maiestate sic dependent, quod non sit dare alicuius generositatis insignie *(igy)*, quod a gremio non proveniat cesaree vel regie claritatis. Sane ad universorum tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster *Iohannes filius Ladizlai dicti Kakas de Beren, familiaris fidelium nostrorum dilectorum magnificorum Stephani et Georgii de Rozgon Posoniensis, Nitriensis et de Komaron comitatuum comitum*, in nostre serenitatis accedens presenciam, propositis et declaratis suis fidelibus serviciis per ipsum maiestati nostre exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia, in presencium scilicet literarum capite depicta, a nostra maiestate sibi ipsi ac patri et fratribus suis infrascriptis ipsorumque heredibus ex nostra regia liberalitate dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium serviciorum gratuitis meritis annotati Iohannis filii Ladizlai, quibus ipse maiestati nostre in nonnullis nostris agendis et expedicionibus iuxta sue possibilitatis exigenciam studuit eoque fervencius et diligencius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum graciis senciet fore decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia in principio seu capite presencium literarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinccius expressata *prefato Iohanni et per eum annotato Ladizlao Kakas patri, ac honorabili viro Stephano canonico ecclesie Veterisbudensis et Blasio, filiis prefati Ladizlai Kakas de predicta Beren, fratribus scilicet eiusdem Iohannis carnalibus*, ipsorumque Iohannis, Ladizlai et Blasii heredibus et posteritatibus natis et nascituris universis animo deliberato et ex certa nostre maiestatis sciencia dedimus, donavimus et contulimus, imo ex habundanciori plenitudine specialis nostre gracie proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut ipsi eorundemque Iohannis, Ladizlai et Blasii heredes ac posteritates universe predicta arma more aliorum armis huiusmodi utencium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis et aliis omnibus exerciciis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter quarumlibet rerum et expedicionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet cunctaque ipsorum Iohannis, Ladizlai et Blasii posteritas eisdem graciis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gracie antidoto exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intencio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere graciarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas, prefatis Iohanni filio Ladislai aliisque prescriptis duximus concedendas. Datum in civitate nostra imperiali Newrumberga vocata, in festo beati Gregorii pape, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quarto, Romanorum vero vigesimo primo et Bohemie undecimo.

(Hártyán, vörös selyem zsinórról függő pecséttel.)

Az oklevél, mint látjuk, puszta czímeradományozást tartalmaz, aminthogy a kétszáz év óta nemesi jogokat élvező családnak sem nemességadományozásra, sem annak megújítására nem volt szüksége; s miután a czímert a szövegben nem írja le, mint az e korbeli czímerlevelek legtöbbje, csonka ármálisnak tekintendő. Az adományozott czímer rajzát rendes helyén, az oklevél élén találjuk, kétféle zölddel és világossárgával keretelt táblán, melynek rózsaszín alapját ezüst arabeszkek díszítik. A czímer balra dőlt pajzs arany (illetőleg sárga) mezején ezüst koronából kiemelkedő balra fordult fekete mókust ábrázol, mely első lábaival mogyorót szorít szájához; a pajzs felső bal sarkában hatágú ezüst (vagy arany?) csillag látható. Az ezüst sisakon az oromdísz a pajzsalakot ismétli valamivel nagyobb méretekben; a czímertakaró színei mindkét felől: fekete és arany (sárga).

A czímerhez heraldikai szempontból kevés megjegyzésünk van. Szerkesztése elég ügyes; a czímer-motívum egyszerű s mégsem közönséges — az evet aránylag a ritkább heraldikai állatok közé tartozik — s a színek összeállítása helyes érzékre vall: fémre máz van alkalmazva, (hogy az aranyat itt egyszerűen a sárga szín pótolja, azon aligha fog valaki megütközni) — s minthogy a mező arany, a czímer-motívumban előfordúló fémtárgynál: a koronánál a festő igen ügyesen az ezüstöt alkalmazza. A czímertakaró a czímer két főrészének, a mezőnek és a czímeralaknak színeit kölcsönzi, a mivel a czímer szerkesztője a heraldika oly szabályának

tesz eleget, melyet egyébként nagyon ritkán szoktak tiszteletben tartani.

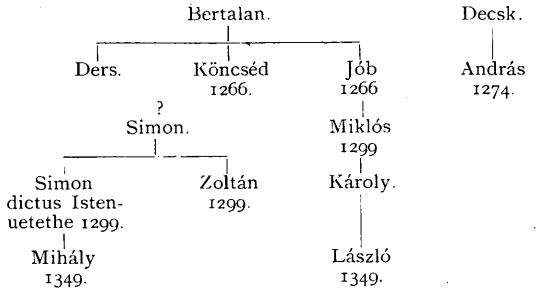
A címerrajz kivitelére nézve, mely meglehetős gyarló s a Zsigmondkori többi címerek jelesebbjeit el nem éri, megjegyezzük, hogy különösen a szintén Nürnbergben s alig pár hóval később kelt Tarkasis-féle címernél[1] a keret arabeszkjei nagyon emlékeztetnek a Berényi címer táblájának díszítésére, olyanformán, mintha ugyanazon mintáról egy ügyes és egy kevésbbé gyakorlott festő vett volna másolatot. Ezt a jelenséget azért kívánjuk hangsúlyozni, mert épen az egykorú címerlevelek idő és hely szerinti összehasonlítása alapján remélhető régi magyar heraldikánk ama fontos kérdésének eldöntése, hogy a Zsigmond király utazásai alatt kiadott címereket a vándorló királyi udvar rendes címerfestői, vagy pedig külföldi erők termékének kell-e tekintenünk?

A Berényi család genealogiáját már századunk elején többen tették tanulmányaik tárgyává, így Lehóczky, a Stemmatographia szerzője, és Mocsáry Antal «Nógrád vármegye ismerete» című helyrajzi művében. Az ő adataikat értékesíti Nagy Iván is a család leszármazási táblájának összeállításánál.[2] Ez a családfa azonban a mohácsi vész előtti nemzedékeket illetőleg úgy genealogiai, mint életrajzi adatai tekintetében igen kevés igényt tarthat a hitelességre, a mi annál különösebb, miután Mocsárynak saját nyilatkozata szerint volt módjában a családi levéltár adatait használhatni. A levéltár középkori anyagának futólagos ismerete is elégséges annak konstatálására, mily könnyű szerrel jártak el régi genealogusaink e családfa szerkesztésénél; s báró Radvánszky Béla, a kinek már 1875-ben alkalma nyilt az akkor még Bodokon levő családi levéltárban behatóbb tanulmányokat tenni, nem késett az adatok alapján a Nagy Ivánnál közölt családfa nagyobb tévedéseit kigazítani.[3] Tőle tudtuk meg, hogy az 1231 körül élt, s Mocsáry által a család első ismert őseül a családfa élére állított *Berényi Mihály* és a nógrád vármegyei Berényiek között a kapcsot semmi okleveles adat nem bizonyítja, s hogy az első ős, kinek emlékét a családi oklevelek megőrizték, *Bertalan* (Bartholomeus de villa Beryn) nógrádi-várjobbágy, a ki a XIII. század első felében élt. E Bertalannak három fia van: *Ders*, *Köncséd* és *Jób*, mindhárman István ifjabb király állhatatos hívei. Ders a görög császár ellen viselt hadjáratban életét veszti; az életben maradt két testvért aztán bátyjuk és maguk hű szolgálataiért az ifju király 1266-ban a várjobbágyi állapotból kiemelve, nemesi kiváltságokkal ruházta fel. Ugyane kitüntetés éri pár évvel később, 1274-ben, a család egy másik sarjadékát, *Berényi Decsk* fiát *Andrást*, ki Győr vára visszavételénél tette magát érdemessé IV. László király kegyére.

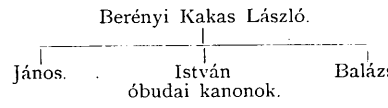
A régi családfa szerkesztői mindjárt e pontnál azt a hibát követik el, hogy ezt a Decsket azonosnak tartják a görög földön elesett Ders vitézzel — holott maga a későbbi bárói diploma is két különböző személyként említi őket — s Decsk fia Andrástól hozzák le a család maig virágzott ágát, kissé naiv időszámítással az ő fiává tevén az 1431-ben élő *Berényi Kakas Lászlót*, a címerszerző *János* atyját. A chronologiai baklövésről nem is szólva, a családi oklevelek mit sem tudnak az Andrásról való leszármazásról; ellenben igen érdekes adatokat találunk bennök egyéb filiatiókról, miknek a régi családfán nincs nyomuk. Ezek szerint Berényi Jóbnak, XIII. század végén *Miklós* fia élt, s egy leánya, ki bizonyos Dacianushoz ment nőül. S velük egyidejüleg más ága is virágzik a családnak *Berényi Simon* és *Zoltán* testvérekben, kiknek atyjáról az idősb *Simon*ról csak annyit tudunk, hogy Jóbbal osztályos atyafi, helyét azonban a családfán nem vagyunk képesek kijelölni. 1299-ben e három Berényi: Miklós, Simon és Zoltán az egri káptalan előtt egyességre lépnek, hogy öröklött birtokait, melyeket atyáik közösen birtak, ezentúl is osztatlanúl hagyják. Simonnak, kit egy oklevél «*Istenuetethe*» melléknévvel említ, fia *Mihály* 1349-ben *Berényi László*val, *Károly* fiával (a ki gyaníthatólag Berényi Miklóstól veszi eredetét) épen e családi jószágok ügyében tárgyal a nádor itélőszéke előtt.

A családfa első ágairól ezek szerint a következő képet nyerjük:

[1] Turul. 1884. 156. l.
[2] II. k. 16. l.
[3] Századok. 1875. 702. l.

A XIV. század közepén a fonal megszakad, s a családi levéltár külömben is meglehetős szűkszavú adatai teljesen elhallgatnak. A hézag 1431-ig tart, a címerszerzők nemzedékeig:

a hol az okleveles adatok ismét lényegesen elütnek a régi családfa adataitól. Ez ugyanis László fiaiul ifjabb Lászlót, Balázst és János budai kanonokat említi, sőt tovább megy, midőn az állítólagos II. László fiául bizonyos szintén igen kétes létezésü Simont téve, ettől származtatja le a XV. század végén élt *Berényi Ferenczet*, holott egy 1524-iki oklevél Ferencz atyjául *Berényi Mihályt* nevezi meg.

Berényi Ferencznek Köbölkuthy Erzsébettől született fia *Berényi András*, kitől a családfát szakadatlan sorban vezethetni le egész napjainkig. Ő az első Berényi, ki a közéletben nevezetesebb szerepet játszik, s a mohácsi vészt követő pártharczok alatt előbb mint János király, majd Ferdinánd híve, jelentékeny vagyonra s befolyásra tesz szert, s nemzetsége felvirágzásának új időszakát nyitja meg. A család ez időtől fogva mindinkább gyarapodik gazdagságban és rangban; virágzásának igen érdekes képét nyújtja Komáromy András báró Berényi Györgyről írt értekezésében.[1] Berényi András unokája, *György* 1655-ben báróságot szerez családjának, s két nemzedékkel később egyszerre két Berényi emelkedik grófi rangra: 1700 körül *Imre*, a trencséni ág őse, s 1720-ban *György*, kitől az ifjabb ág veszi eredetét.

A bárói oklevél és Berényi György grófi diplomája csak most, a család fiágának kihaltával kerültek a Múzeumban őrzött családi levéltárba.

[1] Századok, 1885. 126. s köv. l.

Az előbbi czímerújítást nem tartalmaz, s reánk nézve csak annyiban bír érdekkel, a mennyiben lehetővé teszi a báróság szerzésének idejéről forgalomban levő hibás adatokat helyreigazíthatni. A Nemzetségi Zsebkönyv a régi genealogusok adatai nyomán 1642-ből keltezi a bárói oklevelet,[1] a Siebmacher-féle czímerkönyv adatai 1642. és 1693. évek között ingadoznak.[2] Legközelebb jár az igazsághoz Komáromy András, a ki idézett czikkében 1656 február 4-ét adja a diploma keltéül. De ő is hibázik több mint félévet: a bárói diplomát III. Ferdinánd 1655. július 29-én írta alá s 1656. június 23-án lett az Nyitra vármegye közgyűlésén kihirdetve.

A grófi diplomák közül Imréét nem ismerjük s így keltét sem határozhatjuk meg; az ifjabb ág diplomája Bécsben, 1720. április 5-én kelt s *báró Berényi György*, neje *báró Ujfalussy Klára* és gyermekei: *Tamás*, *András*, *Zsigmond*, *György* és *József*, *Judit*, *Borbála* és *Erzsébet* részére van kiadva. Ez már heraldikai szempontból is érdekes, a mennyiben a grófi czímer leirását tartalmazza annak csinos kivitelű képével együtt.

Az oklevél idevágó részét, az első és egyetlen hivatalos leirást, mely a család czímeréről fent maradt, a következőkben adjuk:

«Scutum . . militare erectum, flavi coloris, in cuius fundo supra coronam argenteam sciurus naturaliter depictus, cauda ad tergum elevata, anterioribus pedibus nucem avellanam tenere ac oppositam sibi sexagonam rutilantem stellam intueri et ad sinistram scuti partem conversus esse visitur. Scuto demum incumbentem galeam militarem argenteam, regio diademate, alium sciurum inferiori per omnia similem proferente, ornatam; a summitate vero sive cono galeæ laciniis seu lemniscis ab utrinque aureis et nigris in scuti extremitates sese placide diffundentibus» . . stb.

E leirás szerint a grófi czímer mindenben megegyezik a család 1431-iki nemesi czímerével. A használat azonban az egyes részleteknél ingadozást mutat: a korona néhol arany — így adja azt Siebmacher is — de legtöbb az eltérés a csillagnál, melyet hol hat, hol nyolcz ággal, s váltakozva ezüst, arany vagy fekete színnel rajzolnak. Idővel az egész czímerkép megfordúl s az eredetileg balra néző mókus jobbfelé fordúlva jelenik meg. Majd a *Quo non ascendam*

[1] I. rész, I. kötet 44. l.

[2] Der Adel von Ungarn stb. 57. l.

büszke jelszava járúl kiegészítésűl a czímerhez, melynek eredetéről kissé bajos volna beszámolnunk. E változott czímert használták a Berényi grófok pecséteiken s egyébütt széltében egész napjainkig, mignem gróf Berényi Ferencz koporsója felett a megfordított czímerpajzs jelzi az egykor virágzó főúri nemzetség kihaltát.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

MICZ BÁN ÉS A BOCSKAY, SOÓS STB. CSALÁDOK SZÁRMAZÁSA.

Történelmünknek egyik, mondhatni, mesés alakja Micz bán. Mint Toldy Miklós, ma is él a nép emlékezetében, s kivált Zemplénben, a szép Bodrogközön, egész mondakört fűznek nevéhez. E vidéknek valóságos hőse, kivel kapcsolatban kell állnia mulhatatlanúl mindannak, a mi ott feltünő vagy épen rendkívüli.

Ott van a karcsai egyház, mely a jáki hires bazilikával együtt a kései román styl alkotása, csakhogy ennél szerényebb, egyszerűbb kiállítással; de mert e styllel járó szokatlan alakokat, szörnyeket a nép ma már nem érti: csak csodálkozni tud rajtok, s a csodálatos mű keletkezését kinek is tulajdoníthatná másnak, mint Micz bánnak?

Karcsáról nem messze, a Kárpátok egyik legvégső kiágazásának csúcsán emelkednek a kövesdi vár romjai. A még mindig magas és szokatlan alakú falak a mint ott, az alföldi síkság kezdetén felmagaslanak, megkapó látványt nyujtnak nappal is, hát még holdvilágos éjjelen! E várat is, a népmonda szerint, csak Micz bán építhette, s annak falai között adta volna elő magát az a megható történet az egy anyától egyszerre született hét fiugyermekről, kiknek atyjok ki lehetett volna más, mint ismét Micz bán?

Gyermekkoromban hallottam először a történetet épen a kövesdi vár alatt. És azóta elégszer volt alkalmam újra és újra találkozni vele, mert alig van könyv, még a legkomolyabbakat sem véve ki, hol az helyet ne nyert volna, mihelyt annak felvételére megvolt az alkalom.

Így szinte nehezen esik ilyen szép, költői történetet megzavarnom ama száraz kijelentéssel, hogy volt ugyan egy apának nem hét, hanem hat fia, kik ugyanannyi jeles családot alapítottak; de azok nem a kövesdi várban, nem is egyszerre születtek, és épen nem Micz bán fiai voltak.

Mikor, mi okból keletkezett Micz bán egyivásu hét fiának mondája? azt ma már alig lehetne biztosan kimutatni. Csak sejthetjük, hogy Bocskay Istvánnak nevezetes férfiuvá, fejedelemmé létele szolgáltatott rá alkalmat. A felfogás, hogy rendkívüli férfiak nem származhatnak közönséges halandók módjára, legalább is oly régi, mint Romulus és Remus anyafarkasa. Annyi bizonyos, hogy a kérdéses monda Bocskay István fejedelem korában, s az ő nevével kapcsolatosan tűnik fel.

Először Bocskay Gábor sírirata említi, ki 1616-ban húnyt el s a kolosmegyei Egeres községben lelte sírját,[1] hol a Micz bán-féle monda szintén ismeretes.[2]

Ugyanazt vésték szóról-szóra egy másik Bocskay, Miklós sírkövére, ki kevéssel utóbb, 1621-ben, a zemplénmegyei Szerdahelyen, Kövesd szomszédságában temettetett el.[3]

Egy harmadik sírirat, a Sóvári Soós Györgyé, ki 1617-ben a sárosmegyei Sóváron lelte halálát, szintén említi a Micz bántól való származást, és csak annyiban tér el, hogy a hét fiu együttes születéséről hallgat.[4]

Legrészletesebben adja elő a dolgot ugyanezen korban Alvinczy Péter, ki Károlyi Zsuzsánna, Bethlen Gábor fejedelem hitvese felett 1622-ben tartott halotti predikációjában következőleg szól: «El igen elöve volt egy gróf Si-

[1] «Hic genus a Micz-Ban Simone trahebat avitum,
Cuius septena prole erat aucta domus
Sex iubet exponi Coniux, quos forte ferenti
Obvius it Micz-Ban, res patefacta fuit.
Infantes Micz-Ban famulis melioribus usus,
Caute clam timida Coniuge curat ali.
Atque ubi creverunt numeros auxere suorum.
Ex his Bocskaius Vir pius ortus erat.»
Szirmay A.: Notitia topogr. Comitatus Zemplén. 69. l.

[2] *Kővári L.*: Erdély nevezetesebb családai. 49. l.

[3] *Szirmay A.*: i. h.

[4] *Budai F.*: Polgári lexicon. II. 446. l.

mon Micz bán, kinek házastársa magtalan volt. Ehez megyen alamizsna-kérni egy szegény asszonyi állat, ki egy méhhel három magzatokat szült vala, kit a grófné igen megpirongatván, tisztátalan asszonynak monda, mivelhogy lehetetlen volna, hogy egy férjétől egyszersmind három magzatokat fogadhasson valaki, melyért a gróf igen megdorgálá az asszonyt (nejét). De ihon az Istennek csudálatos itéleti; ottan hamar fogada az asszony méhébe, és midőn a szülésnek napjai eltöltenek volna, szüle hét magzatokat. Melyet midőn látott volna, megijede, jutván eszébe, mit mondott vala az három gyermekü asszonyi állatnak; és egyiket kiválasztván, hatát egy rocskába avagy dézsába rakatván, fejére parancsolta egy öreg asszonynak, hogy elvivén, elveszesse. Ez időtájban jött lova hátán a gróf mezőről, és előtalálván a vén asszonyt, kérdi, mit viszen? és midőn egyenesen nem felelne, lova hátáról leszállván, meglátja, és a dolgot, miben legyen, megértvén, élete vesztése alatt meghagyja a vén asszonynak, hogy a gyermekeket elveszetteknek mondja lenni, és így mindeniknek külön dajkát fogadván, felnevelteté. Midőn felserdültek volna, az minémű ruházatban jártatják vala a háznál felnevekedett gyermeket, a többinek is a gróf szintén olyan ruhát szabat, és *midőn ebédlenének*, azokat is udvarhoz felviteti, és egyenlők és hasonlók lévén, az otthon felnevelthez, nagyon gyönyörködik a grófasszony bennök. Kérdi a gróf: ha ki oly szép gyermecskét megöletne, mit érdemlene? Felel: egyátalában halálnak fia volna. Mond az gróf: te vagy az asszonyi állat, a ki ezeket elveszteni parancsoltad volt. Melyről megemlékezvén az asszony, lábaihoz borul az úrnak, és úgy kér kegyelmet fejének. Ezektől, felnevekedések után, hét nemzetség származott, t. i. Csapy, Bocskay, Szörtey, Soós, Ráskay, Eszenyi, Kövesdy».[1]

Budai Ferencz azt mondja, hogy Alvinczy «régi levelekből beszél így»; de maga Alvinczy egészen mással okolja meg előadását. «Ha valaki — úgymond — ez historiában kételkednék, ebből elhiheti, hogy ez historia egy *elökötőre* mind fel vagyon hímmel varrva, mely csak *nem régen költ ki Ecsedvárából*».

[1] *Budai F.*: Polgári lexicon. II. 443—444. ll.

Az «előkötő» szót Szirmay Antal már női köténye gére egészíti ki,[1] s lehet, hogy igaza van; de az sem lehetetlen, hogy Alvinczy csupán «antipendium»-ot értett, a mi különösen azon megjegyzésénél fogva, hogy az «csak nem régen költ ki Ecsedvárából», valószinűbb is.

A váradi káptalan 1557-ben, végpusztulása küszöbén, egyházi ruhái és szerelvényei közől, akkori becslés szerint, ötvenezer forint értékűt szállíttatott át megmentés végett Ecsedvárába.[2] Egy félszázad múlva Forgách Ferencz esztergomi bibornokérsek értesülvén az ecsedi vár ama kincseiről, de hihetőleg Báthory István országbiró ama végrendeleti intézkedéséről is, hogy a birtokában levő egyházi szerek megégettessenek, nehogy még valaha bálványozásra használtassanak: ajánlatot tőn II. Mátyás királynak az ecsedi letétemény megvételére. Ekkor a királyi kincstár meghagyta a bibornok testvérének gr. Forgách Zsigmond kassai kapitánynak, hogy a szóban levő egyházi szerelvényeket leltároztassa s vitesse Kassára. A leltározás Ecsedvárában 1615. febr. 1-én megtörtént, s a középkori szövő- és himző-iparnak annyi kincse, mint a fenmaradt leltárakból látható, 1617 márcz. 7-én már Kassán, épen Alvinczy Péter lakhelyén volt.[3]

Ezen egyházi ruhák között antipendium is, azaz olyan függönyféle szövet, melyet az oltár elé szoktak akasztani, nagyobb számmal van felsorolva. S a ki tudja, hogy az ilyen antipendiumokra gyakran egész szentirási vagy legendai jeleneteket szoktak felhimezni, azonnal sejtendi, hogy Alvinczy is olyan antipendiumot láthatott, melyen a hét Machabeus, vagy Szent-Sinforosa hét fiával, avagy, és leghamarabb, az Úrvacsora volt kihímezve. Ez utolsóra látszik mutatni előadásának az a kifejezése: «midőn ebédlenének». Alvinczy korában a kath. isteni tisztelet tárgyai s azok mély értelmű vonatkozásai a tiszai részeken már feledésbe mentek s egészen önkényes magyarázatoknak adtak helyet. Példa rá épen a kassai dóm ormán álló három kőszobor. Az Alvinczy korában meg-

[1] Notitia topogr. Comit. Zemplén. 68. l.

[2] *Bunyitay V.*: A váradi püspökség tört. III. 68 s köv. ll.

[3] A váradi püspökség története. III. 70. l.

jelent Ungarischer Simplicissimus szerint a három szobor már három óriás király, kik a felett vetekednek, hogy melyik tudja áthajítani a kezében levő buzogánynyal vagy kővel a templomot? pedig a három szobor, mint azt azelőtt nagyon jól tudták, nem óriások, hanem szent királyaink: István, Imre, László, kezökben kormánybottal s országalmával. De még újabban is a biharmegyei Siter község egyházáról s annak falképeiről világgá eresztették a hírt, hogy az régi pogány templom, s képei Astarte és Bél tiszteletére vonatkoznak; holott egyszerű románkori egyház, bibliai s legendás tárgyú képekkel.[1]

Különben is, a ki mit keres, mindenütt azt látja. Alvinczy korában a Micz bán-féle monda, mint az idézett sűrű síriratok mutatják, széltében foglalkoztatá a kedélyeket, mondhatni, a levegőben volt; nem csoda, ha Alvinczy sem menekülhetett hatásától.

De legyen bár, hogy Alvinczy csakugyan női köténynyt látott, vajjon a köténynyt nem varrhatták-e épen úgy valamely antipendium vagy más Ecsedből kelt egyházi ruha szövetéből, mint ahogy számtalan esetet tudunk rá, hogy a nők értékesebb ruháikat az egyházaknak adták egyenesen azzal a kikötéssel, hogy azokból oltáröltözetet vagy más papi ruhát készítsenek. És ha mingyárt a Micz bán-monda fel is lett volna valamelyes női köténynyre hímezve: vajjon e hímzés szolgálhat-e kielégítő forrásul oly eseményre nézve, mely azelőtt több, mint három századdal történt volna meg, s melyről a Bocskay fejedelem koránál régibb történetíróink mit sem tudnak? Az 1579-ben elhúnyt, s a zemplénmegyei Gál-Szécsen eltemetett Bocskay András sírverse is hallgat róla.[2]

Szamosközy István *Történeti Maradványaiban* az 1604-ik évre, «Bocskay István genealogiája» czím alatt találjuk először egész terjedelmében ezt a mondát.[3] S aligha tévedünk, őt, a fejedelmi udvari történetírót tartva e monda első világgá bocsátójának. Valószínű, hogy ő előtte is, mint Toldy Miklós első költője, Ilosvai előtt, egy régebbi népmonda lebegett; csakhogy Szamosközy az ő történetírói buzgalmában nagyon is komolyan vette azt s való esemény gyanánt dolgozta fel. Igaz, hogy dolgozata egész a legújabb korig csak kéziratban maradt; de hogy a «genealogiát» ne közölte volna fejedelmi urával, s annak ép oly számos, mint befolyásos atyafiságával: az nem hihető. Azok számára, mintegy mondva készült.

Csak egy a feltünő a dologban, hogy t. i. a hét fiu atyja Szamosközy szerint: Simonit (így) bán; ellenben a síriratokon: Mich-Bán Simon vagy Simon Mich-Bán; Alvinczynél és másolóinál pedig már egyszerűen: Mitz bán. Ebből úgy látszik, hogy a hét fiu népmondája eredetileg Micz bánról szólott és a Bocskay, Soós stb. családok törzsatyja, Simon is ismeretes volt; de miután Szamosközy azt a népmondát eme törzsatyával összekötötte, az illetők nem hagyták ott azt a hangzatos, sőt fényes Micz bán nevet sem: összekötötték azt az ismeretes ősnek egyszerűbb nevével, mely utóbb lassan-lassan feledésbe is ment.

Történeti emlékeink szerint a Bocskay s az azzal rokon nemzetségek törzsatyja nem Micz bán, nem is épen Simonit, hanem Simon comes.

Az erdélyi káptalannak egy 1280-iki oklevele említi név szerint Simon comes hat fiát, mint zempléni birtokosokat; nevezetesen Kövesd urait.[1] Károly királynak pedig egy 1321-iki levelében ugyanazok a fiúk, mint már családos emberek, s a szintén zemplénmegyei Patak, Ujhely stb. birtokosai fordulnak elő.[2] Nevök mindkét oklevélben ugyanaz, t. i. 1. Baxa, 2. Tamás, 3. György, 4. Detre, 5. Simon és 6. Dénes, kiknek mindenikétől egy-egy jeles nemzetség származott, t. i. a Bocskay, Sóvári Soós stb.[3] Nem lesz talán érdektelen mellesleg itt megemlíteni, hogy a sátoralja-ujhelyi határon ma is van egy Baksi nevű malom, mely talán épen a hajdan újhelyi birtokos testvérek elsejétől, Baxa vagy Baksától vette nevét épen úgy, mint szintén ugyanott egy másik, Hartai nevű malom hasonlóképen egyik régi birtokosának, Hartay Gábor zempléni híres alispánnak őrzi emlékét. Vagy az sem

[1] *Rómer F. F.*: Régi falképek Magyarországon. 136—137. ll.

[2] *Szirmay A.*: Notitia topogr. Cot. Zemplén. 277. l.

[3] Magyar történelmi emlékek. Irók. XXX. kötet. Kiadta *Szilágyi Sándor*. IV. 239—240. ll.

[1] *Fejér Gy.*: Codex dipl. V. 3, 52. l. — VIII. 2, 294. l.

[2] U. o.

[3] *Nagy Iván*: Magyarország családai. II. 128. l.

lehetetlen, hogy ama Baksi-malom nevének eredete még régibb keletű, mert Simon comes és fiai a Boksa vagy Baksa nemből származtak.[1] És ez a származás választja el teljesen Simon comest és utódait Micz bántól.

Történeti forrásaink két Micz bánt említenek. Az egyik a híres Bánk bán kortársa volt; 1212-ben viselte a báni méltóságot.[2] Egyéb körülményei a távolság ködében vesznek el. Mindössze még annyit tudunk meg róla egy 1268-iki oklevélből, hogy volt egy fia s hogy az a Bökény nemből származott.[3]

A másik Micz bán csaknem egy egész századdal később élt, s a mi fő, a történeti emlékeinkben is oly nagy pusztítást tett tatárjárás után. Pályája teljesen meg is világítható.

Először 1314-ben találkozunk vele. Neve tulajdonképen Mihály, de mert atyja is ezt a nevet viselte, őt megkülönböztetésül, kicsinyítve, Mikchnek, vagy még rövidebben, Micz-nek nevezték.

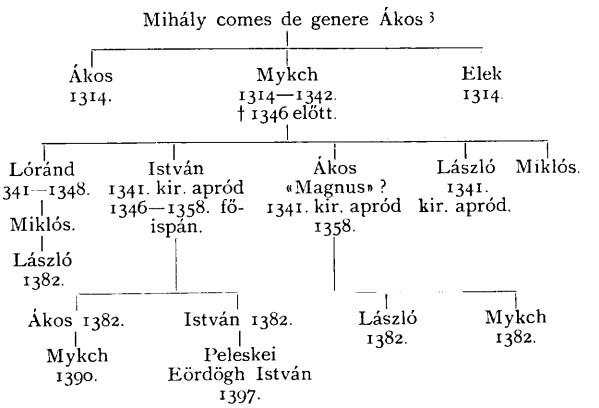
Mint Károly király leghívebbjeinek egyike, vérét hullatja, életét veti koczkára koronás uráért, a miért azután vagyonában s tisztségeiben egyre emelkedik. 1317-ben sárosi főispán, pár év múlva egyszersmint zempléni is; utóbb országbiró, majd a királyné tárnoka; végre 1325-ben tótországi bán s Somogy és Sopron vármegyék főispánja. A történeti forrásainkban előforduló «Micz bán pénze»[4] is e korból származik.

Birtokai, melyek közől leginkább a saját szerzeményei ismeretesek, Pest-, Bihar-, Zala-, Sáros- és Zemplénmegyében estek. Az ő szerzeménye volt a zalamegyei Peleske vára is, melytől, és nem a szatmármegyei Peleskétől vette nevét Peleskei Eördögh István,[1] ki az 1397-iki küzdelmek egyik vezérférfia s Micz bán eddig ismeretlen unokája volt.

Micz bán 1342-ben még él, s még akkor is bán, de két év múlva már más viseli báni méltóságát,[2] egy 1346-iki oklevélben pedig mint «néhai» említtetik.

Fiait, valamint testvéreit, egytől-egyig ismerjük, s ezek mindnyájan egészen különböző egyéniségek Simon comes fiaitól. Egészen más a nem is, a melyből származtak, mert míg Simon comes a Baksa, Micz bán az Ákos nem törzsfájának hajtása.

Simon comes neve mellé, s általában, a Bocskay, Soós stb. családok nemzedékrendébe tehát ez a Micz bán neve sem jöhet komolyan. Annál jogosabban igényelheti megillető helyét Micz bán következő, XIV-ik századi családfája:

BUNYITAY VINCZE.

[1] *Fejér Gy.:* Codex dipl. VIII. 4. 253—4. jegyz. és 521. ll.

[2] *Fejér Gy.:* i. m. III. 1. 116. l.

[3] *Wenzel G.:* Árpádkori új okmánytár. VIII. 215—216. ll.

[4] Monumenta Vaticana Hung. Ser. I. Tom. I. 403. és 435. ll.

[1] *Szirmay A.:* Szatmár vármegye esmérete. II. 232. l.

[2] *Fejér Gy.:* Codex dipl. IX. 1. 154. l.

[3] *Nagy Imre:* Anjoukori okmánytár. I. 340, 411. II. 36, 71, 117, 178, 211, 102. — IV. 73, 263, 577—8. — Zala vármegye története. Oklevéltár. I. 182, 472, 530, 594. — *Fejér Gy.:* Cod. dipl. IX. 1, 56. — IX. 5, 609. — Monumenta Vaticana Hung. Series I. Tom. III. 83. l.

MAGYAR SIRKÖVEK.

Telegdy István sírköve.

(Egy rajzzal.)

E sírkő Bunyitay Vincze jeles munkájának a «Nagyváradi püspökség történetének» III. kötetében már ismertetve és kiadva volt. Újból ismertetésére az ott közölt szakszerű leírás mellett is két ok vezetett. Egyik: hogy jelesebb sírköveinknek a «Turul» s «Archæologiai értesítő» hasábjain lassanként lehetőleg teljes sorrendjét adjuk, másik: hogy ezen sírkövön látható Telegdy címert s annak változatait kissé bővebben részletezzem.

«Telegd központja a Csanád nemzetség úgynevezett erdőháti birtokainak. Egyháza csúcsíves. Ez egyház a Csanád nemzetség ősrokona Sz. István király tiszteletére épült a XVI. század első éveiben, mikor Telegdy István volt az egyház kegyura s annak építője is.»[1]

Ezen egyház szentélyének déli falába egy 1·78 mtr. magas és 0·76 széles veres márvány sírkő-lap van befalazva, melynek kimagasló keretén lapidaris betükkel vésve, a legenda következő:

STEPHANVS THELEGDI REGIS
DEINDE REGNI HVNGARIE THESAVRARIUS
EXTERNIS REGIBUS NO
TVS, CHARVSQUE, HOC SAXVM
PERPETVA SIBI, POSTERISQUE SVIS QUIETE
POSVIT. AO 15..

«Az évszám nem teljes, az egyes és tizes számok hiányzanak, a mint az nem egyszer előfordúl oly emlékköveknél, melyeket az illetők még életökben készíttettek, oly reménynyel, hogy halálok évét a hálás utódok majd kivésetik. Ez emlékkövet is a rajta megnevezett Telegdi István még éltében elkészíttette, de 1514 előtt, mert akkor már áldozatúl esett a pórlázadásnak.»[2]

A mélyített s minden irányban jól betöltött képes mező közepét egy mindkét oldalt bekanyarodó s alább kidomborodó, a XVI. század ízlésének megfelelő címerpajzs foglalja el. A pajzsban egy kiterjesztett szárnyú madár fekszik, ezen, másik — repülésre kész — ragadozó madár áll, mely csőrét az alant fekvő fejébe vágja.

A felső madár helyzete és kivitele sikerült míg az alsóé egészben elhibázott. Ezen *úszóhártyákkal ellátott lábú* madárnak, a földön fekve,

[1] Bunyitay: Nagyváradi püspökség III. 431.
[2] U. o.

a földhöz lenyomva kellett volna ábrázoltatnia. a helyett az mint teljesen élettelen, kinyúlt, merev lábakkal, kitekert nyakkal, mintegy hátával a pajzsra felszegezve látszik lenni. Feltünő ezen hiba, különösen ezen sírkövön, melyen a többi részletek ügyes, szabályos, sőt mondhatnók, díszes kivitele ügyes mesterről tanúskodik. E hiba a sisakdíszen is ismétlődik. Itt az alsó madár nyaka nincs kicsavarva, de a felső madár csőrét — nem mint a pajzsalakban: fejébe, — hanem annak nyakába vágja, miáltal a mester önkényesen egy újabb heraldikai hibát követ el, a mennyiben itt a sisakdísznek, mely a pajzsalak ismétlése, ezzel minden kis részletében szigorúan egyeznie kell.

A sisak és sisakdísz helyére egész szokatlanúl és heraldice helytelenűl szt. Mihály arkangyal kissé zömök, de eléggé plasticus alakja van helyezve. Szárnya kiterjesztett, hosszú haja vállaira omlik, termetét gazdag redőzetű bő ruha takarja egész kilátszó lába fejéig, emelt jobbjában pallost tart, vízirányosan feje fölött, baljának középső ujjával mérleget emel, melynek serpenyőiben egyfelől az ember lelke, másfelől a gonosz szellem jelképei vannak ültetve.

Sz. Mihály arkangyal jelenlétét a pajzsban megmagyarázza a sz. Mihály-rend nyakláncza a pajzs körül. E rendet XI. Lajos franczia király alapította. Jelvényei: fehér zománczú nyolcz hegyű kereszt, sarkain 4 arany liliommal, a kereszt közepére illesztett medaillonban sz. Mihály képe látható e körirattal: «Immensi tremor oceani». A nyaklánez arany kapcsokkal összefűzött ezüst kagylókból áll. Sírkövünkön csupán e nyaklánez láthatő.

A csősisak, mely a heraldikai szabályok ellenére a pajzs alá van helyezve, úgy alakjára, mint arányára nézve a pajzshoz kielégítő, bár kissé nagy, reá illesztve sisakdíszül a pajzsalak ismétlődik. Tetejéről két ágban többszörös kanyarúlatokban takarók indúlnak felfelé, díszes, könnyed, levél- s arabeszkszerű ornamentatióival ügyesen töltve ki a képes mező üres felületét, de épen ezen kissé túlságos mértékben alkalmazott ornamentalis rendeltetése következtében teljesen elvesztve — mint takaró — eredeti jellegét.

A heraldika szabályaival homlokegyenest ellenkezik azon két ízléstelen és nehézkes arabeszkszerű díszítés is, mely a pajzs felső karimájából indúlva ki, az arkangyal szárnyai alatt tölti ki a tért.

A benyomás, melyet e sírkő első tekintetre tesz ránk, mindenesetre kedvező s ezt leginkább az egyes részletek szabatos kidolgozása idézi elő, tovább vizsgálva e részletek bizarr elhelyezése lép előtérbe s bizonyos túlterheltség lesz észrevehető, melyet leginkább Mihály arkangyal alakja idéz elő.

Befejezésűl a tárgyrokonság miatt, még a reánk maradt hitelesebb Telegdy-czímer-változatokat sorolom elő. Ezek következők: 1. A Wagner «Collectaneáiban»[1] közölt: Rostos sisakra illesztett, repülésre kész, ragadozó madár, mely egy másik, alatta (hátán) fekvő, nem ragadozó madarat, fegyvereivel (csőrével s karmaival) leverni igyekszik.

Itt az a kérdés merül fel: ha valjon ez, eredetileg is pajzsalak volt-e, vagy csak mint sisakpecsét, később foglaltatott pajzsba (mint ez hazai heraldikánkban gyakran előfordúl) s ezáltal sisakdíszből lett pajzsalakká?

E kérdés megfejtése a Telegdyek czímerkérdésére vonatkozólag, első rangú fontosságú volna, mert ha be tudnók bizonyítani azt, hogy a Wagner által közölt sisakot a reáillesztett madarakkal, e család több tagja, rég időktől pajzsalakúl használta, ezáltal egy támpontot nyernénk a Csanád nemzetség genus czímerére nézve, melyből a Telegdyek származtak. Tamás esztergomi érsek (a Csanád nemből) 1368. évi pecsétén levő czímerekben, egy csöbör-sisak látható, reá illesztett madárral.

2. A tárgyalt sírkövünkön levő czímer: pajzsalak, mint a fentebbi, csakhogy az alsó madár nem hátán, hanem oldalán fekszik.

3. Telegdy Gáspár, kezdőbetükkel ellátott czímeres pecsété 1611-ből,[2] melyen a pajzsalak egyezik a 2. sz. a tárgyalt czímerével; sisakdísz: növekvő koronás oroszlán, előre nyújtott első karmai között, leveles koronát tart.

4. Az eléhbihez teljesen, hasonló pecsétet használ Telegdy Anna 1624-ben,[3] az eltérés annyi, hogy az oroszlán egyfarkú és nem koronás, a koronát jobb első karmában tartja.

[1] Decas III. fig. 9.
[2] Kölcsei Kende levéltár.
[3] Ifj. Kubinyi Miklós gyűjteménye.

Ugyancsak Telegdy Annának egy 1631-iki címeres pecsétjén,[1] az oroszlán kettős farkú s a koronát mindkét első karmában tartja.

Ezen reánk maradt címerváltozatokból láthatjuk, hogy a Telegdyek, a XVII. század elejétől kezdve — *állandó pajzsalak mellett* — sisakdíszül, csaknem kivétel nélkül: növekvő (koronás) két farkú (néhol egyfarkú) oroszlánt első karmai között (vagy csak az egyikben) leveles koronát tartva használtak.

Hogy miként? Mily alapon? S mikor vették fel ez oroszlános sisakdíszt? S az egész család átvette-e azt, vagy egy része megmaradt a Telegdy István által használt mellett? Ezt mai napon meg nem határozhatjuk. Könnyen lehető, hogy Telegdy Mihály ága az ifjabb, megkülönböztetésül vette fel, István ága, az idősebbel szemben, minthogy Gáspár is, Anna is, az ifjabb ágból származtak.

Ily sisakdísz-cserék a heraldikában mindenütt előfordúlnak s legtöbbször annak fénykorában s leginkább az idősb s ifjabb ágak megkülönböztetésére szolgálnak. Gyakran vették fel a feleség vagy az anya címerének sisakdíszét, sőt a sz. Christofori Bruderschaftsbuch említ egy esetet, hol két testvér, kölcsönösen felcseréli sisakdíszét. Ismerünk egyébként három oly esetet is, mikor a sisakdíszt megvették, illetőleg eladták. Az előbbi esetre már mi is hoztunk fel példát,[2] midőn a Villei Pribékek elébb — egyik ősanyjuk után — egész címerüket elhagyva, a Tibay családét veszik fel, utóbb ennek sisakdíszét ismét felcserélik, az anyai ágon rokon Szerencsy család oroszlános sisakdíszével. Bocatius nemesítése alkalmával, címerébe sisakdíszül, átvette nejének, egy eperjesi Belsy leánynak sisakdíszét.[2]

[1] Rajcsányi címermásolatai az országos levéltárban.

[2] Pribék László sírköve. Arch. Ért. 1887.

[3] A sisakdísz-változásoknak, csaknem kivétel nélkül megvolt a maga oka és alapja, kivált előkelőbb családoknál, s ezek többnyire fejedelmi jóváhagyással erősíttettek meg. E változtatások száma — ha eltekitjük a címerbővítéseket s rangemeléseket — korán sem volt oly nagy, mint azt a látszat után gondolnók, mert azon eltéréseket, melyek a címertulajdonos, vagy a pecsétvéső értelmetlenségéből származtak — ezek sorába fel nem vehetjük. — Ezért nem állhat fenn azok véleménye, kik a magyar nemzetségi címerekre azért nem fektetnek súlyt, mert azok gyakran változtak. E vélemény ősi heraldikánkban való járatlanságról s kutatási vágy hiányáról tanúskodik.

5. Végül azon Telegdy címerváltozatot említem meg, mely egy Kis-Várdán levő, 1635-ből származó, veres márvány sírkőre vésett kettős címer egyikét képezi. Ez bedeghi Nyáry Istvánné, azon Telegdy Anna címere, kinek előbb már két pecsétét említettem.

E sírkövön a címeralak hasonlít az elébb felsoroltakhoz, csakhogy az alsó madár nem hátán fekszik, hanem természetes alapon vagy sziklán áll. Sisakdísz: növekvő kettős farkú koronás oroszlán emelt jobbjában leveles koronát, előre nyújtott baljában mérleget tart.[1]

E címer főérdekességét sisakdísze képezi, mint harmadik varians, mely mindhárom, e nemzetség egy és ugyanazon, — még pedig előkelő — tagjára vonatkozik.

Ha nem ismernők Telegdy István sírkövét, aligha tudnók megmagyarázni, a mérleg jelentését az oroszlán karmaiban, de így a kegyelet — melylyel a család a borzasztó halállal kimúlt királyi kincstartó Telegdy István emléke iránt viseltetett — mintegy rávezet magyarázatára s azt azon mérlegnek kell tartanunk, melyet sírkövünkön sz. Mihály arkangyal tart, a címerpajzs felett.

CSERGHEŐ GÉZA.

[1] Kettős farka egyikének bojtja felfelé áll, s ennek alkotása oly sajátszerű, hogy azt első tekintere, farkára illesztett koronának tarthatnók.

HOGY KELL KIEJTENÜNK AZ UTOLSÓ MAGYAR FEJEDELEM NEVÉT?

Napjainkban szokássá vált az ősmagyar neveknek keresztnevekül való használása. Az ily Árpád, Zsolt, Szabolcs stb. nevek között alig nyerte meg egy is jobban a közönség tetszését, mint az utolsó magyar fejedelem neve. Gondoljunk csak a tömérdek Gézára! Nem is csoda, hiszen már őseink előtt is oly kedves volt e név, hogy a miatt elhagyták keresztény nevüket és ezt használták. Szent László testvéréről p. o. tudjuk, hogy Magnusnak is hivták s min-

den bizonynyal ez volt a keresztségben kapott neve, ám ő mégis inkább a magyar nevet használta.

De mennyi zavar és eltérés van e különben kedvelt név kiirásánál és kiejtésénél. Már a közéletben is Géza, Geiza, Geyza három alakban használják. Történetíróink közűl azok, kik általános történetet írtak, szintén e három alak közűl válogattak. Ki használta így, ki amúgy? azt fölösleges volna mind fölsorolni. Azonban azok, kik az első, magyar századokkal foglalkoztak, kénytelenek voltak belátni, hogy a Géza, Geiza, Geyza közűl egy sem felel meg a valóságnak. Régi krónikáink és okleveleink oly határozottan ellentmondanak az ilyen kimondásnak és kiírásnak, hogy akaratlanúl is hozzá kellett fogniok valami másféle kiejtés megállapításához, olyanhoz t. i., a mely inkább megfelelne az oklevelek kiírásának. Nevezetesen Szabó Károly e névre vonatkozólag a következőleg okoskodik: «Legrégibb íróink, Béla király névtelen jegyzője és Chartuicius, e nevet Geysa, Geisa, Kézai Geicha, Túróczi Geysa és Geycha alakban adják. Egykorú oklevélben Geche alak is jön elő. A XII. századi Kinnamos byzanti írónak Geitzas és Iatzas, a magyar szent korona feliratán Gewbitz, a nyugati íróknál Guotso, Guotsco, Joitsco, Jonotsa és Dewix leírással fordúl elő e név. Mind e leírások többé-kevésbbé eltérő hangoztatásából annyit bizonyosnak állíthatunk, hogy e magyar névben a *gy* és *cs* hang szerepelt, s az újabb korban íróink által használt Geiza, Géza vagy Gyéza kiejtés, annyival inkább a teljesen helytelen Győző név, az eredeti kiejtésnek, mely hazai íróink és okleveleink adatai nyomán csak Gyeicsa vagy utánhangzó nélkül Gyeics lehetett, meg nem felel.»[1]

Némi változtatással Szabó kiírását követi Knauz is, állandóan Gyeycsanak írván e nevet;[2] de Pesty Frigyes[3] és más íróink ma, Szabó felszólalása után is, megmaradnak a legáltalánosabban elterjedt Géza mellett.

Hogy a Szabó Károlytól szóba hozott kiejtésmód, épúgy mint a köznapi, nem felel meg a valóságnak, vagyis inkább a magyar nyelv mostani kiejtésének, azt egy egyszerű dolog fölemlítésével igazolhatjuk, azzal t. i., hogy nincsen Gyeics vagy Gyeicsa helynevünk. Már pedig azt egész bátorsággal állíthatjuk: Lehetetlen, hogy az a név, melyet az Árpád-ház tagjai közűl négyen is viseltek, s a mely őseinknél oly kedves volt,[4] helyneveinkben meg ne maradt volna. Hisz csak egy Solt fejedelmünk volt s nevének emlékét mégis három helynév[1] tartotta fönn.

Géza és Gyejcsa helyett tehát mást kell keresnünk.

Ebben a kutatásban aztán nem az írók, kiváltképen nem a külföldi írók kiírásmódját kell irányadóúl vennünk, mert, ha tudatlanoktól és járatlanoktól kérünk útmutatást, akkor czélt nem érhetünk; hanem okleveleink írásmódját kell tekintetbe vennünk és pedig csak az eredeti oklevelekét, mert a másolatokba már hiba csúszhatott be.

A kérdéses nevű utolsó, magyar fejedelemtől, úgy szintén egy ilynevű királyunktól eredeti oklevél nem maradt ránk. Egy ilynevű királyunk pénzein azonban e név «Geuca» alakban fordul elő.

Második ilynevű királyunktól azonban több eredeti oklevél jutott el korunkra, s ezekhez hozzácsatolhatjuk még az ő fiainak III. Istvánnak és III. Bélának okleveleit is, mert ezek atyjuk nevét megkülönböztetés végett több helyt fölemlítik s bizonyára tudták azt is, miként kell azt kiejteni.

Az ezen oklevelekben előforduló, s legnagyobbrészt Barnabás és Bicen királyi jegyzőktől[2] használt kiírásmódok közűl legjellemzőbb az, a mely a király, a maga nemében egyetlen ólompecsétes oklevelében fordul elő: *Geythsa*.[3] Ehhez legközelebb áll III. Istvánnak Pázmánfia Farkas részére adott okleveléé, a melyben: Stephanus filius *Geytse* olvasható.[4] Ugyancsak III. Istvánnak 1166-iki levelében Stephanus filius *Geche*-t találunk.[5] III. Béla 1188-iki és 1194-iki okleveleinek kiírásai is meglehetősen megközelítik az előbbieket: ebben ugyanis «Bela secundi *Geisce* filius»[6] olvasható.

Ezen jellemzőbb kiírásmódokon kívül használják még eredetiben fenmaradt okleveleink (ismételjük, hogy csak ezeket veszszük tekintetbe) a következő alakokat: *Geyssa*-t háromszor,[7] *Geysa*-t tizszer[8] és Geiza-t háromszor.[9]

[1] Emlékiratok a magyar keresztyénség első századából. Pest, 1869, 5. l.

[2] Monumenta eccl. Strigoniensis I. k.

[3] Magyarország helynevei I. k. 53, 54. stb. ll.

[4] Mások is használták e nevet. Fejér: Cod. Dipl. IV. 1. 191. Anjoukori okmánytár I. k. 452.

[1] Pest-, Csongrád- és Torontálmegyében. A csongrád- és torontálmegyei községek már elpusztultak.

[2] V. ö. Fejérpataky: A királyi kanczellária az Árpádok korában 90, 91. ll.

[3] Knauz i. m. I. k. 110. l.

[4] U. o. 119. l.

[5] Hazai okmánytár V. k. 1. l.

[6] Knauz i. m. 137. Wenzel. Árpádkori új okmánytár XI. k. 56. l.

[7] Knauz i. m. I. k. 116. l. Wenzel. Árp. új okmt. XI. k. 45. l. Zichy cs. okm. I. k. 2. l.

[8] Wenzel. Árp. új okm. I. k. 56, 57, 60, 62, 66, 76. ll. XI. k. 47, 55. ll. Knauz i. m. I. k. 110, 131. ll.

[9] Wenzel. I. k. 58, 60. Knauz i. m. I. k. 107. l. A Fejér által közölt oklevelek kiírás-módját, noha azok a mi nézetünket erősen támogatják, nem vettem tekintetbe, mert azok másolása megbizhatatlan.

Ugyanezen királyunk pénzein *Geuca*, pecsétein Geisa olvasható.[1]

Ezen egyszerű, statistikai fölsorolásból is mindjárt kitetszik az, hogy a Géza-féle kiejtés elvetendő, mert az eredeti oklevelek 23 eset közül csak 3-szor írják Geiza alakban e nevet, pedig, mint láthatjuk, lett volna betűjök a kiírásra.

Foglaljuk most betűnként ezt a hét-nyolcz-féle kiírásmódot.

Az első betű minden kiírásmódban a *G*. E betűt a XII. és XIII. században a «*g*» és «*gy*» hangok jelzésére használják. Itt melyiket jelenti? Szabó K., mint láttuk, a «*gy*» mellett van. De mi azt véljük, hogy itt e névnél szükségtelen a *G* betű lágyítására gondolnunk; s a *G* betű valósággal a «*g*» hangot jelzi. Bizonyítjuk ezt *a)* azzal, hogy eredeti oklevél a *G* betű helyett egyszer sem ír *J*-t; már pedig, ha a kérdéses név első betűjét őseink *gy*-nek ejtették volna, akkor annak a kiírásában épen úgy használták volna a «*j*»-t is, mint használták a Gyula és Győr nevek kiírásában. Tudjuk ugyanis, hogy ezeket sokszor Jula[2] és Jeur[3] alakban olvashatjuk. Bizonyítjuk *b)* azzal, hogy a Váradi Regestrum már ismeri és használja a «*gy*» betűt, de a Gecha és Geysa nevek kiírásánál nem.[4] Végre *c)* azzal, hogy okleveleink nem ugyan a királyok neveit, de más szintén e nevet viselő magyarokét Guecha-nak írják.[5] Már pedig helyneveink révén kimutathatjuk, hogy a *G* után akkor tettek régi íróink *u* betűt, ha azt nem *gy*-nek, hanem *g*-nek kell kimondanunk. Pl. 1232-ben egy falut Guesta-nak írnak, ma Geszte (Nyitram.).[6] 1206-iki oklevélben egy barsmegyei falu Guerla-nak van írva, ma Gerle puszta.[7] Még a XIV. században is előfordul, hogy egy veszprémmegyei falut 1319-iki oklevél «Gueche»-nek ír,[8] ma pedig ezt Gecsenek hívjuk. Hogy Gerzencze gyakran van Guerzence-nek írva, azt bizonyítani is fölösleges. Azt hiszszük, ezekkel eléggé igazolva van abbeli állításunk, hogy a kérdéses név első betűjét nem kell *Gy*-re lágyítanunk, hanem *G*-nek kell kimondanunk.

A második betű mindenütt «*e*». Ennek hangoztatásáról nem lehet kétség.

A harmadik betű 23 eset közül 15-ször «*y*». Ennélfogva a máskor előforduló «*i*» betűt csak az «y» pótolójának tarthatjuk; az egyszer előforduló «*u*» betűt, mert csak a pénzeken fordul elő, annak tulajdoníthatjuk, hogy a pénzen nem volt helye az «*y*» szárának. — Ennek az «*y*»-nak a régi magyar nevekben olyan szerepe van, mint a Névtelen és a Váradi Regestrum által annyira használt *u*-nak; ha a régi magyarok valamiképen ki is ejtették, később a kiejtésben egészen elkopott. Tehát ajakszellet vala, a melyet a mai magyar kiejtés elhagyott. A Névtelen-nek «Topulucea, Oundunec, Bulsuu, Vsubuu» stb. szavaiban az *u* mind ilyen, ma már kikopott, elhagyott ajakszellet volt. Ilyennek kell vennünk ezt az *y*-t is. Erre nézve bizonyságúl idézhetem a következő helyneveket. 1181-ben előfordul *Heney* most Henye zalamegyei falu.[1] 1240-ben a pannonhalmi apátság *Chuntey* nevű birtokot szerez, ennek nevét ma Csente-nek ejtjük.[2] Egy 1294-iki oklevél Keysyg falut említ, s első pillanatra majdnem Kőszegnek olvashatnánk, de az oklevél e falut a börzsönyi erdő mellé teszi, világos tehát, hogy a nógrádmegyei Keszeg faluról szól;[3] az *y* itt elkopott. Személyneveknél is előfordul az ilyen fölösleges vagy később elkopott *y*. Megesik pl. hogy okleveleink Balla-t Barlay-nak, Keledet Keleydnek írják.

Hogy a Geytsa név kiírásaiban előforduló *y*-t ilyen, elkopott ajak-szelletnek tekintsük, arra ez analogián kívül feljogosít bennünket az, hogy maguk az egykorú oklevelek is többször elhagyták, mint szükségtelent. Így III. István 1166-iki levele egyszerűen Gecha-t ír,[4] a váradi regestrum két izben használja az *y* nélkül szűkölködő Gecha-kiírást,[5] egy pannonhalmi jobbágynak neve szintén csak Gecha-nak van írva.[6] Egy 1236-iki oklevél a barsmegyei főispánt több izben egyszerűen «Gecha»-nak nevezi.[7]

A negyedik betű az, mely legtöbb s eltérőbb módon van írva; *ths*, *ts*, *ch*, *sc*, *ss*, *s*, *z* alakok váltakoznak egymással. De a három elsőről ki ne látná, hogy az nem mást akar jelölni, mint a *cs* hangot? Hiszen, ha tekintetbe veszszük, hogy az oklevelek *t* betűje a *c*-vel teljesen egyenlő, akkor a két első *chs*, *cs*-t is vehetjük, tehát mai *cs* betűnkkel teljesen egyenlőnek. Bátran elfogadhatjuk, el is kell fogadnunk azt is, hogy e név negyedik, illetőleg az *y*-t jogosan elhagyva, harmadik betűjét *cs*-nek ejtették őseink, s úgy kell nekünk is kiejtenünk. Csak az az egy elfogadható oka van e sokféle változatnak, hogy a *cs* hangot mindenféleképen próbálták kiírni, s mivel ilyet a latinban nem találtak, az ilyen megközelítő vagy körülíró kiírásmódhoz folyamodtak királyi jegyzőink.

[1] Knauz i. m. I. k. V. tábla.
[2] Knauz i. m. I. k. 232, 242, 246. ll.
[3] Wenzel. II. k. 306, 307, XII. k. 613, 624. ll.
[4] L. a 108, 214, 347. sz. okleveleket.
[5] Wenzel. I. k. 172, Anjoukori okm. I. k. 452. ll.
[6] Knauz i. m. I. k. 286. l.
[7] U. o. 184. l.
[8] Anjoukori okm. I. k. 526. l.

[1] Wenzel I. k. 77.
[2] U. o. II. k. 110. l.
[3] U. o. X. k. 159. l.
[4] Hazai okmánytár. V. k. 1. l.
[5] 108-ik oklevél.
[6] Wenzel. II. k. 15. l.
[7] Hazai okmánytár VI. k. 31, 32, 33. ll.

Az egy cseppet sem ejthet bennünket zavarba, hogy e harmadik, illetőleg negyedik betű a legtöbb esetben (23 közül 13-szor) *ss* vagy *s*. Mert számtalan helynévből kimutathatjuk, hogy a tatárjárás előtt íróink rendesen az *s* betűt használták *cs* hang jelzésére. Ott van először is a Névtelen, a ki Saak-nak írja Csákot, Sepelnek Csepelt, Zobulsu-nak Szabolcsot, Trusun-nak Trencsént, Gemelsen-nek Gyümölcsényt.[1] Ott van a váradi regestrum, a mely Sugunak írja Csögöt (Szilágymegye), Sunad-nak Csanádot, és a szó közepén is *s*-t használva Vansud-nak írja Váncsod-ot.[2] Ott vannak okleveleink, a melyeken a mai Csornát Surna,[3] Családot Sulad,[4] Bulcsot Bulsu[5] alakban olvashatjuk.

Az ötödik, illetőleg negyedik betű az *a*. Ezt Szabó Károly elhagyható utánhangzónak tekinti. Azonban helyneveink nem igazolják ezen fölfogást. A Névtelen és a Váradi regestrum által annyiszor használt *u* valóban utánhangzó, s később a kiejtésben kiírásban egyaránt elmaradt, de *á*-ra nézve Zulta = Solt néven kívül egyéb bizonyságot felhozni nem lehet; ez pedig egymagában nem is elég, és mert csak egy író, nem oklevél hozza föl, nem is döntő.

Hanem más valamit, és tán érdekesebbet mondanak helyneveink erről az *a* betűről. Azt, hogy valahányszor a magyar nyelv hangtani törvénye úgy kívánta, vagyis a megelőző *e*, *i*, *ö* magánhangzók után idővel ő maga is *e*-re változott át. Számtalan példával igazolhatnók ezt, de elég lesz a következők fölemlítése. 1181-ben egy veszprémmegyei falut Merita-nak ír[6] az oklevél s az most Merite puszta; a régi Debrentanak[7] írt falu most Döbrönte, Scemera[8] most Szemere, Enezka[9] most Enyiczke. A kéttagú helynevekben is épen így változott át az utolsó *a* betű idővel *e*-re. Pl. 1093-ban egy komárommegyei birtok neve Dinna,[1] ma Dinnye. 1229-ben egy somogymegyei falu Keccha-nak írnak[2] ma Köttse; 1261-iki oklevél egy csallóközi falút Tehna-nak ír,[3] ma ennak neve Tönye. Egy 1311-iki oklevél párjával is adja a példát: «Geberyan monustura, Thepa, Derechka» falvakat emleget,[4] ma pedig Gáborján, Tépe, Derecske azoknak neve.

Mivel pedig a Geythsa névben is a megelőző magánhangzó nem más, mint *e*, azért az utolsó «*a*» betűnek a magyar nyelv törvényei szerint e névben is *e*-re kellett változnia.

Elhagyva már most a Geythsa névben a fölösleges *y*-t, és az utolsó «*a*» betűt *e*-re változtatva, előáll a névnek mai alakja: *Gecse*.

Hogy aztán ez az alak valóban megfelel a régi magyar Geythsanak, semmi sem bizonyíthatja ékesebben, mint az, hogy ma is van három falu hazánkban, mely e nevet viseli, az egyik Beregmegyében (de még lenn a síkságon Vári, Csoma mellett), aztán Abauj- és Veszprémmegyében. Sőt mint családnév is több helyen él magyar vidéken, pl. Furtán Biharmegyében, és Pestmegyében Tápió-Györgyén.

Ha talán eddigi okoskodásom nem lett volna elég meggyőző, hivatkozom a Hazai oklevéltár e tekintetben nevezetes okleveleire. Egy Gecsehalma nevű sárosmegyei helyről szólanak azok; de hova tovább közelednek az oklevelek keltei a XVI. századhoz, annál egyszerűbb lesz az első Geychehalma kiírása és utoljára Gechehalma lesz belőle[5] világos jeléül annak, hogy a Geycha nem más mint *Geche*.

Hagyjuk el tehát az alaptalan, idegenszerű Gézát vagy Geizát; s a helyett írjuk és mondjuk utolsó fejedelmünket *Gecse* vezérnek; Szent-László testvérét *I. Gecse*, Vak Béla fiát *II. Gecse* királynak.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

[1] Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 20, 31, 33, 36.
[2] 276, 75, 270. sz. okl.
[3] Wenzel i. m. II. k. 75. l.
[4] Knauz i. m. I. k. 108. l.
[5] U. o. I. k. 186. l.
[6] Wenzel. I. k. 77. l.
[7] Szintén Veszprémmegyében 1240-ben. II. k. 112. l.
[8] Komárommegyében 1210-ben. Knauz i. m. I. k. 195. l.
[9] Wenzel. VIII. k. 173. l.

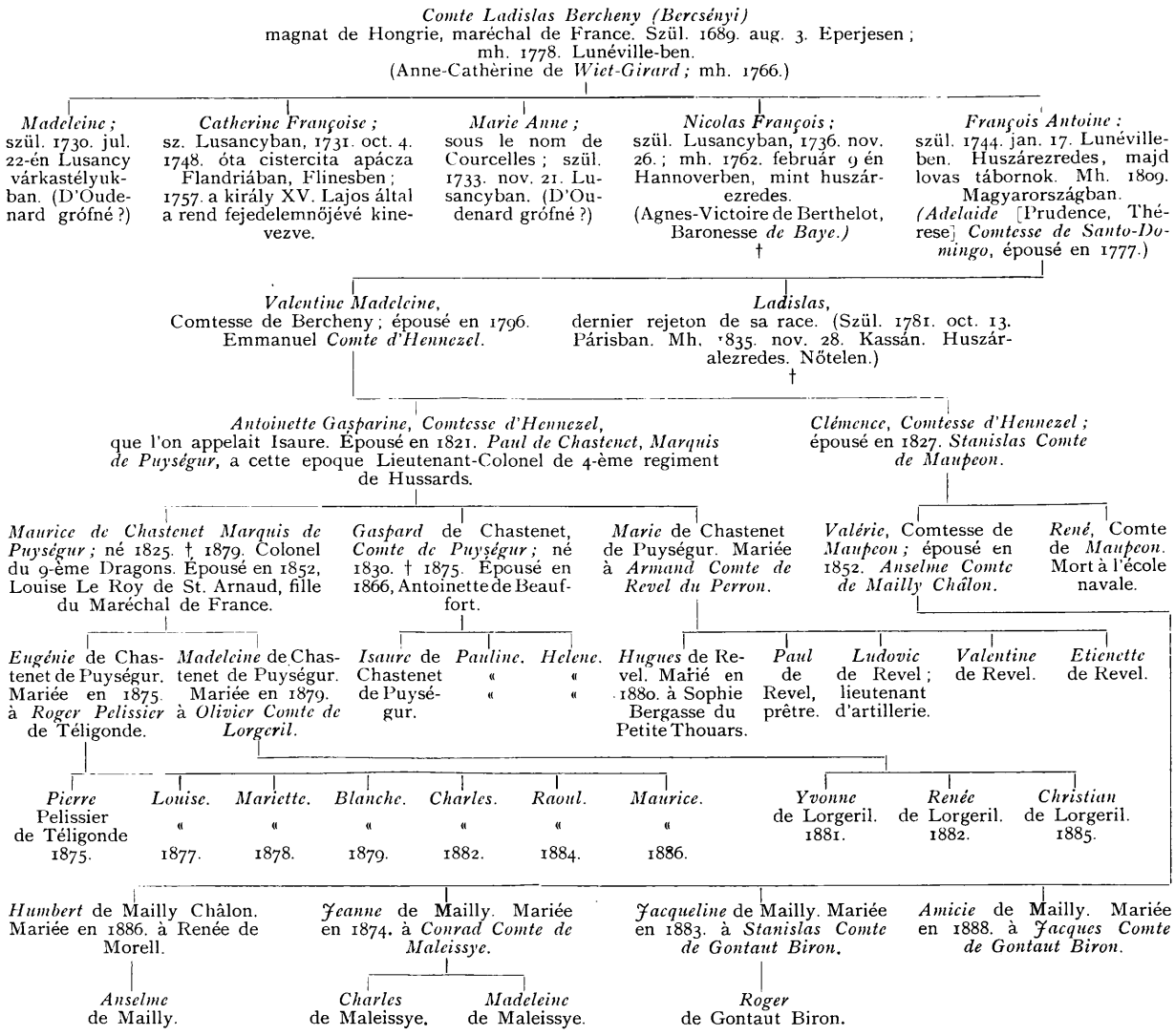
[1] U. o. I. k. 131. l.
[2] U. o. VI. k. 471. l.
[3] U. o. XI. k. 503. l.
[4] Zichy család okmánytára. I. k. 133. l.
[5] Hazai oklevéltár. 204, 214, 221, 325. számú oklevelek.

GRÓF BERCSÉNYI IVADÉKOK FRANCZIAORSZÁGBAN.

A Turul 1885-iki évfolyamában közlém a már kihúnyt, de halhatatlan emlékezetben élő Székesi gróf Bercsényi család nemzedékrendjét, úgy a mint azt a család monographiájának I. kötetéhez összeállítám. Az utolsó gróf Bercsényi (V. László) atyjánál Ferencz Antal grófnál és anyjánál Santo-Domingo Adelaide grófnőnél a táblázaton csillag alatt megjegyzém, hogy az ősi hazába visszatért Lászlón kívül «állítólag még három leánygyermekük volt, kikkel a grófnő, férjének (Párisból) Bécsbe menekülésekor Hollandiában élt». Neveiket a fenmaradt hézagos családi iratokból, úgy más forrásokból, szorgos kutatások után sem sikerült megtudnom; kény-

telen voltam idézett jegyzetemet ezzel zárni be: «Ott haltak-e el? és mikor? — többé semmi nyomuk».

Azonban ebben meg nem nyugodván, azóta is folyton nyomoztam e Bercsényi nő-sarjakat Franciaországban; mi lett belőlök? hagytak-e utódokat? kik ezek, és élnek-e még ma? S hála a szerencsés véletlennek egy részről, és — a franczia aristocrata körökkel összeköttetésben álló — két t. barátom érdeklődése és szives közvetítésének más részről: ma már igenlő, sőt teljesen kimerítő választ adhatok a föntebbi kérdésekre. Az utolsó fiivadék gr. Bercsényi V. Lászlónak testvérnénjétől *Magdolna Valentina* grófnőtől — mint most már a keresztnevét is tudjuk — férje gróf D'Hennezel Emánuel után született utódok ma is élnek Franciaországban, és pedig a legfényesebb aristocraticus neveket viselik. Előttünk fekszik a legújabb nemzedékekig leágazó táblázat, mely a családi irományokból készült, s adatainak hitelességéhez kétség nem fér. Közöljük tehát ezt, mielőtt a még elmondandókat hozzája csatolnók; és mivel most már a Bercsényi *maréchal* (IV. László gróf) leányairól is bővebb tudomásunk van: a táblázatot ezek nevei s születési éveivel is kiegészítjük.

Íme az egész 1888-ig levezetett táblázat.

A gr. Bercsényi László franczia marsall gyermekeire vonatkozó adatokról megjegyezzük, hogy azokat *M. Aubert* lotharingiai és du bari udvari és állami ügyésznek «*Le Politique Vertueux*« czímű, 1762-ben Nancyban megjelent, Bercsényinek ajánlott és a maréchal arczképével s családi czímerével díszeskedő — ma már fölöttébb ritka —

könyvéből merítők. E könyv hosszú bevezetése ugyanis a híres maréchalnak dícsteljes életét tartalmazza Aubert tollából, pontosan felsorolva családi viszonyait is, kétségbe vonhatatlanúl magának a tábornagynak — vagy nejének — közlései szerint. E nálunk teljesen ismeretlen — bevezetéséért rendkívül becses — könyvről monographiánk I. kötetének megjelenésekor még nem volt tudomásunk; azóta sikerült Nancyból megszereznünk.

A mi most már a nemzedékrendnek gróf Bercsényi Ferencz Antaltól leágazó részét illeti: annak oly csodálatos módon jutottunk birtokába, hogy méltó róla megemlékezni. A francziaországi Bercsényi utódokról több évig eredménytelenül nyomozódván, 1887-ben *Nemeskéri Kiss Pál* országgyülési képviselő társamat — mint a ki Párisban született és ott előkelő rokoni összeköttetésekkel bír, — egyik párisi útja alkalmából fölkértem: tudakozódjék franczia aristocrata körökben a gróf Bercsényi-leszármazásról; mert lehetetlennek tartom, hogy Francziaország nagynevű marsallja vérségi kapcsolatainak emlékezete ott kiveszett volna már! Kiss Pál barátom azután visszatérve, a következő válaszszal örvendeztetett meg: Párisban lakó nővére jól emlékszik a következő epizódra. Az 1870-es évek közepe táján, 1875-ben, vagy valamivel utána történt, hogy atyjuk, Kiss Miklós honvédezredesnek egyik párisi barátja, egy igen előkelő arczvonásokkal és modorral bíró, daliás alakú franczia lovasezredest mutatott be házuknál. Az ezredes már őszbe csavarodott, 50—60 év közötti férfi volt: *Puységur* őrgróf, tagja a híres Chastenet-Puységur családnak, mely Francziaországnak több maréchalt, tengernagyot, tábornokot, diplomatát, püspököt és egypár jeles írót is adott.[1] Beszélgetés után Kiss Miklós leánya zongorához ülvén, nehány darabot eljátszott vendégeiknek, — s befejezésül rázendíté a *Rákóczi-indulót.*

E dallam hallattára a franczia ezredes vére felforrott; el volt ragadtatva a még sohsem hallott zenedarab lázas tüzétől, classicus szépségeitől; s föllelkesülve mondá, hogy ő ily vérig, velőkig ható, ily lelkesítő harczi indulót életében soha sem hallott. Kérte annak hangjegyeit, hogy ezredének zenekarával betaníttassa; s megkérdezé: miféle darab ez? — A *Rákóczi-induló!* .... hangzott a válasz. «Most értem már, — szólt marquis Puységur, — miért hevített úgy föl engemet; *hiszen az én nagyanyám Bercsényi grófnő volt!* ....»

Az ezredes büszke vala ezen magyarvérű származására, s a *Rákóczi és Bercsényi nevek* közötti elválaszthatlan történelmi kapcsolatot ismerte.

Íme, a Rákóczi-indulónak csodálatos hatása a kuruczok késő unokáinak vérére, — még ha ez már franczia vérré vált is! Mert Puységur őrgróf csakugyan nem tudta: miféle dallamot játszanak előtte; öntudatlanúl buzdúlt föl az ereiben pezsgő magyar vér, e varázshangok hallattára.

Kiss Miklósék azután 1887-ben, kértemre, tudakozódni kezdtek egykori érdekes vendégük után; de csak arról értesülhettek, hogy az ezredes az 1870-es évek vége felé meghalt. (Ezen derék ezredes a nemzedékrendi táblázaton látható *Puységur-Chastenet Móricz őrgróf* volt, a 9-ik számú franczia dragonyos-ezred parancsnoka, a ki — mint látjuk — 1879-ben húnyt el.)

Tehát a lappangó Bercsényi-genealogiának — a Rákóczi-induló vezetett a nyomára. Mert odavezetett. A Puységur név nekem elég volt, hogy most már ezen irányban indítsam meg nyomozásaimat, — s a siker nem maradt el. 1888 elején ezen ügyben magyar történelmi társulatunk elnöke, gr. Szécsen Antal úr nagyreményű fiához *gr. Szécsen Miklós*, akkor párisi osztrák-magyar nagykövetségi titkár úrhoz fordulék, kérvén őt: szíveskednék fölkeresni valamelyik Párisban lakó Puységur marquis-t, s tudakozódjék a Bercsényi-leszármazás és családi iromány iránt. A nemes gróf szerencsésen járt el, s már 1888 május 11-iki levelében tudósított, hogy bemutattatá magát «egy *özvegy Puységur grófnőnek*, a ki jól emlékezik, hogy boldogúlt férjének nagyanyja Bercsényi-leány volt, — «Berzeni», mint franczián mondják, — és hogy *a Puységur családban ezen alliance-ra mindig sokat tartottak*».

Ezen úrnő véletlenül épen az említett Puységur Móricz özvegye: Louise Le Roy de Saint-Arnaud asszony vala, St. Arnaud maréchal leánya. Ő volt aztán oly szíves megígérni, hogy a francziaországi gr. Bercsényi-ivadékok nemzedékrendét a családi iratokból összeállíttatja s czéljaimra megküldi. Ezen iratok azonban más Puységur őrgrófnál — s részben a vérség egyéb ágainál — őriztetvén, azok egybegyűjtésére s a legújabb adatokkal kiegészítésére nem kevés fáradság és idő kellett. Mindazáltal a lelkes őrgrófné mindezeken túltévén magát, a genealogiai táblázatot elkészíttette, s gr. Szécsen Miklós útján már a m. évi augustus havában kezeimhez küldötte.

Mint ezen táblázatból kitűnik: a Bercsényi-vér Francziaországban most is él női ágon, és számos nagyon előkelő családnak, — a *Chastenet-Puységur* őrgrófoknak, a *Pélissier*-knek (ez is maréchal-i család), a *Lorgeril*, a *Revel du Perron*, a *Maupeou*, a *Mailly de Châlon*, a *Maileissye* és a *Gontaut de Biron* grófoknak — tagjaiban virágzik, s kivált a Puységurok büszkén őrzik emlékezetét.

THALY KÁLMÁN.

[1] L. M. M. Firmin Didot frères: «Nouvelle Biographie Générale». Tome 41. Paris, 1862.

A DALMADI DALMADY-CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Első közlemény.)

A dalmadi Dalmady-család Hont vármegye régi családjainak egyike, hol hajdan a család nevét adó Dalmad helységet birta.

A helység e néven: «Villa Dalmad» már 1138-ban II. Béla király idejében előfordúl a dömösi szent Margit prépostság adomány-levelében, melylyel a király a prépostság alapítását, atyjának Álmos herczegnek művét befejezi és adományokkal gazdagítja. Egyike azon falvaknak, melyek a prépostság fentartásához élelmezéssel vagy személyes szolgálatokkal járulni tartoztak. Mint szolgálmányos helység minő viszonyban állt a prépostsághoz és előbbi uraihoz, nehéz megállapítani. Még az is kérdés, királyi szabadbirtok volt-e, melyre nézve a király adományozási jogát törvény nem korlátozta, vagy várbirtok? Annak meg épen semmi nyoma, családi birtok volt-e? s mint ilyen a Dalmady-családnak mikép és mikor adhatott nevet?

A helység neve száz év múlva, 1265-ben merül fel ismét IV. Béla király alatt azon adomány-levélben, melylyel a király a premontreiek sághi monostorának a tatárjárás alatt elveszett alapító-levelét megújítja s a régi határokat megerősíti. A megújításra Márton bánnak, a monostor alapítójának özvegye kéri fel a királyt s felajánlja Dalmad nevű földjét is, egyszersmind elősorolja a határos helységeket. Más adatok szerint a premontreiek számára a prépostságot a Hunt-Pázmán nemzetség alapította 1268-ban s V. István király 1270-ben a prépostság egyéb kiváltságaival azon adomány-levelet is helyben hagyja, melylyel a Pázmán-nemből származó Márton bán, Hontmegyében fekvő néhány faluját s ezek közt Dalmadot ezen prépostságnak ajándékozza. Ezen adatok a magánbirtoklás mellett szólnak, de csak a Hunt-Pázmán nemből eredő Márton bán birtoklásáról. Övé volt-e az egész helység, vagy annak csak egy része, nem tudható. A Dalmady-család birtoklása ép oly bizonytalan mint előbb.

A legrégibb adat a családról III. András utolsó árpádházi király idejéből, 1290—1294-ből való, midőn a család egyik őse Dalmady István, mint comes és honti várjobbágy fordúl elő a honti várispánságban. Mint királyi ember (homo regius) határjárásoknál és beiktatásoknál több alkalommal szerepel. Így a mondott évek egyikében királyi kiküldetést nyer Szúdi András Kovarszeg nevű, Béla király által adományozott földjének határjárására. Neve: «Comes Stefanus de Dalmad, jobbagio castri Hont.» Szerzők a «comes» czím és «jobbagio castri» kitétel után nem bizonyosak, várispán volt-e, vagy csak várnemes? Pesty Frigyes «Várispánságok története» című munkájára támaszkodva azt hiszik, több volt közönséges várnemesnél s a comes czímet azért viselte. Idézik a munka azon részeit, melyek példákkal bizonyítják, hogy a várispáni hivatalt várjobbágyok vagy várnemesek is viselték s ekkor a comes czím épen oly körülírással jelent meg nevök mellett, mint Dalmady Istvánnál. De lehetett helyettes comes vagy curialis comes (udvarbiró) is, a kikből a XIII. század végén a vicecomes (megyei alispán) keletkezett.

Dalmady Istvánról más adatok is vannak. Ezek is comes névvel említik s főkép azért érdekesek, hogy Dalmad helységgel is összekapcsolják, hol birtokos volt. Ilyen az esztergomi keresztesek conventjének 1300-ban kelt oklevele a sághi prépostság és a család közt épen Dalmadra nézve fenforgó vitás birtokkérdés békés elintézéséről. Dalmady István ez oklevél szerint a maga és fiai Máté, Tamás és János nevében a nyitrai káptalan részéről kiállított oklevelekkel a convent előtt megjelenvén kijelenti, hogy ő és fiai, a sághi prépostság Dalmad néven nevezett birtokára és egy rétre, mely ugyanezen birtokhoz tartozott és a prépostság, valamint az ő és fiai birtokán létező erdőben feküdt, jogot formáltak. Minthogy azonban a prépost e miatt őket törvényes úton megtámadni akarja, ő és fiai a prépost panaszától tartva, másfelől a prépost pörét igazságosnak itélve, nehogy a jövő életben még lelküknek is kárát vallják, a kérdéses birtokhoz és réthez való minden jogukról lemondanak s minden rájuk vonatkozó irataikat érvényteleneknek nyilvánítják. Valjon a prépostságnak Dalmad néven nevezett birtoka az egész helységből, vagy annak csak egy részéből állt-e? Azon körülmény, hogy a rét a család birtokában levő erdőben feküdt és az erdő a birtoktól külön említtetik, részbirtokra enged következtetni.

Érdekes azon adat is 1300-ból, melyet az esztergomi káptalan tartott fenn Márton barsi nemes várjobbágy földjének eladásáról szóló bizonyítványában. Az okmány tudomásúl adja, hogy Márton bán, örökrészűl nyert birtokának felét, mely a Garam mellett Bars helység lakosainak földjei mellett fekszik, összes járandóságaival Bálint comesnek, nemes nádasi Buguzlaus fiának, most Csák mester oponchi várkapitá-

* Kivonat a család két tagja, *Dalmady Győző* és *Dalmady Sándor* által készített s csak néhány példányban sokszorosított családtörténetből.

nyának (nunc castellano magistri Chaak de Oponch), a ki helyett atyai nagybátyja Dalmady István comes jelent meg személyesen, birtokul és tulajdonul átadta. Az okmány a család rokonsági viszonyaira vet világot. Megismerkedünk István testvérével, kit azonban az okmány nem mond comesnek, hanem csak nemesnek, és unokaöcscsével Bálint comessel Csák mester várkapitányával. Valószínűvé teszi az okmány azt is, hogy Nádas, mely határos falu Dalmaddal s melynek nevét Buguzlaus előnév gyanánt használta, szintén családi birtok volt.

Dalmady István a család legrégibb ismert ősének három fia volt: Máté, Tamás és János, de csak Tamás ága ismeretes, a másik kettő nyomtalanúl tűnik el.

Tamás neve előfordul Péter honti főispán és a megyei nemes birák 1312-ben kiállított tanúvallási bizonyítványában Palásthy Leustach fia, Iván ellen, kit lórablással vádoltak. Az okmány annál érdekesebb, mert majd valamennyi akkori előkelőbb hontmegyei családot megnevez. A tanúk — köztük Dalmady Tamás — vallják, hogy Iván, Lypto comes és fiai lovait rablómódon elvitte s ezáltal nekik 10 márka kárt okozott. 1335-ben Töttös mester jogi képviselője azon egyezség megkötésénél, melyet ez Sembery Simon fia Márton comessel kötött a bágyoni birtokra nézve. Ugyanez évben királyi küldött András fiának Péternek Peszek és Patvarcz nevű hont- és nógrádmegyei birtokain eszközlendő határjáráshoz, de a melynél már helyettese Tavarnicus Lőrincz vett részt.

Három fia: István, János és Gergely közűl János és Gergely, atyjuk kötelező nyilatkozata álapján a dalmadi birtokból a nádasi Móth-családnak igért 4 ekealja földre nézve 1345-ben akként egyezkednek, hogy a Móth-család az említett 4 ekealja földből Tamás fiainak két ekealjat elenged s ezek a Móth-családnak jutó részt a dalmadi birtokból kiadni készeknek nyilatkoznak. Tamás fiai a kérdéses földdarabot Dalmad és Magyarad határai közt, régi országos szokás szerint esküt mondva a föld felett, megmutatták Móth Lukácsnak s királyi mérték szerint ki is mérették, úgy hogy egy ekealja 150 hold földet tett. Kikötötték egyszersmind, hogy az egyezséget és rendet megzavaró fél az egyezséget tartó és elfogadó fél ellenében párbajvívásban marasztaltassék el.

1346-ban István a maga és testvérei nevében Péter mesterrel, a sághi prépost képviselőjével abban egyezik meg, hogy a prépost és a testvérek jobbágyai és szolgái által egymás irányában elkövetett kártételek és jogtalanságok és az előterjesztendő összes panaszok, kérdések és cselekmények fölött 8 nemes férfiból álló választott bíróság itéljen, mely Esztergomban üljön össze s melynek itéletét elfogadni mindkét rész köteles.

I. Lajos királynak egy parancslevele 1356-ból Dalmady István esetével foglalkozik, kit Dénes tiszt megsértett. A király rendeli, hogy Lőrincz comes fiának László mesternek Dénes tisztje ellen, Dalmady Tamás fia István megsértéseért Dalmadon tartott vizsgálat iratai az esztergomi káptalanban tétessenek le. Miből áll a sértés, nem tudni.

Gergely a sághi convent 1375-ben kelt oklevele szerint zálogba veszi Bory Péternek s leányainak Boriban Hontmegyében fekvő birtokrészeit 10 márka dénárért, minden márkára 10 penzát számítva; Mihály, Borfői Lőrincz fia pedig azon kötelezettséget vállalja, hogy érettük a zálogösszeget megfizeti, ha Gergelyt a zálogbirtokban megvédeni nem tudnák, vagy a zálogösszeget vissza nem fizethetnék.

Gergelyről szól az esztergomi káptalannak 1383-ban kelt s János esztergomi érseki helytartóhoz intézett jelentése, mely előadja, hogy Zselízi Been fia Miklós, kinek neje Keche aszszony volt, elhalt s Miklós javait most Zselízi Wesszős fia Tamás mester birtokolja, Gergely azonban a nevezett nő hitbérét és hozományát Miklós javaiból és pedig a zselízi, ágói, martondi és nyíri részbirtokokból kiadatni kívánja. Tamás mester a követelt hitbért és hozományt kiadni késznek nyilatkozott s a birtokok becslése elrendeltetett, de midőn a becslést teljesíteni akarták, Tamás mester őket attól eltiltotta, miért is a káptalani küldött neki meghagyta, hogy az érseki helytartó birói széke előtt megjelenni tartsa kötelességének. Említi még Gergelyt István nádor okmánya 1388-ból, mely a nádor és az esztergomi káptalan birtokaival határos hontmegyei Udvarnok és Darázs, továbbá Felső- és Közép-Darázs helységek határjárásával Gergelyt bízza meg. Két okmány foglalkozik még vele. Az egyik szerint 1394-ben Kanizsay János esztergomi érsek, a barsmegyei Cseke nevű birtokot, Csekey György egyház-nemes magvaszakadta következtében néki s örököseinek adományozza. A másik okmány 1368-ból arról értesít, hogy tompafalvi Móth György halála folytán Petry András fia György, fivérével Antallal felkéri és megkapja a dupapécsi, tompafalvi, magyardi, nádasi, szúdi hontmegyei és csehi nyitramegyei részbirtokokat; az iktatásnak azonban Móth György örökösei s mások — köztük Gergely, Dalmady Tamás fia — ellent mondanak.

A család tagjai ez időben általában mint előkelő birtokos nemesek szerepelnek Hontmegyében. Birtokaik Dalmad, Nádas, Magyarad, Bori és más hontmegyei helységekben oszlottak el, de kiterjedtek Bars és Nyitra megyékre is. Gergely gyermekei Keche és Mihály, ezé Gergely és Heléna.

Mihályt Ilsvai Leustach nádor 1395-iki levele említi, melyben róla mint Kaplai János comes és volt udvarbiró érdekében elrendelt határjárás egyik nádori küldöttjéről van szó.

Özvegye az esztergomi érseki helytartó egy rendelete szerint 1412-ben még él. E rendelet Csuda, máskép Széchéni Frank vajda fiának Lászlónak birtokait kívánja felbecsültetni, hogy azokból Demjén Lőrincz özvegyének Dorottyának és Dalmady Mihály özvegyének Apolloniának hozomány, hitbér és leánynegyed czimén megitélt követelései kiszolgáltassanak. Ha ez a megintéstől számított 15 nap alatt nem történnék meg, a szomszédos egyházak: Egeg, Szemeréd és Szechen helységek lelkészei által egyházilag kihirdetendő.

Dalmady Mihály gyermekei felett szerzők szerint nehéz eligazodni. Csak az bizonyos, hogy fia Gergely volt, kinek nevét, Mihálytól való származását, életének egy-két mozzanatával kapcsolatban több okmány fentartotta. Leánya Heléna, már csak mint Gergely testvére mellékesen említtetik. Az okmányok jóval később Miklóst léptetik fel s ezt is Mihály fiának mondják.

Gergely 1411-ben a sághi prépostság nádasi részbirtokát és pedig a szúdi, maróthi, dalmadi és litasi birtokokkal határos részt, a prépostság felszólítására és a nádor intő parancsára visszaadja. Gergelylyel és a sághi prépostsággal foglalkozik Gara Miklós nádornak Budán 1422-ben kelt itélet levele is Egyházas-Dalmad és Nádas birtokok cseréjéről és a csere megerősítéséről.

Dalmady Gergely életében a család további leszármazása tekintetéből nevezetes szerepet játszik azon adat, melyet a garammelletti szentbenedeki convent egy 1579-iki átirata nyújt 1422-ből. Ez arról értesit, hogy Gergely, Mihály fia, 1422-ben Zsigmond beleegyezésével testvérré fogadja Thúry Mihályt, János fiát és ennek hitvesét saját nővérét, minden jogaiba, kivéve Nádason a sághi egyház földjét. Ebből azt következtetik szerzők, hogy Gergely a családnak Mihály ágán utolsó férfi sarjadéka volt. Ezt szem előtt tartva, a család további leszármazása az örökbefogadott s a családba beházasodott Thúry Mihály ágán következik, hol azután Miklóssal, Thúry Mihály fiával találkozunk, ki eddigi családi nevéhez «de Kis-Thúr» felveszi az új családi nevet is «de Dalmad».

A család tehát az ismert adatok szerint nem Dalmady Mihálytól, hanem a Gergely által testvérré fogadott kisthúri Thúry Mihálytól származik le tovább fiával Miklóssal, ki mint literatus fordúl elő az okmányokban. Egy adat szerint lévai várnagy volt. Ez arról nevezetes, hogy a maga és Margit, Zsófia s Anna leányai számára új adománylevelet kér és nyer Mátyás-királytól 1464-ben Dalmad és Darázs hontmegyei helységekre, melyeknek már elődjei is békés birtokában voltak. Miklós beiktatása még ugyanezen évben megtörtént ellenmondás nélkül. Királyi emberekül kijeleltettek az adománylevélben Túri János, Bory István, Bory János, Litassy János, ezek távollétében pedig Királyfia Péter. Miklósnak figyermeke nem maradt, csak 3 leánya. A család e szerint Miklós ágában kihalt volna. Ipolyi A. püspök azt hiszi a Dalmady-családról összeállított s kéziratban levő jegyzeteiben, melyeket a szerzőknek rendelkezésére bocsájtott, hogy Miklósnak 1464 után, az új adományt követő években fia született, kinek nevét nem tudja, s majd Anonymusnak mondja, majd Sebestyén gondolja s ettől a hasonnevű fiútól származnék le egyenes ágon a család. De ez kétes. Valószínűbb, hogy Sebestyén, ki a XV. század végén 1485-ben jelen meg, egyik mellékág sarjadéka, mely valamelyik közös őstől, István comes valamelyik fiától vagy unokájától ered, de nem lehet meghatározni, melyikből. E részben fontos a következő okmány.

A leányok egyike Margit, Horhy Péterné a sághi convent részére 1508-ban kiállított nyugtató levél szerint fiaival és leányaival megjelenik a garam-szt.-benedeki convent előtt s kijelenti, hogy férje nemes Horhy Péter és első férje dalmadi Horváth János, az előbbi években némely okleveleket, melyek Dalmad birtoklási jogaira vonatkoztak, több más birtokokat illető iratokkal biztosabb megőrzés végett a sághi convent levéltárában letéteményeztek s valami szekrénybe helyeztek. Ezen iratokat idő multával Imre prépost idejében Dalmady Sebestyén és Miklós, az említett dalmadi Horváth János fia, továbbá ő maga, a sághi conventben felkeresték, a mondott ládában fel is találták, átvizsgálták, a tökéletesen épségben talált iratokat ugyanott egy más szekrénybe áthelyezték és azt bezárva és pecsétjeikkel megjelelve, megőrzés végett újra letéteményezték és hátrahagyták. Ezen levelekre neki és gyermekeinek szükségük lévén, ők azokat II. Ulászló király parancsoló levele és engedélye alapján az említett ládából sértetlenül kivették. Ők tehát a sághi egyház conventjét a szóban levő s minden tekintetben épségben megőrzött iratok további őrizetétől felmentették, és visszavételük iránt megnyugtatták. Ez okmányhoz, mely a család birtokában hiteles kiadmányban megvan, a genealogia szerzői a következő megjegyzéseket fűzik: «Végig menve a Dalmady Miklós leányaival kapcsolatos töredékes adatokon, a Dalmady Margitra vonatkozók nevezetes eredményre vezetnek. Látjuk azokból hogy az adományos Dalmady Miklóssal a család fiága egészen nem halt ki. A garammelletti szentbenedeki convent 1508-ból fenmaradt oklevele szerint életben van Dalmady Sebestyén, Margit egyik leányának Juliannának

férje és Dalmady Pál, Margit másik leányának Agathának férje, kikkel személyesen jelen meg a sághi conventben a családi iratok átvétele végett. Ugyanazon okirat szerint megjelent ott több évvel előbb Imre prépost idejében nemes Dalmady Sebestyén is, ki az iratokat átvizsgálta, újra letéteményezte és a káptalanban hátrahagyta. Világos, hogy e két Dalmady Sebestyén két különböző személy s a családi leszármazás rendjét kettőjök közül nem a Julianna férjével, hanem azon Sebestyénnel kell újra összekötni, kit az okirat nemes Dalmady Sebestyénnek mond. Erre vezet fellépésük különböző ideje, mely nemes Dalmady Sebestyénnél jóval korosabbnak gyaníttatja. De kérdés, kitől származott nemes Dalmady Sebestyén, kiről egyebet nem tudunk, mint hogy a sághi conventben régebben letett családi iratokat időközben átvizsgálta, más szekrénybe áttétette s ott újra hátrahagyta. Testvérje volt-e Dalmady Margitnak, ki ez alkalommal szintén megjelent vele? Beláthatlan homály előtt állunk, melyben elvesznek a nyomok. Ipolyi Arnold püspök a Dalmady-család leszármazásáról összeállított kéziratban levő vázlatában így okoskodik: «Dalmady deák Miklós impetrálja a régi család birtokára a nova donatiot Mátyástól 1464-ben, hogy leányainak is biztosítsa az ősi birtokot, miután három leánya volt már, de még fia nem, ki később született.» A fiú nevét nem tudja biztosan meghatározni. Anonymusnak mondja, majd meg Sebestyénnek gondolja s a később előjövő Sebestyént, vagyis Horhy Julianna férjét ezen Anonymus fiának tartja. A kérdés azonban evvel nincs megoldva, a homály tovább is megmarad. A feltevés, hogy az adományos Miklósnak utólag fia született volna s a családi genealogiát ez vinné tovább, alig hihető. Szellemes ötlet, mely csak pillanatra világít s még nagyobb homályban hagy. Nem találjuk sem a családi oklevelek jegyzékében, illetőleg az 1469-iki inquisitoriák extractusában, mely Miklós halála után is csak a három leányt említi, sem a régi családi iratoknak letéteményezéséről és visszavételéről 1508-ban kelt nyugtató levélben, mely egy szóval sem árulja el, hogy a sághi conventnél Dalmady Margit társaságában megfordúló nemes Dalmady Sebestyén fia volna Miklósnak vagy testvére volna Margitnak. Mindent összevetve nemes Dalmady Sebestyént valamelyik mellékág sarjadékának kell tartanunk, mely valamelyik közös ősig kétségkívül összefügg, de az összefüggés ezen ősig ez idő szerint ki nem mutatható. Ismeretlen maradt, vagy nyomtalanúl eltünt az okmányokban. Felvihető Dalmady Tamásig, kinek fiai, a mint a genealogia kezdetén láttuk: István, Gergely, és János voltak, kik a XV. század második felében éltek, kik közül azonban István és János ága, utódok megemlítése nélkül nyomtalanúl tünik el szemeink elől.»

A további genealogia élére tehát nemes Dalmady Sebestyén jut. Fia, mint Ipolyi véli s a fennebbi adat mutatja, Dalmady Sebestyén, kinek neje Horhy Julianna. Innen a genealogiában mint ifjabb Dalmady Sebestyén szerepel.

Ifjabb Sebestyénről kevés adatot találunk. Egyik az esztergomi káptalan jelentése 1497-ről, Istvánnak a pilisi, szántói és apátmaróthi egyházak apátjának Hontmegyében fekvő birtokaiban teljesített határjárásról, melynek Fyssy János, Demsend Pál, Hyppolit esztergomi érsek, néhai lévai Vajdafi János fia Zsigmond, Bory Simon, Horhy Péter, Dalmady Sebestyén s mások ellenmondanak; 1505-ben Dalmady Pállal zálog czímén beiktattatik Theszéry Péter és Deménd Mátyás újfalusi birtokrészeibe Barsmegyében. Előfordúl még Pállal a fentebb ismertetett nyugtató levélben. Pállal vagy unokatestvéri vagy sógorsági viszonyban állhatott. *

(A leszármazási táblákat a jövő füzet közli.)

KÖNYVISMERTETÉS.

A magyar királyság és társországainak czímerei. 140 nevezetesebb város és helység czímere, valamint az országos czímerek és nemzeti színek gyűjteménye. Bécs, 1887, Schroll Antal és társa műkiadók, I, Getreidemarkt 18. 4-rét, czímlap és 6 lap színezett czímerrel. Ára 6 frt, kemény kötésben.

A fennebbi művet, mint a czímlap tanusítja: Böss C., bécsi czímerészeti műintézeti tulajdonos, Hrachowina C., cs. kir. műipar-iskolai tanár, Dachenhausen Sándor, a cs. kir. heraldikai társaság levelező tagja, Schulmeister V., ötvös műszaki iskolai tanító, Göhre A. és Brandlmeyer G., czímerészeti rajzoló, mindmegannyian Bécsben, készítették.

Csak örvendenünk kellene, ha külföldön s jelesül Bécsben, velünk s hazánk ügyeivel foglalkoznak; lehetetlen azonban épen bécsi kiadóknál nem rosszallanunk, ha hasonló vállalatnál ők, kik e tekintetben a külföldiek közül a legkedvezőbb helyzetben vannak, a magyar szak-

férfiakat mellőzik s legalább ez úton nem iparkodnak a téves tanokat és hibákat a lehető minimumra redukálni. Ennek tulajdonítjuk azt, hogy a műbe két, vagy legalább egy sarkalatos hiba csúszott be, mert rosszhiszeműséget nincs elegendő okunk feltételeznünk.

Az első hiba az, hogy az ötödik lapon első helyen bemutatott ismeretes koczkás czímer, mint Horvátországé van feltüntetve, a második pedig az, hogy a horvátországi nyestes czímer ugyane lapon mint Szlavonia czímere mutattatik be, holott épen megfordítva áll a dolog. E mellett azután az a következetlenség szúr szemet, hogy a vörös-fehér koczkás czímer daczára Horvátország zászlójának színeiül a vörös-fehér-kék, Szlavonia vörös-ezüst-kék színű czímerpajzsa mellett zászlójának színeiül a kék-fehér van jelezve. A valóság az, hogy a Szlavoniának nevezett Pozsega, Szerém és Verőcze vármegyék, mint azt Bottka Tivadar már rég kimutatta s Pesty Frigyes újabban is kiemelte, Magyarországhoz tartoznak s mint ilyenek külön czímerrel nem bírnak; továbbá, hogy a valódi Szlavónia (Körös, Varasd és Zágráb vármegye) czímere a vörös-fehér koczkás pajzs; végül, hogy a nyestes czímer által jelképezett ország (a régi Török-Horvátország) a magyar szent korona mai területén kívül esik. De ha már Horvátország czímerét felvették s felveendőnek tartották, nem volt szabad Dalmácziáét sem elhagyni, főleg, mikor Erdélyét, a mely most már valóban csak voltnak tekinthető, kiadták.

Helytelen az is, hogy előbb a szorosabb értelemben vett magyarországi czímerek az erdélyiek nélkül, azután a horvátországiak és szlavoniaiak (5. lap), végül az erdélyiek (6. lap) adatnak, mert Erdély ma már csak geografiai fogalom s nem politikai.

A mi egyébként a kiállítást illeti, azt feltétlenül dicsérnünk kell; a rajzok tetszetősek, a színezés élénk. S azt is meg kell vallani, hogy a czímerképek és a színezés a magyarországi városoknál valószínűen kifogástalan. Valószínűen, mert a Lencsó Mihály János által tervezett és rajzolt, Armbruster által kőre vésett s Pesten a harminczas évek vége felé megjelent, báró Bémer László egri székesegyházi kanonoknak stb. ajánlott czímergyűjtemény a fennebbi műben közöltekétől Bártfa, Beszterczebánya, Eperjes, Esztergom, Kassa, Körmöcz, Modor, Pécs, Rust, Szakolcza, Szathmár-Németi, Szeged, Temesvár, Trencsén, Ujvidék és Zombornál egyben-másban eltér ugyan, de a többinél megegyez. Lencsónál ugyanis Bártfánál az alsó mezőben vörös-fehér a sorrend, Beszterczebányánál fehér-vörös, Esztergomnál a szívpajzs vörös-fehér, Kassánál a középső mező végig vörös-fehér, noha balfelében félsas látható, Modornál a bal mező vörös 3 fehér gerendával, Rustnál a pajzs lábában fehér-vörös, Debreczennél a bárányt tartotta zászló vörös-fehér-vörös s ugyanilyen Trencsénnél; Eperjesnél 1-ben van a jobbra, 4-ben a balra tekintő oroszlán, 2-ben és 3-ban az alapszín vörös; Kassánál a félsas ezüstös; Szakolczánál a kettős kereszt alsó keresztfája a rövidebb, Szathmár-Németinél a két pálmafa virágtalan, Temesvárnál a felső bal mező kék, a torony fehér, Zombornál a várkapuban nincsenek vitézek. Lényeges eltérés van még Esztergomnál a vár rajzában, Körmöcznél, Pécsnél, Szeged és Ujvidéknél.

Nem vagyok abban a helyzetben, hogy megitélhessem a kettő közül, melyik az alaposabb mű? de kifogásolhatónak tartom még Kecskemét városa czímerét, a mely ezüst mezőben hármas zöld halmon barnás-szürkés ágaskodó kecskét ábrázol. Ez vörös mezőben hármas zöld halmon ágaskodó fehér kecske; «sem magasság, sem mélység vissza nem rettent» jelmondattal. E czímer a város érdemes monografusa Hornyik János utasítása szerint készült 1872-ben, a kecskeméti kiállítás alkalmával s e kérdésben nálánál, ki a város levéltárát egészben átbúvárolta s annak történetét tövéről hegyére ismerte, illetékesbnek mást alig lehet tartani.

Dr. Beliczay Jónás.

A magyar királyi országos levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója. Tizenkét fénynyomatú táblával, kiadja az országos levéltár. Budapest, 1889. 4-r. IV, 38 l. és 12 tábla.

Pecséttani irodalmunk igen becses munkával gyarapodott az országos levéltár legutolsó kiadványában, mely — a nemesi levelek jegyzékének méltó folytatásaként — a levéltár mohácsi vész előtti anyagán található pecséteknek adja kimerítő betűrendes jegyzékét. Ez anyag — a levéltár ú. n. diplomatikai osztálya — 35802 oklevelet számlál

s pecsétkészlete megközelíti a tízezret. A jegyzék, melyet dr. Csánky Dezső készített, 2000-nél több egyéntől és testülettől sorol fel pecséteket; ez összegben az egyházi személyek és hatóságok 579 s a vármegyék, illetve megyei tisztviselők 560, számmal szerepelnek A magyar királyi pecsétek tekintélyes számmal vannak képviselve: Kálmántól 1, Imrétől egész III. Endréig 212, Venczeltől 3, Ottótól 1 pecsétet sorol fel a lajstrom; Róbert Károly pecsétjeinek száma 152, I. Lajosé 215; Mária 31, Zsigmond 484, Albert 47, I. Ulászló 23, V. László 69, Mátyás 526, II. Ulászló 290 és II. Lajos király 184 pecséttel járúlnak a létszám növeléséhez. A királynék közül Mária IV. Béla neje, Erzsébet V. István neje, szicziliai Izabella, Fenena, továbbá a két Erzsébet, Károly és Lajos királyok hitvesei, Borbála, Erzsébet Albert neje, Beatrix és Mária II. Lajos neje pecsétei vannak a jegyzékben felsorolva, mely azonkívül Béla tót-, horvát- és dalmátországi herczeg, István herczeg, I. Károly fia, Károly durrazzoi herczeg, Hedvig lengyel királynő, nápolyi László és Korvin János pecséteiről is tesz említést. Vannak még pecsétek mintegy 300 országnagytól — zászlós urak s főispánoktól stb. — s a szabad királyi és bányavárosok legtöbbjétől. Mindezeknél a pecsétek különböző fajai, nagyobb és kisebb stb. pecsétek között nincsen különbség téve, a mi főleg a királyi pecséteknél egy kissé kényelmetlen, de ez a csekély hiány teljesen elvész, szemben azzal a nagy és fárasztó munkával, melyet a lajstrom szerkesztőjének végeznie kellett, midőn a 35000-nyi oklevél-anyag pecsét-készletét jegyzékbe vette. Ez óriási munkával Csánky Dezső így is valóban megbecsülhetetlen szolgálatot tett a hazai sphragistikának, rég nélkülözött vezérkönyvet adva a szakemberek kezébe, melynek útmutatása mellett szabadon mozoghatnak ezentúl ott, a hol eddig csak tapogatózniok lehetett. Csánky jegyzéke valóságos alapvető munka; segélyével számtalan czímertani és genealogiai kérdés várhatja közeli megoldását, s s talán nem alaptalan ama reményünk, hogy mint a Tagányi Károly-féle nemeslevél-jegyzékkel történt, a példa itt is követőkre fog találni s más levéltárak is sietni fognak pecsétanyagukat ily módon hozzáférhetővé tenni. A mi, ha valósul, minden szónál ékesebben fogja dicsérni e munka jelességét.

A 38 lapra terjedő mutatóhoz 12 tábla van mellékelve, mely 52 függőpecsét fénynyomatát közli, «hogy az érdeklődők» — a füzethez írt hivatalos előszó szavai szerint — «a nevezetesebb pecsétekről megtekintésük nélkül is némi tájékozást szerezhessenek». A táblák egy pár királyi pecséten kívül jobbára zászlósurak pecséteiből vannak összeállítva; középkori történetünk nevezetesebb családainak nagyobb része: az Alsáni, Báthori, Bebek, Cillei, Czudar, Drugeth, Frangepán, Garai, Geréb, Hunyadi, Kanisay, Konth, Maróti, Országh, Pálóczi, Perényi, Stibor, Szapolyai, Széchenyi, Szécsi, Szentgyörgyi, Ujlaki stb. nemzetségek legkiválóbb tagjai szerepelnek itt pecséteikkel, melyek nagy része mostanig ismeretlen volt. Az egyháznagyokat Hédervári László egri püspök (1465), a városi rendet Ó-Buda (1427), Pest (1483) és Varasd (1499) királyi városok képviselik. Mindezek összeállításánál a figyelem főleg arra volt irányítva, hogy a szebb munkáju és jól konzervált pecsétek kerüljenek a sorozatba. A kivitel szépen sikerült, dicséretére válik Klösz György műtermének, s a fénynyomat, melylyel e téren ezúttal először tettek nálunk nagyobb kísérletet, kiválóan alkalmasnak bizonyult a pecsétek reprodukálására, úgy hogy az orsz. levéltár kiadványát ez oldalról is úgy üdvözölhetjük, mint a mely nagy lépéssel vitte előre a magyar pecséttan eddig meglehetősen elhanyagolt ügyét.

A füzetet, mely minden könyvkereskedésben kapható, ismételten, a lehető legmelegebben ajánljuk a szakemberek figyelmébe.

Schl. Gy.

VEGYES.

Amadé (Omode) nádorok.

A szíves figyelem, melyre *Karácsonyi* János dr. «Philippus de Sancto Geroldo» czímű felszólalásomat méltatta,[1] és melyért neki e helyen *is* köszönetemet nyilvánítom, bátorít újabb felszólalásra.

Fraknói (akkor még Frankl) Vilmos «A nádori és országbirói hivatal» czímű művéhez csatolt Magyarország nádorai és k. helytartóinak Czeh kéziratából korrendileg szerkesztett névsora, mely ma már, mióta annyi ezer okirat látott napvilágot, szintén hiányossá és tökéletlenné vált ugyan, de melynek adatai, a mennyire ellenőrízni alkalmam volt, megbízhatók, — 1285-től 1311-ig *tizenkilenczszer* tüntet föl *Omode* (Amadé) nevű nádort.

Eddig azt hittem, hogy ezen Amadé nádor mindannyiszor nem más, hanem az Aba nemzetségből származott Dávid gróf fia, mint magát

[1] Lásd *Turul* VI. 40, 140.

nevezé,[1] s ezt annál inkább, minthogy egyik elődje (1280—1281), Finta nádor, testvérbátyja volt, az 1311-ik év pedig, mikor utószor fordúl elő Amadé nádor, az ő halálozási éve.

Jelenleg azonban módosúlt nézetem. (Meglehet, másoké már régebben; csakhogy én erről távol a központtól, szerény könyvtáramra szorítkozva, nem tudok.)

Csák Mátéval foglalkozó tanúlmányomban, ugyanis, miután teljes nyugodtsággal meghalattam a rozgonyi mezőn, 1312-ben a föntebbi Aba Amadé nádor Miklós nevű fiát, nem csekély megdöbbenésemre, 1323 június 24-én újra találkozom bizonyos Miklóssal, ki magát Amadé nádor fiául adja ki, még pedig oly hiteles helyen, mint a zalavári convent.[2]

Kutatok utána; hát csakugyan úgy találom hogy ő a «nagyságos Amadé» fia, de nem az Aba nemzetségből, hanem a Gútkeled nemzetségből való Lindvai Amadéé.[3] Csakhamar szorosabb ismeretségére jutok a jeles férfiúnak, és hitelesen megtudom, hogy ő azon tiszteletre méltó párt egyik főtagja, mely a Dunán túl a garázda Német-Ujváriakat leverte; a a szerb Uros ellen is vitézül küzdött; egy féltuczat német főurat, kik a Német-Ujváriak segélyére az országba jöttek, elfogott; Csák Máté halála után, be se várva a királyt, annak «földjébe» ütött, és sebtében négy várat bevett;[4] aztán Szlavonország bánja lett, s a napjainkban férfiágon kihalt Várkonyi Amadé grófi család őse.

Mindez érdekes dolog volt reám nézve akkor, de érdekesebb a mire aztán eszméltem, hogy hisz ennek következtében legalább is *kétféle Amadé* (Omode) nádort kell megkülönböztetnünk: egyet a Gut-Keledek, mást az Abák nemzetségéből.

Érdekes tanulmány volna meghatározni, melyik Amadé mikor nádorkodott? De mivel tisztelettel alulírt főleg az Anjoukor tanulmányozását tűzte ki immár rövid élete czéljául; e kitűzött czéljától eltérni, s az Árpádok korszaka tömkelegébe elbukni, a mennyiben nem okvetlenül szükséges, a helyes munka-beosztás tekintetéből is vonakodik: tisztelettel kéri az Árpád-korszakkal foglalkozó tagtársakat, hogy e kérdést figyelmen kívül hagyni ne méltóztassanak.

PÓR ANTAL.

[1] *Katona*, Hist. crit. VIII, 114.
[2] Anjoukori Okmt. II. 77.
[3] Anjoukori Okmt. I. 415.
[4] Anjoukori Okmt. II. 69.

Három czímeres nemeslevél.

(Három czímerrajzzal.)

Történeti és régészeti kutatásaim közben rendszerint kiterjesztem figyelmemet a czímeres nemeslevelekre is. Ily alkalommal különböző helyeken került kezembe az alább bemutatandó három nemeslevél, melyeket azonnal siettem bemutatni a heraldikai társulatban is.

Ismertetésüket, keltjük sorrendjében a következőkben adom:

1. *Balás*, máskép *Székely* Mihálynak czímeres nemeslevele *Rudolf* királytól (kelt Prágában 1587 július 30-án), melylyel őt, «ki különben is nemes szülőktől származott s nemességnek örvendett,» a korona s a kereszténység érdekei iránt tanúsított odaadó buzgalmáért, *János*, *Márton* és *Bertalan* nevű testvéreivel, valamint *Czikó Borbála* nevű édesanyjával egyetemben Magyarország nemeseinek sorába emeli, illetőleg régi nemességét megerősíti.

A czímer az armálisban üresen volt hagyva s később, úgy látszik a múlt század elején, ügyet-

len rajzoló által, durván festetett le a leirás után. Maga a czímer következő: A pajzs vörös mezejében hármas zöld halmon egész pánczélos lovag áll, jobbjában kivont kardot villogtatva, a sisakdísz jobbra ágaskodó, növekvő fehér ló; a takaró vörös-ezüst, vörös-arany.

A nemeslevél aláirásai: Rudolphus, Petrus episcopus Zagrabiensis és Tiburtius Himelreich.

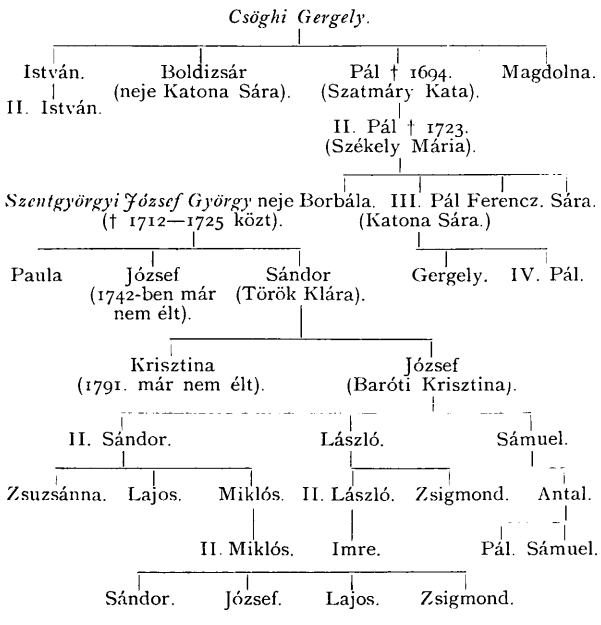
Eredetije *Szentgyörgyi Lajos* m. kir. honvédelmi miniszteri osztálytanácsos családi levelei között van.

A nemesi levélre vezetett záradék magyarázza meg, hogy miként került az a Szentgyörgyi család birtokába. Kihirdettetett ugyan is Szatmár vármegyének Zsarolyánban 1711 nov. 2-án tar-

tott közgyűlésén *Szentgyörgyi József*nek, mint a bentírtak törvényes és kétségtelen örökösének és utódjának kérésére. Hogy mi módon lőn a Balás, vagy másként Székely családnak örökösévé a Szentgyörgyi család, ismét ezen utóbbi család iratainak áttekintéséből tudjuk meg. Szentgyörgyi Józsefnek ugyanis neje *Csögi* vagy *Csighy Borbála* volt, a ki több szatmármegyei községben bírt ősi nemes birtokokat s így a többek között Berében is egy nemesi curiát. E birtoknak Csögi Borbálára, a Balás, másképen Székely család útján kellett szállaniok, mert midőn férje Szentgyörgyi József ezen curiát adómentessé akarja tenni, a Balás, vagy Székely család itt bemutatott armálisát hirdette ki annak bizonyítására, hogy az a curia régi időktől fogva családi nemes birtok. Mindenesetre érdekes volna, ha több adat lehetségessé tenné e három család viszonyának megállapítását.

Maga Szentgyörgyi József kiterjedt családjának tekintélyes tagja volt s neje után is vagyonos ember. 1697-ben, illetőleg ez év márcz. 1-étől 1698 június 1-ig az ecsedi uradalom gondnoka volt. *Aspermont* gróf ugyanazon év szept. 22-én írja neki: jó püspöki újbort mentül többet és küldje sürgősen Zboróra. *Rákóczy Julia* és férje Ferdinánd Gobert aspermonti gróf 1700-ban adják ki részére a felmentéséről szóló bizonyítványt.

A család birtokában levő iratokból a következő leszármazás állapítható meg:

2. *Miskolczi Her György* nemeslevele, *Bocskay István* erdélyi fejedelemtől (kelt Kassán 1606 április 17-én), melylyel őt Magyarországban, különböző helyeken és időben szerzett érdemeiért Magyarország és Erdély nemesei sorába emeli.

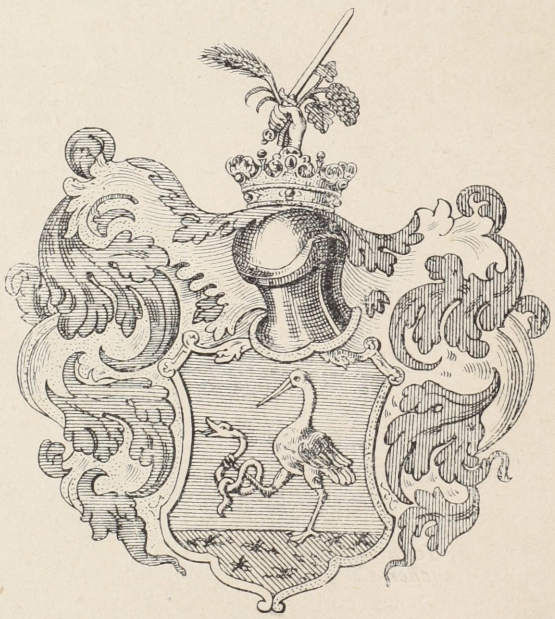
Az érdekes nemeslevél szövege a következő:

Nos Stephanus, dei gratia Hungariæ Transylvaniæque princeps et Siculorum comes et cetera. Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos, cum ad nonnullorum fidelium dominorum consiliariorum nostrorum singularem intercessionem, nobis propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis *Georgii Her de Miskolcz*, quæ ipse nobis et regno nostro Hungariæ pro locorum et temporum diversitate fideliter et summa cum animi sui promtitudine exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est. Ob id ergo tum vero ex liberalitate et munificentia nostra, qua omnes de nobis, et regnis nostris bene meritos ac virtutis studiosos antecessorum nostrorum exemplo prosequi, eisque certa virtutum monumenta, quæ ad maiora eos incitare possint decernere consuevimus: eundem igitur *Georgium Her*, de speciali gratia nostra, et potestatis nostræ plenitudine *ex statu et conditione plebea et ignobili, in qua natus est, et hactenus extitit*, eximendum, ac in cœtum et numerum verorum regni nostri Ungariæ et Transilvaniæ nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum, et ascribendum duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et ascribimus per præsentes, decernentes expresse, ut a modo deinceps idem *Georgius Her* ipsiusque hæredes et posteritates utriusque sexus universæ pro veris et indubitatis nobilibus habeantur, et reputentur. In signum autem huiusmodi veræ et perfectæ nobilitatis eorum hæc arma, seu nobilitatis insignia: scutum videlicet militare erectum cœlestini coloris, cuius fundum cespes viridis occupat, super quo ciconia naturalibus pennis depicta, sinistro pede innixa, dextro autem serpentem, quasi vivum recenter arreptum, sursum porrigere cernitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus varigatum, ex quo manus quædam eminere et pugionem nudum, spicamque frumenti grano refertam, ac racemum botri comprimere visitur. Ex cono autem galeæ laciniæ, sive lemnisci, a dextra flavi et cœrulei, a sinistra vero partibus albi et rubri colorum, utrinque defluentes, oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant, prout hæc omnia in capite sive principio præsentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa scientia liberalitateque nostra præfato *Georgio Her*, ipsiusque hæredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis, clementer dedimus, donavimus, et contulimus. Annuentes et concedentes, ut ipsi præscripta arma, seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum, et insignitorum nobilium, armis utentium, ubique in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis, nobilitaribus et militaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, annulis, auleis, domibus, clypeis, tentoriis, sepulchrisque, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub meræ et sinceræ nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis, cuiuscunque status, conditionis, dignitatis et præeminentiæ homines existant, dici, teneri, nominari et reputari volu-

mus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, libertatibus, immunitatibus, et prærogativis, quibus cœteri veri et nati, ac indubitati nobiles et militares homines prædicti regni nostri Ungariæ et Transylvaniæ quomodocunque de iure vel vel consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentes literas, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memorato *Georgio Her*, ipsiusque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dandas duximus et concedendas. Datum in libera civitate nostra Cassoviensi, decima septima die mensis Aprilis, anno Domini millesimo sexcentesimo sexto. Stephanus m. p. Kathay m. p. cancellarius. Georgius Kereszturi secretarius.

Senyei Péter alispán által kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén Miskolczon 1606 december 10-én. Érdekes, hogy a nemeslevél kihirdetésekor már sem a fejedelem, sem cancellárja nem voltak életben. Bocskay 1606 november 29-én közhiedelem szerint a Kátay Mihály által kevert méreg-italtól halt meg, Kátayt pedig e gyanú miatt a hajdúk konczolták fel.

A czímer maga a következő: a pajzsban kék mezőben, zöld réten gólya áll, mely fölemelt jobb lábában tekergődző kigyót szorít; a sisakdísz: kardot, szőllőfürtöt és búzakalászt tartó kéz; a sisaktakaró jobbra kék-arany, balra ezüst-

vörös. Az egész czímer arany virágokkal ékített zöld keretbe van foglalva, melynek háttere lilaszín alapon aranynyal damaszkolt. Általában az egész czímerlevél igen díszesen van kiállítva, a kezdőbetűk renaissance modorban gazdagon kifestvék magyar motivumú virágokkal.

Eredetije czikkíró gyűjteményében. Rendkívül érdekes, hogy nyolcz nappal később vagyis 1606 április hó 25-én Bocskay ugyancsak miskolczi előnévvel egy Miskolczon lakozó másik *Herr* nevű embert, nevezetesen *Jánost*, szintén, mint fentebb Györgyöt, a nem nemesi rendből emelvén fel, nemesíti meg s neki egészen más czímert adományoz, melyben hármas sziklán dámvad ugrik.[1] Ezen armális[2] ide vonatkozó szövegéből és czímerleírásából idézzük a következőket:

«Tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis *Joannis Herr de Miskolcz*, sub capitaneatu egregii Joannis Nagy militans, quæ ipse nobis et afflictissimæ patriæ nostræ in asservanda et vindicanda antiqua libertate eius, non minus utiliter, quam laudabiliter exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est».

«Scutum videlicet militare cœlestini coloris, cuius fundum tres præcipites rupes occupant, quarum super unam a parte sinistra dama quadam naturali suo colore depicta, posterioribus pedibus stare, anterioribus autem elevatis, fugam eripienti similis collo sagitta traiecta esse cernitur, supra scutum, galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus exornatum. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utramque scuti partem pulcherrime ambiunt et exornant, prout hæc omnia in capite sive principio præsentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur.»

Ez a nemeslevél is Miskolczon, Borsodmegye közgyűlésén hirdettetett ki Senyey Péter alispán által 1606 július 9-én.

A két család között armálisában csak az a különbség mutatkozik, hogy az első egy, a második pedig két r-rel írja nevét. Miskolczon azonban csak egy Her volt s az a XVI. század második felétől kezdve, a múlt évtizedig, a midőn e család kihalt, felváltva egy, majd két r-rel írja nevét, — e különbségnek tehát jelentőséget nem tulajdoníthatunk.

Maga a Her család pedig mindvégig kiváló helyet foglalt el, s szerepet játszott Miskolcz város polgárai között. Így *1585-ben Her György* és *Balás* mészárosok nagyobb birtokosok. Ugyan ez a Her György *1595-ben* Miskolcz város főbirája, *1598-ban* pedig ugyancsak ő a daróczi Tiboldok egy jobbágyát és Lőrincz deákot becsülteti ki a maga javára, a Pecze mellett, a Fábián bérczen fekvő irtványokból. Ugyan ez évben említtetik *Her Jósa* is mint birtokos polgár.[3] A György név, úgy látszik, traditionalis név volt e családban, mert *1705-ben* ismét találkozunk *Her György*-gyel, a ki ez év október 20-án

[1] *Siebmacher-Cserghető* 11. füzet, 182. tábla 234. lap.
[2] *Csoma József* gyűjteményében.
[3] *Annales* Miskolcz város levéltárában. I. k.

a városi csapattal egyetemben Rákóczy táborába Ónodra megy mustrára, onnan pedig a rakamazi táborba küldetik, hol sebet kap.[1] A család legutolsó tagja volt, a kiben ki is halt, Vadnai Lajos legfőbb itélőszéki biró neje, Vadnai Károly ösmert írónk édesanyja.

3. *Hoffmann György* címeres nemeslevele II. Leopoldtól (kelt Pozsonyban 1791 június hó 3-án), melyben a nevezett Antal György, Ferencz Kelemen és Nep. János, továbbá Terézia, Johanna, Katalin és Karolina nevű gyermekei, valamint felesége *Luthspech* Helenával egyetemben magyar nemességre emeltetnek.

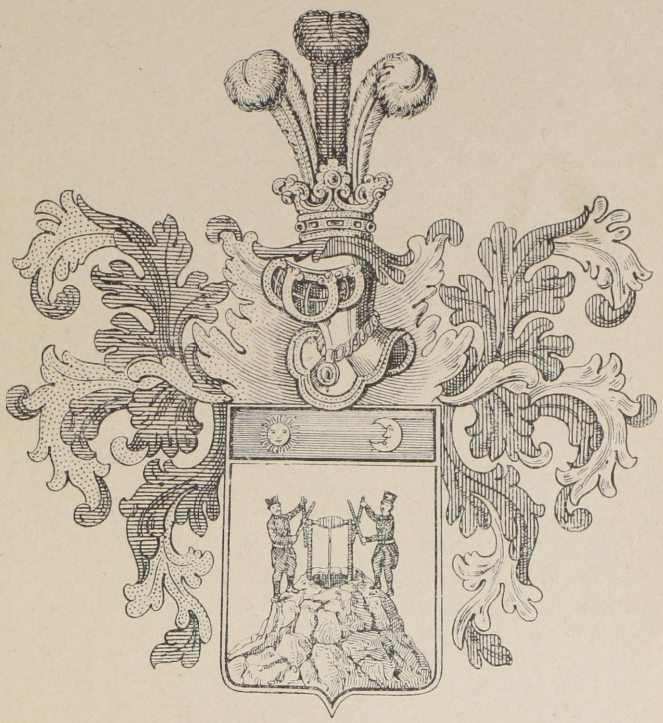
Hoffmann György a bányaművelés a kincstári bányák kezelése és a geologia tudományos fejlesztése körül szerzett érdemeket, melyeket az armális következőkben emel ki:

«— *Georgius Hoffmann* fodinarum Saskensium, principalis urbarii, quæ idem vestigia maiorum suorum rem montanam excolentium imitando, ac inde a principio iuventutis suæ animum ad scientias metallurgicas adiiciendo, utilemque per id publico operam navando præstitit, fidem porro ac fidelitatem suam ea præprimis occasione probavit, *cum videlicet anno millesimo septingentesimo octuagesimo octavo hoste in ditiones caesareo regias excursiones iteratis vicibus faciente*, ipse posthabitis bonis propriis ærarialia metalla, opporam, locum quippe securum occasione propria transposuit, sed et alias etiam pro quarumvis circumstantiarum ratione» etc.

A címerlevél díszes könyvalakban van kiállítva s vörös bársonyba kötve. Egész első lapját elfoglalja a szépen festett címerkép, mely díszes márványcsarnokot ábrázol, vörös bársony függönyökkel s szép tájékra nyíló kilátással. Fent Magyarország, az oldalokon pedig Dalmátia, Horvátország, Szlavonia és Bosznia címerei vannak alkalmazva. Elől a címer előtt babérkoszorút tartó nemtő ül. Maga a középen álló címer a következő: A vízszintesen egyenetlenül osztott pajzs alsó nagyobbik mezejében domb emelkedik, tetején bánya üreggel, mely felett két bányász felhuzó-gépet hajt. A felső keskenyebb kék mezőben nap és hold ragyog. A sisakdísz három arany, kék és ezüst strucz toll, a sisaktakaró arany-kék és vörös-ezüst.

Az armális kihirdettetett *1792* április 18-án Temes vármegyében s ugyanazon szept. 20-án Krassómegyében.

[1] *Miskolcz* város levéltárában. Rákócziánumok.

Eredetije a család birtokában Budapesten. Van ezenkívül még több más Hoffmann család, a melyek azonban más ágakhoz tartoznak s más címerekkel is bírnak.

Nagy Iván leír egyet,[1] mely szintén Györgynek adatott, s úgy látszik, hogy ugyanazonos a miénkkel. *Siebmacher* szintén kiad egyet,[2] a melyet azonban már *Ferencz* király adományoz 1797-ben Hoffmann Györgynek. Ez ugyazonos a mi címerünkkel s úgy látszik csak megújítása volt a most tárgyalt armálisnak, a mi Györgyünk fia II. György részére.

Mindezekkel, a midőn családunk címereinek és leszármazásának történetéhez adalékokkal kivántunk járulni, egyszersmind reméljük, hogy ösztönzésül is szolgáltunk arra, miszerint a családaink birtokában levő eredeti címeres nemeslevelek minél számosabban küldessenek be társulatunkhoz, hol azok mindenkor azon méltánylással fogadtatnak, a melylyel a történettudomány a nemzeti múlt emlékeit becsülni szokta.

Dr. SZENDREI JÁNOS.

[1] *Nagy Iván.* 5. k. 128. lap.
[2] *Siebmacher-Csergheő.* 11. f. 185. t. 240. lap.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 31-ére hirdetett és a Rudolf trónörökös halála által okozott országos gyász miatt elhalasztott választmányi ülését *Nagy Imre* másodelnök elnöklete alatt február hó 28-án tartotta meg.

A felolvasások sorát *Bunyitay Vincze* vál. tagnak «Micz bán és a Bocskay, Soós stb. családok származása» című dolgozata nyitotta meg, melyet dr. *Schönherr Gyula* tagtársunk olvasott fel. A tetszéssel fogadott értekezést folyóiratunk jelen füzete közli. Ezután dr. *Szombathy Ignácz* olvasta fel a «Vecse-böröllőizsákfai Vecsey családról» írt dolgozatát, melyet egyik közelebbi füzetünkben közlünk.

A folyó ügyekre kerülvén a sor, az elnök kegyeletes szavakkal emlékezett meg gr. *Lázár Miklós* vál. tagnak f. évi január hó 7-én bekövetkezett haláláról. A választmány a veszteség fölött érzett fájdalmát jegyzőkönyvileg fejezi ki.

Ezután a titkár előterjeszté a pénztárnok kimutatását az elmúlt évről, mely a következő:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság pénztári állása az 1888. év végén.

Bevétel.

Pénztári maradvány 1887. évről		488 frt	32 kr.
Értékpapirok kamatai		336 «	50 «
Alapítványok befizetése		790 «	— «
Alapítványi kamatok		190 «	— «
Pártoló tagdíjak		1700 «	— «
Évdíjak		1098 «	50 «
A Turul egyes füzeteinek eladásából		39 «	— «
Összesen		4642 frt	32 kr.

Kiadás.

Személyi, irodai stb. költségek		692 frt	35 kr.
A Turul költségei:			
Nyomda	1398 frt 87 kr.		
Metszetek, rajzok, színnyomatok	638 « 98 «		
Utánvételi expediálás	44 « 65 «		
Írói tiszteletdíjak	659 « 95 «		
Összesen		2742 frt	45 kr.
Tőkésítés		716 «	32 «
A Turul első évfolyamainak visszavétele		35 «	70 «
A Nemzetségi Zsebkönyv czéljaira félretéve		180 «	— «
Összesen		4366 frt	82 kr.
Készpénz maradvány		275 frt	50 kr.

A társaság vagyona:

Értékpapirokban	7000 frt	— kr.
Rendes alapító levelekben	2600 «	— «
Alapítólevelek nélkül fizetett kamatok tőkéje	1600 «	— «
Készpénz	275 «	50 «
Összesen	11475 frt	50 kr.

Budapest, 1888 deczember hó 31-én.

Czanyuga József s. k.
pénztárnok.

E kimutatás felolvastatván, *Szinnyei József* vál. tag a pénztárvizsgáló-bizottság nevében a következő jelentést terjesztette a választmány elé:

Tisztelt választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság által alulirottak az 1888. évi pénztári kezelés megvizsgálására és a pénztári állás kimutatására kiküldetvén, feladatunkat f. évi január 30-án teljesítettük, és a társulat pénztári könyvének minden egyes tételét megvizsgálván, az utalványokkal és egyéb mellékletekkel összehasonlítottuk.

A számadásokat hibátlanoknak, a kiadásokat az utalványokkal összhangzóknak s egyátaljában a pénztári kezelést szabatosnak találtuk.

A pénztári állapot 1888 decz. 31-én:

4642 frt 32 kr. bevételt
4366 « 82 « kiadást

és így 275 frt 50 kr. pénztári maradványt mutat.

A társaság actualis vagyona 1888 végén: *(L. előbb.)*

A 275 frt 50 kr. készpénz maradványra nézve indítványunk, hogy az a folyó év számlájára irassék.

Mindezeknél fogva indítványozzuk, hogy a mélyen tisztelt elnökség Czanyuga József pénztárnok úr részére a szokásos évi fölmentést kiszolgáltatni méltóztassék.

Végül a titkár által említett napon tartott ülésünkben bemutatott 1889. évi költségvetés tételeit, melyek 3659 frt 50 kr. bevétellel szemben 3316 frt kiadást tüntetnek föl, szerencsénk van a t. választmánynak pártolólag ajánlani.

Budapesten, 1889 január 30-án.

Szinnyei József s. k. *Csontosi János* s. k.
Nagy Gyula s. k.
mint a pénztárvizsgáló-bizottság tagjai.

A jelentés tudomásúl vétetvén, a pénztárnoknak az évi fölmentés kiadatni határoztatott, s egyuttal a pénztárvizsgáló-bizottságnak fáradságos munkájáért köszönet mondatott.

A jelentéssel kapcsolatban *Csontosi János* vál. tag indítványt tett, hogy azon alapító tagok, kik az eddigi felszólítások daczára alapítványaikat sem be nem fizették, sem pedig azokról kötelezvényeket ki nem állíttottak, erre újból felszólíttassanak. A titkár indítványára elhatároztatott, kéressék fel az elnökség, hogy az említett alapítóknál társadalmi úton hatna oda, hogy az alapszabályok ez iránt való intézkedéseinek elég tétessék.

Ezután a titkár előterjeszté a társaság folyó évre szóló költségvetését, mely a következő:

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1888. évről	275 frt	50 kr.
2.	A társaság tulajdonát képező 6900 frtnyi értékpapir 5% kamatja	345 «	— «
3.	A társaság tulajdonát képező 100 frtos nyeremény kölcsön-kötvény 4% kamatja	4 «	— «
4.	Alapítványok (4200 frtnyi, és pedig 2600 frt kötelezvényekben, 1600 frt azok nélkül) 5% kamatja	210 «	— «
5.	170 pártoló tag tagdíja	1700 «	— «
6.	220 évdíjas tag tagdíja (A tagoknál az 1888. évi tényleges befizetést véve alapúl.)	1100 «	— «
7.	A Turul egyes füzeteinek eladásából várható	25 «	— «
	Összesen	3659 frt	50 kr.

Kiadás.

1.	Személyi járandóságok (titkár, pénztárnok)	500 frt	— kr.
2.	Írói tiszteletdíjak és szerkesztés	696 «	— «
3.	Nyomdai költség	1200 «	— «
4.	Színnyomatok készítése	400 «	— «
5.	Metszetek, rajzok, zinkographiák	250 «	— «
6.	Expeditio költségei (utánvétellel való expediálás)	80 «	— «
7.	Irodai átalány a titkárnak	40 «	— «
8.	Pénzbeszedési díjak, szolgák bére, újévi ajándékok, másolatok stb.	150 «	— «
	Összesen	3316 frt	— kr.
	Előirányzott maradvány	343 «	— «

A költségvetés elfogadtatván, a Nemzetségi Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására, mihelyest a könyvárusi leszámolás megtörtént, a számadás-vizsgáló bizottság kéretett meg.

Ezután a titkár előterjeszté a következő tagajánlásokat: Alapító tagúl 200 frtnyi alapítványnyal: *Az árvai közbirtokossági uradalom* Árva-Váralján (ajánlja ifj. Kubinyi Miklós). Pártoló tagokúl: br. *Steiger Albert* Szeptencz-Ujfalun, gr. *Karátsonyi Jenő* Budapesten (aj. a titkár). Évdíjas tagokúl: *A m. kir. 5 ik honvéd féldandár tiszti könyvtára* Szegeden; *Ghyczy Imre* Csendes pusztán; *Bartosságh Imre* megyei főjegyző Pécsett; *Várossy Gyula* kanonok Kalocsán (aj. a titkár); *Téglásy József* Korláton, *Meczner József* Korláton, *Hedry Lőrincz* Kassán (aj. Csoma József). Az ajánlottak megválasztattak.

A folyó évi nagygyűlés idejére nézve határoztatott, hogy az október havában tartassék; tárgyai felől pedig a szeptemberben tartandó vál. ülésen történjék előterjesztés.

Végül felolvastatott *Kecskés Dezső* lev. tagnak az elnökséghez és választmányhoz intézett levele, melyben levelező taggá történt választásáért köszönetet mond. Tudomásúl szolgál.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinnyei József* és *Csontosi János* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Gróf Lázár Miklós.

(1819—1889.)

Igazgató-választmányunk az év első napjaiban súlyos veszteséget szenvedett. A hazai történet-tudománynak hivatott munkása és áldozatkész pártfogója, gr. *Lázár Miklós* f. évi január hó 7-én Kolozsvárott elköltözött az élők sorából. Hajlott kora, távoli lakása és hosszú ideig tartott betegsége nem engedték meg, hogy társulatunk ügyeinek vezetésében személyesen részt vegyen; de a távolból is élénken érdeklődött társulatunk sorsa iránt, mely alakulásakor sietett őt igazgató-választmánya tagjai közé iktatni; és folyóiratunkat nem egyszer gazdagította genealogiai dolgozatokkal, melyek több bonyodalmat hoztak tisztába és sok homályt derítettek föl.

Folyóiratunkban a következő dolgozatai láttak napvilágot: «Egy oklevél Nagy Iván: A Losonczíak és Bánffyak nemzedékrendje című közleményéhez» — «A két Laczk család eredete» — «Járai Péter alvajda és maradékai» a Turul 1884. évi és «A Kelneki család nemzedékrendje» az 1885-ik évi folyamaiban. Különös előszeretettel foglalkozott régi erdélyi családok nemzedékrendjével, folyton búvárolta az erdélyi Múzeum-egylet birtokában levő gr. Kemény József és Mike Sándor-féle oklevél-másolatokat és genealogiai följegyzéseket s belőlök tömérdek jegyzetet készített. Szerénysége gátolta abban, hogy tanulmányai eredményét a nagy közönség használatára nagyobb mérvben közzétegye, de tanácscsal, útbaigazítással szívesen szolgált minden hozzáfordulónak.

Legelső közzétett munkája is a genealogia köréből van véve. 1858-ban kiadta gr. Kemény Józsefnek a

Lázár családról írt értekezését, megtoldva saját jegyzeteivel és pótlásaival.

Gr. Lázár Miklós magának dolgozott, gyönyörűségből és lelki szükségből. Csak kevés munkáját bocsájtotta ki közhasználatra. 1881-ben kiadta a «Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig» című művét, oklevelek alapján összeállítván azoknak lehető teljes sorozatát. Hasonló természetű az «Erdély főispánjai 1540—1711» című nagy dolgozata, melyet a Századok 1887. évi folyama kezdett közölni, s melynek teljes megjelentét az érdemes szerző nem érhette meg. Úgy ezen munkája, valamint kéziratban sajtókészen hátrahagyott dolgozata «Székely főkapitányok és főkirálybírák» telve van becsesebbnél becsesebb genealogiai adatokkal Erdély összes kiváló családjairól.

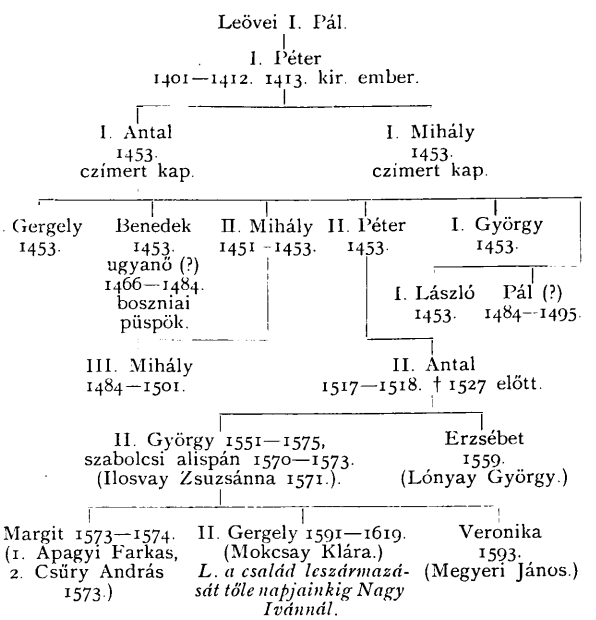
Áldozatkészségét és a történet-tudomány iránti igaz lelkesedését a legszebben hirdeti azon nemes tette, hogy mint a székely történelmi pályadíjra felügyelő bizottság elnöke a «Székely Oklevéltár» két első megjelent kötetének kiadási költségeit több mint fele részben sajátjából fedezte.

Életrajzi adataiból felemlítjük a következőket: Gr. Lázár Miklós, gr. Lázár Pál és gr. Bethlen Terézia fia, 1819 máj. 26-án született Nagy-Szebenben. Atyját alig féléves korában, 1820 febr. 29-én elvesztvén, fölneveltetésének gondja anyja vállaira nehezült. Tanulmányait befejezvén, kormány-hivatalt vállalt s a volt erdélyi főkormányszéknél fogalmazóságig vitte. Hivatalát ott hagyván, a magán életbe vonúlt és egészen történelmi tanulmányainak és családjának élt. Kétszer nősült: első neje br. Splény Mária 1845 sept. 21-én meghalván, tizennégy év múlva házasságra lépett Matskási Klárával. Kimultát hosszas betegeskedés előzte meg, míg nem a halál f. évi jan. 7-én szenvedéseinek véget vetett. Özvegye és leánya, özv. gr. Bethlen Jánosné siratják halálát. Áldás emlékére!

A Leövey család nemzedékrendjéhez. Folyóiratunk megelőző füzetében közöltük a Leövey család 1453. évi címeres levelét, az adományozott címer színes képével együtt. A kisérő szövegben megemlékeztünk azon családtagokról, kikről a Nagy Iványnál közölt családfát megnyitó *Gergely* korát megelőzőleg a családi iratokban említést találtunk; és megemlékeztünk arról, hogy a címernyerők és az említett Gergely közt a leszármazásban hézag van, melyet az előttünk ismert adatokból kitölteni képesek nem vagyunk.

Leövey Sándor úr, kinek a családi oklevelek felhasználását köszönhetjük, szíves volt megküldeni *Szilágyi István* tagtársunknak jegyzeteit, melyekből e hézag nemcsak teljesen kitölthető s a család leszármazása napjainkig lehozható, hanem a családfa a címerszerzők nagyatyjáig, tehát a XIV. századig felvihető.

Ezek szerint a leszármazás a következő:

E leszármazás és a család ez idei történetének megvilágítására álljanak itt az előbbi közleményben említetteken kívül a következő oklevél-kivonatok:

1401. Kisvárdai Domokos fiai: Mihály, Miklós és Pelbárt hatalmaskodási ügyben (Tatártelke és Kis-Várda iránt) törvényes kihallgatást tétetnek *I. Péter* ellen, a ki Leövey *I. Pál*-nak a fia.

1412. Leövey *I. Péter*, *I. Pál*-nak fia, meginteti Leövey Lászlót és ennek fiait: Pétert, Kelement és Balázst, hogy a Lövőre vonatkozó családi okiratokat, melyek őt is illetik, neki adják ki.

1453. Leövey *I. Gergely* birtokba iktatást végeztet a maga, atyja *I. Antal* és osztályos testvérei részére új adomány alapján, Lövő és Csomak-Lövő helységekbe Szabolcsmegyében.

1517. Leövey *II. Antal*-nak, *II. Péter* fiának és Kis-Gúthi Péter fiának, Istvánnak részére a leleszi convent bizonyos oklevélről hiteles másolatot ád ki.

1518. Leövey *II. Antal* egy részjószágát Jákón Szabolcsmegyében Pethry Lőrincznek 20 frtért zálogba adja.

1527. Leövey *II. Antal* özvegyét bizonyos ügyben Kállay Lőkös János megidézteti.

1561. Leövey *II. György* Székely Dávid és László magvaszakadta következtében Székely szabolcsmegyei birtokba beiktattatik.

1563. Leövey *II. György*-nek birtoka van a zemplénmegyei Endesben.

1570. Leövey *II. Antal* fiának, *II. György* sza-

bolcsi alispánnak kiadatási parancs adatik némely oklevelek visszaszolgáltatása végett, melyeknél fogva atyja II. Antal a szabolcsmegyei Rév birtokot Kenderessy Jánosnak zálogba adta volt.

1571. Leövey *II György* és neje Ilosvay Zsuzsánna ügyvédet vallanak.

— Leövey *II. György* leánynegyedet ad testvérének *Erzsébet*-nek, Lónyay György nejének a lövői birtokból.

1573. Leövey *II. György* Szabolcsmegye alispánja egy puszta udvarát és vele fél sessio földjét zálogba adja leányának *Margit*-nak, előbb Apagyi Farkas, most Csúry András nejének.

1591. Pethry Magdolna, Eöry Pál neje, összes apai ősi birtokát Lövő-Petriben Leövey *II. Gergely*-nek és nejének Mokcsay Klárának 400 forintért zálogba adja.

1593. Leövey *II. Gergely* néhai *II. György* leányának *Veronika*-nak, Megyery János nejének nyugtatványt ad az iránt, hogy az atyjuk után maradt összes ingóságokat neki visszaadta.

1600. Leövey *Gergely* 50 frt visszafizetéssel cserét tesz Pethry Györgygyel Lövő-Petriben egy földre nézve, melyért Beregmegyében mást ad. Ezután «de Lövő-Petri» írja magát. (Ezt az előnevet használja Leövey III. Gergely munkácsi főkapitány is 1651. évben.) — Ugyanő bírja Endest.

Ezen, jobbára a leleszi convent levéltárából vett adatok teljesen indokolttá teszik a föntebbi táblázatot; s habár még mindig vannak oly családtagok, kiket a leszármazási sorrendbe beiktatni nem tudunk, de a nyert felvilágosító adatok alapján most már a család nemzedékrendje napjainktól a XIV. század második feléig megszakítás nélkül felvihető. F. L.

SZAKIRODALOM.

A gr. Zichy család okmánytárának ötödik kötete, mely gr. Zichy Ferencz a nemzetség seniorának és id. gr Zichy Nep. Jánosnak elismerésre méltó áldozatkészségéből, *Nagy Imre* kitünő szerkesztésében lát napvilágot, a múlt év utolsó napjaiban kikerült a sajtó alól; s ezzel a tíz év óta szünetelő nagybecsű kiadvány folytatása újból megindult, s mint az előszóból és a kiadást közvetítő Tört. Társulatnak egyik közelebbi ülésén felolvasott titkári jelentésből értesülünk, a további kötetek megjelenése is biztosítva van. A most megjelent kötet 1396—1409. évekből 504 oklevelet foglal magában; mily gazdag e családi levéltár, mutatja azon körülmény, hogy a mondott tizennégy évi időszakból közel ezer darab oklevelet őriz; s a szerkesztőnek ugyancsak meg kellett válogatnia az anyagot, hogy a kiadvány előre haladhasson. A Zichy család levéltára régóta ismeretes arról, hogy alig van az országnak megyéje s az illető kornak nevezetesebb családja, melyre nézve az oklevelekben felvilágosítást ne találnánk; bebizonyították ezt az oklevéltár eddig megjelent kötetei, melyekhez érdekesség és változatosság tekintetében a mostani méltán csatlakozik. A jelen kötet okleveleinek legnagyobb része a báthmonostori Tőttös családra vonatkozik. Ezen kívül nagyobb számmal találunk adatokat a zelizi Vesszős és Kisvárdai családokra. Köztörténeti fontosságú okleveleket is fölös számmal találunk e kötetben, melynek részletesebb ismertetésére még visszatérünk. Minnél több kötet lát e nagybecsű kiadványból napvilágot, annál inkább érezhetővé lesz az, hogy az eddigi öt kötetbe foglalt gazdag anyag használhatóságát egy index még jobban előmozdítaná; s ezért azon óhajtást fejezzük ki, vajha a nemes grófi család az eddigi kötetek anyagát felölelő tárgy- és névmutató kiadását eddig tanusított áldozatkészségével lehetővé tenné.

A Siebmacher-féle magyar czímeres könyvnek legközelebb megjelent 14-ik füzete a *Kiss-Kovácsy* családokat foglalja magában. A gyűjtemény részletességét mutatja az, hogy pl. 47 *Kiss*, 10 *Komáromy* és 45 *Kovács* családot sorol fel, s így legalább némi támpontot nyújt azonos nevű családaink czímereinek megállapításánál, melyek eddig úgy genealogiai mint heraldikai szempontból számos zavarnak voltak okozói. A jelen füzetben kevesebb 1526 előtt adományozott czímerrel találkozunk, mint a megelőzőkben. Ilyenek: a *Kisfaludy* család 1419-ben adományozott csímeres levele, melyet nehány évvel ezelőtt a Nemzeti Múzeumban letéteményezett családi levéltár eredetijéről folyóiratunk is közölt. Az egyik *Komjáthy* család állítólag 1415-ben nyerte czímerét Zsigmond királytól; a czímeres levél holléte azonban ismeretlen. Az egyik *Komlóssy* család, a hazagi *Farkas* és delnei *Kakas* családokkal egyetemben nyeri czímerét 1418. évben; az oklevél eredetije Jászón van. A nevezetesebb történelmi szerepet vitt családok közül a következőkkel találkozunk a jelen füzetben: *Kisvárday*, *Klobusiczky*, *Koháry*, *Kollonich*, *Kornis* stb. Némely családnál igen bő czímertani vagy genealogiai kitéréseket és magyarázatokat találunk. Így pl. a cseleji *Kolosy* családnál, melynek múltja a többi családhoz arányítva igen bőven adatik elő. A horti és rigyiczai *Kovách* családnál igen bő kitérést olvasunk azon érdekes heraldikai kérdésről, hogy ha valamely családnak armálisában a festett czímer elüt a szövegbeli leirástól, melyik formának adandó elsőség; a szerkesztő, méltányolva ugyan a szövegbeli czímerleirás jogi erejét, mint gyakorlati téren álló heraldikus, annak nyújtja az első-

séget, melyet a család tényleg használt; s ez jobbára a festett czímer. Az ily kitérések mindenesetre változatossá teszik a szöveget s a száraz lajstromozásba egy kis életet adnak. Örvendenünk kell, hogy a becses vállalat füzetei ily rövid időközökben követik egymást s hogy az egész gyűjtemény nem sokára teljesen rendelkezésünkre áll.

A Bay család leszármazásához. A Századok f. évi januári füzetében *Bay Ilona* tagtársunk «A ludányi Bay-ak beregvármegyei ágáról» czím alatt érdekes adatokat közöl a család leszármazásához és egyes tagjainak viselt dolgairól. A család ősi fészke a nógrádmegyei Ludány volt, honnan Barnabás 1453-ban Beregmegyébe szakadván, megalapítója lőn a beregi ágnak, melynek leszármazása napjainkig lehozható. A többi közt felemlíti Bay Ignácznak 1549. évben I. Ferdinánd királytól nyert czímeres levelét, mely szerint a család czímere: kék mezőben nyilt leveles arany koronából balra fordúlt kinövő fehér egyszarvú, lábaiban három rózsaszálat tartva; sisakdísz: a pajzsalak. Minthogy a Siebmacher-féle czímeres gyűjtemény a Bay-czímerről nem emlékezik meg, e régi családnak czímerét szükségesnek véltük itt felemlíteni, annyival is inkább, mert folyóiratunk múlt füzetében a biharvármegyei levéltárban őrzött czímeres levelek közt említés történt Bay Péternek 1638. évben nyert czímeréről, kiről azonban a t. írónő azt mondja, hogy a Bay-ak családfáján nem fordúl elő s valószinűleg a család győri, borsodi vagy szabolcsi nem pedig beregi ágának volt tagja. Ez ágak összefüggéséről azonban még hiányoznak az adatok. Fölemlítendőnek tartjuk, hogy Bay Ilona úrnő, ki meleg érdeklődéssel viseltetik a történelmi tudományok iránt, nagy fáradsággal összeállította a Surányi, Csarnavodai és a tőlök eredt Bay család leszármazási tábláját, melynek közzététele családtörténelmünk érdekében felette óhajtandó.

A berlini Herold a M. Nemzetségi Zsebkönyvről. Társulatunk kiadványáról a Berlinben megjelenő «Der deutsche Herold» egyik legújabb füzete dr. *Wertner Mór* tollából igen méltányló ismertetést közölt, melynek annyiból örvendhetünk, hogy a külföld tudomást vesz a társulatunk által nagy anyagi áldozattal közzétett úttörő munkáról. Az ismertetés jó tanácsokkal is szolgál a jövőben megjelenendő kötetekre nézve, melyek közűl nehány (pl. hogy a birtokoknál, lakóhelyeknél a megyék is kitétessenek, hogy a családtagok *igazi* polgári állása mondassék meg) mindenesetre követésre méltó, bár legtöbb esetben, kivált ha az utóbbit tudta, azt a megjelent kötet úgy is megtette. De nem írhatjuk alá az ismertető azon kívánságát, hogy pl. czélszerűbb volna a genealogiai részt családfa formában közölni; ilyesmi a Zsebkönyv alakjában technikailag kivihetetlen; valamint a történelmi részben is fölöslegesnek tartjuk a pontos forrás-idézést, mely egy családtani értekezésnek lehet feladata, de nem a Zsebkönyv terjedelmében közzétett kiadványnak, mely a családtörténetből úgy is csak a legfontosabb, a családra nézve döntő momentumok felemlítésére szorítkozik. — Az ismertetésnek kétségtelenül meg lesz az az eredménye, hogy a sok helyt csalhatatlannak tartott Gothai Almanach tudomást vesz a Zsebkönyv létezéséről, és a magyar főrangú családok nemzedékeit nem közli azokkal az évek óta meggyökerezett hibákkal telten, melyekben a legújabb 1889-iki kötetek is bővelkednek.

Bresslau H. oklevéltana. Múlt füzetünkben említettük, hogy *Harry Bresslau* berlini egyetemi tanárnak általános oklevéltanából, mely kivált Német- és Olaszország diplomatikájával foglalkozik, az első kötet első fele elhagyta a sajtót; azóta megjelent a befejező része is s így a teljes első kötet (XXIV és 992 l.) előttünk fekszik. Ezzel be van fejezve az általános rész. A két kötetre tervezett munka második kötete a pápák, német és olasz királyok specialis diplomatikáját fogja tartalmazni. Az általános rész 19 fejezetben a következőkről szól: alapfogalmak és definitiók, az oklevéltan története, oklevelek részei és nemei, oklevelek fenntartása és többszörösítése, levéltárak, a római császárok és pápák kanczelláriájának személyei, az olasz, frank és német királyok és császárok kanczelláriája, egyéb kanczellariák és oklevélírók Német- és Olaszországban, az oklevelek mint jogi bizonyítékok a középkorban, az oklevelek nyelve, az oklevélminták, formulák, megelőző oklevelek, acták, az utánzás és a minta közötti viszony, kérelmek és megelőző tárgyalások, oklevél-adás, közbenjárók, tanúk, keltezés, oklevelek anyaga, oklevél-írás, megpecsételés. E fejezetekben a szerző felöleli az egész irodalmat s minden kérdést a tudomány mai állása szerint világít meg; sok esetben, eléggé fel nem derített kérdéseknél önálló kutatásokat tesz. Kétségtelenül hasznos, igen elismerésre méltó munkát végzett s a tudomány színvonalán álló általános diplomatikát nyújtott; azonban rövidebbre szabott fejezetek, pl. a pápai és német diplomatikának, melyek önálló fejlődést tüntetnek föl, úgy a kanczellária, mint az oklevelek nemei, szövegezése, kiállítása stb. tekintetében, külön önálló részekben történő taglalása, az egybegyűjtött óriási anyagnak könnyebb áttekinthetését, és a becses munka használhatóságát csak előmozdították volna.

A NAGY-MARTONIAK.

SZOPORI NAGY IMRÉNEK AJÁNLVA.[1]

I.

Kezdetben fölváltva *Bajóti*aknak és *Martoni*aknak, aztán hosszabb ideig *Nagy-Martoni*aknak, végre *Fraknói*aknak hitták magokat.

Voltaképen pedig Spanyolországból, Aragoniából származtak.

Midőn III. Béla király fia, Imre király 1198-ban feleségűl vette II. Alfons aragon király és kastiliai Sancha leányát, *Konstanczidt*, — úgy beszéli Kézai Simon, a koríró, — elkisérték a fejedelmi menyasszonyt új hazájába *Simon* és *Bertram* grófok, a Martoniak ősei. A nevezett grófok kivándorlásának oka, a kedvező alkalmon kívül — úgy mondják — az volt, hogy folytonos viszálkodásban éltek bizonyos «nagy gróffal», kit elvégre is haddal megtámadtak, elfogtak és megöltek. Ez erőszakos tettök által, noha ügyök egyébként igazságos vala, ellenségeskedést vontak magokra, mi őket kiköltözködésre birta.

Különben becsületes vitézek és előkelő nemzetségből valók voltak. Nemzetségök sast szokott pajzsán viselni, melyet használni más grófok és vitézek Spanyolországban nem bátorkodnak vala. Ők e kiváltságot a király és vitézek községének végzéséből azért kapták, mert a tunisi szultán seregét, mely Majorka és Minorka szigeteket hajóhaddal szállotta meg, megverték s e szigeteket visszafoglalták. Előbbi czímerök pusztán veres mező volt, minden reá rajzolt alak nélkül.

Imre király örömmel fogadta az érkezőket és terjedelmes jószágokkal adományozá meg őket Magyarország különböző részeiben. Mivel pedig a szóban forgó nemzetség fővára Spanyolországban Bajót nevet viselt, azért az említett grófok is legelső szállásokat Nyergedszeg (ma Nyerges-Ujfalu, Esztergom vármegyében) vidékén Bajótnak nevezték.

Elhozta Konstanczia királyné magával Simon és Bertram grófok *Tota* nevű nővérét is. Oly gyönyörű leányt, hogy az időben párja is alig akadt a világon, ki midőn Benedek herczeggel Konrád fiával házasságra kelt, Martonfalvával együtt más ajándékokat is kapott Imre királytól és Konstanczia királynétól.[1]

Kézai Simon mester mintegy nyolczvan év vel később élt, mint a dolgok, melyeket elbeszél, megtörténtek, s így könnyen megeshetett, hogy egyben-másban téves tudósítások után indult. Eltekintve a spanyol eseményektől, me-

[1] A Nagy-Martoniak történetét *Nagy Imre* is megírta évek előtt és kiadta a Győri történeti és régészeti füzetek IV. kötetében. Minthogy adatainkat mindketten első sorban a Nagy-Martoniaknak előbb a bécsi udvari levéltárban őrzött, és Fejér György által részben kiadott okirataiból merítettük, kutatásaink eredményére nézve is egészben véve meg kellett egyeznünk. Azonban nem hiányzanak szétváló nézeteink sem. Előnyömet, hogy munkám húsz évvel később készült s így valamicskével több anyaggal rendelkeztem, igyekeztem kihasználni. Egyébiránt Nagy Imre szorgalmas munkájának nagy hasznát vettem. A miért, de történetirodalmi nagy érdemei elismeréseül is tisztelettel neki ajánlom ez értekezésemet.

[1] *M. Florianus*, Fontes domestici II. 95.

lyekből egy kétségbe vonhatatlanúl igaz, hogy tudniillik Simon nemzetsége sast viselt czímerében, birjuk Imre királynak 1202-ben kelt, jeles alakú levelét, mely szintén azt vallja, hogy *Tota* asszony Konstanczia királynéval jött Magyarországba; hogy itt nőül ment Benedek «vajdá»-hoz, ki neki Marton nevű falvát, melyet ő épen Imre királytól kapott, nemkülönben Bajótot hitbérül (pro dote) adta, és arra kérte a királyt, hogy ez adományt jóváhagyásával megerősítse. A király nemcsak készséggel teljesítette e kérést, de a királyné óhajtására annál többet tett, a mennyiben megengedte, hogy a nevezett két helység minden adótól mentes és nemes Tota asszony által bárkinek: egyháznak, rokonainak vagy idegeneknek elajándékozható, sőt eladható legyen.[1]

Nem épen lehetetlen az sem, hogy Benedek vajda vőlegényi kedvezésből a menyasszonyának szánt helységek egyikét Bajótnak nevezte el; efféle helynévcsere az időben se volt szokatlan. De hogy Simon és Bertram grófok már ez időben, Konstanczia királyné megérkeztével Magyarországban megtelepedtek, az valótlan: elsőben is azért, mert a föntebb idézett oklevélben az mondatik Totáról, hogy elhagyván szüleit, *testvéreit* és *rokonait*, (tehát egymaga) követte Konstancziát Magyarországba; aztán a dubniczi és vele rokon koriratok úgy tudják, hogy a nevezett grófok II. Endre király korában jöttek az országba;[2] de magának II. Endre királynak leveléből is azt olvassuk, hogy Simon gróf (Bertramról szó sincs) Aragoniából, hol nemes és tekintélyes rokonsága lakik, nem szükségből vagy kénytelenségből, hanem a király, II. Endre kegyességének hirétől vonzatván, látogatni jött őt (no meg talán Tota asszonyt is) Magyarországba. Ez alkalommal kölcsönösen megszivelték egymást. Miután, ugyanis Endre király megismerte eddigi készségeiből Simon gróf jelleme nemességét, kéréseivel és ajándékaival maradásra késztette. Simon gróf engedett a király szavának és örökös szállóhelyet kért tőle a maga, a vele jött és *jövendő* rokonai számára. A király tehát fölvevén Simont az ország főnemesei közé (inter alios barones), neki adta *Röjtökőri* (Rahtukeuri) nevű földtért az ott szedetni szokott vámmal együtt, s annak birtokába beigtatni rendelte. (1223.)[1]

Feküdt pedig Röjtökőri[2] Sopron vármegyében, Sopron fölött, a mai pecsenyédi határban,[3] Bessenyő (ma: Pecsenyéd), Telek (ma: Uj-Telek), Földvár,[4] Ekca (Ikka, Zillingdorf?) helységek közt, a Sár vagyis Lajta vize mellett az osztrák határon. Birtokával az ország végeinek ótalma a németek ellen volt összekötve.

Háboríthatatlan azonban már Simon se birhatta a király adományát, mert bizonyos Theha zsidó annak Ausztria felé fekvő legnagyobb részét magának követelte azon állítólagos privilegium alapján, melyet ugyancsak II. Endre királytól kapott, és melynek alapján a mondott földtért el is foglalta. — II. Endre király, kihez Simon e miatt panaszosan fordult, háromszor is felszólította a zsidót jogigénye és emlegetett privilegiuma bemutatására; de a zsidó csak nem jelent meg. A király tehát őt is, állítólagos privilegiumát is hazugnak és hamisnak jelentvén ki, Simont Röjtökőribe újolag beigtatta. (1228.)[5]

Azonban Theha zsidó követelése még se lehetett teljesen alaptalan, mert IV. Béla király egyideig szükségesnek látta, hogy kárát pótolja, midőn az esztergom-vármegyei Csenkét, melyet II. Endre király szintén Simon grófnak adott volt, Theha zsidónak engedte át.

Miközben Simon gróf II. Endre király kedvezését nagy mértékben kiérdemelte, addig Benedek «herczeg» a Korlát[6] fia, Tota asszony férje, noha előbb vitézségének és hűségének kitünő jelét adta volt, azt elvesztette, számüzetett és összes birtokaitól megfosztatott. Ekkor idegen kézre kerültek a bajóti és martoni birtokok is, hanem csak rövid időre. Mert Tota asszony, ki Imre király halála és Konstanczia királyné távozta[7] után is megmaradt a királyi udvarban,

[1] *Fejér*, CD. III. 1, 318. V. ö. Tört. Tár IX. 5. l.

[2] *M. Florianus*, Fontes domestici III. 37.

[1] *Fejér*, CD. III. 1, 393.

[2] Röviddel utóbb a *Röjtökőr* alak használatosb.

[3] *Nagy Imre*, Századok V. 372.

[4] A lajta-szent-miklósi határ *Wart* nevű dűlője melletti erdőben egy *földvár* nyomai maig is megvannak. (*Nagy Imre*, Győri tört. és régészeti füzetek IV, 99.)

[5] *Fejér*, VIII. 2, 140.

[6] Konrád, Korrád, Korlád, Korlát egy név.

[7] Konstanczia 1209. augusztusban II. Frigyes német császár neje lett. Meghalt 1222. junius 23.

nem követte férjét sem a számkivetésbe, hanem II. Endre király nejének nemes és tisztes szolgálatával mutatta meg hűségét, — visszakövetelte jószágait, s Endre király méltányosnak találta részint jó szó, részint csere útján újból megszerezni azokat és törvényes birtokosának, Tota asszonynak visszaadni. (1221.)[1] Így maradt meg Marton (a későbbi Nagy-Marton) és Bajót továbbra is a család birtokában, daczára annak, hogy a hűtlen Ján fiai 1230-ban pörrel támadták meg Simon grófot (Bertramról még mindig nincs szó) Marton birtokáért. Úgy kell lenni, hogy Tota asszony ekkor már nem élt és Martont Simonra hagyta, ki ellen azon jogon, hogy Marton örökös birtokuk, indítottak pert Ján fiai. De a király nemcsak Simonnak itélte oda a per tárgyát képző Martont, hanem a felpereseket patvarkodásban is elmarasztaltatta.[2]

Aligha csalódunk állítván, hogy Bertram vagy Bertrand még akkor nem volt Magyarországon, mert se Röjtökőri adományozásánál, sem ez imént előadott pörben, se másutt 1241 előtt említés felőle nem történik. Ő sokkal fiatalabb is lehetett Simonnál, kit mintegy harmincz évvel túlélt.

A bőkezű vendégszeretetet, melyet Magyarországon tapasztalni szerencsések valának, Simon és az időközben megérkezett Bertrand hű és hasznos szolgálataikkal iparkodtak meghálálni. Már II. Endre korában tüntek ki sokféle jó szolgálataikkal.[3] Midőn pedig a tatárok pusztították az országot, akkor mutatták ki főleg vitézi voltukat. Előbb valamelyik mezei ütközetben csaptak össze velök, aztán az esztergomi várba vetették magokat, melyet daczára annak, hogy a város magát megadni kényszerült, «számos faristárjok» segítségével férfiasan megvédtek.[4]

A király visszaérkezvén a dalmát részekről, hova a tatárok elől meneküle, nagy hálával magasztalta a Martoni grófok jeles tetteit, és azonnal visszaadta Simonnak az esztergom-vármegyei Csenkét a hozzá tartozó szigettel együtt és megerősítette őt Röjtökőri birtokában.[1] Szolgálatát is újra igénylette, a mennyiben elküldötte külföldi követségekbe, nevezet szerint Bertalan pécsi püspökkel IV. Incze pápához, segélyért esdeklendő.[2] És az időben terhes szolgálatnál egyéb nem lehetett, midőn harminczkét ekényi elhagyott földekkel, a mosonmegyei Gadundorffal, a sopronmegyei Zolontával, Puczinnal és a komárommegyei, vágközi Keszővel ajándékozta meg Simon és Bertrand grófokat IV. Béla.[3] Mert e vidéket újra kellett népesíteni, fölszerelni és a művelésre alkalmassá tenni.

«Nemes Martoni Bertrand gróf»[4] utóbb is kimutatta vitézségét, főleg az ország határainak védelmében. Részt vett a németújhelyi ütközetben (1246. junius 15.) Babenbergi Frigyes ellen, hol ez életét vesztette, viszont Bertrand gróf fogságba került, melyben sokat szenvedett. IV. Béla király hivének érdemeit és szenvedéseit három sopron-vármegyei Család nevű helységgel jutalmazta.[5]

Már előbb megnősült Bertrand gróf, s elvette néhai Salamon bán, még előbb Batiz gróf özvegyét.[6] Ezt hítták-e Erzsébetnek, vagy talán már második felesége volt ez Erzsébet? nem tudjuk. A mit tudunk, hogy egyik leányát, Annát Gerlosoki nevű úr, a másikat az Osl nembeli Osl mester vette nőül, kinek ismét két fiát ismerjük: Oslt és Pétert.

Bertrand gróf szerző ember is volt, a menynyiben megvette a sopronmegyei Puginát,[7] és

[1] *Fejér*, CD. III. 1, 316.

[2] *Fejér*, CD. III. 2, 207.

[3] «Multiplicia servitia fidelium . . Simonis et Bertrandi comitum, quæ . . Andreæ . . regi . . necnon regno . . laudabiliter impenderunt», úgymond IV. Béla király 1243-ban.

[4] Lásd IV. Béla király két rendbeli oklevelét *Fejér*nél CD. IV. 1, 272, 274, és *Rogerius* mester siralmas éneke 40. fejezetét: «cum multis balistariis». *Balistarius*, a hadi vetőgépeket kezelő katonák régi magyar neve *faristár* vagy *falistár* lehetett. Felistál és Alistál nevű helységek maig is vannak Pozsony vármegyében; hajdan kétségkívül «terra balistariorum» valának. Egy 1337-ben kelt oklevél (*Fejér*, CD. VIII. 4, 144) említ *Faristár* nevű helységet, mely Gyurikovics Mátyás szerint a mai csallóközi Bruck. Az *Anjouk. Okmt.* I, 51. szintén említ «particulam terræ *Faristár* vocatam» Pozsony vármegyében.

[1] *Fejér*, CD. VI. 1, 277.

[2] *Koller*, Hist. Eppatus Quinqueeccl. II. 121.

[3] *Fejér*, CD. IV. 1, 275.

[4] «Comes Bertrandus nobilis de villa Mortun.»

[5] *Fejér* CD. IV. 2, 227. IV. 3, 306.

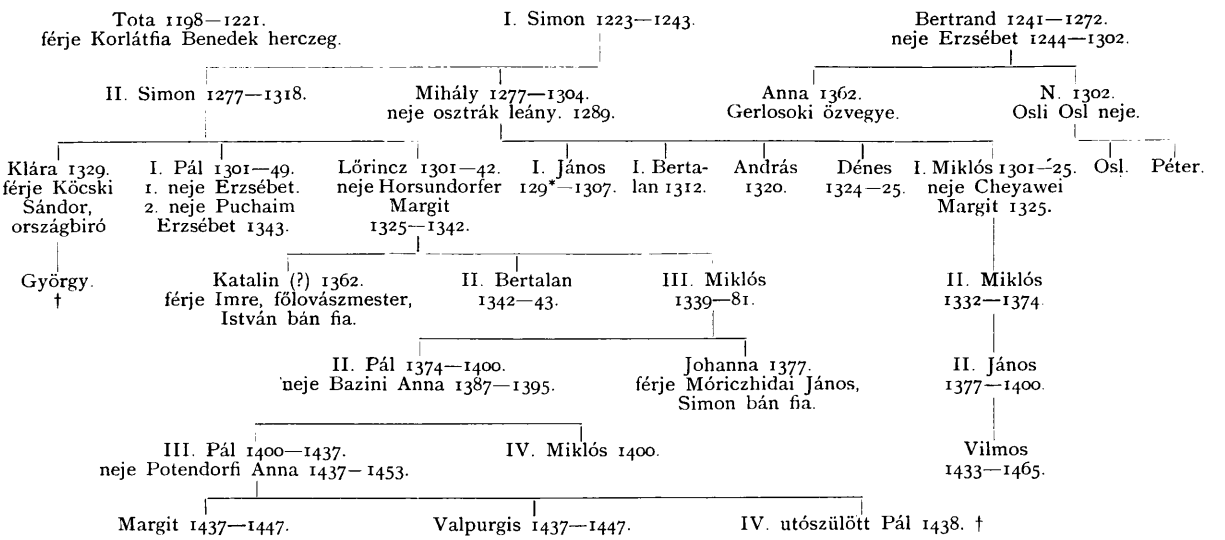
[6] *Árpádkori új Okmt.* VII. 166.

[7] Pagonyt, Bessenyő, Heren és Telek helységek szomszédságában 16 márkáért vette meg nehány soproni várjobbágytól. (*Fejér*, CD. IV. 3, 301.)

nagy kort érhetett, mert noha csak 1272-ig történik felőle névszerinti emlékezés, azon körülmény, hogy Nagy-Martoni Simon és Mihály grófok csak 1302-ben elégítették ki imént nevezett özvegyét hitbére, — és leányait leánynegyedi illetőségeik czímén,[1] arra enged következtetni, hogy Bertrand gróf alighanem megérte a XIV. század hajnalát, de egyszersmind arra is, hogy fiutódot nem hagyott maga után.

Ellenben Simon, ki felől 1243 után szakadnak meg már tudósításaink, két fiat hagyott maga után: *Simont*, kit e néven II-nak fogunk nevezni, és *Mihályt*.

Simon tehát a Nagy-Martoni grófi család magyarországi őse, ki után a családfa harmadfél századon át, vagyis a nemzetség magszakadtáig így alakult:

II.

Vegyük sorra a családfa egyes ágait.

A második nemzedék, *II. Simon* és *Mihály* grófok, tekintélyes[2] és szerző emberek voltak. Megvették a sopronmegyei *Kövesdet* és pedig akkor igen tetemes összegen: 300 márka tiszta ezüstön; *Bogyoszlót* vagyis a mai Német-Keresztur, *Gorbolnokot*, *Zillingtalt* hét telket, *Peter-Németit*, *Sikremset* (?) és a Német-Ujváriaktól a Sár melletti két *Ikkát*.[3]

A Német-Ujváriak szomszédai, rokonai, sőt barátai[1] levén, igen valószinű, hogy azon zavaros időben, melyet V. István vetekedése atyjával támasztott, valamint Kún László szerencsétlen uralkodása alatt is ezekkel tartottak.[2] Minek meg is adták az árát. Mert mikoron, 1289 április végén Albert osztrák és stájer herczeg Magyarországba tört, hogy a «ragadozó farkasokat»,

[1] *Fejér*, CD. VIII. 1, 113.

[2] *Botka* Tivadar szerint (Győri tört. és rég. füzetek IV, 282.) II. Simon 1272-ben Bars vármegye ispánja volt. Botka szava nyomatékos ugyan, de bebizonyítva e tételét nem találjuk. A Nagy-Martoniak tekintélyéről tanúskodik, hogy a viszályt Wolfló soproni biró és a Muzslai testvérek közt ők simították el. II. Simon gróf kezességet vállalt a Muzslaiak által két év alatt fizetendő összegekre nézve. Ha időközben meghalna, e kezességet áthárítja «in comitem Michaelem, fratrem nostrum». E kezeslevelét így kezdi: «Nos Symon *comes*». (Hazai Okmt. IV, 69.)

[3] *Fejér*, CD. V. 3, 375. VIII. 1, 71, 72, 103, 104, 145. — *Hazai Okmt.* V. 71. Mind e vásárlások 1287 és 1302 közt történtek. Hogy Nagy-Martoni Simon fia Mihályunk-e, kinek IV. Béla Garigfeu helységet adja 1263-ban, ki azt *1266-ban* meg eladja: meghatározni nem tudjuk. (*Tkalčić*, Monum. hist. eppatus Zagrab. I. 128, 130. — *Árpádk. új Okmt.* XI. 525, 556.)

[1] Nagy-Martoni II. Simon és Mihály mint tanuk szerepelnek a Német-Ujvári Miklós nádor által kiállított egyik levélen, hol ez őket «chari nostri«-nak nevezi. (*Fejér*, CD. VIII. 5, 468.)

[2] 1277-ben megerősíti és átírja ugyan IV. László király IV. Bélának Csenkéről szóló, 1243. évi adományos levelét Simon és Mihály grófok, a Simon fiai részére, de érdemeiket nem, csak kérésök igazságos voltát említi. (*Fejér*, CD. V. 2, 393.)

kik tartományait annyiszor pusztították, megfenyítse, az első csapás a Nagy-Martoniakat érte. Az osztrákok legelőbb Nagy-Martont vették ostrom alá. Az őrség bizva a Német-Ujváriak segélyébe tizenegy napig kitartott. Ekkor meg is érkezett Iván bán, de a várat fölmentenie nem sikerült, minthogy támadását az ellenség visszaverte. Nagy-Martoni Mihály tehát, kinek neje osztrák leány volt, Taufert Hugo osztrák úr közbenjárására oly feltétel alatt adta föl a várat, hogy az őrség minden vagyonával szabadon elvonulhasson.[1]

III. Endre uralkodása alatt, épen úgy mint a Német-Ujváriak, a Nagy-Martoniak is hol jó, hol feszes viszonyban állottak a koronához. Midőn III. Endre király uralkodása elején a magyar határszéleket Albert osztrák herczegtől visszakövetelte, és követelésének súlyt adandó haddal támadta meg Ausztriát, a Nagy-Martoniak vele voltak, vele egyéb, «mind közönséges, mind részleges hadba szállások» alkalmával. A miért a király megerősítette őket Röjtökőr birtokában, sőt a *Suslan* (ma Schadendorf) nevű földtért is nekik adta, mert meg kellett nyugodniok abban, hogy Martonvára a haimburgi békekötés értelmében lerontassék, a minthogy csakugyan földig romboltatott.[2]

De a békekötés föltételeit csak oly nehezen tűrhették, talán zabolátlankodtak is miatta, mint a Német-Ujváriak. Ez volt az oka — úgy látszik — a miért III. Endre király Röjtökőrt tőlök elidegeníteni akarta. Azonban a Nagy-Martoniak siettek hűségöket megmutatni és megjelentek az 1299. évi pesti országgyűlésen;[3] felmutatták leveleiket, melyek mellett Röjtökőrt birják, mire aztán a király az egyházi és világi főurak tanácsára meghagyta azt nekik, de birtoklevelöket újra nem erősítette meg, hanem csak az ország főurai állítottak ki bizonyságlevelet a történtekről.[4]

Az Árpádok fiágának magva szakadtával valószinűleg a Venczel, később az Ottó pártjához szegődtek Nagy-Marton urai, ebben is a Német-Ujváriak nyomdokain járván. Legalább azon anjoupárti főurak ékes sorában, kik Pozsonyban 1304. augusztus 14-én Rudolf osztrák herczeggel szövetséget kötöttek, aztán a cseh hadjáratban részt vettek, épúgy nem találkozunk nevökkel, mint nem Esztergom ostrománál és bevételénél, noha Pozsonyhoz Nagy-Marton, Esztergomhoz Bajót egyaránt közel esik. A rozgonyi csata hősei közt is hiába keressük őket.

Csak miután Károly királynak sikerült a dunántúli részek jobb elemeit, a Nádasd, Osl, Gutkeled nembelieket, s a Köcskieket a Német-Ujváriaktól elvonni és pártjára hódítani, találkozunk a Nagy-Martoniakkal is a király táborában.

Birtokaik elpusztítása, jószágaik elhamvasztása lett ezért jutalmok a Német-Ujváriak részéről.[1] Tartózkodások Sopronmegyében tűrhetetlenné vált; levonultak tehát bajóti uradalmokba, melytől magokat ez időtájt sürűbben *Bajóti*aknak nevezgették.

A második nemzedék ekkor már lelépett a szintérről. Mihály gróffal 1303 után nem találkozunk; Simon gróf 1318-ban ugyan még Győr vármegye ispánjául jő elő, de a következő évben már csak mint «néhai» említtetik.[2] — Nyomukba a harmadik nemzedék lép; II. Simon gyermekei: *Klára*, *I. Pál* és *Lőrincz*; Mihály fiai: *I. János*, *I. Bertalan*, *András*, *Dénes* és *I. Miklós*.

«Bajóti *Klára*, Simon gróf leánya, Pál és Lőrincz mesterek nővére» Köcski Sándornak, a jeles országbirónak volt neje, és lett 1328 elején özvegye.[3]

[1] A stajer Otaker rímes krónikája *Pez*nél, Scriptt. rer. Austr. III. 267—271. ll. és a Hagen-féle krónika ugyanott, I. 1101. l.

[2] *Fejér*, CD. VI. 1, 293. — *Arpádkori új Okmt.* X. 333.

[3] «In generali parlamento domini regis in Pest celebrato.»

[4] De dato 1299. julius 14. *Fejér*nél, CD. VI. 2, 228.

[1] *Fejér*, CD. VIII. 2, 241.

[2] U. o. 198, 199.

[3] *Hazai Okmt.* I. 155. Köcski Sándornak egy fia maradt: György, ki atyja végrendeletének végrehajtója, tehát atyja halálakor nagykorú volt. Ennek — úgy látszik — Klára mostohája vala, egyszer azért, mert Klárával szemben nem neveztetik az ő, hanem csak Köcski Sándor fiának; aztán mert Klára férje halálakor java korában levő asszony lehetett, minthogy feltételezik róla, hogy még egyszer férjhez mehet; végre Köcski Sándor tíz évvel halála előtt a Nagy-Martoniakhoz arányítva szegény ember, mindössze szent-mártoni várnagy volt. Ekkor tehát alig vehette el a főrangú Nagy-Martoniak leányát. Egyébiránt Klárának száz márkát hagyott férje és jószágai egyikét özvegyi székül.

I. Jánosról csak kétszer történik említés: egyszer a XIII. század végén, midőn tanuvallomást tesz az esztergomi káptalan részére az esztergomi polgárok ellen;[1] másszor 1307-ben, mikora Halifa fiai péli (ma Péliföld-Szent-Kereszt, Bajót mellett) birtokrészöket eladják «Bajóti Jánosnak, a Mihály gróf fiának és Bajóti Pálnak a Simon gróf fiának».[2] Feleségéről, maradékáról nincs említés.

I. Bertalan, a Mihály fia 1312-ben szintén együtt említtetik I. Pállal, a későbbi országbiróval.[3]

Mihály fia *Andrást* vagyis *Endurlt*, miként valószinűleg német anyja szólítgatása után nevezték a királyi apródot, édes testvérével *Nikul*lal vagyis I. Miklóssal, nemkülönben unokatestvéreivel a Simon fia I. Pállal és Lőrinczczel 1320-ban együtt és első helyen említi Károly király, midőn vitézségök jutalmául átengedi nekik a kövesdi királyi vámot és a sopronmegyei Pomogyot.[4] De már 1324-ben nem őt, hanem testvére, a most nevezett Nikul mellett, *Dénest* emeli ki vitézi szolgálatáért a király, melynek jutalma ez alkalommal a németek által az ország határa megszakításával bitorolt Alramus nevű földtér volt a Sár folyó mellett.[5]

Mindezen Nagy-Martoni testvéreknek: Jánosnak, Bertalannak, Andrásnak és Dénesnek nem maradtak gyermekeik; csak az ötödiknek, I. Miklósnak maradt egy fia: II. Miklós — Cheyawei Ottó német úrnak Margit nevű leányától, kit 1325 körül vett I. Miklós feleségül. A jótállást az asszonynak «osztrák szokás» szerint fizetendő hitbéreért, illetve özvegytartási díjáért ekkor már csak Dénes vállalta el, mert a többi testvérek — úgy látszik — már nem éltek.[6]

Nagyon megdöbbentő lehetett a Nagy-Martoniakra mondott fivérek halála, mert ugyancsak 1325-ben nősült meg *Lőrincz* is, a Simon-ág egyik sarja és feleségül vette néha Horsundorfer Volfing, a történetünkben jó emléket hagyott főúr leányát Margitot.[1]

Lőrincz gróf vitéz férfiú volt. Neki és testvérének köszönte Károly király, hogy míg ő Uros szerb király támadásait visszaverte és Macsó várát bevette, ők Német-Ujvári András ellen Győr és Sopron városokat megvédelmezték, és mikor a Német-Ujváriak hivására némely osztrák főurak segítségökre jöttek, ezek megverésében is részök volt.[2] — Midőn pedig Károly király az oláh Basarab ellen indult, ama szerencsétlen hadjáratban Lőrincz gróf is vitéz részt vett, de része volt a szerencsétlenségben is, a mennyiben ez alkalommal balkeze gyógyíthatatlanúl megsebesült.[3] Mely jeles tettekért nemcsak többféle, alább felsorolandó adományban részesítette őt a király, de kinevezte pankotai várkapitánynak és zarándi vármegye-ispánnak. — 1342. évi juliusban már nem élt, özvegyet, két fiút és egy leányt hagyván hátra.[4]

Valamint a Nagy-Martoniak e harmadik nem-

[1] *Knauz*, Monum. eccl. Strigon. II. 474. — *Árpádk. új Okmt.* X, 106.

[2] *Anjoukori okmt.* I. 124.

[3] *Fejér*, CD. VIII. 1, 469. megveszik a magok és testvéreik nevében Bideskuti Márton suslani részbirtokát 100 márkáért.

[4] *Fejér*, CD. VIII. 2, 241, 246.

[5] U. o. 536.

[6] *Fejér*, CD. VIII. 2, 652: I. Miklós nőül vevén «nobilem dominam Margaretam, filiam domini Ottonis de Cheyawe in Teutonia dote et dotalitiis mediantibus consuetudine terræ Austriæ exigente». A miért leköti neki birtokrészeit Ikkán, Kövesden és Bessenyőn 80 talentum bécsi denár évi jövedelem erejéig. Ha ő, a férj, előbb meghalna és örökösök nélkül, akkor rokonai a lekötött jószágrészeket megválthatják 800 talentumon. Ez volt a házasság osztrák módra. Míg a magyar nő mindig hozott a házhoz, példát erre magok a Nagy-Martoni leányok fognak szolgáltatni; addig a német nő csak vitt, és búsásan sokat, a háztól. Az osztrák urak leányaikkal valóságos vásárt ütöttek. Eléggé drasticus példája az ilyennek a kötés, mely mellett Laczfi István erdélyi vajda néhai Puchaim Henrik leányát, Ágnest, Nagy-Martoni Pál országbiró sógornéját feleségül kapta. István vajda 1000 márka finom ezüstöt avagy 2000 bécsi talentumot (hat pensát számítva egy talentumra) igér a leányért. Puchaim Albert és János, a menyasszony rokonai, készpénzt követelnek s ennek megszerzésére két heti időt engednek a vajdának. Ha fizet és a mely napon fizethet, megtörténik az egybekelés. («Cum virgine Agnete coniacendo aliqualis commixtio.» A Puchaimok a mondott kötés teljesítése napján «tenentur virginem Agnetem assignare et apponere per copulam carnalem»). E kötést az evangeliumra és keresztre tett eskü által erősítik és pecsétjeikkel hitelesítik mint tanuk Comes Paulus de Mærteinsdorf (az országbiró) és Piligramus Stræun. (*Fejér*, CD. IX. 1, 448.)

[1] *Fejér*, CD. VIII. 2, 605.

[2] U. o. 199.

[3] U. o. 625.

[4] U. o. 599 és IX. 3, 315.

zedéke jelességre nézve kivált valamennyi többi nemzedék közől, úgy magából e harmadik nemzedék sorából kimagaslott *I. Pál*, az országbiró, e nagytehetségű férfiú, ki nemcsak családjának volt fénye és legfőbb gyarapítója, de érdemei az ország törvényes állapotának helyreállításában is nagyok.[1]

Neve eddig ismert történeti adatainkban legelőbb 1301-ben fordul elő,[2] aztán előfordul 1307-ben, 1312., 1318., 1319., 1320., 1221-ben többnyire vagy jószágvásárlásoknál, vagy adományos leveleken, melyek által a király őt hűséges vitézi szolgálataiért jutalmazza.[3] — 1322-ben hatalmaskodása említtetik, melylyel Bajótról a közel fekvő Lábatlant megtámadta és kifosztotta.[4] Mi volt oka e hatalmaskodásnak, közelebbről nem tudjuk. De aligha más, mint megtorlása valamely hasonló túlkapásnak, mi ama pártos világban szinte mindennapos vala. Értesülünk ugyanis, Károly király által, hogy Csák Máté Bajótot elfoglalta, és ugyancsak Pál országbirótól magától, hogy (a Csák nemzetségből való) Márk fia István és ennek fia Péter tömérdek kárt okozott a Nagy-Martoniaknak főleg az által, hogy Bajót várát szétdulatta.[5] — De hogy Pál gróf az országbiróság előtt hivatalt viselt, arról eleddig nem értesülünk. Azon nagyfontosságú szövetségi oklevelen is, melynek erejével Károly király 1323-ban az osztrák herczegekkel frigyet köt, az elsőrendű magyar főurak közt, kik e kötés megtartásáért szavatosságot vállaltak, Nagy-Martoni Pál neve olvasható ugyan, azonban hogy valamely országos tisztet viselt volna, nincs megemlítve.[6] — Jelen volt 1328 elején testvérével Lőrinczczel együtt, midőn Köcski Sándor halála után nővérét, özvegy Köcski Sándornét kielégítik; ott sincs valamely hivatala megemlítve, hanem egyszerűen Pál mesternek, Bajóti Simon fiának neveztetik a király által.[1] Pedig ekkor legalább is ki volt már szemelve a királyi udvar birájának vagyis országbirónak,[2] mely magas hivatalát az ország javára 1349. évi junius közepéig viselte.

Károly király mind haláláig megbizott Pál országbiró hűségében; fiában pedig, Lajos királyban, ha lehet, még növekedett e bizalom, a mennyiben Vitus baráttal a nyitrai püspökkel őt állította a fényes küldöttség élére, mely Avignonban, a pápai consistoriumban, 1344. évi január 19-én, az egyházi és világi jogból oly meggyőzőleg fejtette ki Endre királyfinak jogát a siciliai koronára, miszerint a pápa megigérte, hogy Endrét királynak czímeztetni, fölkenetni és megkoronáztatni fogja.[3] — János, a küküllei főesperes ugyan még azt is tudja, hogy e kedvezményt 44000 márkáért eszközölte ki ama követség, és hogy Lajos király nagy megütközéssel hallotta, hogy a jogot, mely Isten s az igazság szerint megillette Endrét, pénzen kell megvásárolnia; mégis, nehogy királyi fensége fösvénységgel, követei pedig hazugsággal vádoltassanak, szétküldötte végrehajtóit minden megyébe, a király és a királyné városaiba, kik az utolsó denárig behajtották ez összeget és biztos követek által átszolgáltatták a pápai kamarának.[4]

[1] Külön tanulmányt készülök — ha Isten segít — Pál országbiróról írni, a miért e helyt országos érdemeit csak röviden érintem.

[2] *Fejér*, CD. VIII. 1, 72. Hogy 1291-ben és 1299-ben győri, soproni és mosonyi vármegye-ispán volt, mint Ráth Károly állífja az Új M. Múzeum 1853. évi folyamában (V. ö. Győri tört. és régész. füzetek I. köt. 109. l.), kétségbe vonom. A *Fejér* CD. VI. 1, 130. és VI. 2, 230. említtetik ugyan Pál nevű főispán, de hogy ez a Nagy-Martoni Pál, az idézett helyekből kideríteni nem lehet.

[3] *Fejér*, CD. VIII. 1, 469, 470. 2, 198, 199, 241, 246, 213.

[4] *Anjoukori Okmt.* II. 15.

[5] *Knauz.* Monum. eccl. Strigon. II. 737. — *Fejér*, CD. VIII. 3, 601.

[6] *Kurz*, Österr. u. Friedrich d. Schönen, 467. l. — Ez oklevelen neve egyszerűen így van írva: «Paulus de Mertensdorf», míg egy német levelen, melyet ő maga állított ki, ekként nevezi magát: «Ich Graff Paul von Merteinstorf». (*Duellius* Hist. Ord. Teut. P. III. c. III, p. 83. nro XVI. *Fejér*nél CD. VIII. 4, 663.)

[1] *Hazai Okmt.* I. 156.

[2] Először, mint ilyen 1328. márczius 23-án fordul elő az *Anjoukori Okmánytár* II. kötete 355. lapján.

[3] *Theiner*, Monum. Hung. I. 664.

[4] *Chronicon Budense* Podhradczkynál, 274. lap. — Hogy e második követségben Pál országbiró szintén részt vett, hozzávethető Erzsébet királyné 1345. évi május 1. kelt leveléből, melylyel bizonyos pör elhalasztását elrendeli, «ad quindenas diei reversionis comitis Pauli de curia romana». (Hazai Okmt. I. 190.) — Valamint Pál országbirónak év nélkül kelt leveléből, melyben megkéri István, királyi tárnokmestert, hogy egyik, vele Avignonba utazandó belső szolgájának 24 darab ökrét. melyeket Tót Lőrincz ok nélkül elhajtatott, szerezze vissza. (*Anjouk. Okmt.* V. 164.)

Mindvégig azonban Nagy-Martoni Pál gróf a királyi udvar kegyét nem élvezte. Lajos király, ugyanis, megfosztotta őt 1349 közepe felé az országbirói méltóságtól s azt Szécsenyi Tamásra, előbb erdélyi vajdára ruházta.[1] Okát e rendszabálynak nem ismerjük; de irigykedésre sőt méltatlankodásra[2] elég okot adott Pál országbiró, ki felette jövedelmes hivatalát huszonegy évig viselvén, — mint látni fogjuk, — tömérdek gazdagságra tett szert, és nem mindig kifogástalan módon. Pedig fiutóda nem maradt, noha kétszer is nősült. Mind a két feleségét Erzsébetnek hívták. A második, kit 1343 elején vett el, néhai Lihtenbergi Puchaim Henrik leánya és előbbi feleségének negyedfokú rokona volt.[3]

Minthogy pedig időközben Lőrincz grófnak *II. Bertalan* nevű fia is elhúnyt, 1346-ban már csak két termő rügye volt a Nagy-Martoniak főúri családfájának: *II. Miklós*, a Mihályági hasonnevű atyának, — és *III. Miklós* a Simonági Lőrincznek fia.

E két Miklóssal jelent meg Pál országbiró az esztergomi káptalan előtt, hogy az osztályt köztök a nemzetségi javakban megejtse. Az elv, mely az országbirót ez osztályban vezérelte, az volt, hogy a régibb szerzemények a két unokatestvér közt közösek maradjanak; az ő, az országbiró szerzeményei azonban kizárólag III. Miklósnak, édes testvére fiának jussanak. Kivételt képezett a kétes természetű Kabold vára a hozzá tartozó Veperddel és Péter-Németivel, melyeket noha tényleg az országbiró saját emberségéből, nagy költséggel szerzett meg a családnak, minthogy névleg mégis régibb eredetű családi birtokok valának, — szeretettel felosztotta azokat mindkét Miklós közt.

Mivel pedig ez osztályos levél, melyet az esztergomi káptalan 1346. évi julius hava 8. napján állított ki,[1] felsorolja a Nagy-Martoniak összes birtokait névszerint, alkalmasint esik e helyt a Nagy-Martoniak birtokviszonyait részletesen előadni.

A régibb szerzemények a következők: 1. *Röjtökör* az ott régidőtől szedetni szokott úti vámmal.[2] 2. *Ábrám-Kéthida.*[3] 3. *Kövesd* szintén az úti vámmal.[4] 4. *Heren* (Hirm).[5] 5. *Siklósd* ma: Sieglos. 6. *Nagy-Marton*[6] 7. *Fraknó vár* és *váralja.*[7] 8. *Vyzum* (Rétfalu?). 9. *Sandorf* (talán Suslan) a mai Schattendorf.[8] — Az eddig elősorolt helységek Sopron vármegye felső részében feküdtek. Ugyanezen vármegye alsó részében voltak: 10. *Bogyoszló* másként *Keresztur*[9] és 11. *Család.*[10]

[1] Az új országbiró ezt maga mondja: «medio tempore ipso domino rege honore iudicatus curiæ suæ ab ipso comite Paulo *ablato*, nostram personam sublimante.» *Zichy-Okmt.* II. 406.

[2] *Anjouk. Okmt.* V. 44. Miklós nádor által 1347. ápr. 30. tartott közgyűlésen Győr vármegye tisztviselői jelentik, hogy Nagy Martoni Pál által «tempore potentie . . . tributariam exactionem . . . factam.»

[3] Nagy-Martoni Pál 1344. évi, avignoni követsége alkalmával a szent-székhez folyamodott a maga és neje: «Elizabet de Lihtenberg Saltburgensis diocesis» nevében, hogy a pápa utólagosan dispensálja őket a negyedfokú rokonság akadálya alól, melyet nem ismerve kötöttek házasságot. (*A vatikáni levéltárban*, Supplicationes Clementis VI. an. II. parte II. fol. 209. t.) Vesd össze Lajos király levelével, hol megengedi Pál országbirónak, hogy néhai Henrici Puhamarÿ leányát nőül vehesse, «cum ipsius nuptiæ celebratio et conthoralis coniugium ex nostra benevola admissione existat.» (*Fejér*, CD. IX. 1, 92.)

[1] *Fejér*, CD. IX. 1, 407—411.

[2] Hogy Röjtökőrt II. András király adta szállóul föntebb előadtuk, a hol a kútfőket is idéztük.

[3] Másként Ábrámos, melyet Károly király 1324-ben adott a Nagy-Martoniaknak (Fejér, CD. VIII. 2, 536.)

[4] A mai Millendorf. Kövesdet Arnold mestertől vették meg II. Simon és Mihály 300 márka ezüstön 1287-ben. (*Fejér*, CD. V. 3, 375. V. ö. Ugyanott, VIII. 1, 143.) 1320-ban Károly király adta a Nagy-Martoniaknak a kövesdi vámot. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 241. IX. 1, 82.)

[5] Hereni István sopronmegyei birtokait, köztök Herent Lőrincz grófnak elzálogosítja. (*Fejér*, CD. VIII. 3,75 1.)

[6] Mint juthatott Nagy-Marton a családra, tudjuk. Pál országbiró nagyította templomát és alapította plebániáját. (Vatikáni levéltár. L. ily című értekezésemet: *Kálmán, győri püspök*, Századok, XXIII, 382.)

[7] Hogy Fraknó várát a Nagy-Martoniak építették, kétséget nem szenved. Főtornya, donjonja, egyik legalsó helyiségének zárkövét maig is, mint Thaly Kálmán felfödözte és Könyöki tanár lerajzolta, a Nagymartoniak címere, a sas diszíti. Építették valószinűleg azután, hogy Marton várát le kellett rombolniok, tehát a XIII. század végén. Ők építették ott a templomot is. VIII. Bonifácius pápa 1304-ben bucsút engedett mindazoknak, kik a fraknói templom építése költségeihez járultak. (*Fejér*, CD. IX. 7, 71.)

[8] Miként jutott a Nagy-Martoniakra? l. *Fejér*, CD. VI. 2, 128. VIII. 1, 469.

[9] Bogyoszlót részben II. Simon és Mihály vették meg Prágai Marcel fiaitól 1288-ban. (*Hazai Okmánytár* V. 71.) Részben Szántói Harapától és testvéreitől 1299-ben. (*Árpádkori új Okmt.* X. 353.)

[10] Család Bertrand gróf hagyatéka (*Fejér*, CD. IV. 2, 227. VIII. 1, 113.)

A Nagy-Martoniak Esztergom vármegyei birtokai: 12. *Keszö.*[1] 13. *Bajót*, melyről már beszéltünk. 14. *Ujfalu*, előbb Nyerged-Szeg, ma Nyerges-Ujfalu a Dunamentén. 15. *Pél*, ma Pélifölde-Szentkereszt.[2] 16. *Csenke.*[3]

A Nógrád vármegyei birtokok: 17. *Mohora.*[4] 18. *Oroszd.* (Oroszi.)

Ezen régebben szerzett birtokokhoz sorolta még Pál országbiró: 19. *Kabold* várát az ott szedetni szokott úti vámmal,[5] továbbá 20. *Veperét*[6] és 21. *Péter-Németit.*[7]

Újabb, Pál országbíró által szerzett birtokok: 22. *Pomogy*[8] a Fertő folyó mellett, a mai Czillingtál vidékén. 23. *Széleskút* (Breitenbrunn).[9] 24. Feukas (Stepke fia) összes birtokai Vas vármegyében, melyeket Károly királytól kapott az országbíró. 25. *Pordány.*[10] 26. *Dorog.* 27. *Teufel* a Seley folyó mellett, melyet ma Vulkának hínak.[11] 28. *Höflein.*[12] 29. *Szerdahely* (a mai Stodra vagy Stettera Sopron felett.)[13] 30. *Morócz* (ma Márcz). Mind e helyek Sopron vármegyében feküsznek. — Pál országbíró Pozsony vármegyei szerzeményei: 31. *Stemeth* (Szemet, a Csallóközben). 32. *Sárfő.* 33. *Csataj.*[1] 34. *Kizey* (Kerzi?). 35. *Csánok.*[2] 36. *Nyárasd.*

Somogy vármegyében voltak: 37. *Iharos.*[3] 38. *Miháld.*[4] 39. *Bogán.*

Zala vármegyében: 40. *Rokolyán.*[5]

Szabolcs vármegyében: 41. *Bolcs.* 42. *Szent-Lélek.*

Végre Komárom vármegyében: 43. *Althy.* 44. *Ruol.*[6]

Hogy ez osztozkodás a rövidséget szenvedett I. Miklós fia II. Miklósnak tetszését nem nyerte meg, könnyen elképzelhetjük. Jellemző azonban unokatestvére, Lőrincz fia III. Miklós könnyelmű jószívűsége, melylyel nagybátyjának, Pál országbírónak, röviddel aztán, hogy országos méltóságától megfosztatott, bekövetkezett halálával, a pozsonyi káptalan előtt 1351. június 23-án megegyezett abban, hogy a nagybátyja által imént vázolt osztályos levél semmisnek nyilváníttassék és helyébe mindkét Miklós által létrejött azon egyesség tétessék, hogy javaikat közösen bírják, és ha valamelyikök örökösök nélkül halna meg, annak részét az őt túlélő, vagy utódai örököljék.[7]

[1] L. föntebb és *Fejér*, CD. IV. 1, 275.

[2] I. János és I. Pál szerzeménye. (*Anjouk. Okmt.* I. 124.)

[3] Csenkét II. Andrástól kapta I. Simon. E helység birtoklási fázisait előadtuk.

[4] Pál országbiró Mohorát Liptó fia Paskának adja át benépesítés végett 1332-ben. (*Fejér*, CD. IX. 7, 736.)

[5] II. Simon elsőben az osztrákoktól vette meg, aztán elfoglalták valószinűleg a Német-Ujváriak; 1319-ben Károly király visszaadja I. Pálnak és Lőrincznek. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 199, 428.) Csák Péter lemond jogáról Kaboldra. (*Fejér*, CD. VIII. 3, 601.)

[6] Vepurnak is iratik, ma Veperd, Wepersdorf.

[7] Előbb zálogba birták, aztán örökáron, 200 márkáért vették meg II. Simon és Mihály. (*Fejér*, CD. VIII. 1, 103—4.)

[8] Károly király elveszi némely hűtlen Biki nemesektől és Nagy-Martoni I. Pál, Lőrincz, András és Miklósnak adja. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 246. 449.) Később birtoklása kérdésessé válhatott, de Lajos királytól újolag Pál országbírónak adatott. (L. *Fejér*, CD. VIII. 1, 71. IX. 1, 82.)

[9] Királyi adomány Pál országbíró részére, melynek eléggé botrányos történetét l. *Fejér*, CD. VIII. 3, 604. 607. 612. VIII. 5, 599.

[10] Vétel útján került Pál országbíró és Lőrincz zarándi főispán birtokába. (*Fejér*, CD. VIII. 5, 89. V. ö. VIII. 4, 225. 314—316.)

[11] *Fejérnél:* Theseul (CD. VIII. 4, 89.).

[12] Osl Margit adta 1312-ben Pál országbírónak (*Fejér*, CD. VIII. 1, 470. V. ö. VII. 2, 254. VIII. 1, 24. 471.), miből hosszantartó pör lett.

[13] I. Pál előbb zálogba, aztán 500 márka örök áron vette meg az Osloktól 1318-ban. (*Fejér*, CD. VIII. 2, 198. 312.)

[1] Az esztergomi káptalan 1337-ben arról tesz tanúbizonyságot, hogy Pál országbírót bizonyos, őt illető bírság fejében beiktatta Bogárfia Márton fiának, ifjabb Gergelynek Csataj és Sárfő nevű birtokaiba. (*Anjouk. Okmt.* III, 406.

[2] Csánok a pozsonyi várjobbágyoké volt 1256-ban és Modor szomszédságában feküdt. (*Árpádkori új Okmt.* II, 270. XII, 644. V. ö. *Hazai Okmt.* I, 190.) Ma Senkvicz fekszik helyén.

[3] 80 márkáért vette meg Pál országbíró Eddi Miklóstól. (*Fejér*, IX. 1, 198.)

[4] Pál országbíró 100 márkán és összes őt illető bírságok elengedése árán szerezte meg Miháld, Bük és Keleviz nevű birtokokat Somogyban Koronczói Istvántól. (*Anjouk. Okmt.* II, 600. — *Fejér*, IX. 1, 61.) — Bakoczai Egyed *Miháld* nevű somogy-vármegyei birtokát eladja Nagy-Martoni Pál országbirónak 600 márkán. (*Anjouk. Okmt.* II, 579.)

[5] Károly király adományozza Pál országbírónak és testvérének Lőrincznek a kihalt Rezneki Herbort összes zalamegyei birtokait 1337-ben. (*Fejér*, CD. VIII. 4, 229.)

[6] Feltűnő, hogy az országbíró Ikkát, Zillingdorfot nem említi meg birtokai közt. Valószínűleg nejének hagyta, valaminthogy Ikkát a Pucheimok később is bírták még. (*Teleki*, Hunyadiak kora. VI, 40.)

[7] *Fejér*, CD. IX. 2, 107.

III.

I. Pálban, az országbíróban a Nagy-Martoniak nemzetsége tetőpontját érte el. Ő legtöbbre vitte. Ő az egyedüli, ki nemzetsége tagjai közől elsőrendű országos méltóságot viselt, az ország sorsa rendezésébe hatalmasan befolyt és akkora gazdagságra tett szert, milyennel a két század múlva a Nagy-Martoniak örökébe lépett Esterházyak világra szóló vagyona vetekedhetett csak.

I. Pál halála után a negyedik nemzedék, II. és III. Miklós, vagy miként ők magokat nevezték: a két Nikl alatt a nagyság, tekintély, hatalom és gazdagság rohamosan alászállott.

Oka e hanyatlásnak, mint minden pusztulásé az vala, hogy az utódok megtagadták múltjokat; hűtlenek lettek a hazához, mely őseiket szeretettel fogadta, nagyra becsülte és magasra emelte. Ott az osztrák határon, a hol birtokaik főtömege hosszan elterült és rendesen laktak, sok alkalmok kínálkozott a külfölddel érintkezniök, s ők nem tudtak ellen állani a külföldieskedés kísértésének.

Mintha csak korunk elzüllött vagy elzüllendő nagyjainak példáját látnók bennök!

Büszke, de szegény német leányokat vettek feleségül; ezeknek «osztrák módra» nagy jegyajándékokat biztosítottak; gyermekeiket németeknek nevelték; sógoraik és rokonaik, az osztrák és stájer urak társaságába vegyültek; köztök, hogy magyar uraságokat megmutassák, derűre, borúra költekeztek; ez úton «keresztény és zsidó» uzsorások hálójába kerültek; a hazafiakkal gyűlölködtek és perlekedtek; tönkre jutottak; végre minden fekvőségök idegen kézre ment át (mint ezt a következőkben látni fogjuk).

A két Nagy-Martoni Miklós, ifjú gavallér urak, nagy név és birtok örökösei levén, úgy kezdették meg nyilvános életöket, mint a kik eddig nem szereztek semmit, s azt hiszik, hogy örökölt dús vagyonuk kimeríthetetlen. Midőn Lajos király leendő sógornéja, István herczeg menyasszonya, Bajor Lajos római császár Anna nevű leánya elé küldé országa nehány nagyját, a két Miklós saját pazar költségén követte e díszes küldöttséget Passauba (1350.). Ugyanezen lakadalmas szolgálatot végezték röviddel utóbb is, midőn Lajos király rokona, István bosnya király nővére, Mária herczegnő ment feleségül Helseneer úrhoz.[1] Ekkor is feleségestül, nagy kisérettel vettek részt a nászútban, szintén Passauig kisérvén a menyasszonyt. De III. vagyis a Lőrinczfia Miklós vitézi szolgálatot is végzett, 1351. év tavaszán szép számú magyar fegyveres néppel vevén részt Lajos király litvai hadjáratán, e szeszélyes vállalatban, melyet János, a hőbörtös cseh király indítványozott.[2]

E nagyzó életnek az lett a következése, hogy tömérdek adósságba verte magát a két Nagy-Martoni. III. Miklós azon ezer talentumot, melyeket nővérének, Katalinnak, hozományaképen készpénzben, atyjától és Pál országbírótól kezéhez kapott, az utolsó dénárig elköltötte. És midőn a leány Imréhez, a királyi lovászok mesteréhez feleségül méne, kénytelen volt Pordányt és a kövesdi vám felét zálogba adni az új házaspárnak.[3] De ezen, akkor csaknem fejedelmi kincs nem volt elég III. Miklós pazarlásai födözésére: még Izrael nevű pozsonyi zsidótól is kölcsön vett hetven talentumot, s úgy látszik, nagy uzsorás kamatra; mert midőn rokonai, Csornai János és Benedek mesterek ez adósságát kifizeték, nagy hálálkodva megismerte, hogy «édes testvéreként» segítettek rajta, noha a Csornaiak is biztosítékúl leköttették III. Miklós esztergomvármegyei birtokait.[4] Hanem azért e kellemetlenségek nem térítették észre a pazarlót. Nem sokkal később úgy látjuk, hogy Ikrényt Győr vármegyében a Kanizsayaknak és Széleskút jövedelmét is kényszerítve volt zálogba vetni.[5] És hozzá vethetjük, hogy ez eseteknek folytatása is következett.

Unokatestvére példáját botorúl követte a Miklós fia II. Miklós is, ki magát megkülönböztetésül «magyar Miklós»-nak hítta, míg a másik magát tüntetőleg «német»-nek nevezte.[6] Azonban úgy tetszik, ez utóbbi se volt különb német a «magyar»-nál; legalább a közönség nem tudta megkülönböztetni, és nem ritkán összetévesztette őket, és hol az egyiket, hol a másikat címezte

[1] Másutt (*Fejér*, CD. IX. 2, 218.) Helphstayrnak van írva e név.

[2] *Anjoukori Okmt.* V, 576.

[3] *Fejér*, CD. IX. 3, 315.

[4] U. o. CD. IX. 2, 218.

[5] U. o. CD. IX. 3, 383.

[6] «Wir Graf Niclas von Merteinsdorf *der Teutsch*» így kezdé leveleit. (*Fejér*, CD. IX. 4, 650.)

«német»-nek.[1] Tehát ezen Miklóstól is birunk különb-különb kötelezőket, melyek arról tanúskodnak, hogy hol az egyik, hol a másik zsidótól vett föl kölcsönt. 500 font dénáron kezdette, de utóbb 12 fontnál nem becsülték többre hitelét.[2]

A király ugyan iparkodott segíteni rajtok. Nagy-Martonnak hetivásárt engedett; megvette visegrádi, immár nélkülözhető házokat, úgy tetszik, esztergomvármegyei birtokaikat is, mert midőn Zsigmond király 1388-ban Nyerges-Újfalút, Bajótot, Csenkét és Pélt az esztergami érsekségnek adományozá, ezek — úgymond — már régen vannak a király kezén.[3] Sőt mintha ez időben kerültek volna a többi, Sopron vármegyén és szomszédságán kívül fekvő javaik is új birtokosok kezébe — legalább nagy részint, mert említés felőlök ezentúl alig történik.

Ez elzüllött existentiának másik rossz következménye az volt, hogy a Nagy-Martoniak számos ellensége, kiket talán Pál országbíró mértéket nem tartott birvágya megkárosított, pert indítottak ellenök, és nem egy birtokukat elfoglalták. A király kezdetben itt is segélyökre sietett.

Mindazon, habár törvényszerű rendelkezéseket, melyeket 1352. évi április 26. napjáig ellenök végrehajtottak, megsemmisítette, elrendelvén: ha kinek panasza van a Nagy-Martoniak ellen, az kezdje meg újra a király, illetve a nádor vagy országbíró előtt perét, sőt a győrmegyei Ikrényt, melyet Kónya mester elfoglalt, rövid úton visszavétette; azonképen a sopronmegyei Egerudet, melyet Köcski Kacsó Tamás elfoglalva tartott, egyszerűen visszafoglalta. Azonban hatalomszóval az elzüllendő nemzetség hanyatlását meggátolni nem lehetett. Egyik per a másikat érte. A Nagy-Martoniak vagy nem jelentek meg a kiírt határnapra, és e miatt bírságokban marasztalták el őket, vagy erőszakoskodással akarták ellenfeleiket megfélemlíteni;[1] minek következménye az lett, hogy Bebek István országbíró Nagy-Martoni Lőrincz fia Miklóst hatalmaskodás miatt, melyet Ostfi János ellen elkövetett, összes javai elvesztésére ítélte; ezeket fölbecsültetni és elkoboztatni rendelte, kivevén ha a rokonságból az érdeklettek azokat magokhoz váltani akarnák.[2]

Hogyan és miként menekült e hinárból a «német» Miklós? nem tudjuk; de aligha tévedünk gyanítván, hogy Albert osztrák herczeg segélyével, mely segélynek a Nagy-Martoni részéről — hazaárulás volt az ára. Fönmaradt, ugyanis, a «német» Miklós egy levele, melyben a maga, fia és minden maradéka nevében kötelezi magát, hogy «szeretett és kegyelmes urának, Albert osztrák herczegnek» Fraknó várával és minden hatalmával szolgálatára áll — mindenki ellen, kivéve a magyar királyt. Ha azonban Albert herczeg netán hadat izenne Lajos magyar királynak, akkor ő nem segíti a magyar királyt;[3] azon esetre, ha Lajos király elhúnyna, a Nagy-Martoni és fia híven szolgálandják Albert herczeget — senkit se véve ki — minden ember fia ellen. Egyébiránt nem szerződik Lajos királylyal se, nem kötelezi le magát neki se, hanem csak az ő osztrák urának tudtával és akaratjával. Sőt felségi jogot engedett az osztrák herczegnek saját magyarországi jószágain, midőn felhatalmazta «urát», az osztrák herczeget és «minden övéit», hogy a rablókat, kik Ausztriában kárt okoztak, a Nagy-Martoniak magyarországi birtokain üldözhessék, elfoghassák, vagyonukban és éltökben megbüntethessék.[4]

Hanem már e hazaárúláson szerzett pártfogás se birta a Nagy-Martoniakat, — kik kezdék immár magokat városoktól, melyben rendesen laktak, *Fraknói grófok*nak nevezni, — lábra állítani. Bir-

[1] Példák *Nagy Imrénél*, Győri tört. és régész. füzetek, IV, 276.

[2] 1363-ben «500 phunt phennig wienner müncz .. von Steuzzen den iuden cze Wyenn» vett kölcsön; 1374-ben pedig «Hintz, Smerlein, Euerlein den Juden Eysacks sun ze Odenburch» 12 fontot hiteleznek neki. (*Fejér*, CD. IX. 3, 383. IX. 4, 652.)

[3] «Apud manus regias ab antiquo habitas.» — A beiktatásnál se találkozott senki, ki ellenmondott volna. (*Fejér*, CD. IX. 2, 311. 382. X. 1, 454. 461. 499. X. 2, 264.)

[1] *Fejér*, CD. IX. 2, 462. 609. IX. 3, 678. — *Anjoukori Okmt.* V, 597. — *Hazai Okmt.* II, 120. III, 182.

[2] *Fejér*, CD. IX. 7, 525. — Volt viszályok a Nagy-Martoniaknak a Szent-Györgyi grófokkal is, melynek kiegyenlítésére Bajor Otto herczeg Magyarországban járt. (Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung. 1888. évf. 590. l.)

[3] Sollen wir in dem Kriege still sitzen.»

[4] *Fejér*, CD. IX. 4, 650. IX. 5, 236. — A tanúk, kik e honárúló kötelezőkön kezeskednek: Graf Iban von Pernstein, Herr Rudolf von Stadegg és Herr Haygenreich von Meissav.

tokaiknak, még a sopronmegyeieknek is legtöbbjét «keresztény és zsidó hitelezőik» zálogjogon birták. Családi tanácsot ültek tehát: a «német» Miklós, fia Pál és unokaöcscse János, a «magyar» Miklós, ki — úgy tetszik — már nem élt, fia, és a győri káptalan előtt 1378-ban fölhatalmazták és megkérték sógorukat, Móriczhidai Jánost és feleségét Johannát, a «német» Miklós leányát, hogy minden zálogban levő birtokukat kiválthassák és birhassák, sőt másoknak újra zálogba adhassák.[1]

Ime ezen kétségbeesett állapotra jutott a kevesebb, mint harmincz év előtt teljes virágjában pompázott nemzetség, midőn immár ötödik nemzedéke lépett előtérbe: *II. Pál*, a III. Miklós fia, *Johanna*, ugyanannak leánya és Móriczhidai János felesége[2] és *II. János*, vulgo *Jensul*, a II. Miklós fia.

Ezen Fraknói Jensul első ténye, melylyel a történet terén találkozunk, az volt, hogy Aszszonyfai Ostfi János moróczi (márczi) és egeredi (wandorfi) jobbágyait megtámadta és kifosztotta (1379.).[3] Fraknói II. Pál grófot is, kit ezer vörös forint fizetéssel udvari tisztjei (Hofgesinde) közé fogadott (1385.), meginti Zsigmond király, hogy ugyanazon Ostfi János szerdahelyi birtokát, melyet unokafivérével, János gróffal szövetkezve elfoglalt és elfoglalva tart, adja vissza, és ha valamilyen keresete van ellene, azt törvényes úton keresse.[4]

Látjuk tehát, hogy a fiúk atyáik nyomdokain jártak a hatalmaskodásban úgy, mint egyebekben.

Fraknói II. Pál gróf megnősült és elvette a szintén elnémetesedett Bazini János gróf leányát a hirhedett Sebős unokáját; kilenczszáz font bécsi denárt móringolt neki és lekötötte ennek fejében Schadendorfot, a mai Somfalút Drawstarffal (Traisdorf, másként Trauensdorf, magyarúl Darázsfalva) együtt.[5]

[1] *Fejér*, CD. IX. 5, 280.

[2] E Móriczhidai család némely viselt dolgait lásd Rómer Flóristól a Győri tört. és régészeti füzetek II. kötetében és *Fejér*nél, CD. X. 8, 379.

[3] *Hazai Okmt.* II, 138. III, 205.

[4] *Fejér*, X. 1, 227. X. 8, 217.

[5] «Graf Pawl graf Niclas sun ze dem Vorchtenstain .. han meiner Hausfrawn, Frau Annen graf Hensen tochter des Zavisch von Pössing 900 phunt wiener Pfennig ze rechten Morgab versagt» etc. Tanui: Albrecht von Potendorf és Hans von Schadendorf. (*Fejér*, CD. X. 1, 396.)

Ezen új sógorsággal járt, hogy Fraknói Pál és János grófok Szent-Györgyi Péterrel egyetemben jót állottak 500 font bécsi dénárért, mely összeget Bazini Sebős özvegye és fiai tartoztak fizetni Potendorfi Frigyesnek nászhozományúl (Haymste), a melylyel Bazini Sebős gróf leányát feleségül vette.[1]

Pedig magok is hitelre szorúltak, mi kitetszik abból, hogy Pál gróf egy telket adott zálogba tizennyolcz font bécsi dénárért bizonyos Lintzer János gazdának,[2] mely aránylag csekély összegért lekötötte összes fekvőségeit.

Mégis úgy látszik, mintha II. Pál gróf,[3] azóta hogy megnősült jobb gazda lett. Erre mutat, hogy Agyagosi Antalnak sopronmegyei Nagy-Heflán (Heufling) nevű birtoka háromnegyedrészét, — azonképen a Wolfart fiainak egy negyedét ugyanott megvette. Sőt örökölt is Pothly Angela után, ki leánynegyedi birtokrészeit Martonban (Merth), Potlin és Bideskúton, merő atyafiságos indulatból neki engedte át.[4]

Ezen Pál a XV. századot már nem érte meg, de két fiút hagyott maga után: *III. Pált* és *IV. Miklóst*, kiknek a föntebb érintett II. János Fraknó várában, betegágyán, 1400. febr. 19-én kelt levelében elzálogosította — mint írja — «szükségből» Fraknóvár és tartozékai felét, melyek az ő vagyonát képezték, továbbá mindazon birtokait, melyek «keresztényeknél és zsidóknál» vannak elzálogosítva vagy másként elidege-

[1] *Fejér*, CD. X. 1, 312.

[2] «den Gnecht Hannsen den Lintzer und Frau Ursula seiner Hausfrau» és leköti minden birtokát, «daz wir haben *in Ostereich, in Steier*, in Ungarn.» (*Fejér*, CD. X. 3, 91. X. 8, 274.)

[3] «Magister Paulus, dictus Groff, filius Nikkel de Fraknow», így czímezi őt a vasvári káptalan.

[4] *Fejér*, CD. X. 1, 315. 319. 422. X. 2, 149. — Érdekes az indokolás, melylyel Agyagosi Antal birtokát II. Pál grófnak elörökíti: «pro illis magnis rerum quantitatibus et usurarum speciebus, quibus ipse (Antal t. i.) quamplures possessionarias portiones suas in diversis temporibus retroactis quibusdam *duobus iudeis Smerel et Ewal vocatis olim in civitate Suproniensi, nunc vero in regno Austriae in civitate Uyhel appellata commorantibus*, obligasset, et idem Paulus .. ab eisdem iudeis, ne in maius dampnum et periculum ammisionis ceterarum .. incurrere posset .. de gravamine prædictæ pignoris redemisset .. Universæ etiam literæ super inpignoratione .. confectæ .. quæ *per praedictos iudeos fraudulenter reservatae* .. prorsus viribus (carituræ)» etc.

nítve — 2000 font bécsi denárért.[1] János fiának tehát, Fraknói *Vilmos* grófnak nem sokja maradhatott atyja után.[2]

E hatodik nemzedékről, mely szereplését a XV. századdal kezdette meg, nem sokat jelentenek eddig kiadott történeti emlékeink. *IV. Miklós*ról épen csak annyit tudunk, hogy létezett.[3] — Ellenben *III. Pál* gróf valóságos kalandornak tűnik föl, midőn 1430 körül azt állította, hogy Carrarai Marsilius évek előtt neki ajándékozta az állítólag a salzburgi érsekséghez tartozó Glaneck-várat és sanct-veithi vámot Karinthiában, melyekért — mi jogon? nincs említve — kárpótlást kért a salzburgi érsektől. Hasztalan adta a salzburgi érsek írásban, hogy se Glaneck, se a sanct-veithi vám soha sem tartozott birtokához; arra sem emlékezik, hogy akár a Carraraiknak, akár a Fraknóinak valamivel is tartoznék: Pál gróf és czimborái tört vetettek az érsekség tisztjeinek, és azokat megkárosítani iparkodtak. Zsigmond császár és király tehát, ki elé a salzburgi érsek panaszszal járult, igen röstellette a dolgot, és megintette Pált, hagyjon békét az érseknek, ha nem akar hűtlenségbe keveredni és minden jószágától megfosztatni. Ha pedig panasza van az érsek ellen, ám láttasson törvényt róla.[4]

Pál grófnak 1437. tavaszán történt haláláról szintén Zsigmond király leveléből értesülünk, ki nehézkesen visszahagyott özvegye, Potendorfi Anna és két gyönge korú leánya, Margit és Valpurgis iránti könyörületességből elhalasztatja az Ostfi János és László által az elhúnyt gróf ellen folyamatban levő pert Nagy-Höfling miatt.[5] E pörnek további halasztások után végre békés kiegyezés vetett végett. Az Ostfiak 1438. jun. 1-én lemondottak nyolczszáz arany forintért igényeikről Nagy-Höflingre, és átengedték e birtokot néhai Fraknói Pál[1] özvegyének, Anna asszonynak és szülötteinek: a kisded Pál gyermeknek, Margit és Valpurgis leányoknak.[2]

Tehát, mint íme értesülünk, fiú volt III. Pál gróf méhben hagyott gyermeke. Hanem ezen *IV. Pál* sokáig nem élhetett, mert nagybátyja, Fraknói Vilmos gróf mint felperes örökösödési pert indított Fraknói III. Pál özvegye és leányai ellen az alapon, hogy Pál fiutódok nélkül halván el, az általa bizonyos egyesség mellett bírt Fraknó őt illeti. Mivel pedig Hédervári Lőrincz nádor Fraknói Vilmos grófot az egész fraknói és kaboldi uradalom birtokába visszahelyezé, kétséget nem szenved, hogy a Nagy-Martoniak II. Simontól leszármazott ága kihalt.[3]

Vilmos gróf nem sokáig bírta a neki odaítélt birtokot, mert Fraknó, Kabold és Lanzsér várait minden tartozékaikkal együtt Albert osztrák herczegnek adta zálogba. Albert herczeg a Nagy-Martoni leányok, Margit és Valpurgis jogait is magához váltotta, kik neki az imént nevezett várakat szintén átengedték. Viszont Albert herczeg a pozsonyi káptalan előtt arra kötelezte magát, hogy a leányok mindegyikének kiházasításúl egyszer mindenkorra kétezer arany forintot ad, vagy pedig évi kétszáz arany forint jövedelmet biztosít.[4]

Miután pedig a leányok anyja 1453-ban elhala, IV. Frigyes római császár, kire időközben e birtokok átszármaztak, utasította Sopron városát, hogy az özvegy irományait őrizet alá vétesse és ki ne adja senkinek.[5] Ez úton kerültek ez iratok, melyekből e vázlatot nagyobb részben merítettük, a bécsi udvari levéltárba és osztoztak annak viszontagságaiban; honnan aztán egy részök a magyar országos levéltárba jutott.

Az 1463. évben a IV. Frigyes császár és

[1] *Fejér*, X. 2, 809.

[2] S e kevésből is elvesztette Vilmos gróf 1424-ben Athynai Zsigmond ellenében meg nem jelenés miatt Lánzsér vára és tartozékai két részét. (*Teleki*, Hunyadiak kora, VI, 40.)

[3] *Bonfin* (Rerum Hungaricarum decas III. liber X.) említi, hogy Frigyes császárt pártolta Mátyás király ellenében bizonyos *Grafnitzer*. Liszty János veszprémi püspök így javítja ki e nevet: «Graf Nickel, qui alias Graffenecker dictus, arcem Lanser possidebat.» (*Kovachich*, Scriptt. Minor. I, 336.) Ha ugyan e nevezet alatt nem IV. Miklós lappang?

[4] *Fejér*, X. 8, 326.

[5] *Hazai Okmt.* II, 266. III, 371.

[1] «Paulus Growff.»

[2] *Fejér*, XI, 35. 37. — *Hazai Okmt.* II, 284.

[3] *Győri tört. és régészeti füzetek*, IV, 281. — E per ítélete szövegébe a Vilmos gróf által bemutatott német perîratok föl nem vétettek «propter ignota idiomata.» Tagjai voltak ez ítéletet hozó bíróságnak: György esztergomi érsek, Kelemen győri, Mátyás váczi püspökök, Hédervári Lőrincz nádor és Báthory István országbíró.

[4] *Teleki*, Hunyadiak kora, X, 155. 221.

[5] *Hazai Okmt.* IV. 371.

Hunyadi Mátyás magyar király közt létrejött békekötés első pontja pedig azt rendeli, hogy Fraknó és Kabold várak tartozékaikkal együtt maradjanak a császár kezén halálaig. Halála után a magyar király negyvenezer arany forinton visszaválthassa azokat. Azonban már 1488-ban visszakerültek a magyar szent koronára.[1]

PÓR ANTAL.

[1] *Teleki*, Hunyadiak kora, VI, 32. XI, 65. V. ö. *Szalay*, Magyarország tört. III, 196. — *Hazai Okmt.* V, 272.

FORGÁCH IMRE NAPLÓJA.

Az országos levéltárban egy eredetileg a XVI. század közepéről származó s 29 negyedrét lapra terjedő kéziratot találtam, mely úgy tartalmánál, mint írója egyéniségénél fogva egyaránt érdekes.[1]

Az író, a ki máskülönben a családi napló szerkesztésén kívül is szerzett némi jogot erre a névre, ősrégi, országos hírű, különösen pedig a XVI. századtól kezdve nagy szerepet vivő nemzetség sarja: ghymesi báró Forgách Imre.

A kézirat tartalmát genealogiai följegyzések képezik s ezek a Thurzó, Forgách, Zrinyi, Székely, Perényi stb. nemzetségeknek az íróval egykorú, vagy pedig őt közelebbről érdeklő ivadékaival foglalkoznak ugyan csaknem kizárólag, helylyel-közzel eddigelé ösmeretlen, vagy a már ösmerteket kiegészítő adatokat szolgáltatva, mindamellett egy pár tudósításuknál fogva, nem pusztán család-, de általános történeti szempontból is igazán becsesek s a többek között a magyarországi reformatio terjesztőinek egyik legérdekesebb alakja, *Huszár Gál* élete, különösen pedig halálának körülményeire is teljes világosságot derítenek.

Forgách Imre, ghymesi Forgách Zsigmond előbb Ferdinánd kincstárnoka, később János király híve és albisi Zólyomi Kata legkisebbik fia, saját vallomása szerint az 1580. év végén életének negyvenegyedik esztendejében járván,[2] 1539—40-ben születhetett.

Életviszonyainak felderítésével eddigelé alig foglalkozott valaki. Mocsáry Nógrád vármegyéről irott monographiájában, a Forgách család leszármazását közölvén, megemlékezik ugyan róla is, de közelebbről csak harmadik házassága érdekli őt, mely a Forgách nemzetséget koronás főkkel hozta összeköttetésbe;[1] utána Nagy Iván mond el róla egyet-mást, a többek között azt is, hogy gyermekei nem maradtak,[2] azonban Deák Farkas rábizonyítja, hogy *Forgách Zsuzsánna* atyja volt és hogy nevezett leányát Révay Ferenczhez adta feleségül. — Mindezekről naplója is bizonyságot tesz s ha még nehány esztendeig él, emlékezetnek okáért azt is följegyezheti, hogy szerelmes Zsuzsánnáját Bakics Péter megszöktette, ezt azonban a sok keserűséggel látogatott apa már nem érte meg, s így egyedül Deák Farkas könyvében olvashatjuk meg ezt az érzékeny történetet.[3]

Hogy Forgách Imréről oly keveset tudunk, ennek egyszerű oka van. Testvérbátyjainak messze földre elhangzó zajos szereplése mellett, az ő szerény bár előkelő alakja homályban marad, s minthogy nem öltözködött a tőlük kölcsönzött fénybe, nem is igen siettek őt észrevenni, nem törődött vele senki, úgyannyira, hogy még a család történetírója sem vette magának azt a fáradságot, hogy életkörülményeit kutassa, lombtalan ágnak tüntetve őt fel a nyolczszázados törzsökön.

Idősebb testvérbátyja Forgách Simon I. Ferdinándnak jeles hadvezére, rettenhetetlen vitéz katona volt, s hőstetteinek messze földön keresni kellett párját. Ferencz a fiatalabb, történetíró, váradi püspök, kitűnő szónok s nagyszabású

[1] «Fasti memorabiles per Magnificum olim dominum Emericum Forgách de Ghymes etc. conscripti ab anno 1552 usque ad annum 1580.» *Orsz. Levéltár Actor. Thurz. Fasc. 7 nr. 35.* Az időtartam, mint alább látni fogjuk, helytelenül van kitüntetve, mert az első bejegyzés éve *1545*.

[2] «Anno 1580 14. decembris cum agerem annum ætatis XLI... uxor vero mea 34» etc. etc.

[1] Erre különben maga Forgách Imre is igen büszke volt s örömest emlegeti Kata Szidónia szász herczegnő őseit a római német császárok sorában.

[2] Nagy Iván: Magyarország családai IV. 206. l.

[3] Magyar tört. Életrajzok. Forgách Zsuzsánna. Irta Deák Farkas.

államférfi volt, elébb Ferdinándnak nagy befolyású tanácsosa, s midőn Magyarországból sértett önérzete, az új király részéről történt mellőztetése s ebből folyólag nagy törekvéseinek sikertelensége, kiköltözésre kényszerítették: Báthory István kanczellárja s az erdélyi fejedelemségnek leghatalmasabb oszlopa lett, magasabb eszményekért küzdő genialis ember, ki hazáját forrón szereti, s jóllehet maga politikai pártállásában szenvedélyes, a nemzet jobbjainak osztatlan tiszteletét bírja.

Forgách Imre sokkal kisebb körben, kevesebb feltűnéssel munkálkodott, bár tagadhatatlanúl inkább szemlélődő philosoph mint a tettek embere volt, de hazája és nemzete iránt való kötelességét ő is kifogástalanúl teljesítette. — A magas műveltségű s tudományosan képzett váradi püspöknek bizonyára volt gondja öcscse neveltetésére, Simon vitéz pedig a hadi életben lehetett mestere is, követésre méltó példát mutatva neki egész életével.

Járt külföldön is, valószínűleg német egyetemeket látogatva és innen magyarázható meg, hogy a protestantismust követte és gyermekeit ebben a hitben neveltette. — Nagyon jellemző amaz időkre nézve, hogy testvérbátyja, kivel a legjobb egyetértésben élt, váradi püspök volt, maga pedig várai- és udvarházaiban protestáns prædikátoroknak nyújtott menedéket; tudjuk azonban, hogy Erdélybe költözködése után Forgách Ferencz is házasodni készült,[1] bárha ő erre a pápától nyervén engedélyt, nem szakított végkép a katholicismussal, mint öcscse, a ki végrendeletében is erős protestánsnak vallja magát.[2]

Forgách Imre, Thallóczy állítása szerint, külföldön való tartózkodása alatt megismerkedett a hirhedt Heraclides Jakab kalandorral, s midőn a geniális görög az 1560. év folyamán Zay Ferencz kassai kapitány által szorgalmaztatá ügyét az udvarnál, hogy Ferdinánd a moldvai vajdaságba segítse őt, állítólag épen Imre lett volna az, ki a még akkor nagy befolyású Forgách Ferencz püspök figyelmét fölhívta s jó akaratát megnyerte volna a kalandor részére, és az ő föllépésének köszönhető, hogy Ferdinánd végre is actióba lépett mellette, a fényes igéretek által megvesztegetett Zay pedig megszerezte neki a pünkösdi királyság dicsőségét.[1] — Bár mint legyen is a dolog, Forgách Imre közbenjárását és pártfogását nagyon jelentéktelennek tartjuk ebben, mert alig vehető föl, hogy a váradi püspökhöz hasonló diplomata egy ily nagy fontosságú kérdésben, egy külföldi tanúlmányaiból csak most hazaérkező 20 esztendős diák által befolyásoltatta volna magát, mert Forgách Imre 1560-ban még nem volt egyéb, és téved Thallóczy, midőn őt Trencsén vármegye főispánjának tartja.[2]

A mondott esztendőben azonban testvérei érdemeiért őt is bárósságra emeli Ferdinánd[3] s az ifjú zászlós úrnak legelső kötelessége volt fegyvert ragadva, méltóvá tenni magát e kitüntetésre. — A korszak hadi vállalataiban ettől kezdve tevékeny részt vett s midőn Ferdinánd halála után rövid idő múlva a törökkel kötött béke is felbomlott, Imre 1565-ben kétszáz magyar lovast vezényelt.[4]

A hadi lárma azonban az 1568. február 17-én létrejött drinápolyi békével egyelőre szünetelvén, ő is elérkezettnek hitte az időt arra, hogy végre feleség után nézzen, mert már harmincz felé közeledett. Az ezzel járó vesződségtől azonban a kor bevett szokása szerint, megkiméltek őt jóakaró atyjafiai, talán épen maga Simon vitéz, a ki üres óráiban, mikor törököt nem verhetett, örömest segítségére volt az égieknek a házasságkötések nehéz munkájában, gondja lévén arra is, hogy a «*János fia*» pártján álló vagy jószágaiban megfogyatkozott főember leányára ne vesse szemét az effélékben még tapasztalatlan öcscse.

Választása néhai Perényi Mihály Zemplén vármegyei főispán és királyi pohárnokmesternek kevendi báró Székely Katalintól született Erzsébet nevű árvaleánykájára esett. Ezzel bizony meg is lehetett elégedve akárki fia, mert Perényi Mihály, ki Munkács vára alatt egy ágyúgolyótól találtatva már 1557-ben meghalt, sok szép ős

[1] Századok 1880. évf. 755 l. Dr. Károlyi Arpád. Új adat Forgách Ferencz a történetíró életéhez.

[2] Gr. Forgách család levéltára a n. múzeumban.

[1] Thallóczy Lajos: Csömöri Zay Ferencz. 127 s kk. ll.

[2] Thallóczy id. m. 127. l. Forgách csak 1583-ban szerezte meg Trencsén várát s vele együtt a megye főispánságát is.

[3] Forgách Ferencz. Comment. hung. Hist. XVI. a Függelékben. Eredetije a n. múzeumban lévő gr. Forgách levéltárban.

[4] Forgách Comment. Akademia kiadása.

jószágot hagyott leányaira, de a menyasszony édes anyja is igen értékes özvegy vala s nagyatyja a vagyonszerzési szenvedélyéről ösmeretes Székely Lukács, Ormosd várának ura, nagy becsületben állott az udvarnál Ferdinánd alatt szerzett érdemeinél fogva. — A sógorság ellen sem lehetett semmi kifogás, mindnyájan előkelő nagybirtokú főnemesek voltak.

Hogy a fiatalok sohasem látták egymást s a menyasszony még nem töltötte be életének 14-ik esztendejét, abban bizony semmi rendkívűlit nem találtak 1569-ben. Valószínűleg úgy okoskodtak, hogy lesz majd elég idejük egy hosszú életen keresztűl megismerniök egymást, a fiatalság pedig olyan hiba, a mit az ember napról-napra jóvá tesz.

Hogy azonban az atyafiság sürgette-e az egybekelést, vagy talán maga a vőlegény is türelmetlenkedett már? bajos volna eldönteni s elég az hozzá, hogy 1569. január 9-én megvolt a kézfogó a zétényi kastélyban, s ugyanazon a napon lakadalmat tartottak ott, folytatva a Perényiek ősi birtokán Nagy-Idán,[1] hová ez alkalommal, mint rendesen történni szokott, a környékbeli főurak és nemesek nagy számmal sereglettek.

Forgách Imre gyermekfeleségével egyideig a nagy-idai kastélyban lakott, s itt született 1571. deczember 1-én első fia *Mihály*. Ezután rövid idő múlva átköltözött az ifjú pár a Forgách nemzetség ősi Ghymes várába, melyet a testvérek uradalmaival együtt osztatlanúl birtokoltak s néha közösen is laktak.

Ez alatt költözhetett a reformatio terjesztése, különösen nagyhatású szónoklatai miatt oly kérlelhetlenűl üldözött *Huszár Gál* Komjátira, a hol aztán Forgách Imre pártfogása következtében nyugalomban tölthető napjait, sőt mint tudjuk, nyomdát is állított Komjátiban.

Forgách Imre nemcsak buzgó pártfogója, de tisztelő barátja is volt a maga korában apostoli hírben álló tudós férfiúnak s a vele való folytonos érintkezés és hit-dolgok felett folyó társalgás még jobban megerősítették Forgáchot a protestáns vallásban, s ez idő alatt született gyermekeit is Huszár Gál által kereszteltette meg. A tudós prædikátor azonban pár esztendő múlva Pápára költözködött, s mint e gyülekezet pásztora halt meg 1575. október 23-án.[1]

A gyermekekben azonban nem sok öröme telt a szülőknek, mert az anya éretlen korának megvoltak a maga káros következményei s nemcsak a gyermekek haltak el egymásután kisded korukban, de 1575. julius 3-án Perényi Erzsébet is megvált az élettől, épen annak tavaszán, 19 éves korában.

Forgách Imre nagy keserűséggel jegyzi fel ugyan naplójában, hogy ifjú társában lelkének felét s fejének ékességét veszítette el, mindamellett sokkal fiatalabb volt még, mintsem bús özvegységben tölthette volna el hátralevő napjait.

Most azonban már nem volt szüksége közbenjárókra! Bicse várának fiatal úrnője, ki csak nem rég tette le a gyászfátyolt bethlenfalvi Thurzó Ferencz után s kit már Forgách élemedett férje, az egykori nyitrai püspök oldalánál is ösmerhetett, nagy mértékben megnyerte tetszését, és miután a virúló özvegy — nem volt több 25 esztendősnél — sem fogadta hidegen a minden tekintetben hozzá illő férfi udvarlását: 1576. junius 24-én megtartották a fényes lakadalmat s gróf Zrinyi Katalin a *szigetvári hős* leánya, Forgách Imrében nem csak szerető férjet, de első házasságából született gyermekei részére második atyát, tisztalelkű becsületes gondviselőt is talált.[2]

Felesége óhajtására ezután Forgách átköltözködött Bicse várába, megosztván Zrinyi Katalinnal egy nő vállára, kiváltképen a rosszakaratú Thurzó atyafiság miatt, súlyosan nehezedő gyámi teendőket. Különösen sok gondot okozott neki a roppant kiterjedésű jószágok igazgatásán kívűl mostoha gyermekeinek s köztük a már 10 esztendős Györgynek, Magyarország későbbi hírneves nádorának neveltetése, főleg a család szaporodása után, úgy, hogy bár műveltsége és tanúlmányainál fogva maga is képes lett volna ugyan a gyermekeket oktatni, de nagy elfoglaltsága akadályozta őt ebben s oly nevelő után kellett néznie, kinek vezetése alatt György úrfi

[1] Anno Domini 1569 die vero nona Januarii conjugem meam pientissimam atque amantissimam Magn. Elisabet de Perén . . . desponsatam, quidem mihi ante nuptiarum celebrationem, ac nunquam ante a me visam, duxi in uxorem legitimam.

[1] L. alább.

[2] L. erre vonatkozólag ifj. Kubinyi Miklós munkáját: Thurzó György nádor levelei nejéhez stb. A bevezető életrajzban.

születéséhez s a világban elfoglalandó állásához méltóan fejlődhessék.

Nem lehetetlen, hogy ha *Huszár Gál* még életben van, választása épen erre esik, de a tudós férfiú, mint már említettük, az országosan dühöngő pestis áldozata lett, a bicsei protestáns prædikátor *Berger Péter* pedig úgy látszik nem volt alkalmas erre a czélra. — Nem ment tehát oly könnyen a dolog, mint teszem fel napjainkban, midőn a nagybirtokú aristokratia mellett a középsorsú ember is kiváló neveltetésben részesítheti gyermekeit, és Forgách Imrének minden bizonynyal sokat kellett fáradnia, a míg oly nevelőre tett szert, a minővel abban az időben széles Magyarországon kevesen dicsekedhettek, s a ki Thurzó Györgyöt, egykorú illetékes bírálók véleménye szerint, fejedelmi sarjakhoz is méltó nevelésben részesítette.[1]

E férfiú Eccardus Kristóf bölcsész és orvostudor volt, ki Szászországból valószínűleg Forgách Imre egyenes meghívására jött hazánkba s könnyen hihető, hogy már külföldi tartózkodása alatt ösmerte őt Forgách, vagy valamelyik vele összeköttetésben álló német tudós ajánlotta.[2] Akármint legyen a dolog, elég az hozzá, hogy Eccárd, György úrfi nevelésének befejezte után is megmaradt Forgách Imre udvarában, mint annak barátja és házi orvosa.[3]

Időközben Zrinyi Katalin, Mária majd Ilona nevű leánygyermekekkel örvendezteté meg férjét, de örömük csak akkor lett teljessé, midőn 1580. deczember 14-én első fiuk született, kit Forgách nagyhírű vitéz bátyja tiszteletére *Simon*nak kereszteltetett.

A leányok szépen növekedtek s számuk elég gyorsan szaporodott, a fiúgyermekekhez azonban nem volt szerencséje a szülőknek, mert pár év múlva az egyetlen *Simont* is elvesztették. *Az úr adta, az úr vette el, áldassék szent neve érte*, sóhajt fel naplójában 1585. junius 12-én Forgách, mikor az isteni gondviselésbe vetett hite, fájdalmát már kissé enyhítette.

Mert ebben az esztendőben kettős csapást mért reá a gondviselés, egyetlen fia után alig két hétre 1585. április 26-án szeretett hitvestársát is elveszítette.

1585. márczius 11-én már borús sejtelmek vették körül Zrinyi Katalint. Férje mint Trencsén vármegye főispánja hivatalos dolgaiban távol levén, a leggyöngédebb szavakban kéri őt, hogy siessen haza mentül elébb, mert már napról-napra «*nehezebb.*»

«Szívvel ajánlom kgdnek az holtomig való szolgálatomat, és az én tiszta szívből való szerelmemet, mint szerelmes szívem lelkem, én édes egyetlen egy uramnak» írja Bicséről keltezett levelében, ismételten kérve férjét, hogy ha szereti őt, hát ne késsék sokáig.[1]

Alig múlt el egy hónap s a kis Simon, ki még a levél írásakor egészséges volt, április 13-án meghalt. E váratlan csapás roppant befolyással volt az anya szenvedő állapotára, ki miután egy leánygyermeknek életet adott, 38 éves korában bánatos férjét másodszor is özvegygyé tette.[2]

Olvasva azon sorokat, melyeket Forgách Imre naplója ide vonatkozó részében elhúnyt felesége emlékezetének szentel, első pillanatban szinte csodálkozunk rajta, hogy az ennyire lesújtott s már ötvenhez közeledő férfi újabb házasság kötésére szánta magát.

Pedig jól meggondolva a dolgot nincs okunk ezen csodálkozni, mert a mint első felesége halála után szíve sugallatát követve nősült, úgy most a józan ész tanácsára hallgatott, mely azt követelte, hogy kisded leánykáinak anyát adjon.

Legkevésbé sem lehet feladatom elhatározását bővebben indokolni s annak helyes vagy helytelen volta felett ítéletet mondani, mert utóvégre is megházasodni minden nőtlen embernek jogában állott 300 évvel ezelőtt ép úgy mint ma, Forgách Imre ez elvitázhatlan jogához pedig még a kötelességérzet is járult, és hogy nem utolsó kérőnek tartották 45 éves korában sem, eléggé bizonyítja, hogy harmadik felesége Kata Szidónia tescheni herczegnő, Ágost szász választófejedelem unokahuga lett.

Hogy jutott eszébe e különben nem nagyravágyó s eléggé visszavonúltan élő magyar fő-

[1] L. Thurzó György nádor leveleit id. h.

[2] Ilynemű összeköttetései mellett több adat bizonyít, p. o. Gommer is, Heraclides történetírója, neki ajánlotta Wittembergben megjelent munkáját.

[3] L. alább.

[1] Deák Farkas: Magyar hölgyek levelei.

[2] Forgách alig talál szavakat fájdalma kiöntésére s határtalanúl magasztalja elhúnyt hitvesét. Ebből azonban bőven kijutott Perényi Erzsébetnek is, még inkább pedig a harmadik feleségnek.

úrnak idegen földről s pláne uralkodóházból választani magának hitvestársat, arról hallgatnak az emlékek; még legvalószínűbb az a föltevés, hogy az említett szászországi tudós Dr. Eccardus Kristóf befolyásolta őt e tekintetben, ki még hazájában ösmerhette a herczegnőt s minden jót remélt e frigytől, mely urát koronás főkkel hozta összeköttetésbe.

Imre úr azonban, mikor már megerősödött elhatározásában, nem vágott bele mint mondani szokás «*Hű bele Balázs!*» módjára, mert bölcsen kellett tudnia, hogy bármilyen jól hangzott is nálunk országszerte a Forgách név, a külföldön még sem lehetett oly nagy nimbusa, hogy a szász választófejedelem, egyszerű föllépésére minden habozás nélkül odaigérje huga kezét egy előtte ösmeretlen magyar főembernek, ha mindjárt Forgáchnak hívták is!

Báthory István lengyel királyhoz fordúlt tehát, hogy mint közelről való atyjafia vesse közbe magát ez ügyben s eszközölje ki számára a herczegnő kezét.

A lengyel király, ki Forgách Imre édes anyjának elsőfokú unokatestvére volt,[1] szivesen hajlott kérésére s 1585. szeptember 4-én kelt levelében Ágost szász választófejedelemtől ünnepélyesen megkérte Kata Szidónia szász herczegnő kezét öcscse számára, elmondván levelében, hogy Forgách, ki már két ízben volt nős, javakorában lévő férfi, neki rokona s Magyarországon előkelő főember.

Báthory fellépése nem tévesztette el hatását, s a szász választó készséggel nyilvánította a maga beleegyezését, természetesen azon föltétel alatt, ha maga az érdekelt sem idegenkedik az összeköttetéstől és ha a hitbérre nézve megegyezhetnek.

A lengyel király azonban ugyanakkor, midőn a választó fejedelemhez írt, Kata Szidónia herczegnőnél is elvégezte már levele által kérői tisztét[1] és Forgách ily körülmények között haladéktalanúl útnak indította követét Eccard Kristófot, hogy kedvező válasz esetében a herczegnővel jegyet is váltson.

A dolog tehát igen gyorsan fejlődött. 1585. szeptember 26-án Forgách nagy hálaadással jegyzi naplójába, hogy követe a herczegné jegygyűrűvel már visszaérkezett s a házasság a következő év folyamán meg is történt, a fejedelmi menyasszonyhoz illendő pompával.[2]

De boldogságuk, a mennyiben ezt a szót házaséletük jellemzésére Forgách följegyzései alapján joggal alkalmazhatjuk, — nagyon rövid ideig tartott, mert a herczegnő 1589-ben Ghymes várában örökre lehúnyta szemét s a nagy fájdalomtól megtört Forgáchnak, mint ezt naplójában olvassuk, nem volt annyi ereje, hogy e gyászesetet sajátkezűleg jegyezze föl. Iródeákjára bízta, a ki elég hanyagúl teljesítette feladatát,[3] maga pedig búbánatnak adván fejét, nem gondolt többé új házasságra, hanem leányai gondviselését Zay Péter özvegye poltári Sós Klárára bízván,[4] eltemetkezett könyvei közé, a családi napló folytatását is abban hagyva. Egyetlen egyszer nyitotta még fel e sok szomorúságra emlékeztető

[1] E leveleket kiadta Mocsáry: Nógrád vármegye esmertetése IV. k. 178. kk. ll.

[2] Mocsáry id. m.

[3] A halálozásnak sem évét, sem napját föl nem jegyezte, s e tekintetben Deák Farkas tanúságtételén sem okúlhatunk, kinek értesülése szerint Forgách Imre 1587. elején tartotta kézfogóját herczeg Lauenburg (így) Szidóniával, de már 1588. julius 25-én azt írja *Forgách Ferencz a történetíró* Simon bátyjának Bicséről, hogy Forgách Imre nejének *Sziléziában* történt elhalálozása miatt vigasztalhatatlan (Deák Farkas id. m. 16. l. jegyzet). Nem is említve, hogy e levél már tartalmánál fogva hamis, mert a herczegnő *Ghymes várában* halt meg, meg nem foghatjuk, miként láthatta Deák Farkas Forgách Ferencz történetírónak 1588. julius 25-én keltezett levelét, mikor *Forgách Ferencz történetíró 1577. január 19-én már meghalt.* Mindamellett én utána néztem a n. múzeum levéltárában, a honnan állítólag közölte, de kutatásaim sikertelenek maradtak. — A levél keltezésének esetleges hibás olvasása sem deríti föl előttünk a nagy ellentmondás okát, mert hiszen Forgách Ferencz halála és testvéröcscsének Kata Szidónia herczegnővel történt egybekelése között legalább is 10 esztendő folyt le s így azt a levelet semmiképen sem írhatta a váradi püspök, de hogy ki írta annak egyedül a jó Isten a megmondhatója!

[5] Rokon ági összeköttetésüket a következő táblázat mutatja (Mocsáry: Nógrád vármegye IV. 169. l.):

Telegdy István
(Bebek Margit).

Katalin (somlyai Báthory István erdélyi vajda).	Eufrosina (albesi Zólyomy László).
Báthory István lengyel király.	Zólyomy Kata (ghymesi Forgách Zsigmond)

könyvet, hogy első szülött Mária leányának mennyegzőjét följegyezze, kit 1596. január 25-én (az ó-naptár szerint) Révay Péternek a későbbi hírneves koronaőrnek adott feleségül.

1598. április 1-én Zsuzsánna leányát is eljegyezte Révay Ferencz, ezt azonban a lakadalom után maga a vő jegyezte be a családi naplóba, mert Forgách Imrét úgy látszik már nem érdekelte semmi és rövid idő múlva ezután az 1599. év folyamán meg is halt.[1] Halálának idejét és körülményeit közelebbről meg nem határozhatjuk, mert a följegyzéseknek itt vége szakad, anélkül, hogy az ő emlékezetét ezen a helyen megörökítette volna valaki. Utolsó fennmaradt levelében Révay Ferencznek ad a házaséletre vonatkozó bölcs tanácsokat[2] s hogy e részben alig lehetett volna valaki nálánál illetékesebb, azt hiszszük, nem szükséges bizonyítani.

A Forgách nemzetség leszármazási tábláján Imre következetesen gyermektelennek van feltüntetve s ezt Nagy Iván, ki jobbára Mocsáry adatait használta, még azzal is tetézi, hogy leányait a másik ágon álló *Forgách Péternek* tulajdonítja. — Minthogy azonban gersei Pethő Orsolyától ennek is származtak gyermekei, a legnagyobb zavar mutatkozik a családfán, minélfogva nem tartjuk feleslegesnek, minden további tévedések elkerülése czéljából, a következő táblázatot állítani össze, megjegyezvén, hogy e tekintetben kizárólag a napló adataira szorítkozunk:

Forgách Zsigmond
– (Zólyomy Kata).

Simon	Ferencz	Pál	Imre
l. Nagy Iván munkáját.	váradi püspök megh. 1577 január 19.	† 1578 febr. 12.	aranysarkantyus vitéz, Trencsén vármegye főispánja 1540—1599. (1. Perényi Erzsébet 1555—1575. 2. gróf Zrinyi Katalin 1548—85. 3. Kata Szidonia szász herczegnő † 1589.)

Első nejétől:

Mihály	Judit	Kristóf	Imre
1571—1572.	1573—1574.	1574. 13 óráig él.	1875. 3 óráig él.

Második nejétől:

Mária	Ilona	Simon	Zsuzsánna	Dorottya	Julianna
sz. 1577 márcz. 31.	szül. 1578 febr. 25.	1580—85.	1582 jan. 1.	1584—85.	1586 április 26.

Egybefűzni a följegyzésekben elszórt más genealogiai adatokat, ez alkalommal nem tartom szükségesnek. Használja fel, egészítse ki azokat, vagy pótoljon velök hézagot, kiki tetszése szerint.

Meg kell azonban említenem, hogy az egyes följegyzések legalább a családi naplónak általam használt példányában nem következnek időrendben egymásután, és nem kizárólag Forgách Imre kezétől származnak.

Hogy ki és mikor kezdette meg annak vezetését? nem nehéz dolog eldöntenünk; a legelső bejegyzés ugyanis az 1545. évet viseli homlokán, alá pedig a Forgách Imre neve van írva. — Ha tudjuk, hogy ő ebben az időben *öt esztendős gyermek* volt, nem szükséges bizonyítgatnunk, hogy e bejegyzés jóval később keletkezett, még pedig a legtöbb valószínűséggel 1576 után, a mikor Forgách, Thurzó Ferencz özvegyét nőül vette, mert első felesége életében, a vele közelebbi összeköttetésben sem álló Zrinyi és Thurzó családok benső viszonyait nem állott érdekében ennyire figyelemmel kisérni.

Azt a föltevést pedig, hogy a Thurzók vagy Zrinyiek lettek volna e családi naplónak első birtokosai, lerontja az a körülmény is, hogy az 1548-iki bejegyzés alatt a *Perényi Mihály* nevét olvassuk, kinek *Erzsébet* leányát Forgách Imre 1569-ben nőül vette. Ha most meggondoljuk, hogy Mihály úr 1557-ben, tehát *leánya lakadalma előtt 12 évvel már meghalt* s így az a föltevés, hogy talán Forgách Imre családi naplójába iktatta be utólagosan saját gyermekeinek és atyjafiainak születésrendjét, — magától összeomlik: arra a következtetésre jutunk, *hogy e följegyzéseket ő kezdette meg*, még pedig szükségképen 1557 előtt, és Forgách utána örökölte a könyvet s tőle kapott kedvet a följegyzések folytatására.

Ebből egyszersmind az is világos, hogy Forgách legjobb esetben is csak 1569 óta vezethette a naplót, és minden tőle származó bejegyzés az 1569. esztendőnél hamarább nem keletkezhetett, a Zrinyi és Thurzó nemzetségekre vonatkozók pedig, daczára hogy jóval régibb eseményeket foglalnak magukban, mint említettük, épenséggel 1576 után lettek abba beiktatva.

Ezek szerint tehát a napló 1545-től 1598-ig történt családi eseményeket tartalmaz. Vezetését pedig valószínűleg 1548-ban, de mindenesetre 1557 előtt kezdette meg *Perényi Mihály*, 1569-től 1596-ig *folytatta Forgách Imre*, és bevégezte azt

[1] Révay Ferencz írja a naplóban reá vonatkozólag

Révay Ferencz, de ha szinte volt is rövid ideig az ő kezében, kétségtelen, hogy ismét visszakerült a Forgách család levéltárába, s arról a szintén közelről érdekelt Thurzók is másolatot készíttettek.

* * *

1545. szeptember 14-én született a világra gróf Zrinyi Miklósnak, ki a török szultán Szolimán által ostromlott Szigetvár védelmében a hazáért vitézül meghalt, gróf Frangepán Katalintól *János* nevű fia.

1546. február 11-én született gróf Zrinyi Miklós és Frangepán Katalin leánya *Ilona*, előbb guthi Országh Kristóf országbíró felesége, kitől gyermekei nem származván, másodszor Balassa István Detrekő és Tapolcsán várak urához ment férjhez, s ettől származott *Menyhért* nevű fia.

1548. április 30-án született gróf Zrinyi Miklós és Frangepán Katalin leánya, *Katalin*, előbb Thurzó Ferencz, később Forgách Imre hitestársa.

1548. április 21-én d. e. 10—11 óra között született Perényi Ferencz fia *György*. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1551. márczius 5-én Perényi Mihályné *Hagnin Katalin* meghalt Bécsben.[1] (Perényi Mihály feljegyzése.)

1552. deczember 11-én született Perényi Ferenczcznek nagy-idai várában *Ferencz* fia. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1553-ban született pelsőczi Bebek Györgynek, *Margit* nevű leánya Krasznahorka várában. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1553-ban Perényi Ferencznek Nagy-Ida várában egy *Zsófia* nevű leánya született. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1554. augusztus 17-én született Perényi Mihály leánya *Magdolna*. (Perényi Mihály feljegyzése.)

1555. aug. 14-én született Perényi Mihály leánya *Erzsébet*. (P. M. jegyzése.)

1557. deczember 25-én Perényi Mihály Munkács vára alatt meghalt.

1558. szept. 8-án született néhai Perényi Mihály Zemplén vármegyei főispán és királyi pohárnokmesternek *Borbála* nevű posthuma leánya.

1565. október 13-án született *Léthava* várában Bethlenfalvi Thurzó Ferencz leánya *Anna*.[2]

1567. szeptember 2-ára virradólag született ugyanott Thurzó Ferencz fia *György*.

1569. január 9-én tartotta lakadalmát ghymesi báró Forgách Imre aranysarkantyús vitéz, *Perényi Erzsébettel*, néhai Perényi Mihály és kevendi Székely Katalin leányával a zétényi és folytatólag a nagy-idai kastélyban.

1570. október 31-én született Thurzó Ferencznek *Léthava* várában *Orsolya* leánya.

1571. november 3-án született Thurzó Ferencznek *Katalin* nevű leánya.

1571. deczember 1-én született Nagy-Idán Forgách Imrének Perényi Erzsébettől első fia *Mihály*. Meghalt 1572. október 9.

1573. február 26-án született Ghymes várában Forgách Imrének *Judit* leánya, kit márczius 11-én *Huszár Gál* komjáti prædikátor keresztelt meg. Meghalt 1574. márczius 8-án.

1574. szeptember 9-én született és kereszteltetett meg *Czeglédy János* prædikátor által Forgách Imre *Kristóf* nevű fia. Élt 13 órát.

1575. február 8-án halt meg Ormosd várában Perényi Erzsébet nagyatyja *Székely Lukács* 71 éves korában. Eltemettetett az atyja által ugyanott épített kolostor kriptájában.

1575. márczius 8-án halt meg Nyaláb várában *Perényi István*.

1575. április 2-án született Czobor Imrének Perényi Borbálától *Mihály* nevű fia Sassinban.

1575. junius 25-én született Forgách Imrének hasonlóképen *Imre* nevű fia. Élt 3 órát.

1575. julius 3-án Forgách Imréné *Perényi Erzsébet* meghalt Nagy-Idán, eltemettetett az ottani templom sírboltjába.

1575. október 23-án, azaz az általa megjövendölt napon *Huszár Gál* pápai prædikátor meghalt pestisben.[1]

1576. junius 24-én tartotta lakadalmát Forgách Imre Bicse várában Thurzó Ferencz özvegyével gróf Zrinyi Katalinnal.

Jelen voltak a következő atyafi főrendek: Forgách Simon, Krusich János, Balassa János, Balassa István, Révay Mihály, Révay Ferencz, Dóczy Gábor, Forgách Péter, Telekessy István, Óváry Gáspár, Forgách Miklós és mások.

1576. julius 24-én született Bajmóczon, Thurzó Elek fia: *Szaniszló*.

1576. november 20-án meghalt pestisben Péchy Gáspár a classikus nyelvekben jártas tudós férfiú, Forgách Imre sógora.

1577. márczius 31-én született Bicse várában Forgách Imrének Zrinyi Katalintól *Mária* nevű leánya.

[1] Ennek halála után az 1552. év pünkösd harmadnapján tartotta lakadalmát Ormosd várában Székely Lukács leányával, Katával, kitől itt felsorolt gyermekei származtak. *Szalay Á.*: Négyszáz magyar levél. 92. l.

[2] «*privigna mea optima elegansque virgo*» mondja felőle Forgách. Világos tehát, hogy a bejegyzés 1576 után eszközöltetett.

[1] L. erre vonatkozólag: Hol és mikor halt meg Huszár Gál? cz. közleményemet. *Magyar Könyvszemle* 1888. évf.

Megkereszteltetett április 12-én Pongrácz Gáspár és felesége Szunyogh Zsófia, Madachány Pál Trencsén vármegyei alispán, Sembery Boldizsár, és budetini Szunyogh Raphael, mint keresztkomák jelenlétében.

1577. január 19-én ghymesi *Forgách Ferencz* Imre testvérbátya Páduában meghalt.[1]

1578. február 12-én *Forgách Pál* Komjátiban meghalt, ki nőtlen ember lévén, jószágát testvérei Forgách Simonra és Imrére hagyta.

1578. február 25-én született Bicse várában Forgách Imre leánya *Ilona*, kit márczius 11-én keresztelt meg Berger Péter bicsei prædikátor ; Pongrácz Miklós, budetini Szunyogh Raphael, neczpáli Just András és felesége Mérey Anna, valamint Ochkay Jánosné peleskei Eördegh Orsolya asszony, mint keresztkomák jelenlétében.

1579. május 23-án Forgách Imre mostoha leányát *Thurzó Annát* Forgách Simon ajánlatára *Perényi Györgynek* eljegyezte.

1580. deczember 14-én született Forgách Imrének Bicse várában *Simon* nevű fia. — Keresztkomák voltak : Ostrosich András Illava várának ura, feleségével Sárkándy N. asszonynyal, és Madachány Pál Trencsén vármegye alispánja.

1582. január 1-én született Forgách Imrének *Zsuzsánna* leánya Bicse várában. Megkereszteltetett Berger bicsei prædikátor által, Szunyogh János Budetin várának ura, Felső-Kubinyi Jakab és Ocskay Jánosné Eördegh Orsolya asszony «*faemina lectissima*» mint keresztkomák jelenlétében.

1582. «Ez mai napon vette ki az Úr Isten *Forgách Pétert* ez világból, az Forgách Miklós apját Pereszlént, az maga házában, kinek az Úr Isten legyen kegyelmes.»

1583. január 5-én született Forgách Imrének Bicse várában *Judith* leánya. A keresztelőn komák voltak : Just András a királyi tábla assessorja, Owcharskói Eördegh Orsolya, és Kubinyi Jakabné Beniczky Borbála asszony.

1583. február 23-án Forgách Imre Rudolf király adománya alapján Trencsén vármegye főispáni székébe ünnepélyesen beiktattatott és ezen a napon a kamarai kiküldöttek *Trencsén vár* birodalmába is bevezették.[2]

1583. junius 28-án Forgách Imre főispáni hivatalában megerősíttetvén, az esküt Trencsén vármegye rendei előtt letette.

1584. február 6-án Forgách Imrének Bicse várában *Dorottya* nevű leánya született. Keresztkomák voltak : Nádasdy Ferencz, Tamás nádor fia és peleskei Eördegh Orsolya asszony. Meghalt 1585. május 7-én.

1584. márczius 13-án Forgách Péterné gersei Petheő Orsolya Pereszlénben meghalt.

1585. április 13-án Forgách Imre egyetlen fia Simon meghalt Bicsén, eltemettetett Rajecz városban.

1585. április 26-án Forgách Imréné gróf Zrinyi Katalin, miután *Juliánna* nevű leányának életet adott, Bicse várában meghalt. Eltemettetett Rajeczen.

Kesergő férje[1] sírkövére a következő sorokat vésette :

«Catharinæ meæ svavissimæ : Emericus Forgách :
Hic pietatis honos hæc sunt pia dona mariti
Cui multum CATARINA fui dilecta ZERINI
Ergo video FORGACH, quæ nam pius hic mihi conjunx :
Jam quoque post obitum monumenta dicavit amoris.»

1585. szeptember 26-án *Dr. Eccardus Kristóf* Forgách Imre udvari orvosa[2] követségéből megérkezvén, ura számára *Kata Szidónia szász herczegnőtől* jegygyűrűt hozott.

Év és nap nélkül : Kata Szidónia szász herczegnő Forgách Imre hitvestársa *Ghymes* várában meghalt. Eltemettetett *Tessenben.*[3]

1596. január 25-én (az ó-naptár szerint) tartotta lakadalmát Révay Péter Forgách Imre és gróf Zrinyi Katalin első szülött leányával *Máriával*, Forgáchnak morvaországi *Brunó* várában.

1598. április 1-én Révay Ferencz eljegyezte Forgách Imre és gr. Zrinyi Katalin leányát *Zsuzsánnát*, Nyitrán.

1598-ban tartotta lakadalmát Révay Ferencz Forgách Zsuzsánnával, Forgách Zsigmond nógrádi főispánnak (a Simon vitéz fia) *Tapolcsán* városában.[4]

[1] A váradi püspök és történetíró halálára vonatkozó eme följegyzés már régóta ösmeretes Mocsáry id. m. után, Toldy Ferencz Forgách életrajzában (Monumenta Hung. hist. tom. XVI.) már föl is használja ezt, mint fentebb láttuk azonban Deák Farkas nem tartja hitelesnek, különben nem mondaná a történetírót még 1588-ban is élőnek.

[2] Tudvalevő dolog, hogy Trencsén vár birtokával együtt járt a főispánság, és Forgách csak 1583-ban szerezte azt meg, nem pedig 1560-ban mint Thallóczynál olvassuk ; utána Illésházy István lett annak örökös birtokosa.

[1] A följegyzés alá következőképen írta nevét : Emericus Forgach mærens ac lugens scripsit.

[2] «Excellentissimus doctor . . . meus medicus.»

[3] Érdemesnek tartom az erre vonatkozó feljegyzést egész terjedelmében ide iktatni :

«Illustrissima Sidonia Catharina dei gratia Saxoniæ, Angariæ, Westphaliæ ac Teschiniensis Ducissa. Mauritii Caroli quinti Imperatoris mallei ex germana sorore, atque Augusti Electorum potentissimorum neptis, paternum genus ducens recta linea a maximis romanorum imperatoribus, Lothario, Henrico Aucupe, Ottone primo, secundo et tertio. Emerici Forgách Comitis Trinchiniensis et Liberi Baronis in Ghymes, divi Stephani Poloniæ Regis propinqui Conjunx vitæ ipsi marito charior, vitam cum morte commutavit, *in Castro Hungariae Ghymes.* Anno : (üres hely) *Tessinii* sepulta. Cujus anima Deo vivit, vivat, vivatque.»

[4] Különös, hogy nem az örömapa birtokán tartatott a lakadalom, és így téved Deák Farkas, midőn a *Kom-*

Ezek után kevés mondani valóm van hátra.

A följegyzések eredeti példányát a nemzeti múzeumban őrzött gróf Forgách család levéltárában hasztalanúl kerestem, sőt úgy látszik, hogy már Mocsáry is csak töredékesen ösmerte, máskülönben alaposabban állította volna össze nemzedékrendjüket. Dr. Szádeczky Lajos azonban a Forgách grófok kemenczei és csákányi levéltárát az 1887-ik év tavaszán átvizsgálván, erről írott és a «*Századok*» 1887. évi 6-ik füzetében közzé tett jelentésében Forgách Imre naplójáról is megemlékezik, mint a melynek «*kevés szavú rövid feljegyzéseiben egy főúri család megható regénye tárúl fel előttünk*» (i. h.). Ennek tartalma, Forgách Imre gyermekeinek születési és halálozási rendje, s midőn a kemenczei levéltárral együtt a n. múzeumba került, volt alkalmam azt közelebbről megtekinteni, s meggyőződni arról, hogy az eredetinek csak igen rövid kivonata és kizárólag Forgách Imre családi ügyeivel foglalkozik. Ezt különben már címe is elárúlja s a «*Liberorum d. Emerici Forgách diarium natalium series*», összesen 8 lapra terjed és 17 bejegyzést foglal magában, s köztük van a Forgách Ferencz történetíró halálára vonatkozó is. Kétségtelen tehát, hogy Mocsáry ezt használta. — Szádeczky egész terjedelmében közölte a kis diariumot, melynek adatait valaki jóval később jegyezgette össze az általunk ösmertetett naplóból, az idő, név és hely pontos meghatározásán kívül egyébre ki nem terjeszkedve.[1]

Talán mondani is felesleges, hogy Forgách Imrének most ösmertetett naplója egyetlen magyar bejegyzésen kívül, egészen latinul van szerkesztve. Némelyek az eredeti szövegnek is vehetik hasznát, én azonban csak a lényeg, a tartalom közlésére szorítkoztam ez alkalommal, nem fordítást, mely néha a bőbeszédű eredeti után igen hosszúra terjedne, de rövid kivonatokat nyújtva, a genealogiai adatok pontos felsorolásával.

Nevek és dátumokról lévén szó, hitelességükből azt hiszem ez által semmit sem veszítettek.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

játiról kirobogó kocsikról beszél; pedig kétségtelen, hogy Forgách Imre még akkor életben volt, és a betegeskedés sem igen szokott ilyenkor akadály lenni.

[1] N. múzeum gr. Forgách levéltár fasc. A. nr. 440.

POGÁNY MIKLÓS CZÍMERLEVELE 1447. ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

I.

Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernator tibi circumspecto Nicolao Pogan civi civitatis Thordensis salutem et omnis boni continuum incrementum. A claro lumine troni principis velud a sole radii nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a principe sic dependeret liberalitate, ut non sit dare alicuius generositatis insignie, quod a gremio non proveniat principis claritatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus, quibus tu sub locorum et temporum varietate iuxta tue possibilitatis exigentiam cum sumpme fidelitatis constantia et sollicitudine indefessa sacre regni Hungarie corone et expost nobis studuisti, eoque ferventius et diligentius in antea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honoribus et gratiis a nobis conspexeris fore insignitos, tibi tuisque heredibus et posteritatibus universis hec arma et nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta ac distinctius expressata, animo deliberato, et ex certa nostra scientia *auctoritate nostre gubernationis* dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus de plenitudine specialis gratie, concedimus et presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et posteritates universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis similiter utentium a modo in antea et in posterum ubique locis, in preliis videlicet et hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus scilicet et militaribus, nec non sigillis, anulis, torquis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et nobilitatis sincere titulo, quali vos a quibuslibet conditionis, dignitatis et preeminentie atque status hominibus dici, nominari ac reputari, gerere, gestare ac omnibus et singulis generis *(igy)* honorum et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni Hungarie similiter armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, uti, frui et gaudere atque potiri valeatis, gaudeatis itaque de tali singulari et specialis gratie antidoto et merito exultetis, ac ampliori studio ad honorem nostrum vestra deinceps et in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore nostro preventos conspicitis et omne *(igy)* gratiarum. In cuius rei

POGÁNY MIKLÓSNAK HUNYADI JÁNOS KORMÁNYZÓTÓL 1447. ÉVBEN NYERT CZÍMERE.

memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras pendentis sigilli nostri quo uti gubernator regni Hungarie utimur, munimine roboratas duximus concedendas. Datum in Themeswar, feria sexta proxima ante festum beati Galli confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo.

Így szól az oklevél, melynek hártyára irott eredetijét a gr. Bethlen család letéte gyanánt a M. Nemzeti Múzeum levéltára őrzi. Függő pecsétje, mely a Hunyadi János köriratos címerét veres viaszba nyomva ábrázolá, már nincs meg.[1]

A címer magyar szokás szerint az oklevélnek felső jobb sarkán, diplomatikus kifejezés szerint: az oklevél kezdeténél vagy fejénél[2] foglal helyet. Külön leirását azonban nem tartották szükségesnek az oklevél szövegében is közölni.

A vörös mezejű tárcsa-pajzsban 3 hármas boglárú koronából[3] előtűnő, balra néző, természetes színű pelikán mutatkozik, a pajzs felső jobb sarkára helyezett természetes színű csőr-sisak fölött hasonló oromdísz, a korona aljából leomló, fel s alá lengő, sárgás-fehér[4] bélésű vörös takaró-foszlányokkal.

A pajzs azonban, melynek jobb és felső oldala (árnyékolással) vastagabbnak van rajzolva s alúl a tárcsa-pajzsoktól eltérőleg kicsucsosodik, — kissé balra dől, s felső baloldalán a szokottnál merészebben előrenyúló csúcsban végződik. Ebbe tartja előre nyakát a pelikán, kissé jobbra térve el a pajzs tengelyétől, mi heraldikai szempontból kétségtelen hibája a különben jól tervezett címerképnek. Helyesebb a testtartás az oromdísz pelikánjánál, mely hátraszegezvén fejét, csőrét merészebben fölemeli, mi által azonban előtűnő teste valamivel megkisebbedik. Különben e helyen már a keret közelsége is kényszeríté a festőt, hogy a sisak fölé alacsonyabb madarat rajzoljon.

Az egész címerkép arany táblán nyugszik, melynek a korona színét viselő világos-sárga arabeszkjei előkelő ízlésre és a diszítő rajzban is jártas címerfestőre vallanak. Keret gyanánt egyszerű széles zöld csík veszi körül, melyben egymástól csekély távolságra a jobb és alsó oldalon sárga-zöld, a bal és felső oldalon zöld-sárga vonalok futnak végig.[1]

A színek elhelyezése ha nem is mintaszerű, de ízléses és a heraldika főszabályait föltűnőbben nem sérti. A színre fém elve ugyan nincs szigorúan megtartva, de a koronának sárgára festésével a középkori heraldika általában meg szokott elégedni, a fémnek az oromdísz (arany alapon nyugvó) koronájánál pedig egyáltalában nem lehetett volna már helye. S bizonyára, hogy e fenyegető hibát elkerűlje, választotta a festő a sárga színt a koronához. A készen levő arany alapra arany-koronát már nem festhetett.[2] A pelikán színe pedig mint természetes szín, bármely alapszínen jogosúlt.

Növeli az egész kép heraldikai és festői harmoniáját a takaró és bélése színeinek a pajzs és a pelikán színeivel való megegyezése, az arabeszkek játékának a foszlányok lengéséhez alkalmazkodása s még tökéletesebbé teszi az összes élénk *színeknek* a ragyogó *fém-alapra* való helyezése.

E benyomást azonban az eredeti címerlevél némileg mérsékli. A minek első sorban természetesen ez oklevélnek tisztes korával járó törődöttsége és kopott volta az oka. Ezenkívül a színek sem teljesen azonosak a mellékelt másolatéval. A korona színe az eredetin valamivel sárgább, bár még mindig elég világos; a vörös pedig halványabb, hogy úgy mondjam: fakóbb.

Végűl a pelikánok a takaró-béléssel együtt azt a különös tüneményt mutatják, hogy először a pelikán természetes színét viselték s csak ké-

[1] Ez az a pecsét, mely a «pendens sigillum nostrum, quo uti gubernator regni Hungariæ utimur» stb. alatt értendő. Pajzsát, melyben ágon álló holló, gyürű nélkül, feje mögött félhold látható, — angyal tartja. Körirata: S. Johannis D. Huniad regni Hu(n)garie gubernator(is) etc. (V. ö. 1446-ból: Orsz. Levéltár. Dl. 13936; 1447-ből: Dl. 33127.)

[2] In principio seu capite literarum . . .

[3] Ennek a koronának — itt mellesleg megvallom — nem tudok ezuttal különös fontosságot tulajdonítani. Mert mint a czímerkép szerves része és nem mint csupán a sisak különös dísze jelenik meg. S másfelől úgy tűnik föl előttem, hogy ennek a koronának a ragyogását kevésbbé emelte az a körülmény, hogy a kitől eredt, a kormányzó szintén csak czímerében s ott is csak később viselte a koronát és nem a fején. (Ámbár még ott sem viselte, mert Hunyadi V. Lászlótól nyert megbővített czímerét sohasem használta.)

[4] Lehet mondani, hogy a pelikán színének felel meg.

[1] Az eredeti szerint. Másolatunkon e vonalak barnás ezüst színe eltér az eredetinek *sötét-zöld* színétől.

[2] Az eredetin megállapítható, hogy — a képet megrajzolván — előbb az arany-alapot készítette el a czímerfestő s csak aztán fogott a színek felrakásához.

sőbb — talán heraldikus kifogásra — lettek tiszta fehér színnel bevonva, mely azonban ma már félig-meddig lekopván, az avált meszelés kétes benyomását kelti. Színes másolatunk ezt a körűlményt nem is sejteti, de úgy vélem híven reprodukálni egyátalában lehetetlen is.

Lényeges a különbség az arany-alapnál is. Másolatunk síma fehér papirra *nyomott* festéke, habár csak bronz, mégis tetszetősebb az eredetinek kissé durva hártyára (tojásfejérjével) *ragasztott* arany-lemezénél, mely azonkívűl idő folytán kissé össze is töredezett. Azonban mivel tiszta, lemez-arany, ha nem is egyöntetű, de ragyogóbb s mélyebb ügyes utánzatunknál.

Nagyságra nézve a Berényi családnak a Turulban is közzétett [1] czímerével egyezik meg legjobban.

II.

Armálisokat paraszt-származású vagy (még inkább) birtokos nemes embereknek osztogattak a kései középkorban, — az állam fejei: a koronás királyok. A tordai Pogány Miklós esete tudtunkra az első, hogy *városi polgárt* ér e kitüntetés, az állam fejétől ugyan, a ki azonban *nem koronás király.*

E két körűlmény találkozása első pillanatra érdekessé teszi czímerlevelünket, s kiemeli eddig felkutatott társainak ékes sorozatából.

Tudjuk, Zsigmond király kezdé nálunk — külföldi mintára — sűrűbben adományozni az érdem-jutalmazás emez olcsóbb fajtáját. Azonban a czímer sohasem gyökeredzett nálunk a nemesi társadalom mélyebb szervezetében, miként a hűbéri és lovagi élet szabályos formái közé szorúlt nyugoton. Fölvehette és viselhette — valamint nevét — bármely birtokos nemes a czímert is, mely szintén megkülönböztette másoktól s jelölé eredetét, rokonságát. És valóban a régi czímereknek ma is ez legfőbb hasznuk a történettudományban: a genealogiák útmutatói, próbakövei. Jelentősebb, hogy úgy mondjuk: hivatalos szerepet csak az oklevelek pecsétein viseltek, a nélkül azonban, hogy egyes magános czímerpecsétek végleges kötelező erejét a törvény valaha elismerte volna.[1]

A királyi szentesítés azonban, valamint a fejedelmi kegy részesévé tette a czímer tulajdonosát, magát a czímert is az előkelőség nimbusával ruházta föl. Ez úton ugyanabban a korszakban, mely a kisebb nemesség és általában a közép-osztályok politikai szerepének kezdetét látta, — válik önálló becsűvé a nemesi czímer is, mely idáig csak egyszerű folyománya volt a földbirtokon alapúlt magyar nemességnek. Eddig a birtoknak királyi adománya ruházott föl az összes nemesi jogokkal, közte esetleg a czímerválasztás és viselés jogával is; most már egyedűl a czímeres levél is nemessé tehetett. Azonban csak ha *ezt* határozottan kifejezé, úgy hogy a nemesség királyi adományához tulajdonkép czímerre nem is volt szükség, s viszont egyedűl a czímer nem nemesített meg semmiféle polgárt vagy parasztot.[2]

Kétségtelen, hogy a czímer-levelek eme nagyobb divatja óta a czímerek értéke és jelentősége a köztudatban általában s azok előtt is meggyarapodott, a kik az egyszerű czímeres-levélre már nem voltak rászorúlva. Erről tanúskodnak a feltünedező czímerbővítések, a sisakot ékítő koronák, a pajzsot övező sárkányok, melyek már a czímer előkelőségének fokozását czélozzák s így a czímerlevél-cultus fejlődését is jelzik. E czélra szolgáló különös, állandó hatóság vagy kötelező szabály után azonban hasztalan kutatnánk, legfeljebb az udvari czímerrajzoló kérdését vethetjük föl. A korszak végén Verbőczy egyátalán nem ismeri el a nemesi czímer jogi szükségességét. A fő, a lényeg, a miről a törvénynek beszélni érdemes e kései középkorban s a miről szakadatlan beszél is: a birtokadomány.

Egyedűl ez méltó jutalma a katonai és politikai érdemeknek. E józan felfogás a magyar jellemből foly, mely önérzetes, becsületre, mél-

[1] 1889. I. füzet. Különben a két czímer közt más rokon vonást (a korona, a szőnyeg-diszítés) is találhatunk.

[1] Tripart. II. 13. 4.

[2] Bizonyára így kell értenünk a Hármaskönyv ama tételét: «Nam armorum collatio, simpliciter facta, non nobilitat quempiam. Cum etiam civium et plebeorum hominum multi habent armorum insignia, per Principem donata, per hæc tamen in numerum nobilium non computantur.» (P. I. T. 6. §. 1. Vesd össze a T. 6. bevezető soraival.)

tóságra vágyik ugyan, de pusztán a külsőségeket csak elfajúltában bálványozza s a társadalmi boldogulás alapjául is a közügy szolgálatában szerzett érdemeket tekinti.

Ama józan, jogász felfogás lengi át a Hunyadi János kormányzóvá választásakor alkotott decretumot is. Legfontosabb dolognak tartják a rendek a kormányzónak a birtokadományozásra nézve adott jogkörét részletezni és körülírni, korlátozván őt 32 sessióra, a király utólagos megerősítése mellett. A királyi hatalom többi ágairól semmi szó, beleértették ebbe a paragraphusba: «Item eligent . . . unum gubernatorem.» Csak nagyjából jelzik a saját pecsétjökről szóló czikkekben, hogy az ellenőrzés jogát nem engedik ki kezökből.

Mint csekélyebbet, a czímer-adományozás jogát is beleértették abba a hatalomkörbe, melyet a kormányzó *a király nevében* gyakorolt. «Auctoritate nostræ gubernationis» adja 1447-ben Pogány Miklós tordai *polgárnak* a mi oklevelünket, 1448-ban pedig Berekszói Péter *nemesnek* egy szintén díszes armálist.[1]

Jellemző, hogy mindkét adományos erdélyi, személyes híve és szolgája (régi értelemben) a kormányzónak, mint voltak Zsigmond királynak a Csapiak, Barocz-ok, Mogyiak, Csontos-ok, Kisfaludiak, zágrábi Dabiak stb., kiket czímerleveleivel kitüntetett. E vidéken viselte Hunyadi első főtiszteit (a szörényi bánságot s az erdélyi vajdaságot), e tájon: Erdélyen kívül Magyarország délkeleti kisebb felében terültek el hatalmas uradalmai, innen újonczozta legelszántabb híveit, e vidék népét ismerte tehát személyes tapasztalásból legjobban, s emelte magával mint hatalma biztos támaszát — csodálatos s mégis oly egyszerű pályáján. Tömegesen hozta át az e részekben letelepült oláhságot is a nemesség kötelékébe, főleg Hunyad- és Temesmegyében, kijebb tolva ez által a *magyar nemesi társadalom* biztos határait az ország déli legszélsőbb határvonaláig.[2]

Birtok-adomány-levelei is nagyrészt e vidékre szólnak, északibb tájakon s a Dunántúl szembetűnően kevesebb a szerepe, hatalma, szerencséje. Így midőn az idegen Kasói Jodokot, Végles urát a magyar nemességgel felruházzák, e különben is jelentősebb tényről a kormányzó, Dénes bibornok, Garai László nádor, Ujlaki Miklós és Rozgonyi János erd. vajdák, és Pálóczi László országbíró, mint országnagyok neve és pecsétei alatt állítják ki az egyszerű nemesi levelet 1451-ben.[1]

Egy erdélyi polgárra nézve azonban elég lehetett a kormányzó adomány-levele is.

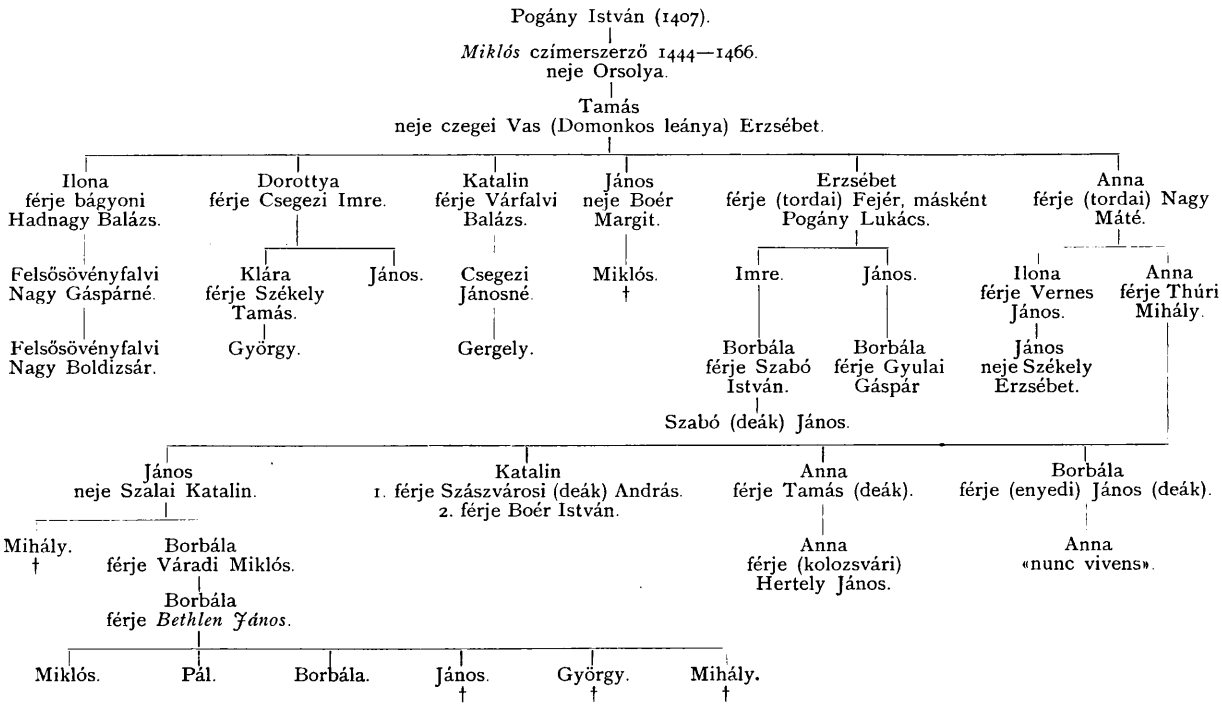
Pogány Miklós élete pályájáról sok apró részletet nem mondhatunk. Magának a czímerlevélnek sablonjaiból alig böngészhetnénk ki valamit, ha segítségünkre nem jönne némely más oklevél, szintén a gr. Bethlen-család gazdag levéltárából, — a Pogányok leveles-ládájának töredékei. A Miklós egyik hatod-ízi leányági unokája Váradi Borbála ugyanis Bethlen Jánoshoz ment férjhez s a tőle származó fiúk révén juthattak ez iratok a Bethlenek levéltárába, a Pogány-család egyetlen évszámot tartalmazó (XVII. századi eredetű) genealogiájával együtt, melyet bár kritikailag kellően méltányolni nem tudunk, a jövendő kutatás számára közzétenni szintén kötelességünknek tartottunk.[2]

[1] Fejérpataky László szerkesztő barátom volt szives felkutatni s már jelen czikkem kiegészítéseül közölni velem. Ez oklevél az erdélyi múzeum-egylet ritka kincse. — Ezenkívül Schönherr Gyula úr figyelmeztetett egy harmadik oklevélre, melyet a Karagyena-féle nemesi jegyzék mint a Földesyek armálisát az 1449. évhez jelez a váradi káptalan levéltárából. Utóbbi ha nem egyszerű protocollaris átirat, szintén eredhet a kormányzótól.

[2] A Forgách cs. levéltárában (elhelyezve 1487. évszám a.) maradt fönn egy oklevél, melylyel Hunyadi, I. Ulászló király engedelmével csoportosan veszi ki 1444-ben Zsidóvár hatósága alól az e vár tartozékaiban élő kenézeket, mint a kik őt a török elleni hadjárataiban szolgálták. A nagy fontosságú oklevél mintegy 20 családot sorol föl, kik részben most lépnek át ily módon a birtokos magyar nemesek sorába. (A többire nézve l. Századok 1887. évf. 8. füz.)

[1] Justh cs. levéltára a Nemz. Múzeumban.

[2] E genealogia hitelességét egyszerűen kétségbe vonni nincs jogunk. Bizonyára valamely perhez állították össze. Ezúttal csak annyit mondhatok, hogy a Bethlen-családnak Tagányi Károly barátom által a Torma-féle gyűjteményből velem közölt nagy családfáján genealogiánk Bethlenjeit nem sikerült megtalálnom. Nagy Iván ellenben (II. 85. l.) Jánost († 1678.) ismeri, mint a kinek első neje csakugyan Váradi Borbála volt. Ezeknek gyermekeit azonban már másként sorolja föl, de közülök Miklóst († 1642.), Pált, Borbálát ő is megnevezi. A további levéltári kutatások feladata leend e részleteknek történelmi igazolása s e kérdés eldöntése, melyre mi ezúttal csak rámutathatunk.

E szerint Miklósnak István volt az atyja, a ki 1407-ben is élt. Ha családfánk ez adata hitelre méltó, Miklóst már nem képzelhetjük ifjú embernek a XV. század 40-es éveiben. Alakja 1444-ben bukkan föl előttünk, mint érdemes, becsült tordai polgáré, kinek e város előljársága ünnepélyesen adományoz egy a város határában levő halas-tavat vagy víztartót, «meg lévén győződve, hogy ebből az adományból a városnak inkább haszna mint kára lesz.» [1]

Egyebet azonban még nem hallunk felőle. 1447-ben ismerjük meg őt közelebbről. A rá vonatkozó összes fontosabb iratok ebből az évből valók, ennek vége hozta meg címeres-levelét is.

Ekkor már a tordai királyi sókamarai hivatal élén áll mint kamarás,[2] Szindi Imre szintén Torda városi polgárral együtt. E tisztében gondos, lelkiismeretes, szorgalmas ember, — a kormányzó szavai szerint, kinek ebbeli dícsérete fölülemelkedik az oklevél-formulák megszokott színtelen sablonjain. Közönséges látvány a középkorban, hogy egy-egy városi polgár — a mint ma mondanók — közgazdasági téren szerez érdemeket Az azonban ritkább eset, hogy *magyar* ember tűnjék föl e pályán.[1] E felötlő körülményt Torda városnak, ez elsőrangú sóbánya-telepnek tiszta magyar lakossága fejti meg, melynek előkelő polgárai: a Balogok, Szindiek, Csákányok, Szabók, Mézesek, Szőkék, Szőcsök, Pecsétesek stb., kimagaslóbb tipusa pedig ez időben: Pogány Miklós.[2]

S a kormányzó, maga is nagy szerző és jó gazda, szivesen méltányolta egy oly férfiú működését, ki a középkori államgazdaság amaz egyik főágának jövedelmezőségét buzgósága által fokozni tudta, s ez által nehéz hadjárataihoz a

[1] Mennyire értékesnek tartá Pogány ez új birtokát, mutatja az, hogy 1446-ban (a király nevében) a kormányzóval, 1453-ban és 1457-ben pedig V. László királylyal, mint a város uraival ismételve is megerősítteté.

[2] Camerarius. E tiszt az erdélyi sókamara- vagy általában kamara-ispánnak (comes camerarum) volt alárendelve.

[1] Ezek közé tartozik ebből az időből pl. Kovács István budai polgár, 1468-ban: «*comes* camerarum reg. de Dees et Zek», ki szintén szerzett kir. adományúl nemesi birtokokat. (Kol. mon. prot.) Idegent már többet említhetnénk. Ilyenek pl. az oklevelek irásmódja szerint: «de Rassys Pero *nobilis* camerarius sal. reg. de Vyzakna» 1439-ből; «Angelus Italicus de Florencia camerarius» 1442-ből; «Paulus fil. condam Pape Maninii alias camerarius Maramorosien» 1467-ből stb. Utóbbiak szintén birtak nemesi jószágokat. (U. o.)

[2] 1446-ból: Orsz. Levéltár Dl. 30314. 1485-ből és 1492-ből: Kol. mon. protoc.

szükséges anyagi eszközöket biztosabban, bővebben szolgáltatá.[1]

Ezenkívül Pogány Miklós — Szindi Imrével együtt — 1500 aranyat kölcsön is adott a kormányzónak, szintén eme közczélra: hadjáratai költségeire. S végül — ritka, csaknem példátlan látvány — egyszerű polgár létére részt vesz magokban e harczokban is: a Vaskapunál vívott hires csatában s a havaselvi és a Balkán-félszigeti hosszú hadjáratokban s társával Szindivel együtt «vérének hullásával» is szolgálja urát és hazáját.

Ezzel a legméltóbb jutalomra: a magyar nemesi birtokra és czímerre is bőven érdemesíté magát. S a kormányzó, ki valódi nagy emberek módjára nemcsak fölfelé követelte és méltányolta a hívséget és háládatosságot, hanem lefelé gyakorolni is kötelességének tartá, — egymásután részelteté Pogányt érdemei jutalmában.[2]

Február 19-én, főleg a sókamaránál kifejtett hasznos működéseért, tordai házát — a melyben lakott — a hozzátartozó malmokkal, szőlőkkel és szántóföldekkel örökre szabaddá teszi a királyi rendes és rendkívüli census és ajándék alól, elrendelvén, hogy a város évi adójából e réven évenkint 4 forintot vonjanak le. Április 11-én pedig a kölcsönzött 1500 forintért a Küküllővárhoz tartozó Tatárlaka falut — e vártól elkülönítvén — adja neki zálogba.[3] E zálogot a következő évben Váczon kelt levelükben az országnagyok is megerősítették.[1] Végre október 12-én Temesváron örök adományúl ruházza rá Tatárlakát,[2] melylyel, immár mint nemesi birtokkal, együtt járt a magyar nemesség is; másnap pedig ez adományát a *nemesi* czímerlevéllel diszíti föl.

Pogány Miklós sokáig élt még ezután. S az okiratokban, melyek róla szólnak, rendszerint «nobilis et circumspectus» czímmel illetik. Csak Mátyás királynak az adóelengedést megerősítő leveléből felejtették ki a — nobilist. (1459.) V. László azonban 1453-ban, midőn a ház-adómentességről szóló levelet átirja, az oklevél régi szövegéhez a nemesi szabadságnak azt a sarkalatos pontját is csatolja, hogy: kivéve a bűnügyeket, semmi okért se lehessen bárkit is letartóztatni ez adómentes házban és udvarán.[3]

1466-ban találkozunk utoljára *nemes tordai Pogány Miklóssal.* A kolozsmonostori konventben személyesen irat át egy levelet, melynek tartalmáról azonban a konvent jegyzője nem tartá érdemesnek megemlékezni.[4]

Közvetetlen utódja — genealogiánk szerint — Tamás volt, kinek unokájában Miklósban már kihalt[5] a család fiága. Leányunokáiban azonban több nemesnek és (Torda, Kolozsvár és Enyed városi) polgárnak adott feleséget és anyát.

Dr. CSÁNKI DEZSŐ.

[1] Az oklevelek szavai illetve értelme szerint.

[2] Elválhatatlan társa az említett Szindi Imre sókamarás. Utóbbinak csak a czímerlevelét nem ismerjük, melyet természetesen nem kaphatott már *közösen* Pogánynyal. De valószínűnek látszik, hogy utóbbival egyidőben ő is szerzett armálist a kormányzótól. Különben 1447. okt. 12. óta fele Tatárlaka révén e nélkül is nemesnek tekinthette magát.

[3] Statutio a kolozsmonostori konvent által: 1447. szept. 29. datum a. — A mandatum statutorium, hátán a megtörtént beiktatás följegyzésével, az Orsz. Levéltárban is megvan: Dl. 27661.

[1] Junius 12-én.

[2] Már «új adomány»-ul. Az első adomány alatt bizonyára a zálogot értette a kanczellária. Statutio az erd. káptalan által: 1447. okt. 12., a nov. 1-én kelt oklevél szerint.

[3] A Tordalaka adományára vonatkozó diplomának (valamint az armalisnak) királyi megerősítését hiába keressük a Pogány család fönmaradt iratai közt.

[4] Kol. mon. protocollum. 1466. fol. 7.

[5] Számításom szerint 1550—1560 körül.

A VECSE-BÖRÖLLŐ-IZSÁKFAI VECSEY-CSALÁD.

(Egy czímerrajzzal.)

Már Mátyás király korában a Vecsey család a veszprémmegyei Vecse helység birtokosa volt, és ugyanezen király statutiót elrendelt leirata következtében 1476-ban Pápa mellett levő Böröllő pusztán nyert birtokrészeket. A veszprémi káptalan levéltárában őrzött eredeti okmány erre vonatkozó része magyar fordításban így szól:

«Mátyás Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya, hiveinknek a veszprémi egyház káptalanának üdvöt és kegyelmet. Előadatik nekünk

híveink nemes Vechey János (Joannes de Veche), valamint neje Anasztázia urnő személyében : mikép ők Veszprémmegyébe kebelezett Böröllő (Berelleu) birtok egyik nemesi curiájának uralmába, valamint a Tapolcza folyón levő, Pápa mezőváros határában keletről Csondor malmaival, nyugatról a porvai remete testvérek földével szomszédos malom egyenes és egyenlő felének negyedrésze tulajdonába — — — jogos czím alatt belépni kívánván stb. Miről hűségteknek erősen parancsolva meghagyjuk, hogy bizonyításra alkalmas hiteles emberteket küldjétek ki, a kinek jelenlétében Kovachi János vagy Gergely, avagy kovácsi Beukey Pál vagy János, valamint Achady Illés vagy gerseni Józsa Bálint a többiek távollétében, saját emberünk a mondott Böröllő birtok színére, következésképp a föntírt nemesi curiába és az említett folyóra épített malom felének negyedrészébe, ugyanazon birtok valamennyi szomszédai és határosai törvényes meghívása után ott megjelenvén, azok tulajdonába az említett Vecsey Jánost és nejét Anasztázia úrnőt vezesse be, és jelentse ki, hogy ők azokat minden hasznaikkal és tartozékaikkal együtt mindennemű azokat illető joggal örök időre bírják, ha nem lenne ellenmondás ; ha pedig netalán ellenmondók találkoznának, idézze meg őket a nevezett felkérők ellen a mi személyes jelenlétünk elé, az ő ellenmondásuk illetékes okának előadása végett. És ezekután a bevezetés és statutio sorát a netáni ellenmondók és idézettek, úgy az előző statutióban résztvett szomszédok és határosok neveivel, a kirendelt uradalommal együtt, személyünk jelenléte képviselőjének hűségesen megírjátok. Kelt Budán boldog Barnabás apostol ünnepét közvetlenül megelőző csütörtökön, az úr ezer négyszáz hetvenhatodik évében.»

Ezen iktatási parancs következtében megjelent Böröllőn kovácsi Beőkey János mint a király embere és Sándory Tamás kanonok mint a veszprémi káptalan embere, boldog keresztelő János születés-ünnepe előtti vasárnapon, és ekkor a birtokba vezetés előtt Börölley Antal fia Bálint a statutiónak ellenmondott, ki erre a király embere által a király jelenlét-képviselője elé idéztetett boldog Jakab apostol ünnepének nyolczadára. — A per három évig folyt a kir. curia előtt, midőn kitűnvén, hogy Börölley Miklós fia Benedek a peres nemestelket és malomrészt Vecsey Jánosnak és nejének a győri káptalan előtt jogosan ajándékozta: Börölley Antal fia Bálint tehát, saját fiai Mátyás, Lukács, Tamás és Móricz nevében is, a peres birtokot végleg átengedte Vecsey János és neje Anasztázia, valamint Ágota és Krisztina tulajdonába 1479-ben. Valószínűleg házasság erősítette meg a Börölley fiúk és Vecsey leányok között a békét.

Vecsey János fiaival továbbra is Vecsén lakott két leányának 1480-ban Böröllőre költözése után is; de az ő halálévét és örökösének nevét nem ismerjük. A mohácsi vész után a török uralom 1552-ben Veszprémmegyére is kiterjeszkedvén, a család böröllői birtokára, innen Győrmegyébe költözött át, hol Vecsey Simon, mint közbirtokos, díjat fizetett az 1583-iki országgyűlésre küldött Póky Ambrus és Marczaltőy követek költségeihez.[1] Miután 1594-ben Győr vára és megyéje keleti része szintén török uralom alá jutott, a család Vasmegyében Izsákfán szerzett nemesi birtokot.

Itt ismét ismeretlen előttünk Vecsey Simon halálozási éve és öröklő fia neve; de az okmányokból kitűnik, hogy 1666 körül már életben voltak: Vecsey Gergely, ennek fiai János és Mihály testvérek, kik közöl *Vecsey Gergely* Izsákfán lakott és életének végső éveiben pörösködni kényszerűlvén, 1689-ben Vasmegye törvényszékén pörét megnyerte. Ennek fia *Vecsey János* Vecsén lakott, 1686-ban Budavár ostrománál Veszprémmegye nemessége zászlója alatt küzdött, később megyei esküdt volt ; mintegy 66 éves korában maga és Izsákfán lakó testvéröcscse Mihály számára Veszprémmegye 1733. márczius 16-án Pápán tartott közgyűlésén nemesi bizonyságlevelet vett ki.[2]

Ezen idősb *Vecsey Mihály* tartá fön a családot Izsákfán, ki a veszprémi bizonyságlevél alapján Vasmegye 1733. és 1735-iki nemesi összeírásába fölvétetett; később pedig a királyhoz is fölterjesztésben részesült, melyre 1756. máj. 6-án azon királyi határozat érkezett, hogy nemessé-

[1] A győrmegyei jegyzőkönyv így szól : 1583. Sabbatho post Conversionem B. Pauli Apli. Ad generalem dietam Posoniensem ad primum diem m. Martii expediendum deputati sunt Egregius Dnus Ambrosius Poky vicecomes et Georgius Marczalthewy. — Iisdem et Nobiles Possessionati debent dare : Illmus Dnus Hedervary fl. 3, Custos fl. 1½, Cantor fl. 1½, Præpositus Sti Salvatoris fl. 1½, Amade fl. 1½, Gaspar Darabos denarios 50, Martinus Thury d. 50, Marczalthewy si personaliter non aderit fl. 1½, Dewreczky d. 50, Wytzay d. 50, Georgius Alswky d. 50, Lucas Baroth d. 50, Reolandus Bawswny d. 50, Sithkey d. 50, Joannes Goszthony d. 50, Georgius Zichy d. 32, Nicolaus Wagassy d. 50, Georgius Zarka d. 50, Ludovicus Thwlok d. 50, Michael Poky d. 50, Jacobus Osthfy d. 50, Michael et Thomas Osthffy fl. 1, Emericus Parnos d. 50, Melchior Koronczay d. 50, Stephanus Enessey et Egidius Pothyondy d. 50, Moniales de Moriczhida fl. 1, Simon Wechey, Blasius Kysfaludy et Balthasar Niczky d. 50, Balthasar Gewrffy fl. 1, Balthasar Mesterhazy d. 50, Paulus Racz fl. 1½, Moniales de Pathas fl. 1, Dewrsfy d. 50, Relicta Cristophori Nadasdy d. 50 ; — Nobiles vero unius sessionis singuli eorum denarios 32.

[2] A veszprémi 1733-iki nemesi bizonyítvány szavai: Eotum Nobilis Joannes senior Vecsey septuagenario major (qui et ipse pro sua persona ut nobilis sub vexillo huiusce Comitatus Nobilium obsidioni Budensi interfuit) suo et fratris sui congenerationalis Michaelis similiter Vecsey pro nunc in possessione Isákfalva I. Cottui Castriferrei existente residentis nominibus — produxisset primum authenticas litteras Venerabilis Capituli E. Veszprimiensis Testimoniales anno 1479. emanatas super eo, quod occasione peragendæ statutionis per Joannem olim Vecsey certæ curiæ et portionis molendinaris — in prædio Böröllő impetratæ omnino hocce Cottu Veszprimiensi existente — Præterea certas quoque Adjudicatorias e Sedria attacti I. Cottus Castriferrei de Anno 1689. pro parte et ad instantiam Gregorii condam Vecsey patris utpote huiusce producentis — memoratus producens seu Instans notabili tempore Jurassoratum quoque huiusce Comitatus gessisset, quodve antenati ejusdem Regestro Nobilium Cottus istius antiquiori nominanter inserti reperiantur.

gének további bizonyítása alól fölmentetik. Ezt a pozsonyi helytartótanács 1762-ben tudatta Vasmegyével.[1]

Ennek fia szintén Mihály volt a család további folytatója; testvérei Ferencz, István és János magtalanúl haltak el; csupán nővére Éva volt nőág alapítója Vörös Mihály férjével, ki azonban neje halála után új házasságra lépett Kethelyi Évával és ennek gyermekeit is részesíté első neje birtokaiban; ebből hosszantartó per származott.

Ezen *ifjabb Vecsey Mihály* 1740 körül házasságra lépett Jankó Ádám vönöczki közbirtokos Judit leányával, kitől 1748. április 15-én László, utána Sándor fia és három leánya született; de az atya már 1755. április 15-én meghalt. Néhány év múlva az elhúnytnak testvérei kérelmezék a királyi elismerést, melyre a helytartótanács 1764. jan. 3-ról válaszolt, mely Vasmegye 1764. máj. 2-án Szombathelyen tartott közgyűlésén hirdettetett ki, miszerint Izsákfán Vecsey Ferencz, István és János valódi és kétségtelen nemesekül királyilag is elismertettek.[2]

Vecsey Mihály gyermekei korán árvaságra jutván, nevelésüket anyjuk Jankó Judit folytatá. A két fiú *László* és *Sándor* a nagykorúságot elérvén, az első mint kir. táblai esküdt jegyző, a második mint az atyai birtokok kezelője, Vasmegyétől 1768. nov. 7-én nemesi bizonyságlevelet vettek ki. *László* mint ügyvéd jó hírre vergődvén, gr. Esterházy Károly egri püspök által 1772-ben a püspöki és családi jogügyek igazgatójává neveztetett ki, és Egerbe tevén át lakását, itt ugyanazon év szept. 9-ikén Hevesmegyétől nemesi bizonyságlevelet vett ki. Ezután nőül vette Torkos Jozefát, kinek fehérmegyei Daj és Pötöle pusztákon volt nemesi örökösége; végre Tolnamegyében is Németi-Szentpéteren birtokot szerezvén, nemességét Veszprém, Vas, Heves, Fehér és Tolna megyékben is kihirdetteté. Gr. Esterházy Károly halála (1799) után az egri püspökség érsekségre emeltetvén, Vecsey László nyugalmaztatott; de 1807-ben kelt végrendeletével még tetemes vagyont hagyott öt fiának és egyetlen leányának.

Testvéröcscse *Vecsey Sándor* Izsákfalván maradván, 1782. jul. 12-ikén testvéreivel megosztozott: a Vas és Veszprém megyékben levő távolabbi birtokokat nővéreinek juttatá, magának Izsákfán a központot tartván meg: *Éva* özvegy Lipóth Istvánné Vönöczkre (északra), *Julianna* Bognár Józsefné Vecsére (keletre), Erzsébet Horváth Mihályné Vidra (Vecse közelébe) tereltetett. Sándor az osztozás után az Egerben lakó *László* testvérbátyjának izsákfai birtokát is kezelte, utóbb pedig azt testvéries alku szerint megvette. Igy szép vagyonra tevén szert, gondosan nevelé egyetlen fiát *Pétert*, ki utóbb a katonai pályán tábornokságig fölvitte, és 1809. május 21-én Aspern mellett dandárát hősies csatára vezérelve elesett. Benne kihalt az izsákfalvi fiág.

A Vecsey család most élő tagjai mindnyájan Vecsey László egri püspöki jogügyek igazgatójától származnak:

Az első fiú János komáromi térhadnagy nejével Nagy Klárával a *bárói ágat* alapította, melyről alább szólunk.

A második gyermek Anna hajadonkép halt meg.

A harmadik gyermek József cs. kir. százados, neje Csernovics Antonia, kinek egyetlen leánya Ida, Volnhofer Gyula cs. kir. századoshoz menvén nőül, a tekintélyes Volnhofer család egyik törzsanyjává lett.

A három utolsó fiú: László, Ferencz és Károly alapították a most élő *nemesi ágat*, kiknek családjaikról most együttesen és a bárói ágat megelőzőleg szólunk.

A nemesi fiág három családra oszlik:

1. Vecsey László negyedik gyermeke *László* atyja kívánatára mint első éves jogász az iskolát elhagyván, a család birtokait kezelte és rendesen Csányon lakott; nőül vevén Hamar Margitot, két fia és egy leánya született: *Zsiga*, kinek Gábor Anna nejétől Erzsébet leánya van; *László*, Laczkovics Emma nejétől Aladár fiát nyerte; *Jozefa* Pauliny Pál férjétől Béla fiát szülte.

2. Vecsey László utolsóelőtti fia *Ferencz* ügyvéd és csányi közbirtokos volt, neje Csernovics Jozefa egy fiú és egy leány anyjává lett: a fiú *Albert* Hamar Máriát vette nőül, ki neki két fiút

[1] Vasmegye 1762. szept. 5. Szombathelyen tartott közgyűlésén jegyzőkönyvbe vétetett: In continuationem eorum, quæ Consilium hoc Locumtenentiale Regium circa laborem Investigationis Nobilium per Præattactas Dominationes Vestras huic submissum, in conformitate eatenus interventæ Benignæ Resolutionis Regiæ Anno 1756. sub 6-a Maii intimavit: In Isákfalva: Quod *Vecsey Michaelem adulteriorem*, connexionis cum iis, ad quos provocat, probam, remittendus etc. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiali Posonii die 15-a Aprilis 1762. celebrato. Præattactarum Dominationum Vestrarum ad officia paratissimi: Comes Paulus Balassa mp. Ladislaus Balogh mp. Joannes Hlavács. Lectum et extradatum per Ladislaum Mikos I. Cottus Vicenotarium mp. (L. S.)

[2] Ezen királyi elismerés a M. Nemzetségi Zsebkönyvben tévesen czímeres nemeslevél gyanánt említtetik, melynek szövege így szól: Super Investigationem Nobilitatis diversarum Familiarum per Præattactas Dominationes Vestras peractam et submissam, Sua Sacra Cæsareo-Regia Majestas, in continuationem priorum, sequentem benignam impertiri dignata est Resolutionem Cæsareo-Regiam, et quidem quos pro veris et indubitatis Regni Nobilibus agnoscendos esse clementer resolvit, sunt ordine sequentes: — In Isákfa Franciscus, Stephanus et Joannes Vecsey cum Condivisionalibus suis etc. Datum ex Consilio R. L. Hungarico Posonii, die 30. Januarii Anno Domini 1764 celebrato. Præattactarum Dominationum Vestrarum ad officia paratissimi Comes Paulus Balassa mp. Ladislaus Balogh mp. Joannes Hlavács mp. — Lectum et extradatum per Ladislaum Mikos Incl. Cottus Vicenotarium mp. (L. S.)

szült; de férjét már 1860-ban a halál elragadván, Eperjessy Edével lépett új házasságra, kitől gyermeke nem lett és nem sokára ő másodszor is özvegygyé lőn. Az első fiú *Tivadar* festőművész, ki első neje Lósy Beatrix után szintén festőművésznőt vett nőül Szombathy Fannyt; gyermekei az első nőtől István, a másodiktól Edith és Alice. A második fiú *Lajos* m. kir. honvédminiszteriumi katonai hivatalnok; első neje Dolinay Ida, kitől Flóra, Valeria és Lajos gyermekei születtek; második neje Szentkirályi Margit, kitől Sarolta leánykája csecsemő korában meghalt. — Albert nővére *Flóra*, Torkos Sándor kir. mérnök neje volt, ki 1858-ban meghalván, Aurél fiát hagyta maga után; de már ez is meghalt.

3. Vecsey László utolsó fia *Károly* kezdetben egyházmegyei hivatalnok, később Hevesmegye levéltárnoka volt, neje Radics Teréz egy fiút és egy leányt szült neki. A fiú *József*, Győrffy Rozáliától két fiút és egy leányt nyert: Dezső, Nógrádmegye mérnöke, Oroszy Mária nejétől Ferencz fiuk született; Miklós, pénzügyminiszteri titkár, neje Szathmáry Mária József fiát szülte; Berta férjhez ment Konkoly Dezsőhöz, ennek halála után pedig Bedekovics Istvánhoz, de egyik férjétől sem maradt gyermeke.

Hogy az egész család tagjait ismerhessük, még Vecsey László harmadik gyermekének *József* századosnak Csernovics Antonia nejétől származott *nőági* utódait kell bemutatnunk. Leányuk *Vecsey Ida* Volnhofer Gyula századoshoz menvén nőül, szülte: *Volnhofer Gabrielát*, Szalay László nejét, kiktől Szalay Szeréna és Gyula születtek; továbbá *Volnhofer Emil* honvédőrnagyot, kinek Jekelfalussy Kornélia nejétől Volnhofer Emil és Kornélia gyermekeik vannak; végre *Volnhofer Bertát*, Petes Kálmán nejét, kinek gyermekei Petes Endre, Zsolt és Ilona.

A bárói ág Vecsey László egri püspöki jogügyek igazgatójának elsőszülött fiától Jánostól származik.

Vecsey János Egerben született 1777. febr. 18-án; fiatal korában Blankenstein lovas ezredében katonáskodván, hamar hadnagygyá lett; de utóbb betegeskedni kezdvén, nyugalmasabb életmódot óhajtott, és így Komáromban térhadnagygyá neveztetett ki. Nőül vevén Nagy Klárát, ettől egyetlen fia József született, kit nagy gonddal kezdett nevelni; de a halál őt hamar elragadá.

Vecsey József-Alajos, vecse-böröllő-izsákfai Vecsey János komáromi térhadnagy és Nagy Klára egyetlen fia, korán árvaságra jutván, Vecsey Ferencz nagybátyja gyámsága alá került; utóbb édes anyja új házasságra lépvén Tomaselly ezredessel, minthogy ettől sem lett uj gyermeke, a mostoha atya is nagy szeretettel nevelte a gyermeket. Igy kitűnő katonai nevelést nyervén, ezen pályán oly nagy előmeneteleket tett, hogy utóbb tábornokká, kamarássá, altábornagygyá, belső titkos tanácsossá emelkedett föl. Különösen a boszniai hadjáratban 1878. szept. 21-én Senkovič-Badin mellett a harczot oly kiváló gonddal és ügyességgel vezérelte, hogy a csatát fényes győzelemmel fejezte be. Ezért 1879. május 2-án a Mária-Terézia rend vitézévé neveztetett és ugyanez év aug. 27-én *bárói rangra* emeltetett. Nejétől, Kopetzky Friderikától, kivel 1855-ben lépett házasságra, hét gyermeke született; de közőlük Gyula, Imre és Rudolf még gyermekkorukban elhaltak. Utóljára Buda várában hadtest-parancsnok-helyettes volt; de néhány havi itt működése után saját kérelmére mint táborszernagy nyugalmaztatott 1888-ban. Életben levő gyermekei:

Ernő, született 1859. jun. 19-én, cs. kir. főhadnagy a 3. sz. dragonyos-ezredben.

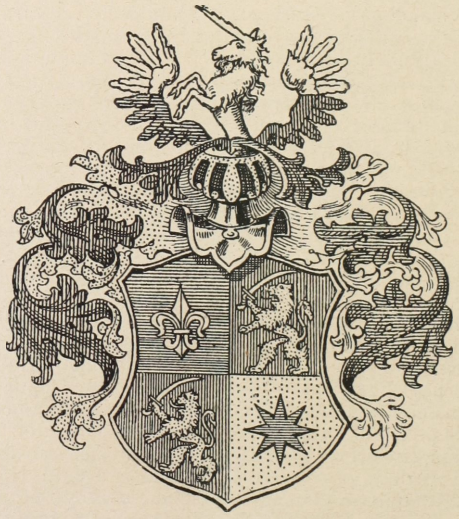
Emil, született 1863. márcz. 20-án, cs. kir. főhadnagy a 18. sz. gyalog-ezredben.

Gusztáv, született 1866. okt. 23-án, most végzi felsőbb tanúlmányait.

Friderika, még hajadon.

Ezek után szóljunk még röviden a Vecsey család előnevéről és czímeréről.

Az előadottakból kitűnik, hogy a család legrégibb birtoka veszprémmegyei Vecse helységben volt és legrégibb őse Joannes de Vecse (Vecsey János) névvel fordúl elő Mátyás király 1476. évi okmányában. Midőn a család Pápa melletti Böröllő pusztán nyert birtokot, a szerző ős Joannes de Veche et Berelleu (vecsei és böröllői Vecsey János) névvel írta magát 1480

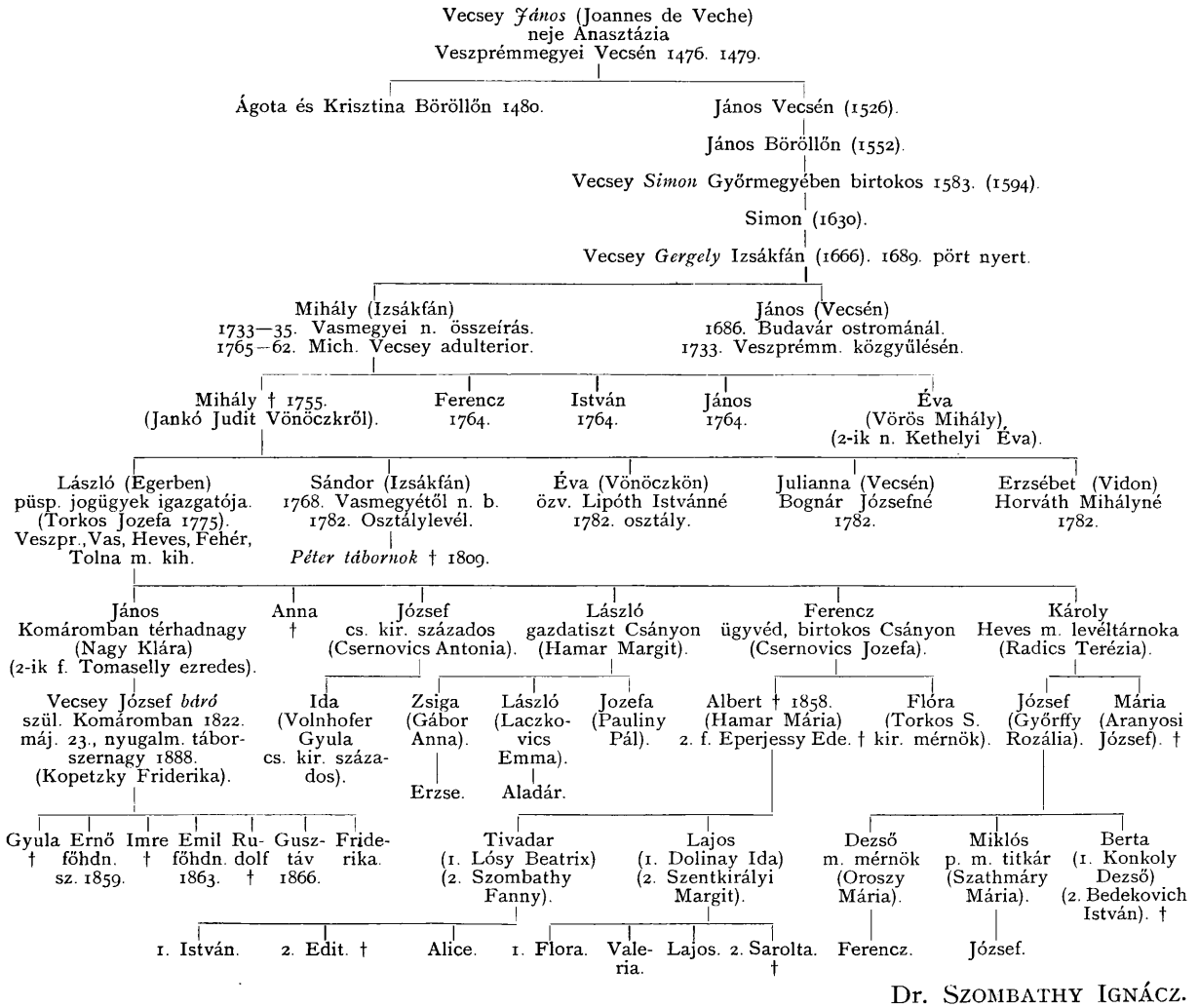
után. Végre 1666. év táján az akkori ős már így írta magát: Gregorius de Veche, Berelleu et Isákfa (vecsei, böröllői és izsákfai Vecsey Gergely). Minthogy azonban eme három birtok már részint leányágra, részint idegen kézre ment át, és így az előnév a más Vecsey családoktól való

megkülönböztetésül szolgál, legczélszerűbb azt így írni: vecse-böröllő-izsákfai Vecsey család.

A család czímerének leírása ez:

Négyelt pajzs: 1. kék mezőben ezüst liliom; 2. és 3. vörös mezőben ágaskodó arany oroszlán, fölemelt jobbjában arany markolatú kivont kardot tart; 4. arany mezőben nyolczágú kék csillag. Sisakdísz: egy ezüst-kékkel és egy arany-vörössel vágott szárny között jobbra néző ezüst egyszarvú. A bárói czímerben pajzstartók: két arany oroszlán.[1]

A család leszármazási táblája a következő:

Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ.

[1] Az itt említett Vecsey család czímere a hagyomány szerint következő változásokon ment át: Mátyás király idejében csak Vecsén levén a család birtoka, a czímer egységes pajzson az oroszlán alakját mutatta a villogó karddal; de 1480-ban a böröllői birtokot is megszerezvén, a családi czímer pajzsa ketté szeletett, balról az oroszlánt, jobbról a fehér liliomot tüntetvén fel; végre Győr török kézre kerülése (1594) után a család a törökmentes Vasmegyében izsákfai birtokát is megszerezvén, a czímer pajzsa négy részre osztatott és az alsó balnegyedbe a kék csillag vétetett föl. A bárói czímer a nemesitől csak abban különbözik, hogy az egész czímert (foszlányok helyett) két oroszlán tartja.

A DALMADI DALMADY-CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Második és befejező közlemény.*)

Ifju Sebestyénnek két fiával találkozunk a genealogiában: Andrással és Gáspárral. Amarról az első adat 1546-ból való. E szerint itéletet kap Dalmady Tamással 4 jobbágy telekre Darázson és egyre Dalmadon, melyek azelőtt Tarrody Tamás birtokában voltak mint zálogok. Egy másik adat ugyanazon évből «végrehajtó levél» nevet visel Tarrody Tamás és neje Zsófia ellen Dalmady András, Gáspár és Tamás birtokügyében. András 1549-ben adományt nyer Várday Pál esztergomi érsek és királyi helytartótól Palásthoffer Mátyás magszakadása következtében azon nemesi házra és telekre és az ezzel járó jogokra, melyek Bezenye helységben Mosonmegyében léteznek. Az adomány birtokába be is helyeztetik. András viszonyát Várday esztergomi érsekhez megvilágítja I. Ferdinánd király levele a pozsonyi kamarához 1550-ben, mely őt mint az érsek egyik szolgálattévő tisztjét nevezi meg. A király azon felmerült panasz következtében, hogy András s mások fizetéseiket nem kapták meg, rendeli, hogy az érsekség jövedelmeiből úgy fizessék őket mint az érsek életében. Úgy látszik hű tisztje volt az érseknek, kit követett útjában, midőn a török Esztergomot 1543-ban elfoglalta s az érsek a főkáptalannal Pozsonyba s innét Nagy-Szombatba menekült. Az adomány szolgálatainak lehetett jutalma.

Valamivel később 1560—1567 közt a tudós és két rendbeli törökországi követjárásáról is ismert Verancsics Antal esztergomi érsek tisztjei közt foglal helyet. Előfordúl mint adományos 1565-ben is, a pozsonyi káptalannak Oláh Miklós esztergomi érsekhez intézett jelentésében. E szerint Bogáthi Nagyváthi Ferenczczel és Badicz Jánossal adományúl kapja a pozsonymegyei Kis-Jolka, Nagy-Jolka és Hegy nevű helységekben mindazon birtokrészeket és Pozsonymegyében mindazon javakat és birtokjogokat, melyek kis-jolkai Cziriák, máskép Alch Mátyás, nagy-jolkai Ágoston Péter és hegyi Hegyi István tulajdonához tartoztak s melyekből őket Oláh Miklós érsek hűtlenség bűne miatt örököseikkel együtt megfosztotta.

1570-ben fiával Sylvesterrel Dalmadon levő nemesi udvartelküket és Dalmadon, Darázson, Horhiban Hontmegyében levő összes birtokrészeiket zálogba adják Sembery Boldizsárnak 150 frtért a kiváltás idejéig. Az egyezkedések a birtokok felett meg-megujúlnak. Így Ipolyi A. püspök adata szerint Hontmegye törvényszékének 1571-ben Selmeczbányán tartott üléséből bizonyíttatik, hogy nemes Domaniky András személyesen, nemes Dalmady András pedig pozsonyi megbizottja Varsányi Tamás által egyezségre léptek bizonyos dalmadi birtok iránt.

1574-ben a pozsonyi káptalan előtt nemességét igazolja. Itt kimutatja, hogy nemcsak ő volt már valódi magyar nemes, ki Dalmadon Hontmegyében levő nemesi jószágán udvartelket bírt, hanem nagybátyja Dalmady Tamás is azonképen valódi birtokosa volt a szóban levő udvarteleknek, melyet azonban később ő (András), midőn a törökök Esztergomot elfoglalták, elhagyni kényszerült. Azon körülmény, hogy itt Tamás András nagybátyjának mondatik, azért feltünő, mert Dalmady Tamás a szerzők szerint egyike a dobrovniki Dalmadyaknak, kik Dalmady László fiai voltak, Dobrovnik trencsénmegyei helységet bírták és külön ághoz tartoztak. Ha Tamás csakugyan nagybátyja Andrásnak, akkor atyjának Sebestyénnek testvére lévén, vagy ő származott idősb Dalmady Sebestyén ágától, a mi azon adattal, hogy Dalmady László fia volt, ellentétben áll, vagy idősb Dalmady Sebestyén is a trencséni külön ág sarja volt, mire azonban ez idő szerint nincsenek adatok.

Andrásnak sok baja volt birtokai miatt Sembery Boldizsárral és a Tharrodyakkal, kik leányágon szintén a Dalmadyakhoz tartoztak. Hánytvetett élet tükröződik le a rá vonatkozó adatokból. Esztergomban, Pozsonyban, Nagy-Szombatban, Nyitrán, Bécsben telik életének nagy része. A családi birtokokat más megyékben újakkal gyarapítja, szükséget mégis gyakran lát, sőt az ősi birtokokat is csak nehezen és bajjal tartja meg. A «de Dalmad» családi előnév nála alakúl át rendes vezetéknévvé: Dalmady. Ága Sylvester fiában úgy látszik kihalt.

Gáspár fivéréről s Katalin nővéréről, ki férjével Domaniky Pállal Zólyomba költözik, kevés adat szól. Gáspár Boriban telepszik meg s egy adat szerint 1590-ben osztozik ott Bory Mihállyal. A Sebestyén ágat ő vinné tovább s több jel arra mutat, hogy ősatyja a bori Dalmadyaknak.

A Sebestyén ággal egy időben új ág jelenik meg, melylyel párhuzamosan virágzik, míg utóbb a század végén csak ez maradt felszinen s viszi tovább a család leszármazását. A Dalma-

* *Hibaigazítás.* A jelen dolgozat első közleményében (Turul f. évi I. füzet 45. l. első hasáb 14. sor) «Dalmady Sebestyénnél» helyett «*Dalmady Sebestyént*» olvasandó. *Szerk.*

dyak új ága, mint Rajcsányi genealogiája mondja: «nova linea Dalmadyana», II. Ulászló és II. Lajos királyok korában bontakozik ki ismeretlenségéből Dalmady Tamással, Kelemennel, Balázszsal és Mihálylyal néhai Dalmady László fiaival és István unokáival, kik II. Ulászló királytól donatiót, II. Lajostól pedig 1519-ben új adományt kapnak Dobrovnik trencsénmegyei helység felerészére. Innen ez ágat szerzők a dobrovniki Dalmadyak ágának nevezik. Mikép függ össze ez ág a hontmegyei Dalmadyakkal, vagyis az eredeti törzszsel? nem lehet kimutatni. Ipolyi Dalmady Tamás fiaitól Istvántól és Jánostól származtatja, kik a XIV. század közepén éltek, de ez csak hozzávetés és a nevek azonosságán alapszik.

E dobrovniki Dalmadyaknak a hontmegyei Dalmadyakkal való vérségi kapcsolatát és Dalmadról az ősi fészekből való származását egyébiránt mi sem bizonyítja jobban, mint ezen helységgel való állandó összeköttetésük. Áll ez különösen Tamásra nézve, ki a Dalmady Andrásra vonatkozó adatokban nem egyszer fordúl elő Andrással kapcsolatban közös családi vagy birtokügyekben. Ez a közösség az érdekekben a többinél is mutatkozik, különösen Kelemennél, ki Gáspárral, András fitestvérével jut nem egyszer hasonló viszonyba. Így a két ág közt alig van más különbség, mint hogy az egyik Dalmadra vagy a Dalmad körűl fekvő helységekre szorítkozik ősi birtokaival, míg a másik Trencsénmegyébe Dobrovnik helységbe is kiterjeszti birtoklását.

A négy testvér közül Tamás és Kelemen válnak ki. Amaz 1505-ben a bécsi egyetem hallgatója, később Selmeczbánya város ügyésze s magánosoknak, mint Bagi Mihálynak s Báthori András Szatmár és Szabolcs megyék főispánjának igaz és törvényes képviselője. 1548-ban Balázs és Mihály testvéreivel a dobrovniki kuriát eladja, mi ellen Szukorov István családja és Dalmady Kelemen özvegye tiltakoznak. Selmeczbánya várossal vitt levelezéséből több latin nyelven írt levele maradt fenn s őriztetik a Nemz. Múzeumban az 1531—1552. közti időszakból. Nevét «literatus» jelzővel említik többször az iratok.

Kelement Domaniky Pál Dalmady Katalin férje 1546-ban megölte Domaniky Balázs javai miatt támadt ellenkezés következtében. Kelemen megöletésének per lett a következménye, melyet Sembery Boldizsár és Dalmady Gáspár indítottak a gyilkos ellen. Ipolyi A. adata szerint a per 1579 táján megújíttatott s a királyi táblához felterjesztetett. Kelemen neje Litassy Erzsébet, Litassy Tamás leánya volt, kinek kezei közt özvegysége alatt a felhozott adatok szerint tekintélyes családi vagyon halmozódott fel. A leszármazást öt gyermeke közűl Mátyás viszi tovább.

Balázs és Mihály a másik két testvérrel kapcsolatban fordulnak elő az okmányokban.

Kelemen gyermekei közül Mátyás jut önállásra s visz szerepet. A genealogia szerint «Mátyással új stadiumba lép a család leszármazása, melyhez az alapot atyjának a Litassy családba való beházasodása, jelentékeny új birtokok szerzése s befolyásos összeköttetések adják meg s fejlődési irányát is ezen új viszonyok jelölik meg. A családi név újra kilép Hontmegye határaiból s Trencsénmegyében, majd Bars-, Nyitra- és Nógrádmegyében, később pedig más megyékben is ismeretessé válik maig felismerhető nyomokkal s létezésének és virágzásának azon megyékben most is ápolt s a genealogia által fentartott emlékeivel.»

Mátyás 1548-ban jő elő s ekkor még kiskorú lehetett János testvérével együtt, ki valószínűleg elhalt, mert más adatokban nem fordúl elő. Ipolyitól nyert adat Mátyást 1578-ban zsolnai harminczad-tisztnek mondja, ki bizonyos ügyben reversalist ad a királyi kamarának. Meddig maradt ezen állásban, nem tudni. Neje Csúzy Zsófia, puszta-szentmihályi Csúzy Tamás leánya, ki gazdag hozománynyal gyarapítá a férj vagyonát s nagyban hozzájárult, hogy a család jólétben és tekintélyben azon kor legjobb s legismertebb családjai közé emelkedjék.

Mátyás gyermekei István és Erzsébet, kikről számos adatot gyűjtöttek össze a szerzők. A két testvér közt 1615-ben teljesített osztályos egyesség szerint a család vagyona Dalmaddal együtt — mely Erzsébetnek jutott s így leányágra szállt — 25 helységben és pusztán oszlik meg ez időben. A szerzőknél levő családi levéltár legrégibb eredeti okmánya 1616-ból Istvánnal függ össze. István Nyitramegye táblabirája volt s kétszer nősült. Első neje Szerémi (Syrmiensis) Jusztina, a második Borssy Anna, Borssy György és Bessenyey Magdolna leánya. Istvántól bírja a család a legrégibb pecsétczímert is 1615-ből.

István testvére Erzsébet 1597—1600 közt Viddfy Kristóf özvegye volt; 1604-ben azonban már mint Kasza Pálné fordul elő, de csakhamar ismét özvegységre jut, mivel férjét Palásthy Tamás meggyilkolja. A szentbenedeki convent egy 1638-iki adata szerint Kasza Pál magvaszakadtával Palásthon és Gárdonban levő javaiba, melyeket Dalmady Erzsébet özvegye birt, beiktatják Rudnay Lászlót ellenmondás mellett.

István gyermekei közűl ifjabb István és Sándor válnak ki. István a két Rákóczy György főkamarása; 1648-ban svédországi követe Krisztina svéd királynőnél, majd követ a nádornál.

A Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétel miatt vád alatt volt, de felmentetett.

Sándor a heidelbergi választó fejedelem egyik dragonyos regimentjének főstrázsamestere és udvari «cavallier»-je volt, a mint maga magát megnevezi. Buda visszavivása alatt 1686-ban Koháry dandárában találjuk. Szerzők kétségbe vonják Sándornak azon Dalmady Sándorral való azonosságát, kiről a Török-Magyarkori Okmánytárban 1671-ben az egyik vezérbasához és Olaj béghez intézett levelek közlése alkalmából szó van, s kiről az mondatik, hogy érsek-ujvári pribék volt, majd pedig Pauler Gyulánál a «Wesselényi-féle összeesküvés» czimű műben az, hogy 1668 körül lett pribékké, s hogy Sahin Ibrahim nevet vett fel, s később szeretett volna hazajönni. Ez a Dalmady Sándor más lehetett, nem a genealogia Sándora, mert ha igaz volna mindaz, mi róla mondatik, nem maradhattak volna 1671-ből eredeti levelei a család kezében, melyeket itthon írt, s nem futhatott volna meg oly pályát, a milyet fokozatos emelkedéséről tanúskodó többi levelei fentartottak.

Kelemen ága vagyonos nagy családokba (Litassy, Csúzy, Szulyovszky, Borssy, Bessenyey, Armpruszter, Baranyai) beházasodások által és egyébként is politikai, diplomatiai és hadi szerepléseivel kiváló állásra tett szert, míg a leányok új nevezetes és virágzásra jutott családok ősanyjaivá válnak. Ipolyi püspök adata szerint a család dús birtokai, melyek közt az ősi Dalmadnak már 1400 előtt régen birtokában volt, kiterjedtek ez időben Hont-, Bars-, Nyitramegyékre és tán más megyékre is. Egy birtokjegyzék a család javait a XVII. század végéről névszerint elszámlálja. E szerint a család Bács-Bodrog-, Nyitra-, Pozsony-, Komárom-, Bars- és Trencsénmegyében 48 falut és pusztát vagy ezekben részt bírt volna. A XVII. század végén ez ág is kihalt. Leányágon a Lipthayak, Horváthyak, Dúlók, Palásthyak, Szmrecsányiak, Stummerek függnek össze vele.

Ott, hol Ipolyi A. püspök a Dalmady-család leszármazásáról összeállított s a genealogiában többször idézett jegyzeteiben és Nagy Iván a «Magyarország családai» czimű ismert munkájában a család nemzedékrendjének tovább vitelében az adatokból kifogy, s történeti feljegyzések nem pótolják a hiányt, a család birtokában levő oklevelek és genealogiai feljegyzések a XVII. század közepén a bori dalmadi Dalmadyak ágához vezetnek, mely ágon egy eredeti okirat szerint 1673-ban öreg Dalmady János jön elő, kinek atyja legöregebb Dalmady János volt a XVII. század elő felében. Szerzők a család további leszármazását ezektől biztosan vezetik le a mai napig. E részben a családi genealogiák, oklevelek, főkép pedig Hontmegyének 1801. ápr. 16-ikán kiállított nemesi bizonyságlevele határozott útbaigazítást nyújtanak. A bori ág a Sebestyén-ág folytatása ifjú Sebestyén egyik fiától Gáspártól, kiről fennebb mondtuk, hogy 1590-ben osztozott Bory Mihálylyal. Úgy látszik Boriban lakott, a Bory-családba beházasodott s ott birtokos volt. De az adatok hézagosak s az összekötő ízek ma még ki nem mutathatók.

Dalmady János utódai közül Miklós, Mihály és Pál tűnnek ki, kik 1730-ban ellentmondanak Rajcsányi Ádám adományának és beiktatásának Dalmadra nézve. Az adomány Pálffy Miklós nádortól származott s a család fiágának kihalására volt alapítva. Ellentmondásukat az adományos által megindított perben igazolták is, a Sebestyén-ággal kötve össze magukat s kimutatva, hogy Dalmady Sebestyéntől a Dalmadyak fiágából származnak. Rajcsányi Ádám adománya ennek következtében erejét és hatályát vesztette. Dalmad ekkor legnagyobb részt leányági osztályosok birtokában volt, de maguk az ellentmondók is birták egy részét zálog czímén.

Miklós, az ellentmondók egyike, két ágon viszi tovább a család leszármazását: ifjabb Miklós és János ágán. Ifjabb Miklóstól származik András, ettől Sámuel, ettől pedig a genealogia szerzői. Sámuel Boriból Komárommegyébe költözött s fiai is ott születtek, a János ágán leszármazók ma is Boriban laknak.

A család leszármazásában, a mint e vázlat is mutatja, két helyen látszik hézag: a Sebestyén-ágnál, melyet sem Dalmady Miklóssal, az adományossal, sem valamely közös ősszel, sem az egyidejűleg kibontakozó dobrovniki Dalmadyak ágával határozottan összekötni nem lehet, és a bori Dalmadyak ágánál, mely a Rajcsányi-per adatai szerint a Sebestyén-ág sarjadéka, de kétséges, ki volt névszerint a Sebestyén-ágból legöregebb Dalmady János apja vagy nagyapja. A valószínűség Gáspár mellett szól, de lehetett más is. Minderre csak újabb adatok felelhetnek.

A családot illető levelek az országos levéltáron, az esztergomi, pozsonyi és nyitrai káptalanok levéltárain kívül legnagyobb részt a Garam melletti szentbenedeki convent levéltárában őriztetnek. Ha ez utóbbi hozzá férhetőbb lesz, a család történetének és leszármazásának eme hézagai kipótolhatók. A családot érdeklő okmányok az egyes leányági rokon családoknál, kivált az adományos Miklós egyik leányától Zsófiától Tharrody Tamás nejétől származó Bisztriczky és Sántha családoknál lappanghatnak nagyobb számmal.

A Dalmadyak családi czímeréről a munka 120. lapján ezeket olvassuk: «Dalmady Istvántól 1615-ből bírjuk a legrégibb czímert, melyet ismerünk. Futólag említettük ezt már Dalmady

Miklósnál Dalmad és Darázs hontmegyei helységek új adománya alkalmával, nem tartva lehetetlennek, hogy ez is de novo adományoztatott Mátyás által. Erre azonban adataink nincsenek. Az mégis bizonyosnak látszik, hogy Dalmady István az általa használt s tőle ránk maradt címert maga nem szerezte, ez ismét apjától Kelementől örökölte, ez pedig mint a Dalmadyakat illető közös családi jelvényt az akkor élő többi Dalmadyakkal együtt használta, akár Miklóstól vették azok azt át, akár Dalmady Sebestyén ágától. Mindkettőhöz elég közel állottak úgy a vérségi kapcsolat, mint a kor tekintetében, melyben éltek. Legalább nincs nyoma, hogy a címert István elődei: Mátyás vagy Kelemen szerezték volna. Ez tehát Dalmadra vezet vissza, a család bölcsőjéhez, hol mint közös jelvény a nemzetség szétszórt tagjait mint egy törzs hajtásait külsőleg is összetartotta.» A kérdéses címert Siebmacher címerkönyve is hozza s ismerteti.

E címer azonban ifjú Dalmady Istvánnál némi változáson megy át. Erről a 154. lapon ezeket olvassuk: «Dalmady Istvántól is birunk egy pecsétet azon levelek egyikén, melyeket I. Rákóczy György megbizásából váltott Keviczky János kassai főbiróval 1646-ban. E pecséten István címere: pajzs, alúl félgömb alakban hajolva, a pajzs szélességében négy pólya, a pajzs fölött sisak, ezen sas vagy sólyom kiterjesztett szárnyakkal. A címer körül a név: Stephanus Dalmady. E címer az apa, Dalmady Istvánnak 1615-ből fenmaradt fent említett címerével sokban megegyez, de a négy pólya eltérést mutat. A régi címerben ennek helyét, mint láttuk, kivont kardot tartó pánczélos kar foglalja el. Az eltérést nem tudjuk megmagyarázni. Alkalmasint nem az eredeti családi czimerrel, hanem Istvánnak utólag készített, önmaga által összeállított saját czimerével van dolgunk. Ilyen változtatást mások is tettek czimerükön. Megerősít e nézetünkben István öcscsének Sándornak később előkerülő pecsétje s azon levő czimere, melyben szintén a kardot tartó pánczélos kart látjuk, egyezőleg az apa 1615-iki czimerével. Miért kellett Istvánnak épen a négy pólyát, Magyarország czimerének egyik jelképét felvennie czimerébe — még kevésbé tudjuk eldönteni.»

Ismertetik még a szerzők Dalmady Sándor czimerét is az Ipolyi püspök és a család birtokában levő eredeti levelek pecsétjei alapján. Ez megegyez az apa idősb Dalmady István czimerével. Végül bemutatják nagybátyjuk Dalmady András pecsétczimerét 1828-ból egy eredeti osztálylevélről. Erről a 280. lapon ezt írják: «Visszatérve az 1828-ban kelt eredeti példányban meglevő osztálylevélre, ott találjuk rajta a fitestvérek pecsétjeit is. Különös, hogy a pecsétek czimerei nemcsak egymástól, hanem a Dalmady István után 1615-ből fenmaradt pecsétczímertől is nagyon eltérnek. Legközelebb áll ez utóbbihoz András pecsétje, kardot tartó pánczélos karral, de ez nem a vértben van, hanem a korona felett a sólyom vagy sas helyén, míg a vértben András nevének kezdő betűi láthatók. A másik két testvér pecsétjén még annyi sincs. Jele, hogy a családi czimernek a régi családi levelekre fektetett nagy súly s a nemeség fentartására és kimutatására irányzott nagy gond daczára atyjukkal idősb Dalmady Andrással együtt nem tulajdonítottak jelentőséget, úgy látszik, mellékes dolognak tekintették, talán nem is foglalkoztak vele.

Mindezen pecsétczímereket rajzban is bemutatják a munka elején.

A család hitfelekezeti állásáról is találunk feljegyzést ifjú Dalmady István életénél, ki a tiszavidéki reformátusok főembere volt 1669-ben. Ez így szól: «Ő az első, kit vallása szerint is ismerünk. Valószínű, hogy atyja, idősb Dalmady István és nagyatyja Dalmady Mátyás és szép apja Dalmady Kelemen is, vagyis az egész ágazat, melyből származott, a református hitet vallotta, annak első elterjedésétől s az új egyházi felekezetek megalakulásától kezdve, melynek színhelye a mint tudjuk a felvidék volt, mindjárt a mohácsi vész után I. Ferdinánd magán uralkodásának végén. A Dalmadyak új ága, az úgynevezett dobrovniki Dalmadyak, Tamás, Kelemen, Balázs és Mihály együtt és egyszerre vehették fel az új hitet, mely aztán gyökeret vert a család körében, a Dalmady Sebestyén ágát kivéve, mely kihaltáig katholikus maradt, a mint erről Dalmady András élete tanúskodik, ki katholikus főpapok mellett viselt csaknem állandóan tisztséget, sőt ha nem csal a sejtés, hogy Sebestyén mester a székesfehérvári majd soproni kereszteshendfőnök is ez ágból származott, benne előkelő papot is adott az egyháznak. Valószínű azonban, hogy az új hit a Sebestyén-ág körében is elterjedt. A bori Dalmadyak ugyanis reformátusok voltak s legnagyobb részben ma is azok.»

A munka megirására, a mint a 361 és 377—380. lapokon olvassuk, a heraldikai és genealogiai társaság «Nemzetségi zsebkönyv» című vállalatának megindítása adott alkalmat 1886 végén, de az adatok régóta gyűlnek az apa leveles ládájában talált családi iratok adatainak kiegészítésére. Az anyag azonban csak 1886 óta vált ily teljessé tovább eszközölt kutatások által. Mai alakjában a mű oly teljes, a milyen csak lehet, s ha itt-ott kiegészítésre szorúl is, azt, a mit nyújt, teljes hűségben nyújtja, s így a jövő számára elég jó alapot képez. Czélja a

szerzők kijelentése szerint nem más, mint a családra s egyes tagjainak élettörténetére vonatkozó fenmaradt adatok könnyebb áttekintése és a későbbi generatio számára fentartása, hogy az a család eredeti bölcsőjétől el ne szakadjon, azt könnyebben feltalálja s az ősökkel magát összekapcsolja. Ép azért csakis tíz példányban nyomatták a családtagok számára, a mint már említettük.

A család leszármazását mutató táblázatok a következők:

I. tábla.

N.

Comes Stephanus de Dalmad. 1290—1300. Honti várnemes (jobbagio castri Hont). Mint ilyen határjárásoknál és beiktatásoknál többször királyi küldött (homo regius).

Buguzlaus de Nádas. 1300.

Máté. 1300.

Tamás. 1300—1335. Birtokos nemes Hontmegyében. Procurator. Róbert Károly király alatt királyi küldött.

János. 1300.

Comes Valentinus. Csák mester oponchi várának kapitánya 1300.

István. 1346—1356.

János. 1345. 1392-ben nem él. Neje Szelényi vagy Palásthy leány.

Gergely. 1345—1398. 1388-ban nádori küldött. 1394-ben adományt nyer Cseke birtokra nézve Barsmegyében.

Keche. Zselizi Been Miklós neje. 1388-ban nem él.

Mihály. 1395. Ez évben nádori küldött. 1412-ben nem él. Özvegye Csuda, máskép Zechen Apollónia.

Gergely. 1411—1445. Testvérré fogadja Helena nővére férjét kisthúri Thúry Mihályt 1422-ben. Ugyanekkor nádasi birtokrészét cserébe adja Egyházas-Dalmadért a sághi conventnek.

Helena. Férje literatus kisthúri Thúri Mihály. 1422.

Miklós, literatus. Felveszi a Dalmady nevet. Lévai várnagy. 1464-ben Mátyás királytól Dalmad és Darázs helységekre új adományt nyer. 1469-ben nem él. Neje Anna, mások szerint Jakchi Anna.

Margit. 1464-ben hajadon. 1. Horváth János 1485. 2. Horhy Péter 1508.

Zsófia. 1464-ben hajadon. 1. Darázsy András 1469. 2. Tharrody Mihály 1500.

Anna. 1464-ben hajadon.

A három leány (Margit, Zsófia, Anna) egyikétől származik Ipolyi püspök szerint a Dancs-család.

Horhy Demjén. 1508—1512.

Horhy Dorottya, Zsemberi Piry Bertalanné. 1508.

Horhy Agatha, Dalmady Pálné. 1505—1508.

Horhy Juliánna, Dalmady Sebestyénné. 1508.

Horhy Hedvig, Pomothy Lászlóné.

II. tábla.

Nemes Dalmady Sebestyén. 1485.

Ifjabb Sebestyén (ki az I. táblán). Neje Horhy Juliánna. 1505—1519.

András. 1546—1579. Várday Pál és Verancsics Antal esztergomi érsekek házkormányzója. 1549-ben adományt nyer Bezenye helységre és 1565-ben Kis- és Nagy-Jolka és Hegy helységekre nézve. (Mosony és Pozsony m.)

Gáspár. 1546—1592.

Katalin. Domaniky Pálné Zólyom-megyében. 1600-ban mint özvegy említtetik.

Sylvester. 1570—1581.

Dorottya. Drázsa Györgyné 1596. 1611-ben már özvegy.

III. tábla.

István.

László. 1519-ben nem él.

Tamás, literatus. 1505—1553. Selmeczbánya város ügyésze. Eredeti levelei vannak a M. Nemz. Muzeumban.

Kelemen. 1546-ban megöli Domaniky Pál, Dalmady Katalin férje. Neje Litassy Erzsébet.

Balázs. 1552—1560.

Mihály. 1601-ben él.

E négy testvér a 16-ik század elején a trencsénmegyei Dobrovnik helység felére II. Ulászló királytól adományt, 1519-ben pedig II. Lajos királytól új adományt nyert.

Hedvig. 1548.

Helén. Szúdi Albertné. 1548-ban özvegy.

Mártha. 1548.

János. 1548.

Mátyás. 1548—1593. Zsolnai harminczadtiszt. Neje pusztaszentmihályi Csúzy Zsófia.

Anna. Barbel Jánosné. 1552—1560.

Menyhért. Neje Velkényei Magdolna. 1602.

Magdolna. 1602.

István. 1593—1638. Nyitramegye táblabirája. Neje 1. Syrmiensis vagy Szulyovszky Jusztina. 2. Borssy Anna. Ez 1681-ben még életben van, ekkor Litassy Pálné.

Erzsébet. 1597—1638. Viddfy Kristófné. 1597-ben özvegy. 1604-ben Kasza Pálné. Ipolyi szerint a Horváthyak egyik ősanyja.

István az első házasságból. 1645—81. 1648-ban I. Rákóczi Gy. követe Krisztina svéd királynőnél; 1658-ban II. Rákóczy Gy. követe a nádornál. Főkamarás a két fejedelemnél. Neje: 1. Bessenyei Anna. 2. Armpruszter Mária.

Zsófia a 2-ik házasságból. Jakabfalvy Andrásné.

János az első házasságból. 1647-ben kiskoru, 1653-ban nem él.

Mihály a 2 ik házasságból. 1647—71. Egresdy Zsuzsanna.

István. 1681-ben nem él.

Sándor a 2-ik házasságból. 1647—1691. Semptei lovas hadnagy, később őrnagy, utóbb bajai kapitány, majd Pest város tanácsosa. Neje Baranyai Judit.

Mátyás a 2-ik házasságból. 1647-ben kiskoru, 1653-ban nem él.

Erzsébet a 2-ik házasságból.

Zsófia a 2-ik házasságból. 1647—1652. Lipthay György lévai várkapitány neje, kitől a Lipthayak bárói ága származik.

Anna Mária a 2-ik házasságból; szül. 1634., megh. 1709. Dúló Gergely neje, kitől Ipolyi szerint a Dúlók, Palásthyak, Szmrecsányiak és Stummerek származnak.

IV. tábla.

A bori Dalmadyak ága.

Legöregebb Dalmady János, él a 17. század első felében; neje Kinisi, máskép Galambos Anna, Galambos István és Lestár Dorottya leánya.

János (öreg). 1673. Neje Beke Zsuzsanna.

Pál. 1673—1739. 1730-ban ellentmond Rajcsányi Ádám beiktatásának Dalmadra nézve.

Ilona. Báthy Istvánné.

Anna.

Katalin. Szabó Istvánné.

János (ifju). 1673—1703. Sál Anna.

Mihály. 1719—1740. 1730-ban ellentmond Rajcsányi Ádám beiktatásának Dalmadra nézve. Neje Kósa Judit.

Miklós. 1730-ban ellentmond Rajcsányi Ádám beiktatásának Dalmadra nézve. Neje kiskéri Nagy Sára.

Katalin. 1781—1810. Móritz Mihályné.

Judit. Baghiné.

Erzsébet. Kopaszné.

Mária. 1707—1747. Horváth Jánosné.

Pál † 1777. Neje Zsigmond Erzsébet.

Mihály. Neje Horváth Ilona.

Judit. 1774-ben Pomothy Istvánné.

Ifj. Miklós. 1692—1788. Neje Pomothy Erzsébet.

Mihály. 1726—1771. Pernye Sára.

János, szül. 1726. okt. 27. megh. 1753. v. 1754. Demény Erzsébet.

Judit. 1762-ben Horváth Mihályné.

János ágán a közbeeső izek elhagyásával ma jelentkeznek:

Kelemen, sz. 1758.

Erzsébet, sz. 1755. 1. Farkas András. 2. Pomothy Sándor.

István. 1790 táján az alföldre költözött.

András, sz. 1754 jan. 14. † 1825 jul. 5. Bobor Éva.

Éva. Molnár Györgyné. 1763.

György, Lidia, kiskorukban haltak el.

Mihály, katona. 1801.

Sára. 1740—1800. 1. Pernye Pál. 2. Szemerédi János.

Erzsébet. 1755—1814.

Zsuzsanna. 1757—1779. 1. Sipos Andr. 2. Kontz Andr.

István. 1759.

Kata. 1764—1781. 1. Hóra János. 2. Tóth Mihály.

Lajos, sz. 1831. Zalai Borbála. Bori (Hontmegye).

Izabella, szül. 1844. Nagy Pálné.

Vinczenczia, sz. 1849. Deáky Józsefné.

Erzsébet, sz. 1783. Demény Istvánné.

András, sz. 1788. † 1858. Tornya Helén.

Mária. sz. 1790. Szabó Andrásné.

Miklós, sz. 1791. † 1846. Kulifay Eszter.

Julianna, sz. 1802. † 1846. Dalmady Istvánné.

Sámuel, sz. 1805 jul. 22. † 1875 márcz. 25. 1. Menyhárt Ágnes. 2. Jankó Erzsébet.

Sándor, sz. 1857. Pestmegyei tázlári jegyző. Neje Nagy Ida.

Miklós, sz. 1859.

Lajos, sz. 1860.

József, sz. 1862.

Vilma, sz. 1866.

Béla, sz. 1873.

Karolin, sz. 1825. Csonthó Istvánné.

Amália, sz. 1828. Pétery Lajosné. Nagy-Salió.

Győző, sz. 1836 febr. 11. Köz- és váltóügyvéd. Pestmegyei árvaszéki elnök. A Kisfaludy-társaság tagja. Budapest. Neje Hajós Rózsa.

Borcsa, Bukovinszky Sándorné; szül. 1837 decz. 8. Naszvad (Komárom m.).

Eleonóra, sz. 1839. † 1878.

Fanni, Peredi Jánosné; sz. 1845 febr. 9. Első férje Mihalik Pál. Imely (Komárom m.).

Sándor, sz. 1848 febr. 12. Köz- és váltóügyvéd. Pestmegyei árvaszéki ülnök. Budapest. Neje Jamniczky Irma.

Rózsa, sz. 1870 febr. 1.

Ödön, sz. 1874 szept. 14.

Mártha, sz. 1882 febr. 9.

Zoltán, sz. 1880 márcz. 17.

Irén, sz. 1882 jul. 26.

MIKÉNT ESZKÖZÖLJÜK AZ OKLEVELEK KIADÁSÁT?*

(Első közlemény.)

Történelmi emlékeim második kötetét a Turul múlt évi 4-ik füzetében megbirálás alá vette ismert tudósunk, Majláth Béla, a N. Múzeum könyvtárának őre, ki, mint néhai Horvát István a nagy diplomaticus hivatalbeli utóda a birálói tollat hévvel forgatja.

Ezen birálat oklevél-gyűjteményemben különféle fogyatkozásokat fedez fel s végre azt mondja, hogy «publicatióink terén határozott visszaesést képez». Ezen két szót «határozott visszaesés» jónak látta az érdemes biráló vastagon aláhúzni, pedig ily kemény elitélés akkor is eléggé szembe ötlik, ha nincs dőlt betűkkel kinyomatva, — nekem legalább úgy tetszik. S miért lett oklevél-gyűjteményem ily kemény szavakkal lesújtva? Azért, mert ú. m. okleveleim szövegének közlésében nem vettem figyelembe azon elveket, melyek a Századok 1879. évi folyamában (223—238. és 320—335. ll.) két névtelenül megjelent czikkben ki lettek fejtve.

Birálaton, ha még oly keményen hangzik is az, minden nyomtatásban megjelent munkának át kell esnie, — tehát oklevél-gyűjteményem sem kerülhette el ezen sorsot, s e miatt felszólalni nem volna helyén, ha nem foglaltatnának a birálatban alaptalan állítások s nem vetettnének fel elvi kérdések, melyeknek megvitatása diplomatikánk érdekében szükségesnek látszik, annyival inkább, mivel az oklevelek közzétételénél követendő elvekre nézve nálunk egészen ellentétes álláspontok észlelhetők, az eszmék tisztázása tehát kivánatos.

Lássuk először is, hogy mik foglaltatnak a Századok idézett czikkeiben?

Az elsőben (223—238. ll.) a névtelen czikkíró ismerteti a Nagy Imre által szerkesztett s a M. T. Akadémia által kiadott Anjoukori okmánytár I. kötetét, valamint a Nagy Imre, Nagy Iván és Véghelyi Dezső által szerkesztett gr. Zichy okmánytár IV. kötetét, azokat a bennök foglalt történelmi adatok bősége és jelentősége szerint méltatva, — a másodikban (320—335. ll.) ugyanazon névtelen czikkíró megrója a nevezett két okmánytár szerkesztése körül észlelt mulasztásokat és hiányokat, nevezetesen hogy az előszóban a szerkesztők nem terjeszkedtek ki az okmánytáraikban előjövő érdekes kérdések fejtegetésére, hogy az oklevelek szövegében néhol olvasási és másolati hibák rejlenek, hogy a rövidítések és siglák nincsenek mindenütt feloldva, hogy az oklevelek pontozása (interpunctió) helyenként hiányos, hogy a szerkesztők nem követve a külföldön érvényre jutott közlési modort, betűhíven közlik az oklevelek szövegét, hogy az Anjoukori okmánytár okleveleinek keltei több helyütt hibásan lettek feloldva, a Zichy-okmánytárban pedig az okmányok kelteinek napjai ki nem irattak stb. Ezen felfedett fogyatkozások ellenében czikkíró több figyelemre és követésre méltó dolgot ajánl az oklevélkiadók figyelmébe, hogy t. i. oldják fel teljesen az oklevelek szövegében előforduló rövidítéseket és siglákat; hogy ne kövessék az oklevelek eredeti és gyakran értelem-rontó pontozását, hanem éljenek az értelemnek megfelelő pontozással; hogy a könnyebb áttekinthetés czéljából ne hagyják meg az oklevelek szövegében előforduló nagy kezdőbetűket kivétel nélkül, hanem csupán az önálló mondatok, valamint a hely- és személynevek bekezdéseinél; hogy az oklevelek szövegében válaszszák el egymástól a külön tartozó szavakat s kössék össze az együvé tartozókat stb. Végre, a szavak helyesirására nézve ajánlja a névtelen czikkiró, hogy az oklevél-kiadók a mostani modor helyett, mely a szavak betűhív visszaadásához ragaszkodik, a külföld példájára, a szabatos latin helyesirás szabályai szerint változtassák át az oklevelek szavait, kivéve a hely- és személyneveket, valamint a latin szövegben előjövő idegen s különösen a magyar szavakat stb.

Mily eredménye lett a névtelen czikkíró ezen felszólalásának? követték-e föntebbi tanácsait oklevél-kiadóink?

Nézzük először is a m. történelmi társulat által kiadott Hazai Oklevéltárat, mely közvetlenül ama névtelen czikkek megjelenése után látott napvilágot. Szerkesztették Nagy Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula s közöltek benne okleveleket Fejérpataky László, Géresy Kálmán, Károlyi Árpád, Szabó Károly, Véghelyi Dezső s m. Ezen oklevéltárban az oklevelek egészen betűhíven vannak közölve, oly annyira, hogy a névtelen czikkíró sem a kezdőbetűkre, sem a helyesirásra vonatkozó ajánlásai figyelembe nem vétettek.

Előttünk fekszenek továbbá az 1879. év óta megjelent többi hazai oklevéltárak, ú. m. az esztergomi főegyháznak Knauz Nándor által szerkesztett Emlékei, az Ipolyi Arnold, Nagy

* A t. czikkiró úr óhaja szerint változatlanúl közöljük a jelen dolgozatot, melynek befejezését — folyóiratunk csekély terjedelme és a közlendők nagy halmaza miatt — kénytelenek vagyunk jövő füzetünkre halasztani. Előre jelezhetjük, hogy az általa védett oklevélközlési elvekkel egyet nem értünk, s hogy alkalmunk lesz a dolgozat befejezte után e folyóirat álláspontját az oklevélkiadás kérdésében kifejteni. *Szerk.*

Imre és Véghelyi Dezső által szerkesztett Hazai Okmánytár VII. kötete, a M. T. Akadémia által kiadott s Nagy Imre által szerkesztett Anjoukori okmánytárnak II., III., IV. és V. kötetei, a Zala vármegyei okmánytár I. kötete és a Károlyi és Sztáray grófi családok okmánytárai.

Az elsőkben, ú. m. a Hazai okmánytár VII. kötetében s az esztergomi főegyház Monumentáiban még a teljes betűhív modort látjuk érvényesítve, a többiekben azonban a szerkesztők már a legnagyobb rendszertelenség terére léptek. A szerkesztési modor, melyet követtek, illetőleg a helyesirási tekintetben követett eljárás nem felel meg teljesen sem a betűhív, sem pedig a humanisták által igényelt modornak, hanem mindkettőnek zagyvalékát tünteti fel. Az egyik nagy engedményt gondol a humanistáknak tehetni, ha az oklevelek szövegében az *u* betűt *v* betűvel s ezt viszont *u* betűvel cseréli fel; a másik pedig már a tökéletesség netovábbját véli elértnek, ha ezen felül a *t* betűt *i* betű előtt néhol, a humanisták kivánalma szerint *t* betűvel írja, máshol azonban, hol a kiejtésben *c*-nek hangzik, meghagyja az eredeti szövegben létező *c* betűt; az *ae* betű helyett pedig általánosan meghagyják az eredeti szöveg *e* betűjét.

Ezen kicsinyes szőrszálhasogatásokban, melyek így összezavarva semmi tudományos értékkel nem bírnak, ismerjük fel azon színvonalat, melyen újabb oklevél-kiadásaink nagyobbrészt állanak s mely, habár a külföldön használatban volna is, tudományosnak épen nem nevezhető.

Kitűnik ezen rendszertelenségből, hogy oklevél-kiadóink nagyobb és kiváló része még folyton idegenkedik az oklevelek közzétételénél a humanisták modorának elfogadásától s csak habozva hagyja el lépésről-lépésre az eddig követett és jónak talált betűhív modort.

És ez a dolog természetében rejlik.

Birunk nagyszabású kútfőgyűjteménynyel, melynek kiadása a humanisták modorában lett eszközölve s mely e mellett a legnagyobb mértékben megbízhatlan — értem Fejér Gy. Codex diplomaticus-át, — mivel ennek összeállítói a diplomatikai hűségre semmi súlyt nem fektetve, a szöveget nem csupán helyesírási, de irályi és kritikai tekintetben is úgy tekintették, melyen belátásuk szerint javíthatnak és változtathatnak. Mikor tehát 25 évvel ezelőtt diplomaticusaink kis, de lelkes csoportja — melyhez Nagy Imre, Pesty Frigyes, Ráth Károly, Véghelyi Dezső s mások tartozának, — feladatúl tűzte ki magának a nagy számmal kiadatlanúl heverő okleveles kincsek kiadását, az iránt mindnyájan megegyezének, hogy a Fejér Gy. Codex diplomaticus-ában érvényre jutott modor — mely rossznak bizonyúlt, — elvetendő s helyében a szigorú betűhív modor követendő.

Nos, történetiróinknak nem volt okuk megbánni, hogy a nevezett kiadók fáradozásai folytán azóta megjelent kútfőgyűjtemények hosszú sora ily modorban lett kiadva — mert az ezekben nyújtott kútfői készlet a hibátlan olvasás és tökéletesen hű közlés következtében oly biztos anyagot szolgáltat a történelemnek, hogy annak irányában a bizalmatlanság előre ki van zárva.

Mert mi legyen czélja a történelmi kútfők, tehát az oklevelek kiadásának? Nem egyéb, mint hogy ez oly híven legyen az eredetiek után eszközölve, hogy a történetíró teljes bizalommal fordulhasson ahhoz s meg lehessen győződve, hogy a benne foglalt adatok magokban az eredeti kútfőkben valóságosan és épp oly alakban megvannak.

Az ilyetén hű kiadáshoz első fő kellék, mint ezt a Századok idézett névtelen czikkirója helyesen kiemeli, a helyes és hibátlan olvasás, — hozzá tehetjük másik két fő kellék gyanánt, hogy a hibátlanúl és helyesen elolvasott eredeti szöveg épp oly hibátlanúl és híven másoltassék le, a pontos másolat pedig épp oly pontosan és híven tétessék közzé.

A pontos és hű kiadás eszközlésére pedig legalkalmasabbnak mutatkozik a betűhív modor, mert ez nyújt legtöbb biztosítékot arra nézve. hogy a kiadó az eredeti szövegen mit sem változtatott. És éppen, ha a történetbúvár az illető kútfőket nem csupán saját tanulmányainak elősegítése, hanem közzétételük által a meglévő történelmi kútfői készlet meggazdagítása czéljából gyűjti, tehát ha kútfő-kiadással foglalkozik — kell bírnia elég önmegtagadással, hogy az eredeti szöveget ne tekintse oly anyagnak, melyet belátása szerint idomíthat, hanem olyannak, a melyet, mint magának a történelemnek ős-eredeti szövegét híven, minden mez nélkül visszaadni kötelessége s melynek bármily csekély részét önkényesen megváltoztatni, kijavítani, megtoldani, vagy kihagyni, avagy más hasonértelmű szavakkal felcserélni nem szabad. Mert azzal, a mit a kútfő eredeti szövegén önkényesen megváltoztat, a történetirást hamisítja meg, a mit a kútfő szövegéhez toldólag hozzátesz, az lehet minden egyéb, csak nem kútfő; a mit belőle kihágy, attól a történetirást fosztja meg, a hasonértelmű szavak felcserélése által pedig könnyen oly árnyalat csúszik az értelembe, mely az eredeti kútfő szerkesztőjének szándékával nem egyezik.

Azt nem akarom állítani, hogy a humanisták modora, vagyis a szabatos latin helyesirás alkalmazása mellett hű és pontos kiadás nem volna lehetséges. Ámde ezen kiadási modor magában rejti a pontatlanság veszélyének csiráját.

Tudjuk, hogy a régi latin oklevelek nem

csupán helyesirási tekintetben, hanem irályuknál és mondatszerkezeteiknél fogva is gyarló fogalmazványok. Ha tehát a szöveget a szabatos latin helyesirás szabályai szerint átalakítjuk, az irály és mondatszerkezet gyarlósága még jobban fog szembe tünni s ezen körülmény nem csekély kisértésbe fogja a kiadót hozni, hogy javítói szerepét az irályi és mondatszerkezeti hiányok kiigazítására is terjeszsze ki — ezen esetben pedig oda jutnánk, a hova Fejér Gy. Codex diplomaticus-ának másolói jutottak, kik még a szokatlan s előttük érthetetlennek feltünő személy- és helyneveken is változtattak s létre hoztak oly kútfőgyüjteményt, mely megbízhatóság és pontosság tekintetében semmi kezességet nem nyújt. Ez volna az igazi visszaesés, melyet minden áron el kell kerülnünk.

Miért kelljen tehát ezen veszélyesnek igérkező közlési modort oklevél-kiadásainknál elfogadnunk? Azért — felelik a túlsó oldalról — mert ez a külföldön általánosan alkalmazásba vétetett s mert ezen közlési modor, habár fáradságosabb a szerkesztőkre, de háladatosabb a feldolgozókra nézve.

Azt irányadóul nem fogadhatjuk el, hogy a külföldön e tekintetben mi a szokás — mert azon túl vagyunk, hogy utánozzunk mindent, a mi külföldi, csak azért, mert külföldi. Ezen vitás kérdésben eligazodhatunk a külföld példájának figyelembe vétele nélkül is, ha elfogulatlanúl és tárgyilagosan s egymás véleményének meghallgatása mellett megválasztjuk azt a modort, mely a legczélszerűbbnek bizonyúl.

A második érv sem meggyőző.

A XVI. és XVII. századbeli, magyar nyelven irott okleveleknél inkább megállhat ezen érv, mivel azoknak helyesirása tudvalevőleg az elolvasást fölötte nehezíti, ennélfogva az olvasó érdeke megkivánja, hogy a szöveg az eredeti kiejtés megjelölése mellett, a mostani helyesirás szerint alakíttassék át.

De a XIII. és XIV. századbeli latin oklevelekkel nem így van. Az akkori helyesirás nem torzítja el annyira a szavakat, hogy azokat az olvasó legott megérteni képes nem volna. A ki latinul tud, az könnyen rá fog jönni, hogy pl. calumpmia: calumnia-t, assumpmentes: assummentes-t, hostenduntur: ostendunturt, sollempmia: sollemnia-t, nichil: nihil-t stb. jelent. A történészek, mint szakférfiak a latin nyelv ismeretét nem nélkülözhetik s a diplomatikának, mint segédtudománynak alapelveit is kell annyira ismerniök, hogy a betűhíven közölt latin oklevél szövegét nehézség nélkül megérthetik. Legfölebb azon laicusokra nézve, kiket, ha *ae* betű helyett *e*-t, *t* betű helyett *c*-t, avagy *v* betű helyett *u*-t látnak, összes latin nyelvismeretük cserben hagy — szolgálhatna könnyebbségül, ha a régi helyesirás átalakíttatnék a szabatos latin helyesirás szabályai szerint, de ezek közől vajmi kevesen vesznek kezökbe okmánytárat s ha vesznek is, a haszon, mi ezáltal történelmünk ügyét éri, sokkal kisebb, mint a kár, mely reá háramlik, ha e miatt oklevél-kiadásaink hátráltatást szenvednek.

Mert kétségtelen, hogy a szöveg ily átalakítása az oklevél másolójának amúgy is fáradságos munkáját megnehezíti, ilykép nem csupán a rövidítések feloldásával s a rossz, olykor alig olvasható, hanyag irás kibetűzésével kelletvén megküzdenie, de ezenfelül a megfejtett szöveget még a szabatos latin helyesirás szabályai szerint át is alakítnia. Azon idő alatt pedig, míg ezzel vesződik, más oklevél lemásolásával is elkészülhetett volna, s hogy ezt nem tehette, az történelmünkre nézve veszteséget nem képez. Oklevél-kiadásoknál az idő nem pénz ugyan, de a történelem nyeresége.

Nem mindenütt vannak a lemásolandó s kiadandó oklevelek oly biztosságban elhelyezve, mint az országos levéltárban, a N. Múzeumban vagy más tudományos intézetek kéziratgyüjteményeiben, melyekben bármikor feltalálhatók az oklevelek. Vannak levéltárak, melyeknek okleveles kincseihez ma még hozzáférhetünk, de ha a kedvező alkalmat elmulasztjuk, azokat senki többé fel nem fogja találni, mert vagy a rossz gondozás miatt egyenkint elpusztulnak, vagy jó pénzért külföldre vándorolnak s történelmünkre nézve minden esetre elvesznek. Ismertem levéltárat, még pedig családomhoz közel állót, melynek összes oklevelei, becses hártyák, függő pecsétekkel, mielőtt megmentethettek volna, egyenkint a tűzpadra vándoroltak.

Mindaddig tehát, míg kiadatlan oklevelek halmaza vár még a hazában mindenfelé másolóra és kiadóra, az oklevél kiadás épp oly fontos történelmünkre nézve, mint a feldolgozó történetirás — mert míg összes okleveles kincsünk át nem tekinthető, tökéletes és teljes történetirásról, olyanról, mely a nemzeti élet minden mozzanatairól a századok során át számot tudjon adni, nálunk szó nem lehet. S minthogy ez időben a kiadatlan oklevelek száma hazánkban még mindig nagyobb, mint sokan hiszik, történelmünknek úgy vélem, nagyobb szolgálatot tennénk, ha mindnyájan, oklevél-kiadók és birálók, diplomatikusok és történészek, a kik okleveleket olvasni tudunk, vállvetve hozzá látnánk ezen még ismeretlen kútfői anyag közzétételéhez, mintsem ha túlságos követelések támasztása által az oklevél-kiadások megnehezítéséhez járulunk. Szolgáljon e tekintetben a m. történelmi társulat által kiadott Hazai Oklevéltár egyetlen kötete serkentésül arra, hogy diplomatikusaink és történészeink egyesülten azon egyetlen kötethez további számos kötetet sorakoztassanak, becses tárházat emelvén azokban a történelmi kútfők és adatok számára.

Íme, elősoroltam azon okokat, melyek az oklevelek közzétételénél a betűhív modorhoz való ragaszkodást teszik kivánatossá. Mindazáltal azon esetben, ha diplomatikusaink többsége a két közlési modor közűl a humanistákét találná helyesbnek és elfogadandónak, részemről az egyöntetűség czéljából nem fogok egymagam kivételt képezni. Ehhez azonban szükséges, hogy diplomatikusaink s különösen oklevél-kiadóink — kiket az ügy első sorban érdekel, erre nézve közös megállapodásra jussanak s a M. T. Akadémiának történelmi bizottsága volna leginkább hivatva arra, hogy az oklevelek kiadása körűl követendő eljárásra nézve megállapodásra jusson, mely minden irányban erkölcsileg kötelező erővel bírjon, hogy végre oklevél-kiadók és birálók közt szent legyen a békesség.

De bármelyike is a közlési modoroknak jut ily úton érvényre, a következetesség elve megkivánja, hogy minden további ingadozások és megszorítások mellőzve legyenek, hogy t. i. ha a betűhív modort tartjuk meg továbbra is, akkor tartsuk magunkat mindenben szorosan az eredeti szöveg helyesirásához, ellenben ha a humanisták modora fogadtatik el, akkor alakítsuk át a szöveget teljesen a latin szabatos helyesirásnak szabályai szerint és ne hagyja meg az *e* betűt *ae* helyett, sem a *c* betűt *t* helyett, ott, a hol ez kiejtve *c*-nek hangzik stb., mert ily kivételek által a rendszertelenség továbbra is fentartatnék oklevél-kiadásaink terén s ezek magukban véve kicsinyes szőrszálhasogatások, melyek tudományos értékkel nem bírnak.

A többit, a mit a Századok névtelen czikkirója a helyesirási modoron kívül, a nagy kezdőbetűk használatának megszorítására, az értelemnek megfelelő pontozásra, a rövidítések és siglák teljes feloldására, az össze nem tartozó szavak különválasztására, az előszó, úgy szintén a név- és tárgyjegyzék szerkesztésére, az «így» vagy «sic» szócska használatára nézve ajánl, elfogadhatjuk mint helyeset és követésre méltót. Az sem szeved kétséget, hogy az oklevelek kelteinek feloldása és kiírása, valamint az okmánytáraknak latin tartalomjegyzékkel való ellátása hozzájárúl az illető gyűjteményes kiadás becsének emeléséhez, csakhogy ezáltal az oklevél-kiadó teendői ismét tetemesen szaporodnak, az oklevelek kelteinek meghatározásánál pedig nélkülözhetlen föltétel, hogy a feloldás helyesen eszközöltessék, mert ha hibás a kiszámítás, mint a birálatok okmánytáraink nem egyikének keltezéseiről kimutatták, akkor czélszerűbb, ha nincsenek a keltek napjai kiírva — mert így legalább a történetiró nem vezettetik tévútra, ha a kiírt napkelteket, mint helyeseket, használatba veszi.

KUBINYI FERENCZ.

VEGYES.

Gyulay Balázs czímeres levele.

(Egy czímerrajzzal.)

Báthory Zsigmond erdélyi vajda 1591 febr. 3-án Gyulay Balázst tanácsosai, de különösen a nagy befolyású *Geszthy Ferencz* ajánlatára, Magyarország és Erdély nemeseinek sorába emelte.

Bár Geszthyről, ki testestűl lelkestűl katona s az erdélyi török-ellenes párt leghatalmasabb szószólója volt, hajlandó az ember föltenni, hogy ez alkalommal is a hadi vitézség megjutalmaztatásáért vetette közbe magát a fejedelemnél: egy tekintet az armális levélbe meggyőzhet bennünket arról, hogy itt egészen más érdemekről van szó és Gyulay Balázs nem karddal, de sokkal békésebb eszközökkel küzdötte fel magát a nemzet kiváltságosai sorába.

Erre mutat különben maga az adományozott czímer is, mindenekfelett pedig annak leírása, melyet méltónak tartunk a szó szerint való közlésre:

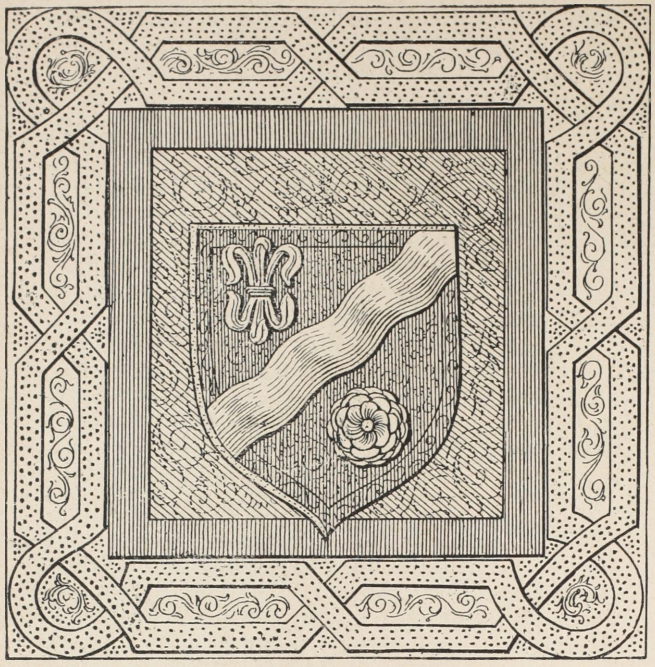
«In signum autem huiusmodi veræ et perfectæ nobilitatis eorum hæc arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet triangulare rubri coloris, quod spacio quodam ceu fascia cærulei coloris transversim in duas equales partes dividitur, *id vero Chrysii fluvii nota est.* In superiori deinde scuti parte flos candidus, et in inferiori illi e regione respondens rosa similiter candida, *istius Blasii candoris, probaeque mentis certissima indicia est depicta*» etc.[1]

Ez a czímer tehát, melynek az eredeti armálisról vett hű képe rajzunkon szemlélhető, tagadhatlanúl igen érdekes.

Megtudjuk a leírásból először is azt, hogy a fehér liliom és a rózsa Gyulay Balázs becsületességét és jámbor erkölcseit symbolizálja; a pajzs veres mezejét haránt metsző kékes színű pólya pedig a *Körös* folyót jelképezi, némi vonatkozással, mint alább kitünik, a nemességszerző származása helyére.

De jellemző mindenekfelett az a körülmény, hogy a sisak és annak kiegészítő részei: a sisaktakarók (foszlányok), a *korona*, melynek elmara-

[1] Az armális Gyulafejérváron adatott ki. Aláírták: Sigismundus Báthory m. p., Wollfgangus Kovachóczi m. p. cancellarius. Megvan az országos levéltárban is Kolozsmonostori Conv. L. Reg. 168.

dása ebben a korban már kivételes s végre az *oromdísz* teljesen hiányoznak, úgy hogy a czímer rendes alkotó részeiből csak a pajzs van meg, a mi pedig elég szokatlan nálunk s magában is érdekessé teszi a heraldikus előtt Gyulay Balázs armálisát.

A mi a nemességszerző személyét illeti, bár a becsületesség és jámbor erkölcsök amaz idők szellemehez képest, magukban véve nem igen képezhettek jogczímet ily kitüntetésre, de tagadhatlanúl igen illendők valának Balázs úr fiatalsága és társadalmi állásához, lévén ő Geszthy Ferencznek komornyika, a mi akkor olyan kamarás- és titkár-féle hivatal volt, viselőit nem tekintették ugyan szolgáknak, de a vitézlő rend mégis előbbre valónak tartotta magát náluk.

Legtöbbnyire bizonyos műveltséggel bíró, iskolázott emberek voltak, gyakran szegény jobbágy fiúk, néha azonban jómódú nemes szülők gyermekei, és úgy nevelkedtek fel egy-egy hatalmas főúr udvarában, akár csak az apródok vagy a néha igen előkelő származású «*belső inaskák*».

Gyulay Balázs is gyermekségétől fogva híven szolgálta Geszthy Ferenczet s minthogy a főúr feleségétől elkülönzött, vagyis inkább az szökött meg tőle, valóságos gyermeki ragaszkodást tanúsított ura iránt, és úgyszólván családjának tagjává vállott. — Ki is jelenti Geszthy végrendeletében, hogy «*Baláskót*» számadással az ő halála után senki ne fáraszsza, mert az nem számadó szolga.

De a főúr nem elégedett meg azzal, hogy nemességet szerzett hű komornyikjának, bárha ez is roppant előny volt abban a korban és az életben való boldogulhatásnak csaknem legelső feltétele. Más módon is gondoskodott felőle, hogy ha már egyszer kardot kötött Balázs vitéz, ne nézze őt le minden jött-ment drabant és legyen hová lehajtania fejét öreg napjaira.

Megemlékezvén tehát 1593. június 11-én kelt végrendeletében Balázs hűségéről, ki «*főképen az én hosszú és nagy betegségömbe oly nagy vigyázattal, szorgalmatossággal fáradott körülem magát nem kimélvén . . hogy ha édes fiam lett volna is, többet tülle nem kívánhattam volna*» :[1] 80 gira ezüstöt, négy lovat, kocsit, lóra való ezüstös szerszámokat, ezüst pallost, öltöző ruhákat stb. hagyományozott neki, nagy tisztességgel *felépítvén* őt a vitézi életre, mindezekfelett pedig egy nemes udvarházat a *Jófőn*, meghagyván Bocskay Istvánnak, hogy a hozzátartozó leveleket halála után adja kezébe.

Geszthy Ferencz rövid idő múlva ezután meghalt, végrendeletét kijelentett akaratához képest Bocskay István csak Balázs jelenlétében bonthatta fel, ki őszintén megsirathatta jó urát, de nem volt oka kétségbe esni sorsa felett, mert megélhetett tisztességesen a saját emberségéből is.

Merre vitte jó szerencséje, nem tudjuk, de 1608. május 28-án Báthory Gábor erdélyi fejedelem a Zámbó Balázs kapitánysága alatt vitézkedő *váradi Gyulai Balás*-nak czímert adományozván, azt kell hinnünk, hogy itt a mi Balázsunk forog szóban.

Igaz ugyan, hogy neki már volt nemes levele, de hát az igen gyakori jelenség abban a korban, hogy két, sőt három ízben is megnemesítenek egy és ugyanazon embert. Sohase tiltakozott ellene, mert így legalább védve volt minden eshetőségre; és ha másnak tetszett, miért ne fogadta volna el éppen Gyulay Balázs!

A «*váradi*» prædicatum sem lephet meg bennünket, mert a Báthory Zsigmond-féle czímer *Körös* folyója a legnagyobb valószínűséggel Gyulay Balázsnak váradi származására vonatkozik, a mit megerősít az is, hogy Balázs utódjai 300 esztendő múlva is a «*nagyváradi*» nemesi előnevet használják.

Tudnunk kell azt is, hogy Geszthy Ferencz melegen ajánlotta «*Baláskót*» Bocskay István pártfogásába, s míg «*István király*» uralkodott Erdélyben, ő nem is igen sokat gondolt armálisával, különben is birtokos nemes ember lévén, talán szükségesnek sem tartotta kihirdettetni azt. Akár volt oka megbánni akár sem ezt a mulasztását, annyi bizonyos, hogy örömmel fogadhatta Báthory Gábor 1608-ik armálisát, mely egyszersmind

[1] Báró Radvánszky. Magyar család élet III. k. 145. l.

Váradon a Szombathely-utczában álló házát is szabaddá tette.[1]

Elfogadván tehát azon, véleményem szerint különben teljesen indokolt föltevést, hogy a két Gyulay Balázs egy és ugyanazon személy, látjuk ebből, hogy a *becsületes és jámbor erkölcsü Balázs*, hadi dicsőség után is sóvárgott. — Ha Geszthy Ferencz udvarában szinte el is mulasztotta volna, még elég fiatal volt arra, hogy rövid idő alatt megtanulja a kardforgatást, a mint illett az egy hozzá hasonló nemes emberhez, ki ünnepnapokon ezüstös szablyát, ezüstös sarkantyút viselhetett és ha épen kedve tartotta, ezüst lánczos féken tánczoltathatta paripáját.

A hadi lárma csillapodtával azonban megtért tüzelője mellé, s megházasodván, ide s tova 300 esztendő óta virágzó családot alapított, melynek egyik kiváló tagja, *nagyváradi Gyulai Pál* főrendiházi tag és egyetemi tanár, ma is kegyelettel őrzi armális levelét.

Dr. Komáromy András.

Két czímer a XVII. századból.

(Két czímerrajzzal.)

A f. év január havában egy ezüst pohár s egy nagyobb ezüst serleg jutott a M. N. Múzeum érem- és régiségtárának tulajdonába, melyeknek művészeti becse ugyan nem emelkedik fölül a közönségesen, de a reájok vésett czímerek szempontjából mégis megérdemlik a figyelmet. A heraldika különösen ama korból, melyből e tárgyak származnak, oly soknemű és bőséges forrásokkal rendelkezik még hazánkban is, hogy az e nemű czímerábrázolásokat, mint rendesen igen hiányosokat és megbízhatlanokat tán a legutólsó helyre helyezi; mégis tagadhatlan jogosultsággal bírnak akkor midőn eddig még ismeretlen vagy határozatlan czímerekről adnak hírt s ha hiányos és tökéletlen módon is, felhívják a figyelmet vagy kiinduló pontot nyújtanak a tovább kutatásra.

Tudomásom szerint ily szolgálatot tesz az említett két czímeres edény is, melyeknek czímerábrázolatait bemutatni tehát nem fölösleges.

A XVII. század második feléből származó, czápás díszítésű, részben aranyozott, ezüst pohár előlapján az itt mellékelt czímert találjuk bevésve. A sokszögű kikanyarított és hornyolt vért mezejében stilizált levélkoronán könyöklő, jobbra fordult, vértezett, kardot tartó kar látható. A vértet öt pántú, szemközt álló sisak fedi, melynek oromdíszeül a vértbeli teljes czímeralak szolgál. Jobbról-balról foszladék, melynek háttéri közét vízszintes vonalú árnyalás tölti ki. Az egész czímer ovál alakú szalagkeretbe van foglalva, melyből kívül-belül stilizált levelek

hajtanak ki. A keret szalagján pedig e tulajdonost jelző felirat:

G. (enerosus) D. (ominus) Joh. (annes) SZENTPETERI. Inc. (liti) Cotts (Comitatus) de Sar Subst. (itutus) Jur. (atus) Notar. (ius) Ao (Anno) d. (omini) 1681.

E felirat minden kétséget eloszlat az iránt, hogy a czímer Szentpéteri Jánosnak, Sárosmegye hites aljegyzőjének a czímere; egészen másként állunk azonban azzal a kérdéssel, hogy miféle Szentpéteri család sarja e János. Nagy Iván[1] a *románfalvi*, *sajó-szentpéteri*, és *zalathnai* Szentpéteryeket és egy *Szentpéteri* családot ismer, melyet 1760-ban Mária Terézia nemesített meg. Mindezek közül ő csak a Mária Terézia által adományozott czímert ismeri,[2] ez azonban a most közlöttel semmi nemű rokonságot nem mutat.

Genealogiai úton poharunk tulajdonosát csak a kihalt románfalviak nemzedékrendjébe iktathatnók be, bár ide is csak valószínűséggel; a mennyiben a XVII. század második felében egyetlen ismeretes Szentpéteri családfán sem találunk Jánost, csak az említett románfalvi családban, melynek utolsó sarja János (III-ik) 1656-ban gyermek s ha korát ekkor 5 évesnek veszszük, úgy 1681-ben 30 éves korában lehetett Sárosmegye hites aljegyzője. Ennek azonban ellent mond egy Bethlen Gábor által 1621-ben Szentpéteri György és Lukács részére adományozott armalis,[3] melyben a nevezetteknek, kiknek illetősége nincs az armalisban kitéve, czímerül: kék mezőben pánczélos könyöklő kar, kezében kardot tartva, adatik. Ezen armalis, mely a czímeralak lényegére nézve megegyez poharunk czímerével, mindenesetre inkább arra

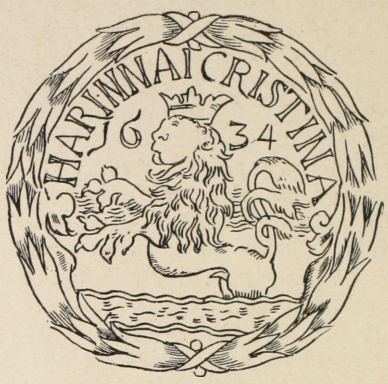
[1] Orsz. Ltár. Gyulafehérvári kápt. Lib. Reg 5. 170.

[1] Magyarország családai 10. kötet, 663. 664. l.
[2] U. o. 664. l.
[3] Orsz. ltár.

látszik mutatni, hogy Jánosunk is e család sarja, mely erdélyi nemes, és vagy Györgynek, vagy Lukácsnak fia volt. Erdélyi nemes Szentpéteri családul pedig a már említettek közül csak a zalathnait tekintjük, melynek címerét sem Nagy Iván nem ismeri, sem eddig sehol közölve nem lett, s így a valószinűség a mellett szól, hogy poharunk a zalathnai Szentpéteriek címerét viseli.

A mi a címer előállítási módját illeti, első sorban mint ékítmény van az felfogva és kezelve s így a szorosan heraldikai momentumokra alig fordíttatott figyelem, mégis oly annyira magán viseli korának általános bélyegét és különös heraldikai ízlését, hogy alig érezzük szükségét a számokkal való kormeghatározásnak. Compositiójának összbenyomása a renaissance hatását teszi, mely hazánkban jóval tovább tart, mint nyugaton s valószinűleg szász ötvös mintakönyve után készült, mert a német renaissance heraldikáját jellemző minden ismérv markans vonásokban nyilvánúl rajta. Az ovális keret, a címeralak és foszladék szorított előállítása, a nyomott fejű, hosszú és vékony nyakú sisak, mely egyáltalán nem felel meg a fej és nyak közti természetes arányoknak, mind a sajátos német renaissance-heraldika jellemzői. Hiányzik azonban belőle azon heraldikai pedanteria, melytől a külföldi heraldika még a renaissanceban sem igen tér el, mely azonban hazánkban éppen nincs meg. Erre vall a pántos sisak elhelyezése, mely öt pántjával szembe és nem arczélre fordulva áll. A pedanteria eme hiánya adja meg neki a hazai jelleget, melyre a készítő ötvös valószínűleg nálunk tett szert, ha ugyan fel nem teszszük, a mi szintén valószinűnek látszik, hogy magát a czímert egy neki adott minta után véste. Színjelzésről természetesen szó sincs s így nem igen ellenőrizhetjük az ugyanazonosságot a Bethlen Gábor által adományozott czímerrel, azt hiszszük azonban, hogy nem mentünk a merész következtetések terére, mikor ennek hiányában is ugyanazonosnak fogadtuk el, a minek valószinűségét még azon körülmény sem dönti meg, hogy czímerünk egész jellege szerint az ú. n. katonai chablon-czímerek osztályába sorozandó.

A másik czímerábrázolás, melyet itt bebemutatunk, a Harinnai Farkas család czímere, mely egy nagyobb, pereme körűl aranyozott és vésett stilizált levél-guirlanddal díszített s a XVII. század első feléből származó ezüst serlegről van véve, s mely a perem guirlandjának záró tagját képezi. Mint felirata mondja, 1634-ben Harinnai Christina tulajdonát képezte. — Harinnai Farkas Christina negyedik gyermeke volt (I.) Jánosnak és Perusich Annának[1] s előbb Balásy Ferencznek, majd Huszár Mátyásnak volt neje. Családja egyike a legrégibb és leg-

előkelőbb erdélyi nemesi családoknak, a miről azon körülmény is tanúskodik, hogy vannak genealogusok, kik a család őseül, bár tévesen, Farkas Tamás (1320 t.) erdélyi vajdát állítják föl.[1] Ennek daczára czímere mindeddig tudtommal sehol közöltetett.

A most bemutatott czímerkép hullámos pólyából kiemelkedő, jobbra fordult, koronás, hármas farkú oroszlánt mutat. Színjelzés híjában lehetetlen csak hozzávetőleg is reconstruálni színeit s azért ezúttal a további kutatás számára kell azt fenntartanunk, stiljéről azonban sokkal határozottabban szólhatunk. A czímertani szempontok ez ábrázolásnál még sokkal inkább áldozatúl estek a díszítményieknek, mint az előbb ismertetett Szentpéteri-czímernél; úgy annyira, hogy ha a szoros heraldikai mértéket alkalmazzuk, ábrázolásunk czímernek el sem fogatható. A czímer egyik lényeges alkatelemét t. i. a vértet u. i. teljesen nélkülözi, mert a levélkoszorú, melybe keretelve van az alak, ilyenűl el nem fogadható; azonban e mulasztás oly annyira meg van fejtve nemcsak a díszítményűl való felfogás, hanem a művészi stil iránya által is, hogy azon egyáltalán nem csodálkozhatunk.

Czímerábrázolásunk u. i. épp úgy mint az előbb ismertetett a renaissance egyik valóban

[1] Nagy Iván: Magyarország családai 5. k. 54. 55. l. Ki kell itt igazítanom azon valószinűleg sajtóhiba folytán előállott ellentmondást, mely Nagy Iván idézett helyén a családfa (54. lap) adata és az 54. lapon adott részletes leírás közt van. A családfa u. i. H. Christina első férjeül Balásy *Demetert*, míg a részletes leírás *szent-demeteri* Balásy *Ferenczet* említi s azt hiszem, ez utóbbi a helyes, minthogy az említett Balásy családnak egyetlen Demeter nevű tagja sem ismeretes, míg maga N. I. említett munkája I. k. 113. és 114. lapján két Ferenczet ismer. A hiba bizonynyal a családi előnév és a keresztnév felcserélése folytán állott elő. — Hogy a két Ferencz közűl melyik volt Christina férje, bajos eldönteni. Az öregebb u. i. 1605-ben már nagyon aggnak mondatik s tán éppen agg volta okozza Christina kora özvegységét; az ifjabb még 1635-ben is udvarhelyi főkapitány és főlovászmester, s ha ez volt Christina férje, úgy még akkor, mikor e serleg készült, nem jutott özvegységre. (L. u. o.)

[1] U. o. 53. l.

jellegzetes szüleménye, csakhogy amaz a *német*, ez az *olasz* iskola befolyását mutatja. — Az olasz renaissance a czímerek hadi jellegét legjobban megtagadja s legteljesebben emeli érvényre a díszítményi alkatelemet. Festonokkal keretelt, vagy át- meg átfont, vagy pedig allegorikus alakok által hordott vagy körülvett czímerelőállításainál a czímerek úgy szólván csak azon szempontnak szolgálnak, hogy valamely díszítménycsoportnak központot adjanak, melyhez alkalmazkodjék annak egész tagolása, sőt arra sem hiányoznak példák, hogy maga a czímer egészen másodrangú tagoló szerepet játszik. Ily általános irány mellett valóban nem csodálkozhatunk, hogy e téren a XVII. század első felében nálunk már oly szabadság uralkodik, hogy egy compositiónál maga a vért is áldozatúl eshetik a a beosztásnak, mert valóban csak ennek esett áldozataúl czímerünkön, hol az ötvösművész a kerek koszorún belűl akarta elhelyezni még a tulajdonos nevét és az évszámot is.

A czímeralak felfogása, daczára annak, hogy a szőrzet és körmök minden kinálkozó részlete ki vannak használva a diszítménynek kedvező stilizálása érdekében, beállítása és tagjainak valóságra törekvő előadása tekintetében mégis határozottan naturalisztikus. — A keretet képező koszorú különösen érdekes azon tagosítási mód által, mely a legjobb minták ismeretére vall. E levélkoszorúkat, vagy guirlandokat a legjobb renaissance az által tagolja, hogy a füzéreket egymással szemközt menő levelekkel állítja egymás mellé. Szép példáját mutatja ennek a páviai karthausi kolostor terracotta friese.[1] Naturalisztikusabb azon tagolási mód, mely az egyes füzéreket háttal fordítva füzi össze s a tagolás helyét még szalaggal is megjelöli. Koszorúnk tervezője mind a két tagolási módot igen öntudatosan használja, a mennyiben két-két füzérből kötött két félkoszorút helyez szemközt egymásnak s ez által nyeri az ízléssel tagolt, négy részre osztott koszorú-keretet, melyben arányosan helyezi el a félkörű feliratot, az évszámot és czímeralakot.

A bemutatott két czímerábrázolás tehát, mint látjuk s mint természetes is, nem nyújt ugyan teljesen és minden részletében biztos értesítést ama két nemes család czímeréről, melyekre feliratukkal utalnak, de tán még sem egészen értéktelenek hazánk nemes családainak czímerstatisztikája tekintetében s úgy hiszszük, elég érdekes képviselői en miniature két különböző és mégis egy forrásból fakadó művészeti iránynak.

Dr. PÓSTA BÉLA.

[1] Müntz, Histoire de l'art p. la renaissance.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi április hó 25-én *Nagy Imre* elnöklete alatt igazgató-választmányi ülést tartott, melyen dr. *Komáromy András* vál. tag felolvasta Forgách Imre naplójáról írt dolgozatát, mely jelen füzetünkben olvasható. Ezután a titkár mutatta be *Pór Antal* tagtársunknak a Nagymartoniakról szóló értekezését, mely szintén jelen füzetünkben lát napvilágot.

Melczer István tagtársunk ezután Szőllősy Sámuelnek 1697. évi czímeres levelét ismertette az eredetinek bemutatásával; ez eddigelé ismeretlen családról elmondott adatai kivonatosan a következők:

* * *

A bemutatott czímereslevelet Szőllősy Sámuel részére I. Lipót király 1697. június 20-án Bécsben állította ki, s ugyanazon esztendőben julius 20-án Abauj vármegye közgyűlésén kihirdettetett.

Az okirat szövegében előadatik, hogy az adományozott mint erdélyi, előbb saját hazájának, később Magyaországba átköltözvén, ezen országnak és fejedelmének is hasznos szolgálatokat tett, s hogy több erdélyi nemesek hitelt érdemlő bizonysága szerint valódi és kétségtelen nemesi származású levén, csak is az idők viszontagsága miatt nélkülözi a czímerlevelet; minél fogva megerősíttetik eddigi nemessége, valamint meg nem nevezett neje, s mindkét ágú gyermekei s utódjai részére is, kiknek vele együtt következő czímer adományoztatik: katonai fennálló, égszínű pajzs, melynek alját zöld pázsit foglalja el; a pajzs területén pedig vas ketreczbe zárt sárkány viaskodik, az ott szintén elzárt oroszlánnal, ezek mindegyike természetes színekkel van lefestve. A mondott oroszlán jobb oldalt, a balról álló sárkányt már-már legyőzni látszik, alant néhány széttépett kigyó. Az oroszlán egyik lábával a sárkány felső, másikával annak alsó állát szétfeszíti. A ketrecz körűl következő írás olvasható: «Absolute vincendum, aut moriendum est» (feltétlenűl győzni, vagy halni kell). A pajzsra nyilt katonai sisak van helyezve, s ennek tetején gyöngyökkel és kövekkel kirakott ékes királyi korona van; e felett az oroszlán oldaláról író toll, a sárkányéról kivont kard van keresztezve. A sisaktakaró innen fehér-veresen, amonnan sárga-kéken foly le. A leírt czímer a

hártyára kiállított okiraton elég csinosan ki is van fejtve.

Ezen címeres oklevél csak azért mutattatik fel, mert Nagy Iván X. kötet 851. s köv. lapjain ezen Szőllősy Sámuelt vagy családját nem említi.

Bővebb adatok nem nyújthatók. Ezen okirat a családi levéltárba sógorság révén került. A bemutató nagyanyja is Szőllősy Terézia volt, de ez más családnak tagja, mert ennek ősei Barsmegyéből származtak.

Ez utóbbinak családját sem említi Nagy Iván, holott bemutatónak szépatyja több ideig Borsodmegye szolgabirája, ennek fia Szőllősy Ferencz pedig a XVIII. század végén hosszú éveken át diósgyőri kamarai præfectus volt, ezekre nézve tehát a borsodmegyei levéltárban kétségen kívül találhatók adatok. — Ezek szintúgy mint leszármazottjaik mindig csak az egyszerű Szőllősy névvel éltek, holott a nemesi levél őseiknek Patro de Zeóleós név alatt adatott.

A most érintett címeres nemeslevél csak a garamszentbenedeki convent 1767. évi hiteles átiratában van meg a levéltárban. Az eredetit Rudolf király adományozta Patro de Zeóleós Andrásnak, neje Priskának, fiai János és Lászlónak, valamint testvérei Patro Egyed s Istvánnak 1583. szept. 27-én, s ez 1585. virágvasárnap előtti csütörtökön Bars vármegyének Kistapolcsánban tartott közgyűlésén lett kihirdetve.

Nagy Iván a Patro de Zeóleós családot sem említi.

Ezen csupán csak Szőllősy névvel élt családnak a Patro de Zeoleós adományozottaktól való leszármazását mutatja az, hogy a nemesi levélben leírt címert folytonosan használta, s az a Szőllősy Ferencz által épített sajó-örösi templomon Borsodmegyében, s annak oltárán mai napig látható.

Ezen címer leírása következő: Fennálló aranyszínű katonapajzs, melyben egy violaszínbe öltözött magyar katona felegyenesedve áll, bal kezét csipőjére támasztva; jobbjában pedig kivont kardot emel. A pajzson nyugvó katonai zárt sisakon felüli királyi koronából az előbbihez mindenben hasonló, kiemelkedő férfi látszik. A foszlányok arany és violaszinűek.

Mindezek Nagy Iván becses munkájának kiegészítése végett adattak elő, miután 1863 óta sok levéltár nyilt meg; a Szőllősy nevezet pedig oly bortermelő országban mint a miénk, el van terjedve, ennélfogva a nevezett szerzőnek, adatai hiányában, mindenikről tudomása még nem lehetett.

* * *

Végűl dr. *Komáromy András* vál. tag mutatta be eredetiben Gyulay Balázsnak 1591. évi és a Nagyidai Kulcsár és Fodor családoknak 1627. évi címeres leveleit, melyek közűl az elsőnek ismertetését jelen füzetünk közli.

A folyó ügyekre kerülvén a sor, a titkár bejelenté a következő tagajánlásokat: Pártoló tagúl id. *Lónyay Sándor* Vásáros-Náményben (ajánlja Helley János); évdíjas tagokúl: csepei *Zoltán Elek* honvéd huszár ezredes és honvéd lovassági felügyelő Budapesten (aj. Soós Elemér), *Lippich Gusztáv* ügyvéd Szolnokon, *Elek Salamon* városi tanácsos Szolnokon és *Jamniczky Lajos* építész Budapesten (aj. Széll Farkas). Az ajánlottak megválasztattak.

A pénztárnok kimutatása szerint a pénztári állás április hó 25-én a következő:

Bevétel	858 frt	50 kr.
Kiadás	550 «	98 «
Készpénz	307 frt	52 kr.

Ezután a titkár jelenti, hogy Pfeifer Ferdinand budapesti könyvárussal a leszámolás a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv árúba bocsátott példányairól megtörtént. Az eredmény az, hogy eladatott 230 példány, melyeknek ára fejében 40% könyvárusi százalék levonása után 690 frt a társaság pénztárába befizettetett. A választmány határozatához képest ez összeg részben a nyomdai számla törlesztésére fordítandó.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinnyei József* és *Komáromy András* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Czímerkérdés a képviselőházban. Hoitsy Pál orsz. gyül. képviselő a képviselőház f. é. május 7-én tartott ülésén azon kérdést vetette fel, miért használ némely állami intézet, sőt az állami számvevőszék is *hamis szerkezetű állami czímert*, mely kérdés megtételére az indította, hogy nem tudta megmagyarázni magának, mikép foglal helyet a főszámvevőszék nyomtatványain használt czímereken a kétfejű sas.

Wekerle pénzügyminiszter rögtön megadta e kérdésre a választ s ezen felül a Bud. Corr. is közölte a szükségesnek látszó felvilágosításokat, de olvasóink a nélkül is tisztában vannak azzal, hogy mit tartsanak a félelmes madár felől, mely nemcsak Fiume czimerében szerepel, de hazai heraldikánkban is kedvelt alak, mit azt a Pongrácz és Széchy családok czímerei is bizonyítják, hogy egyebeket ne említsünk; bennünket tehát a dolognak ez az oldala kevésbbé érdekel. Sokkal közelebbről érint a félhivatalos közleménynek azon része, mely azt igéri, hogy a czímerkérdés legközelebb törvényhozási úton fog végleg rendeztetni és pedig azon véleményes tervezetek alapján, melyeket a M. T. Akadémia, az országos levéltár és a heraldikai társulat adott.

Őszintén örvendünk e biztató igéretnek, mely remélhetőleg véget fog vetni azon valóban kissé túlságos tájékozatlanságnak, mely országos czímerünkkel

szemben még, a mint Hoitsy képviselő úr nyilatkozatából láttuk, legmíveltebb köreinkben is uralkodik: de a mennyire örvendünk e megoldásnak, épp úgy óhatjuk, hogy az minden tekintetben, tehát címertani leírás tekintetében is helyes és kifogástalan legyen s minthogy a dolog most actuálissá vált, el nem mulaszthatjuk hangsúlyozni, mint az folyóiratunk hasábjain már egyszer kiemeltetett, hogy ama három tervezet, melyeket az alkotandó címertörvény alapforrásául említ a Bud. Corr., bár lényegükben tökéletesen megfelelnek a történelmi hűségnek, címertani leírás tekintetében egy ugyanazon hibában szenvednek. Egybehangzólag mondja u. i. mind a három, hogy *országos czímerünk hasított pajzsának jobb oldalát nyolcz, fölváltva vörös-ezüst pólya vagy csikolat foglalja el.*

Címertani leírásnak ez így meg nem állhat. Minden címernek két lényeges alkateleme van, mely nélkül nem képzelhető, ú. m. a *mező* és az abba írt akár herold-, akár közönséges *alak*, már pedig ha országos czímerünk jobb oldalát csikolat foglalja el, hol marad akkor a mező? Arról tehát szó sem lehet, hogy mind a nyolcz sáv pólya lenne, már csak ez okból is, de meg aztán nyolcz ily sáv csak úgy képzelhető, ha a vértnek ez oldalát 7, azaz páratlan számú osztóvonal tagolja, pedig, mint tudjuk, pólyákat csak páros számú osztóvonalok adnak. A leírás tehát mindenesetre hibás és vagy a pólya száma szállítandó le négyre s akkor a leírás úgy hangzanék, hogy a vért jobboldalát *vörös mezőben négy ezüst pólya képezi* s ez esetben a tervezetek lényegében is történnék változás, a mennyiben ehhez nyolcz osztóvonalra lenne szükség, mely kilencz (nem heraldikai tekintetben vett) sávot eredményezne, a mire kútfőink szintén számos példát szolgáltatnak; — vagy pedig a *pólya* kitételt kell elejteni s ez esetben a tervezeteknek lényegbeli megváltoztatása nem szükséges, de a leírás (heraldikai műnyelven) akkor csak így szólhat: *a vért jobboldala vörös-ezüsttel hétszer szelt.*

Mindezeknél fogva kívánatosnak tartanók, hogy a heraldikai társulat egy utólagos beadványban forduljon az erre hivatott miniszteriumhoz, melyben e hibát még idejekorán, a törvényhozási intézkedés előtt helyre igazítsa. —PA.

Rómer Flóris.

(1815—1889.)

Igazgató-választmányunk tagjaiból a folyó évben már a másodikat gyászoljuk. Gróf Lázár Miklóst, a buzgó és lelkes főurat, a magyar régiség-tudomány egyik megalapítója, *Rómer Flóris Ferencz* követte a sírba. Alig pár hónap leforgása alatt a hazai archæologia két úttörőjét vesztettük el. Henszlmann Imre volt az első, kinek a kassai domról a negyvenes években kiadott műve megmutatta az útat a régiségtan tudományos, a kor színvonalán álló művelésére; míg ő elméletileg vetette meg az új tudomány alapját, addig Rómer ügybuzgósággal, teljes odaadással hívta fel a figyelmet úgy irodalmi, mint kivált társadalmi téren a hazai régiségekre, és ezekből tömérdeket mentett meg a végelpusztulástól.

Változatos és mozgalmas élete pályájából kiemeljük a következő adatokat:

Rómer Flóris 1815-ben született Pozsonyban, hol szülei jó módú polgárok voltak. Tizenöt éves korában a benczések közé lépett. Egész lelkesedéssel adta magát a tanári pályára; a római klasszikusok mellett kivált a mennyiségtan, utóbb a természetrajz volt kedves tantárgya. Mint pannonhalmi tanárnak kiváló alkalma nyilt a főapátság gazdag levéltárával megismerkednie, s e nyolczszázados multnak emlékei az ifju tanárnak fogékony lelkét természetszerűleg a történelem és az oklevéltan művelésére terelték. Összeköttetésbe lépett Horvát Istvánnal, kinek megbizásából az apátság 1001-ik évi alapító oklevelének hasonmását a Tudományos Gyűjtemény részére elkészíté. E nagyfontosságú oklevélnek első teljes szövegét a Tud. Gyűjt. 1836. évi folyamában Rómer másolata után vésték réztáblára.

Ekkor kezdé meg irodalmi működését, buzgón írván dolgozatokat hazai és külföldi folyóiratokba.

Törekvését a pannonhalmi könyvtárnokságra és az oklevéltan tanszékére nem érhette el. Győrött, majd Pannonhalmán tanárkodott, természetrajzot, vegytant adván elő; utóbb a természettan tanárának nevezték ki Pozsonyba, hol teljesen neki adta magát tudományos ismeretei bővítésének. Bejárta többször az országot, buzdítva, tanulva, s ezáltal széleskörű ismeretekre, tapasztalásra tett szert, melyek későbbi munkáiban élénk nyomot hagytak.

A szabadságharczban mint utász-kapitány vett részt, s ezért a josephstadti várban őrizték őt foglyúl 1854-ig. Kiszabadúlván, hosszú ideig élt visszavonulva Bakonybélen, majd tanárkodva több helyen; tanárságának emlékét mindenütt, Pápán, Győrött, Zirczen, Pannonhalmán, egy-egy általa épített múzeum hirdeti.

A hatvanas években a pesti kir. gymnasium igazgatójává lett, majd elérte vágyait, s a Nemz. Múzeum érem- és régiségtárához őrnek s az egyetemen a régiségtan tanárának nevezték ki. Ebből az időből valók legbecsesebb művei, melyek közül kivált egyet emelünk ki: a Műrégészeti Kalauzt, mely mai napig is nélkülözhetetlen annak, ki a régiségtan alapvonalaival óhajt megismerkedni.

Tevékenysége ebben az időben érte el tetőpontját; számos vidéki történelmi és régészeti egylet és múzeum neki köszöni létezését. A központban lakván, alkalma nyilt megismerkedni a tudományos körökkel s a tudományszerető ifjabb nemzedékkel, melynek körében a legjobban érezte magát. A hol tehetséget, törekvést, hivatottságot látott, ott nem szünt meg szóval és tettel buzdítani az illetőt; s való igaz, hogy a fiatalabb archæologusok az ő tanácsainak és támogatásának sokat köszönhetnek.

Ipolyi püspök átvévén őt a világi papságba, előbb jánosii apáttá lett, majd a tudomány terén szerzett örök érdemeinek egyházi téren is elnyerte jutalmát 1878-ban, a nagyváradi «stallum literarium» által.

Az Akadémia 1860-ban levelező, 1871-ben rendes tagjai sorába iktatta. Alapítója és buzgó terjesztője volt a történelmi, régészeti, heraldikai társulatoknak; általában nem volt senki, ki a tudomány ügyét, áldozatokkal is, önzetlenebbül szolgálta volna az elhúnytnál. Nem volt tudományos mozgalom a történelem és segédtudományainak terén, melynek ő első pártolói, leglelkesebb hívei közé ne tartozott volna.

Utolsó éveit betegeskedésben töltötte, de súlyos baja daczára folyton gyűjtötte az anyagot Zalamegye történetéhez, melynek megírására több kiváló történetírónkkal szövetkezett. — A folyó év márcz. 18-án döntötte őt a halál sírjába.

Nem terjeszkedhetünk ki nagyszámú műveinek felsorolására. Nevét örök időkre fenn fogja tartani a hazai régiségtudomány, mely benne, s az imént elhúnyt Henszlmann Imrében alapítóját, fáradhatatlan művelőjét és terjesztőjét gyászolja.

Az Árpádkori új Okmánytár névmutatója. Wenzel Gusztáv a becses oklevélgyűjtemény érdemes kiadója, ki 1860-tól 1874-ig tizenkét kötetben összegyűjtve közzétette a Fejér György Codex diplomaticusának megjelente óta ismeretessé vált Árpádkori oklevélanyagot, e nagy mű könnyű használatához nélkülözhetetlen kulcscsal, egy betűrendes tárgy- és névmutatóval adós maradt. A nagyérdemű tudóst a hazai történelem és jogtudomány terén kifejtett működése elvonta az index-készítés fáradságos és sok időt emésztő munkájától. A hiány, történelmi kutatásaink fejlődésével egyre érezhetőbbé vált; s a tudományos Akadémia történelmi bizottsága a közóhajtásnak vélt megfelelhetni, midőn *Kovács Nándor* tagtársunkat, kinek neve újabb oklevéltáraink olvasói előtt ismeretes, az elmaradt névmutató elkészítésével megbízta. A több éven át nagy fáradsággal, szakértelemmel és pontossággal készített index a napokban kikerült a sajtó alól s egy VIII. és 861 lapra terjedő testes kötetben a történelem művelőinek rendelkezésére áll.

Maga az index az oklevelek nyelvén, latinúl van szerkesztve; berendezése igen világos. A tizenkét kötet minden tulajdonneve megtalálható szoros betűrendben; eltérő névalakoknál megvan a szükséges utalás. Kimondhatatlan a haszon, mely a pontos és a minutiositásig megbízható névmutatóból a történetírásra s kivált a hazai genealogiára háramlik. A munka általános beosztás tekintetében követte a Czinár Mór által Fejér György oklevéltárához készített indexet, mely szintén a tud. Akadémia megbizásából készült. De míg a Czinárféle névmutató, a szerkesztés egyöntetűségének hiánya, az oklevelekben előforduló tulajdonnevek gyakori elhagyása miatt sokszor elégtelennek bizonyúl, addig a most megjelent kötethez, miként számos példából meggyőződtünk, mindig eredménynyel fordulhatunk. Emeli az index becsét az, hogy a szerkesztő a gyűjteménynek nemcsak Árpádkori okleveleire terjeszkedett ki, hanem felölelte a megemlített későbbkori okleveleket is, s így a tizenkét kötet anyagáról teljesen megbízható képet nyújtott.

A kötetet az egyházi és világi méltóságok viselőinek (a káptalani tagokig, illetőleg a fő- és várispánokig) összeállított névsora fejezi be. Ez összeállítás nagy munkájával, melyben a szerkesztő a lelkiismeretességet a szükséges kritikával párosítá, a kötet tudományos értékben sokat nyert, és a magyar archontogia ismeretét egy lépéssel előbbre vitte. Vajha a buzgó szerkesztő vállalkoznék arra is, hogy a magyar egyházi és világi méltóságok viselőinek névsorát egész a mohácsi vészig összeállítaná, mire hivatottságát a jelen kötettel fényesen kimutatta. Ajánljuk a kötetet, melynek ára 5 frt., a történelem kedvelőinek figyelmébe.

Hibaigazítás.

A gr. Berényi-család. A Turul legutóbbi füzetében Dr. Schönherr Gyula a Berényieknek Zsigmond királytól nyert czímerét ismertetvén, a grófi családot fiágon kihaltnak mondja. Ez állítás, mint *Reviczky Bertalan* csejthei plébános úrtól értesülünk, tévedésen alapszik. Az 1886-ban Fiumében elhúnyt gr. Berényi Leonak ugyanis van egy *János* nevű fia, ki 1873-ban született; anyja Berghoffer Paula, gr. Berényi Leo özvegye, ki jelenleg fiával együtt Fiumében lakik. Így tehát a grófi család, melynek két leány tagja (gr. Vécsey Ágost özvegye gr. Berényi Gizella Vágújhelyen és Reviczky Alfrédné gr. Berényi Janka Beczkón) van még életben, fiágon sem halt ki. *Szerk.*

AZ ERDŐDI-CZÍMER.

(Két színes czímerképpel.)

Négy század óta virágzó főúri nemzetség emelkedésének első lépcsőfokait jelezi a két czímer, melyeknek színes hasonmását látja e helyen az olvasó.

A középkor állami és társadalmi életének szervezete határozottan arisztokratikus volt; de az arisztokratia sorompói könnyen megnyíltak mindazok előtt, kik tehetségeik és tett szolgálataik által a nép tömegéből kiemelkedtek.

Erre a katonai és udvari szolgálat mellett, főleg az egyházi pálya is bő alkalmat nyújtott.

Egyházi férfiaknak köszöni az Erdődy-család is megalapítását.

A szatmármegyei Erdődön, a Drágfiak birtokán, a XV. század elején, igénytelen jobbágy volt Bakócz Ferencz.

Több figyermeke közűl az elsőszülött, Bálint pappá lett, és Országh Mihály királyi főudvarmesternél mint udvari káplán nyert alkalmazást; majd ennek pártfogása által, a titeli prépostságot nyerte adományúl.

A mikor ezen előkelő javadalom birtokába lépett, legelső gondjaihoz tartozott: nemesi czímerre tenni szert, melylyel bandériumának lobogóit ékesíthesse, és egyúttal családját a jobbágy osztályból a nemesség körébe emelni föl.

Mátyás király 1459. szeptember 3-án állította ki a nemesség és czímer adományozásáról szóló oklevelet, melynek eredeti példányát az Erdődy grófok galgóczi levéltára mai napig megőrzötte, és melynek élén az adományozott czímer színes rajza látható, kezdetleges művészi kivitelben.

Szétterjesztett széles szárnyakkal biró angyal ötszögletű pajzsot tart, melynek sötétkék mezejében veres félkerékből félszarvas emelkedik ki, homlokán arany kereszttel. A pajzst írásszalag futja körűl, és azon a következő írás áll: «Fr. Valentinus pp. [prepositus] Titulienſis.» (Fr. Bálint, a czímeradományozást kieszközlő prépost neve). Az angyalt és czímerpajzsot arany napból leömlő aranysugarak környezik.

Az oklevél szövege a következő:

Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. Vobis domino Valentino nato Francisci Bakolcz dicti de Erdewd, ville comitatus Zathmariensis, preposito ecclesie Thituliensis et speciali capellano fidelis nostri magnifici Michaelis Orzag de Guth dicti regni nostri palatini, salutem gratiamque nostram et omne bonum. A claro lumine troni excellentissime regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab excellentissima regia maiestate sic dependent, ita ut non sit alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat excellentissime regie claritatis. Sane attendentes multiplicia merita vestrarum probitatum, quibus vos nobis et regno nostro ac sacre corone eiusdem regni nostri Hungarie sub temporum et locorum diversitate diligentibus studiis vestro pro

posse obsequentissime gratum et acceptum reddidistis ac in futurum eo ferventius et diligentius reddere anhelatis, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis sentietis fore decoratos, vobis et per vos Nicolao, Thome et Joanni fratribus vestris, eorumdemque fratrum vestrorum heredibus et posteritatibus universis ad usum armorum in perpetuum hec arma seu nobilitatis insignia seu signum armature, que in principio sew capite presentium literarum nostrarum suis apropriatis coloribus arte pictoria figurata, designata, seu depicta sunt, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, ac ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos fratresque vestri eorumque heredes ac posteritates universe pretacta arma sew nobilitatis insignia, more aliorum armis huiusmodi utentium, a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon in sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscumque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam habituris insignitos dici, nominari et teneri volumus, ac etiam reputari, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres nobilesque et clientes regni nostri, armis huiusmodi utentes, quomodolibet de iure vel consvetudine freti sunt et gavisi, gaudere et frui valeatis atque possint, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem regalis dignitatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos conspicitis et munere gratiarum, harum nostrarum literarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungarie utimur, est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beati Egidi abbatis, anno domini millesimo quadringentessimo quinquagesimo nono.

Bálint prépost három fivére közől, kikre a nemesség adományozásának kedvezései kiterjeszkedtek, az egyik Tamás szintén egyházi pályára lépett és 1486. őszén győri püspökké lett, egyúttal Mátyás király udvaránál befolyásos állást foglalt el. Ezt arra is felhasználta, hogy maga és családja számára a nemesség és czímer adományozásáról szóló új királyi oklevelet eszközöljön ki, mely a következőképen hangzik:

Nos Mathias dei gratia Hungarie, Bohemieque rex, necnon dux Austrie, memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos respectum habentes ad fidelitatem et plurima servitiorum merita fidelis nostri reverendi in Christo patris domini Thome episcopi ecclesie Jauriensis secretarii et consiliarii nostri etc., que ipse maiestati nostre et sacre regni nostri corone cum summa fide et fidelitate, omnibus in rebus nostris, eiusdemque regni nostri, cure et fidei sue creditis et commissis, non fideliter solum, sed etiam utiliter ac prudentissime exhibere curavit; ac tametsi, ab initio eius, huiusmodi fidem, integritatem et diligentiam in nonnullis rebus, quas ei committebamus, plane experiebamur; verumtamen posteaquam sibi secreta nostra committere et consequenter eiusdem ad consilia rerum nostrarum et regni nostri, ac ad maxima quoque adhibere cepissemus, dum plane experti sumus eius fidelitatem, cum summa sapientia coniunctam, maximo nobis usui exstitisse, eiusque officiosa obsequia, plurimum et nobis et regno nostro utilitatis attulisse. Quare ut eius virtutum et laborum memoria in fratribus quoque et consanguineis suis perenniter elucescat, animo deliberato et ex certa nostra scientia et regia nostra munificentia eosdem fratres ac consanguineos suos, videlicet Nicolaum et Valentinum Bakocz dictos de Erdewd, item Petrum et Paulum eiusdem Nicolai, nec non Thobiam et Johannem quondam Johannis similiter Bakocz filios, a statu et conditione ignobilitatis, cui obnoxii, utpote qui ab ignobilibus nati fuere eximentes, in veros nobiles duximus creandos et perficiendos, et nihilominus priora illa arma et nobilitatis insignia, videlicet medium cervum ex rota media erectum et prominentem, alias per nos eidem domino episcopo, fratribusque suis memoratis, donata et concessa, esse duximus de novo et ex novo conferenda. Imo creamus, perficimus et conferimus ac numero et cetui aliorum verorum nobilium regni nostri annumeramus, applicamus et adnectimus presentium per vigorem, annuentes et concedentes eisdem ipsorumque heredibus et posteritatibus universis utriusque sexus, ut ipsi, eorumque heredes et posteritates universe huiusmodi arma seu nobilitatis insignia, more aliorum nobilium regni nostri armis utentium, a modo deinceps ubique in preliis, hastiludiis et in omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon annulis, velis, tentoriis et generaliter in quibuslibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis privilegiis, honoribus, gratiis, libertatibus et immunitatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri Hungarie, armis utentes, quomodolibet consuetudine vel de iure uti, frui et

Ullmann J. Budapesten.

A BAKÓCZ CSALÁD CZÍMERE

1459. évből.

Ullmann J. Budapesten.

A BAKÓCZ CSALÁD CZÍMERE

1486. évből.

gaudere valeant atque possint, harum nostrarum sigillo nostro impendenti munitarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in arce civitatis nostre Viennensis, in festo Epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo octagesimo nono, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Bohemie vero vigesimo.[1]

Ezen oklevélben szintén lefestve látható a czímer. Ez a mellett, hogy ügyesebb festőnek műve, az előbbitől több tekintetben különbözik. A pajzsot tartó angyal eltünt és helyette a pajzs fölött sisak emelkedik. Hasonlóképen elmaradt a pajzs körül futó irásszalag. A pajzs síma kék alapján itt fehér virágdíszítmény tűnik elénk. A szarvas sötét testszíne világosabb, természethívebb. A szarvas fejét ékesítő arany kereszt-jelvény elmaradt. A félkerék vörös színét arany helyettesíti.

Az oklevél szövegében a nemességben részesülő családnak számosabb tagjai vannak felsorolva, úgymint: *Tamás* két testvére *Bálint* és *Miklós*, az utóbbinak fiai *Péter* és *Pál*, valamint az elhúnyt harmadik testvérnek, Jánosnak fiai *Tóbiás* és *János*.

Mindkét oklevélben a Bakócz család névhez a származás helye után az *Erdődi* melléknév *(dictus de Erdewd)* csatoltatik, melylyel Tamás püspök, mint királyi titkár, az oklevelet ellenjegyezve kizárólag élt. *(Thomas de Erdewd.)*

Teljesen megmagyarázhatatlan, hogy a két oklevél egyikében sem említtetik az ötödik testvér *Ferencz*, a ki az első címadományozás idejében már élt, a második czímer-levél kiállításakor pedig már kanonok és királyi titkár volt.

Erdődi Tamás püspök, később primás, nem elégedett meg azzal, hogy testvérei és ezeknek fiaik nemesi rangra emeltettek; előkelő állást igyekezett nekik szerezni. A mint kielégíthetetlen bírvágy által ösztönözve, mesés arányokban gyarapítja magánvagyonát, jogczímeinek osztályrészesévé teszi családjának tagjait, a menynyiben a királyi adománylevelekbe, a birtokvásárlásokról és zálogosításokról szóló okiratokba a maga neve mellé testvérei és unokaöcscseinek neveit iktattatja; majd a királytól kieszközölt végrendelkezési joggal élve, rokonaira hagyja szerzett birtokainak legnagyobb részét. Egyúttal hatalmas állását fölhasználva, rokonait az ország legelőkelőbb családjaival hozta, házasságok útján, rokoni összeköttetésbe.[1]

Unokaöcscsei között, Bakócz Miklósnak fia *Erdődi Péter* volt az ő kedvencze. Ő róla gondoskodott legbőkezűbben. Néki adta át Vasmegyében: Monyorókerék, Körmend és Vörösvár; Körösmegyében: Monoszló, Szarvaskő és Dianvára; Varasdmegyében Császárvára nevezetű várakat, az ezekhez tartozó nagy kiterjedésű uradalmakkal. És így az ország leggazdagabb főurainak sorába emelte. Tőle származik le az Erdődy grófok virágzó nemzetsége, mely az ősi birtokok nagy részét és a czímert mai napig megtartotta.

Ezen czímert hazánk egy másik kiváló családja is átkölcsönzé.

Ugyanis Pálffi Pál, ki Erdődi Klárát vette nőül, a XVI. század első felében átvette nejének családjától úgy az *Erdődi* melléknevet, mint az Erdődi czímert is, míg a Hédervváriak és Kontok ősi czímereit, melyekkel azelőtt éltek, a czímerpajzsból kiemelkedő zászlókra illesztette. A mit a tőle leszármazó nemzetségnek herczegi és grófi ágai mind megtartottak.

FRAKNÓI VILMOS.

[1] E két oklevél szövegét Botka Tivadar a Századok 1875. évi folyamában közölte.

[1] Erről bővebben szól e sorok írójának «Bakócz Tamás birtokszerzeményei» czímű dolgozata a «Századok» 1888. évfolyamában.

A NAGY-IDAI CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Egy czímerrajzzal.)

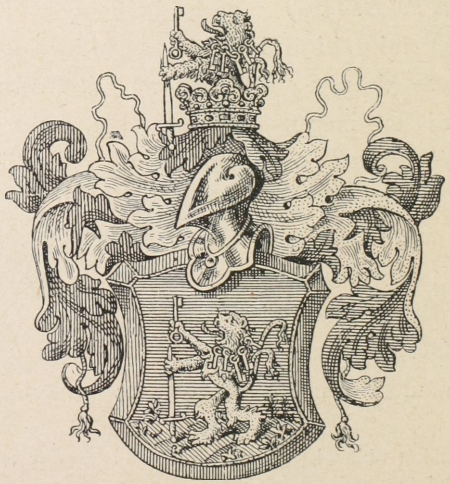
E család alapítója Nagy-Idai Kulcsár Mihály, ki 1627. április 14-én Bethlen István Máramaros vármegye örökös főispánja s erdélyi gubernátor ajánlatára mint Huszt várának kulcsára Bethlen Gábor fejedelem által czímeres nemességre emeltetett.[1]

A *Kulcsár* nevet azonban csak a nemességszerző viselte és nem lehet kétségünk a felett, hogy nem őseitől örökölte, hanem csupán foglalkozásáról ragadt reá, a minthogy utódai sohasem is éltek azzal, sőt maga Mihály úr is híven ragaszkodott a *Nagy-Idai* névhez, jóllehet armális levelében[2] inkább prædicatum gyanánt szerepel az, valószínűleg származáshelyét jelentvén. Ennek oka pedig a jó hangzáson kívül, valószínűleg a családban mai napig is élő azon hagyomány lehetett, mely ősibb származást, nemes elődöket igényelt, kik a Nagy-Idai nevet már azelőtt fölemelték az ismeretlenség homályából, mielőtt a huszti vár kulcsára személyes érdemeinél fogva a nemzet kiváltságosainak sorába lépett.

Így történt tehát, hogy midőn Mihály úr régi tisztségét letévén, öreg Bethlen Istvánnak huszti udvarbírája lett, foglalkozása nem indokolván többé a «*Kulcsár*» elnevezést, csakhamar feledésbe is ment az, mielőtt — mint ez hasonló esetekben rendesen történni szokott — a köz szokás örökségül szállította volna az utódokra.

Az ős Nagy-Idai név tehát már a nemességszerző életében visszafoglalta régi jogait, s elég jól hangzott arra, hogy más kedvező körülmények mellett, rövid idő alatt előkelő vagyonos családokkal hozza összeköttetésbe viselőit.

Az adományozott czímer azonban örökössé tette az egykori kulcsár emlékezetét, mert az égszínkék hadi vért virágokkal ékesített, zöld mezejében ágaskodó természetes színű oroszlán, míg első jobblábával magasra emelve tart egy kulcsot, ballábával egy markolatánál fogva föld-

höz támasztott meztelen pallos hegyét markolja s hogy a czímerkép annál tökéletesebb legyen, az oroszlán nyakába akasztott arany lánczon egész csomag kulcs függ. Ugyan ezen oroszlán

[1] Nagy Iván alig pár sorban emlékezik meg erről a családról, elmondván Szirmay Antal monographiája után, hogy a *Nagyidayak* Zemplén vármegye nemesei között fordulnak elő. Azt hiszem, szükségtelen indokolnom e történelmi jelentőségre bár nem emelkedett, de a megyei életben kiválóan szereplő család nemzedék-rendjének összeállítását, melynek hitelessége mellett Nagy-Idai Ferencz Ugocsa vármegyei földbirtokos tulajdonát képező eredeti oklevelek tanúskodnak. — Véleményem szerint igen kívánatos, hogy az úgynevezett historiai családok mellett, a kisebb jelentőségűek múltja is mennél nagyobb számban föl legyen derítve, a naiv hagyományokon alapuló téves nézetek helyreigazításával, a családtani kérdéseket gyakran megoldhatlanná tévő homály és zürzavar eloszlatásával.

[2] Ezzel az armálissal rajta kívül rokona (valószínűleg unokaöcscse = ex sorore frater) Fodor István is megnemesíttetett. A czímer leírása így hangzik: «scutum videlicet militare cœlestini coloris in cuius campo sive area super cespitem viridem diversi generis flosculis ornatum leo quidam naturali colore suo depictus, ore patulo, linguaque exerta, micantibus oculis fasciculoque clavium collo ex torque aurea dependente, posterioribus stare, anteriori vero dextro clavem sursum tenere, sinistro autem pedibus ense nudo circa cuspidem comprehenso immitti conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus variegatum, ex quo leo dimidius alias inferiori per omnia similis eminet.»

Kihirdettetett Máramaros vármegyének 1627. november 23-án Sziget városában tartott közgyűlésén, a mikor Kricsfalvi Sztoyka Ferencz alispán, Bölöni másképen Nagy Mihály, Kotecz János, ifj. Rednik János, Bencze Péter pedig szolgabírák voltak.

szemlélhető felső testében, tehát növekedőleg a zárt hadi sisak koronáján is. Látni való tehát, hogy a «*claviger arcis Hustiensis*» eléggé élethűen van symbolizálva.

A huszti udvarbíróság, míg egyfelől kétségtelenül jövedelmező állás volt abban az időben s I. Mihály életében meglehetős vagyont gyűjtött, addig másfelől szoros összeköttetésbe hozta családját a Bethlenekkel, mely összeköttetés aztán megnyitotta maradékainak az emelkedéshez vezető utakat.

A huszti vár és uradalma öreg Bethlen István halála után fia és veje gróf Rhédey Ferencz birtokába ment által, a ki apósa után a máramarosi örökös főispánságot viselte haláláig s egyideig erdélyi fejedelem volt. — A leopoldi diploma után is többször találunk Bethleneket a főispáni széken s bár jószágaik e vármegyékben idők múltával megfogyatkoztak, de hatalmuk, befolyásuk széles körű maradt ezután is.

A Nagy-Idai utódok mindenkor a legbizodalmasabb viszonyban éltek a Bethlen családdal s míg ez a körülmény társadalmi állásukat legalább is a vármegye határai között tagadhatlanúl jelentékenyebbé tette, a közügyek terén való szereplésüket elősegítette, addig a változott viszonyok között egyszer-másszor nekik is nyilt alkalmuk leróni némileg a hálát, melylyel a huszti udvarbíró maradékai Bethlen István vérének tartoztak.

Mert a gubernátor a mellett, hogy Gábor fejedelemtől armálist szerzett hűséges kulcsárjának, más eszközökkel is elősegítette annak boldogulását, módot nyújtván neki a vagyongyűjtésre. — Mihály úr gyarapította is lassanként vagyonát; így 1732. november 21-én Haydu Péter özvegyétől megvásárolt egy puszta örökséget Huszton, melynek kelet felőli szomszédja a *Lakócz patak*, nyugat felőli pedig *Csyzmazia András* háza volt.[1] Midőn pedig nem sokkal utóbb ismét egy házat szerzett Huszt városában, Bethlen István 1638 június 16-án kelt adomány-levelében minden jobbágyi teher és adózás alól fölmentvén azt, neki és két ágon lévő maradékainak azzal a kikötéssel inscribálta, «*hogy mi ellenünkben mást ne szolgáljon, korcsománkra bort ne kezdgyen s jobbágyunkat vármegye törvénnyel ne fárassza*». Ezt az adományt 1639. november 28-án Rákóczy György erdélyi fejedelem is megerősítette, s a telken épített nemes udvarházat, melynek szomszédjai egyfelől a már említett Lakócz patak, másfelől *Kőkép* nevű utcza volt, a legújabb időkig birtokolta a Nagy-Idai család máramaros-vármegyei ágazata.

Legjobban gyarapította azonban Mihály úr vagyonát házassága által, a mennyiben felesége Sztoyka Kata nemcsak a vármegye egyik legelőkelőbb családjából származott,[1] de mint az iratok tanúsítják, szép értéket is vitt urához, s midőn özvegyen maradva 1653-ban javai egy részét gyermekei között felosztotta, a viszonyokhoz képest már gazdagnak mondhatjuk a Nagy-Idai családot, mely alig pár évtized alatt némileg alárendelt állapotából, Máramaros vármegye legelőkelőbb birtokosai közé emelkedett.

Mikor halt meg a nemesség-szerző I. Mihály? — arról az oklevelek nem világosítanak fel bennünket, csak annyi bizonyos, hogy halála 1653 előtt történt. Sztoyka Katától három gyermeke származott: *Anna*, Pápai Istvánné, *Erzsébet*, Meleg Mártonné s egy fia, *István*, kiről alább szólandunk.

Mielőtt azonban a nemzedék-rend részletesebb ismertetéséhez fognánk, szükségesnek látjuk annak könnyebb áttekintése czéljából, a leszármazási táblát ide igtatni.

[1] Családi irományok. Megjegyzem, hogy a Nagy-Idai család leszármazásánál kizárólag innen merítettem adataimat, s így nem tartom szükségesnek arra ismételten hivatkozni.

[1] A Sztoyka család, melynek egy ága később báróságot is nyert, századok óta a legfőbb tisztségeket viselte Máramaros vármegyében.

I. tábla.

Nagy-Idai Kulcsár Mihály.
Huszt várának kulcsára, 1627-ben ármálist nyer, 1638-ban huszti udvarbiró, † 1653.
Sztoyka Kata.

- Anna 1653. (Pápai Istvánné).
- I. István 1653—1705. Zöldi Anna.
  - II. Mihály 1689-ben Apaffy mellett harczol. Máramaros vármegye szolgabirája. 1711-ben testvéreivel osztozik. Lipcsey Rebeka megh. 1748. (Máramarosi ágazat).
    - I. László Máramaros vármegye táblabirája, majd szolgabiró, megh. 1778. Rozsy Erzsébet.
      - II. Sámuel. Kadét † 1762.
      - II. László 1744-ben Máramaros vármegye táblabirája, megh. 1791. Csebi Pogány Borbála.
        - Erzsébet †
        - III. Sámuel Máramaros vmegye főjegyzője, szül. 1779 † 1836. 1. Maróthy Zsófia. 2. Szőllősy Borbála.
          - Eszter. (Szőllősy Károlyné).
          - Menyhért él Budapesten. (Darvay Erzsébet).
        - III. László, Máramaros vármegye főszámv. 1810-ben fhadn. † 1839-ben.
      - Éva. (Olvasztó Mikl.)
    - Krisztina. (Kodra Máténé).
    - Erzsébet. (Ujhelyi Péterné).
    - III. Mihály. (Ilosvay Zsuzsánna).
      - Julianna. (Hetey Imréné).
      - Zsuzsánna †
      - Krisztina. (Szilágyi Andr.)
    - II. Ferencz. 1741-ben a fölkelő nemességnél zászlótartó. 1. Leövey Éva. 2. Guthy Anna. (Szathmári ágazat).
      - III. Ferencz. Kölcsey Mária.
        - József † Csillag Klára.
          - Zsuzsánna † (Benkő Ferenczné).
        - Sándor † Detrik Johanna.
          - Amália † (Szük József péterfalvi pap †).
        - Mária † (Jeney Lászlóné).
      - György 1791. 1. Kölcsey Borbála. 2. Kulin Julianna.
      - Anna. (Lelovics József).
  - Anna megh. 1737. (Vajda Mihályné).
  - I. Ferencz. (L. a II. táblán.)
  - I. Sámuel. 1711-ben testvéreivel osztozik, él még 1728-ban. Kölcsei Kende Klára.
    - Zsófia. (Uray Zsigmondné).
    - Éva. (Kölcsey Ferenczné).
    - Julianna. (Peley Istvánné).
- Erzsébet 1653. (Meleg Mártonné).

II. tábla.

I. Ferencz (ki az I. táblán).
1689-ben Apaffy táborában harczol. 1695-ben Máramaros vármegye táblabirája. 1705-ben II. Rákóczy Ferencz fejedelem főkonyhamestere. Meghalt 1711 körül.
Jászberényi Borbála.

- Zsuzsánna. 1. Kormos Lászlóné. 2. Kőszegi Györgyné.
- II. István 1699-ben Máramaros és Ugocsa vármegyék táblabirája. 1726-ban Máramarosban szolgabiró. 1743-ban Ugocsa vármegyébe Verbőczre költözködik. Meghalt 1760 körül. 1. Dralepozkai Horváth Kata. 2. Sarolyáni Márton Klára.
  - III. István Ugocsa vármegye táblabirája. Született 1720 körül. Meghalt 1808-ban. 1. Adorjányi Ráthonyi Mária. 2. Somcssy Borbála.
    - Mária. (Kölcsey Sámuelné).
    - IV. Ferencz szül. 1780 † 1844-ben. Ugocsa vármegye tiszti főügyésze. Csebi Pogány Julianna † 1847.
      - Julianna † 1854. (Pólcsy Gáspárné).
      - V. Ferencz szül. 1818-ban. Ugocsa vármegye volt tiszti főügyésze, lakik Verbőczön. 1. Károve Amália meghalt 1851-ben. 2. Lekcsei Sulyok Izabella.
        - Bóra szül. 1860. (Bay Károlyné).
        - I. Zsigmond szül. 1867.
        - VI. Ferencz szül. 1871.
      - Zsuzsánna † 1873. (Dobsa Ferenczné).
  - Mária. (Dienes Zsigmondné).
  - Julianna. (Jármy Sándorné).

A nemesség-szerző egyetlen fiának I. Istvánnak emlékezetét az 1653-iki osztályon kívül, még alig egy pár oklevél tartotta fenn.

Egyetlen fiú lévén, szüleinek minden őstül maradt javait örökölte s így kétségtelenül vagyonos ember volt, de a közéletben nem szerepelt, vármegye-tisztséget tudtunkra nem viselt. Állandóan Huszton lakott, s az erdélyi zavarok, majd a XVII. század derekán kitört háború idején élemedett ember lévén, maga azokban tevékeny részt nem is vett, de helyzeténél, birtokviszonyainál fogva Apaffy pártjához tartozott s két felnőtt fia harczolt a fejedelem zászlója alatt.

Élt még 1705-ben s öreg kora daczára életerős ember volt, mert míg fiai a Rákóczy-mozgalomhoz csatlakozva, távol valának, maga vezette a huszti gazdaságot. 1711-ben már öz vegye a dézsi származású Zöldy Anna gyermekeit osztoztatja, 3 fiú és egy *Anna* nevű leány maradt utána, ki Vajda Mihályhoz ment férjhez.

A fiúk közül *Mihály* a máramarosi, *Ferencz* pedig, illetőleg ennek fia, *István*, az ugocsai ágazat alapítója lett, a harmadik:

I. Sámuel az 1711-iki osztály-levélben említtetik először, a mikor már a Rákóczy-forradalmat végig harczolva, a szathmári békekötés után, mint legfiatalabb fiú az ősi curián Huszton telepedett le. Nem állapíthatjuk meg, mikor halt meg, csakhogy 1728 után már nincs nyoma az oklevelekben. Felesége a törzsökös Kölcsey Kende család nemes sarja, *Klára* volt, kitől származott három leányát előkelő nemesek vették nőül, ú. m. *Juliannát* Peley István, *Évát* Kölcsey Ferencz, *Zsófiát* pedig Uray Zsigmond.

A két idősebb testvér közül:

II. Mihály Apaffy fejedelem mellett harczolt, ki 1689-ben engedélyt adott neki és Ferencz öcscsének, hogy huszti házukat meglátogathassák. A kurucz világban Máramaros vármegye bereznai járásának szolgabírája volt, de hivatalát 1710-ben már nem viselte. Felesége *Lipcsey Rebeka* kezével szép jószágok birtokába jutott s előkelő összeköttetései kiváló helyet biztosítottak utódjainak Máramaros vármegye közéletében. 1728-ban már nincs az élők között s három fiú és két leány gyermeke édes anyjuk akaratából minden javain osztoznak. A leányok tekintélyes, vagyonos nemesekhez mentek nőül, *Erzsébet* Ujhelyi Péter, *Krisztina* Kodra Máté felesége lett. Fiai voltak: Mihály és László.

III. Mihály életkörülményeiről alig tudunk valamit, s az iratokból alig állapítható meg egyéb, mint hogy felesége *Ilosvay Zsuzsanna* volt, kitől két leánya maradt, *Julianna* Hetey Imréné, *Krisztina* Szilágyi Andrásné.

I. László Huszton lakott s Máramaros vármegyének táblabírája volt. Az országos pestis idején 1744-ben egészségügyi biztos, később pedig szolgabíró lett. Mint a hozzá intézett levelek tanúsítják, a megye közéletében jelentékeny tényezőnek tartották. Felesége *Rozsy Erzsébet* volt, kitől két fia *Sámuel* és *László* s egy leánya *Éva* Olvasztó Miklósné származott.

II. Sámuel 1737-ben született s 1760-ban a Bécsben székelő Eszterházy-ezredben mint kadét szolgált, de betegeskedése miatt 1762-ben onnan elbocsáttatván, rövid idő múlva meg is halt nőtlenül.

II. László ki 1778-ban leánytestvérével választott bíróság előtt osztozik, *csebi Pogány Borbálát* vette nőül s Huszton tartá lakását. Annyit tudunk felőle, hogy testvérének máramarosi javait magához váltván, s különben is jól házasodva, igen vagyonos emberré lett, de nincs nyoma, hogy a nyilvános életben is szerepelt volna; 1791-ben halt meg.

Kénytelenek vagyunk e helyen bevallani, hogy a rendelkezésünkre álló adatok a Nagy-Idai család máramarosi ágazatának szereplésére s egyes tagjainak birtokviszonyaira nézve csak igen hézagosan tudósítanak bennünket s legtöbb esetben be kell érnünk azzal, ha belőlük az ízről-ízre való leszármazást hitelesen constatálhatjuk.

II. Lászlónak két fia maradt ú. m.

III. László, ki 1810-ben a felkelő nemességnél főhadnagy volt, később Máramaros vármegye főszámvevője lett s 1839-ben halt meg. Feleségétől, *Chernel Krisztinától* gyermekei nem származtak.

III. Sámuel született 1779-ben s Máramaros vármegyének főszolgabírája, majd főjegyzője volt. Meghalt 1836-ban. Kétszer nősült; első házassága *Maróthy Zsuzsannával* magtalan maradt; második feleségétől *Szőllősy Borbálától* származott gyermekei közül:

Eszter Szőllősy Károlyhoz ment nőül.

I. Menyhért Budapesten lakik s jelenleg a Nagy-Idai család máramarosi ágazatának egyetlen férfi tagja, mert feleségétől *Darvay Erzsébettől* gyermekei nem származtak.

Hátra van még ezen a vonalon II. Mihálynak Lipcsey Rebekától származott

II. Ferencz nevű fia, kinek utódjai azonban jobbára Szathmár vármegyében éltek s a családnak tulajdonképen harmadik ágazatát képezik. Maga Ferencz még Huszton lakott s a Mária Terézia királyasszony védelmére felkelő megyei nemességnek 1741-ben zászlótartója volt. Kétszer nősült s első feleségétől, *Leövey Évától* csak egy *Anna* nevű leánya származott, ki Lelovics Józsefhez ment nőül. Második felesége *Guthy Anna* volt, s ettől két fiú gyermeke maradt. Nevezetesen:

I. György, ki 1791-ben történt halálakor sem *Kölcsey Borbálától*, sem *Kulin Juliannától* nem hagyott hátra utódokat.

III. Ferencz, kinek *Kölcsey Máriától* József, Sándor, és Mária nevű gyermekei származtak.

Mária Jeney Lászlóhoz ment nőül.

I. József Szathmár vármegyében Kölcsében lakott, *Csillag Klárától* született *Zsuzsanna* leánya Benkő Ferencz felesége lett.

I. Sándor, hasonlóképen kölcsei birtokos *Detrik Johannától* egyetlen leány-utódot hagyott maga után, *Amáliát*, kinek férje Szűk József mint péterfalvi reform. pap halt meg.

Bennük a Nagy-Idai család szathmármegyei ágazata elenyészett.

Térjünk most át a nemzetség jelenleg is virágzó Ugocsa vármegyei vonalára, melynek törzsatyja, jóllehet csak fia költözött állandóan Ugocsába, mint már említettük is, *I. Istvánnak* Zöldy Annától született fia:

I. Ferencz volt, ki 1689-ben Apaffy mellett harczolt, majd II. Rákóczy Ferenczhez csatlakozva, mint főkonyhamestere[1] a fejedelmet minden hadakozásában hűségesen követte, megosztván azzal a tábori élet viszontagságait.

1705. július 19-én tudósítja atyját az érsekujvári táborból, hogy a német a Csallóközben van s ha Isten engedi, megharczolnak vele. «Most is gyakran által usztatnak a mieink, strázsájukat levágják, sokszor elevenen is elhozzák», kéri továbbá, hogy a gyermekeket járassa szorgalmatosan iskolába, mert igen aggódik miattok.

Jellemzi a család tagjait mindenek felett az a kiváló gond, a mit gyermekeik nevelésére fordítottak. A férfiak csaknem kivétel nélkül tudományosan képzettek voltak s az újabb korban, habár nem is használták mindig, kevésnél hiányzott az ügyvédi oklevél. De úgy volt ez a régibb időkben is, mikor pedig az áitalános műveltség bizony szűk körre szorítkozott s nem ritkán a főurak váraiban is idegen vala.

Kétségtelenül neveltetésüknek, de némi részben talán a vérükben rejlő hajlamoknak is tulajdonítható, hogy bizonyos józan értelem, következetesség és gyakorlatias gondolkozásmód nyilvánúl minden tetteikben. Sok tekintetben igénytelen, feltűnésre nem vágyó s a maguk körében kitartással, zajtalanúl munkálkodó emberek voltak; komoly törekvésűek ifjú korukban, takarékosak, vagyonszerzők, midőn családot alapítanak.

Házasságkötéseiknél is nyilvánulnak egyéniségük e jellemző vonásai, s úgyszólván fiúról-fiúra szálló hagyományos elv volt közöttük, ha nem is mindig gazdag, de tekintélyes előkelő családokba házasodni. Maga a nemességszerző adott erre nézve követendő példát az utódoknak, kik aztán Kölcsey, Pogány, Kende, Ráthonyi, Somossy, Leövey, Maróthi leányokat vettek nőül, előnyös összeköttetéseket szerezve ez által maguk és maradékaik számára. Nem mondhatjuk azonban, hogy e tekintetben kizárólag az érdek lett volna reájuk nézve irányadó, de érzületüket legtöbb esetben szerencsésen össze tudták egyeztetni elveikkel.[1]

[1] «In anno 1705. 1-a januarii kezdetik esztendeje nemzetes és vitézlő *Nagy Idai Ferencz* uramnak kegyelmes uram ő nsga főkonyha mesterének, esztendeig lészen fizetése kész pénz *háromszáz* rhénes forintja fl. 300, angliai posztója 6 rőf m. 6. Datum Léva városában ut supra. Kegyelmes urunk ő nagysága udvari fő hofmestere *Ottlyk György* mpr. (p. h.)» *Eredetije Nagy-Idai Ferencz birtokában Verbőczön.*

[1] Hogy házasságkötéseik s a leányok férjhez adásánál mennyire körültekintők, óvatosak voltak, kitűnően jellemzi az a levél, melyet Nagy-Idai Ferencz 1705. július 19-én a Rákóczy táborából írt atyjához, hogy megóvja hugát egy — véleménye szerint — szerencsétlen lépéstől: «Az hugom asszony iránt írhatom kigyelmednek, hogy

Ferenczet 1706-ban még Rákóczy oldalánál találjuk, de ezután nyomtalanúl tűnik el szemeink elől; valószínűleg rövid idő múlva talán még atyja előtt meghalt, mert a többször említett 1711-iki osztálykor már csupán özvegye és gyermekei szerepelnek. Felesége Jászberényi István és bölsei Buday Klára leánya *Borbála* volt, kinek hozományát Bereg, Ugocsa, Szathmár és Máramaros vármegyei tekintélyes jószágok képezték. Ettől két gyermeke származott, ú. m.

Zsuzsanna előbb Kormos László, azután Kőszegi György hitvese és

II. István, kiben a Nagy-Idai család jellemző tulajdonságai: intelligentia, vagyonszerzési hajlam és képesség, takarékosság tevékenységgel, józanság gyakorlatias felfogással párosulva a legszerencsésebb módon egyesültek.

Atyja halála után egy ideig Huszton tartózkodott s itt vette nőül dralepszkai Horváth Miklós és Lipcsey Éva leányát *Katát*, kinek vagyona az övével egyesülve, István úr egyike lett Máramaros vármegye legtekintélyesebb s leggazdagabb nemeseinek.

Már 1699-ben Máramaros és Ugocsa vármegyék táblabírája volt; 1726-ban főszolgabíróságot viselt, de kiterjedt jószágai annyi gondot okoztak neki, hogy a közélettől nem sokára visszavonúlt s midőn felesége halála után Harasztkereki Farkas László huszti præfectus fiatal özvegyével sarolyáni Márton Klárával második házasságra lépett, hogy birtokait annál könnyebben kezelhesse, kiköltözött Máramarosból s 1743-ban Ugocsa vármegyébe Verbőczre tette át lakását.

Sarolyáni Márton Péter, kinek ősei már a XV. század elején Szathmár vármegye előkelő vagyonos nemesei közé tartoztak, abban az időben Ugocsában lakott, szorgalmatos gondot viselvén az elei által elzálogosított családi jószágok visszaváltására. — Leányágon az ősrégi, már az Árpádok alatt szereplő Sásváry és Egressy családok ivadéka lévén, ezek elharácsolt jószágait igyekezett vissza szerezgetni s 1740 körűl történt halálakor egyetlen leányával együtt e feladatot is Nagy-Idai Istvánra hagyta, ki dícséretes buzgósággal hozzá látott ugyan a dologhoz, de ez már a változott viszonyokhoz képest korántsem ment oly könnyen, mint Márton Péter uram idejében, a ki különben is prototypusa volt a körmös és ragadozó acquisitoroknak.[1] Nagy-Idai István is értett a vagyonszerzéshez, de sokkal humanusabb eszközökkel dolgozott mint apósa. Volt készpénze, adott kölcsön megszorúlt embereknek, de nem igyekezett kizsákmányolni azok helyzetét, szerzett szépen zálogos javakat, de mindig a legtisztességesebb módon gyarapította őstűl maradt vagyonát.[2]

csak *Ráthonyi János* uramnak adjuk, nem másnak, mivel ő kigyelme csak egyedűl vagyon, anyja is igen emberséges asszony vagyon, ha ott jól nem tartják, sehol őtet az édes hugomat jobban nem tartják; hallom ugyan, hogy *Ujhelyi Ferencz uram* mondotta, hogy magáénak teszi, *de az közzé az had közzé nem örömest adnám*, hogy látnám kínos életét. Példa Széchenyi Mihályné, miket nem költ az a négy egytestvér öreg asszony reája; ha az mi atyafiságunk kell az édes hugom asszonynak, most lássa meg, mert bizony nem játék, miket mi akarunk.»

[1] A parázna személyek üldözése is egyik jövedelmi forrását képezte Márton Péter uramnak, s nem csekély azok száma, kik általa «*vétekben*» találtatván, néha fiúról-fiúra örökös jobbágyságra adták magukat, hogy a büntetéstől szabaduljanak s legjobb esetben is két-három évi szolgaság árán szerezték vissza szabadságukat, de voltak olyanok is, kik minden jószágukat átengedték fejváltságukban. — Valóságos szenvedélylyel űzte a jó úr erkölcsbírói tisztét, ha szinte nem is volt belőle haszna, s hónapokig lesetett egy-egy gyanús személyre, míg végre fülön csíphette és határtalan öröme volt akkor, mint egy tanúvallomási jegyzőkönyv bizonyítja, midőn elvált első feleségét minden kétséget kizáró helyzetben találva, vasra verethette.

[2] Hogy nem üzérkedett pénzével, bizonyítja az is, hogy egy alkalommal gróf Bethlen József Máramaros vármegye főispánja folyamodott hozzá nyomasztó anyagi viszonyai között: «Az isten kgdnek szép értéket adott, írja 1740. júl. 18-án, azért az isten nevében kérem, minthogy most már annyira jutotttam, hogy bizony a mindennapi szánkba való kenyér vételre is nincsen költségem, csak most *Krisztina* napra is (felesége b. Kemény Krisztina volt) nem tudom mivel veszek kenyeret, melyre nézve kérem az Isten nevében kegyelmedet, jusson eszébe kgdnek az is, hogy gyermekségétől fogva micsoda jóakarója voltam én kgdnek, adjon kgd nekem novemberig 200 frtot kölcsön, vagy ha kettőt nem adhatna is kgd, bár csak százat stb.» Nagy-Idai teljesítette kérését, de két-három esztendő is elmúlt a nélkül, hogy visszakapta volna pénzét s mikor 1743 okt. 20-án b. Kemény Krisztina urának végtiszteségére hívja meg, még várakozásra kéri levelében, évek múltával a főispán fia tesz igéreteket, hogy megfizeti. Nagy-Idai sohasem zaklatta pörrel s a be nem váltott kötelezvényt ma is őrzi kis unokája.

1760 körül történt haláláig folytonosan szerezgetve, egyetlen fiára gazdag örökség nézett. Ugocsa vármegyében közhivatalt a táblabíróságon kívül nem viselt s a fenmaradt oklevelek jobbára csak sűrű birtokvásárlásairól tesznek tanúságot. Hiába való pereket nem kezdett s fiát a rászálló örökségen kívül gondos nevelésben is részesítette, második házasságából származott leányait pedig még életében jól adta férjhez: *Máriát* Dienes Zsigmond, *Juliannát* Jármy Sándor vette nőül. Horváth Katától származott egyetlen fia:

III. István, ki minden körülmények egybevetésével 1720—1725 között született, s Ugocsa vármegyének táblabírája volt, örökölte atyjától a szerzési hajlamokat és megbecsülte, gyarapította vagyonát. Kétszer házasodott; adorjányi Ráthonyi Máriától származott *Mária* leányát kölcsei Kölcsey Sámuel, *Erzsébetet* pedig, kinek atyja az Abák ősnemzetségéből származó Somossy-család sarjadéka, Borbála volt, Hunyadi Sámuel vette nőül. Ez utóbbitól még egyetlen fia született:

IV. Ferencz (szül. 1780.), ki 1801-ben hites ügyvéd, később Ugocsa vármegyének tiszti főügyésze volt s meghalt 1854-ben. Nejétől csebi Pogány Juliannától származott gyermekei közül *Julianna* (megh. 1844) Polchy Gáspárné, *Zsuzsanna* (megh. 1873) Dobsa Ferenczné lett s fia

V. Ferencz szül. 1818-ban, 1840-ben hites ügyvéd, majd atyjához hasonlóan Ugocsa vármegyének főügyésze lett. Jelenleg a közügyektől visszavonúlva verbőczi birtokán él. Első felesége Károve Amália (megh. 1851), kitől gyermekei nem származtak, második felesége lekcsei Sulyok Izabella, kitől két fia *I. Zsigmond* és *VI. Ferencz* s egy leánya *Bora*, Bay Károlyné született, mint ez táblázatunkon látható.

Ezzel a Nagy-Idai család leszármazását nyolcz nemzedéken keresztül kimerítettem, pótolva némileg ez által családtani könyveinknek néhol igen is érezhető hiányait s igyekezvén betölteni azon hézagokat, melyek szükségképen előállanak ott, hol egy egész társaság szorgalmas munkásságot igénylő feladatot, egyes — bár lankadatlan buzgalmú — szakemberek végeztek.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

RÉNOLD NÁDOR ÉS IVADÉKA.

Rénold[1] nádor egyike azoknak, kikkel a történetírás eddigelé keveset foglalkozott. Pedig nem volt jelentéktelen ember magában sem; még inkább megérdemli azonban figyelmünket mint a hírneves *Rozgonyi család őse és alapítója.*

Ha szófukar kútfőink meg nem tévesztének, ismerjük Rénold nádor atyját, sőt nagyatyját is. De nem sokat nyertünk e felfedezésünkkel, mert mindketten kevésbbé jelentékeny emberek valának. Nagyatyját *Bertold*-nak hítták, atyját *Rénold*-nak. Ez utóbbi 1221-ben mint királyi ember — homo regius — 1240-ben Csák Ugrin, kalocsai érsek *tiszttartójául* (procurator) említtetik.[2]

Birtoka Esztergom vármegyében feküdt és *Bozteh* (Bazteh, Boztih vagy Boztuh) néven fordúl elő. Úgy vélem, a mai fehér-vármegyei *Vasztil* puszta Csabdi szomszédságában. Innét nevezték magukat Rénold, az atya, fiai és unokái valamennyien mindaddig, míg egyik ágok, a László-ág, melynek Abaúj-megyében Rozgony jutott osztályrészül, a Rozgonyi nevet vette föl.

Bozteh, az őszi fészek későbbi szerzemények által székhelye lett ugyan egy nagy uradalomnak, melynek részei Esztergom-, Fehér- és Pest-vármegyében terűltek el; de az időben, mikoron Rénold atya fiai, számszerint négyen: András, Károly, László és Rénold növekedének, a XIII. század derekán, nem nyújtott elég táplálékot ezek — ambitiójának.

Andrást, úgy látszik, a korra idősbbet, honn hagyták tehát, hogy a gazdaságnak viselje gondját; hárman pedig elszegődtek szolgálni, szerencsét próbálni nagy urak udvarába.

Károly és *László*, a jeles horvát bánnak, a

[1] Neve ily alakban is előkerűl: Reynold, Reinald, Renolt.

[2] *Árpádk. új Okmt.* VI. 160. VII. 107.

Gút-Keled nemzetségből való Istvánnak állottak szolgálatába. Jutalmok a Dráva mellékén elterülő birtok lett, melyet előbb Gurbisa, később Zeme földének, utóbb Szombathelynek híttak. E jutalmat már István bán halála után ennek fiaitól: Miklóstól, a királyi étekfogók «kanczellár»-jától és Ivakintól, Béla királyfi, Szlavonia herczege főpinczemesterétől 1263-ban kapták.[1]

Boztehi Károlynak és Lászlónak fiai aligha maradtak, mit nemcsak onnét következtetünk, mert említés róluk nem történik, hanem mert említett drávamelléki birtokuk a Rénold nádor maradékára szállott.

Ezen Rénoldra, a hasonnevű atyának — úgy tetszik — legkisebb fiára különben is a legfényesebb szerencse várt. Ő csaknem egykorú lévén IV. Béla királynak 1239. októberben született fiával, a későbbi V. István királylyal, a királyi udvarba került, mint a királyfi apródja és játszótársa. A királyfi nagyon megszívelte apródját, ki őt, immár Stiria herczegét, minden hadjáratában, Németországba, Karintiába és Csehországba elkísérte, hűsége és vitézsége által magát kitüntette.

Mily benső volt a két ifjú közti viszony, kimutatta István herczeg azzal, hogy megkérte Rénold számára a Buzád nemzetségből való Arnold fia Ponit gróf leányát feleségül, mert — úgymond — azt óhajtaná, hogy a két vitéz férfiú ez atyafiságos kötelék által még hívebben tartson hozzá. Azonban csaknem kudarczot vallott. Ponit gróf azt felelte, hogy Rénold szegény legényke ahhoz, hogy leánya számára illő hitbért birna lekötni. István herczeg tehát, nehogy násznagyi fáradsága kárba veszszen, maga gondoskodott kellő hitbérről, midőn Söjtör (Zalam.) és Csesztnói (Csesztreg?) falvakat adta Rénoldnak és feleségének, még pedig oly kikötéssel, hogy ha e házasságból örökösök nem születnének, Söjtör és Csesztnói Ponit grófra és ivadékára maradjon.[1]

V. István ez első adományát több más követte, mert miután Stajerország Magyarország számára elveszett, István herczeg pedig Erdélyt kapta kárpótlásúl, Rénold mester már «tisztességes fegyveres csapatával»[2] csatlakozott István harczias vállalataihoz, a mit aligha tehetett volna, ha az ifjabb király a módot meg nem adja vala hozzá. Rénold részt vett Görögország (Bizancz) ellen indított hadjáratban, azonképen mind az öt bolgár hadjáratban; kettőben, melyeket István maga vezetett, és háromban, melyeket vezérei által intézett. Dicsőséges hadjáratok voltak ezek, melyek arra késztették a bolgár fejedelmet, hogy Magyarország fönhatóságát elismerje. A magyar királyok ez időtől fogva czímezik magokat Bolgárország királyainak is.

Midőn pedig, mint István király mondja, szüleitől «soha meg nem érdemlett» üldözést szenvedett, Rénold sok inségben és bajban híven kitartott mellette. Az ilsvaszegi (izsaszegi) sorsdöntő ütközetben is Rénold volt egyike azoknak, kik Német-Ujvári Henrik bánra, a királyi hadak vezérére törtek. Rénold a király szeme láttára lándzsájával kiemelte őt nyergéből s ekkép fogolylyá tette. Nem történhetett ez nagyobb küzdelem nélkül, minthogy Rénold balszemét vesztette és kegyetlen sebeket vett ez alkalommal.

V. István király hű embere jutalmazásául rábízta fia, László herczeg gondozását, kinevezvén őt annak udvarmesteréül.[3]

Továbbá megtette őt a királyi lovászok és Szabolcs-vármegye ispánjának. Neki adta az abauj-vármegyei Rozgonyt, Básföldét és Lapospatakot minden hozzá tartozókkal, a szabolcsvármegyei Tuzsért és Bodonföldét, nem különben a zemplén-vármegyei Csicsvát a lengyel határon, tartozékaival: Hosszúmezővel, Visnyó-

[1] *Árpádk. új Okmt.* VIII. 58. V. ö. VII. 355. — Hogy ez István bán *nem* a Subicsok nemzetségéből való, mint régibb és újabb történetíróink (Lucius, Du-Fresne. Nagy Iván, Salamon Ferencz) hitték, hanem Gut-Keled, az iránt kétségben nem lehetünk. (Lásd a Hazai Okmánytárban VII. 43. közlött okiratot és István bán többször közzétett czímeres pecsétjét.) Fia pedig, az *Ivachinus*, pincernarum magister Belæ ducis — úgy sejtjük — egy személy a hirhedt «Pektári Joákim»-mal, mire árpádistáink szíves figyelmét irányozni bátorkodnánk, ha ugyan észrevételünkkel el nem késtünk volna.

[1] *Hazai Okmt.* II. 5. — IV. Béla király 1259. május 17-én megerősítette fia ez adományát. — Ugy látszik, e házasságból örökösök csakugyan nem maradtak, mert Rénold fiai birtokai közt a nevezett két helyet hiába keressük.

[2] «Cum honesta et armata familia», mond V. István király.

[3] Dapiferorum magister, ki mint ilyen a mai udvarmesteri hivatalt végezte.

val és egyebekkel, a mint azokat Rosztizló herczeg birta volt. Ez alkalommal megerősítette régibb adományai: Szelencze (Szaláncz Abaujban) és Szokola birtokában is.[1]

Azon zavaros időben, melyet Kún László uralkodásának nevezünk, nemcsak megtartotta Rénold mester országos méltóságát, mint a királyi étekfogók mestere és Szolga-Győr ispánja,[2] hanem a nádorságig vitte. 1289. szept. 9-én IV. László király czímezi őt nádornak, ugyanazon hónap 30-án a szepesi káptalan.[3] A Czehféle nádori névsor szerint 1290. augusztus után szintén Rénold volt a nádor;[4] tehát III. Endre király uralkodása alatt is viselte a nádori méltóságot, valaminthogy III. Endre híve maradt azután is, mert mint volt nádor Petne Péterrel és bizonyos Jakab gróffal egyetemben a király megbízásából Zemplén vármegyében biráskodott.[5] A kilenczvenes évek közepén halt meg. Aba Amadé nádor Gönczön, 1296. szept. 15-én kelt levelében róla már mint néhairól emlékezik.[6]

Két feleségéről tudunk.[7] Fiai, kikről emlékezés történik, következők: *Salamon*, *Dénes*, *László*, *Gyula* és *Péter*. Leányai egyikét, a ki özvegy anyjával a zárdába vonúlt, *Anná*-nak hítták, a másik neve ismeretlen.

Mielőtt e gyermekeket sorba vennők, elmondjuk Andrásnak, Rénold nádor testvérének és fiainak végzetét.

[1] *Árpádk. új Okmt.* XII. 12. 18.

[2] *Kubinyi: Diplomatarium Hontense*, I. 14. és egyebütt; de 1275-ben nem fordúl elő az ország főméltóságai közt. (Hazai Okmt. VII. 157. 159.)

[3] *Árpádk. új Okmt.* XII. 479. 482.

[4] *Frankl: A nádori és országbírói hivatal*, 159. l.

[5] «Judices in comitatu de Zemplin per dominum regem constituti.» (*Árpádk. új Okmt.* V. 59.)

[6] *Árpádk. új Okmt.* X. 217.

[7] Az egyik az imént említett Buzád Ponit leánya; a másik — úgy gyanítom — Lipóczi és Nekcsei Demeter, királyi tárnokmester nővére, vagy legalább közel rokona volt. Gyanítom pedig onnét, mert Demeter tárnokmester védte Rénold nádor özvegyének és két leányának, az időben margit-szigeti apáczáknak jogait hozományára, illetve leánynegyedi jussokra. Hasonló minőségben járt el utóbb Gelet fia Miklós, ugyancsak Demeter tárnokmester veje. (*Anjouk. Okmt.* II. 246. 478.) Ily követelések érvényesítése első sorban a rokonokat illette. Különben Rénold nádor zempléni birtokai egy része Lipóczvár szomszédságában feküdt. (Fejér, CD. VIII, 3. 237.)

András jól gazdálkodott Boztehen. Testvérei s a viszonyok által segíttetve, kisebb-nagyobb szerzeményekkel gyarapította a közös birtokot. Kezdett ellene a szomszédok féltékenysége ébredezni, minek egyik jelét látjuk abban, hogy Bajnai Péter eltiltja őt, «Beztuhi Andrást» és fiait Bajna vételétől és elfoglalásától.[1] De azért Bajna (Esztergom vármegyében) több más fekvőséggel (Saras, Vigmoon) András kezére került. — Leányairól is jól gondoskodott. *Aglent*-et előbb Miklós, a Katpán nemzetségből vette feleségül, a kinek e frigyből Imre nevű fia született;[2] azután Oroszvári Csama. András úr ekkor még élt és jelen volt az ünnepségnél, midőn Aglent asszony rabszolgálója leányát a pozsonyi káptalan előtt Isten nevében szabadon bocsátotta. Jelen volt ez alkalommal András úr másik leánya is, *Kene* asszony, Oroszvári Tamás felesége (1293).[3]

Atyjok halála után a fiúk eltértek a becsület útjáról s azon országos rablókhoz csatlakoztak, kik a XIII. század végén s a XIV. elején törvénytelenségeik által a hazát a végromlás szélére juttatták.

Nevezetesen Boztehi András fia *Miklós* a Vech unokaöcscsét Zoárdot «rabló módjára» 400 márkáig megkárosította, míg özvegy anyja és testvérei: *András*, *János* és *Beke* pártolása által (ratione hospitalitatis) bűnrészeseivé lettek. Hasztalan idézte meg őket III. Endre király ismét és ismét udvarbírája törvényszéke elé: megjelenni konokúl vonakodtak, a miért makacsságban összesen tizennyolcz birság erejéig elmarasztaltattak. Az ítéletet az esztergomi keresztes vitézek hajtották végre, néhai Boztehi András birtokait elkobozván s a kárvallott Zoárdnak adván át, kit azokba törvényesen be is vezettek.[4]

Hogy azután András fiai fölhagytak volna az erőszakoskodással, alig képzelhető; hisz nem kell felednünk, hogy Csák Máté korabeli dolgokat beszélünk el, kivel András fiai egy húron pendültek. De elvégre is a törvényesség győzött és se Bajna, se Vigmoon nem képezi tár-

[1] *Árpádk. új Okmt.* X. 130.

[2] *Fejér*, CD. VII. 3. 111. 147.

[3] *Árpádk. új Okmt.* V. 89.

[4] *Árpádk. új. Okmt.* X. 391. 393. 408.

gyát a Renold ivadéka osztozkodásának, sem András fiai nincsenek az osztozkodók közt. Mi lett belőlük? annak se jutottunk nyomára. Valószínűleg elvesztek, elzüllöttek a párttusák közben. Csakis egyről közülök, Andrásról, hallunk teljes negyvenkét év múltán valamit. Miután az osztozkodás Rénold nádor fiai és unokái közt már bevégzett ténynyé vált, 1342. évi szeptember 1-én, tehát már I. Károly király halála után, kielégítik Rozgonyi László fia Péter és János fia László rokonukat, András fia Andrást, kivel eddig osztatlan állapotban (iure communi et indivisionarie) valának, a zemplén-megyei Dobodellel és husz márka dénárral. András és fia teljesen beérte ez aránytalanúl kicsi osztályrészszel,[1] mely a mondottak után inkább alamizsna, mint törvényes tartozásképen jutott nekik.

Ellenben Rénold nádor többi fia híven szított az Anjou-párthoz. Gyuláról, például, tudjuk, hogy Károly Róbert király csehországi hadjáratában részt vett. Nevezetesen Katonbánya (Kuttenberg) ostrománál jelen volt (1304.), és alighanem elveszett, vagy legalább is fogságba került volna, mert a kirohanó ellenség már lováról levetette, ha szolgái más lóra nem segítik; a miért meg is jutalmazta őket.[2]

László fiai: Boztehi Péter és János, a későbbi Rozgonyiak is nagy szolgálatot tettek Károly királynak, midőn Csicsva várát a lengyel határon a király hűtelenei ellen védték egy teljes évig és jó sikerrel, noha várnagyjok, Peres Miklós balkezét, négy atyjafia pedig életét hagyta ott.[3]

Általán véve Rénold nádor ivadéka, nevezet szerint az imént említett Gyula és Péter I. Károly király nagyon buzgó párthívei lehettek, minthogy a király szükségesnek találta fölmenteni őket mindazon kártevések feleletterhe alól,[4] melyeket az az Amadéfiak, Kopasz nádor és Petne fia Péter lázadásaik idején «a király szolgálatában» elkövettek és megtiltani az ország főbiráinak, hogy — az emberölés és birtokfoglalás kivételével — törvényt látni merészeljenek fölöttük.[1]

Később is részt vesznek ők a király hadjáratában. Így értesülünk, hogy László fia, Péter és János fia László, kik már mind sűrűbben kezdik magokat Rozgonyiaknak nevezni, hamarosan szállanak a királyi hadba (1337). Részt vesznek 1340-ben Druget Vilmos nádorral a ruthén hadjáratban. 1347-ben Olaszországban táboroznak.[2]

Magok közt is patvarkodik, az igaz, Rénold nádor ivadéka;[3] de ezen, enyém és tied fölött viselt harcznak határt szabott az 1339-ben megejtett végleges osztozás.[4]

Az osztozkodók valának: Salamonnak, Dénesnek és Lászlónak maradéka: János, Pál és Gergely, a *Salamon* fiai; Lambert, a *Dénes* fia, Lambertfi János és Desk, a Dénes unokái; Péter, a *László* fia és Jánosfi László, a László unokája.[5]

Az osztozkodás tárgyát öt uradalom képezte: *Csicsva*, *Rozgony*, *Szombathely*,[6] *Mány* és *Tuzsér*.

A *mányi* uradalomhoz tartozának az (akkor) Esztergom vármegyében (ma Fehér megyében) fekvő: *Boztelı*, *Gyarmat*, *Füzes*, *Kulud* (ma Kuldó), *Szent-Márton-Mány* és *Kápatelek*, másként Egyházas-Kápa; Pest vármegyében: *Zsidód* (másként Zsidó-Egyháza), *Apatelek*, *Görgeteg*, *Bod*, *Kéza* és *Bebech*; Fehér vármegyében:

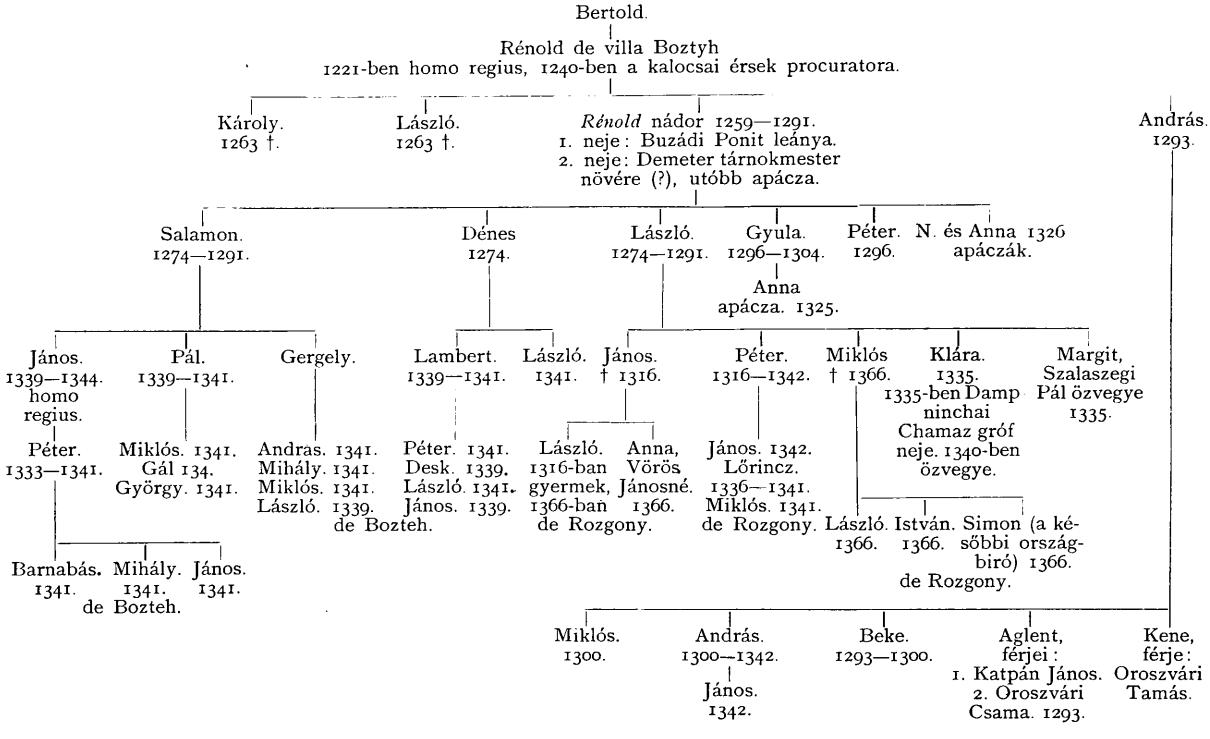
[1] *Anjouk. Okmt.* IV. 242.
[2] *Anjouk. Okmt.* I. 190.
[3] Ugyanott I. 405—9.
[4] «Pretextu universorum damnorum, nocumentorum, destructionum villarum, confractionum ecclesiarum et cimiteriorum, ac quorumlibet generum nocumentorum.»

[1] *Anjouk. Okmt.* III. 154.
[2] U. o. III. 362. IV. 26. V. 143.
[3] U. o. III. 5.
[4] U. o. III. 553.
[5] Gyulának, Rénold nádor vitéz fiának örökösei, t. i. fiörökösei nem maradtak; egy Anna nevű leányát ismerjük, ki 1325-ben margit-szigeti apácza. (Anjouk. Okmt. III. 206. 229. 235.) — Hogy Péternek, kit Amadé nádor 1296-ban Gyulával együtt nevez Rénold nádor fiának (*Árpádkori új Okmt.* X. 215. 223.), akár felesége, akár gyermekei voltak volna, arról nincs emlékezés.
[6] «Prope civitatem Kapronchа, in banatu totius Sclavoniæ, circa fluvium Drave.» Tehát e Szombathely a már említett Szemefölde «inter Dravam et Plutyicham», melyet Rénold nádor fivérei, Károly és László Gutkeled István szlavon bánnak tett szolgálataikért kaptak. Ezen birtok miatt 1325-ben Rénold fia László két leánya: *Margit*, Szalaszegi László özvegye és *Klára*, a Dampninchai Chamaz gróf felesége vetekedtek. — Mindketten leánynegyedi illetőségük fejében követelték Szombathelyt, mely elvégre is Margitnak maradt. (Anjouk. Okmt. III. 170. v. ö. IV. 41. 70.)

Sorul. A *csicsvavári* uradalom Zemplénben, a *rozgonyi* Abaújban, a *tuzséri* a Tisza mellett Szabolcs vármegyében, melyet akkor nem ritkán *Nyirvár*-megyének is neveztek, feküdt.

A Salamon- és Dénes-ágnak együtt jutott a nagyterjedelmű mányi uradalom, melynek birtokosai azután is megtartották a Boztehi előnevet. A többi uradalmak a László-ágnak jutottak, melynek tagjai a Kassa közelében fekvő Rozgonyban települvén meg,[1] *Rozgonyi*-aknak nevezték magokat; ők tehát a hazánk történetében előkelő szerepet játszott Rozgonyiak közvetlen ősei.

A Rénold nádor ivadékának ezen, 1339. május 15-ikén megejtett osztozkodása, miután annak némely föltételeit előbb betölték, 1341. szeptember 25-én újra megerősíttetett és végrehajtatott.[2] Az erről kiállított okiratban előszámlált családtagok teszik lehetővé a következő családfa összeállítását:

[1] *Anjouk. Okmt.* V. 284.
[2] *Anjouk. Okmt.* IV. 135.

PÓR ANTAL.

A KÁTA NEMZETSÉG CZÍMERE.

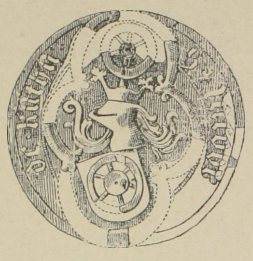
(Egy pecsétrajzzal.)

Körülbelül egy évvel ezelőtt, az országos levéltárban tett egyik látogatásom alkalmával dr. Csánki Dezső egy köriratos pecsétet volt szíves mutatni 1439-ből. E pecsét jó stilje, kiváló technikája, mely előkelő tulajdonosra enged következtetni, de főkép a rajta ábrázolt sajátságos czímerkép által teljesen felköltötte érdeklődésemet.

E czímeralak a pajzsban s a sisakon egyaránt: egy hat küllős kerék. — Tulajdonosa Kátay Jakab egri vicarius, az országos levéltár 13,368 számú oklevelére zöld pecsétviaszba

van nyomva s eléggé jó állapotban maradt fenn.

Ez egyszerű, de jellemző czímeralak t. i. annak első használata, régi korra vall s meg-

jegyzem, hogy a kerék, különösen önállóan, kiséret nélkül ritka a magyar heraldikában.

Kevéssel utóbb az országos levéltár lymbusában több példányban egy másik pecsétet találtam, mely úgy a paizsalakra, mint a sisakdíszre nézve teljesen egyezik az előbbivel. — Ez is köriratos, 1643-ból kelt, piros viaszba van nyomva s tulajdonosa csegekátai Kátay Ferencz.[1]

E leletek után a kerekes Kátay czímerre nagyobb figyelmet fordítottam, — mert ezáltal teljes és kétségtelen heraldikai bizonyítékot nyertem arra nézve, hogy a Kátay család 1439 óta — sőt hihetőleg még régibb időktől, — a kerekes czímert használva virágzott,[2] s csak 1670-ben Kátay Ferenczczel halt ki,[3] s hogy Kátay s a csegekátai Kátay család, mely utóbbi leszármazását a XIV. század első évtizedeire is felviszi[4] s még — a kerekes czímert viselve, 1643-ban is él, s melyet Komáromy András minden valószínűséggel a «Káta» nemzetségből származtat, — egy s ugyanazon család.[5]

A műemlékek országos bizottságának rajzai közt az elhunyt dr. Henszlmann Imre egy czímerre tett figyelmessé. — Ez veres pajzsban hat küllős arany kereket ábrázol. Ezen czímer a márkusfalvi templom egyik epitaphiumára van festve, melynek körirata: «Arma generosæ dominæ Luciæ de Zcambai coniugis quondam egregii domini Stefani Mariassy supremi capitanei de Scepus».

E kereket feltüntető czímer a «Zcambai» család után való kutatásra buzdított. — Nagy Ivánnál sem Zcambai, sem Szkambai családot nem találtam önállólag tárgyalva, de a «Máriássy» család alatt megtaláltam az epitaphiumban jelzett Luciát, Máriássy István szepesi és sárosi várkapitány és alispán nejét. — Ezen Máriássy 1504-ben nyert czímert és 1516-ban halt el.

Valamivel sikeresebbek voltak más oldalról tett kutatásaim. — A «Szepesmegyei történelmi társulat Évkönyveiben»[1] s a «Századokban»[2] rájöttem, hogy ezen Zcambai család csáholyi előnevet használt s hogy a Máriássyak márkusfalvi levéltárában sok oklevél van, mely a Máriássy, Cháholyi és Melith családok összeköttetéseiről szól.

Hogy a Melith családnak a Csáholyiakkal való összeköttetése által minő szerep jutott a Káta nemzetség czímerkérdésében, arról később szólok, most visszatérek azon tényre, hogy a Zcambai család «csáholyi» előnevet használt. — Ez képezi a harmadik lánczszemet bizonyítékunkban. — Mert azt nem lehet csupán véletlenségnek tekintenünk, hogy a Csáholyi nevet, — egy oly család nevét, mely kétségtelen a Káta nemzetségből származik,[3] egy másik család használja — habár csak előnévül, — mely család teljesen ugyanazon czímert viseli, egy harmadik családdal, mely régi időktől fogva nemcsak a Kátay névvel él, de a Csáholyi családdal együtt a Káta nemzetségből származik.

Harmadszor látjuk tehát a kerekes czímert, mint összekötő kapcsot három oly családnál, melyeknek eredetét a Káta nemzetségnél kell keresnünk.

A brebiri Melith család czímere koronán álló szárnyas koronás angyal, néhol koronás szűz emelt jobbjában leveles koronát tart, leeresztett balját egy hat küllős kereken nyugtatja.

[1] Siebmacher. 292 l. 220 tb.

[2] Nagy Iván: Magyarország családai VI. 122—123. lapján szól e családról, előnév és czímer említése nélkül.

[3] U. o.

[4] Turul: V. 1887. 162.

[5] Azon Kátay család, melyet Szirmay Not. top. C. Zempl. 113 említ, mint a mely e század elején ott él, (ezt Komáromy is említi a fent jelzett értekezésében,) valószínűleg egy a még Nagy-Kállóban most is élő debreczeni Kátai másként Kathi családdal, mely 1617-ben nyert czímert. E czímer, mely teljesen elüt az említettektől, Siebmacher gyűjteményben a 292. lapon 220. táblán van közölve.

[1] I. évf.

[2] 1872. 664.

[3] Fejér cod. dipl. Tom. II. vol. II. p. 403; Tom. IV. vol. II. p. 518. Tom. V. vol. 1. p. 156.

Habár az emberek s állatok által tartott kerekek sem gyakoriak a magyar heraldikában, azonban minden esetre gyakoriabbak, mint csupán a «kerék önállóan» s a Melith czímerben levő kerék is csak akkor lesz előttünk fontossá, ha figyelembe veszszük e család leszármazását, birtokviszonyait, s ha felvetjük azon kérdést, hogy a Melithek, mikor s ki által vették fel a leírt czímert, vagy hogy mindig ugyanezen czímert használták-e?

A Káta nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi Anna és Kata voltak Csáholyi Imre ágának egyedüli maradékai, kik királyi jóváhagyás mellett fiúsíttattak.[1] — Anna, másodszor Melith I. Györgyhöz ment férjhez, ki 1547—1580 körül élt. E házasságból származtak: István, Pál, Péter és György.[2] Ezen Pál és György után maradtak fel czímerek és pecsétek, valamint Melith Kata, Csáholyi Anna, unokája után.

Ismerve a Káta czímert, a Melith és Csáholyi összeköttetést, önkénytelenül azon kérdés merül fel előttünk: az angyaltól tartott kerék nem a Melith György Csáholyi Annával történt házassága s a Csáholyi birtokok fiúsítása után kegyeletből, az utolsó Csáholyi örökösnő emlékezetére került-e a Melith czímerbe, mint mellékjegy, mint bővítés?

Nem szokatlan a magyar heraldikában a kerék elhelyezése sem a Melith czímerben. Az átvett czímerrészleteket gyakran helyezték nálunk emberi alakok kezeibe, állatok karmaiba, sőt ily emberi s állati alakokat, tisztán e czélra újonnan is felvettek czímerükbe.

Az általunk felvetett kérdés még azon esetben is szemünk előtt lebegne, ha nem tudnók, hogy a legrégibb általunk ismert Melith czímerben nincs kerék. — Brebiri Melith Vid abaúji alispán 1608-dik évből származó kezdőbetűkkel ellátott czímeres pecsétje egy sassszárnyat ábrázol.[3]

Tehát e czímer teljesen azonos a Subich és az ettől származó Zrínyi család czímerével. — E két család eredetileg egy nyitott szárnyat viselt czímerében. E körülmény ismét érdekes fejtegetésekre vezetne, minthogy a Subichok s a Zrínyiek szintén Brebirből származnak, azonban ez nem tartozván értekezésünk keretébe, ezúttal mellőzzük, — fontosabb volna reánk nézve kikutatni azt, hogy Melith Videt hová helyezzük el a családfán? s hogy Melith Györgynek mi volt czímere, mielőtt Cháholyi Annával egybe kelt? — Bár miként legyen is, a kereket a czímerben ezúttal negyedszer állapíthatjuk meg, oly család czímeréül, mely — habár csak leányágon — a Káta nemzetségből származik.

Ha a következőket közvetlen a Zcambai családról és a czímerről tett fejtegetésem után mondtam volna el, bár tulajdonképen oda illik, elébe vágtam volna a «Káta» czímerkérdés fokozatos tisztázásának, mely fő czélja jelen értekezésemnek.

Nagy Iván sokszor jelzett művét forgatva, a «Csáholyi» (Chaholy) név[1] alatt következőket találtam: A XV. század első évtizedeiben a csáholy-monostori Csáholyi családból I. Pál, II. János és I. László testvérek éltek. I. Pál ága a már említett ősunokákkal Annával és Katharinával elenyészik; II. János vonala, a ki 1429-ben új adományt nyer, több ágon, több nemzedéken át virágzik; I. László a legifjabb testvér nőül vette nagy-mihályi Jákófi Margitot s fiai között volt egy Sebestyén nevű s ennek egy leánya *Lucia*, kinek férje Máriássy István volt.

Ezen Lucia nem lehet más, mint csáholyi Zcambai Lucia, Máriássy Istvánné, kinek emlékét a márkusfalvi templomban levő epitaphium tartotta fenn s így egyenes ivadéka volt a Káta nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi családnak. Ez által első feltevésem alaposnak bizonyúlt s magyarázatra talált a Zcambai család «Csáholyi» előneve és czímere is. Hogy a «Zcambai» név honnan származott? ennek megfejtése későbbi kutatásokra marad, talán az említett három testvér közől a legifjabb vette fel e nevet valamely birtokától, megkülönböztetésül a többi ágaktól, s ez által új családot alapítva?

Miként fentebb jeleztem: a Nagy Iván által közzétett Csáholyi leszármazás megmagyarázza Zcambai család czímeralakját. Ez állításomat mint biztosat ismételhetem, miután ismerem a

[1] Szirmay: Szathmármegye ismertetése. II. 111.

[2] Nagy Iván VII. 4. 12.

[3] Szathmári-Király levéltár. — Csoma József közlése után.

[1] III. 62.

Csáholyi család egyik tagjának, jól fentartott, kezdőbetűkkel ellátott címeres pecsétjét. Az oklevél, melyre ütve van, még az illető teljes, névaláírásával is el van látva.

E címeres pecsét felfedezése sem járt nehézségek nélkül. Ezen kérdéses oklevél volt az egyetlen az országos levéltárban, melyen még használható Csáholyi címert felfedezni reméltem. Megtekintve az oklevelet, a többi aláírások mellett, mindenütt ott találtam az illető pecsétjét többé-kevésbbé használható állapotban, csak a Csáholyi név mellett állt az egykori pecsét helye üresen. Többszörösen megvizsgálva ez oklevelet, csalódottan várakozásomban, vissza akartam azt helyezni borítékába, midőn e boríték egyik sarka feltűnő vastagnak tetszett. Belé nyúlva e sarokba, a sokat keresett, de helyéről levált Csáholyi pecsétet húztam ki abból, kezdőbetűkkel s a világosan kivehető hat-küllős kerékkel. A pecsétet dr. Csánki előbbi helyére azonnal visszaragasztotta.

Ez volt kutatásaimban az ötödik, a leghatározottabb s fontosabb adat, részben mert teljes heraldikai bizonyítékot nyújtott arra nézve, hogy a «Káta» nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi család címere hat küllős kerék volt, részben mert az általa nyert positiv támpontról tekintve minden előbbi feltevéseink — vagy legalább azok nagyobbrésze, gyanítások helyett tényekké váltak. Az említett címeres pecsét tulajdonosa: Csáholyi Ferencz (II. Péter fia a középső ágazatról?) 1526-ból s az országos levéltár diplomatikai osztályában 2456. sz. a. van.

Ugyancsak az országos levéltár diplomatikai osztályában az 15795-dik számú oklevelen találjuk a Káta nemzetségből származó Charnavodai Egyed címeres pecsétjét. Itt nincsenek kezdőbetűk, névaláírás sincs a pecsét mellett, régi okleveleken az sem feltétlenül biztos, hogy felül a nevek s alúl a pecsétek sorrendje pontosan megvan-e tartva? Mégis jogosítva érzem magamat ez oklevélen a Charnavodai címer meghatározására, mert míg a címeres pecsétek között csak egyet találunk, melyen hat küllős kerék látható, addig az ott felsorolt családok közül oklevelileg csakis a Charnavodai származik a Káta nemzetségből.

Ez volt a hatodik és utolsó lánczszem sorozatunkban.

Miután ezzel kitűzött feladatomat megoldottnak tekintem, legyen szabad ezen a heraldika s sphragistica segélyével elért eredményeket a következőkben röviden összegeznem:

1. Annak bebizonyítása, hogy a már a XIV. században virágzó s még a XVII. században is élő csegekátai Kátai s azon Kátai család, melyből Jakab egri vicarius (1439) származott, egy család s egy czímert használ.

2. Annak bebizonyítása, hogy a csáholyi Zcambai család, a «Káta» nemzetségből származó csáholy-monostori Csáholyi családnak egy ifjabb ágát képezte, s azzal egy czímert használt, mely ismét a csegekátai Kátai családéval egyezik.

3. Valószínű feltevése annak, hogy a brebiri Melithek — miként legrégibb czímerük mutatja — a Subichok és Zrínyiekkel egy törzsből származtak, s hogy a kereket későbbi czímerükbe a Csáholyi családdal való összeköttetéseik következtében utólagosan vették fel.

4. Végűl annak bebizonyítása, hogy a Káta nemzetségből származó Csarnavodai család czímere ugyanaz, a mi a Csáholyiaké, a csáholyi Zcambaiaké és a csegekátai Kátayaké.

Ezen tisztán heraldikai bizonyítékok által is kitűnik, hogy a csegekátai Kátay család is a Káta nemzetségből származik, de kitűnik egyszersmind az is, hogy három (illetőleg négy), kétségtelenűl ezen nemzetségből származó család, közös kötelék s ismertető jegy gyanánt, évszázadokon át változatlanúl egy és ugyanazon czímerrel él, mely csak is a Káta nemzetség ősi czímere lehetett, *a hat küllős kerék*. — Ha végre a csegekátai Kátayak pecsétjéről s a Zcambaiak czímeréről ez ősi czímert reconstruálni akarjuk, leírása következő lesz: Veres pajzsban hat küllős arany kerék; sisakdísz; a pajzsalak; takarók: (kétségtelenűl) mindkét oldalt veres-arany. — S ezzel megismertük egy ősrégi nemzetség czímerének nemcsak alakját, hanem a mit eddig ismert nemzetségi czímereinknél felderíteni még nem sikerűlt — színeit is.

CSERGHEŐ GÉZA.

KÖZLEMÉNYEK SZEPES VÁRMEGYE LEVÉLTÁRÁBÓL.

I.

SZEPESMEGYE ŐSGYÖKERES CSALÁDAI.

Nem érdektelen, és könnyen is teljesíthető feladat lenne: a megyei levéltárakban meglevő bőséges adatok alapján, az ország valamennyi ősgyökeres — *radicalis* — nemes családainak névsorát összeállítani. Ha e névsor alapos, megbízható és hiteles volna, úgy megösmernők benne azon nemzetségeket, melyek tagjai ma-holnap ezer éves fenállását ünneplő hazánk alkotásánál talán főtényezőként működtek közre, vagy melyek legalább történetünk legrégibb idejétől fogva, nemzetünk zömét képezték, s melyekből kerültek ki, a sorsára befolyással levő, habár nem is mindig a történelem évkönyveiben nevökkel fenmaradt, de ott szereplő és az állam s nemzetiségünk eszméjét képviselő elemek.

Ezen névsor megalapítása pedig azért nem volna valami nehéz, vagy sok akadályba ütköző, minthogy a III. Károly királyunk által 1723. április 10-én elrendelt «generalis nobilium investigatio» során, a törvényhatóságok — mennyire én tudom — mielőtt a nemesi jogczímek vizsgálatához fogtak volna, első sorban megalapították azon családok névsorát, mely családok mint köztudomás szerint való, és minden kétséget kizáró módon, az illető megyék területén királyi adomány alapján nyert, vagy épen még a honfoglalás idejéből eredő birtokokkal bírtak, és melyek nemesi jogczímei tehát oly meggyökerezettek (radicales), kifogástalanok és közismeretűek voltak, hogy azokhoz kétely nem is férhetett, s hogy ennek következtében az e családokhoz tartozók, a nemesi vizsgálat vagy bizonyítás terhe alól felmentetteknek tekintettek.

Szepes vármegye közönsége 1732. október 2-án tartott közgyűléséből terjesztette fel az investigatio, később helybe is hagyott, nagy munkálatát. — A felterjesztésnek a radicalis családokra vonatkozó szövege következőleg szól: «Quod nos ad conformitatem et exigentiam — — — regio mandato radicatae novissimae intimationis, revisionem investigationemque universorum nobilium in gremio huiusce nostri comitatus de praesenti residentium; *exceptis nonnullis ad calcem speciatim annexis gremialibus antiquis familiis tamquam per possessionem et dominium bonorum antenatis suis per divos olim Hungariae reges in comitatu isthoc benigne collatorum, testantibus id ipsum authenticis comitatus istius prothocollis, semper usque huc pro veris et indubiis nobilibus agnitis* etc. etc. s miután egyidejűleg az akkor Szepesben élő armalis nemes családok közűl *száztizenegy*nek nemesi jogczímét vizsgálat után beigazoltnak elösmerte, munkálatának végén **radicalis családoknak** a következőket nyilvánítja, u. m.: 1. a berzeviczei és kakaslomniczi *Berzeviczy*, 2. draveczi *Draveczky*, 3. topporczi és görgői *Görgey*, 4. *Horváth-Kissevith* †, 5. gradeczi *Horváth-Stansith* †, 6. margit- és jekelfalvi *Jekelfalussy*, 7. korotnoki *Korotnoky* †, 8. markus- és batizfalvi *Máriássy*, 9. petróczi *Szakács*, 10. *Réthy-Nemessányi*, 11. svábóczi és tótfalvi *Sváby*, 12. dobai *Székely*, és 13. csepánfalvi *Teöke*-családokat, melyek közűl a kereszttel jelzettek már ki is haltak.

Midőn a szepesmegyei radicalis kis számú családoknak e névsorát itt közzé tenném, azt óhajtanám, hogy többi kartársaim is utánoznának, és hoznák napvilágra megyéjük hason kimutatásait, mi által úgy vélem a «Turul» egy érdekes rovattal szaporodhatnék, és pedig egy oly tárgyú rovattal, mely heraldikai folyóiratunk keretébe úgy beleillik, mint más alig.

II.

CZÍMERES NEMES LEVELEK SZEPESMEGYE LEVÉLTÁRÁBAN.

Több megyei levéltárnok az őrizetére bízott levéltárban található nemesi czímeres levelek közzétételével, mint tudom, a nagy közönség által is szívesen fogadott munkát teljesített. Ezen indok talán, de még inkább e folyóirat t. szerkesztőjének tett igéretem bírtak e példa követésére. Ennek teljesítésében közzé teszem én is a Szepes vármegye levéltárában őrzött valamennyi czímeres nemesi levélnek jegyzékét, melynek érdekét azzal igyekeztem még növelni, hogy közleményembe foglaltam az adományozott czímerek pontos, heraldikai leírását is. Ma-

gától értetődik, hogy itt csakis azon nemeslevelekről van szó, melyek eredetiben vannak a levéltárban, nem pedig azon nagy számúakról, melyeket vagy kihirdetésök vagy az investigatio alkalmával teljes szövegű és hiteles másolatokban mutattak be.

Igy a megyei levéltárban őrzött címeres nemeslevelek következők:

1. *Ab-Hortis* család nemeslevele, adományoztatott II. Ferdinánd által Abhortis Keresztély Ágost orvostudor részére Bécsben 1631. február 6-án.

Czimer: Az álló pajzs ezüst mezejében vörös kerítésű kertecske (horticulus), melynek közepében egy zöld fenyűfa látható. A koronás nyilt sisakon fekete ökörszarvak között zöld fenyűfa emelkedik. Takaró: vörös-arany.

2. *Almássy* (filiczi) család nemeslevele, adományoztatott Rudolf által Almássy Imre részére, egy filiczi részbirtok és curiával együtt. Pozsony, 1582. február 19-én. A birtokba való beigtatás 1590. junius 16-án történt. Az armális kihirdetése Lőcsén 1582. augusztus 7-én.

Czimer: Kék mezejű pajzs, melynek alján levő zöld hármas halomból egy jobbra néző, nyilat tartó griffmadár nő. Sisakdísz: ugyan az a nyilat tartó kinövő griff. Takaró: arany-kék.

3. *Belsy* (eperjesi) család nemeslevele, adományoztatott Belsy János részére I. Ferdinánd által Bécsben 1555. deczember 1-én.

Czimer: Fehér haránt-gerenda által rézsút ketté választott pajzs, melynek felső kék mezejében egy jobbra haladó tigris látható, míg az alsó szintén kék mező üres. A fehér gerenda közepén arany liliom, felette és alatta egy-egy piros rózsa látható. Sisakdísz: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös elefánt agyar között arany liliom. Takaró: balról ezüst-vörös, jobbról arany-kék.

Kihirdettetett Szepesmegye Lőcsén 1569. november 2-án tartott közgyűlésén.

4. *Bocatius* család nemeslevele, adom. Rudolf által B. János részére Prágában 1598. augusztus 9-én.

Czimer: Kék mezejű álló pajzs, melynek bal oldalán látható zöld hármas halmon szárnyait kiterjesztő fehér hattyú áll, mely csőrével egy a pajzs jobb oldalán álló, vörös magyar ruhába öltözött férfiú kalapjáról egy zöld ágat ragad meg. — A pajzson koronás nyilt sisak, melyen két zászlós dárda között arany liliom látható; — e dárdák zászlóinak színe: a balon kék, a jobbikon fekete. Takaró: jobbról arany-fekete, balról ezüst-kék.

Kihirdettetett: Abaúj vármegye közgyűlésén 1603. okt. 12-én.

5. *Brezovith* családnak Rudolf által 1601-ben adományozott nemeslevele, melynek szövege teljesen olvashatlan, és a czímer rajta szintén egészen elmosódott, csak annyi látható nagy nehezen, hogy rézsút osztott vörös és fehér mezejű pajzsán egy jobb felé fordult griff volt a czímeralak.

6. *Cornides* család nemes levele, adom. III. Károly által Cornides Márton és veje Topperczer Jakabnak Bécsben 1722. deczember 5-én.

Czimer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alján levő zöld dombon egy fehér, jobbra néző, csőrében zöld ágat tartó galamb látható. A pajzson rostélyos sisak, rajta ugyan az a jobbra néző, ágat tartó galamb. Takaró: mindkét oldalon ezüst-vörös.

7. *Furar* család nemeslevele, adományoztatott I. Lipót által Bécsben 1676. junius 3-án Furar Dánielnek.

Czimer: A pajzs kék mezejének zöld alapján egy nyitott szárnyú balra lépő egész pelikán, nyitott csőrrel. A pajzs felső szögletében jobbra félhold, balra arany csillag. Sisakdísz: a pelikán. Takaró: balra arany-kék, jobbra ezüst-vörös.

8. *Galgóczy* családnak, névszerint G. Gergelynek II. Ferdinánd által Bécsben 1625. február 13-án adományozott czímeres nemeslevele. Kihirdetve Komáromban 1625. feria quarta proxima post dominicam sanctæ Trinitatis.

Czimer: Álló pajzs, melynek kék mezejű alján levő hármas zöld dombon egy jobbra ágaskodó, kettős farkú oroszlán látható. Sisakdísz: két kiterjesztett, felében kékre és feketére festett sasszárny. Takaró: jobbról ezüst-vörös, balról ezüst-kék.

9. *Györkey* Gáspár részére II. Ferdinánd által Bécsben 1633. április 20-án adományozott czímeres nemeslevél. Kihirdetve Lőcsén 1635. junius 28-án.

Czimer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alján egy jobb felé mászó egész vörös rák fekszik, — a pajzs felső jobbik szögletében arany félhold, a bal szögletben pedig arany csillag. A nyitott koronás sisakból egy magas ruhába öltözött ifjú nő ki, kinek balkezében vaspatkó, jobb kezében pedig három virágú liliomszál látható. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

10. *Hofman* Lajosnak, I. Lipót által Pozsonyban 1659. nov. 12-én adományozott czímeres nemeslevele.

Czimer: Álló pajzs kék mezejében, három csúcsú sziklából egy fölkelő, és a pajzsot sugaraival betöltő nap nő. A pajzs koronás zárt sisakjából természetes színű egyszarvú (monoceros) nő ki. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

11. *Hornlak* családnak nemeslevele, adományoztatott Hornlak Kristóf ófalvi harminczadosnak Mária Terézia által Bécsben 1765. okt. 8-án. Kihirdetve Szepesmegye Lőcsén 1766. junius 16-án tartott közgyűlésén

Czímer: Hosszában kétfelé osztott álló pajzs jobb vörös mezejében fehér hármas domb középső kimagasló csúcsán egy balfelé irányzott, kardot tartó pánczélos kar nyugszik ; — bal kék mezejében pedig egy jobbra haladó, jobb első lábában liliomszálat tartó arany griff látható. Sisakdísz : két — a mezők színeit váltakozva mutató — elefánt-agyar között, az előbbihez hasonló, liliomot tartó növő arany griff. Takaró : jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

12. *Kĉzmárszky* család nemeslevele, adományoztatott K. Györgynek III. Ferdinánd által Pozsonyban 1649. május 8-án.

Czímer: Álló pajzs, melynek kék mezejét egy fölfelé álló oszlop (sursum erecta columna), mellette mindkét oldalán egy-egy fehér liliom foglalja el. Sisakdísz: egy kinövő, fiait vérével etető ezüst színű pelikán. Takaró : ezüst-kék.

13. *Lenczovicz* Györgynek I. Lipót által Bécsben 1666. deczember 14-én adományozott nemeslevél.

Czímer: Az egyenesen álló pajzs kék mezejében egy fészkében ülő, három fiát mellének vérével tápláló pelikán, felette arany csillag. Sisakdísz : két sasszárny között a czímerben előforduló pelikán. Takaró: balra arany-kék, jobbra ezüst-vörös.

14. *Montsko* család nemeslevele, adományoztatott Mária Terézia által Montsko Szaniszló részére Bécsben 1746. szeptember 11-én. Kihirdetve Lőcsén 1747. február 20-án.

Czímer: Álló kék mezejű pajzs, melynek «Fidelis» felírással ellátott füves alapján, egy nyíllal átlőtt balfelé futó fehér szarvas látható, mely nyilat a pajzs jobb oldalán felhőkben mutatkozó ívet feszítő kar látszik kilőni. A pajzson koronás, rostélyozott sisakból kinövő vörös magyar ruházatú, ívén nyilat feszítő férfi alak. Takaró : jobbról ezüst-kék, balról arany-vörös.

15. *Nagy* alias Pozbay Istvánnak, II. Mátyás által Pozsonyban 1613. február 2-án adományozott nemeslevél, melynek szövegében nincs leírva, hanem csak hivatkozással a rajzra van említve a következő

Czímer: Az álló pajzs kék mezejében egy vörös öltönyű katona, ki jobbjában kardot, baljában egy levágott főt tart üstökénél, bal felső szegletében ezüst félhold látható. Sisakdísz : a kinövő, vörös ruhás, kardot és levágott fejet tartó katona. Takaró: vörös-kék.

16. *Pauer de Jannaburg* család magyar nemeslevele, mely Jannaburgi Pauer György osztrák nemesnek és vejének *Grossbreitner Jeromos*nak I. Lipót által 1683. május 1-én adományoztatott. Kihirdettetett 1683. julius 1-én Nyitra vármegye Vágújhelyen tartott közgyűlésén.

Czímer: Négyfelé osztott pajzs, melynek jobb felső és bal alsó fehér mezejében egy ausztriai pórruhába öltözött, kalapos, jobb kezében ekevasat tartó férfiú (vir rusticano austriaco indutus habitu) — a bal felső és jobb alsó fekete mezőkben egy-egy sárga, kétágú farkú oroszlán nő ki. A felső oroszlán jobbra, az alsó balra néz. A pajzs közepén egy kis fehér pajzs, melyen kétfejű fekete sas, mellén L betűvel látható. Sisakdísz : két kiterjesztett arany-sárga színű szárnyak között ugyan az a kétfejű sas, mely a czímer középső kis pajzsán. Takaró : jobbról arany-fekete, balról ezüst-vörös.

17. *Parscht* Bálintnak, Rudolf által Prágában 1588. szept. 10-én adományozott nemeslevele.

Czímer: Közepén ketté osztott pajzs, melynek alsó arany mezejében egy fekete pólya, a felső vörös mezőben egy növekedő fehér kos előre terjesztett két lábával látható. Sisakdísz : ugyan az a növekedő fehér kos. Takaró : balról arany-fekete, jobbról fehér-vörös.

18. *Pietschke* János részére, I. Lipót által Bécsben 1700. junius 25-én adományozott nemeslevél. Kihirdetve Lőcsén 1700. aug. 18-án.

Czímer: Álló, rézsút ketté osztott pajzs, melynek alsó vörös mezejében vashorgony, felső kék mezejében pedig egy ezüst, két zöldlevelű szőlőfürt látható. Sisakdísz : növő fekete ló. Takaró : jobbra arany-kék, balra ezüst-vörös.

19. *Prihradny* (breznói) család nemeslevele, adományoztatott Prihradny Guido, Arthur, Oszkár és Ernő részére I. Ferencz József által 1883. bőjtmáshava 15-én.

Czímer: Álló vért, széles kék vonal által félszögesen jobbra átvágva, melyen négy arany méh fölfelé repül ; a felső bal mezőben fekete fogaskerék függ és az alsó jobb mezőben zöld pázsittalapon színezett barnás négyszög kövekből épített torony áll, fekete kapuval s két ablakkal. A vért felső szélén koronázott nyilt lovagsisak nyugszik, jobbra és balra kék-arany sisaktakarókkal ; a sisak koronájából vörös nyelvű arany oroszlán nő ki, mely jobb markában a bányászat keresztbe tett jelvényeit tartja. A vért alatti arany szalagban fekete betűkkel a «honesto obdura» jelmondat van írva.

20. *Richthauzer* család nemeslevele, adományoztatott R. Miklós Jeromos részére I. Lipót által Bécsben 1658. julius 9-én.

Czímer: Négy részre osztott álló pajzs, melynek felső jobb ezüst mezejében egy mérleg, alsó bal, szintén négy részre osztott ezüst mezejében pedig : egy sárga rózsa, egy fehér patakocska (fluviolus), egyz öld levél és egy építészeti háromszög láthatók. A felső bal arany mezőben egy kiterjesztett szárnyú fekete sas, — alsó jobb fekete mezejében egy arany griff nő ki. — A pajzson koronás két nyitott sisak nyugszik, melynek elseje az emberi szerencsét jelképező, szárnyas gömbön álló szűzet, — a második fekete, kiterjesztett

szárnyú sast visel mint sisakdíszt. Takaró: jobbra arany-kék, balra arany-fekete.

21. *Roxer* család nemeslevele, adományoztatott Roxer Pál késmárki senatornak III. Károly által, Pozsonyban 1712. julius 1-én. Kihirdettetett az 1712. okt. 6-án Késmárkon tartott szepesmegyei közgyűlésen.

Czimer: Hosszában ketté osztott pajzs jobb kék mezejében ezüst horgony áll egyenest, a bal sárga mezőben pedig egy jobb lábában követ tartó természetes színű darú. Sisakdísz: a jobb lábában követ tartó darú. Takaró: jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

22. *Sander* János lőcsei senator részére, II. Ferdinánd által Bécsben 1622. okt. 10-én adományozott czímeres nemeslevél.

Czimer: Kék mezejű álló pajzs, melynek alját zöld hármas domb, és azon egy kétfarkú, kiterjesztett szárnyú, jobb első lábában fehér rózsát tartó, jobbra ágaskodó griff foglalja el. Sisakdísz: egy három fehér rózsát tartó, kinövő kétfarkú oroszlán. Takaró: jobbról fehér-vörös, balról kék-sárga.

23. *Scheierman* Mártonnak, Lipót által Laxenburgban 1662. április 6-i kelttel adományozott czímeres nemeslevele.

Czimer: Az álló pajzs alját egy zöld mező foglalja el, mely egy felszántott szántóföld által ketté van osztva. A pajzson nyugvó koronás nyilt sisakból egy pánczélos, koronás, aranyszárnyas angyalalakú ifjú nő ki, ki jobb kezében sarlót, baljában öt búzakalászt tart. Takaró: arany-kék.

24. *Theophily*, alias Wallendorffy család nemeslevele, adományoztatott Prágában 1595. május 12-én Wallendorffy Márton részére. Kihirdetve Szepesmegye 1596. feria quinta proxima post festum visitationis b. Mariae tartott közgyűlésén.

Czimer: Álló, vízszintes vonal által kétfelé osztott pajzs. Alsó fehér mezejében fél aranycsillag, felső kék mezejében fehér liliom. Sisakdísz: az előbbihez hasonló fél csillag és rajta fehér liliom. Takaró: jobbról fehér-arany, balról vörös-kék.

25. *Topperczer* család nemeslevele, lásd Cornides 6. szám

26. *Wyfalussy*, újabb írásmód szerint: Újfalussy család nemes levele, adom. Wyfalussy Benedek részére II. Ferdinánd által Bécsben 1635. julius 6-án.

Czimer: Álló pajzs kék mezejében gyümölcsökkel megrakott körtefa, melynek tetején egy természetes színű, csőrében fekete kalapot tartó holló áll. A pajzson nyilt sisak, azon egy jobb felé helyezett, vörös ujjas, kivont kardot tartó kar. Takaró: jobbról kék-vörös, balról ezüst-vörös.

SVÁBY FRIGYES.

RITKA PECSÉTKÖLCSÖNZÉSI ESET A XV. SZÁZADBÓL.

(Három pecsétrajzzal.)

Az oklevelek megpecsételésének első és a dolog természetéből folyó feltétele, hogy az az oklevél kiállítójának tulajdon pecsétjével történjék, nincs mindig megtartva s a középkori pecséttan nem utolsó érdekességei közé tartoznak az idegen pecséttel való élés gyakori esetei.

Az idegen pecsét használata rendesen háromféle okból történik: vagy nem volt joga az illetőnek saját pecséttel élhetnie, vagy ha volt, azt még nem vette igénybe, vagy végre, s ez a leggyakoribb eset, saját hiteles pecsétje véletlenül épen nem volt kéznél.

A magyar sphragistikában elég sűrűen találkozunk az idegen pecséttel való élés eseteivel, még pedig magánosoknál egész könnyű szerrel, a nélkül, hogy a pecsétkölcsönzést az oklevélben szükségesnek látnák megemlíteni. A hivatalos személyeknél már ez másként van s így nevezetesen Zsigmond király, főleg birói kiadványaiban sokszor használva Eberhard püspök pecsétjét, arról az oklevél szövegében mindig megemlékezik.

Külföldön, főleg a németeknél még gyakoribbak az ily esetek s itt a megkülönböztetés is szigorúbb a saját pecséttel való élés és a pecsétkölcsönzés között. Mindkét pecsétnek, a rendesnek és a kölcsönvettnek megvan a maga külön neve; amazt a német pecséttani műnyelv *insigel*-nek mondja, ezt *petschaft*, *petschier*, *petsched* névvel jelöli.[1] Az elnevezés e különbségét,

[1] *Petschaft* alatt tulajdonkép az illető magánpecsétjét értették, főleg fejedelmeknél, megkülönböztetve azt a hivatalos pecséttől; az ily magánpecsét azonban gyakran másodkézből kerülvén az illető birtokába, egyértelmű lett a kölcsönzött pecséttel. V. ö. *Sava*, Die Siegel der oesterreichischen Regenten, a Mittheilungen der Central-

mint látjuk, a magyar sphragistika nem ismeri; mindazonáltal meg kellett arról e helyütt emlékeznem, tekintettel arra az érdekes s a maga nemében ritka esetre, melyet e folyóirat olvasóinak ezúttal bemutatni kívánok.

Az esetre, mely tulajdonkép az osztrák pecséttan körébe tartozik, de személyeinél fogva minket is közelebbről érdekel, a bécsi állami levéltár gazdag oklevélgyűjteményében akadtam. — Zsigmond királyunk leányától, Erzsébettől van itt egy Bécsben, 1423. augusztus hó 21-én kelt oklevél, melyben még mint osztrák herczegasszony, lemond a Cilly grófoktól reá eshető minden örökségről.[1] Ez oklevél a mellett, hogy Erzsébet családi ügyeire s általában a Cillyháznak a magyar királyi családhoz való viszonyára vet érdekes világot, a sphragistikus figyelmét első sorban az Erzsébet által használt pecséttel köti le.

Közlöm mindenekelőtt az oklevél szövegét:

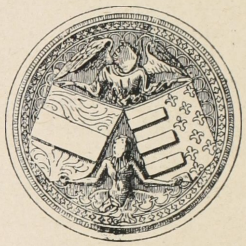
Wir Elisabet des allerdurleuchtigisten fürsten unsers lieben genedigen herrn herrn Sigmunds Romischen kunigs, zu allen zeiten merer des reichs und ze Ungern, zu Behem etc. kunigs tochter, von gotes gnaden herczogin ze Österreich, ze Steir, ze Kernden und ze Krain, grevinn zu Tyrol etc., bekennen und tun kunt offenleich mit dem brief für uns und unser erben, daz wir uns nach rat, wissen und wollen des hochgebornen fürsten, unsers lieben gemaheln herczog Albrechts, herczogen ze Österreich etc. nach zeitigen rat und rechter vissen genczleich verczigen haben alles erbtails und herscheft, der wir von dem wolgebornen unsern lieben enen graf Herman dem eltern grauen ze Cili und in dem Seger etc., seinn sunn und iren erben wartend weren, und uns erbleich von in angevallen mochten; und verczeihen auch uns der wissentleich mit kraft diczs briefs in solicher mass, daz wir, noch unser erben, darumb hinfur zu in und iren erben dhainn zu spruch noch vordrung nicht haben sullen, noch wellen in dhain weis an geverde. Und des zu urkunt geben wir den brief, *versiegelten mit unserm angehangenen petschad, wan wir noch nicht aigen insigel haben*, und haben auch gebeten den vorgenant unsern lieben gemaheln und den edeln unsern lieben oheim und getrewn graf Johannsen von Schawnberg diezeit lantmarschalch in Österreich, daz si ire insigel zu geczeugnuss gehenget habent an dem brief, demselben von Schawnberg und seinn erben an schaden, hinder dieselben unsers gemahels und des von Schawnberg insigeln wir uns verpinden genczleich stet ze halten und ze volfueren alles des, das vor am dem brief geschriben stet, an gever. Der geben ist ze Wienn, an samstag vor sant Bartholomeustag, nach Kristi gepuerde vierczehenhundert iar, darnach in dem drew und zwainczigisten iare.

(Hártyán, három függőpecséttel.)

commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkm. IX. kötetében, 148., 157. és 169. l.

[1] Rep. I.

Az Erzsébet által használt pecsét, melyre már az oklevél pecsételési formulája fölhívja a figyelmet, első pillantásra elárulja, hogy az úrnőjének nemcsak nem saját hiteles pecsétje, de még magánpecsétjeül sem tekinthető, hanem egyszerűen kölcsön van véve.

Czímerei: jobbról az osztrák pólya, a baloldali paizsban az Anjou liliomok és a magyar vörös-fehér csíkok, felül szárnyas angyal által tartva, alúl kiemelkedő alak által támasztva, oly jelvények, melyeket bárhol inkább kereshetünk, mint a luxemburgi házból származó magyar királyleány pecsétjén.

Kié hát a pecsét eredetileg? Legenda nincs rajta s így a czímerek nyomán kell keresnünk e kérdésre a választ.

Az osztrák pólya s a liliomokból és a magyar nyolcz csíkból kombinált Anjou-czímer, a házassági czímerek rendes összetételében, melyben a jobb oldalt a királyi czímer háttérbe szorításával az osztrák czímer foglalja el, Anjou-házbeli herczegnőt sejtet a pecsét tulajdonosául, a ki osztrák herczeghez ment nőül. A magyarországi Anjouk családfája ilyen herczegnőt nem ismer: az egyetlen házassági terv, mely a magyar Anjoukat a Habsburgokkal vérségi kapocsba hozhatta volna, Hedvig királyleánynak Vilmos osztrák herczeggel való összeházasítása, tudjuk, füstbe ment. De ha talán első perczben azt is hihetnők, hogy a meghiúsult terv időelőtt elkészült emléke e pecsét, (a minő becses emléke a volterrai Corvin-codex a Corvin János és

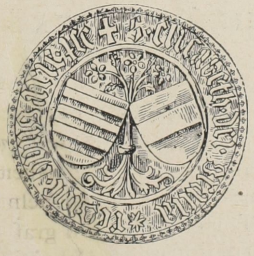
Blanka herczegnő között tervezett házasságnak), egy tekintet a Habsburgok családfájára megadja a kulcsot a pecsét rejtélyének megoldásához.

Ugyanaz a Vilmos herczeg, a kinek Hedvig királyleány keze szánva volt, mikor politikai tekintetek e házassági tervnek útját állották, az Anjou-ház nápolyi ágánál keresett kárpótlást, nőül véve a szerencsétlen véget ért kis Károly leányát, Johanna herczegnőt. E házasság nem az első kapocs, mely a Habsburgokat a nápolyi Anjoukkal összeköti,[1] de az eddigieknél az Anjou-család házasodott bele a Habsburgokba, s Vilmos házassága az első eset, mely Anjou herczegnővel ékesítette a Habsburg-ház díszes családfáját.

A két család czímerét egyesítő pecsét a czímerek elhelyezésében (az által t. i., hogy az osztrák czímert állítja jobbfelől), épen ez alliancenak felelvén meg, világos, hogy az másé, mint Johannáé, nem lehet. S hogy e pecséten a magyar királyok czímeralakjaival találkozunk, az nem fog zavarba hozni senkit, a ki tudja, mennyire ragaszkodtak a nápolyi Anjouk a magyarországi ág életében is, annál inkább annak kihalta után, a magyar koronára táplált örökösödési igényeikhez. Kis Károly fiának, történelmünk *Nápolyi László*-jának már majdnem sikerült ez igényeket Zsigmonddal szemközt érvényre juttatni; de sokkal később, az idősebb Anjou-dinasztia kihalta után is, a jó René király idejében, a ki a maga királyságát sem birta megtartani, nemhogy a magyar örökségre gondolhatott volna, még mindig ott találjuk a nápolyi királyi pecséteken a magyar czímert a *Hungariae rex* büszke czíme kíséretében.

Johanna herczegnő 1396-ban[2] ment nőül Vilmos osztrák herczeghez, s ennek 1406-ban bekövetkezett halála után is az osztrák tartományokban maradt, egész 1414-ig, a mikor testvére, László király halálával a nápolyi királyi trónra lépve, II. Johanna név alatt, mint I. Johannának erkölcsökben és genialitásban egyaránt méltó utóda tette magát emlékezetessé Nápoly történetében. A sűrű összeköttetés folytán, a mely Zsigmond és az osztrák herczegek között fennállott s végre is a két uralkodóház összeházasodásával végződött, Vilmos herczeg özvegye sem volt teljesen idegen Magyarországon. Okleveles adatok szerint Zsigmond őt férje halála után, 1406-ban, oltalma alá vette és Szentmártont neki adományozta,[1] elég világos bizonyítékául a barátságos viszonynak, mely a magyar király és egykori vetélytársának, Nápolyi Lászlónak nővére között nem is sokkal a veszélyes támadás után fennállott. Talán e viszony magyarázza meg, mint került Johanna pecsétje Erzsébet herczegnő birtokába; ámbár mégis valószínűbb, hogy a mikor özvegyi lakhelyét a királyi trónnal cserélte fel, akkor maradt egyéb családi drágaságokkal együtt pecsétje a Habsburgok kincstárában s innen jöhetett Albert herczeg útján Erzsébethez, a ki azután — legalább az itt idézett esetben — saját pecsétjeként élt vele.

Mindenesetre nem érdektelen adat, hogy a jelentéktelen osztrák herczeg feleségének elébb volt pecsétje, mint Zsigmond király egyetlen leányának, a kire császári atyjáról két korona nézett örökségül. Az pedig, hogy a magyar király leánya s a magyar korona örököse épen kis Károly leányának és nápolyi László nővérének pecsétjét fogadja el a magáé gyanánt, olyan pecsétet, mely czímerében a nápolyi ház magyar igényeit hirdeti, bizonyára nem tartozik a mindennapi jelenségek közé; legalább aligha találunk második esetet, hogy a legitim uralkodóház sarja a prætendens család egy tagjának igénypecsétjét használja sajátjaképp.

Erzsébet csak akkor csináltatott pecsétet, mikor atyja halála után férjével együtt királyi örökségébe lépett. Kétféle pecsétjét ismerjük. Az egyik, a gyakoribb, 3 cm. átmérőjű; virág-

[1] A két ház között létesült házasságokat pontosan kimutatja dr. *Wertner Mór, Az Anjouk genealogiája* czímű czikkében, Turul, 1888. 68. l.

[2] *Niccola Morelli* szerint. (Vita de' re di Napoli, 131. l.) *Wertner* i. h. 1400-ra teszi a házasság évét.

[1] Fejér, Cod. dipl. X. 8. 475—476. l.

bokrétához támaszkodó paizsain a magyar vörös-ezüst csíkokat és az osztrák pólyát tünteti fel, a házassági czímerek szokásos összeállításában; körirata a következő:

. s . elisabeth . dei . gracia * regine . hungarie . ire ✠

A másik ehez hasonló, de kisebb, s nincs legendája. A czímereket itt angyal tartja. Ez utóbbi pecséttel én magyar tárgyú okleveleken nem találkoztam; rajzát Hohenlohe-Waldenburg

herczeg nyomán közlöm,[1] a ki a bécsi állami levéltár egy oklevelén találta azt függőpecsétül alkalmazva.[2]

[1] Sphragistische Aphorismen, nro 177.

[2] Pray ugyane pecsétet ismerteti, az eredetinél jóval nagyobb méretekben, egy Pozsonyban 1441. nov. 30-án kelt oklevélről. (XI. t. 6. sz.) Érdekesnek látom itt megemlíteni, hogy egy ezüst koczkavető szelenczén, mely Jankovich gyűjteményéből került a nemz. múzeum régiségtárába, e pecsét mását találjuk a födél belső oldalára vésve s a régi leltárban az állítólag Diósgyőrön, tehát egykori királynéi birtokon talált szelencze csakugyan mint Erzsébet királynéé szerepel. Csakhogy e szelencze filigránművű ezüst koczkáival együtt a XVII. vagy a XVIII. századból származik s így a reá vésett czímer csakis mint hamisítvány jöhet számba, annak a múlt század végén s e század elején dívott amateur-felfogásnak termékeül, mely minden régiséget egy-egy történeti személyhez szeretett kötni.

Mindkét pecsét, úgy czímerei elhelyezése, mint egész összeállítása tekintetében határozottan a Johanna-féle pecsétre emlékeztet, mintha csak az szolgáltatta volna hozzájuk a mintát. Ez annál inkább méltó a figyelemre, minthogy a házassági czímernek a külföldön régóta szokásos ily összeállítása a magyar sphragistikában sem a királynéi pecséteken, sem egyebütt mostanig nem használtatott. Borbála királyné pecsétein még közös czímerpaizsban férnek meg a magyar czímer és a Cillyek három csillaga egymás mellett. Erzsébet az első, a ki saját czímerét férjeével ily módon kombinálja, s utána ismét a régi összeállítással találkozunk a királynék pecsétein. Az angyal is ekkor lép föl először mint czímertartó alak a magyar czímernél, ez időtől kezdve majdnem állandó alakúl szerepelve a magyar királyi heraldikában. Ekként Johanna pecsétje, melyet Erzsébet előbb a magáé gyanánt használ, majd saját pecsétei készíttetésénél mintáúl alkalmaz, nemcsak mint pecséttani kuriózum, nemcsak mint a tradicziók iránt való közönyösség ritka példája igényli figyelmünket, de mint olyan pecsét is, melynek közvetítésével egészen új, idegen elemek jutottak a hazai sphragistikába.

Dr. Schönherr Gyula.

MIKÉNT ESZKÖZÖLJÜK AZ OKLEVELEK KIADÁSÁT?

(Második és befejező közlemény.)

Ezekben megjelölvén azon álláspontot, melyet a történelmi kútfők s különösen az oklevelek kiadása s az oklevélgyűjtemények szerkesztése körül követendő eljárás irányában elfoglalok, áttérek saját Történelmi Emlékeim II. kötetére s ennek a Turul idézett helyén megjelent bírálatára, melynek ellenében szükségesnek mutatkozik néhány rövid észrevételt tennem.

A fönt előadottak után természetesnek fog feltűnni, hogy én, ki 25 évvel ezelőtt szintén egyike voltam azoknak, kik a betűhív modort hazánkban meghonosították s ezt jelenleg is az oklevelek kiadásánál a legczélszerűbb eljárásnak tartom, Történelmi Emlékeim jelen második kötetében, úgy mint az elsőben, a szöveget egészen betűhíven adtam vissza. Ha ezt kifogásolja a biráló, ám teheti, ha a humanisták álláspontjára helyezkedik s erre, az elmondottak után, nincs észrevételem; de van, ha biráló állítja, hogy a Századok idézett névtelen czikkeiben kifejtett elveket általában nem vettem figyelembe, mert ellenkezőleg, azokból sokat követendőnek véltem és követtem is. Nevezetesen: az előbeszédben bővebben kiterjeszkedtem a kö-

zölt oklevelekben foglalt nevezetesebb történelmi adatokra, a rövidítéseket és siglákat, a hol lehetett, feloldottam, az össze nem tartozó szavakat külön választottam, a nagy kezdőbetűket csupán az önálló mondatok bekezdéseinél s a személy- és helynevek kezdetén hagytam meg, hol pedig az eredeti szövegben a személy- és helynevek elején kis kezdőbetűket találtam, ezeket megfelelő nagy kezdőkkel cseréltem fel, a pontozást mindenütt az értelemnek megfelelőleg eszközöltem, minthogy ezen müveletek a betűhív közlési modor elveivel jól megférnek s a megértést és gyors áttekintést az olvasóra nézve megkönnyítik. Azonfelül kötetemet pontos és kimerítő név- és tárgyjegyzékkel láttam el. Csodálom, hogy a tudós bíráló mindezt észre nem vette, pedig oly nagy betűkkel nyomattam ki oklevéltáramat, hogy a szövegnek belső és külső mivoltával könnyen meg lehet ismerkedni.

Mi értelme legyen tehát a bíráló azon állításának, hogy oklevéltáram a «modern oklevél publicatiók» mai színvonalát el nem érte s ez «publicatiónk» terén határozott visszaesést képez? A bíráló itt azon képzelt szinvonalát érti, melyet a humanisták csoportja a hazai oklevélkiadásokra nézve húzni óhajt, de a mely ez időben nálunk még nem létezik. Az csak nem képezhet tudományos színvonalat, hogy az *ae* betűt az eredeti írmodorhoz híven *e* betűvel, ellenben az *u*, *v* betűket a humanisták modora, illetőleg a kiejtés szerint írjuk, továbbá a *t* betűt *i* előtt meghagyjuk a humanisták modora szerint *t*-nek, másszor pedig, a hol t. i. kiejtve *c*-nek hangzik, *c* betűvel írjuk? Miféle tudományos gyakorlat legyen ez? Ilyen színvonalat oklevélkiadásaimban elérni nem kívánok. Mert vagy szükséges a kiadás nyomtatott szövegében a helyesírás által feltüntetni azon kor sajátságait, melyből az illető oklevél származik, akkor minden betűt az eredetihez híven kell visszaadnunk — vagy ily feltüntetésre nincs szükség, azon esetben változtassuk át a szavak külalakját teljesen és következetesen a latin szabatos helyesírás szerint; a közbe eső megszorítások rendszertelenséget képeznek s a mily csekély jelentőségűek magukban véve, oly kevéssé érdemesek arra, hogy elfogadásuk vagy mellőzésük miatt az illető dícséretet avagy megrovást érdemeljen.

Alaposabb bírálónak azon kifogása, hogy oklevéltáramban az oklevelek kelteit fel nem oldottam. Készséggel elismerem, hogy a keltek feloldása előnyére szolgál az oklevél-kiadásoknak, föltéve, hogy a feloldások hibátlanúl eszközöltetnek — s hogy ezt nem tevém, annak oka nem abban rejlett, hogy a keltek feloldását egyáltalán véve szükségtelennek tartám, hanem azon körülményben, hogy ezen műveletre már időm nem jutott. Figyelembe veendő, hogy oklevéltáram közzétételét az oklevelek lemásolásától kezdve, a kinyomatás végleges felülvizsgálásáig egy magam eszközöltem. A ki nem kisérelte meg, annak alig van fogalma azon sok aprólékos bajlódásokról és időt rabló bibelődésekről, melyekkel ily oklevélgyűjteménynek sajtó alá való készítése — a másoláson kívül — jár. A Történelmi Emlékeim jelen II. kötetében napvilágot látott oklevelek lemásolása és kiadása majdnem két évet vett igénybe. Addig minden egyéb elkezdett dolgozataimnak nyúgodniok kellett. Megfogható tehát, hogy türelmem véget ért s arra, hogy még nehány hetet a keltek feloldozásának szenteljek, vállalkozni már nem volt kedvem.

Igaz, hogy ez a kritikára nem tartozik, melynek feladata az észlelt hiányokat felfedni s ha e tekintetben a bíráló egyszerű megrovással él, nekem az ellen semmi szavam sem lett volna, de a keltek feloldása nem bír oly nagy fontossággal az oklevél-kiadásokban, hogy annak elmúlasztása miatt két évi fáradságos munkának gyümölcse oly kemény elítéltetést érdemelne, mint a minőben részesült.

Azzal pedig a bíráló már a ferdítések terére lép, ha állítja, hogy munkám jelszavát figyelmen kívül hagyám s rendszertelenséget és következetlenséget követtem el az által, hogy a példáúl felhozott 120. szám alatti oklevél szövegéből kihagytam azon részt, melynek kivonatát a 13. szám alatt közlém, hivatkozva ezen szám alatti kivonatra, míg más helyen az 5., 21. és 22. számok alatt, úgymond, ugyanazon szöveg háromszor is ismételtetik.

Történelmi Emlékeim II. kötetének jelszava így hangzik: «Prefatas litteras . . . non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte viciatas . . . presentibus de verbo ad verbum transcribi fecimus.» — Nos, ezen jelszóhoz oklevéltáram közzétételénél a szavak legszorosb értelmében hű maradtam. Az oklevelek szövegén sem csonkítást, sem bárminemű igazítást, sem változtatást nem tettem, de azt szóról-szóra s ha úgy tetszik, betűről-betűre híven visszaadtam.

Az nem nevezhető csonkításnak, ha valamely oklevél szövegében átiratképen előfordúló vagy kivonatosan felemlített más önálló oklevélnek szövege, azon oklevél szövegétől, melyben találtatik, különválasztva, külön oklevél gyanánt beosztatik az oklevélgyűjteményben azon helyre, hová kelténél fogva tartozik, mert ezen eljárás az oklevéltárak szerkesztésének alphájához tartozik. Az ilyféle egész terjedelemben vagy csak kivonatban átvezetett különálló oklevelek nem képezik részét azon oklevél szövegének, melyből vétettek s ha ebben az átvezetett oklevelek külön számaira, azokban pedig azon oklevélre, melyben találtattak, hivatkozunk, akkor egészen rendszeresen és következetesen jártunk el.

A Századok idézett névtelen czikkírója még tovább megy, azt mondja ugyanis, hogy: «A teljesség követeli, hogy ne csak az eredetiben és átiratokban, hanem puszta megemlítés által fentartott okleveleket is felvegyük gyűjteményünkbe». S ezen eljárás helyességét könnyen beláthatjuk, ha figyelembe veszszük, hogy a régi oklevelek, különösen a királyi megerősítő privilégiumok, a nádori és országbírói ítélet-levelek, a káptalanok és conventek bizonyságlevelei stb. gyakran más önálló oklevelekről tesznek említést, melyek napjainkban már nem léteznek, vagy még ismeretlenek, azoknak külső törvényes alakját, pecséteit részletesen leírják, tartalmukat egész terjedelemben vagy csak kivonatosan elősorolják. Ezen hiteles átíratok és kivonatok tehát mindaddig, míg a szerencsés véletlen az eredeti példányokat feltalálni engedi, ezeket magukat képviselik, egészen helyes dolgot cselekszünk tehát, ha ezen átíratokat és kivonatokat az illető elősoroló oklevél szövegéből, *az eredeti szavak meghagyásával*, kiszedegetjük s a többi oklevelek közé kelteik szerint beosztva, biztosítjuk számukra azon helyet, mely őket a magyar oklevél-gyűjteményekben megilleti.

Különösen a nádori és országbírói hosszú ítéletekben tűnik ki ezen eljárás czélszerűsége, mint erre példaképen oklevélgyűjteményemben Bebek Detre nádornak a 206. sz. alatt közölt ítéletlevele szolgálhat, melyben négy külön oklevélnek teljes átírata és tizenhétnek kivonata soroltatik elő egymás után. Ha ezek mind az ítéletlevél szövegében maradnak, az ítélet fonala alig és csak valamennyi elősorolt oklevél elolvasása után követhető, ellenben ha ezen huszonegy önálló oklevélre vonatkozó szövegrészek különválasztva, külön számok alatt a többi oklevelek közé beosztatnak, mint az idézett helyen látható, akkor az ítéletlevél előadásának fonalát és az érvelést, melyre az ítélet alapíttatott, könnyen áttekinthetjük, a fel- és alperes által felmutatott bizonyító és czáfoló oklevelek szövegeit pedig a hivatkozott számok alatt egyenként feltalálhatjuk s azok értékéről az érvelésre nézve meggyőződést szerezhetünk magunknak.

Nem követtem el tehát rendszertelenséget, sem könyvem jelszavával nem jöttem ellenkezésbe, midőn a példáúl felhozott 120. sz. alatti oklevél szövegéből a 13. szám alattinak, habár kivonatos szövegét. Következetlenséggel sem vádoltathatom a miatt, hogy — mint biráló kiemeli — az 5. és 21. számok alatti oklevélkivonatokat egy s ugyanazon szöveggel kétszer s a 22. szám alatti oklevélben még harmadszor is közlöm, — mert a 22. szám alatti oklevélben más két külön oklevél soroltatik elő kivonatosan, ú. m. először is IV. Béla király privilegiuma, melyben ez a hontvármegyei Palást nevű birtokot a Csák nemzetségbeli István mesternek adományozá, — aztán pedig IV. László király nyílt alakú adománylevele, melyben ismét ezen király a föntebbi adományzást megerősítve, ama palásti birtokot, nevezett István magvaszakadtának czímén, ugyanazon nemzetségbeli Márk mester fiaira átruházta. Ezeket tehát a fönt elősorolt okoknál s a következetesség elvénél fogva kellett mindenesetre kivonatos tartalmukkal együtt, külön-külön, azon kor szerint, melyben keltek, a többi oklevelek közé az 5. és 21. számok alatt beosztani. Ámde a 22. szám alatt oklevélben, melyből vétettek, a szövegnek rájok vonatkozó része oly röviden van tartva s ez oly szorosan függ össze a többivel, hogy sem IV. László király adománylevelének kivonatát a IV. Béla király privilegiumáétól, sem mindkettőt a 22. számú oklevél szövegétől különválasztani nem lehet a nélkül, hogy értelem nélküli töredék ne maradjon egy vagy más helyen vissza. Kellett tehát külön-külön a IV. Béla király adománylevelére vonatkozó kivonatot az 5., és a IV. László királyéra vonatkozót a 22. szám alatt közölni, a mellett azonban a 22. sz. alatti oklevélben a teljes szöveget meghagyni — ezzel nem tettem egyebet, mint a mit maga biráló ajánl, hogy t. i. teljesen kielégítő lesz vala, ha az 5. és 21. sz. alatt regestákat adok s hivatkozom a 22. szám alatti oklevél teljes szövegére — csakhogy az 5. és 21. számok alatt az eredeti szószerinti latin regestákat közöltem, melyek mindenesetre a leghitelesebbek.

Látnivaló mindezekből, hogy a tudós bíráló, ha nem vezéreltetett is, mint állítja, kicsinyes gáncsoskodás vagy nagyképűség által, midőn oklevéltáramat ily kemény ítélettel lesújtá, de nem vette alkalmazásba az igazságosság és méltányosság azon legkisebb mértékét sem, melyre ily fáradságos munka a tudományos kritikával szemben igényt tarthat.

KUBINYI FERENCZ.

OKLEVELEK KIADÁSA.

Az a kérdés, miként értékesíthetjük kiadások által legjobban elmúlt századok oklevél-anyagát, hogyan közöljük, mily formába öntsük azt a szöveget, melyet a középkor századainak a mienkétől eltérő szokása más helyesírással, más pontozással, a maitól teljesen elütő alakban vetett papirosra vagy íróhártyára, hogy a tartalmi hűség teljes megóvásával a szöveget a kornak, melyből való, megfelelő formában bocsássuk a tudomány közhasználatára: rég óta foglalkoztatja a szakköröket.

Külföldön, kivált Németországban, mely az oklevéltan felvirágoztatása körül a jelen században, s ennek leginkább utolsó évtizedeiben a legtöbbet tett, egész kis irodalom taglalja e kérdést, melyből egyet-kettőt felemlíteni nem lesz fölösleges.

Többször foglalkozott e tárgygyal *Böhmer*, a németországi nagy regesta-gyűjtemények egyik megalapítója, és az általa egy folyóiratban hirdetett elveket megvalósítá I. Konrád okleveleinek kiadásában, melylyel még külső kiállítás tekintetében is mintát akart nyújtani a jövendő oklevél-kiadásokra. Bírálójára *Waitz* Györgyben akadt, ki a Böhmer-féle eljárást több kiadványnyal egyetemben a Siebel-féle történelmi folyóiratban tette megbeszélése tárgyává. Külön füzetet szentelt e tárgynak *Roth v. Schreckenstein* «Wie soll man Urkunden ediren?» (Tübinga, 1864.) czím alatt. Mikor a Monumenta Germaniæ nagy vállalata az okleveles rész kiadását (elég szerencsétlenül) a *Pertz* Károly szerkesztésében megjelent merovingi oklevelekkel megindítá, a szerkesztő megállapítá az oklevél-kiapás elveit, melyek *Sickel* Tódorban kérlelhetlen bíróra találtak, ki azután átvévén a vállalat okleveles részének szerkesztését, az elsőben megjelent kötet bevezetésében (I. Konrád és I. Henrik oklevelei) eljárásának okát adta.

Foglalkoztak e tárgygyal *Posse* Ottó a szászországi diplomatarium szerkesztője, *Leist* Frigyes az oklevelekről írott kis kézi könyvében és mások, kiknek felemlítését nem tartjuk szükségesnek.

A kérdés tehát nem új, minden oldaláról meg volt vitatva. Nem is az a czélja a jelen soroknak, hogy új rendszert alkosson; csak az, hogy ismertesse és követésre ajánlja azt a módot, melyet számos oklevél-kiadás már meg is valósított, és némi tájékoztatót nyújtson azoknak, kik — mint egy újabban megjelent oklevélgyűjtemény és czikk bizonyítja — a kérdés lényegével nincsenek tisztában.

Pedig a tárgygyal nálunk is elegen foglalkoztak s nem is maradtak elméleti téren, hanem a kik róla írtak, legnagyobb részt gyakorlatilag, oklevél-kiadások közzététele által példát nyújtottak elveik megvalósítására is; s hogy ez elvek a szakkörök tetszését megnyerték, mutatja 1880 óta megjelent oklevél-kiadásaink hosszú sorozata, melyben azok többé-kevésbbé érvényre jutnak. S az elv az, a mit Géresi Kálmán a gr. Károlyi család oklevéltárának bevezetésében oly találóan fejezett ki e szavakkal: «a közlő tartozik az okleveleket igaz formájokban ugyan, de rendbe szedett öltözetben vinni a nyilvánosság elé».

Milyen legyen ez a rendbe szedett öltözet, mely az oklevél igaz formáját is megóvja? ez a kérdés, melylyel tíz éve foglalkoznak nálunk is; ezt tehát egy oklevél-kiadónak sem szabad hallgatással mellőznie, ha csak abba a gyanúba nem akar esni, hogy az e téren megindult mozgalomról nem vett vagy nem akar venni tudomást. Az elsőre nincs mentség; az utóbbinak indokolását az előszóban kell elmondania; mert ha ezt elmulasztja, az első vádat bizonyítja magára.

Tíz éve múlt annak (1878), hogy az erdélyi szászok körében megjelenő «Correspondenzblatt des Vereines für siebenb. Landeskunde», *Zimmermann* Ferencz szász nemzeti levéltárnoknak tollából két közleményt tartalmazott «Ueber die Herausgabe von Urkunden» czímmel, mely röviden, főbb pontjaiban — hisz a kis terjedelmű folyóirat a részletekre való kiterjeszkedésnek gátot vetett — megállapítá az oklevél-közlés körül követendő eljárásnak elveit. Ez volt az első, tisztán elméleti téren mozgó dolgozat, mely Magyarország területén e tárgy felől szólott.

Oklevél-kiadásainkban ekkor — a Fejér-féle és más régi oklevél-kiadók által követett eljárás ellentéteként — a teljesen hű, az oklevélhez

még írási ingadozásaiban is pontosan ragaszkodó irány uralkodott. Korántsem akarunk az e nembeli oklevél-kiadások érdeméből valamit levonni. Annak az aprólékosságig menő hűségnek, melylyel a Hazai Okmánytárban, a Zichy-Okmánytár első négy kötetében, a Monumenta eccl. Strigoniensis-ben, az Anjoukori Okmánytár első kötetében találkozunk, a diplomatikus, a történetíró, a jogtudós egyaránt igen nagy hasznát veszi. Teljes bizalommal fordulhat e kiadványokhoz, megbízhatik minden egyes szóban, annak formájában, a nyelvész is bizton alapíthatja bennök következtetéseit valamely helynév előforduló alakjára. Mily haladás volt ez azokhoz a megbízhatatlan, a másoló önkényének kitett, hibáitól hemzsegő szövegekhez képest, melyeket Fejér nyújtott, minden gyarlóságai daczára ma is nélkülözhetetlen Codex diplomaticusában.

De vajjon okvetlenül szükség van-e ily fárasztó, úgy az oklevél kiadóját mint a kiadvány olvasóját ok nélkül terhelő közlési módra, hogy az oklevél tartalmáról teljesen megbízható képet nyerjünk? Mit kivánunk jó kiadványtól? Tartalmi vagy alaki hűséget? Az utóbbit nem érjük el soha nyomdai kiállítás által; hasztalan tehát arra törekednünk. Igyekezzünk arra, hogy annyit nyújtsunk, a mennyit kiadványoktól mindenki méltán megkövetelhet: tartalmi hűséget, oly formában, mely a megérthetést és használhatóságot minden tekintetben előmozdítja.

Ezek a szempontok vezérelhették azon névtelen czikk íróját, mely a Századok 1879. évfolyamában látott napvilágot, s mely két akkoriban megjelent kiadvány alkalmából a kiadások körül követendő eljárás szabályozását sürgette és néhány positiv javaslatot tett — bár nem tévedések nélkül. A czikkben közölt közlési módnak ismertetése most nem lehet feladatunk, alább úgy is kiterjeszkedünk e tárgyra. Érdekesebb constatálnunk, volt e hatása az azóta megjelent s valóban számot tevő oklevél-kiadásokra.

A Történelmi Társulat által kiadott Hazai Oklevéltár a czikk megjelenési évében, 1879-ben került ki a sajtó alól, s így természetesen a betűhív modorban szerkesztve. Ugyanilyen még a Hazai Okmánytárnak 1880-ban kiadott ötödik kötete s a Knauz-féle Monumenta eccl. Strigoniensis II. kötete (1882), mely megjelente előtt hihetőleg hosszabb időn át készen állott, sőt tán nyomtatása is folyamatban volt. Ezekre tehát az újítás ki nem hatott. De ezekkel szemben áll egy hosszú sorozat, melyek szakítottak a mintegy húsz év óta elfogadott közlési móddal.

Az Anjoukori Okmánytárnak 1881-ben közzétett második kötete, a Magy. Tud. Akadémia történelmi bizottságának határozata értelmében «a jelenleg dívó helyesírás szerint» közli az oklevelek szövegét; sajnos, hogy a szerkesztőt ugyanezen határozat még egy más újításra is kötelezte: az oklevél szöveg csonkítására, minek kárát a nagybecsű kiadvány vallja.

Határozottabban foglal *Géresi* Kálmán, a gr. Károlyiak oklevéltárának szerkesztője, állást a Századok említett czikkében foglaltak mellett. Módosított rajtok — igen helyesen — egyetmást; de annak legfőbb elvét, hogy a közlőnek a hűség teljes megóvása mellett az oklevél szövegét oly alakban kell olvasói elé tárnia, mely a kiadvány áttekinthetőségét és használhatóságát lehetőleg előmozdítsa, egészen magáévá teszi. Jól mondja, hogy «az olyan nyomtatott szöveg, melyet annak, a ki használni akarja, kétszer kell elolvasni, hogy megértse, mindig rosszabb az olyan szövegnél, melyet egyszeri elolvasásra is használhat». Annyi tény, hogy az általa követett eljárás épen nem vált a Károlyi oklevéltár 1882. óta megjelent köteteinek kárára, sem pedig a hűség hátrányára.

Érintve voltak e közlési elvek magában a Turulban is; *Károlyi* Árpád az Anjoukori Okmánytár egyik kötetének ismertetése alkalmával (1883. évf.) röviden egybefoglalta azokat.

A Monumenta Vaticana nagy vállalatának egyik, Gentilis bíbornok követségének iratait tartalmazó kötete (1885.) szintén összeállítja főbb pontokban a közlésnél elfogadott eljárást. Lényeges eltérést közte és Géresi eljárása közt nem találunk; hogy apróságokban (pl. a *tio* forma használata *cio* helyett) egymástól eltérnek, ezen megütközni senki sem fog; teljesen jó és jogosult mind a két forma, csak ha már egyben — mint czélszerűbben — megállapodott a közlő, maradjon is hozzá mindvégig következetes.

Mind e közlési elvek, párosítva a kiadásra fordított legnagyobb gonddal, teljes érvényre jutottak a *Nagy* Gyula által szerkesztett gróf

Sztáray-család oklevéltárában, e mintaszerű kiadványban, mely úgy a reá fordított gond, pontosság, következetesség, és a használatot megkönnyebbítő mindennemű eszköz (pl. az oklevelekben előforduló minden dátum megoldása, felvilágosító jegyzetek, hosszú oklevelekben az átnézetet elősegítő bekezdések stb.) alkalmazása által minden hasonló természetű kiadvány fölé emelkedik.

Vegye kezébe bárki a Sztáray-oklevéltárat és az egy évre reá (1888-ban) megjelent Kubinyi-féle Magyar Történelmi Emlékek második kötetét s meglátja az óriási különbséget a kettő közt; nem fog hinni a címlap évszámának, mely a kettőt egy korszak, mondhatni egy esztendő termékének tünteti föl.

Az oklevél-kiadóktól meglehet követelni legalább is annyit, hogy ne ignorálják teljesen azt a mozgalmat, melyet szakemberek egy évtized óta megindítottak s melynek gyakorlati hasznát s a diplomatikai hűségre teljesen ártalmatlan voltát innen-onnan tíz esztendős gyakorlat fényesen kimutatta; s valóban ideje, hogy e téren egyöntetű eljárás gyökeredzzék meg.

De hát miben állanak a közlés főbb elvei? s mik azok a szabályok, melyeknek általános elfogadásától némelyek annyira félnek, féltve tőlük a diplomatikai hűséget, mint a mely modor «magában rejti a pontatlanság veszélyének csiráját»?

* * *

Az oklevélről vagy kéziratról, a mint előttünk fekszik, ide nem számítván a photographiát vagy facsimilét, háromféle másolatot készíthetünk, a szerint, a milyen czélra szükséges.

Készíthetünk róla olyat, mely a mi írásunkkal, lehetőleg híven iparkodik visszaadni az eredetit, helyesírásával, interpunctiójával, rövidítéseivel együtt. Ez a *palaeographiai másolat*, melyben a rövidítések megoldva nincsenek, a szók s egyes feltünőbb betű- és rövidítési formák az eredetinek megfelelőleg adatnak vissza, a sorkezdések megjelöltetnek. Ennek nagy hasznát veszszük diplomatikai dolgozatoknál, egyes palæographiai kérdések megoldásánál, pl. rövidítések elméleténél stb. Az ilyesmit azonban csak magunk használatára, tanúlmányaink segítségére, speciális czélokra csináljuk; közzétételök nincs szándékunkban.

A második a *betűhív másolat*, mely az előbbitől csak annyiban tér el, hogy a rövidítéseket megoldjuk és a sorbekezdések megjelölését (ha ugyan czélunkra nem szükségesek) elhagyjuk. Az ilyen másolatoknak is nagy a haszna pl. szövegkritikai dolgozatoknál, összehasonlításoknál, több egyforma szöveg egymáshoz való viszonyának megállapításánál. Azonban ezeket is a magunk számára, nem a közönségnek csináljuk.

Hogy ez elé kiléphessünk, az első vagy a második mód szerint készült másolatot előbb rendbe kell szednünk; ennyit a közönség méltán megkívánhat tőlünk; s ez a harmadik, a *kiadásra szánt másolat*.

Minthogy itt csak oklevelek kiadásáról van szó, csak az utolsó másolatról beszélhetünk; s ezért nézzük, első sorban mit kívánunk minden kiadástól? — Hűséget, hogy ugyanazt adja vissza, a mit az oklevél tartalmaz, sem többet, sem kevesebbet; tehát *tartalmi hűséget;* mert az alaki hűséget nyomdai eszközökkel még csak meg se közelíthetjük. E kettőt fölösleges összezavarni; feleljen meg a kiadás az egyiknek, többet senki sem követel tőle. A kik mindkettőnek meg akarnának felelni, azoknak figyelmébe ajánljuk Károlyi Árpádnak említett megjegyzései közt olvasható azon mondatát, hogy az ilyenek «feledik azt, hogy ha csak a hűséget s nem egyszersmind a józan észt keressük: akkor legbölcsebb és legegyszerűbb dolog az oklevelek szövegének a sajtó által való reproductiója helyett hatalmas facsimile-füzeteket adni, a sajtó helyett a fényképészt vagy egyéb photochromo- és typotechnikust igénybe vennie. Igaz ugyan, hogy ez nem lesz oklevéltár, hanem hasonmás-gyűjtemény; de mindegy; mert annak az istenadta hűségnek eleget tettünk. A ki azonban logikus rendszeren alapuló oklevéltárat akar szerkeszteni, az a szöveg s az értelem hűségére nézzen».

A tartalmi hűségnek pedig épenséggel nem válik kárára, sőt azt előmozdítja, ha a közlő oly formában adja a szöveget olvasói elé, mely a megérthetést könnyíti, a használatot elősegíti; de mind a mellett semmi olyat nem tesz, a mivel a tartalmi hűség kárt vallana. Veszélyt

ebben csak a beavatatlan láthat s olyan, ki előtt az említett minta-kiadások ismeretlenek.

Formát kell tehát választanunk, egyöntetű formát, melybe a középkor ingadozó, semmi szabályhoz, logikához nem kötött, személyes szeszélytől függő oklevél-szövegét öntsük. A tartalmi hűség épen nem követeli azt, hogy ott alkalmazzunk nagy betűt, hol a középkor írójának szeszélye jónak látta, hogy oda tegyünk vesszőt vagy pontot, hová az író önkénye tett, hogy *v*-nek írjunk oly hangot, melyet a középkori ember is *u*-nak ejtett: hogy mind ezzel nehezítsük azt, a mi a kiadványok egyik főczélja, az érthetőséget, a könnyű áttekintést.

A ki a középkor helyesírását választotta tanulmányai czéljává, azt nyomtatott szöveg úgysem elégíti ki, különösen olyan nem, mely a betűhív közlés mellett némi engedményeket is tesz, pl. értelem szerint való pontozás, a nagy kezdőbetüknek csak a tulajdonnevek és pont után való alkalmazása által. A palæographusnak mindig az eredeti szöveghez vagy annak valamely úton történt reprodukálásához kell fordulnia.

Semmit sem veszélyeztetünk tehát, ha a most már diadalra jutott közlési elveket magunkévá teszszük s elhagyjuk a betűhív közlési módot, mely a «pontatlanság veszélyének csíráját» épen a középkor ingadozó helyesírásánál fogva sokkal inkább magában rejti, mint az, melynek érdekében e sorok is irattak. —

A középkor okleveleinek túlnyomó nagy részét latin nyelven írták, s ezért az alábbiakban csak a latin szövegről szólunk. Ebben teljesen ingadozó a helyesírás; itt-ott azonban néhol mutatkozik némi következetesség és kort jellemző sajátság. Ezekről alább. Az ingadozás leginkább a nagy kezdőbetük önkényes alkalmazásában, a teljesen értelmetlen, szeszélytől függő pontozásban, az *i* és *j*, *u- v- w* betük felcserélésében, *y*-nak kettős *ii* helyett való alkalmazásában, két külön szónak egybeírásában vagy összetartozóknak szétválasztásában nyilvánúl. Ezt tudja mindenki, a ki középkori írott emléket látott.

Ennek, a semmi által sem indokolt ingadozásnak véget vet az, ha a közhasználatban lévő, a humanisták által megállapított helyesírást alkalmazzuk. Tehát *vniuersis* helyett úgy írjuk, a hogy kiejtjük: *universis*, *jmmo* helyett: *immo*, *alys* helyett *aliis*, *inpresentia* helyett *in presentia* stb. Ezzel a tartalmi hűség semmit sem veszít; azt, hogy a középkor orthographiája mily ingadozó volt, úgyis eléggé tudjuk; minek azt annyi példával illustrálni? Abban sem rejlik semmi veszély, ha az ingadozó nagybetű-használatot a tulajdonnevek s pontok után való szavak bekezdéseire szorítjuk, valamint ha a pontozást az értelemtől teszszük függővé, inkább takarékoskodván, mint bőkezűen bánván a mondatjelekkel. Ezt elfogadva, már nagyban elősegítettük a szöveg egyöntetű, áttekinthető voltát; s még mindig nem vétettünk a hűség ellen.

Mielőtt azonban ezt tennők, egyetlen rövidítést sem szabad megoldatlanúl hagynunk. Nem régiben még ily rövidítésekkel is találkozunk oklevél-kiadásainkban: *Xpi Christi* helyett, *Xpoforus* Christophorus helyett. Hasonló rövidítés a sigla is, vagyis a tulajdonnévnek a kezdőbetűvel való jelzése, pl. *B. Bela* helyett. Az ilyesmit a gondos szerkesztő záró jel ( ) közt vagy jegyzetben oldja meg; de vigyázzon, hogy megoldása helyes legyen, s inkább hagyjon egyet megoldatlanúl, mint hogy oda nem illő névvel töltse ki a hiányt.

Vannak a középkor latin helyesírásának jellemző sajátságai, melyeken a kiadó nem fog változtatni s melyeket a kiadott szöveg is híven feltüntethet. Így jellemzi azt a *kiejtés* és nem a származás szerint való írásmód. A középkori ember a XII. századon innen mondhatni a XV. végéig nem ír soha *ae*-t vagy *oe*-t, hanem írja úgy, a hogy kiejtette, egyszerű *e*-nek. E századokat megelőzőleg és követőleg írták az *ae*-t egybeírva *æ*, *ę* alakban is; a hol ilyesmi, minálunk kivételesen előfordul, a közlésben is feltüntethető, máskülönben a diphthongus *ae*-t a kiadás egyszerű *e*-vel adja vissza, tehát *prae* helyett *pre*.

A kiejtést követő írásmódot látjuk a középkorban számos oly szónál, melyek a rendes latin írásmódtól különböző alakban fordulnak elő; így írja a középkor: *sumpma*, *perhentorie*, *habundantia*; az ilyesmi nem orthographiai ingadozás, hanem a középkor szójárásával, az egyes írók nemzetiségével összefüggő írásmód, melyet a kiadó is híven megtarthat kiadott szövegében. Az ilyesmit nem szabad emendálni; s a jártas kiadónak nem fog sok fejtörésébe

kerülni, hogy különbséget tegyen a középkor orthographiai következetlensége s a középkori szójárás által okozott írásmód között. A mit akkor a rendestől eltérőleg kettős betűvel vagy kettős betű helyett egyszerűvel, betűlágyítással vagy keményítéssel, betoldással vagy elhagyással írtak, azt úgy is ejtették ki, s az ilyet a kiadott szöveg is feltüntetheti.

Tulajdonneveken, legyenek akár személyt akár helyet jelentők, a szövegben előjövő magyar, német szókon, vagy más merőben szokatlan, idegen nyelvű kifejezéseken ne változtasson a kiadó semmit; adja oly alakban, a hogy eredetiben látja. Ez által fontos nyelvtörténeti adatokat őrizhet meg, melyek e szavak eredetét, hajdani kiejtését, annak koronként való változását tüntethetik föl.

Nem terjeszkedhetünk ki minden egyes kérdésre, mely oklevelek kiadásánál fölmerülhet, csak egy-két gyakrabban előforduló esetre szorítkozunk.

A *tia*, *tie*, *tio* stb. végzeteket és származékait a középkor a hangzás szerinti írásmódot követve jobbára *c*-vel írja; sok esetben azonban nem vagyunk képesek megkülönböztetni a *c* betűt a *t*-től. Az egyöntetűséget itt is behozhatjuk — a tartalmi hűség legkisebb veszélyeztetése nélkül — ha a humanista írásmódot követve *t* betűvel élünk. — Az *y*-t a középkor használja egyszerű *i* és kettős *ii (ij)* helyett; a hol egyszerű *i* helyett áll, ott czélszerű a középkor írásmódját megtartani (pl. *ymmo*); mert nem tudhatjuk, nem akartak-e ezzel az *i*-től különböző, talán mélyebb hangot jelezni; hol azonban kettős *ii* helyett áll, ott hagyjuk el és írjunk *ii*-t; mert az ilyen *y* nem más mint *ij*, a *j* betű (a latin abc-ébe különben is csak becsempészett betű) pedig eredetileg nem egyéb a sor alá húzott *i* betűnél.

A számneveket adja a kiadó oly alakban, a hogy az oklevél, római vagy arab számokkal vagy teljesen kiírva. Minthogy azonban pl. az évszámokat a középkorban teljesen önkényesen írták (pl. ez évszámot *MCCCL*, így: *M°. CCC°. L^mo.* vagy *MCCC.^mo L.^mo* vagy *M.^mo CCC.^mo L-mo* stb.) s minthogy z ingadozásnak semmi jelentősége, semmi alapja nincs, írhatja azokat egyöntetűleg, a felosztás és végzetek mellőzésével így: *MCCCL*. Mindenki tudja, hogy ez 1350-et vagy latinúl; *(anno) millesimo tercentesimo quinquagésimo*-t jelent. Ha azonban az évszám egy része teljesen ki van írva, adja a kiadó is így: *MCCC. quinquagesimo.*

Ha az oklevélben hézag van, egy darab kiszakadt vagy valami olvashatatlan, iparkodjék a kiadó a hézagot helyesen kitölteni; az ilyen kiegészítést azután tegye szögletes zárójelek [ ] közzé; s csak azt a helyet, a mit kiegészíteni nem képes, jelezze pontokkal. Míg ha magának az oklevél írójának maradt tollában egy szó vagy betű, a megfelelő kiegészítést, megkülönböztetésül az előbbitől, tegye más alakú zárójelek ( ) közé.

Kisebb tollhibákat minden aggodalom nélkül emendálhat, saját lelkiismerete megnyugtatására azután az oklevélben lévő hibás szóalakot jegyzetbe teheti. Ne feledje a kiadó, hogy neki kötelessége oly hibátlan szöveget nyújtania olvasó közönségének, minőt az oklevél írója ad vala, ha tollhibákat nem ejt. Csak teljesen hibás constructióknál, a szokottól merőben eltérő alakoknál, egészen szokatlan kifejezéseknél tegye mellé az *(így)* szót, mert ezzel leveszi magáról a rossz másolás gyanúját; de vigyázva bánjék ezzel s ne használja ott, hol a szó vagy kifejezés szokatlansága a középkor eltérő dialectusában, kiejtésében leli magyarázatát. Ilyen szavakban *aput*, *quit*, *Abawariensis*, *obicere*, *optemperare*, *proibuissent* stb. mint a hogy egy újabb oklevél-kiadványban látjuk, ugyancsak fölösleges az *(így)* szó. Arra is vigyázzon, hogy olvasási hibáját e szócskával ne tegye még feltünőbbé; ugyanazon kiadványban meg-*(így)*-ezve látjuk e szót *in eniternum*, pedig ez nem más, mint *in euiternum* (eviternum), a mit a kiadó rosszúl olvasott.

Legfőbb vonásaikban ezek a szabályok, melyeknek követését a kritika oklevéltárak kiadóitól méltán megkívánhatja. Hol van tehát itt a veszély, mely a történelmet meghamisítással fenyegeti? ki állította azt valaha, hogy a kiadó tekintse a szöveget oly anyagnak, melyet belátása szerint idomíthat? pedig úgy látszik, akadnak, kik ettől félnek. Nem azért jó és ajánlatos e közlési mód, mert a külföldön el van fogadva, hanem mert a józan ész, a logika, az áttekinthetőség, az érthetőség ezt ajánlja, nem pedig a betűhív közlési modort, mely se

nem facsimile, mert szövegkiadás csak az oklevél belső tulajdonaira terjeszkedhetik ki, de nem is áttekinthető, értelmes szöveg, nem olyan, mely a közönségnek azt a megkönnyebbítést nyújtaná, a mit minden kiadvány nyújtani köteles.

De hogy a különbség a két eljárás között annál jobban szembe tűnjék, lássuk egy rövidke oklevél szövegét betűhív és kiadásra szánt másolatban:

Betűhív modorban:

CApitulum Jauriensis ecclesie. omnibus presentes litteras inspecturis ! salutem insalutis largitore. Vestra nouerit uniuersitas. quod Michael filius Opus deuilla Ang! professus est coram nobis. quod ipse quendam seruum s . . . . . ine Vendegu cum uxore nomine Tumbotka! et cum. ij. filiabus suis quarum nomina. Pentuca et Buga. quem . . . . eiusdem. M. secum attulerat! pro qua Xpoforus filius Cosme sacerdotis de Borat ! frater eiusdem adnos hoc idem profiteri uenerat ! uendidisset Petro comitj filio Petri de Guimolt! pro nouem marcis argenti. Quas abeodem. P. integraliter recepisset. Vt autem hec ipsius uendicio inposterum salua et in concussa perman . . . . . . eticionem Michaelis memorati! annuente Xpoforo. inpresentem cartam sigillj Capituli nostri munimine .....us adnotari. Anno domini. M̊. .CC̊. XXX̊. Y̊.

A közlésre szánt szöveg következő lesz:

Capitulum Jauriensis ecclesie omnibus presentes litteras inpecturis salutem in salutis largitore. Vestra noverit universitas, quod Michael filius Opus de villa Ang professus est coram nobis, quod ipse quendam servum s[uum nom]ine Vendegu cum uxore nomine Tumbotka et cum II. filiabus suis, quarum nomina Pentuca et Buga, quem . . . eiusdem M(ichaelis) secum attulerat, pro qua Christoforus filius Cosme sacerdotis de Borat frater eiusdem ad nos hoc idem profiteri venerat, vendidisset Petro comiti filio Petri de Guimolt pro novem marcis argenti, quas ab eodem P(etro) integraliter recepisset. Ut autem hec ipsius venditio inposterum salva et inconcussa perman[eat, ad p]etitionem Michaelis memorati annuente Christoforo in presentem cartam sigilli capituli nostri munimine [roboratam fecim]us adnotari, anno domini MCCXXXII.

Nincs az a hyperkritika, az a szőrszálhasogatás, mely azon egyszerű eljárásból, melylyel a föntebbi szöveget áttekinthetővé, a pontozást az értelemhez alkalmazottá tettük s a középkor helyesírását a humanisták által elfogadott formába öntöttük, hamisítást vagy a tartalmi hűség ellen elkövetett merényletet magyarázna ki. Előnye ez eljárásnak úgy a kiadóra, mint a használóra nézve szembeszökő; s valóban csudálni lehet, mint akadhat még mai nap is a betűhív modornak védője.

De a szövegnek az itt főbb vonásokban vázolt rendbeszedésén kívül, a kiadóra még sok más feladat teljesítése vár, mielőtt munkáját — a jelenkor igényeinek megfelelőn — közhasználatra kibocsájtja. A közlésre szánt anyag megválasztásától kezdve, a kiadványnak teljes felszereléséig sok a teendő.

Az anyag kiválasztása természetesen a közlő czéljaitól függ, melyet kiadványával el akar érni. Mindenesetre jobb, ha az anyagot valami közös tárgy, vagy személy, vagy család, vagy korszak fűzi össze, melynek múltját megvilágítja; mint ha az közös szellemi kapocs által egybe nem tartozó oklevél-másolatok gyűjteményéből áll, mint pl. a Hazai Oklevéltár, mely 1234—1536. évekből háromszáznyolczvan esetleg összekerült oklevelet tartalmaz. Míg például eléggé nem dícsérhető a Monumenta Vaticana szerkesztőinek eljárása, kik a vállalat minden egyes kötetét egy-egy külön korszak, esemény vagy tárgy megvilágítására szentelték. Ha a szerkesztő ily különös czélt fűzött kiadványához, iparkodjék gyűjteményét lehetőleg teljessé tenni; ne kiméljen fáradságot s a honnan csak lehet, gyűjtse össze az anyagot, mely a felvett korszakot, eseményt, vidéket, családot vagy egyént minden oldalról megvilágítja.

Együtt lévén a közlésre szánt anyag, az előbb röviden vázolt formába öntve, készítsen a kiadó minden oklevélhez rövid kivonatot annak élére, mely a következőket tartalmazza: *a)* a kelet évét, napját, helyét; *b)* a kiállító nevét; *c)* a czímzettét, a kihez az oklevél szól; *d)* a tárgyat a legrövidebben. Okvetlenül szükséges, hogy minden oklevél keltét megoldja; ez oly kívánalom, melynek nem teljesítésére nincs mentség. Az nem kifogás, hogy ideje nem volt reá. Két-háromszáz oklevél keltének megoldásához. nem kellenek *hetek*, mint valahol olvastuk, még akkor sem, ha nem a közkézen forgó kortani kézikönyvek segítségével, hanem a középkori computisták arithmetikai szabályai szerint számítjuk ki azokat. És ha kellenének is? — Sehol sem oly káros a sietség, mint oklevél-kiadásnál. Sőt nemcsak az oklevelek keltének, hanem a szövegben előforduló valamennyi dátumnak megoldását is feltaláljuk újabb kiadványainkban, akár jegyzetben, mint a Monumenta Vaticana Gentilis-kötete teszi, akár zárójelek közt, mint a Városi

Számadáskönyvek kiadásában látjuk, akár a lapszélen, mint a Sztáray-oklevéltár. Hogy újabb kiadványaink ennyit megtesznek az olvasó közönség figyelmére: ezzel az igények is nagyobbodnak, s a kritika már nem elégszik meg oly publicatióval, melyben a legfontosabb dátumoknak az oklevelek keltének megoldására sem volt a szerkesztőnek ideje.

A regestákat kiegészíti azon rész, mely az oklevél külső tulajdonairól, a pecsétről és provenientiájáról, esetleg rajta levő kanczellária és egyéb jegyzetekről és kiadásairól szól, melyet hazai oklevéltáraink a szöveg alá, a külföldiek, kivált a németek, legtöbbször a regesta és a szöveg közé helyeznek.

Felvilágosító jegyzetek, okleveles és keltezési érdekességek megmagyarázása, vonatkozások feltüntetése, szóval a használatot megkönnyítő minden mód alkalmazása, a felölelt oklevél-anyagot megvilágító bevezetés, kimerítő tárgy- és névmutató, okvetlenül szükséges kellékei egy jó oklevéltárnak, mely ily módon felszerelve bátran léphet a kritika itélőszéke elé.

Az igények, melyeket az elmondottak által oklevéltárainkhoz fűzünk, igaz, magasak, de nem betölthetetlenek. Íme, akárhány teljesen megfelel azoknak. S bizton is hiszszük, hogy inkább ezek akadnak követőkre, mint az, a ki e kívánalmaknak csak csekély részben felel meg.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

VEGYES.

László erdélyi vajda nemzetsége.

László vajda korának egyik leghatalmasabb alakja. Már a XIII. század utolsó tizedében, először 1292. évi julius 29-én fordúl elő erdélyi vajdául,[1] és mint ilyen, mintája volt az azon korbeli oligarcháknak: Trencsényi Mátének, a Német-Ujváriaknak, a gönczi Abáknak, a borsodi Ákosoknak, a zempléni Petnefia Péternek, a bihari Borsáknak . . . Zsarnoki kényben nem tett túl rajta egyikök se, de ravaszságban és eszélyességben túl tett ő valamennyin.

Leányát a szerb király fia kérte és kapta feleségül, talán ugyanez volt a hívóka, melylyel egy nagy pirókot, a Bajor Ottót lépvesszejére csalta, szárnyát szegte és kopaszra tépve, elhessentette.

A magyar szent korona birtokában újjat húzott a pápai követtel, a nagyeszű Gentilis bíborossal és noha egyházi kiközösítés és tilalom volt e merészség büntetése, Károly-Róbert király kénytelen volt úgy alkudni vele, mint fejedelem fejedelemmel, békét kötni vele és nagyrészint szentesíteni eddigi hatalmaskodásait.

Mindezt oly ügyesen végezte László vajda, hogy utóbb ugyanazon Gentilis bíboros gyönyörűségét lelte benne, mint kedves fiában, és erdélyi püspöknek kedvéért, egy domokosrendi barátot nevezett ki.

László vajda aztán csorbíttatlan hatalommal úr maradt mind haláláig és hogy a későbbi kapzsi politika fiain akarta visszanyerni, a mit atyja révén elvesztett vala, az se nagy előrelátással történt: még 1340-ben is félelmes hatalom volt a vajdafiak pártja.

A fáradhatatlan magyar történetírás érdekkel kíséri tehát László vajda minden nyomát, s a kérdés fázisait is, mely származásával és nemzetségével foglalkozik.

Sokáig *Apor*-nak neveztük őt, aztán — de csak rövid időre — *Herman*-nak hittük, és miután ezen vélekedés feneke is kiesett, magam is megkísérlettem nemzetsége nyomát fürkészni.[1]

Többszöri úttévesztés után, úgy hiszem, végre valahára megtaláltam, a mit kerestem, állítván, hogy a föntebbiekben jelzett *László erdélyi vajda a Kean nemzetségből származott.*

Ő maga és fiai sehol se nevezik meg nemzetségöket; kerülő úton, történeti inductióval kellett tehát azt fürkészni.

A következőkben van szerencsém kutatásaim útjait és eredményét genealogusaink szíves, de — kérem — szigorú ítélete alá bocsátani.

Élt a XIII. század első felében bizonyos Jula (Gyula) nevű bán, valószínűleg egy személy azzal, ki magát 1232-ben egész Szlavonia bánjának s a királyi udvar grófjának nevezte,[2] és történeti kútfőinkben egyszer-másszor előfordúl.

Ezen Gyula bán a *Kean* nemzetségből való volt és nyilvánvaló hűtlenségeért IV. Béla király, Kálmán szlavon herczeg s az ország nagy-

[1] *Steilner*, Deutsches Kolonistenrecht in Siebenbürgen im 12. und 13. Jahrhundert, 25. lap.

[1] *Turul.* 1888. 140. l.

[2] *Árpádk. új Okm.* VI, 507: «Jula banus tocius Sclauonie et curialis comes regie» (Maiestatis.)

jai által elítéltetett, jószágaitól megfosztatott, tömlöczre vettetett, melyben meg is halt.[1]

Gyula bán jószágai egy részét, nevezet szerint Nekcsét, a mai Nasicát, IV. Béla király hívének az Aba nemzetségéből származott Lipóczi Demeter fiának, I. Sándornak adta érdemei mellett azon a czímen, mert Sándor Gyula bánnal *atyafiságot* tartott.[2]

Milyen volt ezen atyafiság közelebbről, meghatározza I. Károly király, midőn Lipóczi s (immár) Nekcsei II. Sándornak, I. Sándor fiának Nekcse azon részét is, melyet — úgymond — Gyula bán, II. Sándor «eldődje és nagyatyja» a templariusok számára kihasított vala, visszaadja.[3]

Gyula bán tehát II. Sándornak nagyatyja volt. Minthogy pedig II. Sándornak atyját, I. Sándort, és nagyatyját, Demetert ismerjük; Gyula bán II. Sándornak az atyai vonalon nagyatyja már csak azért se lehetett, mert ő a *Kean*, II. Sándor pedig az *Aba* nemzetségből való volt: következik, hogy Gyula bán Lipóczi és Nekcsei II. Sándornak *anyai nagyatyja*, azaz anyjának atyja volt.

Szerencsénkre ismerjük Lipóczi I. Sándor feleségét is, a II. Sándor és testvérei: Demeter, királyi tárnokmester és Miklós anyját, ki a föntebbiek szerint a Kean nemzetségből származott Gyula leánya és *László erdélyi vajdának nővére volt.*

Lipóczi és Nekcsei Demeter, királyi tárnokmester és imént nevezett II. Sándor édes testvére, ugyanis, anyjának leánynegyedi illetősége reá szállott felét, baranya-vármegyei birtokokat, melyeket atyjafiától (consanguineo suo), tudniillik, néhai László erdélyi vajdától, törvényes úton, boldogúlt Pál pécsi püspöknek a király által is megerősített ítélete alapján nyert, egyik leányának hagyta.[4]

Ebből a levélből minden kétséget kizáró határozottsággal kitűnik:

először, hogy a föntebb említett (II.) Sándor, Demeter királyi tárnokmester és Miklós édes testvérek (fratres uterini);[1]

másodszor, hogy anyjok László, néhai erdélyi vajda nővére (soror Ladizlai woyuodæ Transilvani);

harmadszor, hogy ennek alapján ők a nevezett László erdélyi vajda atyjafiai, vérrokonai (consanguinei);

negyedszer, hogy ugyanezen László vajdától Pál (1279—1302) pécsi püspök előtt pörölték el anyjok leánynegyedi illetőségét.

Mindezeket egybevetve, bebizonyítottnak vehetem tehát, hogy a nevezett Lipócziak, az I. Sándor fiai édes anyja és László erdélyi vajda testvérek és gyermekei a Kean nemzetségéhez tartozott, hűtlenségeért elítélt s a király tömlöczében meghalt Gyula szlavon bánnak.

László edélyi vajda tehát szintén Kean nemzetségbeli, mit nemcsak azért nem említ soha, mert az országos bárók ily megkülönböztetéssel (hogy t. i. atyjok nevét és nemzetségöket is megemlítették volna) ritkán éltek, hanem — úgy vélem — azért is, mert méltán restelhette, hogy atyja mint hazaárúló (manifestus infidelis) a börtönben halt meg.

Csakhogy ennyivel még nincs eldöntve a fölvetett kérdés, minthogy László nevű erdélyi vajda éppen a XIII. század közepétől a XIV. század elejéig, mely idő alatt László vaj*dánk*nak okvetlenül élni kellett, több volt.

De mivel ezen László vajdák közül csak azokat kell tekintetbe vennünk, kik Pál pécsi püspök hivataloskodása idején, azaz 1279-től 1302-ig[2] viselték a vajdaságot; mert csupán azon László vajdák egyikével lehet dolgunk,

[1] *Árpádk. új Okm.* VII, 100. de dato 1240: «Bela D. g. Hungarie etc. rex .. cum Jula banus quondam *de genere Kean*, pro manifesto infidelitatis crimine per nostram, necnon karissimi fratris nostri Colomani regis et ducis tocius Sclauonie illustris, ac omnium baronum nostrorum sententiam fuisset condempnatus, ac universa ipsius bona ad nostram manum fuissent devoluta, ipse suam vitam in nostris vinculis finiente» stb.

[2] *Fejér*, CD. IV, 2, 103. de dato 1251: «Bela D. g. Hungarie etc. rex .. cum exheredato Jula Bano, propter suorum exigentiam meritorum, servos ipsius et ancillas in predio de Nekcka quondam existentes, qui et que dispersi fuerant, fideli nostro Alexandro, filio Demetrii comitis, *cognato ipsius J(ula) bani* ... contulissemus etc.»

[3] *Anjouk. Okmt.* I. 278. de dato 1312: «Ghula banus predecessor seu progenitor ipsius magistri Alexandri.» A *predecessor* elődöt, helyesebben eldődöt jelent; a *progenitor* (nagyatya, öregatya) pedig úgy viszonylik a *genitor*-hoz (atya, szülő), mint a *proavus* az *avus*-hoz; egyenesen leszármazó atyafiságot, nem oldalas rokonságot jelent.

[4] *Anjouk. Okmt.* III. 277, de dato 1336. május 3: «Demetrius filius comitis Alexandri de Nekche, generis Aba, magister tawarnicorum domini regis ... integram dimidietatem possessionum seu villarum suarum Pelerd, Zalanta, Ztraak, Zilvas, Aranus et Gara vocatarum, in comitatu de Baranya existentium, a *Ladizlao condam woyuoda Transilvano* ordine iudiciario seu iuris ordine exigente mediantibus literis ... Pauli quondam episcopi Quinqueecclesiensis bone memorie, et per consequens propter maiorem rei cautelam secundum adiudicationem domini regis ac baronum et nobilium regni literis eiusdem domini regis confirmatoriis mediantibus pro quarta nobilis domine *matris sue, sororis videlicet eiusdem Ladislai wuoyuode* sibi et Nicolao et Alexandro magistris *fratribus suis uterinis* iuxta consvetudinem regni deventarum» etc. hagyja elsőszülött leányának Koos-nak, Garay Pál feleségének.

[1] Voltaképen egy anyától született gyermekek, a min a jelen esetben a kérdés sarka fordúl. Hanem azért a mondottak egy atyától, egy anyától való testvérek, mint azt egy másik értekezésemben, mely közelebb a Századokban fog megjelenni (ha ugyan beválik!) és a Lipócziakról tárgyal, kimutatom.

[2] *Koller*, Hist. eppatus Quinqueeccl. II. 213. V. ö. ily czímű értekezésemet: Viszály a pécsi káptalanban (*Történelmi Tár.*, 1889. évf. 401. és köv. lapok).

kit a nevezett pécsi püspök a Lipóczi I. Sándor felesége leánynegyede kiadásában elmarasztalt: a kérdéses László vajdák száma kettőre olvad le.

Az egyik ezek közül azon László vajda, ki 1292-ben bizonyos szolnoki várjobbágy birtokát megveszi.[1] *Ezen László vajda azonban a Borsa nemzetségbeli* (Vook) László fia, ki még ugyanezen 1292. évben a vajdaságtól megvált, mert a gyulafehérvári káptalan ugyancsak 1292-ben kelt s a föntebb érintett vételre vonatkozó bizonyságlevelében már volt (quondam) vajdának nevezi.[2]

Követi őt még ugyanazon év közepén,[3] tehát közvetlenül a mi Lászlónk, ugyanaz, ki Bajor Ottó királyt csuffá tette. S így csakis erre vonatkozhatik a pécsi püspök ítélete, csakis ez lehet testvére a Lipóczi és Nekcsei Sándorfiak anyjának, a Gyula bán fia s a Kean nemzetség tagja. PÓR ANTAL.

Felsőbánya város régi pecsétje.

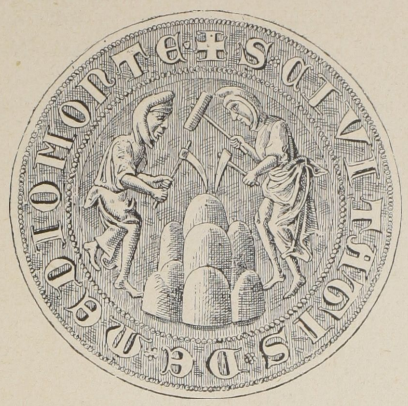
(Egy pecsétrajzzal.)

A Turul 1885. évfolyamában vették olvasóink Nagybánya város pecséteinek ismertetését. Nem lesz érdektelen az ott közölt sphragistikai adatokat a testvér-bányaváros Felsőbánya legrégibb pecsétje közlésével kiegészíteni. Felsőbányát a félóránnyira fekvő Nagybányához körülbelől az a viszony köti, a mi az úgynevezett alsó-magyarországi bányavárosok között létezik. Keletkezése, történelmi fejlődése mind a két városnak azonos alapokon történt s ugyanazon fázisokon ment keresztül, s az egykor talán bányászatra jelentékenyebb, de terjedelemre minden esetre kisebb *Középhegy* — Civitas de Mediomonte, ez volt Felsőbánya régi neve — mindenben osztozott *Asszonypatak* (Rivulus Dominarum = Nagybánya) sorsában. E közösséget a két város címere is híven feltünteti.

Nagybánya legrégibb pecsétjében, az idézett ismertetés szerint, szent István, a város patronusa foglalja el a főhelyet, de mellette igen jelentékeny hely jut a bányában dolgozó munkásoknak. Később a szent király képe eltűnik s csak a bányászok maradnak meg, a mint kettő közülök bányász-csákányával dolgozik egy hegy két oldalán, míg a harmadik a hegy ölében levő aknából emelkedik ki.

Majdnem ugyane címeralakot, majdnem azonos összeállításban látjuk Felsőbánya város legrégibb pecsétjén, melyet ezennel hű rajzban bemutatunk.

Az 5 cm. átmérőjű pecsét mezejében kilencz sziklából (3, 2, 3, 1) álló hegy két oldalán két

bányász dolgozik; a jobboldalinak kezében hosszúélű csákány, a baloldaliéban véső és kalapács. — A köriratot:

✠ S ✶ CIVITATIS ✶ DE ✶ MEDIO MONTE ✶

pontokból képezett körvonalak zárják be. A pecsét meglehetős tisztán van kidolgozva s munkája és betűinek jellege azt sejtetik, hogy az a XIV. század elejéről vagy az előző század végéről való; láthatólag régibb a nagybányai nyolczszögletű régi pecsétnél. Okleveles adataink a pecsét használatáról nincsenek, Felsőbánya levéltára egyike a legszegényebb városi levéltáraknak, melynek mohácsi vész előtti oklevelei száma a tizet sem haladja meg. Annál teljesebb a régi városi pecsétek sorozata; összesen 8 régi pecsét typariuma van meg a városi levéltárban, melyeken mind a legrégibb pecsét alakjai láthatók.

E pecsétek a XVI. és a következő századokból származnak; legérdekesebb rajtuk az, hogy egyikök az 1222., más három az 1464. évszámot viseli. Mit jelentenek ez évszámok, minő jelentős eseményekre mutatnak vissza, nem lehetne e azok valamelyikét összefüggésbe hozni az itt ismertetett régi pecsét keletkezésével? — e kérdésekre a város történeti emlékeinek teljes elpusztúlta mellett bajos volna feleletet adni. Pecsétünk, melynek füles fogantyúval ellátott ezüst nyomója is megmaradt, mindenesetre egyike a legrégibb városi pecséteknek, s mint ilyen, nem érdektelen példánynyal gyarapítja a magyarországi városok középkori pecséteinek gazdag sorozatát.

A bécsi történelmi intézetben tavaly sikerült galvanoplasztikai másolat készült róla és ennek egy példánya megvan a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában is. DÉCSÉNYI.

---

[1] *Árpádk. új Okmt.* X. 83.

[2] Ugyanott X. 85.

[3] *Steilner* föntebb idézett értekezésében és melyre ott hivatkozik: Beiträge zur Geschichte der deutschen Ansiedelungen im Norddeutschen Siebenbürgens aus der Arpadenzeit. Schässburger Programm 1862. 41. l.

L. 285/1928 Ck. sz.

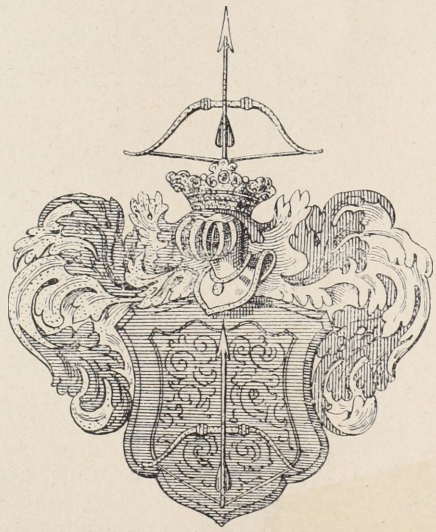
A kövesdi Boér család czímere.

(Egy czímerrajzzal.)

A Siebmacher-féle nagy czímergyűjteményben a nagy-berivói Boér család czímerének két változatával találkozunk; de a család többi ágainak czímeréről nem nyerünk felvilágosítást. Ezen körülmény, valamint az ismertetendő czímer szép, egyszerű volta indokai az alábbi közleménynek.

Kövesdi Boér Miklós czímeres nemeslevelét Leopoldtól kapta (kelt *1659* szeptember 15-én Pozsonyban); ezzel a király őt és testvéreit *Jánost* és *Ferenczet*, nemkülönben unokatestvéreit *Istvánt* és *Andrást*, kik már az erdélyi fejedelmek kegyéből különben régebben is nemességnek örvendtek, nova donatioképen a nemesek sorába emeli, illetőleg ezen nemességüket újból megerősíti, különösen *Ferenczre* nézve, ki *Kopacseli* előnévvel ugyancsak régibb nemes volt.

A nemeslevél igen díszes könyv alakjában van kiállítva, vörös bársonyba kötve, viasz fészekbe nyomott nagy királyi függő pecséttel. A czímer maga egy egész pergamenlapot foglal el. A pajzs damaszkolt kék mezejében függőlegesen álló fölajzott aranyíj áll, nyílhegye ezüst, tollszára piros. Sisakdísz maga a czímerkép, a sisaktakaró kék-arany, vörös-ezüst. Az egész czímer, a kép keretét betöltő fekete kétfejű sas mellére alkalmazott rószaszínűen damascirozott drapériára van alkalmazva, fent a birodalmi czímer áll, alul pedig két oldalt a sas karmaiban tartja Magyar- és Csehország czímerpajzsát. A czímerkép két oldalán, mint czímertartók, szent István és szent László teljes királyi ornátusban állanak.

Ezen nemesi levél kihirdettetett 1660 február hó 3-án Zemplén vármegyében s azután 1664-ben augusztus hó 2-án Erdélyben Fogaras, illetőleg Fehér vármegyében.

Eredetije a család birtokában.

Maga a *Boér* család, vagyis az ily nevű családokról való emlékezet igen régi időkre, illetőleg okmányi adatokban a XV-ik századig vihető vissza, csak az a baj, hogy az egyes különböző Boér családokat ágak szerint összeállítani, a jelenlegi adatok mellett csaknem lehetetlen. A család nevét illetőleg biztosra vehetjük, hogy az a «bojár» szóból származott, mely a szláv értelmezésben, a harczos és előkelő főnemességet jelentette.

Boér nevű előkelő nemesekről s egy esetben az akkori oláh vajda főpohárnokáról *Mátyás* királynak *1476* április hó 17-én, majd ugyanazon év április 18-án és október 8-án kelt okmányaiban találunk említést.[1]

Hogy külön-külön Erdélyben és Magyarországban miként fejlődtek ki e családok, ma még nem tudjuk. A nemzeti fejedelmek korában látjuk őket feltünni, mint olyanokat, a kik régi nemességük alapján kapják mindig újabb nemességüket, majd mint a kik ezen kiváltságaikat rendszerint a magyar királyok által is megerősíttetni sietnek.

A XVII. században tünik fel az a törzs *Boér* család, úgy látszik a török háborúk alatt, a mely *szkorei*, *berivoi*, majd *récsei*, *kopacseli* és ez utóbbiból alakulva a *kövesdi* ágakra oszlott. Fontosnak tartom itt rögtön megjegyezni, hogy a *kövesdi előnév használatát itt csak a családi traditio szentesítette, s hogy annak a most elől tárgyalt armálisban semmi legkisebb nyoma sincsen. A nova donatióban foglalt és fölsorolt egyének között csak egy van, a kinek előneve említtetik és az Ferencz de Kopacsel.* Mindaddig tehát, míg a kopacseli ág netalán más czímerét nem ösmerjük, e nyilas czímert ép oly, sőt nagyobb joggal mondhatjuk a *kopacseli Boér család czímerének is.*

Tény azonban, hogy ez az ág szolgáltatta a család legkiválóbb egyéniségeit, így pl. Simont, ki mint hadi biztos Erdélyből, jelen volt Rabutin mellett *1694-ben* a zentai ütközetben, hol az elesett török fővezér arany pecsétjét megszerezvén, Eugen herczeg előtt annyira kitűnt, hogy nemsokára mint Fogaras vidékének főkapitányával találkozunk vele.[2] Tőle származott *Boér József*, kinek neje báró *Haller* Borbála volt, s a ki azután a báró *Huszár* családot alapítá.[3]

Az ezen törzshöz tartozó Boér családok czímereiből még csak a *berivoiakét* ismerjük, mely lóháton ülő férfit ábrázol, ki jobbjában, feje fölött kivont kardot villogtat.[4]

Ezeken felül ismeretesek még a két hazá-

[1] Országos levéltár Dipl. Oszt. 27,203, 27,204.
[2] *Nagy Iván.* Magyarország családai II. k. 147. lap.
[3] *Mikola.* Historia Genealogica Transylvanica. 1731. 8-r. 58. lap.
[4] *Siebmacher.* 4. füzet, 56. tábla, 71. lap.

* csak a kövesdiekben

ban a felső-szombatfalvi, apáti,[1] rusori, alias Sztojka de Alsó-Vincze, ilyei, káli, margsinai, szaczali és literati de Lucza,[2] valamint a nagykörtvélyesi,[3] s ezeken felül még mintegy 20 Boér család, *Kővári* szerint, a melyeknek hovátartozása nem tudatik.

Mindezekből azonban korántsem az vehető ki, hogy e számos Boér nevű család idegen eredetű vagy oláh volna, hanem az, hogy Erdély százados érintkezése közben Nagy-Oláhország s s a moldvai fejedelemségekkel, az erdélyi nemesség szeretett hasonlítani a gazdag és hatalmas bojár nemességhez s vezetékneve vagy predicátuma mellé igen sok fölvette, vagy adományoztatta magának, *mint jelzőt* a *Boér* nevet is. A most tárgyalt kopacsel-kövesdi ág pedig új predicátumát onnan szerezhette, hogy talán nova donatiója útján, — a felső fehérmegyei Kövesdet bírta. Így kövesdi *Boér Antal* kir. fődézsmás *1826* szeptember 9-ikén zálogba veti Kövesdet, s a körülfekvő falvakban (A.-Gezés, Gainár, Becsérd, és Rukkoron) levő *ősi* birtokait nyolcz ezer váltó forinton Papp Sámuelnek és Boér Ágnes unoka hugának. A záloglevelet az itt bemutatott nyilas pecséttel erősíti meg.[1]

Sz.

[1] *Nagy Iván.* II. 149. lap.
[2] *Tagányi Károly* jegyzéke, 12. lap.
[3] *Karagyéna Mihály* jegyzéke.

[1] Eredeti okirat-gyűjteményemben.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember hó 26-án tartotta a szünidő utáni első igazgató választmányi ülését *Nagy Imre* elnöklete alatt, melyen a titkár felolvasta *Csergheő Géza* vál. tagnak «A Káta nemzetség czímere» czímű értekezését, ezután pedig dr. *Schönherr Gyula* felolvasása következett «Ritka pecsétkölcsönzési eset» czímmel. Mindkét, tetszéssel fogadott dolgozat folyóiratunk jelen füzetében olvasható.

A folyóügyekre kerülvén a sor, a titkár bemutatta a következő tagajánlásokat: Pártoló tagokúl *Mocsáry István* m. kir. honvédhadnagy Kecskeméten (aj. a titkár), Pazonyi *Elek Emil* Demecseren (aj. id. Lónyai Sándor). Évdíjas tagokúl: tiszabeői *Hellebronth Antal* cs. és kir. tüzérhadnagy Nagy-Szebenben, *Németh Titusz* Budapesten, *Ragályi István* Ragályban (aj. a titkár); *Korizmits Antal* az alexandriai nemzetközi felsőbb bíróság tagja (aj. Simonyi Kálmán). Az ajánlottak a társaság tagjaiúl megválasztattak.

Ezután bemutattatott a társulati pénztár állapotáról szóló jelentés, mely szerint 1889 jan. havától szept. 26-ig

Bevétel	1491 frt	— kr.
Kiadás	1135 «	09 «
Pénztári maradvány	355 frt	91 kr.

A társulat alaptőkéje:

Értékpapirok, névszerinti értékben	7.200 frt
Alapító-levelekben	2.400 «
Alapító-levelek nélküli alapítványok	1.600 «
Összesen	11.200 frt

A pénztári kimutatás tudomásúl vétetett.

Az alapszabályok értelmében a jelen ülés lévén hivatva új választmányi tagok választására, felbontatott a beérkezett ajánlat, mely szerint Majláth Béla és Szinnyei József vál. tagok igazgató-választmányi tagúl ajánlják kellemesi *Melczer István* val. b. titk. tanácsost a társaság pártoló tagját, ki a megtörtént titkos szavazás által egyhangúlag megválasztatott.

A f. évi nagygyűlés napja nov. hó 9-ére határoztatott; tárgyai pedig ekkép állapíttattak meg: *a)* Elnöki megnyitó beszéd. *b)* A Hunt-Pázmán nemzetség dr. *Komáromy András* vál. tagtól. *c)* Titkári jelentés. *d)* Pénztári kimutatás. *e)* Esetleges indítványok.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Csergheő Géza* és *Szinnyei József* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

A czímerkérdés a magyar államjog szempontjából. *Báró Jeszenszky Bélától* e czím alatt igen érdekes közlemény jelent meg az Egyetértés ez évi szeptember 27-ki számában, mely a magyar államczímer kérdésének mai állásával foglalkozva, ahhoz figyelemre méltó közjogi megjegyzéseket tesz. A kérdés heraldikai részének különböző fázisai és megoldása ismeretesek e folyóirat olvasói előtt; s ismeretes az 1874-iki legfelsőbb rendelet intézkedése, mely Magyarország, a társországok (Dalmáczia is ideértve), a régi Erdély és a separatum corpus jellegével bíró Fiume czímereit közös czímerpajzsban egyesítve tette a magyar állam jelvényévé. Ez az összetett czímer lépett az előbbi magyar állami czímer helyébe, melynek használata ezentúlra az anyaországot egyedül érintő esetekre korlátoztatott. E mellett az 1868. 30. t. cz. által

a társországok részére külön czímer lett megállapítva, melyet saját belügyeikben országos czímerül használhatnak. Mennyiben felel meg az összetett czímer használata s e czímer egyes alkatrészeinek az anyaország s a társországok külön czímereiül való kiszakítása az egységes magyar állam eszméjének, ez tisztán államjogi kérdés, melyhez a heraldikának nincs köze; de ahhoz igen is van, hogy az egyszer czímertanilag és közjogilag megállapított czímerek használatában a következetesség ne csak heraldikai, de államjogi tekintetben is megtartassék. Ez államjogi következetességet látjuk megsértve a minisztertanács legújabb, f. évi június 20-án kelt megállapodásában, mely midőn a magyar czímerkérdésben az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslat számára Magyarország s a magyar szent korona országai czímereit megállapítja s azok használatának elveit körvonalozza, ama három miniszterium számára, melyek hatásköre a társországokra nem terjed ki, nem az összetett állami czímert, hanem az egyszerű magyar országczímert készül hivatalos jelvényül kijelölni. A magyar államjog szempontjából, mely egységes királyi hatalmat s annak legfelsőbb közegéül egységes állami miniszteriumot ismer, ez intézkedés a legnagyobb mértékben hibás és végeredményben az államegység eszméjének gyöngítésére vezetne. Az államjogi formák körül elkövetett ilynemű hibák sokkal fontosabbak, mint az első pillanatra látszik, s *báró Jeszenszky Béla* nagy szolgálatot tett az ügynek, midőn előre figyelmeztet arra a nagy óvatosságra, melyet az új czímer-törvény szerkesztése igényel. Épen ezért, bár czikke a czímerkérdéshez heraldikai szempontokból újat nem nyújt, szükségesnek láttuk arról mégis e szakfolyóirat hasábjain megemlékezni. Egyik megjegyzését azonban nem hagyhatjuk észrevétel nélkül. Közleményének második részében megemlékezett az említett megállapodás ama részéről, mely szerint a király nevében kiadott okmányokon szívpajzsul az uralkodóház magánczímere alkalmazandó. *Jeszenszky* az itt föltételezett alaki különböztetést alkotmányellenesnek s így a szívpajzs használatát vagy minden esetre kiterjesztendőnek vagy egészen mellőzendőnek véli, a miben igaza van; nincs okadatolva azonban az az intése, hogy ha az országgyűlés ily intézkedést akar törvénybe igtatni, «*jól vigyázzon, melyik czímert proklamálja a királyi család jelvényeül*». Nem reflektálva ama felfogásra, mely a közös hadseregnél jelvényül használt kétfejű sast az uralkodóház czímeréül kívánja tekinteni s tisztán heraldikai szempontból tekintve a dolgot, úgy véljük, hogy az országgyűlés részéről itt választásnak helye nincs. Az uralkodóház czímerének csak egy alakját ismerjük: a habsburgi oroszlánból, az osztrák pólyából és a lotharingiai haránt-gerendából összetett czímert, melyet az uralkodóház tagjai, mint a Habsburg-Lotharingiai család sarjai családi czímerükül használnak. (Ettől meg kell különböztetni az összetett czímert, mely az uralkodóház tagjait ausztriai főherczegi és magyar királyi herczegi méltóságuk jelvényeül illeti meg.) Az uralkodó, mint ausztriai császár, a kétfejű sas mellére alkalmazva használja e czímert — s ez egyúttal az osztrák császárság czímere is; — mint magyar királynak, a királyi czímerben természetesen a császári sas nélkül kell azt használnia. És így az alternativa, a mitől Jeszenszky fél, hogy «vagy jóváhagyjuk, hogy a *közös* hatóságok *osztrák* jelvényt használjanak, vagy elismerjük, hogy a magyar czímer szívpajzsát a szövetséges császári állam czímere képezi» — ez az alternativa egészen elesik. A Habsbug-Lotharingiai czímernek szívpajzsul alkalmazása semmi összefüggésben nincs sem a közös hadsereg jelvényének, sem a monarchia közös czímerének kérdésével, melynek, ha egyszer megoldásra kerül, csakis egy megoldása lehet: a magyar állami czímernek és az osztrák császárság czímerének külön pajzsokban, saját koronáik alatt egymás mellé való helyezése.

— RR.

A brebiri Melith család czímere. *Csergheő Géza* tagtársunk folyóiratunk jelen füzetében a Káta nemzetség czímeréről értekezvén, mellesleg érinti a brebiri Melith családot is; felhozza róla, heraldikai bizonyítékok által támogattatva, hogy valószínűleg e család is abból a Subich nemzetségből ered, melyből a Zrínyiek, mert ősi czímerük, a sasszárny, közös. Említi továbbá, hogy a Melith család későbbi czímerébe a kerék valószínűleg a Káta nemzetségbeli Csáholyi családdal való összeházasodás révén, az utolsó Csáholyi örökösnő emlékezetére, mint mellékjegy vagy bővítés került.

Ezen heraldikai okok alapján történt feltevéseket fényesen igazolja egy oklevél, melyet a Nemzeti Múzeumban lévő Kállay-levéltár őriz, hová szintén házasság útján a Melithek számos oklevele került.

A brebiri Melith családnak a XVI. század második felében élt férfitagjai, úgymint Melith Györgynek és nejének *Csáholyi Annának*, családja utolsó sarjának, fiai: István és Pál, továbbá unokatestvérök Melith Vid azon kéréssel járultak Rudolf királyhoz, hogy ősi czímeröket, úgymint a brebiri Melithekét és anyai részről a Csáholyiakét egyesítse, bővítse és czímerújításként adományozza nekik és utódaiknak, tehát az egész Melith családnak. Az oklevél szerint: ... «ex speciali nostra gratia et munificentia antiquæ ipsorum nobilitatis tam paternæ familiæ Melyth de Bryber quam maternæ familiæ videlicet Chaholiorum generationis insignia, in unum collecta et aliquantulum aucta ac illustrata ipsis, eorumdenque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis iam natis et inposterum nascituris, adeoque universæ familiæ Melyth de Bryber denuo clementer conferre dignaremur.» Ugyanekkor régi, II. Endre, IV. Béla, I. Lajos és Zsigmond

királyoktól eredő okleveleiknek átírását és megerősítését is kérik a királytól.

Rudolf király 1580. február 24-én kelt fényes kiállítású oklevelében eleget tesz e kérésnek; megerősíti régi okleveleiket, egyesíti és pontosan leírja a Melithek és Csáholyiak czímerét. Az átírt oklevelek közt Zsigmond királyé 1412. évből a brebiri Melitheket egész határozottan a Subichok nemzetségéből (de generatione Subiciorum) eredőknek mondja. Ime tehát az egyik, heraldikai úton nyert feltevést oklevél is bizonyítja.

A két családnak egyesített czímerét az oklevél ekkép írja le: Vörös mezőben zöld halmon koronás, szárnyas angyal, hosszú kék ruhában, mellén keresztbe tett vörös stólával, karjai meztelenek, lábai keresztbe vannak téve, kinyújtott jobbjában arany koronát tart, melyből két fekete sasszárny emelkedik ki (a Subich nemből eredő Melith család czímere), a korona alatt arany félhold és ez alatt arany csillag; baljával egy fa kocsikerékre (Csáholyi czímer) támaszkodik. Sisakdísz: két fekete sasszárny között, melyeknek egyike a félholddal, másika a csillaggal van megrakva, kinövő angyal. Takaró: arany-vörös, arany-fekete. Az oklevél szavai szerint: «Scutum videlicet militare erectum, purpurei seu rubri coloris, cuius fundum viridis monticulus occupat, cui sub humana effigie angelus in veste oblonga et cœlestini coloris lucida, stola rubea in formam crucis a collo per pectus defluente præcinctus, sparsis crinibus, corona regia insignitis, alis discoloribus, visuque delectabilibus expansis, brachiisque nudis prominentibus et pedibus in formam similiter crucis positis insistere, manuque sinistra rotam currus ligneam, dextra vero in dextrum scuti latus extensa coronam auream cum eminente ex illa duplici ala aquilina nigra tenere, subtus vero coronam lunæ sphæra media et sub ea stella, utraque aurei coloris ordine posita esse conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate alterum angelum inter duas nigras alas aquilinas hinc luna, illinc stella radiante ornatas, umbilicotenus conspicuum, priorique per omnia similem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemmiscis hinc aurei et rubri, illinc aurei similiter et nigri colorum in utramque scuti oram defluentibus, illudque decenter exornantibus».

Az oklevél szövege hivatkozik az elején lefestett czímerre, mint a melylyel ez a leírás teljesen megegyező. A czímer kifestése azonban a könyvalakban kiállított díszes diplomából elmaradt.

E nagyérdekű oklevél, melynek a Brebiri Melith-czímer utolsó alakulásának pontos leírását köszönjük, teljesen igazolja azon feltevéseket, melyekkel Csergheő Géza említett czikkében találkozunk. Az összehasonlító heraldika diadalát látjuk benne, mely szerencsésen keresztül vitt combinatiókkal gyakran oly eredményekre képes vezetni, melyekre okleveleink, ha ugyan a jó szerencse megőrizte számunkra, vezetnek; s hogy a heraldikára alapított combinatiók a legtöbbször nem puszta feltevések, a jelen esetben okleveles alapon kimutatható. F.

A Vécsey család czímere. A Századok legközelébb megjelent októberi füzetében a Történelmi Társulat által Máramarosmegyébe és Nagybánya városába rendezett kirándulás tudományos eredményét olvassuk, melyből több adat folyóiratunk közönségét is érdekli. Igy kivált az, a mit a sárköz-újlaki bizottság jelentésében a br. Vécsey család levéltárában található czímereslevelekről olvasunk.

A családnak első ismert őse, mint családtani munkákból is tudjuk, *Wéchei Zewlewsi Balázs* volt, ki czímerét és nemességét II. Ulászló királytól nyerte. Az 1507. nov. 25. kelt czímereslevél felemliti, hogy a király e kitüntetésben hívét főleg Perényi Gábor és Perényi István kir. kamarások közbenjárására részesité. A czímert az oklevél nem írja le, azt csak díszes rajzban tartalmazza, melyre a szöveg hivatkozik. E szerint a czímer: kék mezőben a pajzs balszéléből kinövő, könyökben hajlott pánczélos kar, mely markában hegyével fölfelé vas lándzsa-csúcsot tart; a kar hajlása fölött hatágú arany csillag, napszerű sugarakkal. Sisakdísz nincs; takaró mindkét oldalt háromszínű: arany-kék-zöld.

Az első czímerszerzőnek a fia István, kinél a Szőllősy név elhagyásával a Vécsey családnév állandósúl János királytól Buda ostrománál kitüntetett vitézségeért 1532 okt. 16-án czímer-bővítést nyert, mely által az előbbi czímer következőkép módosult: kék mezőben faragott kövekből rakott öt ormójú várfal mögül kinövő, balra fordúlt természetes oroszlán, két első lábával maga előtt kis vörös pajzsot tart, melyen az 1507-iki czímer látható oly módosítással, hogy a kar felhőkből nő ki s a pajzsalakot fönt jobbról arany csillag, balról ezüst félhold kiséri. A czímeres levél a czímerszerzőt a kúnok kolbászszéki tisztjének nevezi (officialis Cumanorum in districtu Kolbasszek), s a czímert rajzban is, leírásban is tartalmazza.

Ugyanazon levéltárban őrzik a családnak 1691 november 21-én Lipót királytól nyert bárói oklevelét, melynek bővített czímere olyan, a minőnek azt a társulatunk által kiadott Nemzetségi Zsebkönyv leírja.

Végűl megemlítjük, hogy a Vécsey levéltárban van a Zsigmond király által Csapi András és rokonai részére 1418 virágvasárnap szombatján kiállított nagyérdekű czímereslevél, melynek czímerét folyóiratunk 1885. évi folyama e levéltár eredetijéről színes nyomatban közzé tette.

SZAKIRODALOM.

A **Siebmacher-féle nagy czímergyűjtemény** magyarországi része gyorsan halad befejezése felé. Utolsó füzetünk megjelente óta nem kevesebb mint három füzet (a 15—17-ig) látott napvilágot, melyek félezernél több magyar családról és czímereikről nyújtanak felvilágositást; magukban foglalják a *Kovácsy—Megyeri* családokat. Részletességükről fogalmat adhat az, hogy pl. 9 *Kún*, 5 *Lázár*, 5 *Lipthay*, 6 *Losonczy*, 6 *Lukács* családról van bennök szó. A megtartott forma keretén belűl, némely családról terjedelmesebb közleményt nyújt a szerkesztő, felemlítvén benne a

család történetének egyes fontosabb mozzanatait. Így pl. a *Lavotha*, *Liszty*, *Losonczy*, *Mágochy*, szunyogszeghi *Mayláth*, *Majthényi*, *Máriássy* családoknál egyes vitásabb kérdéseket is érint, mint a költő Liszthy László azonosságának kérdését azon Liszthy Lászlóval, ki gonosz tettei miatt hóhér pallosa alatt vérzett el; a Mayláthoknál felveti a horogszeghi és székhelyi Mayláthok közti rokonság kérdését; a Majthényiaknál, a különböző időkben kelt bárói címereket részletesen ismerteti (számszerint ötöt) stb. Oly családoknál, melyek valamely nemzetségből veszik eredetöket, ismerteti a nemzetség ősi címerét, felemlítve a közös eredetű családokat; mint a Majthényiaknál a Divék, a Maróthyaknál a Guth-Keled, a Lorántffyaknál a Ratold nemből eredőket. Egyes nevezetesebb indigena főúri családoknál azok multját megfelelőleg terjedelmesebben méltatja, mint pl. a *Königsegg*, *Leiningen*, *Liechtenstein*, *Lobkovitz*, *Locher* stb. családoknál. Érdekesebb, valamely tekintetben figyelmet érdemlő címereknél néhány jellemző szóval utal azok valamely sajátságára. Igy a *Leövey* címernek felemliti correct stilizálását, mely azt a XV. század legiobb címertermékei közé emeli. A *Lipovniczky* címernél utal arra a feltünő jelenségre, hogy a Divék nemből eredő család címere a Rajcsányiakéval együtt elüt e nemzetség ősi jelvényétől. A *Lipthay*aknál két különböző család címerében mutatkozó rokonság alapján utal arra, hogy a címerek közti különbözés csak önkényszülte eltérés lehet, s nem lehetetlen, hogy e címereknél egy család közös ősi címerének idők folyamán történt változtatásával van dolgunk. A *Lorántffy*aknál röviden érinti azon változásokat, a melyeken az ősi nemzetségczímer, a hársfalevél, idők folytán keresztül ment. A *Margitay* czímernél kellőkép méltatja annak különös, szokatlan voltát (a pajzst ugyanis alúlról fölfelé egy görbe kard szúrja át), mely eredeti, de nem logikátlan ábrázolásra alig van egy-két példa az összes heraldikában. Bővebben beszéli meg a *Máriássy*-czímert is stb. S e mellett figyelemmel van a szakirodalomra, s ennek legújabb termékei sem ismeretlenek a szerkesztő előtt. — Az előttünk fekvő három füzet gazdag anyagában természetesen több oly családdal találkozunk, mely czímeres levelét a mohácsi vész előtt kapta. Hogy a nagy gyűjteményben felölelt ilynemű armálisok sorozatát teljessé tegyük, miként eddig, most is ide iktatjuk e családok nevét. Ilyenek: a *Lenkey* család, mely 1415-ben Zsigmond királytól nyerte czimerét a Komjáthy családdal együtt; a czímeres levél azonban II. Ulászló egy hasonló oklevelével együtt pár évvel ezelőtt elveszett. Zsigmond királytól való, 1430. évből, a *Marsovszky* család czímereslevele; a *Leövey* család 1453. évi czímere ismeretes folyóiratunk olvasói előtt; azt a múlt évi folyamban színnyomatban közzétettük. A kihalt *Marczibányi* család 1467-ben Mátyás királytól nyerte czímerét. II. Ulászlótól nyerte czímerét *Máriássy István* 1504-ben, és a *Kubinyi* család 1497-ben. Az egyik *Litteráti* család 1519-ben kapott czímert II. Lajostól, mely annyiban nevezetes, hogy a czímerszerző arczképét ábrázolja; a leleszi levéltárban őrzött czímereslevél e szempontból folyóiratunkban (1886. évf.) már méltatva volt. — Az elmondottakkal korántsem merítettük ki a füzetekben felölelt heraldikai anyag érdekességét, csak ismételten utalni akartunk a vállalat becses voltára, melyhez a kutató a legtöbb esetben eredménynyel fordulhat.

A magyar czímer. A Magyar Salon f. évi júniusi füzetében e czím alatt igen ügyesen írt czikket találunk *Futtaki Gyulá*tól, mely a forrás megjelölése nélkül ugyan, s a részletekben némi eltéréssel, de egészben véve a társulatunk által 1884-ben adott vélemény szellemében ismerteti a magyar állami czímert. Az eltéréseket illetőleg — hogy a horvát koczkás czímer ezüsttel kezdődik s nem vörössel, továbbá hogy a szlavóniai czímerben a csillag arany s nem ezüst — nem szándékozunk e helyütt vitába bocsátkózni. Kötelességünknek tartottuk azonban tudomást venni e czikkről, mely egy nagy kiterjedésnek örvendő szépirodalmi folyóirat hasábjain igen alkalmas arra, hogy az országos czímerünk használatában észlelt tájékozatlanságot csökkentse s a nagy közönséget annak heraldikai korrektséggel szerkesztett alakjához hozzászoktassa. Tudományos jellegű czikkek mellett, minők *báró Jeszenszky* fentebb említett közjogi fejtegetései. az ily népszerű modorban írt ismertetések is igen nagy szolgálatot tesznek a czímerkérdés ügyének, az általános érdeklődés felköltése által, mely egyedül teszi remélhetővé az állami czímer kérdésének mielőbbi végleges rendezését. —RR.

A Sopronmegyei oklevéltár első kötete, Nagy Imre szerkesztésében, mint a megye monographiájának első kötete kikerült a sajtó alól. Több évtized óta folytatott szorgalmas búvárkodás eredménye e kötet, mely a megye történetéhez az 1156. évtől 1411. évig 443 darab kiválogatott, első rangú fontosságú oklevelet tartalmaz. Az oklevelek egyik legrégibbjét, III. Istvánnak 1162. évi adományát a szerkesztő sikerült hasonmásban is közli; ez korra nézve a Sopronmegyére vonatkozók közt a legrégibb eredeti, mely Sopron városa levéltárában napjainkig megmaradt. A kötetet két pecsétrajz is díszíti, a megye két legrégibb pecsétjének rajza, 1553. és 1570. évekből. Az oklevéltár két kötetre van tervezve, melyekre a szerkesztőnek évek hosszú során át folytatott kutatás eredményeül kétezernél több oklevél másolata áll rendelkezésére; természetes, hogy csak azok legérdekesebbjeire szorítkozhatott. A kimaradtak adatainak a feldolgozott történelmi részben nyomát fogjuk találni. Az oklevélanyagot a buzgó gyűjtő az ország különböző vidékeinek levéltáraiból hozta össze s nem hagyott figyelmen kívül oly levéltárat, melyben megyéjére vonatkozólag valamit találni remélt. A tőle egyéb kiadványaiban megszokott lelkiismeretességgel és pontossággal tette közzé az oklevelek szövegét, melyek közt elenyészőleg kevés, jobbára a legrégiebbek, jelentek meg korábbi megbízhatatlan kiadásokban, a többi merőben új, fontosságra és érdekességre nézve elsőrangú adatokkal gazdagítja ismeretünket. A kötet e napokban látván napvilágot, ezúttal nem terjeszkedhetünk ki annak részletes ismertetésére; de kötelességünknek tartottuk, hogy a nagybecsű kiadványra az érdeklődő szakférfiak figyelmét már most is felhívjuk.

A HUNT PÁZMÁN NEMZETSÉG UGOCSAI ÁGAZATA.

A Gejza vezér alatt hazánkba költöző Hunt és Pázmán német lovagoknak, Szent István királyunk állam alkotó törekvéseinél krónikásaink igen jelentékeny s mint az újabb történelmi vizsgálódások bizonyítják, — talán meg sem érdemlett szerepet tulajdonítanak.[1] De ha a többi bevándorolt idegenekkel együtt szinte nem is voltak oly nélkülözhetetlen tényezői a monarchia megalakulásának s a kereszténység elterjedése nélkülök is megtörténhetett volna, kútforrásainknak a részletekre nézve egymástól többé-kevésbbé eltérő, de lényegileg egybehangzó tudósítása után nem lehet okunk abban kételkedni, hogy maradandó érdemeket szereztek maguknak, és szolgálataik bármily természetűek, de mindenesetre elég fontosak voltak arra nézve, hogy szent királyunk bőkezűleg jutalmazhassa őket. — Tény, hogy Istvánt a Garam vize mellett ők ütötték német szokás szerint lovaggá s a lázadó Koppány somogyi vezér leverésében is tevékeny részt vettek.[2]

A mint az ivadékaikra vonatkozó s nagy számmal fenmaradt oklevelek is bizonyítják, szent István a Garam és Ipoly folyók között s azok mentében elterülő földeket adta nekik szállásul. Így látjuk feltünni a Hunt Pázmánokat a letelepedésükről, illetőleg az őseik által épített várról *Hont*nak nevezett megyében, ezzel egyidejűleg a szomszédos *Esztergom* és *Pozsony* vármegyék területén, valamint *Bars*ban és *Nyitrá*ban. A XIII. század közepén pedig már nagyon elszaporodván, *Somogy*ban és *Bihar*ban találkozunk velük, honnan aztán rövid idő alatt *Ugocsa vármegyébe* s az ország különböző részeibe is elszármaztak.

Kétségtelen dolog azonban, hogy birtokaik eleinte egy tömegben, vagy legalább is összefüggőleg csoportosultak, mert általában véve a nemzetségi javak, akár az első foglalás alapján bírt *szállások* (descensus), akár Szent Istvántól adományozott s amazokkal egyenjogúaknak tekintett *örökségek* (hæreditas) voltak is, lehetőleg egy helyen vagy terjedelmükhöz képest egymás közelében feküdtek, mert úgy kivánták ezt a nemzetségi osztatlan birtoklás érdekei, a föld birtokkal járó kötelezettségek és a vagyonbiztonság szüksége.

Számtalan példát lehetne felhozni ennek bizonyítására, nem csak a bevándorlott, de az ős nemzetségeknél is, kik az első foglalás alapján megszállott földeket birtokukba véve, ott vérségük, rabszolgáik, barmaikkal együtt letelepedtek s bármennyire szétágaztak is utódaik, még századok múltával is volt azon a földön, legalább egy nemes udvarházuk vagy jobbágy-

[1] Ezzel foglalkozik Dr. Pauler Gyula: «*Szent István és alkotmánya*» cz. jeles tanulmányának némely részében. Századok 1879. 1. 101. l.

[2] Ösmeretes kútfőink részletezése helyett legyen szabad e helyen Majláth Bélának a *Hunt Pázmán* nemzetségről irott alapos dolgozatára hivatkozom, melyben minden forrás felhasználásával, Hunt és Pázmánnak beköltözését, társadalmi állását, czímerét stb. a legnagyobb valószínűséggel meghatározza. «*Turul*» 1. 69. l.

helyük.[1] Annak azonban nincs nyoma történeti emlékeinkben, hogy a honfoglalás befejezése után valamelyik törzsfő, részben a Duna mentén, részben a Királyhágón túl, vagy akár a Tisza mellett foglalt volna nemzetségének szállást, de el sem lehetne képzelni, mikor tudjuk, hogy az álladalmi és társadalmi élet hazánkban a *törzsszerkezet* alapján fejlődött, melynek sarkalatos elve az osztatlan közös birtoklás volt.

Épen ezért, jóllehet a Hunt Pázmán nemzetség birtokai már a XIII. század folyamán az ország legkülönbözőbb vidékeire kiterjedtek, teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a nemzetség tagjai a Garam és Ipoly folyók környékén valamikor mind együtt laktak s az őseiknek Szent István által adott földeket, de még azokat is, miket a nemzetségnek egyes kiváló tagjai Kálmánnak a tulajdonjogot szabályozó törvénye előtt, jó szolgálataik fejében más királyainktól kaptak, ágazatról-ágazatra osztatlanúl birtokolták. — Mondanunk is alig szükséges tehát, hogy minden más jószágaiknak jogczíme újabb keletű s a hol nem tudunk arra határozottan rámutatni, bátran elhihetjük, hogy abból az időből származnak, mikor még nem tartották okvetlenül szükségesnek írásba foglaltatni az adományozásokat, mert a király szava és akaratának kijelentése tökéletesen elégséges volt jogaik és szabadalmaik biztosítására.

Alig lehetne tagadni, hogy a törzsszerkezet felbomlását Kálmán királynak a tulajdonjogot szabályozó nagy horderejű intézkedése idézte elő, mely a fiúnak atyja s a testvérnek testvére után való örökösödését biztosította. — Ennek következményei azonban csak idő múltával lettek észrevehetők, mert a nagyobb mérvű osztozkodások a XIII. század elején kezdődnek, ekkor lép fel okleveleinkben sűrűbben a «*de genere*» kifejezés, melynek értelme ebben az időben még, alig egy pár kivétellel, a legszűkebb körű vérségi együvé tartozást jelenti. A mint ugyanis egy apának gyermekei a közös vagyont egymás között felosztották, maradékaiknak saját érdekükben nyilván kellett tartani leszármazásukat s rendszerint megnevezték azt az ősüket, ki mint legelső önálló birtokos föltétlen tulajdonjoggal hagyta rájuk jószágait, a ki talán nagyatyjuk vagy épen atyjuk volt. Ennél feljebb nem mentek s ha valami jogos igényeik támadtak idő múltával az ősük után maradt birtokhoz, egyszerűen azt bizonyították, hogy attól származnak, illetőleg annak nemzetségéből valók. — Innen van az, hogy az oklevelekben előforduló legtöbb *nemzetség*, ritkán régibb annál az oklevélnél, mely legelsőben felemlíti.

A Hunt Pázmánoknál azonban, bár e tekintetben nem állanak egyedül, épenséggel az ellenkezőt tapasztalhatjuk, mert jóllehet a nemzetség okleveles említését, körülbelül 200 esztendő választja el őseiknek a történelemben való megjelenésétől, következetesen és kizárólag a «*de genere Hunt Pázmán*» elnevezéssel éltek, még akkor is, midőn már egy talpalatnyi földet sem bírtak az ősnemzetségi javakból. Ez pedig nem puszta véletlen, nem is egyedül a hírneves német lovagoktól test és vér szerint való leszármazásukat jelentették általa, bár annak emlékét is kétségtelen büszkeséggel őrizték, de volt valami fontosabb oka, s ez véleményem szerint a nemzetségi vagyon megosztásának módjában rejlett.

Több mint valószínű ugyanis, hogy a Hunt Pázmánok a *Csákok*, *Kalánok* és *Abák*hoz hasonlóan, már a XII-ik század végével hozzá fogtak törzsvagyonuk feldarabolásához s ha a Szent István által őseiknek adományozott földeken kívül az ország más részeiben is voltak birtokaik, azok is közös osztály alá mentek, a nélkül azonban, hogy egyik vagy másik birtoktest, a nemzetség egyik vagy másik ágazatának kizárólagos tulajdonát képezte volna. Ily módon bármily gyakran ismétlődtek is az osztozkodások, nem gyengíthették meg a nemzetség tagjai között fennálló szorosabb kapcsolatot és együvé tartozás tudatát, ha szinte az egyes ágazatok az idők folyamán tényleg külön is váltak. Így péld. a nemzetségnek Hont vármegyei ágazatából származó Kázmér comes fiai: Ugrin, Péter és Lampert 1288-ban még Borsod vármegyei jószágokat bírnak;[1] Hont comes fia Gergely, ugyanebből az ágazatból némely Borsod vármegyében fekvő birtokokat cserél el a Kállay

[1] Tapasztalhatjuk ezt különösen a Csák és az Aba nemzetségből származó családoknál.

[1] Horvát István: Verbőczy emlékezete II. 15. l.

nemzetség őseivel;[1] a bihari ágazathoz tartozó Lampert 1303-ban Hont vármegyében fekvő örökségét nemzetsége több tagjának adja el;[2] az Ugocsa vármegyei ágazat alapítója Mikó 1304-ben Esztergom vármegyében fekvő örökségéről intézkedik.[3]

Látjuk tehát, hogy a Hunt Pázmán nemzetség kebelében, jóllehet már a tatárjárás előtt különböző ágakra szakadt is az, az osztatlan közös birtoklásból eredő jogviszonyok csak lassan enyésztek el, s legfőképen ez magyarázza meg, hogy a nemzetség tagjai évszázadok múltán is, a Gejza vezér idejében hazánkba költözött őseikre való hivatkozással szereznek érvényt jogos igényeiknek. Pedig ha ez már rájuk nézve gyakorlati értékkel egyáltalában nem járt volna, bizonyára ők is, mint az ország más nemesei, már csak az egyénnek a köztől való függetlensége, saját szűkebb körű érdekeik megoltalmazása tekintetéből is, sokkal gyakorlatibb megkülönböztetésről gondoskodnak.

Az önállóságra való törekvés, az egyéni képességek érvényesítése ebben a korban már sokkal határozottabb alakot öltött, semhogy az emberek egy oly kihaló félben lévő állami és társadalmi szervezet bilincseit, mely már a gyakorlati életben haszonnal többé nem bírt, önkényt, czéltalanúl vették volna magukra. És mikor a föld a közös helyett egyesek kizárólagos tulajdonába ment át, bizonyosan sietett mindenki mennél zártabb körbe csoportosítani a maga érdekeit, részint, hogy könnyebben megvédelmezhesse, részint, hogy erősebb, elvitázhatatlanabb jogczímet szerezhessen a maga tulajdonához.

Tapasztalhatjuk ezt a nemzetség pozsonyi ágazatánál is, mely úgy látszik leghamarább vállott el a törzstől és tagjai csak kivételes esetekben, igen ritkán használják nevük mellett a «*de genere Hunt Pázmán*» megkülönböztetést, mert közös vagyonuk, valószínűleg a XIII. században sem volt. Ebből az ágazatból származtak, mint tudjuk, a Szentgyörgyi és Bazini grófok (mind a két nevetadó jószág újabb adomány, nem ősnemzetségi birtok), kik a XIII. század utolsó tizedeiben, a Hunt Pázmán nemzetség ősi czímerét sem használták többé.[1]

Tagadhatlan tehát, hogy midőn e nemzetség tagjai szétszóródtak az ország minden szegletébe, úgy hogy vérségükkel még Erdélyben is találkozunk, sokkal könnyebb dolog lett volna rájuk nézve is, ha pöreik és osztály-egyességeik alkalmával egyszerűen arra a közvetlen elődjükre hivatkozhatnak, ki, mint legelső önálló birtokos, föltétlen tulajdonjoggal hagyta rájuk javait. — Másfelől azonban a nemzetség birtokviszonyait általában tekintve, nem ritkán saját kárukkal járt volna ez s épen azért helyesebbnek tartották egy a gyakorlat és szükség folytán még mindig érvényben álló régibb vérségi kötelékhez számítani magukat, minek következtében aztán utódjaik is, a «*de genere Hunt Pázmán*» elnevezéssel a szükséghez képest mind az ideig éltek, míg ezt az állandó vezetéknevek használata jogaiból tökéletesen ki nem szorította.

Nem czélom ez alkalommal a Hunt Pázmán nemzetség különböző ágazataival, s az azokból származó egyes családokkal tüzetesen foglalkozni, csak azt említem meg, hogy ős fészkükben, a Garam és Ipoly folyók környékén vertek leginkább gyökeret a német lovagoknak rövid idő alatt, szívvel lélekkel magyarrá váló sarjadékai. E tekintetben talán egyedül a *Szentgyörgyi* és *Bazini* grófok képeznek kivételt, de ott áll velük szemben a *Forgáchok* jeles hada, továbbá az eddigelé jobbára ismeretlen: *Csalomjai*, *Födémessy*, *Jánoky*, *Kováry*, *Jákóffy* stb. családokban szerepelt Hunt Pázmánok, kik, ha nem is emelkedtek oly magasra mint az előbbiek, de egyszer-másszor érdemes emberek kerültek ki közülök s a püspöki széket is dicséretesen betöltötték.[2]

A nemzetség bihari ágazata a XIII. század közepén szaporodott el. Úgy látszik, egy őstől származtak, kinek jószágai a Körös és Berettyó folyók környékén terültek el s minden bizonynyal a XII. század végével telepedett oda és újabb adományozások által is szaporítá javait.

A Hunt Pázmánok azonban még jobban sza-

[1] Horvát István: Verbőczy emlékezete II. 11. l.
[2] Kubinyi Ferencz: Magy. tört. Emlékek II. 53. l.
[3] L. alább.

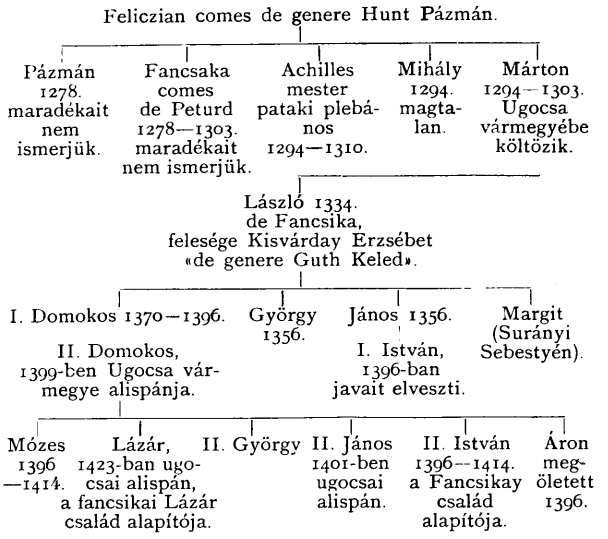
[1] A Hunt Pázmánok ősi czímere: veres mezőben ezüst kutya feje; a Szentgyörgyiek ellenben már 1278-ban, kék mezőben aranynyal és veressel szelt csillagot viseltek. B. Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. 71. 139. l.
[2] Az utóbbiakra nézve l. Kubinyi i. m.

porodtak mint birtokaik, úgy hogy a XIII. század végével már több ágazatra oszolva, igen feldarabolták egymás között az őstől maradt vagyont, pedig már előbb egy tekintélyes főpap is támadt közülök, *Achilles* mester pécsi püspök, ki mint IV. Béla alkanczellárja, nemcsak maga gyűjtött, de valószínűleg atyafiainak is elősegítette boldogulását. Nyilván az ő befolyásának lehet tulajdonítani, hogy rokona hasonlóképen *Achilles* a papi pályát választotta s a XIII. század utolsó tizedében, az Árpádok korában igen előkelő és gazdag javadalmazású pataki plébánián találkozunk vele.[1] Négy testvére volt, Pázmán, Fancsuka vagy Foncska, Mihály és Márton, Felicián comes fiai, közülök, Mihály magtalanúl halt el, Pázmán ivadékait nem ismerjük, Foncska Erdélyben fekvő jószágára költözött, Márton pedig Ugocsa vármegyébe, s ősatyja lett a XVIII. században elenyészett *Fancsikay* illetőleg *Fancsikai Lázár* családoknak, mint ezt alább következendő táblázatunk tünteti elő.

A nemzetség bihari ágazatához tartoztak még *Marczellus* vagy *Marczal* comes három fiával, *Ders* Pázmán fia, kinek csak leány gyermekei maradtak, *Miklós* Lampert fia, ki 1274-ben *Bolcshidát* az Ér mellett Dersnek Várad mellett fekvő *Felfancska* nevezetű birtokáért elcseréli. Említik még az oklevelek Pósa fiait Felicziánt és Derset, de sem ezeknek, sem Lampert fia Miklósnak maradékairól nincs tudomásunk.

Hogy a Hunt Pázmán nemzetségnek most előszámlált tagjai, minő közelebbi vérségi viszonyban állottak egymáshoz, azt az oklevelekből megállapítani nem lehet; annyi bizonyos, hogy Pázmán fia Ders, Marczell comes fiaival (kiknek leszármazása második táblázatunkon szemlélhető) igen közel rokon, valószínűleg unokatestvér volt, mert birtokain egyedül ők osztozkodnak. Nagyon valószínű, hogy az örök emlékezetű Pázmány Péter ősatyját is, ezek között találhatnók fel, mert a Panaszi Pázmánok a XIV-ik század folyamán több alkalommal perlekednek az ősi javakon Marczell comes ivadékaival, s még Pázmán fia, Ders után maradt örökséghez is jogot formáltak.

Felicián comes fia, mint épen említettük, átszármazott Ugocsa vármegyébe, s minthogy jelen alkalommal a nemzetség ezen ágazatával foglalkozunk kiváltképen, nemzedékrendjét töredékesen ekkép állíthatjuk össze:

Hogy a táblázat homlokán álló Feliczián comes, egy személy-e azzal a *Felicziánnal*, ki 1271-ben Ugocsa vármegye főispánja volt valószínűnek tartjuk ugyan, de határozottan nem állíthatjuk. Szirmay habozás nélkül a Hunt Pázmánok közül valónak mondja, de az ő tanúságtételén más bizonyítékok hiányában elindulni nem merünk, sőt az az 1294-iki oklevél-kivonat, melylyel állítását támogatja, határozottan meg van hamisítva.[1] Maradékaival e sorok folyamán még találkozni fogunk.

Ezzel áttérhetünk a már többször említett Marczell comes ágazatára, kinek nemzedékét szakadatlan összefüggésben a mai napig levezethetjük, jóllehet ivadékai jelenleg már csak egyetlen család tagjaiban élnek.

Maga a törzsfő kevés gondot okoz nekünk, s csak annyit tudunk felőle, hogy jószágai Bihar vármegyében, hasonlóképen a Körös és Berettyó folyók mentén terültek el, s három fiút hagyott maga után, Achillest, Mikót és Csépánt (István), kik halála idején már emberkort értek.

[1] Eredeti oklevél 1294-ből a tisza-ujhelyi Ujhelyi család levéltárában.

[1] Szirmay: Not. Comit. Ugocs. 31. Idéz egy oklevelet az Ujhelyi család levéltárából, hol Feliczián «*comes de Ogosa*» néven jön elő, az előttem fekvő eredetiben azonban egyszerűen *Feliczián comes*. Mint más alkalommal be fogom bizonyítani, Szirmay ily módon igen sok oklevelet hamisított meg.

A testvérekre nem valami dús örökség nézett, de nem is akartak megvénülni, mint atyjuk az ősi tűzhely mellett, hanem kardot kötvén, híven követték V. István zászlaját, s az Ottokár cseh király ellen vívott harczokban mind a hárman kitüntették magukat.

De a háborúból már csak ketten tértek haza, mert *Achilles* a Rába és Rábcza között 1271. május 14-én vívott ismeretes ütközetben vitézül elesett. V. István azonban nem volt háládatlan hozzájuk, jóllehet föltehetjük, hogy a kor rendes szokása szerint maguk is sürgették jutalmukat s hogy testvérük vére ne omlott légyen hiába, az Ugocsa vármegyei királyi prædiumhoz tartozó *Visk* földét ajándékozta nekik, a Tiszán lévő vámjával s egyéb hasznaival.

Ez az adomány forduló pontot jelez a testvérek életében. Megmaradtak ugyan még egy ideig Biharban, de minthogy ott nemzetségük már igen elszaporodott, ősi javaik ellenben a gyakori osztályok következtében megfogyatkoztak, s elegendő terük sem lehetett azon a vidéken birtokaik növelésére: ezután már legfeljebb csak arra volt gondjuk, hogy jószágaikat — nehogy elköltözésükkel teljesen elpusztuljanak — lehetőleg egy helyen csoportosítsák. E végből Mikó 1278 október 6-án az erdélyi részekben fekvő *Hasadát* nevű örökségét elcserélte Feliczián comes fiaival, azoknak a Berettyó mentén elterülő *Fancsuka* nevezetű földükért.[1] Ezt megelőzőleg pedig még 1275-ben Ludányi Gotthard comessel oly szerződésre lépett, hogy a Berettyó vizén Mikó birtokán, közös erővel malmot építenek s annak jövedelmét egymás között egyenlőképen felosztják.[2]

Egy közbejött esemény azonban nagy akadályt gördített az Ugocsa vármegyébe való költözködés útjába, melynek elhárítása nem csekély utánjárásuk és fáradságukba került. A tatárok 1285-iki betöréséből ismeretes Leó ruthén herczeg népei ugyanis már ebben az időben Bereget, Ugocsát s a szomszédos földeket pusztítván, rablásaik közben V. Istvánnak *Viskre* vonatkozó adomány-levelét is kézrekerítették. Hogy és mint történt a dolog, azt forrásunk nem adja elő, meglehet, hogy Mikó és Csépán épen akkor Ugocsa vármegyében jártak, vagy fontosabb leveleiket már Viskre vitték, elég az hozzá, hogy az említett oklevél eltünt s azt minden igyekezetük daczára sem tudták többé visszaszerezni. Most tehát mitévők legyenek? Ugocsának nagy része még királyi birtok volt, melynek területén a vármegye ispánja meg az erdők őrei csaknem korlátlanúl uralkodva, a király érdekét még a a nemesség sérelmével is előmozdították. Ezek tehát könnyű szerrel kiforgathatták őket Visk birodalmából, hiába voltak abba már törvényesen bevezetve; de ha egyelőre szinte békében is hagyják, mivel védelmezhetik magukat a hatalmaskodó szomszédok ellen, mikor határaikat háborgatják, vagy hova forduljanak panaszukkal, ha valamelyik ragadozó főúr megsejtvén az ügyek állását, titkon felkéri Visket a királytól s mint jogtalan bitorlókat kiveri onnan? Aggodalmaik bármikor is alaposak lettek volna, de soha inkább, mint Kun László alatt, mikor minden rend fenekestől felfordult az országban.

Szerencséjükre — mint már említettük is — már be voltak vezetve a jószág birodalmába, elsőben is a hiteles helyekhez fordultak tehát, s beszerezték onnan a szükséges bizonyítványokat; majd a vármegye nemességét szólították fel tanúság-tételre, s így felkészülvén megjelentek a király előtt és előadták a maguk baját. Kun László pedig tekintetbe véve, hogy valamint neki, úgy atyjának is sokat szolgáltak: V. Istvánnak Viskre vonatkozó adományát megújította, s erről a kérelmezőknek 1281-ben kiváltság-levelet állíttatott ki.[1]

Ettől az időtől kezdve Visket, melynek határa termékeny s tiszai vámja jövedelmező volt, állandó lakásuknak is választották, és saját kárukon tanulva, a falu felett emelkedő magaslaton erős várat építettek,[2] hogy az a Kun László uralkodása alatt napirenden lévő pártharczok idején személyük és vagyonuknak biztos menedéket nyújthasson. Így elhagyván bihari véreiket, Ugocsa vármegyében raktak maguknak maradandó fészket s tagadhatlan, hogy itt sokkal

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában, T.-Ujhelyben.

[2] U. o.

[1] Ezen oklevél eredetije nincs meg a család levéltárában, de részint egész terjedelmében, részint kivonatosan többször átiratott.

[2] Ma már romjai sem láthatók, de a helyet *Várhegynek* hívják s látogatott fürdőhely.

függetlenebb urak voltak s nem kellett vesződniök osztályt kivánó peres atyafiakkal. Határaikat sem szántották el a szomszédok, mert nagy járó földön egyedüli birtokosok voltak. Várukat Szathmár és Máramaros felől rengeteg őserdők védelmezték, alatta folyt a Tisza, megoltalmazván azt az országút felől jövő minden véletlen támadástól. Ez pedig annál fontosabb rájuk nézve, mert mint említettük, a Tiszán vámjogot gyakoroltak s a Máramarosból jövő só biztonsága felől saját érdekükben gondoskodni kellett.[1]

Tudjuk pedig, hogy a középkori kereskedelmi útvonal, a Szepességről Abauj, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa vármegyéken keresztül *Nagy Szőllősnél* ágazott kétfelé s míg a déli ág Királyházán keresztül vezetett Szathmár felé, addig a keleti Husztnál Máramarosba jutván, Visket is érintette, illetőleg közel hozzá a Tisza mellett vezetett el. Minthogy pedig az útféli rablók, kiknek vezetői Kun László alatt kiváltképen maguk a garázdálkodó főnemesek voltak, nem csak az árúikkal utazó kalmárokat fosztották ki, de a sót is bizonyára gazdag zsákmánynak tartották, Mikó és Csépán jövedelmüknek épen legtekintélyesebb részétől esnek el, ha a Tisza partját biztonságba nem helyezik. Állandóan fegyveres népet kellett tehát tartaniok a vám sorompónál, de még ebben az esetben is csak egy jól megerősített vár nyújthatott nekik teljes menedéket.

Ugocsában különben — melynek területe akkor hasonlíthatlanúl nagyobb volt mint jelenleg — az ország más vidékeit tekintve, még elég rend és nyugalom uralkodottt, mióta Kún László a Kállay család őseit küldötte oda főispánoknak, a kik aztán ott és a szomszédos vármegyékben tűzzel-vassal elnyomták a lázadást. — Nyaláb vára a király kezén volt, a nem rég épült Tamás várát a Kún Lászlóhoz feltétlen hűséggel ragaszkodó Káta nemzetség tagjai bírták, Viskről a Hunt Pázmánok védelmezték maguk és a király érdekeit, különösen a máramarosi telepítvényeseket Huszt és Técső környékén. A kisebb nemesség pedig a nagyok után indult s míg ezek hűségben maradtak, nekik sem jutott eszükbe a lázadókhoz állani.

[1] E só vámot a Rákóczy forradalomig bírták is az Ujhelyiek.

Minthogy pedig Kún László ebben az időben már külső háborúkat nem folytatott, Mikó és Csépán is ráértek birtok-ügyeiket rendezgetni.

Valószínűleg ez alatt szerezték meg Verbőczöt, mely azonban már régibb idő óta nemzetségük tulajdonát képezte. 1251-ben ugyanis Achilles mester pécsi püspök a királyi kanczellárián szerzett érdemeiért, oly módon nyerte azt IV. Béla királytól adományba, hogy halála után tetszése szerint rokonaira hagyhassa. Hogy ez az *Achilles* a Hunt Pázmán nemzetségből származott, már csak nevénél fogva is valószínűnek tartjuk, mert az Achilles név oly jellemző a Hunt Pázmánoknál, hogy nyugodtan elindulhatunk rajta.[1] De ha tudjuk azt, hogy a püspök halála után *Verbőczöt* a Hunt Pázmán nemzetség bihari ágazatából való *Ders* bírja, sejtelmünk igazsággá emelkedik. Ennek magtalan halála után Mikó és Csépán kezére került Verbőcz, állítólag megvásárolták tőle, valószínűbb azonban, hogy kezök ügyébe esvén, felfogtak rajta, mielőtt a távolabb lakó Feliczián, Ders testvére, jogait érvényesíthette volna.[2]

Úgy Mikó, mint Csépán családos emberek voltak, de nem tartották szükségesnek, hogy birtokaikat egymás között feloszszák. Mikó volt az idősebb s Debreczeni András comes leányát, a később nádorrá lett Debreczeni Dózsa testvérét vette nőül, kinek hozományát azonban az akkori zavarteljes viszonyok között nem kaphatta kezéhez s a dolog már-már feledésbe ment, midőn egy század múlva, maradékai felléptek követelésükkel. Csépán feleségét nem ismerjük, de neki is voltak gyermekei s a két család békességben lakozott Visk vár falai között, míg egyszer csak hatalmas ellenségük támadt, maga a király személyében.

Nem Kún László, III. Endre az utolsó Árpád volt e hatalmas ellenség. Nem is hadsereggel ostromolta a várat, csak intézkedéseivel döngette annak kapuját, de az ellen aztán hiába is védekeztek.

A tagadhatlanúl jeles tulajdonságokkal meg-

[1] Achilles volt Marczell fia, ki az Ottokár elleni hadban esett el; Achilles volt a pataki plébános, s ezeken kívül még többen viselték e nevet a nemzetség más ágazataiban. Verbőcz adománylevele eredetiben az Ujhelyi család levéltárában található.

[2] L. alább. III. Endre 1300-ban kelt oklevelét.

áldott, jobb sorsra méltó fejedelem különös gondot fordított Máramarosra, melyet elődjei következetesen elhanyagoltak s mely már ebben az időben lassanként hódolni kezdett a terjedő kulturának. A rengeteg erdők írtásain virágzó telepeket találunk, templomokat emelnek a hivők Isten dicsőségére, a sóaknák művelése lerakja a művelt társadalom alapjait, melynek súlyt és jelentőséget a naponként szaporodó nemesség kölcsönöz. A király figyelemmel kíséri a fejlődést s belátja, hogy Máramaros földjén már mindazok az előföltételek megvannak, melyeknél fogva az önálló területté alakulhat, beakarja tehát vinni az álladalmi és társadalmi élet kötelékeibe. A dolog könnyen menne, de íme egy fontos akadály merül föl: *Máramarosban nincs vár*. A király Viskre gondol, de az a Hunt Pázmánok birtoka, nem ő adta nekik, maguk építették, nem is tartozik Máramaroshoz, Ugocsa a földjén áll, nehéz dolog lesz tehát elvenni tőlük, ha önként nem adják.

A közbe jött események azonban egyelőre más irányba terelték a király figyelmét. Apósa Habsburgi Albert osztrák herczeg ugyanis az 1298. év tavaszán hadat indított Nassaui Adolf német császár ellen, s Endre magyar és kún vitézekből álló tekintélyes sereget küldött segítségére. A testvérek közül Mikó már ebben az időben élemedett ember lévén, nem szívesen mozdult ki nyugalmas fészkéből s a hadakozásnak reá nézve már fárasztó kötelességét öcscsére bizta. Csépán tehát Demeter zólyomi főispánhoz csatlakozva, nemcsak végig harczolta e győzelmes külföldi hadjáratot, de az 1298 év júl. 2-án a Rajna mellett vívott s Albert diadalával végződő véres ütközetben, vitézsége által igen ki is tüntette magát.[1]

Minthogy pedig a testvérek úgy látszik korán értesültek III. Endrének ama szándékáról, hogy Visket elakarja tőlük venni, vagy talán a király már nyiltan is felszólította őket váruk átengedésére, a háborúból hazatérő Csépánnak első gondja volt, hogy ezt, ha még lehetséges, megakadályozza. E végből tehát megjelent az 1298. év október havában Pesten tartott országgyűlésen s a rendek színe előtt hivatkozván Demeter zólyomi főispán tanúbizonysága által is megerősített hű szolgálataira, egyenesen arra kérte a királyt, hogy Visk vára és tartományának birodalmában testvérével együtt erősítse meg őt, ugyanazon a jogok és szabadságok mellett, mikkel azt nekik Kún László, különösen Achilles testvérük haláláért adományozta volt.

Valószínűnek tartjuk, hogy a király megütközhetett Csépán váratlan kérelmén, de mivel János kalocsai érsek és az egybe sereglett nemesség hathatósan támogatták ezt, kívánsága különben is jogos lévén, nem tehetett egyebet, minthogy a Hunt Pázmánokat továbbra is meghagyta Visk birodalmában, de hogy nem örömest cselekedte, legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy az erről szóló oklevelet csak a következő 1299-ik év augusztus 4-én állíttatta ki, valószínűleg a testvérek sürgetésére.[1]

Ezzel azonban csak rövid időre lett elhalasztva Visk várának visszavétele. Endre nem könnyen mondott le előbbi tervéről s napról-napra jobban be kellett látnia, hogy Máramaros földje az akkori hadi és politikai viszonyok között ezen vár nélkül megyévé nem alakulhat. Úgy látszik, hogy ebben az időben még nem ismerték föl *Huszt* fekvésének a védelem tekintetéből fontos voltát,[2] de más okai is lehettek a királynak arra nézve, hogy Visket minden áron megszerezze. Mert egy ehhez hasonló fekvésű s a természet által kitünően védett erősséget, már csak azért sem lett volna tanácsos magán tulajdonnak hagyni, mert a földesúri hatalom már magában véve is természetes ellensége volt a városi elem kifejlődésének és gátolta annak felvirágozását. Látni lehetett azt is jó előre, hogy a Hunt Pázmán nemzetség tagjai a váruk közelében elterülő, úgy szólván még gazdátlan földeket, akár királyi adományozások, akár a meddig karjuk elért, erőszakos foglalásokkal rövid idő alatt hatalmukba kerítik, mi által a máramarosi telepítés közvetve pedig a király érdekei örökös hátrányt fognak szenvedni.

Másfelől pedig a királynak nemcsak az állott érdekében, hogy Visket magán tulajdonból a

[1] Szalay: Magyarország története, I. kötet. Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

[1] Szalay: Magyarország története; I. kötet. Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

[2] A Huszti vár legelső okleveles említése tudtommal 1351-ben történik. L. az Ujhelyi család levéltárában.

korona birtokává tegye, hanem az is, hogy Ugocsa vármegye testéből kiszakítva, Máramaroshoz csatolja s ezáltal azon különben is roppant területnek geographiai egységét némileg tökéletesebbé tegye.

Minthogy azonban a Hunt Pázmánokat, csak az imént erősítette meg az ország rendeinek akaratából Visk birodalmában, oly módok és eszközökről kellett gondoskodnia, melyek által annak visszaszerzése egyfelől a törvényesség színezetével bírjon, másfelől pedig a tulajdonosok beleegyezését is megnyerhesse, mert erőszakot nem használhatott, de bizonyára nem is használt volna ellenük.

Volt még Ugocsa vármegyében elegendő királyi birtok, cserét ajánlott tehát nekik s a mint 1299-ben az országgyűlés közbevetésére erősítette meg őket Visk birodalmában, most is az ország báróival egyetértőleg intézte el az ügyet. A Hunt Pázmánok tehát, mint azt az erről szóló 1300-ban kelt oklevél bizonyítja, «*de bona et spontanea voluntate eorum ob favorem regium et ad petitionem nostram ac baronum*» azaz a király és az ország bárói kérésére, önként mondottak le Viskről, melyre Endrének főkép a máramarosi telepítvényesek érdekében volt szüksége, illetőleg elcserélték azt, az ugocsai királyi prædiumhoz tartozó *Fekete Ardó*, *Rakasz* és *Nyirtelek* nevű földekért, azzal a világos kikötéssel, hogy ha akár Endre, akár az utána következendő királyok ezt a csereszerződést megszegnék, Mikó és Csépán illetőleg utódjaik, Visket V. István adománya erejénél fogva ismét birtokukba vehetik.[1]

Így lett Visk nemzetségi birtokból királyi várrá s maga a helység rövid idő múlva a máramarosi öt koronavárosok egyikévé. Történetünkben azonban alig szerepel, mivel mint erősség *Huszt* felépítése után csakhamar háttérbe szorult.

Az oklevél különösen hangsúlyozza, hogy Mikó és Csépán önként mondottak le birtokukról, a mi különben is magától értetődik. De bizonyos, hogy nem örömest cselekedték, főleg oly időben, midőn a megingott királyi hatalom, kellő védelmet sem biztosíthat számukra, ha erős várukat elhagyva, a kárpótlásúl nyert földeken jogtalan megtámadtatásoknak lesznek kitéve. Tény azonban, hogy haladéktalanúl leköltöztek a viski bérczek közül a Tisza túlsó partjára s megszállották új birtokaikat.

A csere-szerződés megkötése czéljából a Hunt Pázmánok személyesen fölkeresték a királyt Budán, ki 1300 jan. 20-án egy másik ügyökben is intézkedett. Feliczián mester a Pósa fia ugyanis *Verbőcz* birtokáért pörrel támadta meg őket, s most a király közbejöttével akkép egyeztek meg, hogy Verbőcznek fele az övék, hasonfele pedig Feliczián mesteré legyen.[1]

Mikó és Csépánnak, ha már egyszer kénytelen-kelletlen meghajoltak a király akarata előtt, gondjuk volt arra, hogy legalább ne károsodjanak a cserével, és ha leszámítjuk a nehezen pótolható várat, nem is lehetett okuk panaszolkodni Endre bőkezűsége ellen.

Fekete Ardó és Nyirtelek a Tisza mentén, termékeny síkságon terültek el. Határos volt velük egyfelől Verbőcz, másfelől *Fancsika*, melyet hasonlóképen a nemzetségükből származó *Feliczián comes* fiai bírtak. *Rakasz* határai a szász telepítvényesek által népesített s a vármegye közepén fekvő *Szőllős*től, Bereg és Maramarosig terjedtek, innen levonultak egész a Tiszáig, hol a testvérek mint annak előtte Visken, vámszedési jogot gyakorolhattak. Szóval Mikó és Csépán a csere következtében Ugocsa vármegye akkori területének körülbelül $^1/_3$ részét foglalták el. Igaz ugyan, hogy e földek jobbára lakatlanok s nagy részét rengeteg erdőségek borítják, de a Hunt Pázmánok, mint a megye túlsó felén a *Káta nemzetség*, csakhamar beviszik és meghonosítják ott a kulturát, s alig telik bele tíz esztendő, már népes községek állanak az őserdők írtványain.

Mikó, mint idősebb testvér, túlélte Csépánt, ki *János* és *Zowárd* nevű fiai hátrahagyásával, úgy látszik már 1304 előtt meghalt. Előbb azonban megosztozott bátyjával, illetőleg nagyjából elkülönítették javaikat, de erről oklevél nem maradván fenn, csak annyit tudunk, hogy *Nyirtelek* Mikóé lett, *Rakaszt* és *Fekete Ardót* pedig továbbra is közösen használták. Mind a

[1] Eredetije az Ujhelyi család levéltárában, honnan Horvát István i. h. s. utána Fejér Cod. Dipl. VI. 2. 253. kiadták.

[1] Eredetije az Ujhelyi család levéltárában.

mellett bizonyos, hogy ez alkalommal a bihari jószágokon is megosztoztak, mert ivadékaiknak az említetteken kívül osztatlan birtokuk többé nincsen.

Visk elcserélése után Mikó még körülbelől 10 esztendőt élt s ez az idő épen elégséges volt neki arra, hogy felnőtt fiai segítségével, a letelepedésekor teljesen néptelen Nyirtelek határán *Ujlak*, *Ujhely* és *Karácsonyfalva* községeket alapítsa. Úgy látszik, hogy elsőszülött fia *Miklós* ebben az időben már maga is családos ember volt, mert az öreg 1304-ben a leleszi convent előtt megjelenvén, a Tisza mellett fekvő *Ujlak* helység egy harmadát, *Bykosku* nevű örökségét Esztergom vármegyében, továbbá az erdélyi részekben fekvő *Hasadát* földet, birtokába bocsátja.[1] De nem sok idő múlva ezután meg is halt s 1310 nov. 3-án két fia *Miklós* és *Lőkös* már osztozkodnak javain.[2]

Ezt megelőzőleg történt, hogy Feliczián comes fia Peterdi *Fancsaka* az Ugocsa vármegyében fekvő *Fancsaka* nevezetű birtoknak azt a részét, melyet Mihály testvére magtalan halála után örökölt, atyafiságos indulattal viseltetvén, *Márton* öcscsének ajándékozta, ki az erdélyi káptalan által 1303-ban be is vezetteté magát annak birodalmába. Ott lakott-e már azelőtt is Márton, nem tudjuk, de bizonyos, hogy ezután állandóan megtelepedett Ugocsában s maradékaival e sorok folyamán még találkozni fogunk.

Az elmondottakból láthatjuk tehát, hogy Ugocsa vármegye legnagyobb birtokosai már a XIV. század elején a *Hunt Pázmán nemzetség* tagjai voltak, de az Árpádok magvaszakadtával bekövetkezett dynastia változás emelkedésüknek egy időre határt vetett. Az a mozgalom, mely az utolsó Árpád halála után Róbert Károly trónfoglalásával szemben a nemzet tekintélyes részét magával ragadta, hamarább, mint gondolni lehetett volna, Ugocsába is elterjedt, s rövid idő alatt nagy hullámokat vert föl. 1307 szeptember 3-án történt, hogy Károly az ugocsamegyei *Szőllőst* a Borsa nemzetségből származó Tamás fia *Beke mester*nek adományozta,[3] meg nem gondolván, hogy ezáltal, mint mondani szokás, saját fejére gyújtja a házat. De hogy is gondolhatta volna? Beke egyike volt legelső híveinek, ki testvére Loránt vajdával már III. Endre ellen is pártott ütött érdekében, bejövetele idején pedig, másik két testvére János és Kopasz nádor társaságában Csehországba rontott, tűzzel-vassal pusztítván versenytársa Venczel birtokait, majd Buda ostrománál tünteté ki magát, egy szóval érdemes ember, nagy befolyású nemzetség sarja, ki minden tekintetben méltó a jutalomra. Azt azonban elfeledé a király, hogy Beke mester ereiben a Tamásfiak örökösen lázongó vére folyt, mely nem ismer korlátokat, ha egyszer az indulatok felkorbácsolják. Úgy történt most is, egy darabig csak hű maradt a királyhoz s az általa épített szőllősi várból[1] megvédelmezte Károly érdekeit, de a mint bátyja Kopasz nádor Biharban fegyvert ragadott a trónkereső ellen, őt is magával ragadta lázadó vérének hatalma. Kibontott zászlaja alá csak úgy sereglett a nemesség, hatalmukba kerítették Nyaláb várát s diadallal verték onnan vissza a király híveinek meg-megujuló támadását.[2] Végre önként átadja a várat s a király nem késik őt kegyelmébe fogadni, mert még mindig veszedelmes ellenség válhatott volna belőle. Nem állott azonban érdekében, hogy a föllázadt nemességgel szemben is hasonló eljárást kövessen s bizonyára súlyosan érezték bosszúját azok, kik kardot vontak ellene s nem akarták őt uroknak ismerni.

Ezek közé tartoztak pedig a *Hunt Pázmán* nemzetség tagjai is, illetőleg Miklós és Lőkös a *Mikó*, János és Zowárd a *Csépán* fiai, kik már csak azért sem maradtak távol a mozgalomtól, mert jószágaik Biharban és Ugocsában, tehát épen azon a vidéken feküdtek, mely a Tamásfiak hatalmát rettegte. Úgy látszik azonban, hogy saját jószántukból kötöttek kardot, és sokat vétethettek a már harmadízben is megkoronázott s a nemzet által elismert törvényes király ellen, mert midőn Róbert Károly büntetésül Rakaszt és Ardót elfoglalta tőlük — a maguk igazait máskülönben körömszakadtig vé-

[1] «Miko de genere *Hund Boznan*» mondja az Ujhelyiek levéltárában található oklevél.

[2] U. o.

[3] Anjoukori okmánytár I. k. 132.

[1] 1308. május 19-én Mihály fia István szőllősi várnagy u. o. I. 149. l.

[2] U. o. II. 264.

delmező nemes urak, nemhogy felemelték volna az ellen szavukat, de még örvendtek, hogy ily olcsó áron szabadulhattak a veszedelemtől.

Mikor azonban már kissé tisztult a levegő s a király és a nemzet lassanként megszokták, megkedvelték egymást, 1322 jún. 18-án Miklós és Lőkös megjelentek a várad-előhegyi convent előtt s írásba foglaltatták abbeli nyilatkozatukat, hogy mikor a király Ardót, Rakaszt és Nyirt[1] elfoglalta tőlük, eljárása ellen csak azért nem tiltakoztak, mert attól féltek, hogy vagy megöleti vagy bebörtönözteti őket.[2]

Ezzel természetesen mitsem értek el s valószínűleg tettek ugyan lépéseket birtokaik visszaszerzésére, de minden igyekezetük sikertelen maradt. Hasztalan hivatkozhattak III. Endre oklevelének záradékára, épen Róbert Károly respectálta azt legkevésbbé, Visk pedig ezalatt virágzó, gazdag helységgé fejlődött s 1329-ben a többi máramarosi városokkal együtt, jeles kiváltságokat ajándékozott neki a király.

Rakasz és Ardó elfoglalása tagadhatlanúl érzékeny veszteség volt a Hunt Pázmán ivadékokra nézve. Csépán fiai visszatértek Biharba, hol, valószínűleg anyjuk után vagy talán házasságuk által, mégis csak tekintélyesebb jószágokat bírtak. Ugocsában nem volt többé keresetük, mert Ujlakot, Karácsonyfalvát, Verbőczöt és Ujhelyt már kizárólag Mikó maradékai birtokolták s ezekhez többé a Csépánfiak semmi jogot nem formálhattak.

Szerencséjükre ez időtájban nemzetségük tagja Pázmán Ders meghalt, s mint már említettük, csak leánygyermekeket hagyott maga után. Vagyonát tehát, mint legközelebbi rokonok, Mikó és Csépán fiai örökölték. Ders pedig megbecsülte őstől maradt örökét s bírta a többek között Bolcshidát, Szt.-Jánost, Szt.-Mártont, Szt.-Dénest, Tarnát, Derspalotát, Bonczot és Kovácsit Bihar vármegyében s e jószágok körülbelől felértek Rakaszszal és Ardóval, nem számítva ide természetesen a tiszai vámot, mely egymagában is többet jövedelmezett volna nekik, egész uradalmuknál.

Magától értetődik, hogy az örökséggel pörök is jártak. Már 1320-ban István mester Gergely fia Szent-Mártont követelte tőlük, állítván, hogy azt néhai Ders hatalmasan foglalta el s bitorolta atyjától. Mikó és Csépán fiai ellenben azt vitatták, hogy nevezett birtok *Bolcshidá*hoz tartozik, s ők bizony nem adják senki fiának. Meg nem tudván egyezni, perdöntő bajvívással kívánták elintéztetni ügyöket. Már a király jelenlétében lóra kaptak a bajnokok s egymásra akartak törni, mikor Lampert országbíró, hasonlóképen a Hunt Pázmán nemzetség tagja, közbe vetette magát s a perlekedő felek lemondván a bajvívásról, abban egyeztek meg, hogy ha István mester állítása hiteléül, a Szt.-Márton tiszteletére épült egyházban nemes harmad magával esküt tesz le, Mikó és Csépán fiai ellen nyert ügye lesz.[1] A dolog azonban ezzel még nem ért véget, István mester úgy látszik megijedt az eskütől s oklevelekkel jelent meg az országbíró előtt, minthogy pedig a Hunt Pázmán ivadékok továbbra csökönyösen védték a maguk álláspontját, az országbíró 1323-ban a várad-előhegyi conventre utasította őket, hogy tanúkat gyűjtvén, egymás ellenében kölcsönösen bizonyságot tegyenek.[2] Mi történt tovább, nem tudjuk, Szent-Mártont azonban állandóan Ders örökösei bírták.

Rövid idő múlva az Apa comes fia Miklós, támadta meg őket Bolcshidáért (ma *Bócs*), de minthogy ennek követelése jogos volt, 1323 jún. 28-án barátságos egyességre léptek vele, nevezett birtok felét átengedvén neki. Azon 95 márka fejében pedig, melylyel Ders felperesnek adósa maradt, a Berettyón túl fekvő bizonyos földet bocsátották birtokába.[3]

Igy megszabadulván pöreiktől, minden gondjukat jószágaik rendezésére fordították. Otthon ülő falusi nemesek voltak, a királyi udvar fénye nem vonzotta őket. Fel sem kötötték az ősi kardot, legfeljebb ha szomszédaikkal torzsalkodtak, mert határaikat keményen védelmezték s minden tevékenységük e térre szorítkozott. Mit is kerestek volna ők a visegrádi sorompóknál, mikor a király ellenségük volt, legalább annak tartották. Dicsőség, hír, név, előmenetel, nem a

[1] Anjoukori okmánytár. II. k. 21. l. A régi *Nyirtelek* nevét megőrző birtokrész Szőllős közelében a Tisza mellett.
[2] U. o.

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.
[2] U. o.
[3] U. o.

hozzájuk hasonló emberek számára termett. Idegen arczok, idegen szokások, büszke zászlósurak környezék a királyt, csillogó ruhás apródok őrködnek az előtermekben, az egyszerű falusi nemest, talán be sem eresztenék már, ha panaszra jönne. Bezzeg minden máskép volt az Árpádok alatt, miről apáik regéltek, megbecsülték akkor az embert, ha nem is viselt pajzsán tündöklő czímert, nem is utasították fűhöz-fához, ha szomszédjával vagy atyafiával összeháborodott, ismerte a király színről-színre őket s egyességet tett közöttük. A jó vitézségnek sincs már oly kelete mint régen, játékmódjára viaskodnak a leventék, szóval megváltozott a világ s csak ők maradtak a régiek.

Nem is hagyták el egész életükben az ősi tűzhelyet, pedig már felserdült fiaik voltak, kiknek jövendőjéről gondoskodniok kellett volna; nem is szereztek szolgálatukkal egy talpalatnyit sem apáik örökéhez, sőt még abból is elveszítettek. Nem volt rájuk hatással rokonuk Debreczeni Dózsa példája, ki az ország legfőbb méltóságára, a nádor ispánságra emelkedett saját érdeméből, mialatt ők udvarházaikban zsörtölődtek a király ellen, ki Rakaszt és Ardót sehogysem akarta nekik visszaadni.

Csépán fiai Bihar vármegyében örökös viszálkodásban éltek szomszédjaikkal. 1334 május 3-án azt panaszolják Péter alispánnak, hogy Becsek, Acsi, Thobul és Besenyő, *Gyarán* birtokukat hatalmasan elfoglalták.[1] Majd Laczk székely ispánnal gyűlt meg a bajuk, ki a két Berettyó között fekvő *Nagysziget* nevű birtokukat *Margitához* foglalta, holott az *Királyi* és *Terebes* nevezetű örökségük tartományát képezi, miről Bihar vármegye nemessége, a Drugeth Vilmos nádor által Püspökiben tartott gyülésen egyező értelemmel tanúságot is tett.[2]

Az 1334-ik év folyamán Mikó fiai között is új osztály-egyesség jött létre, miután Pázmán fiai bolcshidai Ders halálával rájuk szállott jószágok, birtokviszonyaikat megváltoztatták. Kérelmükre tehát az egri káptalan küldetett ki az osztály megtételére, királyi emberek gyanánt Csépán fia Zoárd és Fancsikai László szerepeltek, mint a kik a szóban forgó jószágokat tökéletesen ismerhették.

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.
[2] U. o.

Az 1334-ik augusztus 15-én írásba foglalt osztály levélben a következő birtokok soroltatnak fel: *Boncz*, *Fancsal*, *Bolcshida*, *Fancsaka*, *Ujlak és Wéd* a Berettyó vizén lévő malmaival együtt Biharban; *Verbőcz*, *Ujlak*, *Karácsonyfalva és Ujhely* Ugocsa vármegyében. Az előszámlált birtokokat a testvérek határjárás után két egyenlő részre osztották. Két részre ment a wédi Sz.-Gál hitvalló tiszteletére épült kőegyház is, kegyúri jogával együtt. Két részre ment *Ujhely*, hol már szintén állott egy kápolna ebben az időben a helység északi részén, míg a nyugati oldalon Mikó rakatott magának udvarházat, mely most Lőkösnek jutott.[1]

Az Ugocsa vármegyei *Ujlak* területén azonban *Szent-Ilona* szigetét, valamint egy nemes ülést a *Tőtelek* rév mellett, továbbra is közösnek hagyták.[2] Az említett szigeten később Sz. Ilona tiszteletére templomot építettek.

Láthatjuk tehát ebből, hogy a testvérek, jóllehet kiterjedt határú, virágzó községeket bírtak, még állandó lakhelyüket sem tartották szükségesnek elkülöníteni. Az osztatlan közös birtokláshoz való ragaszkodás azonban ebben az időben még csaknem általánosan jellemzi nemzetségeinket, illetőleg azoknak szorosabb vérségben álló egyes csoportjait, úgy hogy az osztály egyességeknek alig volt más czéljuk, minthogy az osztozkodók maradékaik érdekében a tulajdonhoz való jogczímet megállapítsák, erősebbé tegyék. A Hunt Pázmánok ezen ágazatánál pedig igen ki volt fejlődve az együvé tartozás érzete és századok múltával sem váltak ivadékaik egymásra nézve idegenekké.

Az 1334-ik évi osztály után Mikó fiai Lőkös és Miklós úgy látszik rövid idő múlva elhaláloztak, mert az oklevelekben nevükkel többé nem találkozunk s 1341-ben maradékaik már új, de az előbbihez mindenben hasonló osztály egyességre léptek egymással 50—50 márka bírság terhe alatt.[3]

Miklós volt az idősebb testvér s négy fiút hagyott maga után, névszerint: *Istvánt*, *Mártont*, *Feiczián*t és *Jakabot*.

Lőkösnek csak három fia maradt, de úgy

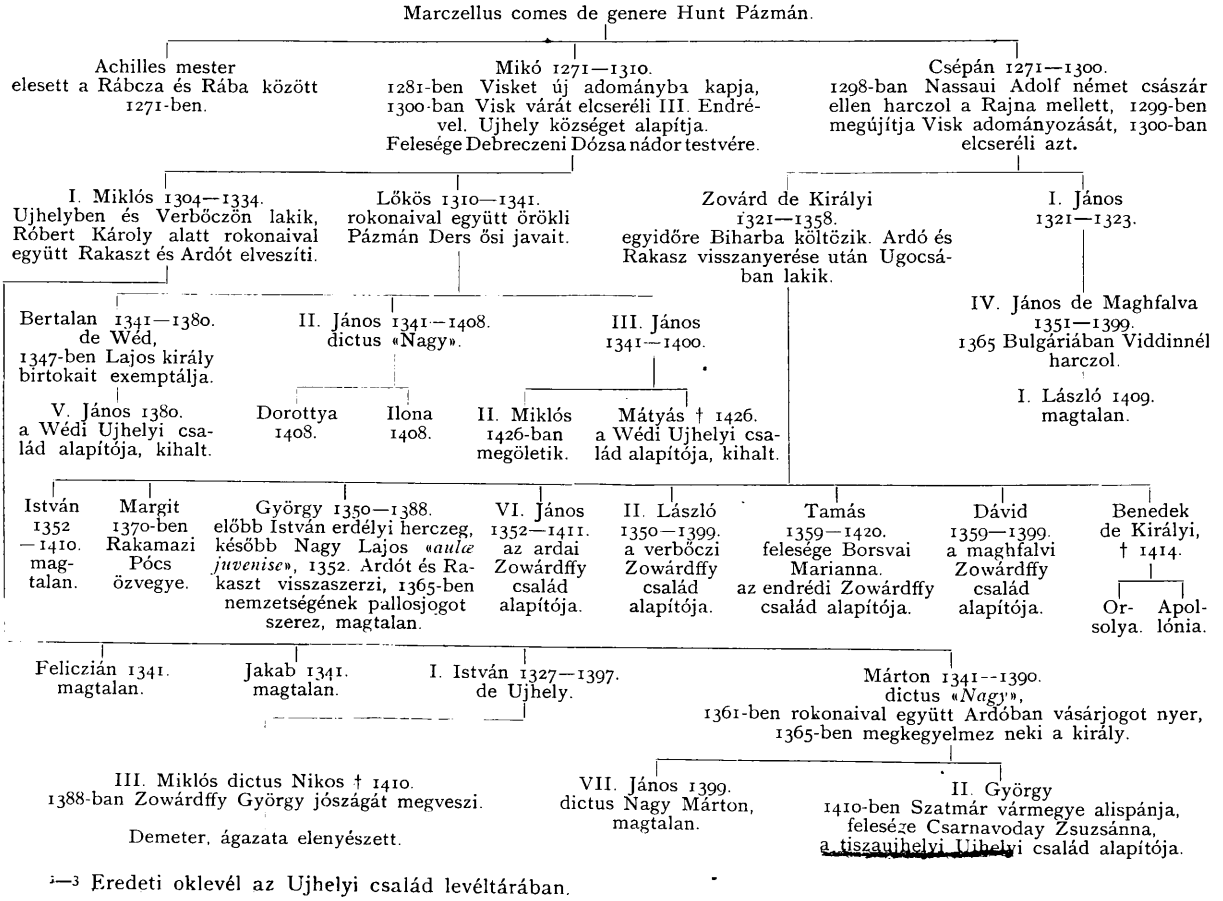
[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában. A kápolnának ma már csak csonka tornya a régi.
[2] U. o.
[3] U. o.

látszik, az utolsónak már nem talált a kalendáriumban megfelelő nevet, mert azt is Jánosnak kereszteltette, mint a középsőt, a mi ugyan nem szokatlan dolog ebben a korban, ha valamelyik szentnek különös tisztelője az illető apa, de annál több vesződséget okoz a genealogusnak.

Legidősebbik fia *Bertalan* volt, kit az oklevelek lakóhelye után gyakran *Wédi*nek említenek.

Csépán fiai közül János már korábban meghalt, egyetlen, hasonlóképen *János* nevű fiu hátrahagyásával, *Zovárd*dal azonban még gyakran találkozunk az oklevelekben. Állandóan Bihar vármegyében *Királyi*-ban lakott s pörös ügyeiben Királyi Zovárdnak nevezteti magát. 1347-ben a váradi káptalan előtt nemessége több tagjával együtt Bolcshidai Ders két leányát, illetőleg ezek maradékait, hitbér és leány negyed iránt való követelésükre nézve kielégíti.[1] majd 1356-ban rokonai nevében is Czibak fiai: János és Mihály s több megnevezettek ellen tiltakozik, mivel Ders után maradt Szt.-János, Ders palotája és Tarna nevű birtokaikat hatalmasan elfoglalták.[2] 1358-ban pedig Bihar vármegyében fekvő *Csikostó* nevű örökségét tizenegy arany forintért az Olaszi Beke fiainak három évre zálogba veti.[3] Ezután nyomtalanúl tűnik el szemünk elől s valószínűleg nincs is többé életben. Hét fia maradt, ú. m. *György*, *János*, *István*, *László*, *Tamás*, *Dávid*, *Benedek* s egy leánya *Margit*, kit a Gut-Keled nemzetségből származó *Rakamazi Pócs*, a Báthoryak fényes nemzetségének egyik őse vett nőül, kitől azonban úgy látszik gyermekei nem származtak.

Ennyire elszaporodván már a Hunt Pázmán ivadékok, a leszármazási bonyodalmak léptennyomon kísérik az embert s maguk a birtokviszonyok is oly zavarosok, hogy csak ügygyelbajjal lehet rajtuk eligazodni. Ez alább következő nemzedékrend azonban mind az olvasó, mind az író dolgát határozottan könnyebbé teszi:

[1]—[3] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

Lajos trónra léptével a Hunt Pázmán ivadékokra is derültebb napok következtek. A «nagy» király örömest látta maga körül az ősnemzetségek ifjú sarjadékit, az ügyes-bajos falusi nemes panaszát is meghallgatta s az igazságot egyformán mérte szegénynek, gazdagnak. Udvarába magyarosabb szellemet hozott be, tudta legyezgetni nemzeti hiúságunkat s azzal a tettével, hogy a nép által rajongó lelkesedéssel ünnepelt Szt.-Lászlót választotta mintaképeül, országszerte népszerűvé lett s rövid idő alatt megvette a nemzet szívét, bizodalmát. Csak úgy sereglettek udvarába a szerencsét próbáló ifjú leventék s az «*aulae juvenis*»-ekből nem ritkán ország-zászlósok, magas méltóságok viselői lettek. Lovagias jelleme, regényes hadjárataival fokozta fajunk harczi kedvét s bőkezűsége által kiengesztelte maga iránt azokat is, kik atyjának zsarnok hajlamait, Zách Feliczián kiontott vérét nehezen tudták feledni.

Mikó és Csépán maradékai is odahagyogatták lassanként udvarházaikat s megjelentek a visegrádi porondon. *Bertalan*, a Lőkös fia járt elől jó példával s hasznos szolgálatai fejében a király az ő és két testvére Bihar vármegyei jószágain tartózkodó összes jobbágyait az ország valamennyi hatósága alól — a szokásos kivételek mellett — fölmentvén, saját bíráskodása alá helyezte.

Az erről szóló oklevelet 1347 május 11-én állíttatta ki Lajos, mikor épen nápolyi hadjáratára készült s meglehet, hogy Bertalan úr is vele ment Olaszországba, a szerencsétlen Endre halálát megboszúlni.[1]

A szerencsés kezdet felbátorította a többieket is. Zovárd fia *György*, a király öcscse, István erdélyi herczeg udvarát kereste föl, ki mint előkelő ifjat apródjának fogadta, csakhamar követte őt unokatestvére *János* s míg ezek serényen forgolódván urok szolgálatában, érdemeket gyűjtöttek, addig az otthon maradtak nem szüntek meg örökös kéréseikkel ostromolni a királyt, hogy atyja által elkobozott jószágaikat adná vissza nemzetségüknek. Egyesült fáradozásaiknak végre meg is lett a kívánt sikere, mert Lajos legfőképen Zovárdfi György érdemeiért Rakaszt és Ardót «*kegyelemből*» visszaadta nekik s 1352 január 4 én *Thur*on kelt rendeletével Synka és János apródokat küldötte ki, hogy haladéktalanúl vezessék be őket e jószágok birodalmába.[1] A királyi kegyelem azonban megelőzte az oklevél kiállítását s mint az rendesen történni szokott, a Hunt Pázmánok is birtokukba vették visszanyert javaikat, sőt már ugyancsak pöröltek a határok felett szomszédjaikkal, mielőtt «*igazságuk*» megérkezett volna.

Rakasz és Ardó ugyanis határosok valának Szőllős várossal, melynek polgárai földesurok Erzsébet királynéban bizakodva, javíthatlan határbontók voltak s azalatt, míg Rakasz és Ardó gazdátlanúl, illetőleg a *huszti* és *nyalábi* várnagyok gondviselése alatt állott, annak területéből egyszer-másszor sokat elszakítottak. Szőllős, mely jeles kiváltságait 1264-ben kapta,[2] az utolsó Árpádok alatt igen alászállott, már Kún László, sőt mint említettük, a pártharczok idején Róbert Károly is magánosoknak ajándékozta. Utóbb azonban felkarolván a városok ügyét, Szőllőst is visszaállította régi jogaiba, sőt a máramarosi koronavárosok polgárait is hasonló kiváltságokban részesítette. Ettől az időtől fogva Szőllős, mely az oklevelekben most már következetesen «*Civitas*» néven fordúl elő, a királynék birtoka lett s Erzsébet értesülvén az ő kedvelt szász polgárai és a Hunt Pázmánok között folyó versengésről, természetesen nem hagyta a maga híveit. A határkérdés eligazítására Lajos a váradi káptalant küldötte ki s velök együtt Pál királynői tárnok itélő mesterét *Mihályt* (a János fia, a ki fia Olivérnek), hogy úrnője érdekeit képviselje.

A küldöttek szerencsésen megérkeztek Ugocsa vármegyébe s a helyszínére menvén, már ott találták a szőllősi polgárokat a Hunt Pázmánokkal együtt, kik aztán megmutogatták rendre a határokat s azok felett barátságosan ki is egyeztek. Ily módon Rakaszt és Ardót elkülönítvén Szőllőstől, a határpontok megállapítása után, mint a kik dolgaikat jól végezték, nyugodtan haza tértek. Feltűnhetett ugyan a káptalani embereknek, jártasok lévén az effélékben, hogy az imént még torzsalkodó szomszédok oly

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

[2] A b. Perényi cs. levéltárából kiadta Wenczel: Árpádkori új okmánytár.

békeszerető módon intézték el az ügyet, de már ezen tusakodni túl ment volna megbizatásuk körén, különben is gyakran tapasztalhatták, hogy a szomszédok bele únván az örökös pörpatvarba, egyszerre csak igen modestusok lesznek, hogy már vége szakadjon a kellemetlen dolognak.

De talán még meg sem írhatták jelentésüket a királyhoz, midőn Miklós és Kuncz Tamás Szőllős városi bírák felmenvén Budára, keservesen panaszolták a királynak, hogy a Hunt Pázmánok saját szolgáikat és jobbágyaikat szerepeltették a határjárásnál s a küldöttek nem ismervén őket, minden gyanú nélkül ezek bevallása és kijelölése után állapították meg a határokat, az ők kimondhatatlan kárával. Könyörüljön tehát rajtuk a király, mert a nemes urak Szőllős területének nagy részét már bitorolják is.

E vád következtében Lajos 1351 jún. 2-án rendeletet küldött a váradi káptalanra, hogy a helyszínén megjelenvén, szigorú vizsgálatot indítson s a kiderülendőkhöz képest a polgárokat elfoglalt határaik birodalmába helyezze vissza. Hogy pedig a dologban ismét csalárdság ne történhessék, *György beregszászi plébánost* rendelte melléjük. A kiküldöttek, mint 1351 júl. 8-án kelt jelentésükben olvassuk, mindenek előtt Ugocsa vármegyének Nagy-Szászon (in villa Nogzaz, jelenleg Szászfalú) tartott közgyűlésén jelentek meg s felhívásukra az alispán, szolgabírák és összes nemesség bizonyította, hogy a Hunt Pázmánok hamis határok által csakugyan bitorolják a polgárok földjét. Minthogy pedig a helyszínén tanúságtételre szólított szomszéd birtokosok is hasonlóképen vallottak, a kiküldöttek *Miklós fia István* tiltakozása daczára a szőllősi polgárokat a jogtalanúl elfoglalt terület birodalmába bevezették s egyszersmind nevezett birtokokat is elkülönítették egymástól.[1]

Érdekes, hogy Rakasznak egyik határpontját Máramaros felől a Borsa vize mellett álló *Baranka* vár romjai képezték, mely V. István és Kún László alatt dühöngő belháborúk idején a pártütők tanyája volt, míg végre Csák Péter kiostromolta, maga is megsebesülvén alatta.[2] Ma már romjai sem láthatók, egy 1725-diki térképen azonban mint «*arx deserta*» még föl van tűntetve Bereg és Máramaros vármegyék határán, míg *Branyka* nevű község ugyancsak a Borsa mellett, jelenleg a Máramarosban fekszik.

A polgárok meg lehettek elégedve az 1351-iki határjárással, de a Hunt Pázmánok, vagy a mint ebben az időben rendesen nevezni szokták őket, «*ardai nemesek*», korántsem nyugodtak bele a dologba, hamis vádlóknak állítván a szőllősi polgárokat. Tiltakozásuk következtében tehát az országbíró elébe idéztettek a perlekedő felek, hol a királyné érdekeit ez alkalommal is Mihály ítélőmester védelmezte. Szőllős városát Miklós bíró vezetése alatt, Mihály Sobur veje, Hannus Telmann fia és Nagy Balázs esküdt polgárok képviselték s most már nem általánosságban az ardai nemeseket, de egyenesen Ujhelyi Mártont Miklós fiát s az öreg Zovárdot vádolták a csalárdsággal, fölmutatván a váradi káptalan, leleszi convent s az ugocsai alispán, valamint a négy szolgabíró bizonyság-levelét, hogy csakugyan hamis határokat állítottak Rakasz, Ardó és Szőllős város között.

Alperesek maguk helyett Zovárd fiát *Györgyöt* küldötték, s ez köteles tisztelettel fogadta ugyan a hiteles helyek s a vármegye bíráinak levelét, de kereken tagadta, hogy atyja és Márton a csalárdságban s a hamis határok felállításában részesek lennének. Minek következtében az országbíró akkép itélt, hogy Zovárd és Márton külön-külön nemes ötvened magukkal esküt tegyenek arra, hogy az ellenük emelt vádakban ártatlanok.[1]

Ezzel aztán a pörnek nehány esztendőre vége is szakadt, mert nem olyan könnyű dolog volt 100 nemes embert találni, kik elesküdjék a szőllősi polgárok határait s alkalmasint valami más egyesség jött létre a felek között, mely azonban, mint látni fogjuk, nem volt tartós.

Míg Rakasz és Ardó a királyok kezén volt, nagy változások történtek azok határain. Elsőben is Máramaros földe III. Endre törekvései által előkészített talajon vármegyévé alakult. *Huszton* várat építtetett a király, az odasereglő hontalan népek védelmére; a huszti polgárok tetszésük szerint terjesztették határaikat a szomszédos Rakasz rovására.

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.
[2] Wenczel, i. m. IX. k. 13. 71.

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.

Majd a máramarosi és beregi oldalon a szláv és oláh betelepedés kapuja nyilt meg, halomra dőltek a rengeteg erdőségek a hazát kereső jövevények fejszecsapásai alatt, s alig pár évtized elteltével népes községekre akadunk a hegyoldalokon, s Borsa folyó völgye egész szláv gyarmattá alakul. A királyi birtokok mindenütt vendégszeretőleg fogadják a beköltözőket, megkezdhetik az erdők írtását, ott, hol épen nekik tetszik s övék lesz a föld minden hasznával. Vajdáik és kenézeik vezetése alatt megszállják Máramaros és Bereg területét, mert hiszen ott királyi birtok még csaknem az egész föld, de átjönnek Ugocsa vármegyébe is, hol *Karacsin bilkei vajda*, *Szerecsen* vagy *Szaraczén*, *Miklós*, *Balacsin* és *Rugas* nevű fiaival a rakaszi erdőségeket írtatja, mert most az is a királyé és ha a huszti várnagynak nincs a dolog ellen kifogása, a Hunt Pázmánok ugyan meg nem gátolhatják letelepedésüket.

De egyszer csak a király visszadja ezeknek elkobzott javaikat s beletekintvén régi leveleikbe, követelik a bilkei vajdafiaktól, hogy *Csongva*, *Sárd*, *Rákócz*, *Misticző*, *Dabócz*, *Két-Kápolnamező* nevű birtokaikat jogtalanúl ne bitorolják tovább, mert azok — bárha oláh[1] telepítvényesek laknak is rajta — Rakasz és Ardó tartományát képezik. Ugyanekkor a huszti és szőllősi polgárokat vádolja *Ujhelyi István* a nádor színe előtt, hogy többek között *Nyiri* nevű birtokát is elfoglalták, s *Halászföld* név alatt Szőllőshöz csatolták. Miután pedig Miklós nádor által Szathmár és Ugocsa vármegyék részére Gelyénes mellett 1351 augusztus 1-én tartott gyűlésen, az alispán, szolgabírák s a jelenlévő összes nemesség egyező értelemmel bizonyságot tettek állításának igaz volta felett,[2] bizonyára nem is késlekedett jobbágyai által kiveretni határairól a bitorlókat, a mi aztán újabb meg újabb pörökre szolgáltatott okot.

Ebben az időben történt az is, hogy Macska Domokos nyalábi és huszti várnagy, meglehet saját fejétől, valószínűbb azonban, hogy ura Laczkfi András macsói bán és Ugocsa vármegyei főispán meghagyására, a rakaszi vámot elfoglalta a Hunt Pázmánoktól, minthogy arról külön nem intézkedett a király, midőn elkobzott jószágaikat visszaadta. A sokfelől zaklatott ardai nemesek azonban nem engedték, hogy feledésbe menjen a dolog, mert a sóvám, mint már említettük is, jövedelmüknek legtekintélyesebb részét képezte s ahhoz III. Endrével kötött csere-szerződés értelmében, kétségtelen joguk is volt. Nyilván való, hogy a király emberei örömest kiforgatták volna őket kiváltságukból, hogy urok jövedelmeit szaporítsák, de Zowárdfi György, mint nemzetsége igazainak buzgó védelmezője kieszközölte annak visszaadatását s Lajos király 1353 jún. 22-én Budán kelt rendeletével megparancsolta a macsói bánnak és Domokos várnagynak, hogy György urat és rokonait helyezzék vissza a szóban forgó vám birodalmába.

Ennek megtörténte után minden igyekezetöket arra fordították, hogy harmincz esztendőt meghaladó időn keresztül közprédának tekintett birtokaikat eredeti határaik közé helyezhessék vissza. De ez sokkal nehezebben ment, mint jogosan remélhették, mert a szőllősi polgároknak természetesen igen zokon esett, hogy a Hunt Pázmánok úgy Ardó mint Rakasz felől szorgalmasan vigyáznak, sőt ha szerit tehetik, vissza is foglalgatnak régi határaikból s panaszkodtak a királynak szüntelen, hogy tegyen már igazságot közöttük, ki az 1357. év folyamán ismét meghagyja az egri káptalannak, hogy vizsgálatot tartson az ügyben s mindenek előtt kisértse meg a barátságos kiegyeztetés módját. A meghagyáshoz képest maga László prépost jelent meg a helyszínén s miután perlekedő felek az egyesség ellen határozottan tiltakoztak, a király megbizottjai *Marochuk* Bereg vármegyei főispán és Darai Péter a királyi udvarnokok comese közbe jöttével megállapította a határokat, a vitás *Nyiri* helységet a szőllősi polgároknak ítélvén oda.[1]

Ezzel azonban még nem ért véget a dolog, mert a polgárok Róbert Károly bizonyos oklevele értelmében kívánták megállapíttatni határaikat s tényleg úgy is történt, az ardai nemesek ellenben ragaszkodtak régi kiváltságaikhoz, s nem nyugodtak bele a király kül-

[1] Az oklevelek rendesen oláhoknak nevezik őket (vlachi), de az elősorolt helységek lakói ma tisztán rusznyákok.

[2] Az Ujhelyi cs. ltárában.

[1] Eredeti oklevél u. o.

döttjeinek eljárásába. Tulajdonképen mindkét félnek igazsága volt a maga szempontjából, mert Szőllős határainak növekedése, kétségtelenül Rakasz és Ardó kárára történt, s így a Hunt Pázmán ivadékok követelése jogosnak tetszett, ámde Károly, ha már egyszer megfosztotta őket birtokaiktól, korlátlanúl rendelkezhetett azok felett s akár az említett polgároknak, akár másnak tetszése szerint eladományozhatott azokban, úgy hogy Lajos király csak annyit adhatott vissza a régi birtokosoknak, a mennyi tényleg az ő kezén volt.

De épenséggel ez nem fért a középkori emberek fejébe, főleg mikor tudták, hogy őseiknek az utolsó Árpád minő garantiát nyújtott e birtokokra nézve, s ennek következtében örökösen háborgatták a jámbor polgárokat s Lajos király végre megunván ezek panaszát, 1358 decz. 2-án Visegrádon kelt rendeletével utasította a váradi káptalant, hogy Rakasz, Ardó és Szőllős határait ismét különítse el s egyszersmind a maga részéről Pál szebeni prépost mellett *Héderváry Miklós* (Miklós fia) *csongrádi főispánt és szegedi várnagyot* küldötte a helyszínére. Ezek aztán Róbert Károly levele alapján meg is járták a határokat és közeledvén Karácsony ünnepe siettek hazafelé. A káptalan a következő 1359. év január 7-én már jelentést tesz Lajos királynak az eredmény felől, de talán még útnak sem indíthatá követét Visegrád felé, midőn *Bertalan*, Lőkös fia megjelent a jól ismert falak között s még ugyanazon a napon minden rokona nevében írásba foglaltatá tiltakozását, a király küldöttjeinek eljárása ellen, eltiltván egyszersmind a szőllősi polgárokat is jószágaik bitorlásától.[1]

A tiltakozásnak azonban úgy látszik nem lett foganatja, mert a polgárok kérésére Lajos 1365-ben átírja és megerősíti a váradi káptalannak most említett határjáró levelét,[2] s így az ardai nemesek végre is kénytelenek voltak bele nyugodni, egyszer-másszor véres elégtételt szereztek azonban maguknak a határvillongások közben s gyűlöletüket Szőllős későbbi birtokosaira is átszállították.

Mióta Lajos király visszaadta jószágaikat, a Hunt Pázmán ivadékok közűl mindig volt egynehány környezetében; örömest részt vettek dicsőséges hadjárataiban, hűségüket, nem egyszer vérük hullásával is bebizonyították. A királyi kegyelem nem is fogyatkozott meg rajtuk s mindenesetre kiváló bizonyítékát adta ennek Lajos már 1361-ben, midőn nemzetségük tagjainak Ardóban vásárjogot engedélyezett.[1]

Meg kell jegyeznünk, hogy Ugocsa vármegyében a legrégibb időktől fogva két *Ardó* nevű község létezett s létezik ma is. Egyik *Fekete Ardó* mezőváros a Tiszán túli járásban, másik *Szőllős-Vég-Ardó* a Tiszán innen, Szőllős város tőszomszédjában. Az eddig elmondottak után azt hiszszük, nem kell bizonyítgatnunk, hogy a Hunt Pázmán nemzetség birtoka az, a melyik Szőllőssel határos; érdekes azonban, hogy az egész középkoron keresztül, már az 1300-ban kelt csereszerződésben is, melyben legelőször tétetik róla említés, ez neveztetik *Fekete Ardó*nak t. i. a jelenlegi *Szőllős-Végardó*, s csak a XV. század vége felé kezd divatba jönni vele szemben a *Szőllős Ardó* (Zeles Ardo) elnevezés, mikor a Tiszán túli *Ardót* — mely régi szász telepítvény — már *Fekete Ardó*nak emlegetik. E névcserét többé-kevésbbé positiv alapokon magyarázgatni s a valószínűség határai között, megfejteni is lehet, én azonban most a puszta tény konstatálására szorítkozom, mert már eddig is tapasztaltam, hogy komoly szakavatott tudósokat is félrevezetett a dolog s a tévedést különben egyedül az kerülheti el, a ki a határjáró leveleket ismeri.[2]

A vásárjoggal tehát a mai *Szőllős-Vég-Ardót* ruházta fel a király, mely a nemzetség Ugocsa vármegyei birtokainak abban az időben központja volt s már a század végén javadalmas plébániát alapítottak ott a Zowárdffy és Ujhelyi családok ősei, a freskókkal díszesített ódon szentegyháznak azonban ma már csak puszta falai meredeznek az égre.

Nehány év múlva a fentebb elbeszélt események után Lajos király Palæologus görög császár sürgetéseire, de saját érdekében is hadat vezetett Bulgáriába, melynek fejedelme a török-

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.
[2] U. o.

[1] Kiadatott Kövesden 1361. feria 2-a proxima ante festum nativitatis b. Johannis Bapt. (U. L.).
[2] Rómer F.: Régi falképek Magyarországon 74.

kel szövetkezvén, annak hódító czéljait nagyban elősegítette. Fel akarta tehát újítani a magyar korona jogait e régi hűbéres tartományra, s kiszorítani onnan a törököt, mielőtt befészkelhette volna magát az erősségekbe. Hadai gyorsan nyomultak előre s minden ellentállást levervén, 1365 tavaszán már Viddin város előtt táborozott a király, s azt az egyesült török és bolgár hadaktól elfoglalván, az egész tartományt hatalma alá hajtotta. A Hunt Pázmán ivadékok híven követték zászlaját s Ardai János és Zovárdfi György, kik már eddigelé is minden vállalatban kitüntették magukat, ez alkalommal is méltóknak bizonyultak királyi kegyelmére. Hogy tehát érdemeiket illendően jutalmazza, nemzetségüknek Bihar és Ugocsa vármegyében fekvő összes birtokaira pallosjogot adományozott, illetőleg *1365 máj. 30-án Bodon város előtt* kiállított oklevele által uradalmaikat «*szabad ispánság*»-gá emelte, saját személyüket és jobbágyaikat a vármegyék hatósága alól fölmentvén.[1]

Érdekes, hogy ez oklevélben Zovárdfi Györgyöt még mindig «*aulae nostrae juvenis*»-nek nek nevezi a király, mint 13 évvel azelőtt, pedig György úr ebben az időtájban nem lehetett oly ifjú legény, mint a minőknek mi a vén Toldyval incselkedő «*apró kölykek*»-et képzelni szoktuk.

Míg az ifjak a királyi udvarban s jobbára a harczmezőn tartózkodtak, addig az öregek otthon ülve birtokügyeiket rendezgették. Ekkor már lassanként feltünedeztek a később állandóvá lett vezetéknevek a nemzetség egyes tagjainál. Így Miklós fia *István*, midőn 1349-ben a várad-előhegyi convent előtt Was Tamás Ugocsa vármegyei alispánnal, annak egy Dési István nevű famulusa vérdíja felett 24 márkában kiegyezik, már *Ujhelyi*nek nevezi magát, s ezt a nevet állandóan meg is tartja.[2] Lőkös maradékait Bihar vármegyei jószáguk után *Védi*eknek emlegetik az oklevelek, s a két János testvér közül pedig az idősbik «*dictus Nagy*» megkülönböztetéssel él. Ujhelyi István egyetlen testvére, mert Feliczián és Jakab korán elhaltak, *Márton*, hasonlóképen «*dictus Nagy*», de az Ujhelyi nevet — bár a család jelenleg élő tagjai egyenes vonalban tőle származnak, csak fiai kezdik állandóan viselni. Egyszerűen Nagy Mártonnak nevezi őt Lajos király, midőn 1369-ben azon főben járó vétkeért, mit a nádor jelenlétében Farkasfalvi Lászlón elkövetett, élete és javaira nézve kegyelmet ad neki.[1]

Zovárd fiai heten lévén a legnagyobb következetlenséggel, hol egyik, hol másik birtokuk után nevezik magukat, atyjukat azonban mindig megemlítik saját nevük mellett, s a Zovárdffy családnév későbbi használata innen magyarázandó.

A nemzetség tagjai azonban, ha igazaik védelmére testületileg lépnek föl, mint már említettük is, ardai nemeseknek mondják magukat. A «*nobiles de Ardow*» kifejezés alatt tehát Mikó és Csépánnak összes ivadékai értetnek, de az *Ardai* név, bár prædikatum gyanánt a Zowárdffyaknak egyik ága használta is, mint családnév sohasem vált örökössé közöttük.

A nemzetségnek *Feliczián* comestől származó ágazata is feltűnik lassanként az oklevelekben.

Az Ugocsa vármegyébe költöző Mártonnak egyetlen fia volt: *László*, ki 1334-ben mint «*homo regius*» említtetik s a Guth-Keled nemből származó Kisvárdai Erzsébetet vette nőül. Ettől Domokos, György, János nevű fiai születtek s egy leánya *Margit*, ki a Káta nemzetségből való Surányi Sebestyén felesége lett.[2]

Maradékai 1356-ban osztják fel egymás között *Fancsika* és *Bökény* helységeket,[3] 1372-ben pedig pörrel támadják meg az ardai nemeseket, osztályt követelvén tőlük minden javaikból. A pörnek volt is jogos alapja, mert Mikó és Csépán ivadékai nemcsak *Verbőczöt*, de az annak határában később települt *Dob* helységet is kizárólag birtokolták, holott 1300-ban mint említettük, őseik úgy egyeztek meg Feliczián mesterrel a Pósa fiával, hogy Verbőcz két részre oszlik s ha annak határai idő múltával növekednének, közösen fogják használni. Ennek magtalan halála után úgy látszik feledésbe merült a dolog, míg a fancsikai nemesek, megtudván valahogy a régi kötést, követelik osztályrészüket az őket is illető nemzetségi javakból.

Többet követeltek azonban, mint a mennyi-

[1] Eredeti oklevél az Ujhelyi család levéltárában.
[2] U. o.

[1] Az Ujhelyi család levéltárában.
[2] Zichy cod. V. 314. l.
[3] Ujhelyi levélt. eredeti oklevele.

hez joguk lett volna, mert ágazatukat tulajdonképen csak az említett Verbőcz és Dob illette, Az ardai nemesek tehát felvették a pört s minthogy a leszármazást kétségtelenül igazolták, 1372-ben több nemes férfiak közbenjárására Opuliai László nádor előtt barátságos egyességre léptek a fancsikai nemesekkel s rá következőleg a leleszi convent előtt Dob, Verbőcz és Ujlak helységek felének átadására kötelezték is magukat. Hogy az Ugocsa vármegyében fekvő Ujlakhoz minő jogczímet formáltak a fancsikai nemesek, alig lehetne megmondani, mert azt Mikó alapította Nyirtelek földjén, valószínű azonban, hogy kárpótlásúl engedték át osztályos atyafiaiknak, *Dob* helység feléért, a mely viszont őket nem igen illetheté.

Az ardai nemesek azonban valószínűleg megbánták a kötést, pedig 50 márka bírság volt szabva a visszavonóra és a pör tovább folyt, míg végre abban egyeztek meg, hogy *Dob* helységet egészen, *Verbőcz*nek pedig negyedrészét átengedik a fancsikai nemeseknek, kiket aztán a leleszi konvent ellentmondás nélkül be is vezetett azok birodalmába.[1]

Míg Zovárd fiai Ugocsa vármegyében fekvő közös jószágukat védelmezték a bilkei nemesek ellen, kik Makszém fiai János és Kelemen vezetése alatt *Ardóra* törtek s azt felprédálván, a jobbágyokat seregestől hajtották el és minden módon hatalmaskodtak,[2] addig Mikó ivadékai egy már-már végkép elfeledett dolgot újjítottak fel, követelvén Dózsa unokáitól ősanyjuk hozományát. Magától értetődik, hogy a dolog pörre került közöttük, mert Dózsa unokái Debreczeni Gergely és Jakab fia István azt vitatták, hogy már régen ki lett adva a leánynegyed s erről nekik nyugtatványuk is van. A pör 1373-ban már folyamatban vala, de minthogy alperesek az állítólagos nyugtatványt sem az Opuliai László sem az Imre nádor által kitűzött terminusra föl nem mutatták, elhúzódott egész 1380-ig, a mikor is ügyvédjük Garay Miklós nádor előtt kijelentette, hogy felperesek nem is hajlandók azt fölmutatni, ellenben Mikó utódainak ősanyjuk leánynegyedi illetőségét Dózsa nádor ősi javaiból ki fogják adni. Ennek következtében Garay nádor utasította a váradi káptalant, hogy alpereseknek őstől maradt javait irassa össze és határjárás után becsültesse meg s erről neki jelentést tegyen.[1]

A további fejleményekről nincs tudomásunk, úgy látszik azonban, hogy Mikó ivadékai készpénzzel lettek kielégítve, mert birtokaik között Dózsa nádor általunk ismert javaira nem találunk.

Mióta Lajos király az ardai nemesek és a szőllősi polgárok között fennálló határvillongásokat kiegyenlítette, a szomszédok békességben éltek egymással. A körültekintő polgárok tanácsosabbnak tartották a fejedelem által kedvelt Hunt Pázmán ivadékok elől kitérni, főleg miután ezeknek birtoka szabad ispánsággá lett s a vármegye bíráskodása megszűnt rájuk nézve. De különben is tapasztalhatták, hogy ők húzzák a rövidebbet s mindig akad a Hunt Pázmánok közül egy-kettő az udvarnál, ki rokonait szükség esetén megvédelmezze. Mikor azonban Lajos lehúnyta szemét, ismét elkezdtek berzenkedni, mert földesurok Erzsébet királyné hathatósan védelmezte őket. Hozzá fogtak tehát újból a határbontáshoz, s nemcsak az ardai, de a velük rokon fancsikai nemesek birtokait is háborgatták.

Az osztályos atyafiak más különben nem valami jó egyetértésben éltek, s csak 1381-ben is Fancsikai Domokosnak nemes huszonötöd magával kellett esküt tenni a leleszi konvent előtt arra, hogy az ardai nemeseknek bizonyos privilégiális leveleit Bánóczi János feleségétől és Balázs bári nemestől csalárdúl hatalmába nem kerítette.[2] A közös ellenség megboszulása végett azonban egyelőre félre tették a haragot s Domokos úr Zowárdffy Jánossal szövetkezve, jobbágyaikat és fegyveres szolgáikat összegyűjtvén, Szőllősre törtek s a város bíráját felesége és fiával együtt összevagdalták, a polgárok közül is sokat megsebesítvén. Ezek panaszára aztán Erzsébet anyakirályné 1384-ban a leleszi konventet küldötte ki az ügy megvizsgálására.[3] A Hunt Pázmán ivadékoknak azonban úgy látszik semmi bántódásuk nem lett, mert az ily napirenden lévő hatalmaskodások meggátlása és megfenyí-

[1] Horvát István id. m. 41. l.
[2] Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. ltárában.

[1] Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. ltárában.
[2] Ujhelyi cs. ltára.
[3] Horvát i. m. 44. l.

tése Mária gyenge kormányának nem állott hatalmában.

A biharvármegyei szomszédok ellen pedig nekik volt panaszuk, mert gyakori távollétüket felhasználva, el-elfoglalgattak határaikban, s mikor tisztjeik és jobbágyaik ellenszegültek, egyik hatalmaskodást a másik után követték el jószágaikon. Kiváltképen az Olaszy, Kecheti, Almosdi Chyre és Nadányi családok őseivel állottak örökös perpatvarban.

1383-ban Telegdi Miklós Bihar vármegye alispánja és bírótársai bizonyítványt adnak ki arról, hogy Olaszi Beke fia Domokos, a Wédi Lőkös fia János jobbágyain elkövetett hatalmaskodási ügyben megigért elégtételt megadni nem akarja.[1]

Ugyanebben az esztendőben Zovárd fiai Kecheti Vörös Lászlóval *Gyarán* és *Kecsét* határai felett perlekednek s a királyné Panaszi Demetert (Pál fiát) bízta meg, hogy egyességet hozzon létre közöttük. Választott bíróság ült tehát össze, melynek tagjai voltak Kecheti László részéről: Bori János, Septeli Péter, Les János és Miklósfia János; Zovárd fiai részéről pedig: Mindszenti Benedek, Panaszi Pázmán fia Miklós, Bors Mihály, Ugrai Lukács, kik aztán közös elhatározással a perlekedő feleket kölcsönösen esküre kötelezték.[2]

Még jóformán be sem fejezhették ezt az ügyet, midőn ugyancsak 1383-ban Mária királyné Haranghy Kozma «*homo regius*» és a váradi káptalan által Nadányi László panaszára maga elébe idézteti a Hunt Pázmán ivadékokat,[3] kik meg is jelennek Budán s ezt a kedvező alkalmat felhasználják arra, hogy fontosabb leveleiket a királyné által megerősíttessék.[4]

De nem időznek az udvarnál sokáig, nem érnek rá az örökös perpatvar miatt. Ha legalább derekas hadat indítana a királyné, hogy érdemes lenne kardot kötni az embernek, mint Nagy Lajos idejében, de most csak asszonyi ármányokat szőnek és a palota körül vagdalkoznak, a miért bizony nem érdemes Ugocsa vármegyéből Budára vagy Visegrádra lovagolni. A trónkövetelőhöz pedig nem állanak, egy csepp lázadó hajlam sincs bennök, mióta Róbert Károly Rakaszt és Ardót elkobozta atyáiktól, úgy hogy jóformán két harmadát sem nyerték vissza régi birtokaiknak, de a hűség is kötelezi őket Nagy Lajos véréhez, kinek annyi sokat köszönhetnek.

Majd Zsigmond osztozkodik sz.-István trónján Máriával s 1387 márczius 31-én Székes-Fejérváron megkoronázzák. Ujhelyi Istvánfia Miklósnak történetesen valami dolga akad Budán. Miklós úr szőllőbirtokos odahaza, s valószínűleg szereti is a jó bort, de bizonyos, hogy a vámot nem örömest fizeti utána a kapzsi polgároknak. Erzsébet magyar és lengyel királyasszony már 1355-ben meghagyta tárnokmesterének és a szőllősi exactoroknak, hogy a város hegyén lévő szőllők után csak 12 garas vámot szedjenek a külső birtokosoktól s ne egy forintot, mint annak előtte jogtalanúl, és ha valamelyik szőllő a rokonok között megosztatik, csak egyszer vegyék meg a vámot rajta. Hogy tehát a birtokosok rövidséget ne szenvedjenek, Ujhelyi Miklós tarsolyába teszi Erzsébet levelét, s Budára érvén, az ugocsavármegyei nemesség képében kéri az új királyt, hogy erősítené meg azt, mit Zsigmond 1387 november 19-én oklevele által teljesített is.[1]

Még a következő év tavaszán is az udvarnál mulat, vele van Zovárd fia János. Nagyon sok dolguk lehet, vagy talán szolgálni akarnak az új királynak, mert Visegrádon is közelében találjuk őket. 1388 márczius 30-án Nagy Lajosnak Rakasz és Ardó visszaadására vonatkozó oklevelét kérésükre átírja és megerősíti Zsigmond, s ugyanezen a napon a mag nélkül elhalt Zovárd fia György, Lajos király egykori kedvelt apródjának rakaszi és ardai birtokait nekik adományozza, s meghagyása következtében a váradi káptalan Szirmai Miklós «*homo regius*» közbejöttével be is vezeti őket, azok birodalmába.[2]

Zovárd fia János a nyár kezdetén már otthon van biharvármegyei jószágán. Rossz hírek várják odahaza. Míg az udvarnál szorgalmazta ügyeit, a szomszédok hatalmasan elfoglalták Bolcshidai Ders után maradt birtokait. Palotai László *Derspalotát*, Pázmán fia Miklós, Kató László és Szentmártoni Pázmán *Szent-Dénest* és

[1] Ujhelyi cs. ltára.
[2] Ujhelyi cs. ltárában.
[3] U. o.
[4] U. o.

[1] Mind az eredeti, mind az átirat u. o.
[2] Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. ltárában.

Szent-Mártonfalvát, végre Nadányi László *Kovácsit* kerítette hatalmába. Első dolga tehát, hogy a váradi káptalannál eltiltsa őket azoknak bitorlásától[1] s aztán megindul a pör közöttük, de a király hadba szállása miatt csakhamar félbeszakadt, nincs tehát más hátra, mint erőszak ellen erőszakot használni. Ez a középkor általános jelleme.

Több szerencsével perlekedtek az ardai nemesek a Bilkei és Lipcsei rokon családok tagjai ellen, kik az Ugocsa vármegyében fekvő *Rákóczot* és *Misticzét* maguknak követelték.

Említettük már, hogy mielőtt Lajos a Hunt Pázmán ivadékok elkobzott jószágait visszaadta volna, azok határaira oláhok telepedtek, *Karacsin* bilkei vajda népei, és királyi birtoknak tartván, — tényleg az is volt — községeket alapítottak az erdők írtásain. Karacsin vajda ivadékai tehát, jelesen Bálint (Balacsin) a *Bilkei*, Saraczén a *Lipcsei* család őse, kifogást emeltek a Hunt Pázmánok visszanyert földesúri jogai ellen s a Rakasz közelében fekvő *Misticzét* és *Rákóczot* a maguk örökének vitatták.

Pörre kerülvén a dolog, Szentgyörgyi Tamás országbíró 1385-ben felpereseket elutasította keresetükkel s az ítélet jogerőre emelkedvén, a leleszi konvent Mária királyné meghagyására már épen be akarta vezetni az ardai nemeseket a szóban forgó jószágok birodalmába, midőn a bilkei és lipcsei oláh (vlachi) nemesek megjelenvén a helyszinén, ellenmondásokkal a további eljárást megakadályozták.

Ekkor az országbíró állítólagos okleveleik felmutatására határnapot rendelt, a min azonban alperesek meg nem jelentek. Szentgyörgyi Tamást Kaplai János s ezt Bebek Imre váltotta fel az országbíróságban s minek utána alperesek okleveleiket előadni nem tudták, mert természetesen soha sem is voltak okleveleik s mint hazátlan jövevények telepedtek meg azon a földön, sőt a törvényes határnapokat mindannyiszor elmulasztották: az országbíró Csamafalvi István (Gál fia) és László mester leleszi pap által, *Bilkei Györgyöt* és *Lipcsei Sandrit* Munkácson, Beregszászban és Váriban nyilvánosan kikiáltatta s minthogy a végsőképen 1389 feb. 9-ére kitűzött határnapra sem jelentek meg előtte, az ardai nemesek ellenben a pör tárgyát képező birtokokhoz való jogaikat oklevelek által tökéletesen igazolták: Bebek Imre országbíró meghozta ellenük a marasztaló ítéletet, melynek alapján a váradi káptalan *Kökényesdi Bereczk* országbírói jegyző jelenlétében 1389 június 13-án az ardai nemeseket, illetőleg Ujhelyi Miklóst, Mártont, Wédi Jánost stb. *Rákócz* és *Misticze* birodalmába, alperesek ellenmondása mellett be is vezette.[1]

Rövid idő múlva ezután *Egres* birtokosaival gyűlt meg a bajuk, kiknek ősei *Swng comes* fia János és Teke 1284 ben kapták adományúl Kún Lászlótól nevezett földet s a váradi káptalan Otmár «*homo regius*» közbejöttével határjárás mellett be is vezette őket annak birodalmába. Egres határai szomszédosok valának Ardóval s bármily békés természetűek voltak is az előbbinek birtokosai, nem kerülhették ki, hogy egyszer-másszor össze ne tűzzenek a Hunt Pázmán ivadékokkal. Egy régibb határvillongásnak 1374-ben barátságos egyességgel vetettek véget, de azóta az ardai nemesek sokat elfoglaltak Egres földjéből s még ők idéztették törvénybe a birtokosokat a határok megállapítása végett.

Nem lehetetlen, hogy e dologban egy kis ravaszság, sőt határozottan rossz akarat is nyilvánult. Az egresi nemesek udvarházait ugyanis valami rossz emberek felgyújtották s ez alkalommal összes okleveleik odaégtek, köztük Kún Lászlónak Egresről szóló adománylevele, mely mint tudjuk a határjárást is magában foglalta. A Hunt Pázmán ivadékoknak valószínűleg tumásuk volt erről, mert ha az Egresiek titokban tartották is fontos irataik megsemmisülését, még is csak kiszivárgott az lassanként s természetes, hogy legelsőben a szomszédok füléhez jutott el annak híre.

Nem is lettek volna méltó szülöttei ama kornak, ha ily «*kedvező*» véletlent hasznukra nem kívánják fordítani, soha jobb alkalom Ardó megcsonkított határainak növelésére! Az Egresiek illetőleg a család képviseletében Egresi Gergely megjelenvén az országbíró előtt, azzal védekezett, hogy ők régi határaik között bírják jószágaikat, a mint őseiknek IV. László adományozta, mire nézve fel is mutatta a kői káptalannak bizonyos

[1] Eredeti oklevelek az Ujhelyi cs. ltárában.

[1] Eredetije az Ujhelyi cs. ltárában.

1360-ban kiadott oklevelét, melyben az 1284. eredeti Kún László-féle adomány 1354-ben készült hiteles átirata ismét át lett írva.

Természetes dolog, hogy az ardai nemesek nevében Ujhelyi Miklós rögtön kijelentette — mintha csak erre számított volna — hogy a kői káptalannak *átiratról készült átiratát* nem fogadja el, hanem követeli az erdetinek felmutatását, melyet, mint említettük, a tűz emésztett meg. Várakozásában azonban nagyon csalódhatott, mert alperesek képviselője e támadásra Zsigmondnak egy privilegialis levelével válaszolt, melyben a király, miután az Egresi családbeliek hitelesen igazolták, hogy okleveleik elégtek, jóllehet Mária királynétól javaikra új adományt nyertek, mit ő is megerősített, mindazonáltal jogaiknak nagyobb biztosítására elrendeli, hogy László király eredeti adománylevelének megsemmisülése miatt, soha senki az ország bármely hatósága vagy bírói széke előtt ellenük és maradékaik ellen keresetet ne támaszthasson és jószágaiknak békességes birodalmában ne háborgathassa.[1]

Ily körülmények között az országbíró a király tekintélyének nyilvános megsértése nélkül a dolog lényegére nézve ítéletet nem hozhatott, hanem *Egres* határait IV. László adomány-levele, illetőleg annak átirata, *Ardó* határait pedig az 1374-iki egyezség értelmében megjáratván, az így származó vitás területre nézve feleket rendes per útjára utasította.

A Hunt Pázmán ivadékok azonban, daczára, hogy a határjárások után fenmaradó föld választott bíróság által mindössze is *két holdra* becsültetett, nem nyugodtak bele az ítéletbe, de a kői káptalannak László adománylevelétől 1354-ben készült hiteles átiratát kívánták látni. Ennek következtében Szirmai János, Bekényi Mihály és a bácsi káptalannak egy papja küldetett ki annak beszerzésére s a kitűzött határidőben meg is jelentek az országbíró előtt, egy záros ládát hozván magukkal eljárásuk eredménye gyanánt. Az országbíró a felek képviselői s az országbárók jelenlétében felbontván a ládát, abban egy hártyára írott oklevelet talált, selyem zsinórral, de pecsét nélkül. Minthogy pedig az oklevél szövege több helyen olvashatatlan volt s azt nem lehetett kétségtelenül megállapítani, hogy hiteles helytől származik-e, az ardai nemesek, jóllehet az alperesek birtokában lévő átirattal megegyezett, nem akarták azt elfogadni, de ragaszkodtak az 1374-iki egyezséghez. Egresi Gergely azonban ez ellen emelt kifogást, minthogy ő akkor a határjárásnál jelen nem volt. Erre az országbíró mindkét okiratot mellőzvén, akkép ítélt, hogy a határok járassanak be ismét a felek kölcsönös kijelölése szerint, a fenmaradó területre nézve pedig indítsanak vizsgálatot, hogy tulajdonképen melyik fél birtokához tartozott az eredetileg.

Ítélete jogerőre emelkedvén, a leleszi konvent küldöttje mellett Csarnavodai Gábor, Lőrincz és András, Fejércsei Miklós, Péterfalvi László, Szirmai Miklós, Csamafalvi János, Oroszi László és Bekényi Gergely jelentek meg a helyszínén s már épen be akarták járni a határokat, midőn perlekedő felek testületileg jelen lévén választott bíróság közbevetésére megegyeztek abban, hogy Egrest és Ardót továbbra is régi határai között bírják, s nyomban elkülönítvén, a hosszú perben keletkezett iratokat kölcsönösen megsemmisítették. Ennek megtörténtéről pedig az országbírónak a leleszi konvent 1391 aug. 6-án jelentést tett.[1]

A XIV. század vége felé már nem a Hunt Pázmánok többé a környék legnagyobb birtokosai. Hatalmas versenytársuk támadt a moldovai Balk és Drág *Szász* vajda fiai személyében, kik mióta 1378-ban *Nyaláb* várát tartományával együtt megszerezték Nagy Lajos királytól, rövid idő alatt Máramaros vármegye tekintélyes részét hatalmukba kerítik s az Iza völgyétől az erdélyi havasokig, a Tisza mentén Ugocsa és Szathmár vármegyék termékeny rónáin, minden fontosabb ponton ők uralkodnak.[2] A máramarosi öt koronaváros Zsigmond könnyelműsége folytán kezükre kerül s három felől is szomszédosok lesznek a Hunt Pázmán ivadékokkal. Ez pedig veszedelmes szomszédság, kivált *Huszt* felől, mert övék a vár, övék a megye főispánsága, hatalmaskodnak mindenfelé a környéken s 1393-ban Rakasz határait is Huszt várához foglalták. Az

[1] 1389. in festo corporis Christi.

[1] Ujhelyi cs. ltára.

[2] Dr. Csánki Dezső: Máramaros vármegye és az oláhság *Századok* 1889. VIII. f.

ardai nemesek tiltakoznak ez ellen a váradi káptalan előtt, de nem sokat érnek vele. A pör elhúzódik éveken keresztül, erőszakot használni ellenük nem volna tanácsos, mert fegyveres szolgáik *Nyaláb* várában őrködnek, kezükben van a Tiszán való átkelés s az esetleges összeütközés nyilván az ő kárukkal járna. Ha legalább nekik is volna váruk, de még az őseik által épített Visk is elpusztult azóta, tartományát az ellenség bírja, a ki napról-napra közelebb férkőzik hozzájuk, s rövid időre Szőllős városában is gyökeret ver.

Az ardai nemesek nyakra-főre sietnek megerősíttetni a királylyal határjáró leveleiket, védje legalább a törvény őket, ha már maguk nem tudnak elégtételt szerezni sérelmeikért. Ha vétettek egyszer-másszor a jámbor szőllősi polgároknak, most búsásan visszakapják a kölcsönt hatalmas szomszédjaiktól, a kik úgy szólván közre vették őket s ha kedvük tartja három felől is pusztíthatják örökségüket. Leggyakrabban *Huszt* várából támadtak, mert a Nyaláb alatt elfolyó Tisza természetes határvonalat képezett a két uradalom között s itt nehezebben is boldogulhatnának, mert a rakaszi vámsorompót a Hunt Pázmánok is fegyveresekkel őríztetik. 1397-ben Két-Kápolnamező, Csongva, Rákócz, Misticze birtokukat foglalják el hatalmasan, hogy talán elégtételt szerezzenek ez által véreik a bilkei vajda maradékinak, kik ebben az időben ismét fölvették a pört az ardai nemesek ellen, s a mennyiben annak befejeztekor «*intra dominium*» voltak, nagyon valószínű, hogy épen Balk és Drág ültették vissza őket e jószágokba.

Nem tudjuk azonban egykönnyen megmagyarázni magunknak azt a körülményt, hogy midőn a Hunt Pázmánok a váradi káptalan előtt «*cum gentibus*» tiltakoztak a hatalmaskodó főispánok ellen, egyszersmind *Visk* jogtalan bitorlásától is eltiltották azokat, pedig nyilván lehetett előttük, hogy Visket Mária királyné 1390-ben nevezetteknek adományozta,[1] de különben sem volt már ahhoz semmi jogos igazuk. Mi czéljuk lehetett tehát e tiltakozással, ha annak idején elmulasztották? a fenmaradott oklevelekből ki nem tűnik s legfeljebb is feltevésekre szorítkozhatunk. Nem lehetetlen, hogy szenvedett sérelmeiket visszatorolni óhajtván, *Visk* elfoglalását forgatták elméjükben s talán azt remélték, hogy tiltakozásuk által némi jogos színezetet fog nyerni a dolog, de az is meglehet, hogy törvénybe idézés által csak boszantani akarták ellenségüket.[1]

Sokkal nyugodalmasabb életük volt ezalatt a fancsikai nemeseknek, kik, úgy látszik, nem örömest mozdultak ki falujokból, s a deáki tudományok művelését már ebben az időben is elébbvalónak tartották a perlekedésnél. Az 1395. vagy 1396. év folyamán azonban nagy dolog történt közöttük, mert István János fia, unokatestvérét Fancsikai Áront «*diabolo instigante*» megölte. Az előzményeket nem ismerjük, de a meggyilkolt Áron testvérei és atyja Domokos nem nyugodtak addig, míg Istvánt törvényeink értelmében fő- és jószágvesztésben el nem marasztalták, s a koronára szálló javait pedig ennek megtörténte után felkérték Zsigmondtól, a ki csakugyan oda is adományozta ezt nekik.[2]

Meghagyására az egri káptalan Fancsikai Domokost, a meggyilkolt Áron atyját, nem különben testvéreit Mózest, Györgyöt, Jánost, Istvánt és Lázárt az 1396. év folyamán Fancsika, Verbőcz, Dob és Kérő helységek részeinek birodalmába ellenmondás nélkül bevezette.[3]

Az öreg Domokos 1399-ben Ugocsa vármegye alispánja volt, követte őt az alispáni széken már 1401-ben fia *János*, majd ennek testvére *Lázár* s ettől az időtől kezdve századon keresztül csaknem örökössé vállott utódjaiknál az alispáni tisztség, a min aztán a XVI. századtól fogva az Ujhelyiekkel osztozkodnak.

Most említett *János* és testvére *Mózes*, nemkülönben a táblázatunkon álló *I. György* fiai a Fancsikay, illetőleg a fancsikai Nagy család alapítói lettek, míg *Lázár*tól a fancsikai Lázárok vették eredetüket, kik Ugocsa vármegye közéletében jelentékeny szerepett vittek s magvuk szakadtával őstől maradt javaikat részben a rokon Ujhelyiek örökölték.

A XV. század hajnalán a Hunt Pázmán ivadékokat a Zsigmond király által magasra emelt Perényi nemzetség egyik legkiválóbb ősével Péter

[1] Dr. Csánki i. h.

[1] Ujhelyi cs. ltára.

[2] Eredetije az Orsz. Ltárban DL. 8148.

[3] Horvát i. m.

székely ispánnal látjuk perlekedni. A Perényiek még új emberek Ugocsa vármegyében, de Zsigmond kegyelméből csakhamar törzsökösökké válnak ott, s a Drágffyak őseit Nyaláb várából, Szőllősről kiszorítják. A kisebb nemesség bizodalmatlanúl fogadja, később ellenségnek tekinti őket, mert még az oláh jövevényeknél is ragadozóbbak, s ugyan jól védelmezze tőlük mindenki a maga örökét. De nem mernek velük szembe szállani s csak kedvező alkalom adtán boszulják meg jobbágyaikon sérelmeiket.

Az ardai nemesek azonban nem tartják magukat alábbvalóbbaknak a Perényieknél s védelmezik jószágaikat, miknek jogczíme ősibb, dicsőségesebb is, az örökös pénzzavarában fűhözfához kapkodó Zsigmond zálogos adományainál. De Ugocsa vármegyében még különben is ők az első birtokosok, nincs ugyan annyi falujok, mint a Perényieknek, de határaik jóval felül múlják azokéit. Ardóban vásárokat tartanak, Rakaszon megvámolják a király sóját, birtokuk *szabad ispánság*, nemzetségük ősnemes, egy idős a királysággal, miért vonulnának tehát félre a hirtelen felemelkedett, az igaz, hogy magasra emelkedett család előtt. Ámde azoké a jövendő, a Hunt Pázmán ivadékoké csupán a múlt. Nincs egy kimagasló ember közöttük s mióta mindent elértek a mire vágytak, megülnek naphosszat udvarházaikban s csak akkor mozdulnak ki, mikor határaik forognak veszedelemben.

Az 1400. év kezdetén azonban épen ez az eset adta elő magát. *Perényi Péter* jobbágyai ugyanis, meg a vérszemet kapott szőllősi polgárok Rakasz és Ardó határait városuk felől lerontották s az ardai nemesek kérésére Zsigmond király a váradi káptalant bízta meg, hogy tartson vizsgálatot ez ügyben. A káptalan küldöttje tehát a király emberével megjelent a helyszínén s meggyőződvén arról, hogy a kérdéses határok csakugyan le vannak rontva, Lajos király privilegialis levele értelmében, hozzá fogott azok visszaállításához.

Tudvalévő dolog, hogy a határjáráshoz egész sereg ember kellett, részint munkások a földhányások és határdombok elkészítésére, részint szomszédok, tanúk, bizalmi férfiak s más hivatalos személyek, kiknek száma a körülményekhez képest változó s néha igen nagy volt. Úgy történt ez a jelen esetben is. Maguk a Hunt Pázmánok egész haddal jelentek meg a helyszínén s nem maradt odahaza, csak a beteg meg a gyermek. Eljöttek a *Zovárdffyak* László, Tamás, Dávid, Benedek és János a maga három fiával; a *Wédi*eket Lőkös maradéki: Mátyás, Miklós és István képviselték s végre három *Ujhelyi:* Demeter, János és György növelte számukat. Úgy látszik, el voltak készülve minden rosszra s valószínűleg fegyveres szolgáikat sem hagyták el kiséretükből.

A dolog lefolyása azonban igen csendes volt. Mikor a hivatalos személyek a határok kiigazításához fogtak volna, megjelent Perényi Péter szőllősi tiszttartója Tamás, a polgárok képviselője *Hunchalmus* bíró, másfelől pedig a Szőllőshöz szintén jogot tartó *Drág máramarosi főispán* küldöttje Csapó István s ünnepélyesen tiltakoztak az eljárás ellen, mire a gyülekezet szétoszlott, az ellentmondók pedig a király személye elébe idéztettek.[1]

A pör folyamata a XV. századba vezetne bennünket, de mi nem követjük tovább a Hunt Pázmán ivadékok történeteinek sokfelé ágazó útját. Megállapodunk ezen a ponton s egy pillantást vetünk előre, mikor a XIII. század első felében élő Marczell comes ivadékai már névleg is különvált családokban szerepelnek.

Zovárd fiai megtartják atyjuk nevét s csak a prædikatumokkal különböztetik meg magukat. János az *ardai*, László a *verbőczi*, Dávid a *maghfalvi*,[2] Tamás az *endrédi Zovárdffyak* alapítója.

Leghamarább elenyészik Tamás ágazata s az utolsó leányt *Margitot* a biharvármegyei ősnemes Szepesi család sarja *István* veszi nőül, s nagy birtokaival együtt örökli vele az *endrédi* prædikatumot is.

Ezután következik a sor László ágazatára s a Werbőczi név Kerepeczi Barla utódjára a nagy törvénytudó *Istvánra* száll, a ki örök időkre bevési azt nemzetünk történetébe. Azonban vérét nem, csupán egyetlen zálogos jószágát örökölte a Hunt Pázmánoknak s onnan vette nevét. Miután pedig János ágazatának *ardai Zovárdffy István*-ban 1505-ben magva szakad, egyedül Dávid terjeszti ki a maga nemzedékét a XVI. század

[1] Ujhelyi cs. ltára.

[2] Jelenleg *Mátyfalva* Ugocsa vármegyében.

közepéig, de maghfalvi *Zowárdffy István*ban az ő ágazata is elenyészik.

Az utolsó Zovárdffy leányok közül Annát *Ráthonyi Gáspár*, Klárát *Szirmay Lajos*, Fruzsinát *Dolhay György*, Katalint pedig *Ujhelyi Gábor* vette nőül. Ős jószágaik visszaszállottak az Ujhelyiekre, de a leányággal hosszú ideig perlekedtek azok felett.

A *Visk* várát elcserélő Mikó ágazatából, tulajdonképen csak két család származott: a Wédyek és Ujhelyiek, bár az első helyen nevezettek, kiknek már 1446-ban magvuk szakadt, felváltva az Ujhelyi nevet is használták. Minthogy pedig a táblázatunk egyik vonalát bezáró *Demeter* utódjai a XVII. század elején kihaltak, legalább is az oklevelekben nyomukra többé nem akadunk, a Hunt Pázmán nemzetség bihari, illetőleg Ugocsa vármegyei ágazatából jelenleg egyedül a *tisza-ujhelyi Ujhelyi család* tagjai élnek. Egyenes ősük *György* 1410-ben Szathmár vármegye alispánja, ősanyjuk a Káta nemzetségből származó *Csarnavoday Zsuzsanna.*[1]

Címerükben, melynek adományozó levele azonban nem maradt reánk s talán soha sem is létezett — két egymás ellenében ágaskodó vadászeb, markolatánál fogva meztelen pallost tart s ez határozottan a Hunt Pázmán nemzetség ősi címerére vezethet vissza bennünket, mely — mint az újabb heraldikai vizsgálódások bizonyítják, akár beszélő címer — vonatkozással a «*Hund*» német szóra, — akár a sváb lovagok általános hadi jelvénye, de minden valószinűség szerint *egy vadászeb feje volt.*[2]

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

[1] Eredeti oklevelek és genealogiai táblák a család levéltárában.

[2] L. Majláth Béla i. m. B. Nyáry i. m.

NYOMTATOTT HÁZASSÁGI JELENTÉS 1676. ÉVBŐL.

(Egy melléklettel.)

Tudjuk azt számos fenmaradt emlékből és korunkra maradt tudósításból, hogy őseink mily fényt és pompát fejtettek ki lakodalmak alkalmával. Elkezdve a kézfogástól egészen a menyecske hazavitelének harmadnapjáig, több ízben volt alkalom nagy lakomákra és ezzel egybekötött mulatságokra.

A kézfogás épen olyan pompa és rendtartás között folyt le, mint maga a lakodalom, egy sereg vendég jelenlétében.

Midőn napot tűztek a kézfogóra vagy lakodalomra, rövid határidőt nem lehetett adni, mert idő kellett nemcsak az előkészületekre, hanem az írott meghívók szétküldözésére, valamint a meghívottaknak is időt kellett engedni a készülődésre és utazásra.

Annál is inkább szükség volt a nagyobb időközre, mert a nagy házaknál tartott kézfogás vagy lakodalmakra nemcsak a szomszédokat és a közelben lakó rokonokat volt szokás meghívni, hanem a városok, vármegyék, országnagyok és jó barátok egyaránt részesíttettek a meghívás tiszteletében, tekintet nélkül arra, hogy az országnak milyen távol eső részében laktak vagy tartózkodtak.

A meghívások helyettesítették akkor a most divatozó nyomtatott házasság-jelentéseket is. Daczára annak, hogy akkor egy-egy lakodalomra talán több meghívót küldtek szét, mint manap jelentést, mégis nem akadtam eddig nyomára annak, hogy nyomtatott meghívókat készítettek volna a XVII. században.

Arra sem találtam eddig példát, hogy maga a lakodalmi ünnepély fénye emeltetett volna díszes nyomdatermékek által.

E nemben a legelső, a mi szemeink elé került, az itt hasonmásban mellékelt, sajó-kazai levéltáram hajdan kiselejtezett részéből előszedett egylapos nyomtatvány.

Veres-Egyházi Szentyel Mihály, kolozsvári könyvnyomtató, áthatva Teleki Mihály politikai nagyságától, leányának Teleki Annának «lakodalmi nagy pompáját, ez Hazánkban hasznosan gyümölcsöző nagy Élőfának lerajzolásával ékesítette».

Teleki Anna, Teleki Mihály és Vér Judit

Az Istennek kertében fel-nőtt szép

ÉLŐ-FA

A' TEKINTETES UR

TELEKI MIHALY

A' Méltóságos Erdélyi Fejedelemnek belső Tanácsa, Torda és Máramaros Vármegyéknek Fő Ispánnya, Kúvár s' mellette valo vidékének, és Huszt Várának fő Kapitánnya, &c.

és vele edgy Test

TEKINTETES VÉR JUDITH Asszony

S' azon Élő-fanak

KILENCZ *élő* GYÜMÖLCSEI.

A' Mellyeket

Az Erdélyi jó Hazának földén, sok változási és faradsági után, Istennek mennyekből szapora siros harmat módgyára reá szállott sok szép áldási között termett, és hozott: Kik közzül, az elsőbb és Istennek kedvében fel-neveltetett, s' leg szebb illatozásban lévő Gyümölcsét,

TEKINTETES TELEKI ANNA
KIS ASZSZONYT.

A' régi Tekintetes, hirrel, nével, és mostan Fejedelmi Méltósággal fénlő APAFI nagy HAZNAK kertében,

A'

TEKINTETES APAFI MIKLOS
URFI kebelében, Istennek szent rendelése szerint adta és ajánlotta.

1676. *Estendőben, Sz. Mihály havának 9-dik napján.*

A' melynek lakadalmi nagy pompáját, ez Hazánkban hasznosan gyümölcsöző nagy ELŐ-FANAK le-rajszolásával' ékesitette.

VERES-EGYHAZI SZENTYEL MIHALY Colosvári Könyv-nyomtató.

E' Fának Isten után szép NAPJA. APAFI Fejedelem VILAGA.

Ez Fának vedvesitő hólgdya Fejedelem Asszony Bornemisza ANNA.

1. Minden Elő-fának felette van az
Onnat bocsátratik éltető nedvesS
Az első és harmat élelztő melegs
Kit le-lzállit bőven az Isteni felsS

ÉG,

Ez élő Fának-is tárháza volt az
Sok szép gyümölcsei az mennyei bűl
Onnét plántáltatott Teleki Nemzett
Ez nagy Fának Attya az Isteni FelsS

I. Első fekmetében TELEKI ANNA kimarr lefzedeuk mint égbeli Manna.

II. TELEKI JÁNOS kit ATYA virtus is már-is foganatos

III. TELEKI SUSANNA ki minden nap uriul mint égbeli MANNA

IV. TELEKI CHRISTINA ki a' lzelidségben olly mint édes Annya.

V. TELEKI KATA ihen akép erkölcse már magát kiadta

VI. TELEKI MIHÁLY kin az attya neve s' képe-is mát fenn áll.

VII. TELEKI LÁSZLÓ Atyjának s. Annyának nagy örömével fel-nő.

VIII. TELEKI JUDITH kit Istennek kedve már a' fóban indit.

IX. TELEKI JÓSEPH de ki nem utóllo mint a' régi Joseph

Gyökerek erőssége.

Hazának tűzfejei.

Ezeréh ebédek.

igyekezzek meg-indúlt tudgái

mátkedzek drága gyümölcsei

Annyok ékessége.

Egre

TELEKI MIHÁLY Törsöke s' szép Elő-fának,
VER JUDITH áldott méhe s' ANNYA Againak.

I. SOLTAR.

Mint a' vizek mellet plántált szép termó fa,
Agait sugárit égre fel-bocsáttya,
Idejeben penig gyümölcsét meg-adgya,
Levelét-is élő zöldségben meg-tartya.
Igy van az az Emberkit Isten kedvében,
Tart, és elevenit egész életében
Igy

Igy van TELEKI MIHALY az Urnak kedvében
VER Judith Asszonnyal Isten kegyelmében.
Virágoznak ketten minthasznos Termó-fa,
Elnek gyümölcsökkel mint fénlő Elő-fa,
Edgyik nemes ágok lészen ma mint Uj fa,
Kibúl, Isten adgya, légyen szép Termó-fa.

Ha egy haza termet sok szép Elő-fákat, Erdélynek-is földe hozott il- lyen fákat, Erdélynek jósága ád illyen ágakat, Mennyei áldásban mutat szép példákat.

legidősebb gyermekének lakodalma Apaffi Miklóssal 1676 szeptember 9-én tartatott meg. Ezen alkalomra nyomtatta Szentyel Mihály az imént említett «élőfát» vagyis származási fával díszített házasságjelentő nyomtatványát.

Az egylapos nyomtatvány 39 cmeter széles és 69 cmeter hosszú, körül van véve nyomdai díszkerettel. Tulajdonképen három részből áll.

A legfelső részben előadja a nyomtatvány czélját, következő szavakkal: «Az Istennek kertében felnőtt szép Élő-fa, a tekintetes úr Teleki Mihály a méltóságos erdélyi fejedelemnek belső tanácsa, Torda és Máramaros vármegyéknek főispánja, Kővár és mellette való vidékének és Huszt várának főkapitánya etc. és véle egy test tekintetes Vér Judit asszony s azon élőfának kilencz gyümölcsei. A melyeket az erdélyi jó hazának földén, sok változási és fáradsági után, Istennek menyekből szapora zsíros harmat módjára reá szállott sok szép áldási között termett és hozott:

kik közül, az elsőbb és Istennek kedvében felneveltetett, s legszebb illatozásban lévő gyümölcsét,

tekintetes *Teleki Anna* kisasszonyt, a régi tekintetes, hírrel, névvel, és mostan fejedelmi méltósággal fénylő Apaffi nagy háznak kertjében, a

tekintetes *Apaffi Miklós* úrfi kebelében, Istennek szent rendelése szerint adta és ajánlotta,

1676. esztendőben, Sz.-Mihály havának 9-ik napján.

A melynek lakadalmi nagy pompáját, ez hazánkban hasznosan gyümölcsöző nagy élőfának le-rajzolásával ékesítette, Veres-Egyházi Szentyel Mihály kolozsvári könyvnyomtató.»

Ezt egy nyomdai díszvonal vágja el a középső résztől.

A középső részben egy fametszetű, boltozatos széles díszkeret látható fekete nyomásban, itt-ott kék színnel felhőzve. A keret közepébe van nyomtatva nagy betűkkel ezen szó «Ég», ez képezvén egyúttal a jobbról és balról hozzáillesztett négy-négy verssor rímjeinek végső szótagját.

A keret felett baloldalon sárgára festett széllel egy nap szemlélhető, benne rímes sorok Apaffi fejedelemre. A jobb oldalra sárgára festett félholdat nyomtattak, sárgára festett körrel keretelve, belől rímmel a fejedelemasszonyra.

A boltozatos keret alatt Apaffi Miklós és Teleki Anna egyesített czímere látható, mind a kettő körirattal.

A harmadik részt egy zöldre festett talajból kinőtt vastag törzsű terebélyes almafa tölti be. A fa zöldre festett levelekkel van megrakva. A törzs Teleki Mihály és felesége. Az ágakra kilencz nagy, sárgára festett almát rajzolt a fametsző. Mindenik alma egy-egy gyermeknevet és a reá vonatkozó rímet foglalja magában, ilyen formán:

I. Első e tekintetben Teleki Anna, ki már leszedetik mint égbeli manna.
II. Teleki János, kin atyja virtusa már is foganatos.
III. Teleki Zsuzsanna, ki minden nap újúl mint égbeli manna.
IV. Teleki Krisztina, ki a szelídségben oly mint édes anyja.
V. Teleki Kata, kiben a szép erkölcs már magát kiadta.
VI. Teleki Mihály, kin az atyja neve s képe is már fenn áll.
VII. Teleki László, atyjának és anyjának örömet rajzoló.
VIII. Teleki Judit, kit Istennek kedve már a jóban indít.
IX. Teleki József, de ki nem utolsó mint a régi József.

Ez az utolsó gyermek a fán, voltak ugyan Teleki Mihálynak még több gyermekei is, de ezek 1676 után születtek.

Az almafa törzsétől balra, az első zsoltár hat sora van keret közé foglalva, jobbra pedig ennek megfelelő helyen Teleki Mihályra és családjára vonatkozó ugyanannyi rímes sor olvasható.

Bezárja az egész nyomtatványt az almafa tövén keresztül húzódó következő négy rímes sor:

Ha egy haza termett sok szép élő fákat
Erdélynek is földe hozott ilyen fákat
Erdélynek jósága ad ilyen ágakat
Mennyei áldásban mutat szép példákat.

Ha a versekben nem is találunk költői ihletet, sőt még ügyes szerkezetet sem, az egész nyomtatvány azért mégis megérdemli figyelmünket mint egy érdekes családi emlék, mint egy a lakodalmi nagy pompa fényét ékesíteni kívánó díszjelentés és végre mint a XVII. századból származó egylapos magyar nyomtatvány.

B. Radvánszky Béla.

A LUDÁNYI BAY CSALÁD GENEALOGIÁJÁHOZ.

A «Turul» 1887. évi IV. füzetében megjelent «Káta nemzetség» című genealogiai tanúlmány szerzője a Charnavodai-Surányi nemzetséget a Káta magyar nemből származtatja, egyuttal elmondja, a Káták Bereg vármegyében föltevőleg már a honfoglalás idejéből nagy területeket bírtokoltak, várakat, falvakat építének, s hogy a Káta magyar nemből származott Charnavodai-Surányi nemzetség első megnevezhető őse ugyan ama Rafael gróf volt, a kit Szirmai Szatmár vármegye leírása II. kötetében Mikola helységnél említ meg.

I. Rafael grófnak két fia: I. Tamás, és I. Gábor (Gabrian) comes. I. Tamás comes fia: II. Rafayn comes. I. Gábor comes fiá pedig II. Tamás comes, a ki Kun László király egyik hadvezére volt, és 1274-ben tőle Ugocsa vármegyében birtokot nyert, és ama birtokon 1299-ben Tamásvárát építteté.

II. Tamás comes fia II. Gábor utódai osztozkodván, az Ugocsa vármegyében fekvő Tamás-várát Kech-Babun várral közösen hagyták, a beregvármegyei ősi birtokrészekben Charnavoda (most Csaroda) és ezzel szomszédos Surány helységekben letelepedve szétágaznak, egymás megkülönböztetésére Charnavodaiaknak, Nagy-Surányiaknak, és Kis-Surányiaknak neveztetnek. A beregvármegyei és ugocsai birtokrészeken kívül, a Charnavodai-Surányi nemzetség tagjai az ország különböző részeiben is terjedelmes birtokok urai voltak, többek között Mária királynő 1392-ben Surányi Pálnak és Géczi Tamásnak, Csongrád vármegyei szentlőrinczi uradalmakban a pallosjog gyakorlatát adományozza.[1]

Régi családi hagyományok szólanak arról, hogy a Charnavodai-Surányiak a Gutkeledekkel, — főleg a Gutkeled nembeli Kisvárdaiakkal szoros vérségben állanak, noha ama hagyományos föltevést okmányok, — legalább tudvalévő okmányok nem igazolják. Azonban ezek hiányával és ha a két család között elkeseredett pörök menetét megfigyeljük, ugyszintén a Charnavodaiak és Gutkeledbeliek más megyében fekvő birtokaik összeszögellését hozzá tudjuk, a hagyományos föltevésnek nagyobb tért nyitunk, mert az egymást gyűlölő két család között sem birtoklási különbség, sem származási válaszfal nem ad reá okot, hogy a közös rokonságot kizárhatnók; valamint a Kisvárdaiak, ugyszintén a Charnavodaiak az ország legelőbbkelő nemzetségeivel, u. m. a Kusalyi Jakch, Brebéri Melith s más nagy nemzetségekkel álltak szoros atyafiságban. Ama körülmény pedig, hogy a két család közt folytatott nagy pörnél okmányok hiányoztak, a korszellemnek is betudhatjuk; főleg ha az önkény hatalmát is számba veszszük, melynek behatása közben okmányok tünhettek el, különösen ha hozzá tudjuk, hogy mig a hivatalokkal magas polczra emelkedett Kisvárdaiak tekintélye, befolyása egyre emelkedett, azalatt a Charnavodai-Surányiak ősi tűzhelyükhöz lapultan, gondatlanúl gazdálkodtak, a nagy pörökkel megcsappant vagyonbeli körülményektől szorongatott állapotjukban, egymásközt is viszálkodtak, és mindama körülményt össze vetve, lehetővé válik ama hagyományon alapuló eshetőség: hogy a Kisvárdaiak V. István királytól, a beregvármegyei birtokaikat nem adomány gyanánt kapták, csakis a Charnavodai-Surányi családbeliekkel közösen örökölt Márok vidékének birtoklásában újabb megerősítést nyertek.

A sokat hányatott, egykor fényes Charnavodai-Surányi nemzetség III. Gáborban halt ki. III. Gábornak neje Prépostvári Borbála volt, a Prépostvári Bálint leánya. Prépostvári Bálint (anyja a Káta nembeli Cháholyi nemzetségből való volt) Szatmár megyében fekvő, — a csáholyi uradalomhoz tartozó Csáholy helységében lévő birtokát édes anyja, a Csáholyi leány után örökölte. III. Charnavodai-Surányi Gábor három leány utódja közűl Borbálát, a várszegi kapitány, Osztopányi Perneszi István fia, Gábor, 1608 körűl kővári kapitány, Közép-Szolnok vármegye főispánja vette nőül. Perneszi Gábornak fia ismét Gábor.

1648-ban, Bereg vármegyében, a viszontagságokból megmaradt, néhai Charnovadai-Surányi nemzetség birtokrészét Csarnavoda (most Csaroda) Márok-Papi, Surány, Fejércze és más helységekben: Perneszi Gábor birtokolta.

1690-ben Perneszi Borbála, Ludányi Bay Ferencz neje. A fölsorolt helységekben birtokos. 1715. évből, a surányi templom belső falán arany betűkkel olvasható: «In honorem et gloriam sacrosanctæ et individuæ trinitatis hanc dei domum perillustris ac generosus dominus Franciscus Bay de Ludány incliti comitatus de Bereg vicecomes reaedificavit anno 1715.»

A Bereg vármegyében települt Ludányi Bay család ősfészke Nógrád vármegyében fekvő Ludány helysége volt, azonban mielőtt a családi genealogiát tovább vezetném, a Bayak viselt dolgairól sorolok föl egyetmást.

Barnabás 1453. körűl Nógrád vármegyéből származik el.

I. Ignácz neje Derenchényi Zsófia 1540-ben már Bereg vármegyében említtetik. — 1549-ben

[1] «Századok» 1879. I. f. 525. l. Életrajzok II. f. 145. l.

Ferdinánd király nemes Ludányi Bay Ignácz ősi nemességét elismeri, de mivel címere nincsen, öt leveles arany koronából ágaskodó fehér egyszarvúval, címert ad neki és utódainak.[1]

I. Ignácznak két leánya maradt: Anna és Zsófia Klára, a kit a gróf Rádaiak őse, Rádai Gáspár vett nőül, s miután I. Ignácznak fiutódja nem maradt, I. Ferencz unokájával III. Mihálylyal ágaztatja tovább családját.

I. Ferencz III. Mihály nagy atyja. 1552-ben Eger várát Dobó István alatt oltalmazza, és a vár védelménél magát kitűntette. 1565-ben Bay Ferencz Erdőd vár királyi kapitánya. Erdődöt Hasszan temesvári beglerbég ostromolja, a várkapitány Bay Ferencz a várat keményen oltalmazza, és sajátmaga is megsebesült. — 1567-ben Bay Ferencz, a Zápolyákhoz pártolt pelsőczi Bebekektől elfoglalt Krasznahorka vár királyi kapitánya, és a sziklavárban önhatalmúlag, a Bebekek szokása gyanánt, Rozsnyó városának erdejét Krasznahorka várjavakhoz foglalja.

A Bay által megkárosított rozsnyói polgárok orvoslást keresve I. Ferdinánd király elé járúlnak. Ferdinánd Pozsonyból keltezett leiratában Bay Ferenczet arra figyelmezteti: «a jó katonasághoz a törvények megfigyelése is hozzá illő.» Azonban I. Ferdinánd trónja még akkor teljesen nem volt megszilárdulva; harczban kitartó, vakmerőségig bátor, jó katonára múlhatatlanúl szüksége volt, ennélfogva a krasznahorkai parancsnoklás közben gyakorlott erőszakoskodást I. Ferdinánd nem vehette komolyan, mert 1570-ben Bay Ferenczet az egri hőst, már a tekintélyes Munkács vára parancsnokául látjuk; egyszersmind amaz évben Bereg vármegyét kormányozza; 1570. évről szóló beregvármegyei levéltári iratokban Bay Ferencz comesnek említtetik, s mivel nincs oda téve, hogy vice: az alispánnál több lehetett. Munkács vár parancsnoksága közben Bay Ferencz régi, hatalmaskodó természetéhez hű maradt, mert a sziklavárból a város polgáraival gyakran viszálkodott, s magánviszonyaira vonatkozólag szintén birtoklási pöröket folytatott.

I. Ferencznek fia: II. Mihály és II. Ferencz. — II. Ferencz fia: III. Mihály, de mielőtt III. Mihály ágazatát folytatnám, a Bayak viselt dolgait fejezem be.

László 1711-ben Munkács vár kurucz kapitánya. A majtényi kapitulácziót után, Bay László várparancsnok a Rákóczi házhoz hű társaival Munkács várba zárkózott, s mikor már a reménynek utolsó szálai is szétfoszlottak, a kénytelenségnek hódolva, de a hatalomnak meg nem hajolva, Munkács várában kapitulált ugyan, de a várból a II. Rákóczi Ferencz aranyos, piros, harczokban megviselt zászlóját lengetve, dobszóval, fegyveresen vonúlt ki társaival.

András, a kiről Pápai Gáspár naplójában (1705) tesz említést: a IV. Mihály fia.

András. Budai Polg. Lexikona az 1552. évről Bay Andrásról elmondja, hogy Eger vár ostrománál az egri nevet szintén kiérdemelte, és 1566-ban Zsáka vár királyi kapitánya volt.

Hogy azonban ama Bay András I. Ferenczczel, I. Ignáczczal minő ágazatban állt, okmányok hiánya, úgyszintén a régi genealogiai táblázatok fogyatékossága következtében ki nem mutatható.

Mihály. A XVI. század végén és a XVII. század elején élt, s Pozsony vármegyében fekvő Dévény vár várnagya volt. Bay Mihály Dévény várát a vár birtokosától, Báthori Istvántól ajándékúl nyerte. Ama Bay Mihály neje czoborszentmihályi Czobor Erzsébet volt.

A Bereg vármegyébe származott Ludányi Bayak régen egybe állíttatott nagy részt töredékes nemzedékrendje ugyan ama korban élt Mihályt tüntet föl, ama körülménynyel, hogy a XVI. században, Bereg vármegyében a Czobor nemzetség birtokos volt, Bereg vármegye több helységében a Czoborok, a Charnavodai, Brebiri Melith, Petri, és más családbeliekkel Mádi Péter, kinek később a beregi Bayak egyenes jogutódjaivá lettek, osztozkodik. Fölsorolt indokok némileg oda utalnak, hogy a Czobor Erzsébet férje Bay Mihály Dévény vár birtokosa Báthori István útján származott a Duna mentére. Mert hogy ama Bay Mihály a Győr megyében jelenleg élő, bábai előnevet használó Bayak őse, legalább egyenes őse nem lehetett, azt ama körülmény is teljesen indokolja, hogy a dévényi várnagy, később a vár birtokosa Bay Mihály és neje Czobor Erzsébet csakis egy leány gyermeket, Zsuzsánnát hagytak hátra, a kit a gróf Keglevicsek őse, Keglevics Péter vett nőül, és Bay Zsuzsannával Dévény vára a Keglevics családra szállt; azonban kevés korig birtokolták, mert Bay Zsuzsánna fia Keglevics Ferencz Dévényt a Pálffy grófok ősének adta el.

I. Ludányi Bay István neje Mádi Zsuzsánna, Mádi Péter egyetlen leánya, Mádi Péter a Charnavodai-Surányi, a brebiri Melith, czoborszentmihályi Czobor nemzetségekkel osztályos, és neje az utolsó Madai egyetlen leánya volt, 1635. körül. Szirmai szerint a Madai nemzetség a Gutkeled nemből ered.

I. Ludányi Bay István és neje Mádi Zsuzsánna fiai: IV. Mihály és III. Ferencz.

IV. Mihály, I. István első szülött fia, a beregvármegyei Ludányi Bayak legérdekesb alakja. IV. Mihály 1665-ben Bereg vármegye főjegyzője, — 1685-ben Bereg vármegye első alispánja, — 1671-ben Eperjesen követ, — 1682-ben munkácsi várparancsnok, Thökölyi Imre kurucz kapitánya; s hogy a hű kurucz kapitány és

[1] L. a czímert Ung. Siebm. II. füzet.

fejedelme között mily viszony létezett, megemlítendő Thökölyinek Bay Mihályhoz írott tréfás hangulatú levele, a melyet a régibb családtagok olvasgattak, és mint elbeszélték, az akkor még meglévő levél első mondata következőleg hangzott: «Bay uram rukkoljon már be, necsak mindig a szép asszonyokat őrizze.»

Thökölyi Imre fejedelem szerencsecsillagzata hanyatlásával, a fejedelem hű kurucz kapitánya Thökölyivel Nikomédiába költözött. Bay Mihály, Pápai Gáspárral 1705-ben Thökölyi Imre fejedelem követje gyanánt jelent meg az 1705-ben egybehivott országgyűlésen; és Bay Mihály 1705—1706-ról szóló, Pápai Gáspárral együttesen vezetett naplóját a magyar tudományos Akadémia adta ki. Ama naplójában Bay Mihály följegyzé: «Die 27. maji szombaton megindúlván, jöttünk éjszakára Surányba. Die 30. maji érkeztünk Madára.» Megjegyzendő Bereg-Surányban, valamint Nyír-Madán IV. Mihály és testvér öcscse III. Ferencz birtokoltak.

Zrinyi Ilona fejedelemasszony elhúnytával Bay Mihály Nikomédiából haza jöve, II. Rákóczi Ferencznél jelent meg.

II. Rákóczi Ferencz házuk rendületlen hívét melegen fogadta, kitűntette és sajátkezű aláírásával megerősített, hártyára írott okmányban (melyet körülbelől hét évvel ezelőtt a magyar történelmi társulatnak ajándékoztam) Bay Mihály hűségét magasztalva, őt Ugocsa vármegyében fekvő Akli faluval ajándékozza meg.

II. Rákóczi Ferencz kibujdosása után Bay Mihály Bereg vármegyében fekvő Derczen-Kerepecz (ahol egykor a Melithek, Czoborok birtokoltak) részjószágát elnótázták, s ez hűtelenségi bélyegen a királyi fiskusra szállt. Idő vártatva az elnótázott Derczen-Kerepecz Bay részjószágát a bécsi orvostudor, Weisz János vásárolta meg, és Weiszot a királyi fiskus, a Bay-féle Derczen-Kerepecz birtokrészben 1793-ban királyi adományúl iktatta be. Weisz János orvostudor már mint beregvármegyei földes úr, Derczen faluról, a saját maga és utódjai részére a Dercsényi nevet vette föl.

A mi IV. Ludányi Bay Mihály magán életét illeti, kétszer nősült, első neje csernelházi Chernel Erzsébet 1669-ben húnyt el; másodszor Hermann Máriával lépett házasságra, és mint a családi okmányok igazolják, hét gyermeket hagyott hátra.

III. Ferencz, I. István másod szülött fia, és IV. Mihály testvér öcscse, III. Ferencz és IV. Mihály a családi okmányokat egymás között felosztották. Mihály mint idősebb testvér a családra vonatkozó legérdekesb okmányokat tartotta meg, és amaz okmányok kétfelé választásával egyszersmind a családi levéltár pusztulását kezdették meg.

Mihály hét gyermeke közül csakis harmadik fia II. István vezette tovább nemzetségét. II. István a IV. Mihály fia Bereg vármegyében Déda faluban birtokos Ujhelyi János leányát Ujhelyi Juliánnát vette nőül.

A beregvármegyei Ludányi Bay család a rozsályi Kún nemzetséggel rokonságban volt, mert 1551. körül Charnavodai Jakab leányát Dorottyát rozsályi Kún Jakab vette nőül; azonban IV. Mihály fia II. István felesége Ujhelyi Juliánna révén, különösen érdekelve volt.

II. Ludányi Bay Istvánné, Ujhelyi Juliánna nagyanyja, rozsályi Kún Lukács leánya volt, minek következtében a szintén rozsályi Kúnok örököse, a Sennyei nemzetség, II. Istvánt és utódját pörrel támadták meg; a báró Sennyeiek amaz uton a Bayaktól több rendbeli birtokokat pöröltek ki.

II. Bay Istvánnak fia volt II. András, ennek a nyomasztó körülmények közt Ugocsa vármegyében elhalt utódja IV. Bay Mihály fiágát sírba vitte.

III. Bay András, és II. István leány utódai, a reájok szállt, a beregvármegyei Ludányi Bay családot érdekelt, legbecsesebb okmányokat másoknak árusították el.

A IV. Mihály utódjai kihaltával, a beregvármegyei Ludányi Bayakat IV. Mihály testvéröcscse III. Ferencz vezette le korunkig. III. Ferencz történelmi szerepléssel családfáját ugyan nem igen gazdagította, mert politikai szereplése csakis a vármegyéje közügyeire terjed (1714. és 1715-ben Bereg vármegye első alispánja volt), azonban előkelő házasságával családjának egyik érdekes tagjául tekinthető; 1690. körül, III. Ferencz neje Osztopányi Perneszi Borbála volt; a Pernesziek pedig a fejedelmi Apaffi, Rákóczi, majd a Bethlen, Haller és más főúri családokhoz vezethették genealogiájokat.

I. István fia III. Ferencz és Perneszi Borbála fia: IV. Ferencz, ennek IV. György.

IV. György kétszer nősült, első neje pazonyi Elek Krisztina volt, kinek anyja Földváry Dorottya, s mint hiteles okmányok igazolják, Krisztinának terjedelmes hozománya volt. Ama házasságból két fiú született I. Károly és II. Ádám.

IV. Bay György másodszor Máramaros vármegyéből nősült, csebi Pogány Máriát vette el, kitől hat gyermeke született.

IV. Ludányi Bay Györgynek birtokai voltak: Bereg vármegyében Csarnavodán (jelenleg Csaroda), Surány, Márok-Papi, Fejércze, Darócz, Vámos-Atya, Beregszász, Bucsú, Tisza-Kórád, Ugosnya. Ugocsa vármegyében Felső-, Alsó-Karaszló. Szatmár vármegyében a régi Csáholyi uradalomhoz tartozó Gebe, Nyír-Megyes helységekben. Pest vármegyében a Földváriak osztatlan birtokán, Dunavecsén és Czibakházán. Szabolcs vármegyében Pazony helységben, és a Sima pusztán.

IV. György 1810-ben, 75 éves korában meghalt és kilencz gyermeke közül csakis első szülött fia I. Károly és legifjabb fia V. György vezette korunkig családját.

VI. Ferencz, I. Károly és V. György testvér öcscse Bécsben királyi gárdista volt. A surányi anyakönyvben bejegyeztetett, hogy IV. Ferencz 1796. elhalt, s hadnagy volt. Ferencz testvére: II. Ádám, Máramarosba települt, s fiutódot nem hagyott.

József, 1712-ben nőül vette Zemplénvármegyéből, Szemere László leányát, Teréziát, a költőnő Krisztina testvérét.

V. György, a fentebbiek testvér öcscse, 1814-ben Bécsben királyi gárdista volt, és amaz időben szintén Bécsben tartózkodó ifjú Kisfaludy Károly költővel baráti viszonyban élt. A költő barátsága V. György szellemére behatással volt, és bécsi tartózkodása idején V. Bay György nagy műveltségre tett szert; irodalommal is foglalkozott. Azonban bőven költekezett, és zilált anyagi viszonyok közt ősi fészkébe Bereg-Surányba visszatért és 1821-ben megnősült.

V. György 1825-ben Bereg vármegye által főszolgabirónak választatott, 1832-ben első alispán, később alországbiró, alnádori helyettes, végre septemvir; öt gyermeket hagyott hátra.

I. Terézia, IV. György csebi Pogány Máriától született leánya, 1807-ben a II. Rákóczi Ferencz fejedelem gyalog ezredesének jogutódjával, a dúsgazdag csomai Kajdi Lajossal kelt egybe. Terézia özvegyen maradván, s mivel gyermektelen volt, férjéről öröklött Csoma faluját testvér öcscsének V. Bay Györgynek adományozta.

V. György a beregvármegyei Csoma faluban magát statuáltatván, az ősi Ludányi előnévhez, utódjaival, a Csomai előnevet is fölvette, azonban, V. György jogutódai Csoma falut, atyjuk ősi vagyona nagy részével elárusították.

Ludányi és csomai Bay Sándor, V. György fia; nyugalmazott királyi táblai biró.

Ludányi és csomai Bay Bertalan 1849. őrnagy; Berta leánya gróf Dessewffy Miklósné.

VI. György (csomai) V. György legifjabb fia, Surányban birtokos. 1870-ben országgyűlési képviselő, 1886-ban elhúnyt, és nagylónyai Lónyai Lujzától született két utódot hagyott hátra: Gabriellát, Györgyöt.

IV. György pazonyi Elek Krisztinától született fia I Károly, vagyoni tekintetben családja legtekintélyesb tagja volt, és ifjúságában 1798-ban Bereg vármegye tiszaháti főszolgabirája. De I. Károly a közéletből csakhamar terjedelmes birtokai kormányzatához vonúlt.

I. Ludányi Bay Károly 1796-ban csernelházi Chernel Erzsébettel kelt egybe.

Chernel Erzsébet árva leány volt, s a Bayházhoz dús hozományt hozott, a melynek segélyével a különben is takarékos I. Károly saját ősi vagyonához, még a Charnavodai-Surányiak által elzálogosított egyes birtokrészeket is nagyrészt kiváltogatta. Okmányok szólanak a felől, hogy I. Károly következő helységekben birtokolt: Bereg vármegyében Csarodán, Surányban, Tákason, Som, Hetyen, Ugornya-Gergelyi, Márok-Papi, Darócz, Vámos-Atya, Beregszász, Fejércze. Ugocsa vármegyében Felső, Alsó-Karaszló, Máramaros vármegyében: Huszt, Ökörmező, Szeklencze. Szatmár vármegyében: Gebe, Nyír-Megyes. Szabolcs vármegyében: Tas, Pazony, és a Sima pusztán. Pest vármegyében Dunavecse, Czibakháza.

I. Károly és testvér öcscse V. Gyögy, közös dédapjok III. Ferencz és ennek testvére IV. Mihálylyal felosztott levéltár töredékén ismét megosztoztak, és ama levéltári osztozkodás az okmányok pusztulását vonta maga után, mert V. György halála után, a nála lévő okmányok, nagyrészt gondatlanság következtében elkallódtak.

I. Károly okmányai, a melyek leginkább a birtoklási viszonyokról szólottak, Károly halálával, legidősb fia II. Ignácz gondozására kerültek.

II. Ignácz, I. Károly első szülött fia, 1829-ben Bereg vármegye főjegyzője; neje a később báróságra emeltetett Uray Bálint testvér huga volt, Uray Zsófia.

II. Bay Ignácz huzamosan viszályban élt testvérével; családi hagyományok szerint Uray Zsófia önző lelkű, furfangos asszony lévén, s különféle fortélyaival férjét, a Bayaktól távol tudta tartani.

II. Ignácz szerző ember nem volt; annálfogva, a régi magyar törvények értelmében, miután Ignácznak egyenes jogutódai nem maradtak, ősi vagyonán testvérei osztozkodtak; azonban Uray Zsófia férje elhunyta előtt a Bayak levéltárát Szatmár vármegyében Tyukodra szállította, honnét a Bayak idő vártatva kapták vissza.

II. Ladányi Bay Ignáczról, a surányi nép ajkán, korunkig fennforgó monda kering. II. Ignácz, a borzalmas népmonda szerint, a surányi templom alatt lévő régi családi kriptából följárt, illetve tetszhalottan tették oda. — A jelenlegi surányi ref. lelkész, Surány régi lakosa, a népmonda keletkezési okát következőleg fejtette meg előttem. Körülbelől negyvenöt évvel ezelőtt a Bay családban gyász keletkezett, s a családi kriptát megnyitották, és a kripta hosszú torkolatában, épp a bejárat ajtajánál II. Ignácz hullájára bukkantak. Az ártéri munkálatok előtti korszakban Bereg vármegyét árvizek pusztították, és a víz a surányi templom kriptájába is behatolt, II. Ignácz koporsó-födelét az áramlat fölszakgatta, — hulláját a kripta torkolatába sodorta.

VI. Ferencz, II. Ignácz öcscse, előbb főszolgabíró, 1849-ben alispán, 1872-ben országgyülési képviselő és öt utódja maradt.

I. Gábor, I. Károly és neje csernelházi Chernel Erzsébet fia. 1833-ban a régi Csarnavoda (most Csaroda) faluban lévő ősi vagyonban települt, és 1835-ben Bereg vármegye főszolgabírónak választotta a szép képzettségű ifjút, hanem Gábor boldog otthonába vonúlt, a közélet dicsőségével mit sem gondolva ősi birtokaiban, nagy népszerűségtől környezve gazdálkodott, s nemes szelleme megvilágítására fölemlíthető, hogy legkedvesebb rokona, barátja volt Szemere Miklós, a költő. I. Ludányi Bay Gábor neje csicseri Ormos Katalin volt.

A csicseri Ormos család Ung vármegyéből, a csicseri Orosz családdal egy törzsből származik. A csicseri Ormosok egyik ága Zemplénben Agárdon birtokolt, és házasság révén Arad, Temes vármegyékbe ágazott, és ott Ormos Zsigmond főrendiházi tag családjában tovább terjed.

A csicseri Ormos család másik ága: a szabolcsi ág, — a leghitelesebb adatok szerint a XV. század végén élt csicseri Ormos Imrétől származik. — Ormos Imre anyja Nagy-Tárkányi Zsófia, — Nagy-Tárkányi Zsófia anyja pedig Charnavodai-Surányi leány volt. — Hitelesen igazolható, hogy csicseri Ormos Imre a Charnavodai-Surányiakkal osztályos atyafi, valamint a Kusalyi-Jakch, brebiri Melith, az Árpádok uralkodása alatt oly előkelő Szepesiekkel, rozsályi Kun, Derenchényi és más előkelő nemzetségekkel; s Ormos Imre utódjai, mint okmányok bizonyítják, nagybirtokú emberek voltak.

Csicseri Ormos Imre ágának utolsó férfi tagja 1844-ben Györgyben halt ki. Ama György anyja a gömöri alispán Szathmári-Király Erzsébet. Csicseri Ormos György nagy anyja pedig, mint az eredeti osztálylevelekből kitűnik, Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Zsófia volt. Csicseri Ormos Györgynek egy élő leány utódja maradt; csicseri Ormos Katalin, I. Ludányi Bay Gábor neje, a ki 1866-ban szintén elhúnyt.

A Charnavodai-Surányi nemzetség egykori csarodai birtokánál a Gábor név különösen végzetteljesnek bizonyúlt. A régi Csarnavoda első megnevezhető birtokosa 1262-ben élt I. Gabrian comes. — A Charnavodai-Surányi család III. Gáborban sírba szállt. — Hosszú évtizedek múltak el, mikor a Bayak közűl I. Károly fiát, I. Gábort Csarodára telepíté, és a végzet akként rendezte el, hogy I. Bay Gábor 1853-ban a saját maga ágát sírba vigye, mert I. Ludányi Bay Gábornak és nejének csicseri Ormos Katalinnak csak két utódja maradt: Erzsébet, nagyréti Darvas Albertné, és Ilona, a puszta-bagosi birtokos revisnyei Reviczky József neje, kitől 1878-ban elvált; s a csarodai birtok, a melyet I. Károly, V. György, I. Terézia és Zsófia birtokolt, jelenleg I. Gábor másod szülött leánya, Ilona birtokában van.

A «Ludányi Bayak beregvármegyei ágáról» című kis dolgozatomban fölemlítém, hogy az I Ignácznak 1549-ben adományozott, ötleveles koronából ágaskodó egyszarvú címert a beregvármegyei Ludányi Bayak nem használták. Amaz állításomat azonban jelenleg újabban átvizsgált okmány megczáfolja. Amaz okmányt az utód nélkül maradt (IV. György leánya) Ludányi Bay Zsófia állítja ki, 1831-ben bizonyos részjószágát zálogba adja, s a róla kiállított okmányát gyűrűbe metszett, píros viaszra nyomott, — I. Ludányi Bay Ignácznak 1549-ben adományozott czímerrel erősíti meg.

Szabolcs, Győr, Borsod vármegyékben birtokos Bay családok genealogiája ismeretlen előttem. Okadatoló okmányok hiányában, szóbeli értesítés alapján megemlítem, hogy a jelenleg Szabolcs vármegyében birtokos Bay család szintén a Ludányi előnevet használja. — Közülök Bay Ferencz nyírmadai birtokos az 50—60-as években Szabolcs vármegye elnöke volt. Ama Bay Ferencznek apja István királyi tanácsos, — István testvére Ferencz a septemvir, kinek egyik leányát gróf Gyürky Ábrahám atyja, Gyürky Pál vette el.

Továbbá fölemlítem, hogy az I. Ludányi Bay Ignácznak 1549-ben adományozott Bereg vármegye 1549-diki levéltári iratai 1—3—4. számok alatt fölemlített czímerlevél eredetije, jelenleg a nyírmadai birtokos, egykori megyefőnök Bay Ferencz tulajdona.

Borsod vármegye érdemes főjegyzője, jeles költőnk, Lévay József szivességéből, a Bayakra vonatkozó Borsod vármegye levéltári iratok másolatát megkaptam. Borsodban 1578—1590—1713. Bay Margit, Anna, Sándor élt. — 1732. Bay Ferencz aljegyző, később szolgabíró, — 1734-ben ugyanama Bay Ferenczet másodalispánnak választják. — 1735-ben nemes Bábai Bay Sándor Szepessi Lászlóné Bük Erzsébettel pöröl. — Lévay költőnk a Bábai Bayak gyűrűpecsétlenyomatát is megküldi. — A Bábai Bayak czímere: ötágas koronából kiemelkedő, kardot tartó vitéz kar.

A Bábai Bayak czímere tehát a beregvármegyei Ludányi Bayak czímerétől lényegesen különbözik.

A Bábai Bay család czímerét kitől és mikor kapta, átalán a Bábai előnevet mitől fogva használják; a győrmegyei Bábai Bayakkal rokonságban állanak-e, a borsodvármegyei levéltári bejegyzés teljesen a Bábay Bayakra vonatkozik-e? mindez ismeretlen előttem.

BAY ILONA.

KÖNYVISMERTETÉS.

A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerkeszti Nagy Gyula. Második kötet 1397—1457. V és 370 l. VII phototypicus melléklettel.

(Egy színes czímerképpel és egy pecsétrajzzal.)

Alig múlt egy éve, hogy e vállalat első kötete elhagyta a sajtót, megérdemlett figyelemben részesülvén úgy a szorosabb értelemben vett tudományos körökben, mint általában a történetkedvelők között. A szerkesztő, kinek buzgóságát e téren csak szakavatottsága múlja felül, ezen aránylag rövid idő alatt a munka második részét is világgá bocsátotta, s a gróf Sztáray család oklevéltára a karácsonyi könyvpiacznak a maga nemében határozottan legszebb s bizonyos szempontból legértékesebb productuma.

Már magában véve a könyv külső megjelenése is impozáns. Meglátszik rajta, hogy kiadója nem sajnálta a költséget, s mintegy a kegyelet adóját rójja le ezáltal őseinek emlékezete iránt. De szívesen elismerjük mi is a szerkesztővel, hogy a nemes gróf ugyanekkor a hazai tudományosság, és kivált a magyar diplomatika czéljait is előmozdította, mert a szövegbe nyomott pecsétek és ábrákon kívül, hét oklevélnek phototypikus hasonmása, nemcsak díszére szolgál, de mindenesetre belső értékét is emeli a kötetnek.

A szerkesztés pedig felfogásunk szerint semmi kívánni valót nem hagy fönn s a mit *Nagy Gyula* a publicatió módjáról és felszereléséről a munka első kötetének bevezető soraiban elmondott, mindazt ebben a kötetben is következetesen keresztül viszi és fontos feladatát a tudomány naponként növekedő, de kétségtelenül jogosúlt igényeihez képest, kifogástalanúl meg is oldja.

A maga szakmájában teljesen otthon lévő ember gondos keze nyoma, éles szeme, körültekintő alaposssága lépten-nyomon meglátszik e köteten. Nem tartja elégségesnek — a mint nem is tarthatná — az okíratoknak betűhíven való közlését, nemcsak rámutat az íródeákoknak fogyatékos latinságára, de az értelem hűsége lévén előtte fődolog, kiigazítja a hibás mondatszerkezetet, egyöntetűséget hozván be a középkor ingatag, értelemzavaró ortographiája helyett, összehasonlít, birál, dátumokat old fel, időrendet állapít meg jegyzeteiben, a mint épen a szükség hozza magával. Az oklevelekben elszórt események láncolatát figyelemmel kíséri, az összefüggés hiányát felvilágosító észrevételekkel pótolja s biztos kezekkel úgyszólván maga vezeti a belső egység fonalát, egy szóval teljesen hatalmában van az anyag, uralkodik felette, világos szakértelemmel rendezi azt, minden eszközt felhasználván arra nézve, hogy könnyen áttekinthetővé, könnyen használhatóvá tegye.

Meglátszik e munkán, hogy szerkesztője tökéletesen tisztában van az oklevél-publicatió tulajdonképeni és legfőbb czéljával s erre törekszik mindenek felett, kész örömest valljuk be tehát mi is, hogy a gróf Sztáray család oklevéltárában a modern közlési elvek oly kitűnően vannak értékesítve, hogy e tekintetben minden «*hasonló természetű kiadvány fölé emelkedik*».[1]

Hatalmas kötet, 570 negyedrétű lapra terjed s 1397-től 1457-ig háromszáz oklevelet foglal magában. Rövid idő, alig több egy fél századnál, de Zsigmond, Ulászló, a Hunyadiak kora, telve változatosnál változatosabb eseményekkel. Természetes dolog, hogy központját a *Nagymihályi* nemzetség történetei képezik s az országos események inkább csak hátteréül szolgálnak.

A Kaplyon ivadékok lassú, bár fokozatos emelkedése Zsigmond király alatt rohamossá válik s nem a vármegyei élet szűkebb körében mozog többé. Az első kötetből ösmeretes Nagymihályi János György alispán fia töri meg az útat. Zsigmond udvarába kerül, vitéz katona, értelmes ember, tud bánni karddal, szóval egyaránt. — A diplomatia terén úgy mint a harczmezőn kiváló érdemeket szerez magának. Jó szolgálatairól nem feledkezik meg sem Mária, sem Zsigmond, egymásután szerzi a birtokokat, főispánja lesz Ung vármegyének s végre a nikápolyi ütközetben, nemzetsége egy másik tagjával Nagy-Mihályi Istvánnal együtt hősi halált hal. — Gyermekei nincsenek s nagy vagyonát halála után testvérei öröklik. Ketten vannak, *László* és *Péter*, az elsőnek azonban magva szakad, a második papi pályára lép s egyedüli ura lesz a vagyonnak. — Mint nagybányai plebanus prælatus számba megy, de a gazdag egyház csak «*sine cura*» rá nézve. Inkább szeret hadakozni s az udvarnál is jól érzi magát. Követi Zsigmondot a fényes konstánczi gyűlésre s oda haza szenvedélyes perlekedő, a hatalmaskodástól sem riad vissza. Előkelő gazdag ember s rokonai emelkedését is elősegíti. 1420 körül történt halála után ősi javain rokonai osztozkodnak, de már ekkor sokat elörökített belőlök Csapi Miklós fiainak, kiknek anyjuk *Katalin* édes testvére volt, s a

[1] Dr. Fejérpataky László: Oklevelek kiadása. Turul 1889. III. 131.

plebanus úr kiváltképen ezt kedvelte. Másik két testvére *Klára* Butkai Keszeg Istvánné, *Anna* Szeretvai Ramacsa Péterné rövidséget szenvedtek s maradékaik hosszú ideig perlekednek javain.

A nikápolyi ütközetben elesett János után Budán is voltak házai a Szent-Miklós hitvalló tiszteletére épült templom közelében s miután azokat bizonyos zsidóktól 800 arany forintért magához váltotta, 1411. jul. 6-án Csapi Miklós fiainak ajándékozta. De már előbb 1399. január 13-án anyjával *Széchy Margittal* egyetértőleg minden javait ezeknek vallotta be, sőt bátyjáról maradt arany és ezüst drágaságait, lovait, hintóit stb. unokaöcscseivel osztotta meg, mit a többi rokonok természetesen rossz szemmel néztek, s Péter úr csak halálával menekedhetett meg örökös zaklatásaiktól.

A nemzetség emelkedésének tehát ebben az dőben határozottan a nagybányai plebanus volt egyik tényezője, de sokkal többre vitte nálánál *Nagymihályi Albert* a Gergely fia, ki ha érdemeit nem is, de vagyonát hasonlóképen az egyházi téren gyűjtötte. Ennek testvére *László* még pártot üt Zsigmond ellen s minden javait nótán veszti, ő azonban a királyi udvarba megy és 1397-ben vissza szerzi bátyja jószágait. 1410-ben «*aulae juvenis*» és hasznos szolgálatai fejében Zsigmondtól *Tarpa* birtok felét nyeri adományba, melyet Rozsályi Kún Lukács fiai Durazzoi Károly pártján hűtlenség miatt elvesztettek, nem sokkal utóbb a jeruzsálemi Szent János-rend lovagja s nehány év múlva *auranai perjel*, utóbb horvát bán és dúsgazdag főúr alig 20 esztendő lefolyása alatt. Szép pálya tagadhatlanúl, de bár Albert úr derék, érdemes ember, hadakban jártas vitéz férfiú, hasznos szolga, ne feledjük el, hogy Zsigmond korában vagyunk.

Péter nagybányai plebanus és Albert prior viselt dolgai s a velük kapcsolatos események a kötetnek csaknem két harmadát foglalják el. — Egyéniségük uralkodik mindenütt s a Nagymihályi nemzetség más tagjai mellettük úgyszólván eltörpülnek.

Pedig ezek is elhagyták már udvarházaikat, s egy pár kiváló ember támadt soraikból. Nagymihályi János 1398-ban Zsigmond apródja volt, s érdemei fejében Ung vármegyében fekvő *Tiba* nevű birtokára vásárjogot adományozott a király. Másik János az Ödön fia 1398-tól 1409-ig Zemplén vármegye alispáni székében ült s ez idő alatt tevékeny részt vett Zsigmond harczaiban s 1399-ben Morvába kísérte a királyt és már 1403-ban *Leznai István*, *Szeretvai Ramacha Péter* s több hűtlenek javait nyerte adományban. Testvére Ödönffi Mihály a cseh hussiták ellen viselt hadakban tűntette ki magát, különösen *Prága* várának őrizetében szerzett magának maradandó érdemeket. — *Nagymihályi Jánost* a László fiát 1412-ben a Zsigmond udvarában találjuk, mint «*aulae juvenis*»-t s érdemeire való tekintetből *Tiba* nevű közös jószágok birodalmában egész nemzetségét megerősítette a király.

Ezek az érdemek azonban elenyésző csekélyek voltak Nagymihályi Albert szolgálataihoz képest, ki már a török ellen vívott harczokban Marczali Miklós és Csáky Miklós temesi főispánok zászlaja alatt vitézkedett, majd mint *Ozorai Pipó* fegyvertársa a velenczések ellen harczolt győzedelmesen s vérét ontván maga is, nem egyszer csaknem halálosan megsebesült. A konstánczi zsinaton Péter nagybányai plebanussal együtt Zsigmond kiséretében találjuk őt s ott időzése alatt Naillac Filibert a jeruzsálemi Szt. János-rend nagymestere a vránai perjelséget adományozta neki, Zsigmond beleegyezésével, sőt valószinűleg egyenes óhajtására, kinek érdekében állott, hogy e fontos méltóság oly harczias ember kezében legyen, mint a milyen Nagy-Mihályi Albert volt. — A gyűlés folyama alatt azonban csakhamar bebizonyította, hogy nemcsak a kardforgatáshoz ért, de a tanácsban is megállja helyét, minek következtében úgy a király, mint a rend nagymestere ismételten megerősítették őt új méltóságában.

Minthogy pedig Albert úr attól tartott, hogy halála után a János-vitézek vagyonához majd jogot formálnak, bevárta nyugodtan a gyűlés eloszlását s követvén Zsigmondot németországi útján, 1418. augusztus 24-én Ravensburgban ősi javaira új adományt eszközölt tőle, mert mielőtt a Johannitákhoz állott volna, már házas ember volt s három fiának sorsa felől gondoskodnia kellett.

Az adománylevélben Zsigmond a Nagymihályi nemzetség minden tagját megerősíti őstül maradt javaik birodalmában s részletesen megösmerjük abból Zemplén, Ung és Szatmár vármegyékben fekvő terjedelmes birtokaikat. — Ezek voltak: Sztára, Krivostyán, Oroszka, Visk, Perecse, Tapolya, Petrócz, Nagy-Mihály, a *nagymihályi vár* tartományával, a gyórkehegyi várhely, Remete-Jeszenő, *Tiba vára* Zemplén és Ung vármegyében fekvő tartományával, Gelyénes Szatmárban s több más birtokok, határozottan kijelentvén Zsigmond király, hogy az Albertet illető részhez sem a János-rend lovagjai, sem az utána következendő vránai perjelek igényt nem tarthatnak.

A gyűlés alatt Nagymihályi Albert ármális levelet is szerzett nemzetségének. Eddig ugyanis mindnyájan beérték az őseiktől rájuk szállott azzal az egyszerű czímerrel, melyet már György ungi alispán és fia János (1360—1370 között) viseltek pecsétnyomóikon.

Látván azonban Albert úr a konstánczi gyűlésre egybesereglett előkelő idegen lovagok pajzsán a tündöklőbbnél tündöklőbb czímereket,

Ullmann J Budapesten.

A NAGYMIHÁLYI NEMZETSÉG CZÍMERE.

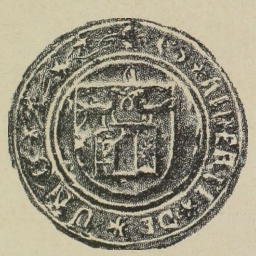
1418.

összehasonlította azokat az ő nemzetsége egyszerű jelvényével, melynek a nyitott kapu tetején álló *szarkák*, minden egyéb dísz nélkül, bizony nem kölcsönöztek valami aristokratikus jelleget. — Kedve támadt tehát az őt különben is megillető sisakra és koronára s kérésére Zsigmond 1418. márczius 29-én a Nagymihályi nemzetség ősi czímerét megbővítette. — Az adománylevelen látható czímer most már a czifra faragású kapu-fél helyett, arany koronából kiemelkedő félig tárt rácsos kaput tűntet elő, a szarkák pedig drágaköves arany gyűrűket tartanak csőrükben, mig a dűlt pajzsot koronás arany sisak diszesíti, hogy a Nagymihályi nemesek, kiváltképen pedig a vránai perjel, akármerre is rangjokhoz illendően jelenhessenek meg.

A kötet a díszes czímernek sikerült színes mását is közli, melyet mutatványképen mi közzé teszünk.

A czímerbővítés, mint ilyen, kiválóan érdekes. A Nagymihályi nemzetség egyike azon keveseknek, melyeknél világosan ki tudjuk mutatni, hogy tagjai a czímer-bővítést megelőző időkben is lényegileg ugyanolyan czímerképet viseltek. Ismerjük és folyóiratunkban[1] közöltük is Nagymihályi János ungi alispánnak 1370. évi pecsétjét, melyen a kapú és fölötte két szarka látható. Ugyanilyen Nagymihályi György szintén ungi alispánnak, az említett János atyjának pecsétje, kinek pecsétnyomóját fia, ki őt az alispáni székben követte, még 1370-ben is használja.[2]

Az említett auranai perjel e czímerrel meg nem elégedvén, a czímeres levél szövege szerint arra kéré a királyt, hogy azt a czímert, melylyel a család ősei és elődei korona nélkül éltek, koronával ékesítse s egyúttal bemutatta a király előtt annak rajzát is (arma seu nobilitatis insignia . . ., quibus idem ac cuncti sui progenitores sine corona usi fuissent, utereturque ipse de presenti, cum prescripte corone adiectione maiestati nostre exhibendo ... de novo dari et conferri humiliter et devote supplicavit). Maga Nagymihályi Albert perjel azonban úgy látszik nem használta a bővített czímert, mert 1424-ből való

S. ALBERTI . DE ANG. köriratú pecsétjén, melynek rajzát a kötet czímlapján látjuk, a czímert még a régi modorban, korona és sisak nélkül viseli.

A mi magát a festett czímerképet illeti, annak izléses volta, gondos kivitele Zsigmond legjobb czímerfestőinek egyikére vall. Egy szempillantás a Csapi András részére 1418 márcz. 19-én,[1] és a Nagymihályiaknak tíz nappal utóbb adott czímerekre, rögtön meggyőz arról, hogy a két czímert egy ugyanaz a kéz rajzolta. Ugyanaz a négyes karám, a czímertábla sarkaiban ugyanazon arabeszkes virágok, egyforma arányok és a stilizálás rokonsága egy festő keze mellett bizonyítanak; csak az a különbség, hogy a Csapi czímer jobbra, a Nagymihályi balra dől; s hogy az előbbi a magyar kanczelláriai praxistól merőben eltérőleg az oklevél közepére van festve (miként a Zsigmond király festett czímeres leveleinek eddig ismert legrégibb darabja, az 1405-ből való Tétényi-armális is), az utóbbi pedig annak élére.

A Nagymihályi czímer bővítésénél feltűnő még az *arany* sisak alkalmazása, mire hazai heraldikánkban ritkán találunk példát. Hogy valamely kitüntetést jelez-e, miként a külföldi heraldikában, vagy pusztán esetleg, bajos eldönteni. A Hunyadi Jánosnak 1453-ban V. László király által adott arany sisakos czímer az előbbi, a Mérei családnak 1474-iki czímere az utóbbi mellett látszik bizonyítani.

* * *

Mig Nagymihályi Albert a király szolgálatában nemzetsége felemelkedésén buzgólkodott, addig az otthon ülő atyafiak szorgalmatosan perlekedtek egymás között meg szomszédjaikkal. Nagymihályi László két fia András és János sehogysem tudtak megegyezni ősi javaikon, s az osztályper folyamán egy alkalommal a leleszi konvent tagja *Péter* szerzetes küldetett ki hozzájuk egyességet csinálni. — A jámbor szerzetes meg is jelent Nagymihályban s 1417. augusztus 22-én a pörös atyafiak szolgáik által szállásáról a czinterembe[2] hivatták, hogy ott alkalmasabban megtárgyalják ügyöket. Alig ért azonban oda, Nagymihályi András és János fegyveres szolgáikkal hirtelen megtámadták és gyalázó szavakkal illetvén agyba-főbe verték, sőt János úr nem rettegvén Isten haragjától — a tisztes férfiut arczúl is ütötte. Ezzel [illegible]g nem elégedvén, egy arany övét, ezüst gyű[illegible]jét, kevés pénzecskéjét elrablották tőle, s [illegible]k által tömlöczre vetetvén még halállal is [illegible]yegették. Mi lehetett oka vakmerőségükne[illegible] mert bizonyos, hogy fontos okának kellett le[illegible], — azt az oklevél nem adja elő, de a bántalma ott ember panaszt emelt

[1] Turul 1888. 133. l. Gr Sztáray Okl. I. 368.
[2] Gr. Sztáray Okl. I. 363.

[1] Turul 1885. 115. l.
[2] «ad *cimterium* parochialis ecclesiæ b. Mariæ virginis.»

Vicedominis Máté esztergomi vicarius előtt s minthogy Nagymihályi János prókátora Fodor István kereken tagadta a dolgot, Péter pap pedig tanukat nem tudott állítani, említett vicarius a többi vádlottakat fölmentette, János úrnak azonban perdöntő esküt itélt. — A további fejleményeket nem ösmerjük, de ugy látszik Nagymihályi János kiegyezett a szerzetessel, mert rokonai a még akkor életben lévő Péter plébanus, meg a vránai perjel, bizonyosan tudtak segíteni rajta bajában.

Nagymihályi Albert 1422-ben már Horvát- és Dalmátország bánja s mikor Zsigmond a török által elűzött Dán havasalföldi vajda érdekében a bitorló Radul ellen hadat indít, saját költségén 225 lándzsást állít ki, s maga is a király zászlajához csatlakozván, Dán visszahelyezésénél kiváló érdemeket szerez. Minthogy pedig a horvát mozgalmak leverésében s a hussiták ellen már előbb kitűntette magát, Zsigmond király 1427. május 19-én a mag nélkűl elhalt Nagylaki Jank János összes vagyonát adományozta neki.

Ezt megelőzőleg azonban Zsigmond a jószágokat már zálogba vetette, úgy hogy Albertnek, Csáky György szatmár- és krasznavármegyei főispán részére 3000 aranyat, Tar Lőrincz fia Rupert kezéhez hasonlóképen 3000 aranyat kellett lefizetnie, hogy magát a jószágok birodalmába bevezettethesse. De Nagylaki Jank János öröksége nem hatezer aranyat ért, roppant kiterjedésű uradalmai az ország legáldottabb földjén Temes és Csanád vármegyékben feküdtek s könnyen fölértek a Nagymihályi nemzetség összes vagyonával.

Albert egyik fia János pap lett s 1432-ben pozsegai prépost volt; *György* a Nagymihályi Bánffy családot alapította s a már élete vége felé közeledő perjel 1432. junius 26-án a pápa felhatalmazottjától mindkettőnek bűnbocsátó levelet szerzett.

A várnai ütközetben elesett Lengyel László király rövid uralkodása sem enyészett el nyomtalanúl a Nagymihályi nemesekre nézve. 1441. április 20-án Nagy-Mihály városában vásárjogot nyertek, azzal a kikötéssel, hogy a Laborcz folyón hidat építsenek, a város környékén elterülő mocsárokat pedig gátak töltések által járhatókká tegyék.

A Kaplyon nemzetsé[illegible]akról származó ágazatát ebben az időben csak egyetlen ember *Nagymihályi László* viselte, ki tudván, hogy halála után javait fiabb ágon álló rokonok öröklik, nem is i[illegible]en szaporította őstül maradt vagyonát, de pazar életmódot folytatott, drága öltözetekben, nemes vérű paripákban, arany ezüst marhában találván gyönyörűségét. Minthogy pedig költséges szenvedélyeire jövedelme nem volt elég[illegible]ges, már 1444-ben hat ezer forintot vett kölcsön anyjától, később pedig Nagymihályi Bánffy György adott neki kölcsön nagyobb összeget, remélvén hogy jó üzletet csinál vele. — Az 1449-ik év elején elhalálozván, rokonai épen meg akarták egymás között osztani jószágait, midőn György úr fegyveres társaival rájuk rontott, szétkergette őket, szolgái pedig azok javaiban 4 ezer forintot meghaladó kárt okoztak. Pörre kerűlvén a dolog, a hatalmaskodó azt vitatta, hogy neki Nagymihályi László összes javait zálogúl kötötte, azon 12 ezer forint biztosítására, melyet részint készpénzűl, jobbára pedig bársonyban, skárlát és olasz posztóban, ékszerekben, kupákban, jó lovakban stb. kölcsönzött tőle, s melyre nézve 1448. nov. 6-án a jászai konvent által levelet is állíttatott ki. A Tibaiak és Nagymihályi Pongráczok azonban megtámadták az oklevél hitelét s Palóczy László országbiró 1451. márczius 3-án kiadott itéletében Hunyady János kormányzó pártfogása daczára György urat ismételten elutasította keresetével és örök hallgatást parancsolt neki.

A XV. század közepén tehát a Kaplyon ivadékok, már csak az ifjabb testvér *András* ágazatában élnek, oly számosan, hogy osztályegyezségeik alkalmával három szorosabb vérségi csoportot képeznek. — A Bánffy és Ödönffy családnevek latinos alakjukban (filius Bani, Eödön), ettől az időtől kezdve már következetesen használtatnak; Lőrincz unokáját *Jánost* már 1398-ban *Sztárai*-nak említik, ennek mellékneve *Ördög* volt, s egyik fia *András* még Tibai néha Vajnatinai Ördögnek nevezi magát, nem sokkal utóbb azonban a *Sztáray* családnév is állandóvá lesz. — De a nemzetségi kapcsolat szálait rendezgetni nekem annál kevésbbé lehet feladatom, mert bírjuk a szerkesztő igéretét arra nézve, hogy a nemzetség történetét és leszármazását a publicatio utolsó kötetében megírja.

Magától értetődik, hogy a Nagymihályiakra vonatkozó oklevelek legnagyobb számmal vannak képviselve e kötetben, jutott azonban elegendő tér a velük rokon családok, kiváltképen az eszényi Csapiak, Butkaiak, Szeretvaiak dolgainak is, miután pedig a vránai perjel maradékai alföldi birtokosokká lettek, az oda való törzsökös családok, mint általában amaz országrész történeteire vonatkozólag is, igen érdekes adatokra találhat az olvasó. E tekintetben különösen gazdagnak mondható a Hunyadiak kora, mert tudva lévő dolog, hogy János erdélyi vajda korában Temes és Csanád vármegyék főispánságát is viselte. Alispánja *Fejéregyházi János* deák volt volt, a kivel igen gyakori érintkezésben állott kormányzósága idején is, ennek testvére Bálint pedig mint fő ember szolgája udvarában tartózkodott. János deák a mellett, hogy szünet nélkül perlekedett, a vármegye dolgait is jól igazította, e mellett a kamara hasznát s a

hadviselésre megajánlott segedelmet mindenkor pontosan behajtotta, minek következtében kedvelt embere lett a kormányzónak.

1433-ban bácsi érseki udvarbiró volt s György budai kereskedő panaszt emelt ellene a nádornál, hogy a bácsi vásár alkalmával 1000 frt ára javaitól megfosztotta. A nádor Thallóczi Frank nándorfejérvári kapitánynál sürgetett elégtételt s a bácsi káptalan vizsgálatot indított az ügyben. — János deák nem tagadta cselekedetét, de azt állította, hogy a budai kereskedő *hamis pénzt* hozott forgalomba s minthogy birói zár alá vett javaiért nem jelentkezett, úgy látszik az udvarbirónak volt igazsága. 1440-ben zsidóvári várnagy volt s nem sokkal utóbb temesi alispán, mely tisztségében az elnyomott jobbágyság érdekeit a hol lehetett oltalmazta s ugy látszik a megyegyűléseken egyszer-másszor össze is tűzött a hatalmaskodó nemes urakkal, mert 1446-ban Héderváry Lőrincz nádortól Zsigmond király pozsonyi dekretumának a *szék-sértésre* vonatkozó czikkelyét hiteles alakban kérte ki magának. 1452-ben a kormányzó Budára rendeli magához, meghagyván Laczkó temesvári sókamaramesternek, hogy uti költségül 16 arany forintot fizessen ki neki stb. Nemzetsége előkelő birtokos volt azon a vidéken s 1439-ben Albert királytól Arad és Zaránd vármegyékben fekvő jószágaira pallosjogot nyernek. Úgy János deákra, valamint általában a fejéregyháziakra vonatkozó iratok oklevéltárunknak igen becses részét képezik.

Terem szűk volta nem engedi, hogy e kötet tartalmával részletesebben foglalkozzak, s röviden csak azt jegyzem meg, hogy köz- és művelődéstörténeti adatokat bőségesen találunk még benne s igazán — kivált a csanád-, krassó-, temes- és aradvármegyei vonatkozású oklevelekből sok új dolgot is tanúlhatunk. A könyv úgy van szerkesztve, hogy nemcsak a szakember, de a történet iránt érdeklődő művelt közönség is élvezettel olvashatja, s czéljaihoz képest sok hasznos dolgot találhat benne. — Nagy érdeklődéssel várjuk a munka folytatását s azt hiszszük, velünk együtt számosan óhajtanak: minnél több ily kiadót, minnél több ily szerkesztőt.

Y. S.

Sopron vármegye története. Kiadja Sopron vármegye közönsége. Oklevéltár. Első kötet: 1156—1411. Szerkeszti Nagy Imre. (Két pecsétrajzzal és egy oklevél-hasonmással.) Sopron, nyomatott Litfass Károly könyvnyomdájában. 1889. 8r. VIII.+ 648 l.

A Dunántúl, mint egyéb kulturális mozgalmainkban, úgy a történetirodalom terén is követendő példaadóként járt elől mindenha. A Magyar Történelmi Társulatnak a Dunántúli Történetkedvelők kis társasága volt az elődje, s mielőtt a Századok és az Archæologiai Értesítő megszülettek volna, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek vállalata volt az egyedüli szakfolyóirat, melynek hasábjain a történettudományok művelői találkoztak. A Hazai Okmánytár első köteteit is a Dunántúlról kaptuk. Azóta a történetírás minden ága óriási lendületet vett; de az országszerte megindult általános mozgalomban e vidék ma is oroszlánrészt követel magának: vármegyéi, városai és egyházi hatóságai egymással versenyezve gondoskodnak monografiájuk megiratásáról, s rövid egymásutánban két vármegye indítja meg oklevéltárának kiadását. A zalai codex után alig két évre veszszük a másik vállalatot: Sopron vármegye oklevéltárának első kötetét, mindkettőt sokat igérő bevezetésül az illető vármegyék készülőfélben levő történetéhez.

A soproni oklevéltár *Nagy Imre* szerkesztésében megjelenő első kötetével kivánva ez alkalommal behatóbban foglalkozni, nem ok nélkül s nem esetleg emlékeztem meg a Dunántúli Történetkedvelőkről, s a működésük nyomában megindult vállalatról, a Győri Tört. és Rég. Füzetekről. A két dolgot, bármily távol látszanak is egymástól állani, többszörös okozati és személyes kapocs fűzi össze: azoknak a lelkes férfiaknak sorában oklevéltárunk szerkesztője, Nagy Imre az elsők közt foglalt helyet, s már ekkor megfogamzott lelkében az óhaj, hogy szülő-vármegyéjét, családja ősi fészkét majdan hozzáméltó monografiával ajándékozza meg; s viszont a Dunántúli Történetkedvelők vállvetett munkássága teremtette meg a kedvező talajt arra, hogy ez óhajtása teljesedésbe is menjen. S ma, midőn a gyümölcsöt magunk előtt látjuk, illő megemlékeznünk azokról, kik fáját elültették és gondos ápolásukkal termőképessé tették.

Annál inkább kell ezt tennünk, mert a gyümölcs, az eredmény méltán hívja ki bámuló elismerésünket. Az előttünk fekvő kötet csak egy részét képezi a vállalatnak, mely hivatva lesz Sopron vármegye szép múltját méltóképp megörökítni. Az oklevéltár két kötetre van tervezve, s a tulajdonképeni monografia, a történeti rész, remélhetőleg ugyan ennyire fog terjedni. Négy kötet mindenesetre nem kis dolog, s kevés vármegye dicsekedhetik azzal, hogy ily nagy arányokban állítja fel történeti múltjának emlékét.

Sopron vármegye oklevéltárának első kötete 41 ívnyi terjedelemben 443 oklevelet tartalmaz, melyek között az Árpádok korának tiz legrégibb oklevele olyan, miket Fejérből és Wenzelből már ismerünk Ez oklevelek az 1156. évtől 1411-ig terjedő időszakot ölelik fel. Korszakok szerint csoportosítva, az Árpádok korára

49 drb esik ez oklevelekből; az interregnumra 5, Róbert Károly uralkodására 83, I. Lajoséra 186, a XIV. század hátralevő éveire 59 drb; a XV. század elejéről 1411. november 13-ig 61 drbot találunk. Kiállítóik szerint a királyi oklevelek és az ország nagybiráinak kiadványai mellett 51 vármegyei kiadványt számláltunk meg — ezek legrégibbje 1262-ből való; — a hiteles helyek közül legtekintélyesebb számmal: 83 darabbal a győri káptalan szerepel, a vasvári káptalantól 53, a pozsonyitól 15, a csornai konventtől 12, a soproni keresztesek konventjétől és a zalavári konventtől 6—6, a pannonhalmitól 6 darabot találunk a kötetben; azonkívül az esztergomi, székesfehérvári, váradi, nyitrai, aradi, budai, veszprémi, sőt a messze fekvő császmai és boszniai káptalanok is képviselve vannak 1—2 kiadványnyal. Tanulságos dolog összeállítani mindazoknak a levéltáraknak lajstromát, melyek a codex anyagához a maguk egyes darabjaival hozzájárultak. Legtöbb anyagot: nem kevesebb mint 206 drb oklevelet adott hazai történelmünk legelső forrása, az országos levéltár; utána jön mindjárt a Nemzeti Múzeum levéltára, mely törzsgyűjteményéből 60, s a letéteményként birt Kisfaludy-levéltárból 19, a gróf Forgách-család levéltárából 1 s a Meskó-féle iratokból 1 drb oklevéllel járult a létszámhoz. Sopron sz. kir. város törvényhatóságának levéltára 29, a gróf Eszterházy család galantai levéltára 23, az Ostffyak asszonyfai levéltára 19, a hédervári levéltár 16, a keszthelyi gróf Festetich-levéltár 9, a herczeg Eszterházyak kismartoni levéltára 8, a herczeg Batthyány-család körmendi levéltára 7, a pannonhalmi levéltár 6, a gróf Niczkyek ligvándi levéltára 5, a verebi Végheké ugyanannyi, a Zeke-családnak Sopron vármegye levéltárában letéteményezett iratai 4, a gróf Teleki család gyömrői levéltára s az alsó-szopori Nagy család levéltára 3—3, a bécsi cs. és kir. állami levéltár, a szombathelyi káptalani levéltár, a Dessewffyek margonyai levéltára s a Hettyey és Kemény-családoké 2—2, a pozsonyi és veszprémi káptalani levéltárak, az Erdődy grófok galgóczi, a gróf Nyáry-család gbeláni, a koltai Vidos-család mihályfai levéltárai, az Amade és Melczer családokéi, néhai Ipolyi Arnold gyűjteménye és Balázs György ipolynyéki plébános 1—1 darabbal szerepelnek a gyűjteményben. Ez a statisztika mindennél jobban illusztrálja azt az igazán nagy fáradsá melyet a codex anyagának összegyűjtése ig t. Harminczkét különböző gyűjteményt ke a szerkesztőnek átkutatni, mig azokra rá t s kétszer, háromszor annyi hasonló tá oklevél közül a közlésre méltó anyagot ki asztotta; s habár e fáradságos munkában nem volt buzgó munkatársak, hasznavehető segítségen híjával — a publicatio folyamán Csontosi Jánosról, Fejérpataky Lászlóról, Fraknói Vilmosról, Guóth Sándorról, Károlyi Árpádról, Kovács Nándorról, Nagy Gyuláról, az imént elhúnyt Pesty Frigyesről, Thallóczy Lajosról, Véghelyi Dezsőről, néhai Stachovich Remigről s Vincze Gáborról emlékezik meg, a kiknek másolatait felhasználta — az összeállításban úgy, mint a szerkesztés nagy gondot igénylő munkájában az egyedűli érdem mindenesetre kizárólagosan Nagy Imréé, a ki a soproni oklevéltárban az eddigiekhez minden tekintetben méltó kötettel gyarapította oklevélközléseinek gazdag sorozatát.

* * *

Sopron vármegye, tudjuk, egyike az ország legrégibb megyéinek, a hol a honfoglalást már germán elemekkel vegyes római kultúra előzi meg s az új települők szervezkedése annál gyorsabban történik, mert a központ mintegy a viszonyok által ki van jelölve. A régi Scarabantia helyén épült Odinburg, a mai Sopron városa e természetes központ, mely nevet ad a körülötte elterülő vidéknek, s a rövid időt kivéve, a mikor a lánzséri hegyek tövében elterülő Locsmánddal kényszerűl szerepét megosztani, mindvégig megmarad e provinczia főhelyének. A soproni és a rövidéletű locsmándi comitátusok alakulása s fejlődésük első szakaszához az oklevéltár rendkivűl becses új, ismeretlen adatokat szolgáltat, úgy hogy a miről Pesty Frigyes a várispánságokról írt munkájában az addig ismert adatokból csak hézagos körvonalakat adhatott, most már meglehetős világos és részletes képben láthatjuk magunk előtt a vármegye megalakulásának folyamatát.

Ez a processus Sopron vármegyében nem követ valami határozott útvonalat, mint egyébütt, a hol a természeti viszonyok jelölik ki a terjeszkedés irányát; ahoz itt a geológiai alakulás és a vízrendszer sokkal határozatlanabb, az út minden oldalról nyitva áll a terület birtokbavételére; s tény, hogy e birtokbavétel, a foglalók elhelyezkedése s a tulajdonjogok alakulása, egy szóval a szervezkedés előmunkálatai a vidék minden pontját úgyszólván egyszerre ölelik fel, s a XIII. század végén már nagyjában az egész munka be van fejezve.

Nem lehet czélom e folyamat eredményével beszámolnom; a monografus dolga az, a ki a kötetben felhalmozott adatok segítségével nagyon érdekesen írhatja meg majd a vármegyei élet történetét. Csak abból a szempontból kisértem meg ez adatokat értékesítni, mely e folyóirat olvasóit leginkább fogja érdekelni; a vármegyei élet alkotó elemeivel, legfőbb tényezőivel: a vármegyei nemességgel kivánok nagyjában foglalkozni, sorra véve a vármegye nemesi jószágait, s megfigyelve a birtokviszonyok alakulását. A névsor, melyet ily módon nyerünk,

Sopron vármegye gyökeres nemesi családaival fog bennünket megismertetni.

Sopron városa királyi város és nem tartozik a vármegye kötelékébe; de körülötte minden irányban kezdődnek a nemesi kúriák, a vármegyei birtokos nemesek jószágai. E város környékén kisbirtokosok tanyáznak: délfelé Egereden és Harkán a Harkaiak, kiktől később a város szerzi meg e két helységet; Küllőn szintén ezek a Harkaiak s a XIV. század második felében a Külleiek, Bogyoszlaiak és Dörögdiek; Suslánban (Somfalva) a Suslániak, Dorogon (Darufalva) a Gutkeled nemzetség több tagja; de már itt kezdődnek az *Osl* nemzetség egyes ágai, a Kanizsaiak, Ebergőcziek, Ostfiak, Patliaknak birtokai: Dág (Ágfalva), Pangárd — melyet I. Lajos király 1362-ben Kanizsai János zágrábi püspöktől csere útján szerez meg, hogy Nádasddal együtt kedvelt udvari emberének, a cseh Hinkónak ajándékozza —, Szántó, Zemenye és Szerdahely (Stodra). Az utóbbi helységben a Nagymartoniaknak is van részük, a kik zálogjogon Suslánban is birnak. Zemenyén túl egész az osztrák határig s le a lánzséri hegyekig Siklós, Besenyő (Pecsenyér), Nagymarton, Wysun (Wiesen?), Fraknó és Kabold várak és tartozékaik, Sandorf, Veperd stb. mind a hatalmas *Nagymartoni* grófoké, kiknek őse Benedek vajda 1202-ben nyeri királyi adományúl a budai káptalan birtokát képező Nagymarton helységet. Moruch (Márcz), Nagymarton alatt, eredetileg az *Ostfi*aké és *Kanizsai*aké s csak Nagymartoni Pál kap annak egy részére királyi adománylevelet. Nádasdon, melyről Pangárdnál tettünk már említést, a Höfleiniaknak is van részük, s 1382-ben kishöfleini Beledfia Gergely neje tiltakozik az ellen, hogy Szentgyörgyi Tamás és Spatai János itt részt szerezzenek. Bogyoszlón (a mai Német-Keresztúron) 1346-ban a Nagymartoniak osztoznak, de a Kanizsaiaknak (1373) és a Herbortyáknak (1394) is van benne részük. Nyéken és Szentmártonban 1359-ban Atinai Miklós a birtokos, kitől az utóbbira a Kanizsaiak szereznek a mondott évben zálogjogot. Csáván 1250-ben Oslfia Miklós halála után az Osl nembeliek osztozkodnak; utódaik a Herbortyaiak 1394-ben is a helység birtokában vannak. Bezeget Csáva mellett 1270-ben Oslfia Herbord peres úton nyeri meg Ákosfia Miklóstól.

A soproni hegységtől délkeletre eső részen Czenk a Czenkieké, majd a Kanizsaiak formálnak hozzá jogot, s 1375-ben ez igényüket az Ebörgőcziekre ruházzák. Később, 1406-ban Peczöli Zarka Miklósnak is assignálják 400 frtért, de nem birják jogaikat érvényesítni és Zarkát Ujkér felével kell kárpótolniok. Tényleges birtokosúl 1388-ban Szigeti Fülöpöt és 1410-ben a Niczkieket is találjuk itt; utóbbiak Czenki Miklós leányainak kilencz és fél telket visszaadnak. Pereszteg soproni várföldet 1327-ben Kanizsai Lőrincz kapja adományúl. A szomszéd Susukban 1327-ben Kozmafia István bir, 1344-ben Mertlin ispán és fiai itteni részüket eladják a Nagymartoniaknak. Füles 1311-ben a Németujváriaké, 1371-ben Lajos király Szalonak váráért cserében egyéb somogyvármegyei helységekkel együtt a Kanizsaiaknak adja. Likvándon 1340-ben a Győraiak osztozkodnak, 1346-ban a Veszkény nembeli István fraknói várnagy egy ekényi földet szerez Győrai Demetertől; kivűlök a Nigvániak (1347, 1389), Jákiak (1347, 1360), Bükiek (1389) és Peczöli Zarka Miklós (1397) szerepelnek földesurakúl.

A lánzséri hegyvonalban a borsmonostori apátság bír tekintélyes területet alapítója, az Osl nembeli Domokos bán s utódai adományából; övé Kéthely, Alsó- és Felső-László, Zsidány, Bleigraben (Pleigrob), Szakony, Micske és Peresznye. Zsidányban és Roggendorfon (ma Német-Zsidány) azonban a Bükiek és Ludbreghi Csúz Pálfia Chamaz is birnak, Kőhalom, Felső-László szomszédságában, 1396-ban királyi birtok, de már 1411-ben a Kanizsaiaké, kiknek őse Imrefia Lőrincz a közeli Garablyánra (ma Grébli, Salamonfa egyik része), Gyalókára és Dicskre még 1319-ben nyert királyi donationálist. Vis Peresznye mellett a Visieké (1347 és 1370), a szomszédos Enyed az Enyedieké (1357 és 1377), Szakony 1392-ben a kőszegi várhoz tartozik, s azzal együtt jut zálogban a Garaiakhoz. Rámóczon az Osl nemzetség több ágán: az Agyagosi, Ostfi, Herbortya stb. családokon kívül a Nagymartoniaknak is van részük; Pulya a Pulaiaké; 1359-ben Atinai Miklós is bir benne, ki a maga részét a Kanizsaiaknak zálogosította el. Talán e tájékon, a mai Drassenmarkton kell keresnünk Darásfalvát, Dorogi Andrásfia János birtokát, melyet ez, mivel hamis oklevelek alapján perlekedett, 1351-ben vulkapordányi és szentgyörgyi jószágaival együtt birói ítélettel elvesztett; a három jószág két harmadát a nádor Giletfi Miklós kapta, egy harmadát Patli Pál fiai. Locsmándon, Gyiróton, Ombuson és Frankón a II. Géza király által behivott Gottfried és Albert vitézek utódai birnak, kik magukat Sári, majd Frankói nemeseknek hívják. III. István 1171-iki oklevelét, melyben atyjának a német vitézek részére adott donatióját meg[illegible]i, a codex sikerűlt hasonmásban adja. I[illegible]ánd később a kőszegi várhoz csatoltatott, s [illegible]együtt 1392-ben a Garaiakhoz kerűlt.

Soprontól ész[illegible]letre nyílik a rákosi völgy, a Fertő és a ruszt[illegible] hegység közt; ennek déli torkolatánál Bozt[illegible]21-ben Kanizsai Lőrincz zálog czímén szerzi meg Bésfia Lászlótól; a Patliak is birnak benne. Rákos, (Rákvár néven

is előjön) a győri püspöké, ki Sopron város polgárait itteni épületei lerombolása miatt 1311-ben Gentilis kardinális előtt bepanaszolja; 1371-ben már királyi várnagyok ülnek benne, kiknek I. Lajos király meghagyja, hogy a soproni polgároktól a várhoz tartozó szőllőhegyeken a hegyvámon kívül más illetéket ne szedjenek. Meggyest 1352-ben Hertulfia Miklós, a király címerfestője (cymerarius) bírja; 1395-ben a Butykaiak, Márkiak, Ráskaiak is szerepelnek birtokosokúl, kik itteni, majádi és oszlopi birtokrészeiket a Kanizsaiak foglalási szándéka ellen védelmezik. Ruszton, az egykori Csélben, Hédervári Dezső 1317-ben s a Czirákiak 1323-ban kapnak királyi adománnyal birtokot; a Cséliek és Peresznyeiek is birnak benne, végül Miklós bazini grófhoz kerül, ki 1410-ben igtattatja be magát annak birtokába. Majád (Margarét) 1249-ben a király kezén van, ki öt és fél telket Hertunfia Tamás fiainak adományoz; 1359. Rudolf és Konrád mosonyi főispánok itten bírt részükből egy telket Robauer Péter soproni polgárnak adnak, ki 1373-ban a maga részét a Kanizsaiaknak adja el. Czínfalva a Czirákiaké és a Peresznyeieké — a helység előbb a Peresznye nevet is viselte. Hirmben a Vulka mellett a Kanizsaiak (1324), az Ostfiak és Herbortyák (1334) s a Nagymartoniak (1346) a földesurak; Vulkapordány 1307-ben a Gutkeled nemzetségbelieké, a kik Dorogot is birták — Dorogi Andrásfia János fátumáról már fentebb megemlékeztünk; — 1346-ban Nagymartoni Pál, 1360-ban Patli Tamás kapnak benne királyi adományt; 1369—70-ben a Kanizsaiak és Oszlopi Hanul állanak perben birtoka felett, a per az előbbiek javára dőlt el. Krakót 1274-ben Pósafia Pósa (de genere Zaak) szerzi meg csere útján Fulkófia Farkastól, ki azt királyi adománykép bírta; 1397-ben Peczöli Zarka Miklós kezére jut. Oszlop várát Lajos király 1377-ben a lázadó Oszlopi Troczmanntól elveszi és Szentgyörgyi Tamásnak adja, a ki 1393-ban Jodok morvai őrgróf fogságába kerülvén, hogy a 6800 frtnyi váltságdíjat megfizethesse, kénytelen azt Okka, Szék és Zaka birtokokkal együtt a Kanizsaiaknak eladni. A Kanizsaiak birnak Bikiföldén (1410), Széleskuton (1378), Kismartonban (1371, 1388), Höfleinben (1324) — utóbbi helyen az Ostfiakkal, Herbortyákkal s a Höfleiniakkal, kik az Agyagosi nevet is viselik; — Kövesdet (Szárazvám) zálogban tartják a Nagymartoniaktól (1381), a kiknek Széleskuton és [illegible]einban is van részük. Büdöskut a Patlia[illegible]kiknek révén a Kanizsaiak (1359) és Osz[illegible]Hanul (1367) is kapnak részt benne. Sz[illegible]ő várát, melyet Laczkfi István erdélyi v[illegible]a épített Róbert Károly idejében, 1364-be[illegible] Kanizsaiak vétel útján szerzik meg Volfa[illegible]Eglolftól. A várhoz tartoznak Cseke (Vimpácz) és Őrpordány (Lajtapordány) az osztrák határszélen, eredetileg a határőrző besenyők telepei.

A Fertőtől délre elterülő síkságon határozottan az *Osl* nemzetség van tulsúlyban. Hidegség, Homok, Széplak, Agyagos, Szerdahely, Lozs, és Horpács már a XIII. században a nemzetség birtokában vannak, — a lozsi jószágot Loblóval és Tarddal együtt Beledfia Beled ispán kapja 1277-ben cserében keczöli birtokáért a királytól — s a következő században a körülfekvő helységeket: Sarródot, Söjtört, Szécsént, Patlit, (a mi Petőháza?), Fertőszent-Miklóst, Pinnyét Kalacscsal és Kicsinérrel, Ebergőczöt, Muzsajt, Röjtököt, Csapodot Családdal, Lövőt, Kért stb. az Osl genus közös törzséből elágazó Ostfi, Kanizsai, Viczai (másképen Lózsi), Herbortya, Höfleini (másképen Agyagosi), Patli, Pinnyei, Ebörgőczi családok kezén találjuk. Hidegségen és Homokon a *Veszkényiek* is birnak. Sarródnál meg kell emlékeznünk arról a perről, melyet Ostfi János 1368-ban a vármegye előtt Nagymartoni Lőrincz ellen két itteni jobbágya elfogatása miatt indított; az elrendelt vizsgálaton Ostfi mellett 300, Nagymartoni mellett 500 tanú bizonyított, kiknek nagy részét a vasvári káptalan oklevele névszerint felsorolja. (259. sz.) Söjtörön még az Ikvaiakat és Endrédi Lászlót (1382), Agyagoson a Gyóraiakat (1405), Patliban Oszlopi Hanult (1367—69), Kalacson Hermáni Balajfia Györgyöt (1350), Lózson a Jákiakat (1360) és a Gyóraiakat találjuk birtokostársakúl; Gyórai Jakabfia János utódok nélkül halván meg, gyórói birtokára Szécsi Miklós országbiró kap adománylevelet, a kinek annak egy részét, Bálintföldét a szintén adományos Ajkaiaktól pör útján kellett megvédenie. Muzsajon a Muzsajiak is birnak, ezek jószága azonban 1343-ban az általuk megölt Ebergőczi Jekkelfia István vérdíjaként birói zálogba kerül, honnan 1349-ben Kanizsai Lőrincz fiai váltják magukhoz. Lövőn 1317-ben Ábrahámfia Baksa részét Hédervári Dénes kapja királyi adományban. Kért még 1277-ben országbirói itélettel kapja Veszkényi Dénes, s a beigtatás Szopori Pál és Kopasz Gergely szomszédok jelenlétében ez évben megtörténik, de később a Kanizsaiak is szerepelnek birtokosokúl, s általuk 1406-ban a birtok egy része zálogúl Peczöli Zarka Miklóshoz kerül. Család egy része a Veszkényieké s 1366-ban az osztozásnál a Czirákiak ágának jut. A Czirákiak bírják Czirákot is, melytől családi nevüket kölcsönözték, Dénesfalvát, Berekalfalvát, Répcze-Szemerét (ezt 1339-ben Szemerei Istvánnal és Cséli Ingrámmal), Tomajt; a hol 1405-ben Harkai Lászlót idézik törvény elé egy rész elfoglalásáért, s Székasnak egy részét; a másik rész itt a királyi erdőőrök birtoka. A Nagymartoniak Pomogyban (1346, 1356, 1347) és Családban

(1346) birtak, de úgy látszik, jelentéktelen birtokrészeket. Kürtösmegyeren, Czirák és Szemere között, a királyi kürtösök vannak megtelepedve. A vidék többi birtokosai közül kiemeljük a *Ják* nemből származó Damonyaiakat Damonyán, kik 1335-ben az országbiró itélőszéke előtt bizonyítják, hogy «a szent királyok ideje óta az ország valóságos hadviselő nemesei közé tartoznak»; a Ságiakat Ságon, kiknek ősét, Vendéget, a királyné ságí jobbágyát 1274-ben tette birtokos nemessé IV. László király; a család egyik ága (1357) a Simonházi nevet is viselte; a Káliakat Kálon, kiknek őse Kaal lovag még Gizella királynéval jött az országba; továbbá a Boztiakat Dasztifaluban (1358.), a Csérieket Cséren, Beketelkén (1358, 1410), a Ládonyiakat Ládonyban (1362, 1377, 1390), a Nyékieket (1365), és Endrédieket Szergényben és Endréden, a Szántaiakat Szoporon (1398, 1410) és a Vonosziakat Vonoszon (1359); ez utóbbiak birtokát részint Fodor János soproni polgártól, kinél egy részük zálogban van (1356), részint magától a családtól (1376) lassanként a Kanizsaiak váltják magukhoz.

A Rábaközben, mely mint a központtól távol eső rész, külön alispánok alatt jó ideig valóságos kis vármegye szerepét vitte a vármegyében, szintén az Osl nemzetség kezén van a birtokok zöme. Maga a nemzetség névadó birtoka, Osl helység is itt fekszik s a XIV. században a Pinnyeiek és Csornaiak osztoznak benne. Vicza és Beled a Kis-Rába mentén, s valamivel beljebb Csorna a nemzetség egy-egy virágzó ágának adnak nevet. Szár soproni várföldet Osl ispán kapja hű szolgálataiért 1297-ben III. Endre királytól. Németi, Maglócza és Farád az Ostfiaké, Vásárosfalva és Magyarfalu a Herbortyáké — mindkét helyen Mihályi Jánosfia Pál is bír zálogúl Csávai Herbordtól és Osltól egy részt, melyet 1381-ben Ostfi János vált magához; Inakföldje a Patliaké, s csak később (1366.) csatoltatott Kapuvár tartozékaihoz. Tamásit, melyet IV. László Vörös István esztergomi várnagynak adományozott s annak utódaitól a Babóthiak birói itélettel nyertek meg, utóbb a Kanizsaiak vétel utján szerzik meg; ugyane Vörös István utódaitól zálogúl tartják egy másik birtokukat is, Rábaközt, Bogyoszló és Farád közt. Ők birják Várjobbágya-Keszőt; 1350-ben a Kapuvárhoz tartozó Szovátot Untatóval és Mártontelekével királyi adományúl nyerik és végre 1401-ben megkapják a királytól Kapuvárt is, a vidék főerősségét, összes tartozékaival. Kivülök a *Csák* nemzetségből származó Kisfaludiak, Mihályiak és Vértesiek birnak e környéken: Miháliban, Kázmérban, Pethlenden — ezt még Miklósfia Izsák ősük kapta 1233-ban adományban II. Endrétől, — továbbá a Czirákiak Veszkényben és Veszkény-Családon, a hol azonban a Kanizsaiaknak is van részük. Gyóró, Czirák szomszédságában, a Gyóraiaké, 1346-ban azonban a Veszkény nemzetségből való István fraknói várnagy s rokonai zálogban megszerzik a birtok felét, 1348-ban hasonló módon Temerdi Péter fia István is szerez egy részt, 1349-ben pedig Jáki Keménfia Miklós beházasodás útján lesz itt birtokossá. Potyond a Potyondiaké (1382), Vadasfa a Vadasfalviaké (1400), Pásztori a Pásztoriaké (1340); Árpást a Rába mellett a Móriczhidaiak bérlik a bakonybéli apátságtól; fellebb Bágyog 1351-ben a győri püspökség birtokai közé tartozik. A déli határon Keczöl, melyen 1162-ben Farkas soproni várjobbágy kap adományt, az Osloké, de mint láttuk, Beledfia Beled ispán már 1277-ben a királynak engedi át, a ki azt Babóth várához csatolja. Páliban, szintén a határon, 1347-ben a Kanizsaiak, Köcskiek és Magyarok bírnak; az utóbbiak része hagyomány útján a pápóczi prépostsághoz jut, honnan Mezőlaki Miklós beszterczei ispán 1373-ban zálogban bírja. 1405-ben a *Nádasd* nembeli Gersei Petőfiaknak is van itt részük. Vág birtokán 1263-ban a vági nemesek három ága osztozik; 1366-ban az Ivácsiak és Vágiak bírják, kik Móriczhidai Simont és társait a birtokvételtől eltiltják.

Látni való ez elmondottakból, minő gazdag anyag tárúl fel ez oklevéltár adataiban a családtörténetek kutatói előtt, s reméljük is, hogy az nem fog sokáig kiaknázatlanúl maradni. Főleg két nevezetes családra vannak itt becses adatok: a Nagymartoniakra és a Kanizsaiakra, kik országos életünkben is oly nagy szerepet vittek. Amazok a vármegye nyugati részeiben, az osztrák-határszéli hegyvidéken dominálnak; ezek a keleti részben bírják javaik zömét, de gyorsan terjeszkednek minden irányban; a XIV. században alig van pont a vármegyében, hol meg ne vetették volna lábukat; a vármegye kormányzata csakhamar az ő kezükben van, s mikor végül Szarvkő várát és Kapuvárt is megszerzik, messze környéken ők a leghatalmasabb urak. E két családon kivül még a Czirákiakkal, a Héderváriakkal, a Németujváriakkal, a bazini és szentgyörgyi grófokkal, kis időre Laczkfi István vajdával, s a XIV. század vége felé a Garaiakkal találkozunk birtokosokúl ama főúri családok közül, melyek ez időben az ország sorsára befolyással voltak. S körülbelől mind az ő révükön találjuk [illegible]ább oly adatot a kötetben, mely köztörténeti jelentőséggel bír; ők képezik az összekötő kapcsot a vármegyei élet krónikája és az ország története közt. Ily országos érdekű históriai adatokkal igen szép számban találkozunk ez oklevelekben. Hogy csak a nevezetesebbeket említsük, IV. Bélának a csehek elleni hadjárata és a Czirákiak ősének Dénesnek abban szerzett érdemei (20. sz.), az Ottokár

elleni hadjárat, Győr ostroma és a Sopron melletti ütközet IV. László idejében, melyben a Hédervváriak egy őse tüntette ki magát (26. sz.), a Németujváriak pártoskodásai (48., 67., 71., 90. és 110. sz.), melyek a Kanizsai család ősének Lőrincznek alkalmat adtak magát Róbert Károly hűségében kitüntetni; — továbbá Laczkfi István vajda szereplése ugyane király alatt az osztrák herczegek, a ráczok és a havasalföldiek elleni hadjáratokban, az ország nyugati határának igazítása körül és I. Lajos litván hadmenetében (155. sz.), a nápolyi hadjárat és Kanizsai Istvánnak, akkor még budai prépostnak, követsége a pápához és az olasz fejedelmekhez (167., 169. és 197. sz.), az 1365-iki és 1370-iki bolgár expeditio (243., 244. és 300. sz.), Vilmos osztrák herczeg 1401-iki támadása (386. sz.) és sok más esemény, miket itt fölösleges volna részletezni: ezek azok a pontok, melyeken a vármegyei élet szűk keretén belül is élesen visszatükröződik amaz idők képe, a mikor pártharczok s az ország külső és belső ellenségei által provokált hadjáratok tarták a nemzetet folytonos mozgalomban. Mint e zavaros idők kiválóan jellemző termékét kell megemlítenünk különösen Zsigmond király 1401. február 17-én kelt oklevelét (383. sz.), melyben Kanizsai János esztergomi érseknek és testvéreinek Kapu, Borostyánkő és Léka várakat s Csepreget adományozza, s mely a Kanizsaiaknak 12 éven át a király szolgálatában szerzett érdemeit részletesen felsorolva, az 1389-iki bolgár hadjárattól kezdve egész a nikápolyi csatavesztésig, e kor történelmének majdnem valamennyi nevezetes eseményéről megemlékezik.

* * *

Ime a középkori Sopron vármegye képe nagy vonásokban, a mint az oklevéltár adatainak felületes csoportosítása szemünk elé állította. Hogy ez a hevenyében összeállított kép a teljességre épen nem tarthat számot, az a dolog természetében rejlik; de teljességről azért sem lehet szó, mert maga az oklevéltár sem tartalmazza az összes adatokat, melyek e korból a vármegye történetére vonatkozólag fentmaradtak. Mint az előszóban olvassuk, a szerkesztőnek több mint kétezer oklevélből kellett kiválogatni azt, a mit a két kötetre tervezett oklevéltárba beszoríthatott, s nagyon soknak ki kellett abból maradni; természetesen annál kevésbbé tarthattak, habár csak kivonatban is, igényt a közlésre azok a sopronvármegyei oklevelek, melyek az Akadémia oklevéltáraiban, a Hazai Okmánytárban, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetekben és egyébütt napvilágot láttak. S csak is ez az egyetlen kifogás, a mit az oklevéltár összeállítása ellen tehetünk, ha t. i. mint magában álló művet, mint codexet tekintjük azt, melynek mindazt fel kellene ölelni, a nevezetesebbeket egész terjedelemben, a kevésbbé fontosakat és a már ismerteket kivonatban, a mi okleveles adat a vármegye múltjára vonatkozik. E kifogásnak azonban hamar élét veszi az a körülmény, hogy a kérdéses oklevéltár nem mint önálló munka jött létre, de mint bevezetése, jobban mondva függeléke a vármegye monografiájának, a melyben az itt mellőzött adatok mindenike az őt megillető méltatásra fog találni.

A mi a codex diplomatikai értékét illeti, Nagy Imrével szemben talán lemondhatunk a behatóbb vizsgálatról. Az ő közlési elveit számtalanszor volt alkalmunk megismerni és méltányolni; ez elvekhez szigorú hűséggel ragaszkodott a jelen kiadványban is, s ha itt-ott fordul elő valami kifogásolni való, azt bizvást nyomtatási hibáúl vagy legrosszabb esetben lapsus calami gyanánt vehetjük. Az oklevelek gondosan vannak fölszerelve, a dátumok kivétel nélkül helyesen megoldva, a regesták a családi és birtoknevek némi ingadozásától eltekintve világosak, s a netaláni mondanivalókat mindig megtaláljuk az oklevelek végéhez tűzött terjedelmes jegyzetekben. S ha az indexet is, a mint reméljük, megkapjuk a második kötet végén, akkor jogosan elmondhatjuk, hogy ez a kiadvány is teljesen méltó szerkesztőjéhez.

Végezetül nincs egyéb mondanivalóm, mint annak az ohajtásnak szavakba öntése, hogy az oklevéltár második kötetét, s a mi elé mindnyájan oly nagy várakozással tekintünk: Sopron vármegye történetét minél rövidebb idő alatt legyen alkalmunk üdvözölhetni.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

VEGYES.

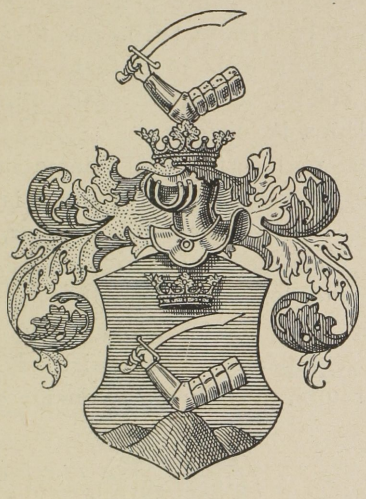
Petőfi Sándor származása és czímere.

(Egy czímerrajzzal.)

A múlt századbeli nemesi vizsgálat alkalmával Pozsony vármegye előtt egy nemesi levelet mutattak föl, melyből kiderűl, hogy Petrovics Mártonnak és Jánosnak, I. Leopold király Laxenburgban, 1667-ben czímert adományozott és hogy ezt *Vág-Ujhelyen* 1668 márcz. 21-én (feria quarta prox. post dominicam Judica) kihirdették.

A nemeslevél-szerző Márton utódai a következő czímert használták, ú. m.:

Kék mezőben zöld hármas halmon kivont kardot tartó könyöklő pánczélos kar, fölötte

arany leveles korona. — Sisakdísz: a könyöklő kar. — Takaró: kék-arany és vörös-ezüst.[1]

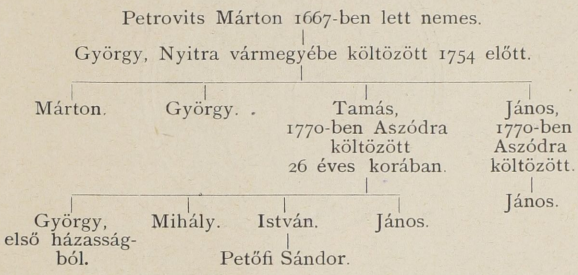
Levéltári adatok szerint,[2] a nemeslevélben említett Mártonnak két fia volt: Pál és György, a kik az 1754 szept 29 és 1770 febr. 7-én kelt tanúvallatási jegyzőkönyvek szerint az 1754-ik év előtti időben Pozsony vármegyében Mátyásföldén Kajal helységben laktak. Közülök azonban György már az 1754-ik év előtti időben Nyitra vármegyébe Agacsra származott, hol négy fia született; Márton, György, Tamás és János.

[1] Pecsétnyomó és pecsétek után.

[2] L. pozsonymegyei levéltár A XIII/*b* A XIII/*c* A XIII/482.

Minthogy a «Vasárnapi Ujság» 1887. évi 12. számának «Petőfiek Aszódon» című czikke szerint az meg van állapítva, hogy Petőfi öregapja, Petrovics Tamás, öcscsével Jánossal, 1770. év táján, szintén Nyitra vármegyéből, *Vág-Ujhely*ről, költözött át Aszódra: nem alaptalan a föltevés, hogy ezen Aszódra költözött Petrovics Tamás és öcscse János azonosak a Pozsony vármegyei levéltári adatok szerint Nyitra vármegyében Agacson született Petrovics Tamással és Jánossal.

Azonban a levéltári genealogia szerint ezen Tamásnak már Pozsony vármegyében György és Jánosnak János nevű fia volt. Azért Tamás a Vasárnapi Ujságban említett házasságra Salkovics Zsuzsannával 1773-ban már csak mint özvegy ember léphetett. Ezen házasságból Mihály, István és János származott. Ezek szerint a genealogia a következő:

Ez által Petőfinek a pozsonyvármegyei Petrovics családból való származása meg volna állapítva, ha felderítendő nem lenne még az is, hogy tudott-e valamit arról Petőfi atyja, Petrovics István, hogy atyja nemes származású volt s használ[illegible] vagy törekedett-e valamelyikük a nemesi pri[illegible]iumot használni?[1]

CSERGHEŐ GÉZA.

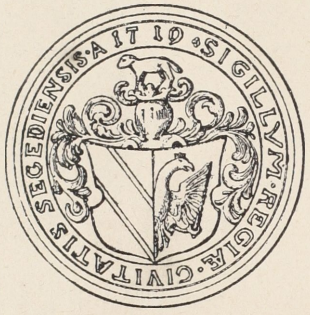
[1] Ez érdekes a[illegible]t buzgó tagtársunk Réthei *Prikkel Lajos* úr küldötte b[illegible] a Siebmacher-féle czímergyűjtemény számára. Bizo[illegible]nya nem veszi rossz néven, hogy azok nemcsak ott, hanem folyóiratunkban is napvilágot látnak.

Szeged czímerei.*

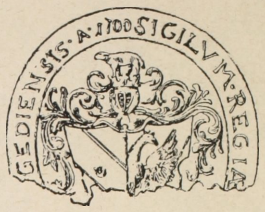
(Négy pecsétrajzzal.)

Szeged város czímerével először Jerney foglalkozott behatóbban, a kinek önálló kutatáson alapuló véleménye szerint Szeged ősi czímerét egy *sas* képezte.[1] Podhraczky ellenben, a ki ezen kérdéssel szintén foglalkozott, a város mohácsi vész előtti czímeréül a *bárányt* tartotta,[2] a mely állat Jerney szerint a szomszédos Dorosma község czímere volt. Varga Ferencz, a ki a város történetének megírásánál a czímerkérdést sem mellőzte,[3] Jerneynek Szeged czímerei- és pecsétjeiről írt összes állításait magáévá tette, s ez által azon kényelmes helyzetbe jutott, hogy a kérdésnek minden behatóbb tanúlmányozását mellőzhette.

A ki azonban Jerney állításait szorosabb felülbirálat tárgyává teszi, azt fogja találni, hogy az ő dolgozatába számos hiba csúszott be. A hibák sorozata ott kezdődik, a hol a városnak 1719. évi kiváltságlevelével nyert czímerét ismerteti, a

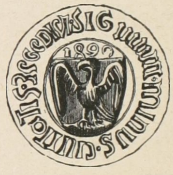
mely egészen megegyez a mai czímerrel. (I. ábra.) A kiváltságlevél szavai szerint ez a czímer egy, a Tisza medréből kihalászott pecséttöredék után készült, a mely állítólag 1200-ból való volt. (II. ábra.) Jerney sokalta az 1200 évet, s azt az inkább hihető theoremát állította fel, hogy azon pecsét, melyet a folyóból állítólag kihalásztak, s a melyet a bécsi udvari kanczellária megujítás végett a szegediek annak idején bemutattak, nem 1200-, hanem 1500-ban készült, a

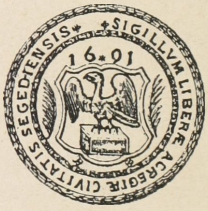
mit Varga is elfogad. De a ki a pecséttöredék czímerét közelebbről megvizsgálja, azt fogja találni, hogy az annyira modern készítmény, hogy csakis a török hódoltság kora utáni időből származhatik.

Hogy e czímer, melyet különben a város ma is használ, nem középkori s egyáltalán nem is történelmi eredetű, hanem egy egészen önkényűleg készített hamis pecsét alapján csúszott be III. Károly király 1719. évi kiváltságlevelébe, azt e sorok írója mutatta ki első ízben,[1] s ezt nem sokára a város másik történetirója, Reizner János is elismerte.[2]

Szeged régi czímeréről nemcsak tényleg nyilvánúlt, de valóban nyilvánúlhat is többféle vélemény. Ennek egyszerű oka az, hogy a városnak nincsenek meg az első és legrégibb szabadalomlevelei, vagy legalább monografusai még nem kutatták fel azokat. Ily viszonyok között a régi pecsétek sphragistikai adataihoz kellett fordulni, a miknek nyomán csak annyi

tény, hogy a városnak 1490. évi (III. ábra) és 1691. évi (IV. ábra) pecsétjein a sast, vagy

mint Reizner véli, a pelikánt használta czímer gyanánt. Az egymagában álló sas vagy pelikán

* V. ö. ugyanezen tárgyról „Szeged város czímere és pecsétje» cz. közleményt. Tu[illegible]84. 172. l. *Szerk.*

[1] *Jerney J.:* Szeged városában levő esztendőszámi felírásnak magyarázata. 1829. [illegible].

[2] *Tudományos Gyűjtemény.* XII. Ért. 90. l.

[3] *Varga F.:* Szeged város története. 1877. I. köt. 111—119. l.

[1] *Szegedi Hiradó*: 1887. 171. sz.

[2] *Reizner János:* A régi Szeged. 1887. II. köt. 166. l.

volt tehát a város ősi czímere, a mi arra mutat, hogy ezt a czímert Szeged vagy azzal a királyi oklevéllel nyerte, a mely által bizonyos — ma még ismeretlen, — időben városi rangra (civitas) emeltetett, vagy önkényűleg vette azt használatba még akkor, a mikor a királyok czímereket még nem is osztogattak.

A város czímerének kérdésében ma már határozott haladást jelez az a körülmény, mely szerint a mai napig is használatban levő czímer ősrégisége és középkori eredete teljesen meg van döntve. Szeged imént említett monografusa, Reizner is elismeri, hogy az 1200-, vagy 1500-as évszámmal ellátott pecsét (II. ábra) hamis, és így csak csodálkozhatunk azon, hogy miképen lett a múlt század elején a kanczellária ezen pecsét által oly csúful rászedve, hogy az a III. Károly király által 1719-ben kibocsátott privilegiumban hiteles pecsét gyanánt ismertetett el s az ekkor adományozott új czímer is annak nyomán lett szerkesztve?

Ezen kérdésre a feleletet az illető kor adja meg. Szeged a török uralom alatt királyi város (civitas) volt. A török hódoltság idejében ezen jellegét elvesztette, s midőn a hódoltság kora elmúlt, ezt minden áron vissza akarta szerezni. Régi szabadalomlevele, a melylyel a középkorban városi rangot nyert, valószinűleg elveszett, sőt nagy a valószinűség, hogy ilyennel nem is birt soha. Az egyéb, szabadalmakat magukban foglaló Endre, Béla, Zsigmond és Mátyás királyoktól nyert oklevelek mellett tehát szüksége volt a városnak egy oly régi pecsétre is, a mely egyrészt a királyi város jellegére valló felirással bírjon, másrészt pedig oly czímert tüntessen fel, a mely Szeged egykori birtokaira s ezen kívül a királyi házhoz való állandó hűségére vessen világot.

Igy koholták a szegedi ősök a múlt század elején azt a pecsétnyomót, a melyen a «Regiæ Civitatis» felírat a városnak egykori királyi városi jellegét, a felezett kétfejű sas az uralkodóház iránt való hűséget, a pajzssisak feletti bárány pedig a dorosmai puszták tulajdonjogát volt hivatva bizonyítani. (II. ábra.) Ezen pecsétre azután rávésték egy réginek látszó évszámot, a mely valószinűleg «1500» akart lenni, s ekkor előálltak vele mint olyannal, a mely még a mohácsi vész előtti időkből való s a melyet a halászok a Tiszából véletlenül fogtak volna ki.

Ez a története a hamis pecsétnek, mely utóbb rendeltetését egészen teljesítette. A királyi kanczelláriának ugyanis e pecsét a szabadalomlevelekkel együtt bemutattatván, ott annak hitelessége ellen semmi kétség sem merült fel, s a kanczellária nagyon méltányosnak találta, hogy a város kérelme teljesíttessék. III. Károly király 1719-ben kelt privilegiumával Szegedet ennek következtében szabad királyi városi rangra emelte, s a szabadalomlevélben a hamis pecsét czímeréhez hasonló czímer használatának jogával ruházta fel a várost. Azóta Szeged mindig ezt a czímert használja.

Nem lehet azonban tudni, s a város újabb monografusa, Reizner J. sem ad erre nézve kellő felvilágosítást, hogy ezen hamis pecsét, a mely mint említők, a czímer pajzssisakján feltűntetett bárány alakjával a dorosmai pusztáknak Szegedhez való tartozását volt hivatva bizonyítani, a múlt század közepén a kun puszták iránt folyt per folyamán mint bizonyíték valóban igénybe vétetett-e és mily sikerrel? Úgy látszik, hogy ez nem történt meg, bizonyára azért, mert a lokális érdekeltség a pecsét és a rajta levő czímer hitelességét könnyen kétségbe vonhatta volna.[1]

De bármiként történt a dolog, kétségtelen, hogy a város jelenlegi czímere a XVIII. századbeli hamisítványok egyik legérdekesebb példányát repræsentálja. S érdekességét növeli az, hogy a készíttetőket vezérlő tendenczia egészen czélt ért; a hamis czímer királyi hitelesítést nyert; és Szeged czímere, mint ilyen, bizonyára egyedül á a magyar városok czímerei között.

DUDÁS GYULA.

[1] *Dudás Gy.:* [illegible] jegyzetek Szeged történetéhez. (Szeged. 1888.) 43. l.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi nov. hó 9-én br. *Radvánszky Béla* elnöklete alatt tartotta meg ez évi *nagygyűlését.*

Az elnök rövid beszéd kíséretében megnyitván az ülést, felhívja dr. *Komáromy András* vál. tagot a «Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata» című dolgozata felolvasására, mely egész terjedelmében jelen füzetünkben olvasható.

Ezután a titkár olvasta föl a társulat múlt évi működéséről és állapotáról szóló jelentését, mely a következő:

* * *

Tisztelt Nagygyűlés!

Heted ízben van szerencsém a t. nagygyűlés előtt számot adni társulatunk lefolyt évi működéséről, vázolni annak állapotát, anyagi viszonyait, részletezni munkásságát, melyet szakülésein és folyóiratában a kitűzött tudományok művelése által kifejtett, röviden ismertetni az új eredményeket, melyeket a heraldika és genealogia egyes kérdéseinek tisztába hozásával elért. Czélja jelentésemnek az, hogy hű képet nyújtsak társulatunk állapotáról és működéséről a lefolyt évben; hogy ezt elérjem, legalkalmasabb végig tekinteni az elmúlt év történetén.

A társulat kitűzött szaktudományai művelésére és belügyeinek vezetésére utolsó, hatodik nagygyűlése (1888. okt. 25.) óta, az alapszabályilag legkevesebb négyben meghatározott ig. vál. üléseket a következő napokon tartotta meg: 1888. nov. 29., 1889. febr. 28., ápr. 25 és szept. 26-án. A nagygyűlésen és a vál. üléseken társulatunk tíz tagja ugyanannyi dolgozatot olvasott fel és tartott előadást egyes bemutatott, szakunkba vágó emlékekről.

A bemutatott dolgozatok nagy része folyóiratunk hasábjain is megjelent, s így az azokban elért tudományos eredmények nem vesznek el nyomtalanúl; a társulat iparkodott azokat kiadásuk által a közhasználatnak átadni.

A gyűléseinken bemutatott értekezések közül a genealogiát a következők képviselik: *Pitay Vincze* vál. tag dolgozata Micz bán és a T[illegible]ay, Soós stb. családok eredetéről a családreg[illegible]ába vezet vissza; megvilágítja a regeszerű Micz[illegible] és hét fiáról, kiknek mindegyike egy-egy híri[illegible]családnak lőn alapítójává, szóló mese eredetét, [illegible]odván azt oklevelek világánál a valóságra visszavezet[illegible]i és megállapítani a kort, melyben a mese keletkezett. Nagyhírű, óriási vagyonáról és hatalmáról n[illegible]ezetes, rövid virágzás után gyors hanyatlást ért család múltját tárta fel előttünk *Pór Antal* tagtársunk a Nagymartoniak történetében, melyben az előbb Bajóti, utóbb Martoni, végűl Frakuói gróf néven ismert család múltját a XIII. század elején Aragoniából hazánkba költözött Simontól egész annak 1438-ban kihalt utolsó férfitagjáig Pálig megvilágítá.

Régi, történelmünkben is, de kivált irodalmunk történetében előkelő szerepet játszott családnak, a nagybessenyői Bessenyőieknek történetéről szóló dolgozatát *Széll Farkas* vál. tag múlt nagygyűlésünkön mutatta be. A terjedelmes munka, mely első kimutatható ősül a XIV. század elején élt Márkot tünteti föl, kivált a család XIV—XV. századi múltját, a XVII—XVIII. századi nemzeti mozgalmakban vitt szerepét egészen új színben tünteti föl és merőben új adatokkal járúl az irodalmunk újjászületésében halhatatlan érdemű Bessenyey Györgynek életrajzához. — Dr. *Szombathy Ignácz* tagtársunk pedig a leszármazását XV. század második feléig felvivő és újabban kivált katonai pályán kitűnt vecse-böröllő-izsákfai Vecsey család genealogiáját ismertette. — Genealogiai tekintetben rendkívül becses a *Komáromy András* vál. tag által feldolgozott Forgách Imre-féle napló, mely 1545—1580. évekből, köztörténeti érdekű bejegyzések mellett számos előkelő főrangú család tagjainak születési, házassági és halálozási dátumát őrizte, kitöltvén ezzel azon korbeli nemzedékrendeink nem egy hézagát.

A heraldika köréből vett és üléseinken bemutatott dolgozatok közül a következőket emelhetem ki: *Csergheő Géza* vál. tagnak a Káta nemzetség czímeréről írt dolgozata megismertetett egy ősrégi nemnek, melyből a Káthai, Surányi, Csarnavodai, Csáholyi és más előkelő családok vették eredetöket, czímerével, melyre a szerző heraldikai inductio által jutott. Tisztán czímertani combinatiókra alapított fejtegetéseinek helyes voltát a brebiri Melith család 1580. czímereslevele, melyet folyóiratunk ismertetett, fényesen igazolta. Megjegyzem, hogy a nemzetségi czímerek közt a Káta nemé a legelső, melynek nemcsak alakját, hanem heraldikai pontossággal még színeit is megismerték.

Eredetijében három czímeres nemeslevelet mutattak be tagtársaink üléseinken, ú. m. *Melczer István* vál. tag a Szőllősy család 1697-iki, *Komáromy András* pedig Gyulay Balázsnak 1591, és a Nagy-Idai és Kulcsár családoknak 1627. évi czímereslevelei; ezek közűl a Gyulay családét a bemutató folyóiratunkban külön méltatta, a többi annak illető rovataiban szintén ismertetve lőn.

A czímertan köréből érdekes koholmánynyal és

Captain John Smith személyében kora egyik kiváló kalandorával ismertetett meg Angolországban élő hazánkfia *Kropf Lajos*. A koholmány Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek egy 1603. évből datált címeradományozó levele, melyet állítólag Smith János angol vitéznek adott. Nevezetes, hogy a hamisítványt az angol Heralds College hitelesnek ismerte el, s hogy a címerrel Smith utódai Angliában ma is élnek.

A heraldika és nagyrészt a sphragistika körébe vágott azon tanulságos előadás, melylyel *Szendrei János* vál. tag Tarnóczy Gusztávné nagybecsű gyűrűgyűjteményének mintegy 1600 darabját bemutatta, egyes címeresgyűrűk után készült, 600-nál többre menő lenyomat kíséretében. — Míg dr. *Schönherr Gyulának* «Ritka pecsétkölcsönzési eset a XV. századból» című, egészen a pecséttan köréből vett dolgozata Zsigmond király leányának Erzsébetnek pecsétjeit ismertetvén, egy oklevélről szól, melynek megerősítésére Erzsébet saját pecsétjének híjjában a szerencsétlen véget ért Kis Károly király leányáét Johannáét használja.

Ime, tisztelt nagygyűlés, rövid áttekintésben a tudományos anyag, mely üléseinket foglalkoztatá. Minden esetre mennyiségre, bár nem belértékre nézve, elenyészőleg csekély ahhoz, melylyel folyóiratunknak, a Turulnak hasábjai a történelem segédtudományai irodalmának gazdagításához, vitás kérdések tisztázásához járultak. Miként eddigi jelentéseimben, legyen szabad ezúttal is főbb vonásaiban beszámolnom a lefolyt évben megjelent dolgozatokról, melyek társulatunk működését a leghívebben tüntetik föl.

A heraldikai anyag megismertetése, útmutatás adása annak használatára, kezdettől fogva egyik főczélja volt folyóiratunknak. E czélnak hódolva, a Tagányi Károly és Karagyena Mihály-féle sok ezerre menő címeres nemeslevél iránt tájékozást nyújtó jegyzékekhez pótlásképen *Pettkó Béla* tagtársunktól egy mintegy 700 darabot tartalmazó lajstromot közöltünk, mely az országos levéltár helytartótanácsi osztályának ú. n. Nobilitare részében található nemesleveleket öleli föl. — Folyóiratunk megelőző évfolyamaiban közzétettük néhány megye levéltárából az ott őrzött címeres nemesleveleket sorozatát; ezekhez újabban két megye anyaga járult, a Bihar- és Szepesmegye levéltárában találhatóké, mely utóbbi jegyzéket a címerek pontos leírásával együtt *Sváby Frigyes* tagtársunk, a megye levéltárnoka tette közé. Ezeken kívül egyes címeres levelek is ismertetőkre akadtak, így a már előbb felsoroltakon kívül *Szendrei János* vál. tag rajz és magyarázó szöveg kíséretében közzé tette a Balás másképen Székely cs. 1587, a miskolczi Her cs. 1606, a kövesdi Boér cs. 1659 és a Hoffmann cs. 1701. évi címeres leveleit.

Miként alakulásától kezdve, úgy a lefolyt évben is folyóiratunk kiváló figyelmet fordított hazai heraldikánk legrégibb, legmegbízhatóbb és a magyar címer-érzéket és stilust leghívebben feltüntető források, az 1526. évet megelőző időből reánk maradt címeres levelek felkutatására és közlésére. Hogy társulatunk mennyit tett e nagybecsű heraldikai emlékek megismertetésére, eléggé mutatja az általa felmutatható eredmény. Társulatunk közlönye XV. századi armálisok után eddig nem kevesebb mint *huszonöt* címert tett közzé színes hasonmásban; mely szám a következőkép oszlik meg: Zsigmond király korára esik 17 db, Hunyadi János kormányzótól való 1, V. Lászlótól 2, Mátyás királytól 5. — E számhoz folyóiratunk a lefolyt évben a következőkkel járult: a Berényi családnak 1431-ből való címerét *Schönherr Gyula* tagtársunk, a Leövey családét 1453-ból a szerkesztő tette közzé. E címerek egyik legnevezetesebbje a Pogány családé, melyet 1447-ben Hunyadi János kormányzótól kapott. Ez az első ilynemű ismeretes emlék a kormányzótól, mert a Békássy család részére 1449-ben kiállított címeres levele csak átírása Zsigmond király 1417-iki oklevelének, önálló címer-adomány jellegével nem bír. A nagyérdekű oklevél *Csánki Dezső* vál. tagban folyóiratunk hasábjain szakavatott méltatóra talált. Mátyás királytól való az erdődi Bakócz családbeliek részére 1459 és 1486. években adományozott két címer, melyeket magyarázó sorok kíséretében *Fraknói Vilmos* vál. tag tett közzé.

Fölemlítendőnek tartom, hogy e nagybecsű emlékekből, melyek heraldikai fontosságukon kívül, még mint azon korbeli hazai miniature-festészetünk termékei műtörténeti becscsel is bírnak, az ig. választmány régebbi határozatához képest vastag cartonokra különnyomatok is készültek, melyek egybegyűjtve egy díszes kiadványban fognak közzététetni. Jelenleg már 12 ily műlap áll rendelkezésre, mely, ha választmány jónak látja, immár egy füzetben kiadható.

A címeres leveleken kívül a heraldikának egyéb forrásai sem maradtak felhasználatlanúl. Így azon tanulságokban igen gazdag sorozathoz, melyet *Csoma József* vál. tag a címeres régi síremlékek felkutatása és közzététele által megkezdett, újabban három új síremlék [illegible]lt: Bebek Györgynek 1371, Bebek Lászlónak 1401 [illegible]legdi Istvánnak a XVI. század elejéről való czím[illegible] sírkövei, melyeket a közlő kimerítő heraldikai és g[illegible]ai fejtegetések kíséretében tett közzé. Ugyan ő [illegible]ásik nevezetes XV. századi műemléken, a kassai [illegible] szentségházán látható öt országos és hatósági és ti[illegible]t előkelő főrangú családi festett címert ismertette. [illegible]Míg *Pósta Béla* tagtársunk két XVII. századi műtá[illegible]on látható családi címereket közölt, a Szentpéteri [illegible]a Harinnai Farkas családokét,

A heraldika egyik kiváló forrásából, a pecséttanból meríté tárgyát *Décsényi* közleménye Felsőbánya városának XV. századi pecsétjéről, ismertetvén azt a korunkig fenmaradt pecsétnyomó után. — Az eddig ismeretes címeres albumok, a heraldika harmadrangú forrásainak sorozata a gyöngyösi címeres albummal gazdagodott, mely a XVII. század második felétől kezdve 19, közte több ismeretlen családi címer alakjával és színeivel ismertet meg.

Az általános heraldika körét érinti *Malczovich László* «Adatok a címertani egyszarvú történetéhez» című közleménye, melyben e kedvelt címeralak keletkezését és alakjának változásait kiséri figyelemmel.

Ezek, t. nagygyűlés, a folyóiratunkban kiadott heraldikai dolgozatok főbbjei, melyek tömérdek új anyagot tettek ismeretessé a történelem e segédtudományának terén, melynek mezeje társulatunk megalakulásáig jóformán parlagon hevert. Hogy a kép társulatunk elmúlt évi működéséről teljessé váljék, szükséges még a genealogiai és egyéb tárgyú dolgozatokról röviden megemlékeznem.

Egy régi, történelmünkben nagy szerepet vitt, kihalt családnak, a Rozgonyiaknak első őseiről szól *Pór Antal* tagtársunknak «Rénold nádor és ivadéka» című dolgozata, melyben annak családfáját felvivén a XII. századi Bertoldig, ennek unokájától Rénold nádortól a nemzedékeket mindaddig a korig lehozza, míg azok két családnak, a Boztehieknek és a Rozgonyiaknak lőnek alapítóivá. — Ugyanezen tagtársunk egy másik közleményében a XIII. század végének hatalmas alakja, László erdélyi vajda nemzetsége körül vizsgálódván, úgy találja, hogy a nagyhatalmú kényúr a Kean nemzetségnek volt tagja. Ugyancsak Pór Antal, ki az Árpádok és Anjouk alatt szerepelt előkelő egyének genealogiai viszonyainak buzgó kutatója, a XIV. század elején említett Omode nevű nádorokra hívta fel a figyelmet, kik különböző nemzetségek tagjaiúl tűnnek föl.

Ősi, megyei radikalis családok emlékét újította meg *Sváby Frigyes* tagtársunk, összeállítván az 1723-ban elrendelt nemesi investigatio jelentésének alapján Szepesmegye tizenhárom tősgyökeres családjának névsorát, melyeknek nemessége a köztudat és a történelem tanúsága szerint bizonyításra nem orult. Az óhaj, melyet soraiban kifejezett, vai ninden megyéből bírnók ez ősi, radikali- c- ok névsorát, reméljük, nem hangzik el mir edmény nélkül.

Komáromy András vál. ta újabb, inkább a megyei életben, mint a köztört terén feltünt családnak, az Illéssyeknek és a N daiaknak nyújtotta leszármazását; úgyszintén fol atunk ismertette a Dalmady család történetét, a d részére készült s csak kevés példányban léte dolgozat alapján; míg *Thaly Kálmán* vál. tag a «Gróf Bercsényi ivadékok Francziaországban» című közleménye a Rákóczy-féle szabadságharcz idejében nagy, sőt mondhatni döntő szerepet vitt család vérét mutatta ki a franczia Chastenet-Puységur, Pélissier, Lorgeril, Revel du Perron, Maupeon, Mally de Châlon, Maileissye és Gontaut de Biron előkelő őrgrófi és grófi családok tagjaiban, kikben e leszármazás emléke maiglan is ébren él.

A genealogiával rokon tárgyú szakból, a magyar onomastikonból veszi tárgyát dr. *Karácsonyi János* tagtársunk dolgozata «Hogy kell kiejtenünk az utolsó magyar fejedelem nevét?», melyben okleveles és nyelvészeti alapon az eddig rendesen Géjzának vagy Gyejcsnek ejtett nevet Gecse alakkal véli helyettesítendőnek.

A gyakorlati oklevéltan egy igen fontos kérdésével, az oklevélkiadás legjobb módjával két ellentétes irányú dolgozat foglalkozott. *Kubinyi Ferencz* tagtársunk, egy saját kiadványáról folyóiratunkban közölt bírálat alkalmából, az általa követett betűhív közlési mód mellett foglalt állást; míg a szerkesztő egy czikke a bizonyos elvek szerint rendbe szedett szöveg-közlési módot, mint a melyet folyóiratunk is követ, ajánlja elfogadásra.

Ezek nagyjából, t. nagygyűlés, azon kérdések és azon új eredmények, melyek társulatunkat ülésein és folyóiratában a lefolyt éven át foglalkoztatták. Ha még ehhez hozzáveszszük, hogy folyóiratunk «Szakirodalom», «Tárcza» és «Könyvismertetések» rovataiban figyelemmel kisérte a szakunkba vágó irodalmi új termékeket, s az ott megjelent apróbb szakközleményeket és tudományos híreket felemlítjük: ezzel hű képet nyerünk az elmúlt év munkásságáról.

Annyit társaságunk minden esetre elért, hogy hét éves fennállása alatt az eddig elhanyagolt heraldikai, genealogiai és pecséttani irodalomnak újabb lendületet adott, s e téren büszkén hivatkozhatik az írók és szaktudósok azon díszes sorára, kiknek nevével a Turulnak hasábjain találkozunk. A megindult tevékenység s az általunk felölelt tudományszakok terén egyre élénkülő kutatások mellett, folyóiratunknak évi 24 ívben megszabott terjedelme már is szűknek, s az időköz, melyben annak füzetei egymást követik, hosszúnak bizonyúl; úgy hogy közelg már az idő, melyben választmányunknak a folyóirat bővítéséről, akár az ívszám emelése, akár az évi négy füzetnek ötre szaporítása által, gondoskodnia kell.

Igaz ugyan, hogy társulatunk anyagi helyzete az ilynemű költségszaporítást még nem bírja meg. Hisz az 1888. év pénzügyi eredménye szerint kerek számmal 3800 frtra tehető brutto évi bevételünkből az administrationális költségeken kívül közel 3000 frtot tisztán irodalmi czélokra fordítottunk. De tagjainknak lassan bár — de egyenletes arányban — folyton tartó

szaporodása — reméljük — nem sokára abba a helyzetbe juttat, hogy irodalmi czélokra teendő kiadásainkat fokozhatjuk

Említettem, hogy tagjaink száma arányosan, bár lassan, évről-évre emelkedik. Múlt évi jelentésem óta társulatunk egy 200 frtos alapító, öt pártoló és huszonkét évdíjas taggal gyarapodott; e szaporodással szemben áll 9 évdíjas tag, kik alapszabályilag biztosított jogukat, hogy öt éves cyclus leteltével kebelünkből kiléphetnek, igénybe vették. Igy e veszteségek daczára társulatunk tagjai számában bár nem az óhajtott mértékben szaporodott; úgy hogy az jelenleg a hatszázat meghaladja.

Jelentésem kapcsában kötelességem megemlékezni a Nemzetségi Zsebkönyv kiadott első kötetének pénzügyi eredményeiről. — A folyó évi április folyamán megtörtént könyvárusi leszámolás szerint 230 példány kelt el, melyekért 690 frt társulatunk pénztárába befizettetett. Ha ehhez hozzáveszszük a titkári hivatalnál elkelt példányok számát, mintegy 250 példány eladásáról szólhat jelentésem. Mindenesetre csekély szám arra nézve, hogy e pénzügyi eredmény födözze a kötet kiadására fordított tetemes költséget, úgy szintén arra is, hogy társulatunk a legközelebbi jövőben a vállalat folytatására gondolhasson.

Társulatunk vagyoni állapotáról szóló jelentésem kapcsán meg kell még említenem azt, hogy alaptőkénk a tavalyi 11,000 forintról az idén 11,200 forintra emelkedett s hogy évi bevételeink tekintetében a tavalyi eredménynyel szemben örvendetes emelkedés várható.

Nem lenne jelentésem teljes, ha meg nem emlékezném azon súlyos veszteségekről, melyeket társulatunk és kivált annak igazgató választmánya a lefolyt évben szenvedett. Választmányunk két tagját, gr. *Lázár Miklóst* és *Römer Flórist*, társulatunk pártoló tagjait ragadta el a halál körünkből. Érdemeiket folyóiratunk annak idején kellőkép méltányolta, s e helyen elég utalnunk a súlyos veszteségre és a betöltetlen ürre, melyet haláluk a magyar tudományosságnak okozott.

E veszteséggel szemben választmányunk kellemesi *Melczer István* val. b. titkos tanácsos, társulatunk pártoló tagja személyében tudományos érdemei és társulatunk ügyei körül kifejtett buzgó érdeklődése némi elismeréseül kiegészítést nyert, kit a folyó évi szept. 26-án tartott vál. ülés egyhangú szavazatával az ig. választmány tagjai közé iktatott.

Az elmondottakkal, t. nagygyűlés, befejeztem jelentésemet az elmúlt év tudományos működéséről és társulatunk állapotáról; s midőn ezt teszem, egyúttal azon kérelmet intézem a t. nagygyűléshez, hogy jelentésemet tudomásúl venni méltóztassék.

A pénztárnok kimutatása a következő adatokat tünteti föl:

Bevétel 1889. jan. 1-től nov. 9-ig	2404 frt — kr.
Kiadás	1476 « 46 «
Készpénz maradvány	927 frt 54 kr.

A társulat alaptőkéje:

Értékpapirokban	7,200 frt
Alapítványi kötelezvényekben	2,400 «
Kötelezvények nélküli alapítványok	1,600 «
Összesen	11,200 frt

A pénztár állapotának megvizsgálására a folyó év végén *Szinnyei József*, *Csontosi János* és *Nagy Gyula* vál. tagokból álló bizottság kéretett meg.

Az ezután következő zárt vál. ülésen szóba került a folyóirat megnagyobbítása akár az évi ívszám szaporítása, akár a füzetek évi számának emelése által. A választmány a titkár által adott felvilágosítás után elhatározza, hogy a Turul rendszeres bővítésétől egyelőre eltekint, azonban a szerkesztőnek esetről-esetre megadja a felhatalmazást, hogy a szükség mérvéhez képest egyes füzetek ívszámát fölemelhesse.

Egyúttal határoztatott, hogy a társulati névkönyv a jövő 1890-ik évben ki fog adatni. A mohácsi vész előtti czímerképeknek egy külön díszes kiadványban leendő közzététele iránt pedig az elnök és a titkár az évi pénztári állapothoz képest előterjesztés beadásával bizattak meg.

Ezzel az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi nov. hó 28-án br. *Radvánszky Béla* elnöklete alatt igazgató-választmányi ülést tartott. Az elnök megnyitván az ülést, bejelenti *Pesty Frigyes* vál. tagnak nov. hó 23-án bekövetkezett halálát; indítványára a választmány a súlyos veszteség fölött érzett részvétének és fájdalmának jegyzőkönyvileg ád kifejezést.

Az ülés folyamán dr. *Szendrei János* vál. tag a Kapy családnak levéltárából több érdekes czímeres nemeslevelet mutatott be; ezek: a Kapy család ősének, Tétényi Andrásnak, 1405. évi nemesítő levele, u. a. évi czímeres levele, a Járai családnak 1533. évben, Zápolya János királytól nyert czímeres levele, a Hoffmann csal[illegible] 1580. évi, a Boncz család 1686. évi és a Kálmáncsay [illegible] 1669. évi czímeres levelei. Ezután a titkár ismerte[illegible] *Wertner Mór*nak «A fejedelmi Brankovicsok» cz[illegible] dolgozatát, mely a Turulban fog kiadatni.

A folyóügyekre[illegible]ülvén a sor, a titkár bemutatja a következő tagajá[illegible]át: Alapító tagúl 200 frtnyi alapítványnyal *Sigmo[illegible] Ákos* Kolozsvárott (aj. gróf Bánffy György); párt[illegible]agúl br. *Schilling Vilmosné* sz. gr. Waldeck Ilma [illegible]zsvárott (aj. br. Radvánszky

Béla); évdíjas tagokúl: A kir. kath. főgymnásium ifjúsági könyvtára Pozsonyban (aj. a titkár), *Kilián Gy.* könyvkereskedése Budapesten (aj. a titkár), Dálnoki és Mezőmadarasi *Medve Zoltán* Budapesten (aj. Simonyi Kálmán), dr. *Küffer Béla* Budapesten (aj. a titkár), *Bodoki* Lajos nyug. törv. bíró Debreczenben (aj. Váradi Szabó János). Az ajánlottak a társulat tagjaiúl megválasztattak.

A titkár bemutatja a pénztárnoknak a társaság pénztári állapotáról szóló jelentését, mely szerint

Bevétel volt jan. 1-étől nov. 28-ig ...	3422 frt 50 kr.
Kiadás volt jan. 1-étől nov. 28-ig ...	1858 « 36 «
Pénztári maradvány	1564 frt 14 kr.

Vagyonállás.

Értékpapirok névszerinti értékben	7,200 frt.
Rendes alapító levelekkel biztosított tőkék	2,600 «
Alapító levél nélkül fizetett kamatok tőkéje	1,600 «
Összesen... ...	11,400 frt.

Ezzel kapcsolatban a titkár jelenti, hogy azon 10 alapító tag, ki alapítványát sem be nem fizette, sem pedig arról az alapszabályilag meghatározott alapító levelet ki nem állította, erre újból felhivatott.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Nagy Gyula és Csontosi János vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Pesty Frigyes.

(1823—1889.)

Igazgató-választmányunk tagjai közt az 1889. esztendő kérlelhetetlenül pusztít. Gr. Lázár Miklós, Römer Flóris után *Pesty Frigyest* ragadta el a halál körünkből. A hazai történelemnek, kivált a déli megyék viszonyainak, államjogi kérdéseknek és a hazai topographiának évtizedek óta fáradhatatlan búvára, a hazai tudományosságnak leghivatottabb fölkentje szállott vele sírjába, még az előtt, hogy két legnagyobb művét, Temesmegye történetét és a magyar helynevek történelmi szótárát, melyekre az anyagot hosszú évtizedeken keresztül gyűjté, megalkothatta volna.

Életrajzából kiemeljük a következő adatokat.

Pesty Frigyes 1823 márcz. 3-án született Temesvárott. Tanulmányai bevégeztével a temesvári katonai kormányszéknél nyert alkalmazást, onnét azonban a szabadságharcz eseményei csakhamar kiragadták. Rövid ideig külföldre volt kénytelen vándorolni, honnét visszatérve, két ízben veszíté el szülővárosa szabadságát. 1850 végével a Temesvárott alakult kereskedelmi és iparkamara őt választá titkárául, e minőségében 1864. évig működött. Jelentései a közgazdaság állapotáról közfeltűnést okoztak s azok szerkesztőjére irányozták a közfigyelmet. 1861-ben az új-aradi kerületet képviselte az országgyűlésen, melynek azóta is több ízben tagja volt. 1864-ben az iparbank titkára lőn s mint ilyen az ország fővárosába tette át lakását. Ez állásától megválván, 1879 máj. 22-én a M. T. Akadémia II. osztályának titkárává s nem sokkal utóbb a Történelmi Bizottság előadójává választatott; ezen időtől fogva egészen az Akadémiának és évtizedek óta szeretettel ápolt történelmi kutatásainak szentelé minden erejét. E nemes törekvések közt, hosszú szenvedés után a halál f. évi november hó 23-án vetett véget áldásos életének.

Pesty Frigyes irodalmi munkássága az ötvenes években a közgazdasági és publicistikai téren indult meg. 1858-ban maga is lapot alapított «Delejtű» czímmel, melynek három évi folyama kivált tapintatos szerkesztése és történelmi tárgyú jeles dolgozatai által osztatlan figyelmet és elismerést gerjesztett. Már ekkor kezdé gyűjteni a délvidék, és kivált Temes és a szomszédos megyék történetére vonatkozó adatokat. Történelmi kutatásai magokra vonták az Akadémia figyelmét, mely őt 1859 decz. 16-án levelező, 1877 máj. 24-én rendes tagjai sorába iktatta. Egymást érték ez idő óta becsesnél becsesebb dolgozatai, melyek legnagyobb részt az Akadémia kiadásában jelentek meg. Ezek közül csak a legnevezetesebbeket említjük föl. Akadémiai székét a Templáriusok Magyarországon czímű dolgozatával foglalta el. Kiválóbb művei: A világtörténelem napjai, igen hasznos kézikönyv. A perdöntő bajvívások története, Eltünt vármegyék, Krassómegye, A szörényi bánság és Szörénymegye története, mind a kettő oklevéltárral stb. Minden munkáját bámulatos szorgalom és az anyagnak teljes ismerete jellemzi; alig van az országnak nevezetesebb levéltára, melyet át ne kutatott és czéljaira teljesen fel ne használt volna.

Kiváló specialitása a magyar-horvát kérdés volt. Még mindnyájunknak élénk emlékezetében vannak azok a teljes tudományos apparátussal írt, a hazafiság tüzétől áthatott, a meggyőződés erejétől duzzadó czikkek, melyeket Horvátországról az Egyetértés, Budapesti Hirlap és más lapok hasábjain közzé tett, melyek utóbb «Száz levél Horvátországról» czímmel külön kötetben is megjelentek.

Az Akadémiának és a tudománynak szentelt odaadása mellett élénk figyelemmel és érdeklődéssel kisérte a tudományos társulatok működését. A virágzó Történelmi Társulatnak egyik alapítója és alakulásakor pénztárnoka volt; buzgó működő tagja a földrajzi társaságnak és számos másnak, melyek mind siettek őt igazgató-választmányaik tagjává választani. A mi társaságunknak 1884. év óta volt választmányi tagja; e választásra genealogiai kérdések tisztázásával,

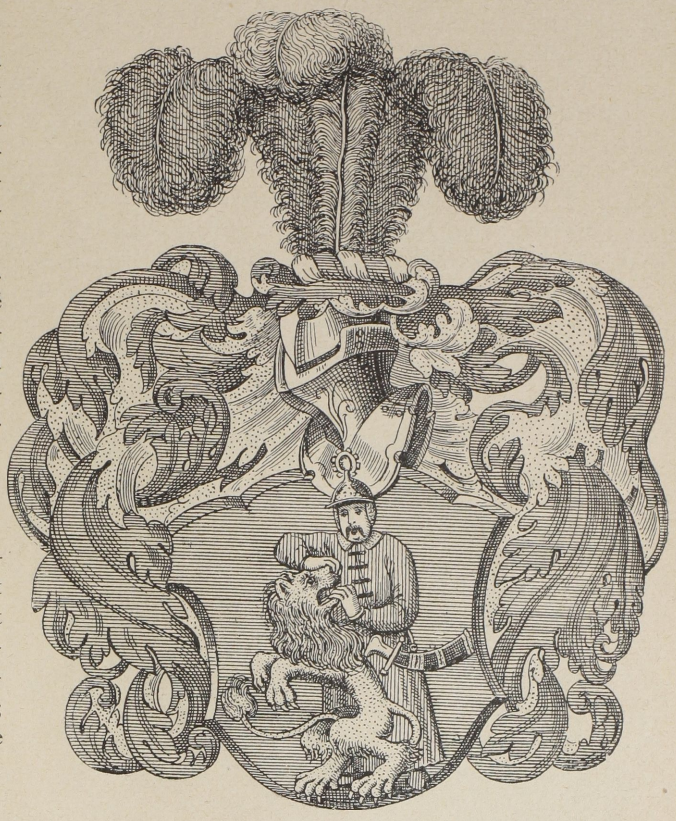
oklevéltani kutatások fényes eredményeivel senki nálánál több érdemeket nem szerzett.

Fáradhatlan szorgalmát semmi sem bizonyítja jobban, mint ama gazdag irodalmi hagyaték, melyet a tudomány nagy kárára befejezetlenül hagyott maga után. Egy élet munkássága van letéve azon nagybecsű adatokban, melyeket Temes-, Krassó-, Csanádmegyék történetéhez, a magyar történelmi helynévtárhoz és egyéb kérdésekhez összegyűjtött. Nem kételkedünk, hogy az arra hivatott testület, a M. Tud. Akadémia, mely legérdemesebb tagjai egyikét veszté el az elhúnytban, mindent el fog követni e történelmi kincs megmentésére és értékesítésére hazai tudományosságunk érdekében. Ezzel az elhúnyt hervadhatatlan érdemeinek és mindig fenmaradandó emlékének tartozik.

Magyar vitéz mint czímerkép. Jelmeztani tekintetben rendkívül érdekes az a czímer, melyet I. Ferdinánd király 1549 okt. 26-án Prágában kelt oklevelével adományoz *Törteli Kún Balázs*nak (Blasio Kwn de Thewrtel) és általa két testvérének Mátyásnak és Bálintnak. A czímer maga nem ismeretlen; az eredetiről vett hű rajzban közli a Siebmacher-féle czímergyűjtemény, de nem emeli ki a czímerképnek fő érdekét, hogy az egy XVI. század közepéről való magyar katonának öltözetét ábrázolja, mely nagyban elüt attól a képtől, melyet a régi magyar vitézi öltözet felől magunknak alkotni szoktunk.

A czímereslevél a czímerszerzőnek a törökök ellen tanusított vitézségét és kivált Murány vára visszaszerzésekor 1549 nyarán kifejtett hősiségét emeli ki, melyet Kún Balázs a Ferdinánd ellen működő Basó Mátyástól visszanyerni segített. Ez érdemeiért kapja nemességét az alábbi czímerrel együtt.

A czímer kék mezőben, egy álló magyar vitézt ábrázol, hosszú, bokáig érő vörös köntösben, melynek nyakán arany hajtóka, a gomboknál lévő rövid zsinórzat arany; derekára kötve rövid, elvágott végű, széles görbe kard, fekete bőrhüvelyben, s ezen három arany pánt; fején csúcsban végződő gömbölyű sisak, fülére lehúzott fejvédővel. A vitéz egy előtte ágaskodó sárga oroszlán száját rántja szét két kezével. Sisakdísz: ezüst-kék tekercs fölött három, vörös-fehér-vörös strucktoll. Takaró: arany.

Adjuk a leírást az eredeti szöveg szerint is: «scutum erectum cæsio colore, in quo *miles veste Hungarica* rubri coloris indutus, *gladioque* similiter *Hungarico* cinctus et caput galea tectus, mandibulas fulvi leonis ambabus manibus in diversum trahit; scuto imposita est galea ornamentum militare, eam contegunt laciniæ fulvo et cæsio coloribus variegatæ; galeæ sunt impositæ tres pennæ strutionis, quarum duæ extremæ rubeæ, tertia vero in media alba.»

Az érdekes czímerlevélnek, mely a XVI. század első felének magyar vitézi öltözetét a leghitelesebben elénk adja, eredetije *Szentimrey Kálmán* családi levéltárában van Budapesten.

Czímeres nemes levelek a máramarosi levéltárakban. A Magyar Történelmi Társulat ez évi kirándulása, az előbbiekhez hasonlóan, a czímertani és családtörténeti adatok érdekes anyagát hozta napvilágra ama czímeres levelek és nemesi bizonyítványok feljegyzésével, melyek Máramaros vármegye területén a hatóságok levéltáraiban és egyes családok birtokában őriztetnek.

A *Száz[illegible]* októberi füzete kizárólag a kirándulással foglalko[illegible]ez irányban is részletesen beszámol az eredményről, melyet a következőkben ismertetünk. Leggazdagabb a [illegible]ilsokban és nemesi bizonyság-levelekben a vármegye levéltára; az itt őrzött nemesi levelek jegyzékét [illegible]irki Sándor állította össze jelentésében.

Márki jegyzéke azonban nem teljes; így többek

közt hiányzik belőle Báthory Gábor 1612 aug. 1-én kelt oklevele, melyben nem kevesebb mint 71 ötvárosbeli polgár kap nemességet és czímert.

Ezt és egyéb apróbb hiányokat pótolva adjuk e jegyzéket, azzal a megjegyzéssel, hogy a mit a *Dabi* család 1430-iki armálisának a Turul 1887-iki évfolyamában közölt ismertetéséről mond (hogy az a Vatha család czímeres levele gyanánt lett volna folyóiratunkban közölve), a valósággal homlokegyenest ellenkezik, s a tévedés csakis a jelentés gyors elkészítésére szükséges sietség által menthető és magyarázható.

A vármegye levéltárában található czímeres levelek jegyzéke tehát a következő:

Ágoston István és János. (Apafi, 1680 jún. 10.)

Balázs János. (Apafi, 1670 márcz. 4.)

Bálint István. (1699 jún. 13.)

Bedei Miklós. (1619.)

Bencse cs. (1590 táján, decz. 29.)

Bégányi István. (1698 máj. 27.)

Bojér Miklós. (II. Rákóczy Gy., 1647 június 25; hiteles másolata megvan a Szaplonczay családnál is.)

Buday cs. 1683.

Csinády Mihály. (1698 nov. 15.)

Dabi de Zagrabia. (Zsigmond, 1430 jan. 8., l. Turul 1887. 105. l.)

Demkó cs. (Bizonyságlevél, 1784 márcz. 13.)

Dobraviczay Mátyás, György, András és István. (Kemény J., 1661. junius 25.)

Felsőbányai cs. (II. Rákóczy Gy., 1646 okt. 10.)

Ferencz de Técső István. (1670.)

Fóris de Déva cs. (Bizonyságlevél, 1810 nov. 9.)

Herincse cs. (Bizonyságlevél.)

Huszár Mihály. (Bethlen G., 1622 febr. 2.)

Huszti másképen *Izay* Ferencz és András. (Báthory Zs., 1597 decz. 12.)

Igyártó György. (Apafi M., 1667 jún. 26.)

Kassay Mátyás. (1626.)

Kolos de Tokaj. (Komárom vármegye bizonyságlevele, 1802 júl. 13., hivatkozással az 1665 máj. 21-én kelt czímeres levélre.)

Kothecz de Sajó András. (János Zsigmond, 1560.)

Kovács György (Apafi M., 1674 decz. 4.)

Kürthy de Csáth Sándor. (Máramaros vármegye bizonyságlevele 1809 szept. 11., hivatkozással az 1626 jún. 3-án kelt czímeres levélre.)

Lindvay de Hosszumező et Sziget cs. (II. Rákóczy Gy., 1649 nov 13.)

Lőrincz de Visk cs. (Bizonyság .)

Majos de Tárkány cs. (Bizonys: levél.)

Marina de Kricsfalu cs. (1591 – 1592.)

Matejcsik cs. (1773 nov. 6.)

Mihálka Péter (Kihirdetés, 1 okt. 19.)

Mihálkafalvi cs. (Báthory Zs., 1612 aug. 1.)

Némai másképen *Szalkay* cs. (Szabolcs vármegye bizonyságlevele, hivatkozással az 1639 márcz. 15-én kelt czímeres levélre.)

Nemes János és Tivadar. (Bethlen G., 1628 júl. 23.)

Orbán György. (Apafi M. 1670 decz. 7.)

Öt korona-városbeli polgárok ú. m.:

a) Técsőről: *Nagy* György, *Bongacz* Mihály, *Kozák* Sebestyén, *Toldy* Mihály, *Palagyi* András, *Várady* Gáspár, *Ferencz* Máté, Imre és Gáspár, *Gula* Gáspár, *Batháry* István, *Varga* Mihály, *Nykos* János, *János* Mihály, *Horvát* István és Boldizsár, *Nagy* Balázs, *Pettrecz* János, *Szay* Menyhért, *Györgyi* (Georgy) Tamás, *Thott* Mihály, *Szekeres* András, *Erdélyi* Péter, *Sóvágó* János, *Piros* György, *Pathóczy* Boldizsár, *Kelemen* András, *Berky* János, *Literáti* Bálint.

b) Szigetről: *Fekete* Peter, *Stéber* András, *Szeőleősy* György, Pál és Gergely, *Hattvany* János, *Fábián* Mihály, *Nagy* János, *Kovácsy* András, másik *Kovácsy* András, *Székely* János, *Pongrácz* György, *Borbély* Márton, *Veres* Tamás, *Csehy* István, *Kola* Simon, *Molnár* János, *Szigethy* Imre és Simon, *Csehy* János, *Nánásy* Mihály, *Borbély* György, *Pongoráczi* János, *Nagy* Mihály, *Leőrincz* István, *Kozák* János, *Urbán* Mihály, *Herche* János.

c) Husztról: *Csirke* István és János, *Nagy* Mihály, *Ágoston* János, *Bencsik* István, *Thekeházy* János, *Galgóczy* György.

d) Viskről: *Cata* György, *Literati* Lőrincz, *Demecz* János.

e) Hosszúmezőről: *Hajdu* Miklós, *Simon* Demeter, *Tolvaj* István és *Gál* András. (Báthory Gábor, 1612 aug. 1.)

Pecz Mihály. (1802 márcz. 5.)

Poncz János. (1700 jún. 10.)

Rácz cs. (Bizonyságlevél.)

Sándor de Gyulafejérvár cs. (1701 ápr. 9.)

Schwartz Antal és József. (1810 nov. 9.)

Szabó de Técső András és Dániel. (Apafi M. 1670 decz. 2.)

Szász (Záz) Mihály. (Bocskay I. 1605 jún. 14.)

Szegedy cs. (1683.)

Tóth cs. (Bizonyságlevél.)

Vass András (1698 szept. 9.)

Zay de Técső András, György és István. (Apafi M. 1670 okt. 2.)

Zálnoki András. (1582 febr. 21.)

Zubáskó cs. (Bizonyságlevél.)

Márki jelentésében még egy czímeres levélről találunk említést: *szigethi Tar Márton* 1698 máj. 27. I. Lipóttól kapott armálisáról, mely ez idő szerint *Tar Gyula* birtokában van. A szigeti református főiskola gyűjteményében, melyről *Csánky Dezső* írt igen érdekes ismertetést, négy armális őriztetik: *szi-*

geti Barthos Istváné, Bocskay István nagyobb kanczelláriája jegyzőjeé 1606-ból, *Lakatos Istváné* Báthory Gábortól 1612. évből és *Lakatos Simoné* Apafi Mihálytól 1668-ból. Ugyanitt van egy Zsigmondkori armális is, melyet a jelentés nem említ meg; bírjuk azonban a főiskola tudós igazgatójának, Szilágyi István tagtársunknak igéretét, hogy azt folyóiratunkban ismertetni fogja. Megemlítjük végül az ötkoronavárosnak 1701 jún. 28-án I. Lipóttól nyert czímeres-levelét, mely az ötváros técsői levéltárában őriztetik.

Sch. Gy.

SZAKIRODALOM.

A római Sz.-Lélek társaság anyakönyve. (Liber confraternitatis sancti Spiritus de Urbe. 1446—1523.) A Vatikáni Magyar Okirattár nagy vállalatának új kötete jelent meg a fentebbi czímmel, mely a római Szentlélek-társulat középkori anyakönyvének magyar adatait tartalmazza. A *San Spirido kórház* Róma legrégibb kórházainak egyike, (ma már sæcularizálva van) s a kórház élén álló kegyes társulatba IV. Eugén és IV. Sixtus pápák rendelkezése szerint mindenki beléphetett, a ki annak czéljaira bizonyos összeggel adózott. A jámbor adakozók neveit sajátkezűleg vagy megbizottaik által eszközölt bejegyzésekben a confraternitas albuma őrizte meg, s ez az album több mint ezer magyar nevét tartalmazza, a kik az 1446-tól 1523-ig terjedő időszakban az örök városban megfordulva, kegyes adományaik által nevüknek a társulat névkönyvében helyet biztosítottak.

Ez érdekes névkönyvre *Dudik* tette legelébb figyelmessé a tudományos világot, s magyar vonatkozású adataiból ezelőtt húsz évvel *Nagy Iván* közölt szemelvényeket; de igazán most lett az értékesítve, midőn *Bunyitay Vincze*, a fáradhatlan történetbúvár, a vatikáni levéltárban eszközölt kutatásai mellett alkalmat vett magának, hogy az egész kötetet áttanulmányozza s a magyar vonatkozásokat kijegyezze. A dolog nem volt könnyű, mert a bejegyzések eleinte minden rend nélkül, később betűrendben történtek, s az annyi ezer név közül kiválasztott adatokat külön kellett sorrendbe összeállítani; a fáradságnak azonban méltó erdeménye lőn a 23 ívre terjedő nagy negyedrétű kötet, mely a *Vatikáni Magyar Okirattár* első sorozatának ötödik kötete gyanánt látott napvilágot. Bunyitay publicatiója művelődési történetünk egy érdekes fejezetéhez, a magyar nemzet és Róma között fennállott érintkezésnek történetéhez szolgáltat rendkívül becses adatokat; a kötetet átlapozva, egész új képet nyerünk magunknak arról az állandó mozgalomról, mely hazánkat a kereszténység fővárosával folytonos összeköttetésben tartotta, s mely nemcsak a papságot, de a magyar társadalom minden egyes rétegét, az ország nagyjaitól elkezdve, egész az iparos osztályig át- meg áthatotta. E mellett azonban első sorban családtörténeti szempontból becses e kiadvány, mely a mellett, hogy előkelő nemzetségek sarjainak élettörténetéhez járul új adatokkal, s nem egy hiányt kipótol genealogiájukban, egyúttal több százra menő családnévvel gazdagítja a régi köznemesi családok onomasticonját. E kötetből nyerünk útbaigazítást Váradi Péter érsek származása felől; innen kapunk az Egerváry, Enyingi Török, Ákosházi Sárkány, Gálszécsi Szécsy, Frangepán s más megannyi nevezetes családok történetéhez új hézagpótló részleteket; Verbőczinek egész családjával találkozunk e kötetben s száz meg száz nevet kellene felsorolnunk, ha mindent ki akarnánk emelni, a mi érdekessel a Szentlélek-társulat anyakönyve számunkra kinálkozik.

A szöveg kiadása a Monumenta Vaticana ismert közlési elveihez eléggé híven lőn eszközölve; csak egy van, a mi csodálkozásunkat fölkeltette: az t. i., hogy a kiadó megjegyzéseit a zárójelen kívül semmi sem különbözteti meg az eredeti szövegtől; a szövegközlés egyik főszabályának, mely a közlő subjectiv megjegyzéseit jegyzetbe rendeli tétetni, hogy az eredeti szöveg egész tisztán kitűnjék, ily módon való mellőzésére bárhol inkább el lettünk volna készülve, mint épen e vállalatnál. A névmutató igen gondosan van összeállítva s lehetőleg teljes; de miért teszi például a szerkesztő *Rivulus Dominarum*hoz annak magyar nevét: *Nagybánya* kérdőjellel, holott a váradi püspökség történetében nagyon jól tudja, hogy Rivulus Dominarum alatt minden kétséget kizárólag e várost kell érteni? Ilyes és egyéb apróbb hibák azonban mit sem vonnak a kiadvány értékéből, melyet a családtörténetek kutatói minden bizonynyal hálásan fognak elismerni. A kötethez *Lazo János* erdélyi főesperesnek a San Stephano il rotondo egyházban levő sírkövének rajza van mellékelve. Lazo apostoli penitentiarius volt Rómában, s 1523 aug. 17-én 75 éves korában, mint az akkor Rómában dühöngött pestis áldozata, fejezte be életét. Az anyakönyvben neve nem szerepel, de mint Szt.-Péter templomának magyar gyóntatója kétségtelenül élénk összeköttetésben állott a Rómában megfordult honfitársakkal, s ez a jogczím arra, hogy síremlékének [illegible] e kötetben helyet foglalhasson.

Régi magyar [illegible]kövek. Folyóiratunk hasábjain és az Archæologiai Értesítő füzeteiben három éven át igen érdekes tanulmányok jelentek meg *Csergheő Géza* és *Csoma József* tagtársainktól, melyek műtörténetünk eddig alig [illegible]atott terére, a régi magyar

síremlékek ismeretére irányítva a figyelmet, hazai történelmünk, a műrégészet, de főleg a heraldika és genealogia becses kútforrásait tették a tudományos világ számára hozzáférhetővé. *Cserghető* és *Csoma*, e két kiváló tudós, kiknek heraldikai és családtörténelmi irodalmunk eddig is annyit köszönhet, most e tanulmányaikat «Mittelalterliche Grabdenkmäler aus Ungarn» címmel új czikksorotban teszik közzé az *Ungarische Revue* hasábjain, hogy így az azokban foglalt tanulságok a külföld tudományos köreiben is értékesíthetők legyenek. Az első czikk az említett folyóirat novemberi füzetében jelent meg s általános bevezetés után a *zségrai sírkővel*, *Gagyi László*, *Bebek György* és *Bebek László síremlékeivel* foglalkozik, a melyekről Csoma József írt a Turul 1887—88. folyamaiban; az új czikksorozat azonban nem egyszerű fordítása a magyar közleményeknek, hanem tökéletesen átdolgozott és kibővített, sok tekintetben új felfogáson alapuló tanulmány, melyben a kulturális és műtörténeti rész Csomában, a czímertani momentumok pedig elsőrangú heraldikusunkban, *Cserghető Gézá*ban találtak méltó kommentátorukra. E czikket gyors egymásutánban fogják követni a többiek is, s a több kötetre tervezett munkának első része önállóan, mint különnyomat mintegy 25 illusztratióval, legkésőbb 1890. évi június havában könyvpiaczra kerül. Meg vagyunk győződve a felől, hogy e jeles munka nemcsak itthon, de a külföldön is kellő méltánylásra fog találni; a folytatás biztosítása s főleg az anyag teljessége érdekében pedig ujolag felhívjuk tagtársaink s olvasóközönségünk figyelmét az egyes vidékeken elszórt régi sírkövekre, azzal a kéréssel, hogy azok létezéséről e folyóirat szerkesztőségét értesíteni szíveskedjenek. Országszerte lappangó, s napról-napra kevesbedő emlékek összegyűjtéséről lévén szó, *Cserghető* és *Csoma*, a kik e nagy feladatra oly nagy lelkesedéssel vállalkoztak, csakis úgy számíthatnak eredményre, ha a nagy közönség érdeklődésével felkarolja törekvéseiket.

A régi vármegye. *Sváby Frigyes* tagtársunknak ily czímen a Szepesmegyei tört. tars. V-ik évkönyvében kiadott dolgozata külön füzetben is megjelent. A nagyérdekű dolgozat, mely a megyei levéltár alapján Szepesmegye múltjából, kivált a régi megyei életből tár elénk vázlatokat, a XVI—XVII. századokat öleli föl s több oly dolgot is érint, mely folyóiratunk körébe vág. Igy összeállítja a XVII. században szereplő szepesi családok névsorát; ismerteti az 1592-ig használt megyei pecsétet, melynek négy pecsétnyomóját az alispán és három szolgabíró őrizte; az egyiken csak e szótag volt SCE, a másikon PU, a harmadikon SI, az utolsón UM; ezek egyesítvéve a megye nevét tüntették föl. Ismerteti az 1[illegible]ben választott megyei czímert, melynek alakjait a legkiválóbb megyei családok czímereiből vették; az oroszlánt az akkori főispán Thurzó Elek, a vadkecskét a Berzeviczy, a liliomot a Dráveczky, az egyszarvút a Korothnoky családok czímereiből, melyeknek tagjai akkoriban a megye szolgabirái voltak; míg az ötödik mezőbeli medve a tíz-lándsások kerületének a megyével történt egyesítése alkalmával került a czímerbe. Rendkívül érdekesek az 1608. és 1664. évi nemesi fölkelések lajstromai, melyek meghatározzák, ki mivel és mennyivel járúl a haza védelméhez. E két sorozat élénk fényt vet a megye azon kori családainak viszonyaira és társadalmi állására. Általában ajánljuk a 104 lapra terjedő füzetet, mint rendkívül érdekes adatok csoportosítását s mint a régi megyei viszonyoknak ügyes tollal rajzolt vázlatát.

A német nemesség kézikönyve. «Handbuch für den deutschen Adel» czím alatt *Eberstein Alfréd* érdekes vállalatot indított meg, melynek első füzete Berlinben «Hand- und Adressbuch der Genealogen und Heraldiker unter besonderer Berücksichtigung der Familiengeschichtsforscher» czímmel napjainkban jelent meg. A vállalat a gyakorlati heraldikus és genealogus nélkülözhetetlen segédkönyvéül óhajt szolgálni és felvilágosítást nyújtani minden felmerülhető kérdés felől. A most megjelent füzet Németország és a német ajkú Ausztria szakíróit foglalja magában betűrendben, ennek folytatása Európa többi államaira, így Magyarországra is ki fog terjeszkedni. A munka első részében, a füzethez mellékelt áttekintés szerint, még a következő tárgyakat fogja felölelni: az egész heraldikai és genealogiai irodalom átnézetét kritikai megjegyzésekkel; segédeszközöket és hasznos jegyzeteket; a heraldikai és genealogiai társulatokat és kiadványaikat; útmutatást család-történetek, genealogiák szerkesztésére, művészek és szakba vágó műintézetek és műiparosok adresseit. A második rész a német «Adelsgenossenschaft»-ot, a potsdami Nobilitas-egyletet és a német nemesi rendeket fogja behatóan ismertetni. A harmadik rész a fennálló családi kötelékekről (Geschlechtsverband) fog szólni; a negyedik a nemesi alapítványokról. Végre az ötödik résznek a német nemesség fogja képezni tárgyát, történelmi és társadalmi politikai tekintetben méltatva. Ez áttekintés mutatja, hogy itt egy nagyszabású, szakunk gyakorlati művelésének csaknem minden részére kiterjedő segédkönyvről van szó, melynek nemcsak az érdeklődő, de a szakférfiú is sok tekintetben hasznát veheti. Mint a megjelent 180 lapra terjedő füzet bizonyítja, lelkiismeretes, pontos munkával állunk szemben, mely ha pontosság tekintetében a többi füzet sem marad a megjelent mögött, a legjobb ajánlat a vállalat mellett.